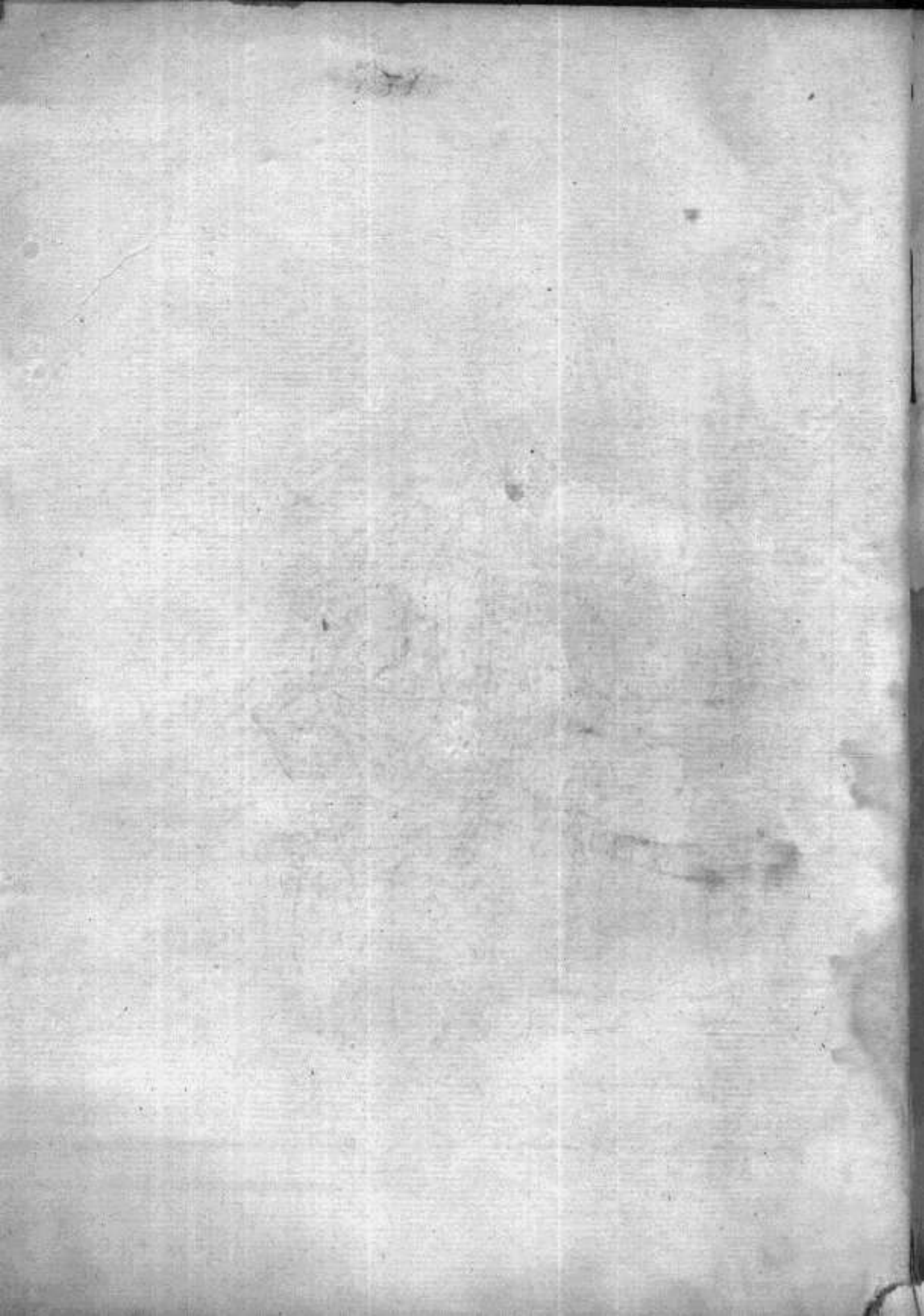

D. 7. 1
2. 4. 1

H-1976
A-33993

40

350000

RTN
2764

12th State

8

NOTITIA

VTRIVSQUE

VASCONIÆ,

TVM IBERICÆ,

TVM AQTITANICÆ,

QVA, PRÆTER SITVM REGIONIS ET ALIA
scitū digna, NAVARRÆ Regum Cæterarumque, in iis,
insignium vetustate & dignitate familiarum stemmata
ex probatis Authoribus & vetustis monumentis
exhibentur.

*Accedunt Catalogi Pontificum Vasconie Aquitanice,
hactenus editis pleniores.*

Authore ARNALDO OIHENARTO Mauleosolensi.

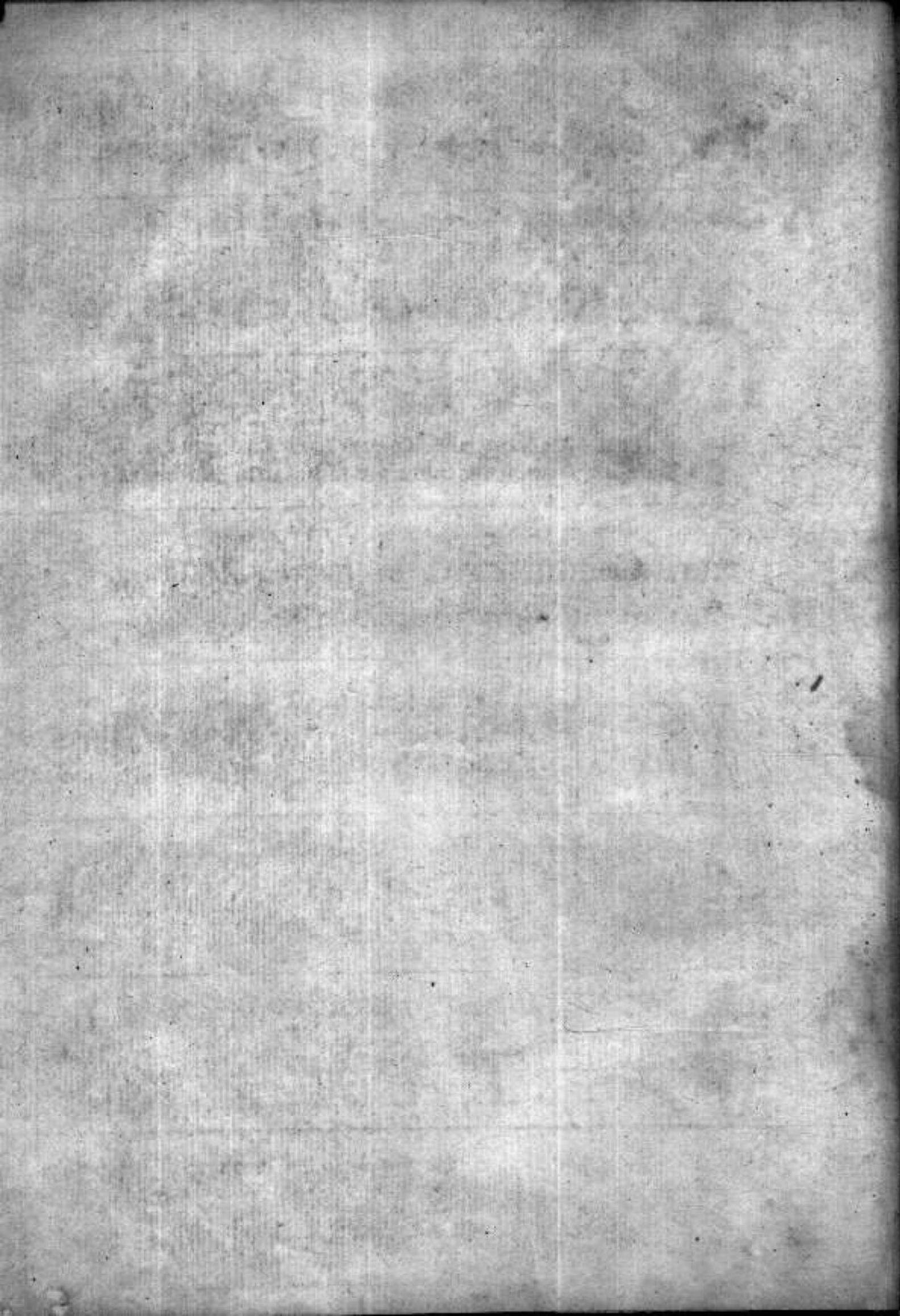

PARISIIS,

Sumptibus SEBASTIANI CRAMOISY Typographi Regij,
viâ Iacobzâ, sub Ciconiis.

M. DC. XXXVIII.

CVM PRIVILEGIO REGIS.

ILLVSTRISSIMO VIRO
HENRICO AVGVSTO
LOMENIO,
VILLA VCLERII
DYNASTÆ, EQVITI TORQVATO,
sacri Consistorij Consiliario, & Qua-
tuoruiro Regijs Epistolis ac diploma-
tibus scribendis.

ARNALDVS OIHENARTVS
MAVLEOSOLENSIS S. D.

VASCONIA in pu-
blicum prodire parans
ad te commeatum petitura accedit,
VIR ILLVSTRISSIME,

nec repulsam veretur, dum potio-
rem ipsius partem **Nauarram**, cum an-
nexis Ditionibus, tuae cure à Chri-
stianissimo Rege Ludouico permissam,
non studiosè tantum à te procurari, sed
affectu etiam diligi considerat. Latuit
hac haëtenus penè ignota inter suos,
nunc sub tui nominis auspicijs in lucem
exire si datur, facile etiam exteris inno-
tescet. Quò enim non peruenit prastan-
tissimæ virtutis tuæ fama? Quotus quisque
est vel in Gallia, vel in finitimis regioni-
bus, qui ingenij tui fœlicitatem, mentis
aciem, & Iudicij synceritatem non habeat
perspectas? Ego certè, qui has in te ani-
mi dotes, hæc dignitatis tuæ ornamenta,
cum exquisitâ bonarum litterarum co-
gnitione & singulari quadam comitate
atque humanitate coniuncta, eò magis

admirari soleo, quo rariora, hoc seculo,
in tua fortuna viris animaduerto; non
potui, illius controuersia, quam in hoc
opere cum Hispanis aliquot Scriptori-
bus de origine Nauarra Regni ac de se-
rie primorum Regum habeo, alium quam
te iudicem sumere. Hanc itaque litem
ad tuum Tribunal defero. Si secundum
me sententiam dicis, uberrimum laboris
mei fructum mihi consequutus videbor;
sin minus, ne tum quidem voti mei ex-
pers ero; siquidem veritatem huius hi-
storiae partis, quam frustra haecenus in
aliorum lucubrationibus requisui, te du-
ce inueniam. Recipe igitur arbitrium hu-
ius causae, VIR ILLVSTRISIME,
nam mihi, utcumque res cadat, tuo iu-
dicio stare certum est. Quod si ea non tanti
est, ut te à summis regni negotijs, quibus

occupatus es, ad huius libri lectionem
auocare debeat, patere saltem hoc mei
in te cultus atque obseruantia monimen-
tum extare. Vale.

Summa Privilegij Christianissimi Regis.

 VDOVICI XIII. Galliarum & Navarrae Regis
auctoritate cautum est, ne quis in suo regno,
aliisque locis ditioni suae subiectis, intra proxi-
mos decem annos, à die impressionis primae inchoandos,
excudat, vendat, excudendum vendendumque quovis
modo, ac ratione curet; Librum qui inscribitur *Notitia*
utriusque Vasconiae, tum Ibericae, tum Aquitanicae, Authore
ARNALDO OIHENARTO Mauleosolensi, praeter
Sebastianum Cramoisy Bibliopolam iuratum, Typo-
graphum Regium, & Ciuem Parisiensem, aut illos qui-
bus ipse concesserit, sub poenis originali diplomate con-
tra delinquentes expressis. Datum Parisiis 27. Augusti
1637.

De mandato Regis

Sic signatum

VICTON.

Hac prima editio perfecta fuit 15. die Nouembris 1637.

SYNOPSIS CAPITVM
TOTIVS OPERIS.

LIBER PRIMVS.

Præfatio summam operis continens.

- CAPVT I. *VI Vasconum nomine comprehendantur.* pag. 2.
- CAPVT II. *Varie Cantabrie descriptiones à recentioribus allatæ reijciuntur.* pag. 4.
- CAP. III. *Vera Cantabrie descriptio proponitur.* pag. 8.
- CAP. IV. *Quibus locis bellum contra Cantabros ab Augusto & eius Legatis gestum sit.* pag. 11.
- CAPVT V. *Cantabrie nomen sub Gothis & Sarracenis Rioie attributum fuisse.* pag. 16.
- CAP. VI. *Regionem Vardulorum, Autrigonum & Caristorum à Vasconibus occupatam videri & de Cantabrorum variis cladibus.* pag. 18.
- CAP. VII. *De situ veteris Vasconie & de populis à Strabone Iacetanis dictis, an iidem sunt cum Lacetanis.* pag. 22.
- CAP. VIII. *De statu Vasconum, tempore Pænorum & Romanorum in Hispania.* pag. 25.
- CAP. IX. *Quo statu vixerint Vascones Gothis in Hispania dominantibus. Item de clade ab exercitu Caroli Magni, ad Roncauallim, acceptâ.* pag. 28.

INDEX CAPITVM.

- CAPVT X. *De moribus veterum Vasconum.* pag. 32
- CAP. XI. *De lingua Vasconum & an verum sit illius nomina in A singulari numero, plurali verò in AC desinere.* pag. 35
- CAP. XII. *De veteri lingua Hispanorum, an eadem esset cum hodiernâ Vasconicâ, seu Vascâ. Ambrosij Moralis id abnuentis rationes expenduntur.* pag. 37
- CAP. XIII. *Auctoris sententia de veteri Hispanorum linguâ.* pag. 44
- CAP. XIV. *Singularia quedam linguæ Vasconicæ, deque vocabulorum Vasconicorum declinandi & coniugandi ratione.* pag. 57

LIBER SECVNDVS.

Tractationem de Vasconibus Ibericis continens.

- CAPVT I. **D**E Navarris eorumque Regione NAVARRA dictâ. pag. 73
- CAPVT II. *De precipuis Navarra regionis oppidis atque urbibus.* pag. 76
- CAP. III. *De primo ordine, hoc est, Ecclesiastico, qui publicis conuentibus interesse solet, deque insignioribus sacerdotiis Navarra.* pag. 91
- CAP. IV. *De Nobilibus qui secundum Navarra ordinem constituunt. Deque eorum muneribus & dignitatibus.* pag. 104
- CAPVT V. *De Concilio seu Conuentu publico trium ordinum Navarra, & quibus de rebus in eo ageretur. Item de ritu Regum inaugurandorū.* 112

INDEX CAPITVM.

- CAP. VI. *De diuersis Nauarrae Iudiciorum Tribunalibus: item de eâ iurisdictione, quam Hermandatum vocant, & de Nauarrorû moribus.* 120
- CAP. VII. *De Iaccensibus populis & Aragoniae Comitatu, item de Calaguritanis, deque SS. Hermeterio & Cheledonio, & Quintiliano Rhetore ac Prudentio poëta.* pag. 132
- CAP. VIII. *De reliquis Vasconiae Ibericae populis, Alauensibus scilicet, Biscainis & Ipuscuatibus.* p. 143
- CAP. IX. *De origine Nauarrae Regni, ac de primis illius Regibus variae diuersorum Authorum sententiae examinatae.* pag. 175
- CAPVT X. *De titulo Suprarbiensis Regis, quem nonnulli Scriptores primis Nauarrae Regibus tribuunt, deque fabulosis quibusdam, ab eisdem illorum Regum Historia inspersis.* pag. 200
- CAP. XI. *Altera de primis Nauarrae Regibus opinio discussa.* pag. 223
- CAP. XII. *Authoris sententia de antiquis Nauarrae Regibus, deque Eneconis primi Regis gente & patria, atque etiam de Arista cognomento ei ascripto.* pag. 245
- CAP. XIII. *Primum stemma, progeniem Eneconis-Garsiae ad Sanctium usque cognomento Maiorem continens, additis in ea, quae maximè ambigua sunt, obseruationibus.* pag. 267
- CAP. XIV. *Alterum stemma quod posteros Sanctij Maioris exhibet usque ad Sanctium ultimum, cui Inclusi cognomen fuit.* pag. 305
- CAP. XV. *Postremum stemma, quò reliquorum Regum stirpes, à Theobaldo I. huius nominis Nauarrae Rege, Campaniae & Briae Comite,*

INDEX CAPITVM.

- vsque ad Eleonoram Reginam, Francisci Phœbi & Catharinæ auiam, describuntur. 332
- CAP. XVI. Appendix stemmatis Regij Nauarrici, de insignibus Regum gentilitiis, cum Catalogo eam Proregum, qui cum summo imperio Nauarræ præfuerunt, quam Vexillarium, Magistrorum Equitum, seu Constabulariorum & Marescallorum illius Regni. pag. 354
- CA. XVII. Veterū Aragoniæ atq; Bizcayæ Comitū series. 365

LIBER TERTIVS.

In quo speciatim de Vasconibus Aquitanicis agitur.

- CAPVT I. **Q**VO tempore de Hispaniâ in Aquitaniam migrarint Vascones, de plurimis excursionibus ab ipsis in agrum Aquitanicum factis, & de variis ex eo illorum cum Francis dimicationibus. pag. 383
- CAPVT II. De Regionē Nouempopulaniæ à Vasconibus occupata & de tempore huius occupationis. p. 389
- CAP. III. De nominibus Vasconum, Vaceorum, Vasclorum & Basclorum, à variis auctoribus ad designandos Vascos usurpatis. pag. 395
- CAP. IV. De Vascitaniæ seu Vascorum Regionis situ, & de illius gentis moribus ac de veteribus Principibus, Ducibus & Comitibus Vasconie Citerioris. pag. 400
- CAPVT V. De situ Gasconie ac Gasconum moribus, & de Ducibus seu Comitibus qui iis vsque ad Caroli Calui tempora præfuerunt. pag. 409
- CAP. VI. De Sanctio citerioris Vasconie Comite à Gas-

INDEX CAPITVM.

- conibus in Principem seu Ducem electo, deque
 Mitarræ cognomento illi in quibusdam monu-
 mentis tributo, & de ipsius posteris, ac in eo
 Principatu successoribus. pag. 419
- CAP. VII. Series Comitum Burdigalensium, cum Catalogo
 Archiepiscoporum illius civitatis, & Episcopo-
 rum Condomiensium. pag. 430
- CAP. VIII. Vasconia Aquitanica vetus in varios Comita-
 tus & Vicecomitatus distributio, & de Regio-
 ne Gasconiâ propriè dictâ, cum Catalogo Ar-
 chiepiscoporum Ausciensium, & Episcoporum
 Vasatensium & Adurensium. pag. 443
- CAP. IX. De Aquis Tarbellicis, ac de Aquitania nomine,
 cum serie Vicecomitum Aquensium & Tartas-
 siensium, & Catalogo Episcoporum Aquen-
 sium. pag. 466
- CAP. X. Series Vicecomitum Leomanensium, cum Cata-
 logo Episcoporum Lactorensium & Epilogo
 reliquorum Gasconiæ Vicecomitum, ac Dyna-
 starum Lebrezensium. pag. 478
- CAP. XI. Series Comitum Fidentiacensium, Armaniacen-
 sium, Astaracensium, & Vicecomitum Fesen-
 saguelli. Item de Comitatus Gaura & Ma-
 gnoaci. pag. 489
- CAP. XII. De Comitatus Bigorra & Conuenarum & de
 Gasconiâ Tholosanâ, cum Catalogis Comi-
 tum, Vicecomitum, atque Pontificum illarum
 Ditionum. pag. 505
- CAP. XIII. De Comitatu Vasconia Citerioris, cum stemmate
 Fuxensium Comitum Bearn Regulorum &
 seriè Vicecomitum & Episcoporum illius Re-
 gionis. pag. 539

NOTITIÆ VTRIVSQUE VASCONIÆ.

LIBER PRIMVS.

Præfatio summam operis continens.

VASCONVM nomen celebre olim in Hispania citeriore fuit. Hi bello & militia clari cum Annibalem expugnatâ Sagunto victorem in Italiam sequuti fuissent, & sub eius signis diu aduersus Romanos strenuè militassent; interiecto tempore contra eundem, & Carthaginenses vtriusque Hispania Imperio inhiantes unâ cum reliquis citerioris populis Romanos sibi societate & amicitia coniunxerunt: in quâ ipsi deinceps constantissimè perstiterunt, cum alie passim gentes mutato consilio à fide discederent, Romanosque eatenus armis & maleficiis lacefferent, quoad ab ipsis vincerentur. Gothis postea in Romanorum locum succedentibus, & vniuersa prouincia ab iis occupata, & velut sub iugum missa, ipsi nihilominus libertatem suam egregiè propugnarunt: Suos verò fines ita tutati sunt, vt etiam illatis vtrò bellis in proximas Austrigonum, Caristorum, Vardulorum, & Aquitanorum sedes proferrent. Sarracenos denique Hispania

niam cum innumerabilibus copiis ingressos, & fufis prælio Gothis undequaque grassantes non modo sustinuerunt: sed etiam eisdem bello adorti Ducibus hinc Regibus Pompelonensibus, hinc Aragoniæ Principibus, ita continuis præliis & multiplicatis stragibus per quadringentos circiter annos fregere, ut soli unà cum Cantabris atque Asturibus, qui eadem sub Regibus Legionensibus alia ex parte præstabant, liberatæ Hispaniæ authores dici possint. Huius gentis res domi forisque gestas exponere cum difficile sit, eo quòd nulla extent de illis conscripta vetera monumenta, summa tamen aliqua tradenda est, tum congestis iis quæ apud peregrinos Authores de eadem sparsa leguntur, cum descriptis Principum in ea familiarum stemmatibus, quatenus ea vel ex publicis tabulariis, aut ex privatis optimatum aliquot scriniis eruere licuit.

Qui Vasconum nomine comprehendantur.

CAPVT PRIMVM.

ASCONVM nominæ hîc comprehendimus etiam eos, quos vulgò Cantabros vocant: iam enim obtinuit vsus, non in scholis solùm inter grammaticos; sed etiam in publicis literarum monumentis apud celeberrimos nostræ & superioris ætatis scriptores, è quibus Iouium, Iulium, & Iosephum Scäligeros, Thuanum, Ferronum, Florianum Ocampo, Petrum Martyrem, M. Delrium, & Marianam nominare libet, ut quos Galli Bascos, seu Biscainos, Hispani Vascongados appellant (ij sunt propriè Vascones) Cantabri Latinè dicerentur, eorumque lingua quæ his Vascuenze; illis

niam cum innumerabilibus copiis ingressos, & fufis prælio Gothis undequaque grassantes non modo sustinuerunt: sed etiam eisdem bello adorti Ducibus hinc Regibus Pompelonensibus, hinc Aragoniæ Principibus, ita continuis præliis & multiplicatis stragibus per quadringentos circiter annos fregere, ut soli unâ cum Cantabris atque Asturibus, qui eadem sub Regibus Legionensibus alia ex parte præstabant, liberatæ Hispaniæ authores dici possint. Huius gentis res domi forisque gestas exponere cum difficile sit, eo quòd nulla extent de illis conscripta vetera monumenta, summa tamen aliqua tradenda est, tum congestis iis quæ apud peregrinos Authores de eadem sparsa leguntur, cum descriptis Principum in ea familiarum stemmatibus, quatenus ea vel ex publicis tabulariis, aut ex privatis optimatum aliquot scriniis eruere licuit.

Qui Vasconum nomine comprehendantur.

CAPVT PRIMVM.

ASCONVM nominæ hîc comprehendimus etiam eos, quos vulgò Cantabros vocant: iam enim obtinuit vsus, non in scholis solùm inter grammaticos; sed etiam in publicis literarum monumentis apud celeberrimos nostræ & superioris ætatis scriptores, è quibus Iouium, Iulium, & Iosephum Scäligeros, Thuanum, Ferronum, Florianum Ocampo, Petrum Martyrem, M. Delrium, & Marianam nominare libet, ut quos Galli Bascos, seu Biscainos, Hispani Vascongados appellant (ij sunt propriè Vascones) Cantabri Latinè dicerentur, eorumque lingua quæ his Vascuenze; illis

Basca, aut Biscaina est, multumque à communi aliorum Galliaë atque Hispaniaë populorum sermone discrepat pro Cantabricâ haberetur: ideò fortè quòd Cantabris vicini sint & vt ab aliis Vasconibus distinguerentur, qui in illa Aquitaniaë parte, quæ antiquis Nouempoolania erat, collocati, hodie, leui literæ V in G mutatione Aquitanis admodum familiari, Gascones nuncupantur. Constat tamen à Floriano, Martyre, Mariana, aliisque Hispanicarum rerum scriptoribus non omnes prorsus qui ea lingua vtuntur, quæ ipsis Cantabrica est, Cantabrorum nomine comprehendi: sed eos duntaxat qui multis ab hinc annis Castellæ Regno contributi Viscaini, Alauenses & Ipuscuates dicuntur: At Ambrosius Morales lib. 8. cap. 53. lib. 11. cap. 63. & alibi passim Cantabriam prorsus cum Viscaia confundit: Lucæ verò Tudensi, qui & ipse Hispanus Scriptor circa annum Christi 1230. florebat, Cantabri sunt ij populi, qui Regibus Pompelonensibus suberant, Nauarri vulgò dicti; quorum regio magna ex parte veteri Vasconiaë respondet: ipsos denique Pompeionenses Reges non alio ferè nomine, quam Cantabrienfium aut Cantabriaë Regum indigetat: cuius sententiaë accessisse videtur Prudentius Sandouallius in Catalogo Episcoporum Pompelonensium dum Pompelonem facit metropolim Cantabriaë, hancque Oceano, Pyreneis montibus, Ibero, Aragone, aut Gallico annibus definit. Quantum autem hæ regiones à vera Cantabria absint, capite sequenti innotescet.

*Variae Cantabrie descriptiones à recentioribus allatae
reijciuntur.*

CAPVT II.

CANTABRIA à recentioribus variè describitur
Calijs alios fines ei assignantibus. Florianus Ocampo
lib. 4. cap. 3. putat hoc nomine comprehensos esse Vis-
cainos, Alauenses, & qui hinc totum illum tractum, qui
ad Lucronium Rioiæ oppidum patet, incolunt: vbi etiam
extare ait, hætenus Cantabriæ nomine vicum in edito
colle, qui huic regioni nomen dederit. Florianum sequi-
tur Garibaius lib. 6. cap. 27. vbi præter iam dictas ditio-
nes, Ipuscuam & montanam Regionem illis adiacentem,
Cantabriæ adscribit. Huic suffragantur Mariana, Ludo-
nicus Nonius, Ambrosius Salazarius, aliique non pauci.
Prudentius Sandouallius in commentario rerum Mona-
sterij sancti Æmiliani à se edito fol. 56. his verbis illam
describit. *La tierra de Cantabria llegaua hasta los montes ver-
gidios donde estan el Monasterio de sant Millan, y boluia por
grañon hasta la villa de Cereço y de alli tocava en treuiño de
suerte que lo-graño, que fue cabeça desta prouincia, Clauijo, Al-
belda, Viguera, Naiara y otros Lugares estaban en las en-
trañas de Cantabria cuya parte se llama agora Rioxa y anti-
gamente Ruconia.* In quo sequutus est Rodericum Toleta-
num & Lucam Tudensem, qui Cantabriæ nomine
Rioiã potissimum & circuniec̃tas regiones intelligunt.
Idem Sandouallius parùm sibi constans in vita Pelagij
Regis pag. 85. de Cantabria verba faciens hæc habet: *Y no
es como algunos pensaron lo-graño ni Navarra ni Rioxa sino
las montañas de Santillana val de buron desde san Vincente*

de la Barquera hasta Mier y Trasmiera bajando por el Rio
 Ezla hasta donde agora es Sahagun y Carrion y era la cabeza
 donde residia el que tenia en honor y gobierno esta tierra la ciu-
 dad de Cea, que era grande y fuerte desde que los Romanos fue-
 ron señores de España. Ioannes de Puente in eo libro, cui
 titulus est. *De la Conuenientia de las dos Monarchias*, lib. 3.
 cap. 23. Cantabriâ contineri vult præter Ipuscuam, Ala-
 uam, Viscaiam, & Rioiam, Asturias de Santillana dictas
 vsque ad locum, cui nomen llanes, & quidquid terra-
 rum ab Ibero amne ad montem Idubedam interiacet.
 Nos etsi certum Cantabriæ situm repræsentare vsque-
 quaque haud possumus, affirmare tamen audemus maxi-
 mo illos in errore versari, qui ipsam eisdem cum Viscaia,
 Alaua, Rioia, & Ipuscua finibus circumscribunt, quarum
 ne vna quidem vlli illius parti annumeranda est, quod
 veterum Geographorum præsertim Ptolemei, Melæ, &
 Plinij libros legentibus palam fiet, nam Ptolemeus sep-
 tentrionale Hispaniæ latus describens, primos ab occasu
 ponit Artabros, & iuxta hos ad ortum Astures, mox
 Cantabros, deinde Autrigones atque Caristos & tandem
 Vardulos in confinio Galliæ: A Ptolemeo stant Mela &
 Plinius, nisi quod vterque Autrigones, ac Caristos sub
 Vardulis videtur comprehendere; quod si Cantabros ad-
 mittimus in Viscaia, Alaua & Ipuscua, quæ vltimæ gen-
 tes à parte Pyrenei claudunt Hispanias, vbi terrarum se-
 des suas accipient Autrigones, Caristi, & Varduli, quas
 inter Cantabros, & Pyrenei iugum promontorium obtinere
 debuerant? Certè si verum attendimus Ipuscuates &
 Alauenses Vardulis & Caristis, at Viscainos & Burenen-
 ses Autrigonibus, Rioianos denique Beronibus responde-
 re comperiemus. Nam primò vt ab Ipusciatibus & Vis-
 cainis ordiamur: Deuam fluuium per Ipuscuam labi nemo

est qui nesciat: at eius ostia Ptolemeus in Caristis ponit: Mela autem hunc amnem Tritium Tobolicum Vardulorum oppidum (quod H. Coquus Mondragon esse putat) attingere affirmat. Idem Ptolemeus ostia fluuij Nesuæ, vel Neruæ (vtramque enim lectionem reperio in exemplaribus editis) ad Autrigonũ fines trahit, eundemq; per Autrigones & Origeuiones descendere, Mela author est: sed hunc amnem ipsummet esse, qui per Bilbao & Portugalete Viscaie oppida fluens non procul inde Oceano infunditur, ne ij quidem negant; quorum sententiam hîc oppugnamus, è quibus Florianus lib. 1. cap. 2. & Andreas Poça illius regionis incola in eo tractatu, cui *De las antiquas poblaciones de España*, titulum fecit, Florianus quoque, Iacobus Galdaftus, Garibaius, Iosephus Moletius, Tarapha atque Morales Flauiobrigam, quam Ptolemeus in Autrigonibus, Plinius in Vardulis collocat, in Viscaia statuunt, putantque fuisse vbi nunc Bilbao vel Vermeo vrbes sitæ sunt. Vt autem quod de Viscaia, & Ipuscua diximus, id ipsum de Alaua pronuntiemus multis mouemur rationibus: nam & hæc regio in Vardulis erat (Bardyætæ & Bardyali vocantur Straboni) quorum fines etiam vlteriùs versus meridiem & occidentem processisse Alauâ, quemadmodum & Caristorum; ita vt proxima Pompelonensis ditionis loca contingerent, patet ex eo quod Ptolemeus Tullonium & Tritium Tubolicum Vardulorum ciuitates in eodem gradu latitudinis cum Pompelone locat & quod Author Itinerarij Antonino tributi, Asturicâ Burdigalam petentibus inter Virouescam, quæ adhuc nomen retinet in regione Burebæ & Pompelonem, post Vindeleiam & Deobrigam Autrigonum vrbes, post Beleiam item & Suissatium (quod Ptolemei Sueffatium esse affirmat Çurita notis in Itinerarium)

Caristorum oppida, Tullonium & Albam Vardulorum ciuitates in itinere ostendit 47. tātūm milliaribus passuum Pompelone distantes, quæ duodecim leucas nostras si æquant vix certè superant. Vnde manifestum fit, sancti Vincentij atque Lagardiæ oppida, quæ non ita pridem Nauarræ Regibus suberant, in Vardulis olim constitisse aut saltem sub Caristis, inter quos & Cantabros etiam ex hac parte inrerpositi erant Autrigones, (Allotrigæ, vt videtur, dicti Straboni,) latè vltra citraque Iberum effusi. Horum vrbs Virouesca nunc l. circiter milliaribus passuum à finibus Alauæ distat Occidentem versus vnde, antequam ad Cantabros perueniatur, occurrit rursus Tricium aliud Vardulorum oppidum, teste Plinio, xi. mil. pas. à Virouesca distans diuersum à Tritio Tobollico, quod in Vardulis Deuæ flumini insidere docuimus ex Mela & Ptolemeo, licet vtrumque confundat Çurita; diuersum item à Tritio Metallo, quod inter Beronum vrbes nominat Ptolemeus. Denique ne velim Rioia Cantabros consistere patiamur prohibent Strabo & Ptolemeus, dum ille Cantabros Coniscos Beronibus finitimos esse testatur: hic autem Autrigonibus ad meridiem statim Berones subiicit, quorum urbem Variam ad traiectum Iberi amnis sitam Lucronium esse existimat Morales; At Garibaius & Çurita Vaream vicum modico à Lucronio interuallo situm. Aliam eiusdem gentis urbem Tricium Metallum nomine Naiaram esse volunt Sampyrus Asturicensis, Rodericus Toletanus, Lucas Tudensis, aliique Nauarricarum rerum Scriptores: Çurita autem notis ad Itinerarium, manere adhuc Tritij nomen vico iuxta Naiaram, affirmat: Atqui cum hæc tria oppida, Lucronium, Vaream & Naiaram, hodie Rioia possideat, vnà cum circumiectis vicis atque agris Bureuam versus, quis tam

cæcus qui non videat, Cantabrorum fines multis olim
 miliaribus ab Alaua & Rioia, abfuisse? Quod autem
 Florianus atque eum secuti Garibaius, Sandouallius &
 alij plerique Cantabriam urbem, caput gentis, in ora Iberi
 annis, non procul à Lucronio, sitam fuisse, arbitrantur,
 noménq; adhuc seruare locum, vbi condita erat, in edito
 colle, affirmant, nihil hoc ad veterem Cantabriam perti-
 net, cum nullus Author, antiquæ aut mediæ ætatis, huius-
 modi urbis meminerit, constetque ex his, quæ iam dixi-
 mus, Lucronij sedem olim in Beronum & Vasconum
 confiniis extitisse.

Vera Cantabrie descriptio proponitur.

CAPVT III.

CVM ibi ab ortu inciperent sedes Cantabrorum, vbi
 desinebat regio Autrigonû, non putò multùm à vero
 aberrabimus si Cantabriæ initium in eo tractu, qui à Villa-
 francâ montium de Oca dictâ ad portum Laredo nomi-
 ne in Oceani Cantabrici littore positum excurrit, statua-
 mus: distat enim Villa-franca duabus tantum leucis Vi-
 rouescâ Autrigonum oppido: Laredo autem quatuor
 circiter leucas recedit à Nesua eiusdem gentis fluuio: Ad
 Occidentem verò Cantabriam finiemus, non vico sanctæ
 Iulianæ, vt Sandouallius, neque portu llanes nuncupato,
 vt Ioannes à Ponte, nec denique Saliâ flumine (vulgo
Rio de Sella) vt voluisse videtur Fredenandus Pintianus
 noris in Mealm, fretus vt putat authoritate ipsius Melæ &
 Plinij, sed vlteriùs æstuario maris Luarca dicto, & spatio
 illo terrarum, quod inde ad locum, qui *Tierra de Vierço*
 dicitur & montes contiguos, tendit: A Luarca enim
 vsque

cæcus qui non videat, Cantabrorum fines multis olim
 miliaribus ab Alaua & Rioia, abfuisse? Quod autem
 Florianus atque eum secuti Garibaius, Sandouallius &
 alij plerique Cantabriam urbem, caput gentis, in ora Iberi
 annis, non procul à Lucronio, sitam fuisse, arbitrantur,
 noménq; adhuc seruare locum, vbi condita erát, in edito
 colle, affirmant, nihil hoc ad veterem Cantabriam perti-
 net, cum nullus Author, antiquæ aut mediæ ætatis, huius-
 modi urbis meminerit, constétque ex his, quæ iam dixi-
 mus, Lucronij sedem olim in Beronum & Vasconum
 confiniis extitisse.

Vera Cantabriæ descriptio proponitur.

CAPVT III.

CV M ibi ab ortu inciperent sedes Cantabrorum, vbi
 desinebat regio Autrigonũ, non putò multùm à vero
 aberrabimus si Cantabriæ initium in eo tractu, qui à Villa-
 francâ montium de Oca dictâ ad portum Laredo nomi-
 ne in Oceani Cantabricsi littore positum excurrit, statua-
 mus: distat enim Villa-franca duabus tantum leucis Vi-
 rouescâ Autrigonum oppido: Laredo autem quatuor
 circiter leucas recedit à Nesua eiusdem gentis fluuio: Ad
 Occidentem verò Cantabriam finiemus, non vico sanctæ
 Iulianæ, vt Sandouallius, neque portu llanes nuncupato,
 vt Ioannes à Ponte, nec denique Saliâ flumine (vulgo
Rio de Sella) vt voluisse videtur Fredenandus Pintianus
 noris in Mealm, fretus vt putat authoritate ipsius Melæ &
 Plinij, sed vlteriùs æstuario maris Luearca dicto, & spatio
 illo terrarum, quod inde ad locum, qui *Tierra de Vierço*
 dicitur & montes contiguos, tendit: A Luearca enim
 vsque

vsque ad fluuium illum, qui in confinio Asturiæ atque Galiciæ, Castropolij & Ribadei oppida interfluit, sex circiter leucarum est interuallum, quem fluuium Melsum Strabonis esse arbitramur, cum haud alius in ea regione occurrat, cui melius verba Strabonis conueniant: à Mello autem Asturiæ fluuiò parùm distare Noegam urbem & in propinquo esse Oceani æstuarium, quod Astures à Cantabris diuidit, author est idem Strabo. Porrò è montibus illis, qui terram de Vierço circumstant, oritur Silus fluuius, qui cum Minij aquas augeat inter eius fontes censerì potest: quod si quem subeat mirari Cantabriæ fines à nobis tam latè ad Occidentem porrigi, perpendat velim à Possidonio, apud Strabonem lib. 3, caput Minij amnis ad Cantabros referri; ab Orosio quoque lib. 6. cap. 21. Medullium montem, qui ad eandem gentem pertinet, Minij aquis annecti: quod nisi de Silo intelligas, qui nascenti Minio miscetur, producendi erunt Occidentem versus adhuc multò latiùs veteris Cantabriæ fines ad intimam vsque Galliciam, vbi hodie Minij fontes existere nemo est qui nesciat. A Septentrione alterum Cantabriæ latus excipiebat Oceanus: alterum verò ad meridiem descende-
bat in planam regionem, quæ montibus Ouetanis subiecta est, atque per agrum Legionensem & pagum illum, vbi nunc terra de Campos est, Legionè urbè & Vaccæis ac Turmodigis populis ad dexteram relictis, penetratoq; Idubedâ monte, perueniebat ad proxima Beronibus loca, quibus locis, referente Strabone, habitabant olim Cantabri Conisci, aut Coniaci dicti: nisi Concanos legere malis apud Strabonem cum Delrio notis in Hypolitum Senecæ: quin & vteriùs ex hac parte processisse Cantabros ad confinia scilicet Intercatiæ, Telæ, & Pintiaë urbium, quæ Vacceorum gentis erant, conicere quis posset

ex eo, quod Author Itinerarij, Asturicâ Cæsaraugustam per Cantabriam iter facturos, per ea oppida ducit. Cæterum in illa planitie, vbi nunc est terra dicta de Campos, sita erat Amaya vrbs Cantabriæ, tempore Gothorum Regum, non ignobilis vel potius arx primaria, vt ex Chronico Ioannis Biclariensis colligere licet, nec procul inde tempore Romanorum Camarica alia eiusdem regionis vrbs: si quidem, vt sentit Çurita, eadem est cum Camala, quam author Itinerarij in itinere, quod à Virouesca Legionem tendit, collocat. Alias præterea vrbes in Cantabria memorat Ptolemeus, Concanam, Ottauioicam, Argenomescum, Vadiniam, Vellicam, (hæc Belgica est Orosio lib. 6. cap. 2.) Iuliobrigam & Moroecam, quibus Strabo lib. 3. ex Asclepiade Myrleano, addit Opficellam à Laconibus, vt credit, conditam, quod miror Ludouicum Nonium, cap. 44. suæ Hispaniæ, Iuliobrigæ tribuere, contra Strabonis authoritatem, quam nihilominus eo loco vsurpat. Arracilli etiam oppidi meminere Florus lib. 4. cap. 12. & Orosius vbi supra, quod tempore belli Cantabrici ab Augusto Cæsare captum atque dirutum est; Urbem denique maritimam Noegaucesiæ nomine designat Ptolemeus, cuius nomen licet à vulgatis editionibus Latinis Ptolemei absit, extat tamen in manuscripto exemplari Græco Bibliothecæ Regiæ Parisiensis. Portum insuper Cantabrorum nomine Victoriæ Iuliobrigensium celebrat Plinius xl. mil. passuum à fontibus Iberi distantem. Idem author lib. 3. cap. 3. quatuor tantum populos Cantabriæ agnoscit è quibus solos memorat Iuliobricenses. Iuliobrigam Garibaius lib. 6. cap. 22. & H. Coquus in tabula Hispaniæ, putant fuisse in ea regione, vbi nunc est Aguilar de Campo, quorum sententia mihi nequaquam aspernanda videtur, cum non multum hic locus distet à

fontibus Iberi, quem Plinius lib. 3. cap. 3. non procul à Iuliobriga oriri ait, ac de cætero in amœna planitie iaceat; Andreas tamen Poça libro quem *de antiquo idioma te Hispanorum* scripsit. Santander oppidum in Oceani litore situm esse mauult. At ego eò loci non tam Iuliobrigam ipsam positam fuisse existimo, quàm portum Victoriæ Iuliobrigensium, quem xl. mil. pass. distare ab Iberi fontibus obseruat Plinius. Cæterùm omni prorsus ratione carent, qui Iuliobrigam cum Lucronio Vasconum oppido confundunt, cum multis milliaribus hic locus distet à vetere Cantabria & ab Iberi fontibus. Celebrat etiam Plinius fluuium Cantabrorum Sadam, vel Sangam, quem eundem cum Salia Melæ esse persuasum est Pintiano. Saliam autem ipsummet esse, qui hodie *Sella* indigenis dicitur, arbitratur Morales lib. 13. cap. 2. Plures itidem fluuios in hac regione agnoscit Mela, à quibus tamen nominandis abstinet, eo quod nostro, vt ait, id est Latino ore concipi nequeant, nisi quod obiter Saurij meminit, quod præter Cantabros Salenos etiam alluere testatur, hic forsitan est, qui hodie Pisuerga Hispanis dicitur, & à Salenis populis mansisse videtur nomen Saldañæ vrbi in ea regione.

Quibus locis bellum contra Cantabros ab Augusto & eius Legatis gestum sit.

C A P V T I V.

EXPOSITO situ Cantabriæ, quantum in tam obruta verustatis caligine facere licuit, operæ pretium facturi videmur, si quâ parte bellum Cantabricum, olim ab Augusto Cæsare gestum fuerit excutiamus; sunt enim variæ

fontibus Iberi, quem Plinius lib. 3. cap. 3. non procul à Iuliobriga oriri ait, ac de cætero in amœna planitie iaceat; Andreas tamen Poça libro quem *de antiquo idioma te Hispanorum* scripsit. Santander oppidum in Oceani litore situm esse mauult. At ego eò loci non tam Iuliobrigam ipsam positam fuisse existimo, quàm portum Victoriæ Iuliobrigensium, quem xl. mil. pass. distare ab Iberi fontibus obseruat Plinius. Cæterùm omni prorsus ratione carent, qui Iuliobrigam cum Lucronio Vasconum oppido confundunt, cum multis milliaribus hic locus distet à vetere Cantabria & ab Iberi fontibus. Celebrat etiam Plinius fluuium Cantabrorum Sadam, vel Sangam, quem eundem cum Salia Melæ esse persuasum est Pintiano. Saliam autem ipsummet esse, qui hodie *Sella* indigenis dicitur, arbitratur Morales lib. 13. cap. 2. Plures itidem fluuios in hac regione agnoscit Mela, à quibus tamen nominandis abstinet, eo quod nostro, vt ait, id est Latino ore concipi nequeant, nisi quod obiter Saurij meminit, quod præter Cantabros Salenos etiam alluere testatur, hic forsitan est, qui hodie Pisuerga Hispanis dicitur, & à Salenis populis mansisse videtur nomen Saldañæ vrbi in ea regione.

Quibus locis bellum contra Cantabros ab Augusto & eius Legatis gestum sit.

C A P V T I V.

EXPOSITO situ Cantabriæ, quantum in tam obruta verustatis caligine facere licuit, operæ pretium facturi videmur, si quâ parte bellum Cantabricum, olim ab Augusto Cæsare gestum fuerit excutiamus; sunt enim variæ

hac de re Authorum sententiæ, quarum pleræque, quia
 cum iis quæ capite superiori asseruimus, pugnant, ruere illa
 necesse est, nisi hæ conuellantur. Carolus Nauarræ Prin-
 cept bellum Cantabricum scribit fuisse gestum in Na-
 uarra inter Eulatem scilicet & Amescuam, non longè à
 Peralta vico: hunc sequitur P. Antonius Beuterus lib. 1.
 cap. 23: sed quemadmodum hæ opinio nullo nititur ve-
 ræ historiæ fundamento, sic toto cælo aberrat Garibaius
 lib. 6. cap. 27. vbi illud ad Ipuscuam patriam suam trahit
 ductus affinitate vocum *Vinnij* vel *Vindij*, *Medullij* seu
Eduillij, *Segisamæ*, & *Arracilli*, quæ in huius belli narra-
 tione occurrunt cum nominibus *Hirnio* vel *Hernio*, *Men-
 duria*, *Beigama* & *Arrexil*, quæ etiamnum in Ipuscua
 durant, quamquam, vt verum fatear, Garibaius huius
 sententiæ non tam Author, quam comprobator fuit: illam
 enim, iam ante, traditam reperio à quodam nobili Ipus-
 cuate in libello inedito cui titulus, *Recopilation de Cosas
 de Guipuscua* his verbis: *Oydia se veen vestigios en lo mas
 alto llamado Aldaba y assi se veen oy en dia en mucha di-
 stancia que cae todo cerea Beigama donde Octauiano assentò
 su Real y auiendo expugnado el lugar de Regil los Cantabros
 subieron à la montaña Hiernio que aora llaman ernioa. Et
 paulò post. Hazese mention de Beigama y hurristil hastaoy
 retienen sus nombres y del monte de Medulia que agora se lla-
 ma Maduria y de Hurnio llamado comme es dicho Hernio
 de los quales hizo mention Nebricense y todo ello Cae en Gui-
 puzcoa quasi en medio della. Sed, amabo, quantum abit
 vox *Vindij* ab *Ernio*, *Medullij* à *Maduria*, *Segisamæ* à
Beigama, & *Arracilli* à *Rexil*. Deinde cum *Medullium*
 montem *Minio* flumini imminere dicat *Orosius*, quomo-
 do hoc *Maduriæ* *Ipuscuæ* monti conuenire potest, qui
 octo ad minus dierum iter à *Minio* distat? Certè cum ex*

Dione, Floro & Orosio perspicuum sit hoc bellum in ipsa Cantabria gestum esse, nequicquam hi Authores ad Ipuscuam, quæ ad Vardulos spectat, trahunt: vt inde suæ genti magnanimitatis famam concilient: tutior multo sententia Moralis videtur, qui lib. 8. cap. 57, bellum hoc, aut potius bella à Legatis Augusti gesta fuisse circa oppidum Gijon & Vallem de Coraco dictam, non procul à Monasterio beatæ Mariæ Couadongæ, colligit ex veteribus sepulchris & inscriptionibus, quæ non ita pridem iis locis extabant: quamquam, ne quid dissimulem, non tam contra Cantabros quàm contra Astures ibi dimicatum putat, ideò scilicet, quia vtrumque locum in regione Asturum, vti nunc, sic olim fuisse existimat, cuius tamen contrarium ex iis, quæ supra attigimus, clarè elucet. Nunc vt de Vinnio & de Medullio montibus aliquid dicamus, Vinnium quidem, inter veteres scriptores Ptolemeus, inter recentiores verò Florianus, Coqus & Poça in medio Asturiarum collocant, vbi montes, præ cæteris Hispaniæ, in immensam altitudinem exurgerenotant Morales & Sandouallius. Vtriusque verba digna sunt quæ hic referantur, Morales lib. 13. cap. 2. *Dos leguas Pequeñas destas dos poblaciones de cangas en à quella sierra llamada Auseua esta la cuenca llamada Couadonga.* Et paulò pòst. *Esta este sitio dentro de las montañas llamadas de Europa à las vertientes, que ya son de Asturias, porque siendo estas sierras las muy celebradas en Castilla con solo nombre de montañas, por à quella parte que sierran los llauos del Reyno de Leon, las llamaban comunamente de Europa, y parten con sus cumbres las Asturias de Oviedo y Santillana, Afsi que siendo todas las vertientes del medio dia, del Reyno de Leon: las Setentrionales que van luego à la mar, son de ambas Asturias: y aunque no es posible dar à entonder del todo con palabras la estrañeza de*

aquel sancto Lugar, por lo fragoso de la sierra, por lo brauo y espantoso de la roca y por las grandes marauillas que en el se representan à quien attentamente lo considerara: mas toda via prosiguiendo se aqui llañamente la description, se comprehendera mucho de lo que ay en todo, &c. Sandouallius autem in eo libro quem de Monasterio sancti Toribij conscripsit, his verbis montes istos describit. La prouincia de Lieuana es una de las montañas mas asperas de España cuyas sierras particularmente las que llaman de Europa à vista del mar de san Vincente de la Varquera, parece que llegan al Cielo llaman se Asturias de Santillana o santa Iuliana, es tierra fertil de pan &c. No tiene grandes poblaciones de Lugares que el Mayor es la villa de Potes que tendra docientos vezinos, mas ay solares muy antiguos de Casas muy nobles de Hidalgos y Canalleros: no se sabe que los Mores granassen esta tierra, antes parece que no llegaron à ella, ny era posible por su mucha aspreça, y assi se conseruaron en ella sus antiquissimos moradores, y della commenço Don Pelayo la restauration de España saliendo contra los Moros que le acometieron por Couadonga tierra alli vezina. Idem in vita Pelagij Regis pag. 85. Por ser esta tierra tan brava (loquitur de Cantabria) y del gouierno de Fasila padre de D. Pelayo, acogio se en ella D. Pelayo huyendo de Vitiza, y agora se valio en ella lleuando se contra los Moros recogiendo los Christianos que tuvieron animo para resistir al enemigo y se hizieron fuertes en Valdeon y en Couadonga y en otros montes asperissimos donde no podian yr gruesos exercitos. Medulium autem montem, si in orâ Gallicie vbi constituitur ab Orosio inuestigemus, reperiemus superesse adhuc vestigia huius nominis circa terram de Vierço dictam & Sili fluminis caput, quod Minium ex parte componit, vt testimonio ipsius Moralis constare potest; hæc enim habet in tractatu descriptionis Hispaniæ

fol. 46. *Esta à la salida de Galicia* (loquitur autem de monte insigni qui olim auri argentique venis abundabat) *en la tierra llamada el Vierço, no lexos de Vila-franca, y muy cerca del insigne Monasterio de Cerracedo de la Orden de Cister, es encima de la Ribera del Rio Sil cuyas comarcas son muy celebradas en Plinio por muy abondosas de oro, que todo lo demas, llaman aquella montaña de las Medulas.* Minij autem nomine etiam Silum comprehensum fuisse à veteribus, suprà diximus, nec ratione id caret, cum Minio (unde nomen amni datum testatur Iustinus lib. 44.) magis abundet Silus quam alij fontes Minij amnis, teste Morale vbi supra fol. 48. his verbis. *Pues al rio Miño se le dio el nombre deste metal o color que en latin se llama Minium, los Gallegos Dizen agora que se le dio sin Razon al rio el nombre, pues no se halla en sus riberas el Vermellon si no en las de otro rio llamado el Sil, que entra en el.* Porro frustra sunt, qui Segesamam, vbi Augustus Cantabriam aggressurus, castra posuit, alibi quam in Vaccæis quærunt (erat hic populus vicinus Cantabris) nam Segisamam urbem Vacceorum agnoscunt Polybius apud Strabonem, & Ptolemeus lib. 2. cap. 6 : Idem Morales lib. 8. cap. 57. putat Augustum Cæsarem bellum, quod contra Cantabros cœperat, aduersus Callaicos, aut Gallecos profequutum, persuasus verbis Orosij, qui lib. 6. cap. 21. Cantabris ad Vellicam & Arracillum fuis, Antistium & Firmium Legatos vltiores Galleciæ partes, quæ montibus syluisque & Oceano terminantur, magnis grauibusque bellis perdomuisse narrat : Sed hic Orosium non de Gallecis populis, qui iam pridem pacati erant, nihilque tunc mouebant, sed de ipsismet Cantabris loqui, qui Vellica & Arracillo puls, ad inaccessa & prærupta loca montium suæ regionis, quæ ad Galleciam vergunt, concesserant, facile iudicauerit

quisquis verba Orosij ritè expenderit; præcipuè si cum iis, quæ de eodem bello scripsere Dio atque Florus, conferantur. Galleciæ autem ideò mentio iniecta est ab Orosio, quod totum trans Durium tractum versus Septentrionem & Astures, Cantabrosque Callaicam vocabant veteres, teste Strabone lib. 3. quin & ipsos Cantabros & Astures Galleciæ portionem fuisse affirmat Orosius. Ex iam dictis perspicuum esse arbitror Cantabriam veterem maximam partem Legionensis Regni ambitu suo complexam fuisse, vtramque scilicet Asturiam tam de Santillana quàm de Ouedo dictam, vnà cum terra de Campos, & parte Legionensis agri & Castellæ veteris, quibus in locis ac præsertim circa Auseam & Couadongam, quæ Vindij montis partes sunt, cum Pelagius prima Regni sui fundamenta iecerit adiutus ope incolarum & aliorum Christianorum, qui eò tanquam ad tutissimam arcem confugerant, videtur tandem Cantabrorum virtus, quæ iam à tot seculis inter mortua & quasi sepulta iacebat, in hoc pereuntis Hispaniæ momento commodùm reuixisse.

Cantabria nomen sub Gothis & Sarracenis Rioia attributum fuisse.

C A P V T V.

NON tamen iisdem semper finibus steterè Cantabri: Etenim cum Cæsar Augustus eos post decennale bellum vicisset, de montanis locis in campestres transfudit, vt ex Dione & Floro liquet; quorum vterque cum de regione in quam translati sunt, fileat, quidni suspicemur eos in Beronum & Turmodigorum conualles proximas, necnon ad vltimas desinentis Vasconiæ oras, descendisse; indèque

quisquis verba Orosij ritè expenderit; præcipuè si cum iis, quæ de eodem bello scripsere Dio atque Florus, conferantur. Galleciæ autem ideò mentio iniecta est ab Orosio, quod totum trans Durium tractum versus Septentrionem & Astures, Cantabrosque Callaicam vocabant veteres, teste Strabone lib. 3. quin & ipsos Cantabros & Astures Galleciæ portionem fuisse affirmat Orosius. Ex iam dictis perspicuum esse arbitror Cantabriam veterem maximam partem Legionensis Regni ambitu suo complexam fuisse, vtramque scilicet Asturiam tam de Santillana quàm de Ouedo dictam, vnà cum terra de Campos, & parte Legionensis agri & Castellæ veteris, quibus in locis ac præsertim circa Auseam & Couadongam, quæ Vindij montis partes sunt, cum Pelagius prima Regni sui fundamenta iecerit adiutus ope incolarum & aliorum Christianorum, qui eò tanquam ad tutissimam arcem confugerant, videtur tandem Cantabrorum virtus, quæ iam à tot seculis inter mortua & quasi sepulta iacebat, in hoc pereuntis Hispaniæ momento commodùm reuixisse.

Cantabria nomen sub Gothis & Sarracenis Rioia attributum fuisse.

C A P V T V.

NON tamen iisdem semper finibus steterè Cantabri: Etenim cum Cæsar Augustus eos post decennale bellum vicisset, de montanis locis in campestres transfudit, vt ex Dione & Floro liquet; quorum vterque cum de regione in quam translati sunt, fileat, quidni suspicemur eos in Beronum & Turmodigorum conualles proximas, necnon ad vltimas desinentis Vasconiæ oras, descendisse; indèque

indéque nomen Cantabriæ huic tractui communicatum. Certè non video quò opportunius hanc gentem efferam & contumacem, traducere potuerit Augustus, quam ad illos tres populos, quos semper pacatos & fidos experti sunt Romani. Ut ut sit, certum est iam à tempore Gothorum Regum Rioiam & confinem agrum ad Iberi ripam vsque Cantabriæ nomen vsurpasse. Author namque vitæ sancti Æmiliani huius nominis Monasterium, in media Rioia positum, tempore cladis Cantabricæ à Leuigildo Rege illatæ, excidisse affirmat, illudque excidium sancto viro diuinitus reuelatum fuisse. B. quoque Ildefonsus in Commentario rerum à Rege Vuambâ gestarum, hunc Regem narrat, cum expeditionem contra Vascones suscepisset, ad eos debellandos in partibus Cantabriæ substitisse: Rodericus Toletanus & Lucas Tudensis, Sanctio Garciaæ Pompeionensi Regi, Innici nepoti, tribuunt Cantabriæ armis acquisitæ laudem, ob partas Nageram & Vigueram Rioiæ vrbes; Iberus quoque amnis, qui Vasconiam præterlabitur, ideóque aliàs Vasconis cognomentum tulit apud Prudentium in Hymno Laurentij Archileuitæ & Festum Auienum, Cantaber amnis dictus est Eulogio in epistola ad Vuiliesindum Pompelonensem Episcopum. Itidémque Garciaæ Pompelonensi Regi, in quodam diplomate anni 946, apud Sandouallium in historia Monasterij sancti Æmiliani §. 39. Quod si antiquiora tempora reuoluas, vnde hoc ut Calagurritanos, qui verè Vascones erant, Iuuenalis satyra 15, nunc Vasconum, nunc Cantabrorum nomine designet, nisi fortè ex vnus gentis, circa eum tractum cum altera permistione? Hinc puto satisfiet Floriano, Garibaio & aliis, Cantabriam urbem fuisse, non procul ab Ibero

fitam contendentibus, si dixerimus extitisse quidem (siue vrbs siue arx illa fuit;) sed post deuictos ab Augusto Cantabros, vel ab iisdem in hanc oram translatis, conditam, vel (quod magis crediderim) longo post interuallo temporis, à Regibus Pompelonenfibus, contra Sarracenorum citra Iberum irruptiones, munitam.

Regionem Vardulorum, Autrigonum & Caristorum à Vasconibus occupatam videri & de Cantabrorum variis cladibus.

CAPVT VI.

NON deerunt fortè qui minus probent quod Viscainos, Alauenses & Ipuscuates, strenuas & bellicosas gentes, à Cantabris abiudicem, perinde quasi eo ipso obscuris & imbellibus Autrigonum, Caristorum & Vardulorum populis, veniant ascribendi. Mihi verò non hæc stat sententia; quin potius existimo horum populorum genus magnâ ex parte, vnâ cum nomine, iam pridem excidisse, eorumque patriam à gente aliqua forti, & pugnaci occupatam tempore Gothorum Regum: hætenus enim stetit Vardulorum nomen (sub quo etiam Autrigones & Caristos comprehensos fuisse suprâ docuimus:) nec quod sciam vllus Author, Idacio etate posterior, huius populi meminit: At quorsum, inquires, si in Vardulorum sedibus novos incolas admittere expedit, Cantabros inde excludimus habitatione proximos, viribus potentes & inuadendis vicinis regionibus iam à tempore Romanorum assuetos? Ideò certè quia iis bellis, quæ cum Augusto Cæsare atque eius Legatis

fitam contendentibus, si dixerimus extitisse quidem (siue vrbs siue arx illa fuit;) sed post deuictos ab Augusto Cantabros, vel ab iisdem in hanc oram translatis, conditam, vel (quod magis crediderim) longo post interuallo temporis, à Regibus Pompelonenfibus, contra Sarracenorum citra Iberum irruptiones, munitam.

Regionem Vardulorum, Autrigonum & Caristorum à Vasconibus occupatam videri & de Cantabrorum variis cladibus.

CAPVT VI.

NON deerunt fortè qui minus probent quod Viscainos, Alauenses & Ipuscuates, strenuas & bellicosas gentes, à Cantabris abiudicem, perinde quasi eo ipso obscuris & imbellibus Autrigonum, Caristorum & Vardulorum populis, veniant ascribendi. Mihi verò non hæc stat sententia; quin potius existimo horum populorum genus magnâ ex parte, vnâ cum nomine, iampridem excidisse, eorumque patriam à gente aliqua forti, & pugnaci occupatam tempore Gothorum Regum: hætenus enim stetit Vardulorum nomen (sub quo etiam Autrigones & Caristos comprehensos fuisse suprâ docuimus:) nec quod sciam vllus Author, Idacio etate posterior, huius populi meminit: At quorsum, inquires, si in Vardulorum sedibus novos incolas admittere expedit, Cantabros inde excludimus habitatione proximos, viribus potentes & inuadendis vicinis regionibus iam à tempore Romanorum assuetos? Ideò certè quia iis bellis, quæ cum Augusto Cæsare atque eius Legatis

gesseré, ita totum Cantabricæ gentis robur interiit, vt exinde nihil vnquam generosum, nihil tanta gente dignum exequi aut meditari ausi sint: quinimò destituta suis cultoribus regio, patuit iniuriis & irruptionibus exterorum. Nec moueor vanis quorundam Ipuscuensium scriptorum sermonibus, Cantabros (cuius gentis nomine designari se putant) numquam à Romanis victos fuisse contendentium; illius autem belli, quod Augustus Cæsar contra eos susceperat, aleam omnem trecenorum vtriusque militum certamini permissam, victores Cantabros effecisse, deque eo bello ipsummet Augustum v. libros edidisse quorum adhuc, si Deo placet, extare fragmenta in Biscaia iactant: sunt enim hæc mera vigilantium somnia, nec aliâ refutatione indigent, quàm quod, nullo certo authore, ex obscura ignobilium quorundam scriptorum officinâ prodeunt & cum his, quæ de hoc bello ab antiquis & fide dignis historicis Dione, Floro atque Orosio tradita sunt, ex diametro pugnant: quod vt clariùs liqueat ipsorum verba hîc referre non pigebit. Dio itaque lib. 53. postquam de Cantabris atque Asturibus, à Carisio & Caio Furnio Augusti Legatis, acie victis & in seruitutem redactis verba fecit, hæc subiungit. *Cantabrorum pauci viui in hostium potestatem venerunt, nam cum de libertate desperassent, vitâ quoque contemptâ, incensis munitionibus se ipsos interfecerunt aut vnâ conflagrarunt, alij publicè sumpto veneno obierunt, ita maxima ac ferocissima pars Cantabrorum perijt: Et eodem libro, defectione eorum qui in eo bello capti & postea, dominis suis interfectis, domum reuersi fuerant, expositâ; quid Agrippa, sumptâ in eos expeditione gesserit, his verbis declarat. Cantabros, qui essent militari etate, omnes propè deleuit: reliquos de armanis*

& de montanis locis in campestres transtulit. Florus quoque
 lib. 4. cap. 12. & Orosius lib. 2. cap. 21. postquam de
 prælio ad Belgicam facto, in quo Cantabri ab Augusti
 Legatis fusi fugatique fuerant, ac de Arracillo oppido
 expugnato, oblessoque Medullio monte egere, his ver-
 bis narrationem istius belli concludunt. Flori verba;
*Postquam extrema barbari vident certatim igne, ferro inter
 epulas venenoque, quod ibi vulgò ex arboribus taxis expri-
 mitur, præcepere mortem, seque pars maior à captiuitate quæ
 videbatur vindicauere. Hæc per Antistium, Firmium,
 Agrippam Legatos hybernans in Tarraconis maritimis Cæ-
 sar accepit, ipse præsens hos deduxit montibus, hos obsidi-
 bus adstrinxit, hos sub coronâ iure belli venundedit: Orosij
 verba; Itaque ubi se gens hominum trux naturâ & ferox,
 neque tolerandæ obsidioni sufficientem, neque suscipiendo bello
 parem intelligit, ad voluntariam mortem seruitutis timore
 concurrit, nam se pænè omnes certatim igne, ferro aut veneno
 necauerunt. Sed & longo, ante Augusti ætatem, inter-
 uallo, Cantabros à Romanis subactos fuisse discimus ex
 his Flori lib. 48. Epitomes Liuianæ verbis, vbi de P. Cor-
 nelio Æmiliano hæc tradit. L. Lucullus Consul, cui Clau-
 dius Marcellus successerat, pacasse omnes Celtiberiæ popu-
 los cum videretur Vacceos, Cantabros & alias regiones, &
 iterum alias incognitas nationes in Hispaniâ subegit. Mansi-
 se autem eos exinde in fide Romanorum, vsque ad bel-
 lum ciuile inter Pompeium & Cæsarem exortum, ipsius
 Cæsaris lib. 1. de bello ciuili verbis edocemur, quæ sic
 habent; *His rebus constitutis equites auxiliaque toti Lusita-
 niæ à Petreio, Celtiberis, Cantabris, Barbarisque omnibus
 qui ad Oceanum pertinent, ab Afranio imperantur: An au-
 tem potiori conditione aut fortunâ sub Gothis vixerint
 quam sub Romanis, ea quæ mox dicturi sumus demon-**

strabunt. Auctor est Idacius, in Chronico, non ita pridem, à Iacobo Sirmundo edito, temporibus Auiti Imperatoris & Martiani (circa annum nempe Christi 455.) Herulos mari aduectos per Cantabriæ & Varduliæ loca maritima impunè grassatos fuisse: vniuersam autem Cantabriam, non ita multò post, ab extraneis gentibus occupatam fuisse, eosque qui occuparant, à Leuigildo Rege pulsos, discimus ex Ioanne Biclariensi: eandem rursus à Francis captam & possessam fuisse, eorumque duce Francione mortuo, in potestatem militum Constantinopolitani Imperatoris deuenisse, & tandem iis vi armorum eiectis, à Sisebuto Rege Imperio Gothorum annexam, affirmant Fredegarius cap. 33. sui Chronici atque Aymonius lib. 4. cap. 13. historiæ Frânciæ: Tempore denique Vuambæ Regis Vascones impressione factâ eandem inuasisse, testatur Roderic. lib. 3. cap. 3. Nulla itaque ratio suadet vt Cantabros domi ad proprios tuendos lares imbecilles, aliò victricia arma intulisse credamus & longè expeditius videtur, istud Varduliæ armis partæ facinus finitimis Vasconibus tribuere; quorum vires regnantibus in Hispania Gothis integrè erant; ideoque seu odio Gothorum, seu studio propagandorum finium, frequentes in vicinas regiones excursiones faciebant. Occurrunt insuper alia huic sententiæ confirmandæ argumenta non leuia, à ratione nominis, similitudine morû, & cõmercio vnius linguæ inter vtramq; gentem desumpta, namque tres illos populos Biscainos inquam, Alauenses & Ipuscuates Galli vno nomine Bascos appellant, quæ vox solo declinandi & pronuntiandi modo à nomine Vasconum discrepat Hispani autem ipsos Vascogados, eorum autem linguam Vascuence nominant, ab iisdem Vasconibus ductâ vtrâque denomina-

tione. Habitu autem & moribus, quantum cum reliquis Vasconibus consentiant, norunt qui in iis regionibus diutiùs versati sunt. Accedit authoritas Ioannis Biclariensis & Sebastiani Salmanticensis, è quibus hic bellum, quod Froila Rex Legionensis huius nominis primus contra Vascones gessit, contra Alauenses speciatim gestum fuisse indicat, dum Adefonsum Froilæ filium, è regno à Mauregato deiectum, Alauam ad propinquos matris suæ aufugisse commemorat; mater enim Adefonsi nomine Munimina è gente Vasconum erat, eamque Froila pater bello Vasconico captam sibi coniugio copulauerat, teste eodem Sebastiano; Biclariensis quoque, cum Leuigildum Regem anno Regni sui 13. partem Vasconiæ occupasse & ciuitatem quæ Victoriacum nuncupatur, ibi condidisse narrat, Vasconiæ nomine Alauam videtur designasse: si quidem in hoc pago duntaxat & nusquam alibi in totâ Vasconiâ, extat ciuitas huius nominis, quam multis post sæculis à Sancio Pompelonensi Rege cognomento Sapiente instauratam fuisse crediderim, non autem de nouo conditam, vt volunt aliqui.

De situ veteris Vasconiæ & de populis à Strabone Iacetanis dictis, an iidem sint cum Lacetanis.

CAPVT VII.

VASCONIA olim sita erat vbi nunc Nauarra, latius tamen patebant eius fines quam hodiernæ Nauarræ: si quidem trans Iberum continebat Calagurrim & Graccurim (quæ vrbs non multum distabat à territorio oppidi quod nunc Alfaro dicitur:) à meridie

tione. Habitu autem & moribus, quantum cum reliquis Vasconibus consentiant, norunt qui in iis regionibus diutiùs versati sunt. Accedit authoritas Ioannis Biclariensis & Sebastiani Salmanticensis, è quibus hic bellum, quod Froila Rex Legionensis huius nominis primus contra Vascones gessit, contra Alauenses speciatim gestum fuisse indicat, dum Adefonsum Froilæ filium, è regno à Mauregato deiectum, Alauam ad propinquos matris suæ aufugisse commemorat; mater enim Adefonsi nomine Munimina è gente Vasconum erat, eamque Froila pater bello Vasconico captam sibi coniugio copulauerat, teste eodem Sebastiano; Biclariensis quoque, cum Leuigildum Regem anno Regni sui 13. partem Vasconiæ occupasse & ciuitatem quæ Victoriacum nuncupatur, ibi condidisse narrat, Vasconiæ nomine Alauam videtur designasse: si quidem in hoc pago duntaxat & nusquam alibi in totâ Vasconiâ, extat ciuitas huius nominis, quam multis post sæculis à Sancio Pompelonensi Rege cognomento Sapiente instauratam fuisse crediderim, non autem de nouo conditam, vt volunt aliqui.

De situ veteris Vasconiæ & de populis à Strabone Iacetanis dictis, an iidem sint cum Lacetanis.

CAPVT VII.

VASCONIA olim sita erat vbi nunc Nauarra, latius tamen patebant eius fines quam hodiernæ Nauarræ: si quidem trans Iberum continebat Calagurrim & Graccurim (quæ vrbs non multum distabat à territorio oppidi quod nunc Alfaro dicitur:) à meridie

verò veterem Comitatum Aragoniæ; at à Septentrione attingebat Oceanum Cantabricum in ea parte Ipuscuæ vbi nunc Fontarrabia est. Et de Calagurri quidem eam in regione Vasconum fuisse testantur Strabo & Ptolemeus qui eam Calagorinam vocat, quibus suffragatur Iuuenalis sat. 15: De Graccuri verò author nobis est idem Ptolemeus qui eam inter Vasconum vrbes enumerat; à Septentrione autem ad Oceanum vsque processisse, hinc colligitur quod Manlasci fluuij ostia in Vasconum regione ponit idem Ptolemeus (licet in hoc non consentiat cum vulgatis editionibus, manuscriptum exemplar Ptolemei, quod in Bibliotheca Regia asseruatur, ibi enim hic fluuius Vardulis non autem Vasconibus tribuitur:) Strabo quoque Idasunam urbem Vasconum, vel potius Oidassunam, vt habent quidam scripti libri, teste eruditissimo Casaubono, ad ipsum Oceanum sitam esse affirmat, qui situs hodie Fontarrabiæ oppido non malè conuenit; conditum enim est in littore ferè Oceani, alluiturque fluuio qui etiamnum Vidassonis nomen seruat, idemque videtur esse cum Eafone Melæ. Iam quod spectat ad Comitatum Aragonensem, hunc in Vasconibus fuisse clarum est ex Ptolemeo, qui Iaccam, caput eius regionis, inter Vasconum vrbes enumerat. Porrò qui Iaccetanos Strabonis ab hac vrbe deducunt, longè errant; hinc enim procul aberant versus meridiem & ad eam partem Aragoniæ, vbi Ilerda vrbs, (nunc Lerida) sita erat, vergebant, vt tam ex Strabone quam ex Ptolemeo cognoscimus: Itaque Iaccetani spectabant ad eam Hispaniæ Tarraconensis partem, vbi hoc tempore desinit Aragonia & incipit Catalonia; erantq; interiecti, Vascones inter & Iaccetanos, Ilergetes, vt ex descriptione Ptolemei clarè liquet, quos

autem Strabo Iaccetanos vocat, eosdem esse cum Lacetanis, quorum frequens apud Cæsarem, Liuium & Plinium mentio, sensit Interpres Ptolemei, itidemque Fulvius Ursinus notis ad librum 1. Cæsaris de bello civili, quibus ego libenter subscribo; in eo tamen quod Ursinus mendum subesse putat in vulgatis Cæsaris, Liuij atque Plinij codicibus, legendumque existimat Iaccetanis pro Lacetanis, fretus autoritate Strabonis & Ptolemei, qui hanc vocem à litera I, incipiunt, Ego contra censeo, emendandum scilicet Strabonis locum legendumque apud eum Lacetani pro Iacetani, & similiter apud Ptolemeum: nam cum semel tantum aut bis apud Strabonem hæc vox Iacetani reperiatur, Ptolemei verò exemplaria varient (nam pleræque editiones Accetani habent non Iacetani) vocabulum autem Lacetani sæpius apud veteres Authores occurrat (siquidem illud omnia ferè Cæsaris, Liuij & Plinij exemplaria retinent) propius verò est vnus literæ mendum in vnicum Strabonis locum irrepsisse, quam in tot aliorum Authorum libros. Lacetanos autem proximos fuisse Ilergetibus, adeò vt etiam sæpè pro vna eadèmq; gente vsurpentur, discimus ex Liuiio decadis 3. lib. 8. Idem author, Lacetanos finitimos facit Ausetanis, qui Iberi ripas accolebant. Vrbes Vasconum enumerat Ptolemeus, præter iam dictas Iturissam, Pompelonem, Biturim, Andelufium, Nementurissam, Curnonium, Bascontum, Ergauiam, Tarragam, Muscariam, Setiam & Alauonam. Iturissæ situs in pago Vastanensi quærendus est, circa vicum qui sancti Stephani Lerinensis nomen obtinet, non autem in aduersâ plagâ ad meridiem, vt voluere interpretes Ptolemei & Andreas Scotus in Melam, neque circa Tolosetam in Ipuscuâ, vt sensit Gastaldus, eumque se-

quutus

quutus Moletius. Plinius lib. 3. cap. 3. in recensendis his populis, qui Cæsaraugustani conuentus erant, meminit Cascantésium, Graccuritanorum, Arocelitanorum, Calaguritanorum, qui Fibularenfes cognominantur, Carensium, Ergauicensium, Iturissensium & Ilumberitanorum, quos omnes hæcenus Nauarra complectitur, seruatîs veteribus appellationibus, si Graccuritanos excipias, Ergauicenses & Iturissenses, quorum primos circa Alfarum oppidum collocauimus, (Falluntur enim qui ad Agredam trahunt) proximi fortè ab Arga fluuio nomen acceperunt, at postremi dici nunc posse videntur Vastanenses: Iturissæ enim situm in iis partibus fuisse discimus è Mela, Ptolemeo & Authore Itinerarij. Cæterùm posterioribus sæculis, mutata est aliquantum Vasconia facies; nam Gothis in Hispania rerum potenti- bus, cum Vascones neque eorum Imperium ferre possent, neque satis eis virium ad resistendum, æquis locis, ipsorum potentia suppeteret, dimissâ planâ regione in suos se montes receperunt, indè que ad proximas Vardulorum, Autrigonum & Aquitanorum montanas regiones se effuderunt.

*De statu Vasconum, tempore Pænorum & Romanorum
in Hispania.*

C A P V T VIII.

QUis status esset Vasconum, ante aduentum Pænorum in Hispaniam, incompertum est: at ab eo tempore & post expugnatam Saguntum, cum Annibale Italiam petente, contra Romanos arma coniunxisse, ex sequentibus Siliij Italici locis colligitur: & pri-

quutus Moletius. Plinius lib. 3. cap. 3. in recensendis his populis, qui Cæsaraugustani conuentus erant, meminit Cascantésium, Graccuritanorum, Arocelitanorum, Calaguritanorum, qui Fibularenfes cognominantur, Carensium, Ergauicensium, Iturissensium & Ilumberitanorum, quos omnes hæcenus Nauarra complectitur, seruatîs veteribus appellationibus, si Graccuritanos excipias, Ergauicenses & Iturissenses, quorum primos circa Alfarum oppidum collocauimus, (Falluntur enim qui ad Agredam trahunt) proximi fortè ab Arga fluuio nomen acceperunt, at postremi dici nunc posse videntur Vastanenses: Iturissæ enim situm in iis partibus fuisse discimus è Mela, Ptolemeo & Authore Itinerarij. Cæterùm posterioribus sæculis, mutata est aliquantum Vasconia facies; nam Gothis in Hispania rerum potenti- bus, cum Vascones neque eorum Imperium ferre possent, neque satis eis virium ad resistendum, æquis locis, ipsorum potentia suppeteret, dimissâ planâ regione in suos se montes receperunt, indè que ad proximas Vardulorum, Autrigonum & Aquitanorum montanas regiones se effuderunt.

*De statu Vasconum, tempore Pænorum & Romanorum
in Hispania.*

C A P V T VIII.

QUis status esset Vasconum, ante aduentum Pænorum in Hispaniam, incompertum est: at ab eo tempore & post expugnatam Saguntum, cum Annibale Italiam petente, contra Romanos arma coniunxisse, ex sequentibus Siliij Italici locis colligitur: & pri-

mo quidem Silius libro 2. populos illos, qui Annibalem in Italiam sequebantur, enumerans, Vasconum his versibus meminit.

Nec Cerretani, quondam Tyrinthia castra

Aut Vasco insuetus galea, ferre arma morati.

Lib. 5. in narratione prælij contra Flaminium Consullem gesti.

Erumpunt multusque Maces Garamasque Nomasque

Tum quo non alius, venalem in prælia dextram,

Ocyor attulerit, conductaque bella probarit

Cantaber & galea contempto tegmine Vasco.

Lib. 9. de pugna Cannensi agens.

— *subiere leues, quos horrida misit*

Pyrene, populi, varioque auxere tumultu

Flumineum latus, effulget cetrata iuventus

Cantaber, ante alios, nec tectus tempora Vasco,

Ac torto miscens balearis prælia fundo.

Lib. 10. de eadem pugna & Paulo Consule Romano verba faciens.

Ac iuuenem quem Vasco leuis, quem spicula densus

Cantaber urgebat, lethalibus eripit armis.

Non tamen diuturna fuit hæc societas, imo breui Vascones, perinde atque alios Hispaniæ citerioris populos, in partes Romanorum concessisse, ut credam facit hic Liuij locus lib. 1. decad. 3. Cneus Scipio in Hispaniam cum classe & exercitu missus, cum ab ostio Rhodani profectus Pyreneosque montes circumuectus, Emporis appulisset classem, exposito ibi exercitu, orsus à Lacetanis usque ad Iberum flumen, partim renouandis societatibus, partim nouis instituendis Romanæ ditionis fecit; inde conciliata clementiæ fama, non ad maritimos modo populos, sed in mediterraneis quoque ac montanis ad ferociore iam gentes valuit;

nec pax modo apud eos, sed societas etiam parata est, valideque aliquot auxiliorum cohortes ex iis conscriptæ sunt. Solos hic nominat Liuius Lacetanos: sed, cum alios deinde populos etiam mediterraneos & montanos adiungat, vix est vt Vascones præteritos voluerit, qui omnium maximè Lacetanis proximi erant pariterque Ilergetibus, quos etiam, licet hîc non expresserit, fuisse tamen inter eos quibus cum societatem contraxerat Scipio, indicat eodem libro, his verbis. *Vixdum digresso eo* (loquitur de Scipione, qui Tarracone Empurias recesserat) *Asdrubal aderat, & Ilergetum populo, qui obsides Scipioni dederat, ad defectionem impulsus, cum eorum ipsorum iuuentute, agros fidelium Romanis sociorum vastat.* At subinde Vascones illos, qui sub signis Annibalis in Italiâ militabant, domum reuocatos fuisse, coniiicio ex hoc loco, eiusdem authoris decad. 3. lib. 5. vbi postquam de recepta à Romanis Sagunto, disseruit, hæc subiicit: *Celtiberum iuuentutem, eadem mercede, qua pacta cum Carthaginensibus erat, Imperatores Romani ad se perduxerunt & nobilissimos Hispanos supra 300, inde in Italiam ad sollicitandos populares, qui inter auxilia Annibalis erant, miserunt.* Quin autem Romanorum amicitiam sanctè exinde semper coluerint Vascones, nullus dubitandi locus relinquitur, veterum, qui res Romanas scripsere, libros legentibus: siquidem cæteris ferè omnibus populis Hispaniæ à Romanis deficientibus, nihil vmquam ab hac gente turbatum, nulla etiam contra illam bella à Romanis suscepta reperire est, nisi quod bello ciuili, quod inter Syllam & Marium exarsit, soli inter tot Vasconum populos, Calagurritani Sertorio Marianarum partium Duci adhaferunt, pro quo vltima quæque perpeffi, singulare inuiolata in Du-

cem suum fidei & inuicti animi Vasconum, documentum fuere; ipsos quoque vicissim à Romanis, semper amicè & gratiosè habitos, credere æquum est, vt veros & fidos socios decebat ab illo populo, qui *beneficio, quam metu obligare homines mallet, exterarumque gentes fide ac societate iunctas habere, quam tristi subiectas seruitio,* (verba sunt Scipionis Romani Ducis Hispanos apud Liuium decad. 3. lib. 3. alloquentis) ita vt nullâ in re, Vasconum libertatem læsam, nullas in illorum regionem colonias missas, nullas eorum ciuitates stipendiarias factas (quod in plerisque aliis Hispaniæ populis vsu venit) vsquam legamus; sed eos integris viribus, florente republica, moribus, linguâ & patriæ finibus immutatis vsque ad Gothorum in Hispaniam aduentum perdurasse, plurimis veterum Authorum testimoniis admoneamur. Quanti autem apud Romanos fuerit huius gentis virtus & fortitudo, hinc æstimare licet, quod in longinquis & grauibus expeditionibus, Vasconem militem adhibebant; Testis enim est Tacitus lib. 4. histor. cap. 7. in eo bello, quod Vitelliani contra Britannos & Germanos eorumque Ducem Ciuilem sustinere, inclinantem iam in hostes victoriam, Vasconum cohortes feruente prælio accitas, Romanis asseruisse.

Quo statu vixerint Vascones Gothis in Hispania dominantibus. Item de clade ab exercitu Caroli Magni, ad Roncauallim, acceptâ.

CAPVT IX.

LABASCENTE Romanorum in Hispania Imperio & Sueuis ac Gothis prouinciam ingressis, non

cem suum fidei & inuicti animi Vasconum, documentum fuere; ipsos quoque vicissim à Romanis, semper amicè & gratiosè habitos, credere æquum est, vt veros & fidos socios decebat ab illo populo, qui *beneficio, quam metu obligare homines mallet, exterarumque gentes fide ac societate iunctas habere, quam tristi subiectas seruitio,* (verba sunt Scipionis Romani Ducis Hispanos apud Liuium decad. 3. lib. 3. alloquentis) ita vt nullâ in re, Vasconum libertatem læsam, nullas in illorum regionem colonias missas, nullas eorum ciuitates stipendiarias factas (quod in plerisque aliis Hispaniæ populis vsu venit) vsquam legamus; sed eos integris viribus, florente republica, moribus, linguâ & patriæ finibus immutatis vsque ad Gothorum in Hispaniam aduentum perdurasse, plurimis veterum Authorum testimoniis admoneamur. Quanti autem apud Romanos fuerit huius gentis virtus & fortitudo, hinc æstimare licet, quod in longinquis & grauibus expeditionibus, Vasconem militem adhibebant; Testis enim est Tacitus lib. 4. histor. cap. 7. in eo bello, quod Vitelliani contra Britannos & Germanos eorumque Ducem Ciuilem sustinere, inclinantem iam in hostes victoriam, Vasconum cohortes feruente prælio accitas, Romanis asseruisse.

Quo statu vixerint Vascones Gothis in Hispania dominantibus. Item de clade ab exercitu Caroli Magni, ad Roncauallim, acceptâ.

CAPVT IX.

LABASCENTE Romanorum in Hispania Imperio & Sueuis ac Gothis prouinciam ingressis, non

eadem sorte cum iis vixere Vascones; sed perpetuis ferè confluxere bellis, dum aut suos fines tuentur, aut alienos inuadunt; Primum illis certamen, cum Rechiario Rege Sueuorum, fuit, quem ducta in vxorem Theodorici Regis Gothi filia, Vascones deprædatum fuisse narrat Idacius. Rursus Leuigildo regnante, partem Vasconiæ ab eo occupatam fuisse, affirmat Biclariensis, quod de Alauâ regione non ita pridem à Vasconibus armis occupatâ intelligendum esse, supra monuimus. At tempore huius filij, Recaredi Regis, crebras in Regnum Gothicum irruptiones, à Vasconibus factas fuisse, testatur Isidorus in Chronico; Meminit quoque idem author expeditionis à Gundemaro Rege contra Vascones susceptæ, quæ non alium habuit euentum, præter vastationem agrorum: Sisebuto autem regnante, novos motus in montibus à Vasconibus factos fuisse, eosdémque à Rege cõpressos, discimus ex Chronico veteri Moissiacensi, nuper ab Andræa Duchesnio viro eruditissimo edito: Eisdem, tempore Suintillæ Regis, crebris excursionibus Terraconensem prouinciam infestasse & Ologitim ciuitatem, quæ hoc æuo contractè, *Olite*, dicitur, Vasconicè verò *Erriberri* (id est vrbs noua) ad Gothos pertinentem, & à se, vt videtur, euersam propriis impensis instaurare coactos, refert Lucas Tudensis ex Isidoro: Sub Recensuindo rursus Rege, nouas irruptiones in Regnum Gothorum fecere, copiis Regiis quæ prohibere conabantur, exitiosas, teste Isidoro Pacensi cuius verba, quia apud Rodericum Toletanum corruptè leguntur, sicuti à Prud. Sandouallio ex ἀρχαῖον edita sunt, hîc inferenda iudicauimus. *Huius, inquit, temporibus* (id est Regis Recensuindi) *eclipsim Solis, stellis in meridiem visentibus omnibus, Hispaniam territat, atque incurfa-*

tionem Vasconum, non cum modico exercitus damno prospere-
 Etat. Demum regnate Vuambâ, quum Vascones quietis
 ignari, vt ait Rodericus Toletanus lib. 3. cap. 3, loca Py-
 renæi & Cantabriam inuasissent, indignum Gothorum
 dignitate ratus Rex, diutius offensiones huius gentis per-
 ferre, eam Imperio suo subiicere statuit. Conflato ita-
 que ingenti exercitu, Vasconum fines infesto agmine
 ingreditur, eosque post vastatos agros & incensa ædifi-
 cia, pacem petere coëgit. Non sum nescius hanc cla-
 dem à Vuamba illatam, Vasconibus Aquitanis tribui à
 Roderico, sed maiorem fidem meretur Iulianus Ar-
 chiepiscopus Toletanus, æqualis illorum temporum
 scriptor, qui eam Vasconibus Iberis imputat. Quæ exin-
 de ab hac gente, extincto Gothorum in Hispania Im-
 perio, contra Sarracenos gesta sunt, hîc ideò prætermi-
 timus, quia deinceps de iis, in historia Nauarræa, oppor-
 tunior sese offeret dicendi locus. Ea verò quæ trans Py-
 renæum in Aquitania contra Francos fortiter præstite-
 runt, postremâ parte huius operis referentur. Hîc inte-
 rim nolim omitti, ea quæ inter ipsos & Caroli magni
 exercitum, citra Pyrenæum contingere; insignem scili-
 cet illam & toto orbe decantatam stragem, quam is
 exercitus, ad Roncauallim, anno Christi 778 passus est.
 Vascones libertatem quam illibatam sub Romanis con-
 seruarant, contra Sueuos, Gothos & Sarracenos intre-
 pidè defenderant, magna ex parte sub Carolo amisere.
 Hic enim dum Hispaniam ab Ibnabala Regulo Sarraceno sollicitatus, cum valido exercitu, contenderet, per
 Vasconum & Nauarrorû terras iter faciens, vtrumque
 populû suo subesse Imperio & ditioni coëgit & tributo
 imposito vectigalem fecit, Pompelonem etiam oppidû,
 Caput gentis, dirutis mœnibus, per speciem defectionis

præcauendæ, in vici formam redegit, testibus Eginhardo & aliis illius seculi historicis, qui res à Carolo gestas literis mandarunt: Percussa itaque hac iniuriâ & contumeliâ bellicosa gens, dum vindictæ occasionem quærit, regredientis exercitus Francici extremum agmen in Pyrenæi faucibus animosè adoritur & licet militum numero impar, genere etiam armorum inferior, totum calamitosa clade prosternit: sed præstat audire Eginhardum loquentem cui, vt Regiæ aulæ Notario, Caroli res maximè notæ fuere: Hic itaque in eo commentario, quem de istius Principis vitâ composuit, quid in hac expeditione Hispanicâ gestum sit, his verbis declarat. *Ipse per bella memorata, primò Aquitaniam & Vasconiam, totumque Pyrenæi montis iugum, & usque ad Iberum amnem qui apud Nauarros ortus & fertilissimos Hispaniæ agros secans, sub Dertusa ciuitatis mænia, Balearico mari miscetur: deinde Italiam & c. ita perdomuit, vt eas tributarias efficeret. De clade autem ad Roncauallem accepta, sic, Cum agmine longo, vt loci & angustiarum situs permittebat, porrectus iret exercitus, Vvascones in summi montis vertice positos insidiis (est enim locus ex opacitate sylvarum, quarum maxima est ibi copia, insidiis ponendis opportunus) extremam impedimentorum partem & eos qui nouissimo agmine incedentes subsidio præcedentes tuebantur, desuper incursantes in subiectam vallem deijciunt, confertoque cum eis prælio, usque ad unum omnes interficiunt ac direptis impedimentis, noctis beneficio, quæ iam instabat, protecti, summâ cum celeritate in diuersa disperguntur. Adiuuabat in hoc factò Vvascones & leuitas armorum & loci in quo res gerebatur situs: è contra Francos & armorum grauitas & loci iniquitas per omnia Vvasconibus reddidit impares. In quo prælio Eghartus Regiæ mensæ Præpositus, Anshelmus*

Comes Palatii & Rotlandus Britannici limitis Praefectus, cum aliis compluribus, interficiuntur, neque hoc factum ad praesens vindicare poterat quia hostis, re perpetrata, ita dispersus est, ut ne fama quidem remaneret, ubi nam gentium quaeri potuisset. Idem Eginhardus, seu Ademar, vel quisquis est Auctor Annalium Caroli Magni & Ludouici Pij quos primus Coloniae Germanus Nuenarius Comes edidit, hanc cladem sic paucis perstringit: Pompelonem reuertitur (loquitur de Carolo Rege) cuius muros, ne rebellare posset, ad solum usque destruxit, ac regredi statuens, Pyrenaei saltum ingressus est, in cuius summitate Vascones, insidiis collocatis, extremum agmen adorti, totum exercitum magno tumultu perturbant, & licet Franci tam animis, quam armis praestare viderentur, tamen & iniquitate locorum & genere imparis pugnae inferiores effecti sunt. In hoc certamine plerique aulicorum, quos Rex copiis praefecerat, interfecti sunt: direpta impedimenta, & hostis, propter notitiam locorum, statim in diuersa dilapsus est: cuius vulneris accepti recordatio, magnam partem rerum feliciter in Hispania gestarum, in corde Regis obnubilauit.

De moribus veterum Vasconum.

CAPVT X.

VASCONVM mores eosdem olim fuisse, qui Lusitanorum, affirmat Strabo lib. 3. Geogr. illos autem non aptiore penicillo depingere possim, quam ipsius Strabonis verbis, quae è Graeco in Latinum versa, sic habent. *Ferunt Lusitanos esse insidiandi, indagandique peritos, celeres, leues, versatiles, aspide vtuntur parua, cuius diameter duorum pedum, caua foras, loris suspensa:*

Comes Palatii & Rotlandus Britannici limitis Praefectus, cum aliis compluribus, interficiuntur, neque hoc factum ad praesens vindicare poterat quia hostis, re perpetrata, ita dispersus est, ut ne fama quidem remaneret, ubi nam gentium quaeri potuisset. Idem Eginhardus, seu Ademar, vel quisquis est Auctor Annalium Caroli Magni & Ludouici Pij quos primus Coloniae Germanus Nuenarius Comes edidit, hanc cladem sic paucis perstringit: Pompelonem reuertitur (loquitur de Carolo Rege) cuius muros, ne rebellare posset, ad solum usque destruxit, ac regredi statuens, Pyrenaei saltum ingressus est, in cuius summitate Vascones, insidiis collocatis, extremum agmen adorti, totum exercitum magno tumultu perturbant, & licet Franci tam animis, quam armis praestare viderentur, tamen & iniquitate locorum & genere imparis pugnae inferiores effecti sunt. In hoc certamine plerique aulicorum, quos Rex copiis praefecerat, interfecti sunt: direpta impedimenta, & hostis, propter notitiam locorum, statim in diuersa dilapsus est: cuius vulneris accepti recordatio, magnam partem rerum feliciter in Hispania gestarum, in corde Regis obnubilauit.

De moribus veterum Vasconum.

CAPVT X.

VASCONVM mores eosdem olim fuisse, qui Lusitanorum, affirmat Strabo lib. 3. Geogr. illos autem non aptiore penicillo depingere possim, quam ipsius Strabonis verbis, quae è Graeco in Latinum versa, sic habent. *Ferunt Lusitanos esse insidiandi, indagandique peritos, celeres, leues, versatiles, aspide utuntur parua, cuius diameter duorum pedum, caua foras, loris suspensa:*

non enim fibulas aut ansas habent: ad hæc sica aut ensis, plerique lineis, rari loricatorum utuntur thoracibus, aut tres cristas habentibus galeis, ceteri nervis contra ictus formatis aspidibus utuntur: pedites ocreas quoque usurpant, spicula singulis plura, nonnulli etiam hastam utuntur aciem cuspide: quosdam eorum, qui ad Durium amnem accolunt, Laconicam ferunt uti vitæ ratione, his unguento utentes & candentibus lapidibus calefacientes & frigidam lavantes, unoque cibi genere pure frugaliterque viuentes: immolando student Lusitani, & exta intuentur non exsecta, præterea & laterum venas inspicunt, ac tangendo etiam diuinant, quin & ex captorum extis coniciunt sagis ea occultantes: deinde, cum ea pulsum edunt, infra primum ex cadauere aruspex futura prædicit: captiuorum manus dextras amputant; diisque consecrant, omnes qui in montibus degunt victu utuntur tenui, aquam bibunt, humi cubant, crines mulierum in modum demittunt, mitris faciem velati pugnant, maxime capros edunt & Marti caprum immolant, prætereaque captiuos & equos; quin & ritu Græco centurias victimarum, id est hecatombas, quotannis instituunt, ut & Pindarus ait, immolare centena omnia, certamina etiam gymnica armata & equestria edunt pugno, cursu, velitatione & instructo cohortatim prælio: montani duobus anni temporibus glande vescuntur quernam, siccata indeque contusam molentes, atque e farinam panem conficientes, itaque eas ad suum tempus reponunt: Zytho etiam utuntur, vini parum habent & quod prouenit statim in conuiuia cum cognatis insumunt: butyrum eis olei usum implet, cœnant sedentes, habentque ad parietes constructa in hunc usum sedilia: priora in sedendo loca ætati, dignitatique referuntur, cœna circumgestatur, inter potandum ad tibiam saltant, & ad tubam choreas ducunt, interim exilientes & poplitibus flexis rectum corpus

demittentes: In Bastetania id etiam mulieres faciunt una alteram manum tenentes, nigro omnes utuntur vestitu, plerumque in sagis degunt, in quibus etiam supra thoros herbaeos dormiunt, vasis utuntur cereis, ut et Celta: mulieres vestibus utuntur floridis, loco pecunie permutatione utuntur, aut de lamina argentea aliquid abscissum dant: morti addictos coniectos de saxis precipites agunt, parridas eductos extra fines aut flumina lapidibus obruunt, matrimonia more Græco contrahunt: egrotos veteres Aegyptiorum consuetudine, in viis deponunt, ut qui eum morbum experti sunt iis consulant, coriaceis usi sunt nauigiis usque ad Brutum, ob exundationes & paludes, nunc raris utuntur lintribus, sal illis purpureus, sed albus fit terendo. Talis ergo vita est montanorum, eorum qui Septentrionale Hispaniæ latus terminant Callaicorum, Asturum, Cantabrorum usque ad Vascones & Pyrenam, omnes enim eodem viuunt modo. Hæc vniuersè Strabo de omnibus populis qui Septentrionale Hispaniæ latus incolunt: at speciatim Vascones aruspiciæ admodum peritos fuisse, innuit Lamprius in vita Alexandri Seueri: Tibiarum quoque usum iis proprium fuisse significare videtur vox Vascæ tibiæ (ab eo enim quod indigenæ in recto Vasco dicunt ritè formatur Latinum Vascus, ut aliàs dicemus.) Occurrit autem hæc vox apud Iul. Solinum cap. 5. Seruium in lib. xi. Æneidos & Auctorem veteris Glossarij Latino-Græci, qui eam Græcè μελετητικὸν αὐλὸν vertit, ideò fortè, quod non tam arte quàm assidua exercitatione eius tyrocinium constet: (etsi non desunt qui ibi μελικὸν scribendū censeant) tria enim tantummodo habet foramina, quibus quodlibet sonitus aut moduli genus, distinctè & concinnè reddūt qui eius artem callent, Cur autem Seruius eandem πλαγιαυλὸν vocet, non aliam possum

reddere rationem, quam quod non recto nec transuerso positu, vt cæteræ tibiæ, sed obliquo staret in manu tibicinis eâ personantis, idque etiamnum comprobatur hodiernus vsus tibiæ, qui apud Vascones maximè viget, nec enim alio ferè organo vtuntur in suis choreis & saltationibus; Alia tamen mens est doctissimi Salmasij quod attinet ad explicationem Vascæ tibiæ, suis in Flau. Vopiscum notis & in Plinian. exercit. ad cap. 5. Solini, neque ego authoritati tanti viri repugnare ausim. In bello autem leui armaturâ vsos fuisse Vascones, conuicimus ex Eginhardo & aliis, qui de rebus Caroli Magni scripsere: galeæ etiam vsus contempisse monet Silius Italicus pluribus locis. At citra bellum qualis esset eorum habitus notat hic locus è lib. 5. cap. 2. Aymonij desumptus, *Cui filius Ludouicus (loquitur de Ludouico Pio) pro sapere & posse obedienter parens, occurrit ad patris præsentiam habitu Vasconum, cum cœuis sibi pueris indutus, amiculo scilicet rotundo, manicis camisia diffusis, cruralibus distentis, calcaribus caligis insertis missile manu ferens: Hæc enim delectatio voluptasque ordinauerat paterna.*

De lingua Vasconum & an verum sit illius nomina in A singulari numero, plurali verò in AC desinere.

C A P V T XI.

ERAT solemne Romanis, populos, quos armis subegerant, Latinæ linguæ assuefacere, docent id hæc D. Augustini verba lib. 19. de ciu. Dei cap. 19. *Data est opera, vt ciuitas Imperiosa, non solum iugum, verum etiam linguam suam, domitis gentibus per speciem societatis imponeret.* Inde est quod vernaculæ linguæ Gallorum iuxta,

reddere rationem, quam quod non recto nec transuerso positu, vt cæteræ tibiæ, sed obliquo staret in manu tibicinis eâ personantis, idque etiamnum comprobatur hodiernus vsus tibiæ, qui apud Vascones maximè viget, nec enim alio ferè organo vtuntur in suis choreis & saltationibus; Alia tamen mens est doctissimi Salmasij quod attinet ad explicationem Vascæ tibiæ, suis in Flau. Vopiscum notis & in Plinian. exercit. ad cap. 5. Solini, neque ego authoritati tanti viri repugnare ausim. In bello autem leui armaturâ vsos fuisse Vascones, coniecimus ex Eginhardo & aliis, qui de rebus Caroli Magni scripserunt: galeæ etiam vsus contempserunt monet Silius Italicus pluribus locis. At citra bellum qualis esset eorum habitus notat hic locus è lib. 5. cap. 2. Aymonij desumptus, *Cui filius Ludouicus (loquitur de Ludouico Pio) pro sapere & posse obedienter parens, occurrit ad patris præsentiam habitu Vasconum, cum cœuis sibi pueris indutus, amiculo scilicet rotundo, manicis camisia diffusis, cruralibus distentis, calcaribus caligis insertis missile manu ferens: Hæc enim delectatio voluptasque ordinauerat paterna.*

De lingua Vasconum & an verum sit illius nomina in A singulari numero, plurali verò in AC desinere.

C A P V T XI.

ERAT solemne Romanis, populos, quos armis subegerant, Latinæ linguæ assuefacere, docent id hæc D. Augustini verba lib. 19. de ciu. Dei cap. 19. *Data est opera, vt ciuitas Imperiosa, non solum iugum, verum etiam linguam suam, domitis gentibus per speciem societatis imponeret.* Inde est quod vernaculæ linguæ Gallorum iuxta,

ac Hispanorum, prorsus interciderint, Romanensi in earum locum substitutâ, si Britannos Armoricos & Vascones excipias, qui suas constanter ad hæc vsque tempora retinuerunt, Vasconicam Magnus Scaliger Cantabrisimum vocat in tractatu de Europæorum linguis & diatriba de hodiernis Francorum linguis, numeratque inter matrices linguas Europæorum, addito etiam elogio, in hæc verba, *Cantabrisimus incipit à suburbicariis Baionæ Lapurdensium & itinere sex aut septem dierum in intima montana Hispaniæ extenditur, Galli eos qui eâ linguâ vtuntur vocant, Bascos vel Basculos: Hispani regionem, in qua illa dialectus locum habet, generali nomine Bascuença vocant, nihil barbari, aut stridoris, aut anhelitus habet, lenissima est & suauissima, estque sine dubio vetustissima & ante tempora Romanorum illis finibus in usu erat. Eâ nunc cis Pyrenæum vtuntur maxima pars Nauarræ, vniuersa Ipuscua, Alaua, atque Biscaya: trans Pyrenæum verò tres illæ ditiones quæ Vascitanæ seu Vasconum regionis nomine designantur, scilicet Lapurdum, inferior Nauarra, & Sola. Huius linguæ proprium esse pleraque vocabula singulari numero per A, plurali verò per AC finire asseruit Marin. Sicul. lib. 4. cap. vlt. rer. Hisp. In quo eum fefellit ratio: litera enim A in singulari numero & syllaba AC in plurali, nominibus Vasconicis addita in fine, articuli vicem fungitur; ita vt, Vasconica vocabula hac ratione per A aut AC finire, perinde sit ac si quis dictiones Græcas ab ὁ, ἡ τὸ auspicari velit; sit in exemplum vox, *Guiçon*, hæc suapte hominem significat; at si cum articulo efferre velis, vt faciunt Græci, qui τὸν ἀνδρα, Galli qui *l'homme*, & Hispani qui *el hombre* dicunt, dicendum erit *Guiçona* & in plurali *Guiçonac*, id est οἱ ἀνδρες Græcè, *les hommes* Gallicè,*

& *los hombres* Hispanicè. In hoc errore sectatores habuit Marineus Garibaium lib. 4. cap. 4. sui compendij historici, & Paul. Merul. lib. 2. parte 2. cap. 8. Cosmograph. Venia danda est Marineo, & Merulæ, quibus vt linguæ Vasconicæ ignaris, & procul ab ea regione, vbi ipsa in vfu est, positis, non difficile fuit imponere: sed Garibaius non leuis oscitantia reus est, quod cum hæc lingua ipsi vernacula esset, grauius tamen quam alij in eundem errorem impegit, dum quæ ij speciatim de quibusdam vocabulis Vasconicis dictum voluere, hic in vniuersam de omnibus pronunciare non dubitauit.

De veteri lingua Hispanorum. An eadem esset cum hodiernâ Vasconicâ, seu Vasca. Ambrosij Moralis id abnuentis rationes expenduntur.

C A P V T XII.

ID E M Marineus & Garibaius, vniuersam olim Hispaniam non alia quam Vasconum seu Cantabrorum, vt ipsi vocant, linguâ locutam fuisse existimant: quorum authoritati magnum pondus accedit iudicium summi viri Iosephi Scaligeri idem sentientis diatribâ de hodiernis Francorum linguis. In eadem fuere opinione Paul. Merul. lib. 2. Cosm. parte 2. cap. 8. & Mariana lib. 1. cap. 5. historię Hispanicæ, cuius verba quia elegantia & tanto auctore digna sunt (si illud excipias, quod eam linguam barbaram, cultumq; abhorrentem esse pronunciat, & quod Cantabros vocat quos Vascones dicere debuerat) non puto tædio fore lectori, si hîc referantur. *Soli, inquit, Cantabri linguam hætenus retinuerunt rudem & barbaram, cultum abhorrentem multumque à reliquis omnibus discrepantem*

& *los hombres* Hispanicè. In hoc errore sectatores habuit Marineus Garibaium lib. 4. cap. 4. sui compendij historici, & Paul. Merul. lib. 2. parte 2. cap. 8. Cosmograph. Venia danda est Marineo, & Merulæ, quibus vt linguæ Vasconicæ ignaris, & procul ab ea regione, vbi ipsa in vfu est, positis, non difficile fuit imponere: sed Garibaius non leuis oscitantia reus est, quod cum hæc lingua ipsi vernacula esset, grauius tamen quam alij in eundem errorem impegit, dum quæ ij speciatim de quibusdam vocabulis Vasconicis dictum voluere, hic in vniuersam de omnibus pronunciare non dubitauit.

De veteri lingua Hispanorum. An eadem esset cum hodiernâ Vasconicâ, seu Vasca. Ambrosij Moralis id abnuentis rationes expenduntur.

C A P V T XII.

ID E M Marineus & Garibaius, vniuersam olim Hispaniam non alia quam Vasconum seu Cantabrorum, vt ipsi vocant, linguâ locutam fuisse existimant: quorum authoritati magnum pondus accedit iudicium summi viri Iosephi Scaligeri idem sentientis diatribâ de hodiernis Francorum linguis. In eadem fuere opinione Paul. Merul. lib. 2. Cosm. parte 2. cap. 8. & Mariana lib. 1. cap. 5. historię Hispanicæ, cuius verba quia elegantia & tanto auctore digna sunt (si illud excipias, quod eam linguam barbaram, cultumq; abhorrentem esse pronunciat, & quod Cantabros vocat quos Vascones dicere debuerat) non puto tædio fore lectori, si hîc referantur. *Soli, inquit, Cantabri linguam hætenus retinuerunt rudem & barbaram, cultum abhorrentem multumque à reliquis omnibus discrepantem*

Et totius olim Hispaniæ communem (sic fertur) Et antiquissimam priusquam eam provinciæ Romanorum arma sermoque penetrassent. Gens enim agresti rudique ingenio, quæ plantarum instar translata, tamen terræ bonitate mitigatur Et montanis inaccessa locis, externi imperij iugum, vel admisit penitus numquam, vel excussit quamprimum, atque cum antiqua libertate veterem gentis atque communem Provinciæ sermonem conseruatum fuisse fide non caret.

HANC tamen sententiam euertere conatus est, Morales lib. 9. cap. 3. collectis ex Plinio & aliis, quibusdam vocabulis Hispanicis, ut putat, quæ in hodiernâ Vasco-
num linguâ, desiderari ait. Sed etsi concederemus Morali omnia illa vocabula pura puta Hispanica existere, an hoc tanti esset, ut ideò plures in eâ provinciâ linguas toto genere discrepantes admittere nos cogeret? An non etiam in aliis linguis hoc vsuuenit, ut longâ temporis intercapedine mutentur voces aliquæ atque loquendi modi? De Latina equidem testantur Polybij, Varronis, Quintiliani & A. Gellij verba quæ sequuntur. Polybius lib. 4. Histor. Primum igitur fœdus inter utrumque populum initum est, statim post eiectum urbe Regium nomen L. Iunio Bruto & M. Valerio Consulibus, sub quibus etiam Ioui Capitolino templum dicatum duodeciginta annis ante primam Xerxis in Græciam transfretationem quod quanto diligentius fieri potuit interpretati sumus, tanta enim facta est mutatio Romanæ linguæ ab ea tempestate in hodiernum diem, ut etiam qui antiquitatis peritissimi sunt, pleraque non nisi difficulter intelligant. Varro lib. 4. de lingua Lat. Quæ ideò sunt obscura, quod neque omnis impositio verborum extat, quod vetustas quædam deleuit, nec quæ extat sine mendo omnis imposita, nec quæ re-
ctè imposita cuncta manet, multa enim verba literis commutatis sunt interpolata, neque omnis origo est nostræ linguæ è

vernaculeis verbeis multa verba aliud nunc ostendunt, aliud ante significabant, ut *hostis*, nam tunc eo verbo dicebant peregrinum qui suis legibus uteretur, nunc dicunt eum quem tunc dicebant *perduellem* &c. deinde sic, *vetustas* non pauca deprauat, multa tollit, & paulò post, quoniam verborum nouorum & veterum discordia omnis in consuetudine communi, &c. Quintilian. lib. 9. cap. 3. Orator. Instit. Itaque si antiquum sermonem nostro comparemus penè iam quidquid loquimur figura est, Phauorinus philosophus apud A. Gellium lib. 1. cap. 10. adolescentem quemdam carpit quod plerasque voces nimis priscas & ignotissimas in quotidianis communibusque sermonibus expromeret. Sextus Cœcilius Iurifconf. apud eundem lib. 20. cap. 10. *Longa ætas*, inquit, *verba*, atque *mores veteres obliterauit*. Hæc nisi fallor satis demonstrant quibus olim mutationibus lingua Latina obnoxia fuerit: De Gallicâ quoque atque Teutonicâ idem iudicabit quisquis formulam fœderis, inter Ludouicum & Carolum Reges Ludouici Pij Imperatoris filios, anno 842 percussi, quæ apud Nitardum utrâque linguâ extat, cum hodiernis Gallicis atque Teutonicis contulerit. Contra verò, quod argumentum habet Morales quamobrem voces illas à se congestas è vetere & germanâ Hispanorum linguâ eruras pronuntiet potius, quàm ex nouâ hac & adscititiâ quæ, quia à Romanâ manauit, Romanensis dicitur, cum illam quidem Plinij ætate obsoleuisse, hanc autem in vniuersâ Hispaniâ, quæ Romanis parebat, inualuisse certum sit & indubitatum? Hoc sanè constat, Plinium in locis à Morale laudatis plerasque voces pro Hispanicis agnoscere, quas Latinæ esse originis ne ipse quidem Morales negauerit, huiusmodi sunt, quæ sequuntur *cuniculus* pro genere leporis, cuius nominis ratio inde pe-

titur à Varrone de re rustica cap. 12 quod sub terra cuniculos ipse facere soleat vbi lateat in agris, *salpuga* pro genere formicæ venenatæ in Bætica quæ vox à Latina *solpuga* vel *solifuga* (vtrouque enim modo eam effert Plinius lib. 22. cap. 25. lib. 29. cap. 4. & alibi) leuiter immutata est, dicta est autem *solipuga* vel *solipunga*, teste Festo, quod acrior concitatorque fit feruore solis, *cauaticæ* cochleæ quædam in Insulis Balearibus, ideò sic dictæ, quod non prorepunt è cauis terræ, vel quod in speluncis nascuntur, vt innuit idem Plinius lib. 8. cap. 39. & lib. 5. cap. 26, *aues tardæ*, genus anserum, quas Græci *otidas* appellant, *viriles* genus torquis quibus viri utebantur, *strigiles* pro paruulis massis auri quæ in superficie massæ aut ramenti eminebant, *formacei* parietis genus ex terra quoniam in forma circumdatis vtrinque duabus tabulis inferciuntur veriùs, quam insternuntur, vt loquitur idem Plinius lib. 35. cap. 14. Par ratio est vocis *aspalathus*, cuius vsus etiam in Oriente viguisse, author est ipsemet Plinius lib. 25. cap. 13. Iam ad voces *Buteo*, *vipiones*, *granum*, *cusculium*, quod attinet; nequaquam verum est eas inter Hispanias à Plinio annumerari. Eius verba cap. 49. lib. 10. sic habent: *Venerè in Italiam Bæbriacensibus bellis civilibus trans Padum & nouæ aues (ita enim adhuc vocantur) turdorum specie paulum infra columbas magnitudine sapore gratæ: Baleares insula nobiliorem etiam supradictò Porphyrionem mittunt, Ibi & Buteo accipitrum generis in honore mensarum est: item vipiones, sic enim vocant minorem gruem, quo loco vocabulum ibi non ad Baleares insulas, sed ad Italiam referendum videtur, at verbum vocant pro nominatiuo habet subintellectam vocem homines, vt docent grammatici, non autem Baleares, vt voluit Morales. Idem de grano &*
cusculio

cusculio dicendum est in hoc loco Plinij lib. 16. cap. 8, vbi de robore loquutus, hæc adiungit, *omnes tamen has eius dotes Ilex solo prouocat cocco, granum hoc primoque cœscapus fruticis parua aquifoliae Ilcis, cusculium vocant &c.* Accedit eò, quod, vt monet Fabius lib. 8. cap. 2, *fallunt sæpè verba, vel regionibus quibusdam familiaria vel artium propria*: huius generis sunt inter ea quæ Morales firmandæ suæ sententiæ adduxit *Celia* genus potionis ex frumento apud Numantinos, teste Floro lib. 2. cap. 18. *palacra seu palacrana & baluces*, quibus metallici Hispani designabant massas quasdam auri, quæ in puteis reperiabantur denas excedentes libras, vt testatur Plinius lib. 33. cap. 4, *Strigiles* pro massis auri paruulis, quæ in aurifodinis occurrebant, & *Cocolobis* pro genere vitis, apud eundem authorem lib. 33. cap. 3. & lib. 14. cap. 2, Cùm enim iampridem aurifodinæ in vniuersâ Hispaniâ euauerint, vites autem atque vineæ, aut nullæ prorsus, aut admodum raræ olim in Vasconia fuerint (vt ex Strabone discimus) ac etiam nunc paucissimæ existant in iis partibus, vbi lingua Vasconica viget, iniquum videtur, tum aurariarum, cum vitium nomina, hoc seculo, ab eâ linguâ exigere. Quod autem etiam nomen *Cetra* Hispanicum facit Morales, nullo certo Authore in hoc illum niti arbitror, licet verum sit, *Cetrâ* maximè in bello Hispanos veteres vsos fuisse, quod tamen vltioris Hispaniæ populis potius, quam citerioris in more fuisse, videor mihi colligere ex hoc Cæsaris loco lib. 1. de bello civili: *Erant, vt supra demonstratum est, legiones Afraniij III. [Petrei] I. præterea scutati citerioris prouinciæ & cetræ vltioris Hispaniæ cohortes circiter lxxx equitum vtriusque prouinciæ circiter v. millia.* Cæterùm neque vsquequaque verum est, omnia vocabula, quæ pro Hispanicis

tradunt veteres Authores, hodiernæ Vasconum linguæ deesse: suppetunt enim adhuc nonnulla ea scilicet quæ ex antiquissimâ & propriâ huius gentis lingua procedunt, non autem ex hac aduentitiâ & nouâ, quam squammam Latini sermonis & rubiginem triuialiū barbarismorum vocat Sidonius, Iulius verò Scaliger præfatione x. abortum Latinæ linguæ. Talia sunt *lancea* pro genere teli, quod nomen Hispanicum esse, auctor est Varro apud A. Gellium lib. 15. cap. 30: *gurdus*, quam vocem pro pingui & crasso vsurpant hodie Vascones, *dureta* apud Sueton. in Augusto pro ligneo folio quod hodierni Vascones interiecta vocali a *daureta*, vel *taureta* vocant, sunt enim d & t cognatæ literæ apud eos: *gesum* denique (quod missilis iaculi à Vasconibus *gesi* vel *gesi* dicti nomen est) Gallis à quibusdam Authoribus antehac tributum, Hispanis adiudicant Isaacus Casaubon. in 3. lib. Strabon. & Mart. Delrius comment. in Senecæ Hypolitum. Nunc illud, quod pænè præterieram, minimè relinquendum est, illa quæ de Rustico Terrestino ex Tacito, de Corsica & de Portio Latrone, ex Seneca adducit Morales, eius sententiam (quâ veterem Hispanorum linguam diuersam esse ab hodiernâ Vasconicâ probare nititur) nullatenus iuuare, vt ipsorummet Authorum verbis perlectis facile quiuis iudicauerit, quæ ideò hîc referre operæpretium duximus: & de Terrestino quidem sic Tacitus lib. 4. Annalium. *Isdem Consulibus facinus atrox, in citeriore Hispaniâ, admissum à quodam agreste nationis Terrestinae. Is Prætorem prouinciæ L. Pisonem pace incuriosum, ex improviso in itinere adortus, uno vulnere in mortem adfecit. Et paulò post de eodem Terrestino. Et repertus, inquit, cum tormentis edere conscios adigeretur, voce magna, SERMONE PATRIO, frustra*

se interrogari clamitavit, adfisterent socij, adspectarent, nullam vim tantam doloris fore, ut veritatem eliceret &c. De Corsica autem hæc profert Seneca consolat. ad Heluiam: *transierunt dein Ligures in eam, transierunt & Hispani, quod ex similitudine ritus apparet, eadem enim tegumenta capitum, idem genus calceamenti quod Cantabris est, & verba quedam: nam totus sermo conuersatione Græcorum Ligurumue à patrio desciiuit: at de Porcio Latrone, sic Seneca lib. 2. controuers. 4. (mendosè enim in editionibus vulgatis librorum Ambrosij Moralis citatur ad hoc controu. 13. lib. 3:) fuit autem Messala eruditissimi ingenij in omnis quidem studiorum partis, Latini utique obseruator diligentissimus. Idem itaque cum audisset Latronem declamantem dixit suâ linguâ disertus est, ingenium illi concessit, sermonem obiecit. Hæc Taciti & Senecæ verba arguunt quidem fuisse propriam Hispanis & fortè etiam Cantabris seu linguam, seu dialectum, non tamen probant eam hodiernæ Vasconum linguæ dissimilem extitisse: sed de dialecto intelligendos esse hos Authores potius quàm de linguâ, hinc elicitur, quod Latronem non aliâ quam Latinâ linguâ Romæ declamasse facilè apparet: ita vt, quemadmodum olim Pollio apud Fabium in Liuiio Patauinitatem deprehendit, sic Messala in Latrone Hispanismum obseruasse videatur. Mela denique lib. 3. cap. 1. dum Cantabrorum populorum atque amnium nomina Latino ore concipere nequit, (quod ipsum nihilominus postea, non difficili labore, præstitum est à Ptolemeo lib. 2. cap. 6. Geographiæ,) asperam & rudem nominum aliquot priorum naturam notat potius, quàm peculiare loquendi genus illi genti assignet.*

Auctoris sententia de veteri Hispanorum lingua.

CAPUT XIII.

IN hac ergo discrepantium inter se sententiarum pugna, ego, ut pertinacius tueri nolim, vnicam fuisse antiquis temporibus Hispanorum omnium linguam, præcipuè cum Strabo lib. 3. diuersas fuisse pronunciet, sic neque Vasconicam iisdem quibus nunc finibus circumscribi probauerim: sunt enim angustissimi, neque adeò verisimile est, sagacem naturæ dispensatorem, tantulæ genti propriam linguam tribuere voluisse, nulli ferè rei opportunam: Ad exercendum verò commercium & tuendum cum finitimis populis consortium, prorsus incommodam. Itaque, ut paucis meam sententiam aperiam, hanc vniuersis illis montanis populis, qui Septentrionale latus Hispaniæ incolebant, communem fuisse existimo, Vasconibus scilicet, Vardulis, Autrigonibus, Caristis, Asturibus, Cantabris, Gallæcis ac Lusitanis, cum enim hos omnes populos iisdem vixisse moribus eandemque vitæ rationem coluisse constet ex Strabone: linguâ quoque concordem extitisse æquum est credere; sed & aliorum Hispanorum sermonem adeò huic absimilem non fuisse, quin multa inter eos communia fuerint, & dialecto potius, quàm genere sermonis discrepasse (quemadmodum nunc discrepant, Castellani, Portugalenses & Catalani) hinc persuasum est mihi, quod in hac hodiernæ Hispanicæ linguæ compage, reliquæ seu rudera quædam deprehenduntur, cum cæmentis Vasconicæ admodum congruentia; quamplurimæ, inquam, dictiones aut merè Vasconicæ, aut ex his

manifestò deductæ, quarum veluti laciniam quamdam è tribus primis Alphabeti literarum ordinibus decerptam hic exhibebo, vbi id obseruari velim, syllabam ze vel te in fine verborum Vasconicorum positam, terminationem esse infinitiui præsentis aut nominis verbalis à Grammaticis dicti, Semiuocalem quoque s, minutâ figurâ expressam, proferendam vt, ç; duplicem verò z valere, ts, vel, ds.

A

A *Çuçena* Hispanicè lilium, Vasconicè *A. cucena*, hoc rectum vel res recta, lilium autem omnium maximè scapum rectum & oblongum emittit.

Alcalde HISPANICÈ, Iudex, VASCONICÈ, *Alcate* idem.

Ahaxar Hispanicè manu contrectando aliquid immundum & rugosum reddere. Vasconicè *Ahatsa*, res contrectando immunda & rugosa reddita.

Acezar H. fecernere, cribrare: V. *Aiçaze* idem, item vento exponere.

Afcua H. pruna: V. *Auscua*, materia cineris.

Achaque H. causa, occasio, prætextus: V. *Achequia*, idem.

Acequia H. incile, fossa riui: V. idem.

Ahorrar H. parcere, asseruare, à nomine Vasconico *Ahorra*, vel *Ahurra*, quod palmam compressam & semiclausam instar personæ rem aliquam seruantis & retinentis significat.

Ahilarfe H. perire, emori: V. *Hila* mortuus, solent enim Hispani verbis à nominibus deriuatis vocalem A præfigere, vt in his, *arrugar*, *arruynar*, *auentar*, quæ à ruga, ruina & vento deducuntur.

Albricias H. munera quæ dantur alicui, ob nouæ rei fau-

- stum nuncium allatum: V. *Albristeac*, idem.
- Alcahuete* H. leno: V. *Arcabor*, idem l & r in hac linguâ sunt cognatæ litteræ.
- Alboroto* H. tumultus: V. idem.
- Alcandora* H. indusium: V. pro indusio virili, muliebre enim aliter vocant.
- Aliaua* H. repositorum pharetrarum: V. pera vel facculus, quem rustici in sinu gestare solent ad recondendas pecunias, à verbo *aliaze* vel *alxaze*, id est reponere, recondere.
- Andas* H. sella, lectica: V. *Anda*, lectica.
- Almud* H. mensuræ genus: V. *Almutia*, idem.
- Alquilar* H. locare: V. *Alquila* vel *Alquilea*, locatio.
- Ama* H. nutrix: V. *Ama*, mater.
- Amagar* H. parare se ad lædendum aliquem: V. *Macaze*, idem.
- Amontonar* H. cumulare, aceruare: V. *Montoa*, cumulus, aceruus.
- Ancho* H. latus, amplus: V. *Andicho*, magnus.
- Azcona* H. genus teli: V. idem.
- Ansia* H. angor, sollicitudo: V. cura, sollicitudo.
- Apañar* H. apparare, coaptare: V. *Apañze*, idem.
- Apuesto* H. sponsio: V. *Apostu*, idem.
- Argamassa* H. genus parietis lapide & terra quadam tenaci confecti: V. idem ab *Arri*, id est lapis, & *gamassa* terræ genere.
- Arisco* H. rigidus, intractabilis: V. *Arrisco*, faxeus, durus, rigidus, à nomine, *Arri*, id est lapis.
- Argana* H. sportæ genus quod iumentis imponitur ad deferenda onera: V. *Carcanoa*, idem.
- Arriate* H. via strata lapidibus, ab eadem voce Vasconica, *Arri*, id est, lapis, & *Ate*, id est copia.

Asco H. nausea : V. *Asco* multum, nimium.

Asmar H. suspicari, existimare: V. *Asmaze* vel *Vsmaze*, idem.

Atapar H. obturare, tegere: V. *tapaze*, idem.

Abuchar H. pecuniam in capsulam recondere: V. *Hucha*, crypta, arcula.

Ayo H. iuuenis Principis moderator, videtur deductum à nomine Vasconico *Aio*, quo designatur, qui alium expectat, præstolatur aut obseruat.

Ahocar H. pecunias condere in aliquo loco retruso, à Vasconico *Choco*, id est, locus retrusus.

Alcarria H. villa vel pagus, tanquam *Alcar erria*, quod Vasconicè locum designat vbi raræ sunt domus.

Aldea H. pagus vel suburbanum, à Vasconico *Aldea*, quod locum vicinum seu conterminum, significat.

Atocha H. genus spartij: V. *Atocha*, seu *Oracha* genistospartij genus.

Arraxaque H. fuscina, tridens, à Vasconico *Araxequi*, id est quod retinet firmiter.

Atalaya H. specula, speculator: V. idem.

Atalar H. arbores cædere: V. *Tala*, sylvarum excidium & vastatio agrorum.

Atreuer H. audere, aggredi aliquid confidenter: V. *Atre- uize*, idem à nomine *Treue*, quod Vasconicè designat personam in re aliqua facienda valdè versatam & promptam ad eam aggrediendum.

Ayna H. facilè, citò, properè: V. *Ehiña* facilis, vnde aduerbia *Ehin-qui*, & *Ehin-ara*, id est facillimè: A, & E, apud Vascones sunt cognatæ vocales & sæpè inuicem commutantur.

Sunt etiam quædam alia nomina vetera Hispanica, ab hac litterâ incipientia, quorum vsus licet iam in familia-

ri sermone Vasconum obsoleuerit, olim tamen inualluisse coniiicimus, ex eo quod eadem adhuc durant in nominibus propriis locorum quorundam aut familiarum Vasconia, talia sunt *Atahona*, nomen vici in citeriore Nauarra, *Arroz*, pagus quidam in Hospita valle *Ataharraze* vicus in Vicecomitatu Solensi.

B

B *Aça* Hispanicè color fuscus: V. *Baza*, pro eodem, aut pro quolibet colore.

Baldio H. inutile, vanum, vnde, *miembro Baldado*, pro membro arido, inertis & stupore affecto: V. *Baldio* frustratorium, inutile, *Balditu* membrum captus.

Baldio H. ager compascuus, vt interpretatur nebriffensis: V. *Bald-lurr*, idem, à *Baldi*, id est vanum, inutile, & *Lurr*, id est terra.

Baratar H. permutare: V. *Barataze*, idem.

Barragan H. adolescens comptus seu elegans, item virgo compta, elegans: V. *Berreguin*, idem: iam supra monuimus E sæpè in A verti in his linguis.

Barrenar H. perforare: V. *Barrenaze* altè & profundè aliquid excuare, à nomine *Barren*, id est profundus.

Barrena H. genus lancis rusticæ & pastoritæ cauæ & profundæ, ab eadem radice *Barren*, id est profundus.

Bascuence H. lingua Vasconica ab *Ence*, vel *Ance*, id est modus, forma, & à nomine *Vasco*.

Balsa H. stagnum, aqua reses, V. idem.

Barruntar H. odorari, suspicari: V. *Barrentaze*, idem.

Behetrias sunt vrbes quedam sui iuris in regione Castellæ, quæ sibi dominos suo arbitrio eligebant, à Vasconico *Bere-tiriac*, id est suæ vrbes, vel sui iuris vrbes,

aut

aut à *Behet-Iriac*, id est vrbes inferiores, vel in locis demissis sitæ, quia hæc ferè vrbes in conuallibus conditæ erant & extra aspera & prærupta montium, quæ non oppidis aut vrribus, sed Castellis munita erant, vnde etiam Castellæ nomen plerique deducunt.

Berro H. fium, laber: V. locus humidus, ac vmbrosus, in quibus plerumque hæc herba crescere solet.

Biçarro H. adolescens elegans & alacer: V. idem, à nomine *Biçarr*, id est barba, conuenit autem hoc epitheton iis præsertim adolescentibus, quibus prima barbæ lanugo oritur.

Bobordo H. genus iunci, seu potius capitellum, aut bulla quædam quæ in eodem iunco crescit: V. idem.

Borde H. spurius: V. *Bord*, idem.

Baia H. portus seu statio nauium: V. idem, inde illa apud Vascones voti formula, *Baionian helzea*, pro eo quod Latini optatum portum consequi dicunt.

Borrar H. delere: V. *Borraxe*, idem.

Burlar H. illudere, deridere: V. *Burlaxe*, idem.

Burjaca H. ascopera, seu mantica, transuersâ fasciâ, ab humero suspensa pharetræ in modum, quam religiosi peregrinatores gestare solent: V. *Boiraca*, pharetra transuersâ fasciâ suspendi solita.

Burbuja H. bullæ quæ in aqua excitantur immisso aliquo corpore solido: V. *Burbulla*, idem.

Bruzos vel *Bruzes*, *Caer de Bruzes*, in sinciput concidere:

V. *Abrusca*, à radice *Buruzes*, id est capite vel sincipite, cuius rectus casus est *Buruze* & *Buru*.

Burujon H. tumor in capite: V. *Buru-io*, caput læsum.

Burujo H. acinus vix, seu os oliuæ; item *sansa*, seu os oliuæ ab eadem radice, *Buru*.

Bucha H. ventriculus animalis seu ingluuies auis: V. *Bo-*

chi, buccella panis, seu alterius cibi.

Buz H. forma quædam osculi: V. *Musu*, cum M, osculum: sunt autem B & M in Vasconicis nominibus cognatæ literæ & sæpè inuicem commutantur.

Buzos est ablatiuus casus à recto *Buz*, *beuer de Buzoz* ore ipso in fontem immisso bibere: V. *Musos*, idem.

Buscar H. quærere, videtur hæc vox orta à Vasconico *Pusca*, quod tenues ligni, vel stramenti particulas significat, & vt apud Latinos à scruto fit scrutari sic apud Hispanos à *Pusca* vel *Busca* (vtrouque enim modo effertur) potuit formari verbum, *buscar*.

C

C *Aço* H. genus sartaginis æneæ: V. *Caxa*, idem.

C *Caçurra* H. l. 2. tit. 5. partita 2. pro verbis absonis, & dissentaneis: V. *Gueçurra*, mendacium.

Cachorro H. catulus: V. vnicâ transpositâ litterâ *chacorr* vel *chacurr*, idem.

Cansar H. fatigare: V. *cansaze*, idem.

Cara H. versus: V. idem *sayets-cara* versus latus & omiffa littera C, *Aizin-ara* versus anteriorem partem, *guibel-ara* versus posteriorem partem.

Caracol H. cochlea: V. idem.

Caratula H. larua: V. *Caratax*, idem.

Carcajada H. cachinnus: V. *Carcaça*, idem.

Carrasca H. ilex: V. idem.

Casca H. glarea: V. idem.

Cascara de hueno H. testa oui: V. *cusquia*.

Cascar H. findere vel findi: V. *Cascaze*, idem.

Casta, genus, stitps: V. idem.

Clueca H. gallina glocitans: V. *Croca*: iam diximus liquidas L & R esse cognatas, crebroq; inuicem cõmutari,

vocalem O, ab Hispanis in diphthongum at *ue* mutari, mox docebimus.

Coscorron H. ictus baculi in capite alicui inflictus: V. idem, à nomine *Cosca*, quod leuem baculi ictum denotat, cuicumque parti corporis infligatur.

Cocote H. occiput: V. *Cocot*, genus tegumenti quod occipiti applicant rusticæ mulieres.

Coechar H. corrumpere iudicem vel testem: V. *Coçaze*, corrumpere, inficere, solemne est Hispanis præsertim initio dictionum vocalem O in diphthongum *ue* vel *oe* mutare, vt *a* sonus *sueno*, à somnus *sueño*: sic pro *coçar* dixerunt *coçar* & inde *coechar*, litterâ ç, in ch, imminutam deflexâ, quod etiam illis familiare est.

Cogollo H. cacumen arboris aut herbæ: V. *Cucula*, idem.

Comba H. curuatura: V. *Cumbu*, locus decliuus & propensus qui in conuallem definit.

Corral area subdialis, cohors: V. *Corrale*, ouile subdiale.

Correrse H. verecundari, erubescere præ pudore: V. *Corrize*, vel *gorrize* erubescere, rubore suffundi.

Catar H. considerare, perpendere: V. *Cataze*, stare defixum & cogitabundum.

Cuerdo H. prudens, cautus, à Vasconico *corde* vel *gorde*, id est occultus, tectus, reconditus.

Cureña H. rixa, certamen, velitatio: V. *greña* vel *grña* idem, sunt enim in hac lingua c, & g, cognatæ litteræ.

Cuita H. sollicitudo, anxietas, negotium, cura: V. *Cuita* vel *Coeita*, idem.

Ç & CH.

Çaburda H. hara, vel suile, à Vasconico *Sar*, id est ingredi & *urde*, id est porcus vel sus.

Çamarra H. Rheno, vel pannus villosus: V. idem.

Çana-horia H. radix Pastinacæ, quæ plerumque lutei est

- coloris: V. *Çan-boria* radix lutea.
- Çanca* H. tibia exilis, item *Çanco*, pro grallis, *Çanquear*, id est, diuaricari, *Çancadilla*, id est supplantatio, hæ omnes voces deducuntur à radice *Çanco*, quæ Vasconicè, crus, significat.
- Çarça* H. rubus, dumus: V. *Çarci* vel *Çassi*, dumetum.
- Çapato* H. calceus: V. *Çapata*, idem.
- Çaque* H. vter ad vina deportanda accommodatum: V. *Çaaquo*, idem.
- Çaraguelles* H. femoralia: V. *Çaragollac*, idem.
- Çatico* H. frustū seu portio panis vel alterius rei: V. idem, vnde etiam verbum *Çaticaze* pro lacerare vel disseccare in varias portiones.
- Cecear* H. vitiosè pronunciare litteram ç, vice s, profereudo: V. idem.
- Cecial* vel *cicial*, H. afellus piscis vento aut aëre induratus: V. *Ciciale*, idem.
- Cecina* H. caro conditanea, salita: V. idem.
- Celada* H. insidiæ: V. *celata*, idem, inde *celatari*, id est, insidiator.
- Cençeño* H. syncerus, item panis azymus: V. *Sunfuna*, simplex, syncerus.
- Cencerro* H. pecuarium tintinnabulum: V. *Cinçarri*, idem.
- Ceño* H. grauis & sæuus aspectus: V. *çuna*, idem.
- Cerrion* H. stiria: V. *cherrion* vel *cherrion*, crines in aure propenduli stiriæ instar.
- Cerro* H. collis, tumulus: V. *cerra*, idem.
- Chamufcar* H. comburere: V. *chamus caze*, idem.
- Chia* H. genus calanticæ seu tegumenti capitis muliebris: V. *Chiota*, diminutiue, idem.
- Charco*, H. aqua pluuia quæ fossis & concauis itinerum

- locis infidet: V. *Vcharco* ab *ur*, id est aqua & *charco*, quod rem leuem seu nullius momenti significat.
- Chirriar* H. de voce passerulorum, foricum & similibus animalculorum dicitur, Latine stridere: V. *chirritaze*, à nomine *chirrita*, quod eiusmodi vocem aut sonitum significat.
- Chicha* H. hac voce infantes vtuntur ad carnem designandam: V. *Chichi*, idem.
- Chichon* H. panus, tumor in fronte aut in collo: V. *Chicha*, idem.
- Chico* H. paruus: V. *Chiqui*, item *Chipi*, idem.
- China* H. scrupulus: V. *Chincha*, & diminutiue *Chinchola*, idem.
- Chinche* H. cimex: V. *Chincha*, idem.
- Chocarrero* H. vrbanus, scurra: V. *Socarrari*, idem.
- Choça* H. tugurium: V. idem, à radice *Choch*, id est schidia seu assulæ, ex quibus potissimum constant huiusmodi tuguria.
- Chocho* H. bardus, stupidus: V. *tocho*, mutatur enim sæpè in linguâ Iberica, T in CH.
- Chorro* H. torrens, fluentum: V. *Churru* item *Churre*, *Chorretar*, fluere: V. *Churriaze* vel *Churretaze*.
- Chupar* H. exugere: V. *Chupaze*, idem.
- Churrulero* H. loquax, garrulus: V. *Churulari*, tibicen.
- Cisco* H. tenuis puluis, qui à carbone manat: V. *Cisca* tenuis puluis, qui è ligno cosso vel teredine eroso, cadit.
- Çubi* H. confluentes aquarum vel fluminum: V. pons.
- Çumo* H. succus fructus arboris vel etiam herbæ: V. *Çumu* salix: abundat autem hæc arbor succo gaudetque locis humidis & aquosis.
- Çurron* H. pera, folliculus, faccus è pelle villosa: V. *Çurro* & *Çurron*, idem.

Çurrar H. dissoluere, corrumpere, *Çurrarse* corrumpi, dissolui, dicitur de intestinis: V. *Vrraze*, dissolui.

Çurrapa H. Crassamen quoddam, oleo aut vino deficienti in cado, innatans.

Çuzio H. sordidus: V. *Çazu*, idem.

Possem & alias Alphabeti litteras percurrere & sub vnaquâque earum plurimas pariter voces Hispano-Vasconicas annotare; quin etiam iis, quas supra inserui è solo ferè Vasconum Aquitanorum idiomate decerptas, haud difficilè esset plures adiicere, maximè ex iis quas Vascones Iberi cum accolis Hispanis promiscuas habent: sed dum breuitati in hoc opere studeo, cogor eas aliis inuestigandas relinquere. Illud interea animaduerti velim, superesse etiam in iis, quæ Hispani hodierno, hoc est, Romanensi sermone expromunt, pleraque è lingua Vasconicâ, seu veteri Hispanicâ expressa, è quorum numero est vox *hijo dalgo* & contractè *hidalgo*, quâ inter Hispanos vir nobilis designatur: nam quis non videt id nominis, Vasconicæ vocis *aitoren seme* (quæ patris alicuius filium denotat, quasi diceret, *Ait' joren seme*, usurpaturque itidem apud Vascones pro viro nobili) imitationem esse? Idem obseruare est in quibusdam adagiis, quæ Vasconicè quidem poëticis numeris cum singulari quodam lepore & venustate sermonis concepta, Hispanicè solutâ oratione non multum eleganti reddita sunt, è quibus vnum aut alterum tantum hic in exemplum proponam.

Vasconicè *Erroya has eçac.*

Beguiac dedezac.

Hispanicè ad verbum, *Cria, coruo, sacar te ha el ojo.*

Vascon. *Maiaz Eurite.*

Vrte oguite.

Hisp. *Agua de Mayo pan para todo el año.*

Vasc. *Edale huna.*

Capella-duna.

Hisp. *Debaxo de mala capa ay buen beuedor.*

Vasc. *Vsqui Maite.*

Higun Elaite.

Hisp. *Culos conosciados à cabo de cient años son amigos.*

SYLLABA quoque *go* quæ pronomibus Hispanicis primæ & secundæ personæ cum præpositione, *con*, iunctis in fine aliquando adhæret, vt *comigo*, *contigo*, id est *mecum*, *tecum*, veteris linguæ vestigium est, quæ præpositionem Latinam *cum*, per *go* in fine nominis adiectum efferebat, non secus ac hodie Vasconica per *ga* vel *gas*, Vt *niga* *mecum*, *higa* *tecum*: quod autem in plurali numero non, *go*, sed, *co*, adiicitur, diciturque *connusco*, *conbusco* non autem *connusgo*, *conbusgo* hoc ideò fit quia media *g*, consonanti *S*, postposita, in tenuem *C* transibat in eâ linguâ, quod etiam hodie seruetur in Vasconicâ. Sit in exemplum, vox *gara*, quæ est prima persona pluralis verbi substantiui, hæc, quando cum particula negatiua *es* componitur, *G* in *C* vel *K* mutat: sicque fit à simplici *gara*, id est, *sumus*, compositum *escara*, id est, *non sumus*. *Ilia* pro vrbe veterem Hispanicam vocem esse iam pridem obseruauit totius antiquitatis Ibericæ promus condus Ambrosius Morales, Hanc autem vocem eodem sensu adhuc seruat lingua Vasconica, liquidâ tamen *L* in *R* mutata quod ei etiam in plerisque aliis vocibus familiare est, vt in *Araua* pro *Alaua*, *Añgueru* pro *angelo*, *ceru*, pro *celo*. Narrat Author Epitomes Liuianæ lib. 41. Tiberium Sempronium Gracchum Proconsulem post Celtiberos à se victos monumentum operum suorum GRACHVRIM oppidum in Hispania constituisse quæ

vox Vasconicâ linguâ, Graçchi urbem significat, quod enim Nauarri & Vascones Aquitani *Iri*, id cæteri Vascones qui Varduliam incolunt, *uri* dicunt.

NOMINA denique propria, urbium aliquot, populorum, hominum, montium atque fluminum Hispaniæ, quæ apud veteres Authores extant, Vasconicæ linguæ vestigia retinere, monuere iam editis huius argumenti libellis, Andræas Poça & Baltasar Chauesius, in quibus tamen non pauca omiffa, pleraque etiam parum cautè tradita notent harum rerum periti.

HOC insuper linguæ Vasconicæ cum hodiernâ, Hispanicâ conuenit, quod ambæ iisdem prorsus vtuntur litteris, quarum plurimæ vt nihil à Latinis differant, sunt tamen harum aliquæ, quas vtraque lingua suo Alphabeto expungit, scilicet κ, Ϟ, x, y, & v, consonans, aliæ rursus quas in illud refert, quæ numquam Latino solo donatæ fuerunt; huiusmodi sunt quinque illæ consonantes, quas Hispani his figuris ll, ñ, ç, ch, & x delineant: F quoque literam neutra lingua pro sua videtur agnoscere, si quidem in paucissimis tantum vocabulis adhibetur, iisque ferè peregrinis & adscititiis, in quibus nihilominus nonnumquam abiicitur spiritu aspero aut mediâ B in eius locum substitutis. Ipsius denique B sonus vt à cæterarum gentium proferendi more paululùm diuersus apud Hispanos, sic iisdem cum Vasconibus similis omnino, ac compar est.

Singularia

*Singularia quædam linguæ Vasconicæ, de quæ vocabulorum
Vasconicorum declinandi & coniugandi ratione.*

C A P V T XIII.

QVANDO QUIDEM in hunc Vasconicæ linguæ campum, datâ occasione, ingressi sumus, placet in eo aliquantisper spatium & in gratiam *φιλογλωττων*, specimen aliquod illius linguæ paucis exhibere: Ordiamur à nominibus. Primò in iis illud singulare est, quod nullum masculini, feminini aut alterius generis discrimen agnoscunt; Itaque si nominibus *guiçon*, id est vir, *emaste*, id est mulier, *abre*, id est brutum, seu animal: *arri*, id est saxum, articulum aut adiectiuum iungere volueris, vnica vox nihil immutata iis omnibus pariter inferuiet, dices enim *guiçon-a on*, id est, hic homo bonus, *emaste-a on*, hæc mulier bona, *abre-a on*, hoc brutum bonum, *arri-a on*, hoc saxum bonum; Carent etiam nomina accusatiuo & vocatiuo, eorúmque vicem fungitur rectus. Declinandorum nominum ratio duplex est, alia sine articulo, alia cum articulo, vocemus hanc articulatam, alteram verò inarticulatam: Inarticulata vnico utitur numero, qui promiscuè seu adiectiuo seu verbo, singulari vel plurali annectitur; Exemplum: *guiçon hura etorri da*, homo ille venit, *guiçon hec etorri dira*, homines illi venerunt: Articulata verò duplici gaudet numero, singulari & plurali, Exemplum: *guiçona etorri da*, hic homo venit, *l'homme est venus* Gallicè: *el hombre à venido* Hispanicè: In plurali verò *guicon-ac etorri dira*, hi homines venerunt, *les hommes sont venus*, *los ombres an venido*: Inarticulate declinationis forma casualis senaria est constatque

nominatiuo seu recto, genitiuo, datiuo, ablatiuo & præterea casu agendi & casu negandi seu dubitandi: Casus agendi est qui verbo actiuo præmittitur vice nominatiui. Exemplum: nominatiuus, *homo*, apud Latinos tam verbo actiuo, quàm passiuo, substantiuo & aliis inferuit; dicimus enim pariter *homo est* & *homo facit*: at non sic in Vasconicâ linguâ, nam cum verbo passiuo quidem aut substantiuo cõcurrit rectus *guiçon*, dicimusq; *guiçon da, homo est*: sed ad disponendam constructionem verbi actiui, componendus est proprius casus, qui vicem nominatiui suppleat: dicendumque non *guiçon eguiten du*, sed *guiçonac eguiten du*, id est *homo facit*. Casus negandi seu dubitandi est qui cum verbis & particulis negandi, dubitandi seu interrogandi concurrat, habetque semper aut expressum aut subintellectum nomen particulare *aliquis*: hic quamquam sustineat munus nominatiui, est tamen ab eo diuersus. Exemplum, ad exprimenda hæc enunciata *si est homo, est ne homo? non est homo*, (supple autem in hisce omnibus vocem *aliquis*) non utar nominatiuo *guiçon*, sed alio casu proprio ab illo formato additâ in fine syllaba *ic*, dicam igitur *esta guiçon-ic*, non est homo, *bada guiçon-ic* si est homo, *badeia guiçon-ic?* est ne homo? subintellecto, ut dixi, in his omnibus nomine particulari *batere*, id est *aliquis*. Construitur etiam aliquando hic casus absque iis particulis & verbis tunc scilicet cùm participio præteriti vel Aoristi, verbi actiui Græcorum respondet. Exemplum: *hori eguinic nathor*, *ἦτο ποιησὺς ἰσχυρῶς*, *ie* *viens ayant fait cela*, Gallicè: *vengo auiedo hecho aquello*, Hispanicè. Formantur autem hi casus à recto hoc modo, actiuus adiecta consonante C in fine ultra quam, si rectus etiam per se in consonantem desinebat, interseritur euphoniæ causa vocalis E, exem-

plum : à recto *emaste*, id est mulier, fit casus agendi *emaste* addito C : à recto *guiçon*, fit *guiçonec*, addito etiam C & præterea interfecta vocali E inter utramque consonantem finalem : Negatiuus formatur addita recto syllaba *ic* in fine, sic à *guiçon* fit *guicon-ic*: quod si rectum per vocalem exeat, interferitur ad vitandum hiatus liquida R; hoc modo à recto *emaste*, id est mulier, fit casus negatiuus *emaste-ric*. Casus obliqui formantur similiter à recto, scilicet genitiuus addita in fine syllaba *en*, datiuus addita vocali *j*, & ablatiuus addita consonante *s*: quod si rectus exeat in vocalem, interponenda erit liquida R inter eam & syllabam *en* terminatiuam genitiui, & vocalem *j* finalem datiuui ad vitandum hiatus: Contra verò si rectus in consonantem desinat, interponenda erit euphoniæ causâ vocalis E inter eam & consonantem S quæ ablatiuum terminare debet. Exemplum declinationis inarticulatæ petatur, à voce *guiçon*, id est vir, quæ sic declinatur.

Nominatiuus *guiçon*, id est, *ἀνὴρ*, seu *ἀνδρας* Græcè: *homme* vel *hommes* Gallicè: *hombre* vel *hombres*, Hispanicè: Actiuus *guiçonec*, negatiuus *guiçonic*, genitiuus *guiçonen*, id est, *d'homme* vel *d'hommes* Gallicè: *de hombre* vel *de hombres* Hispanicè: datiuus *guiçonj*, à *homme* vel à *hommes* Gallicè: à *hombre* vel à *hombres* Hispanicè: ablatiuus *guiçonēs*, *par hōme* vel *par hommes* Gallicè: *por hombre* vel *por hombres* Hispanicè.

ARTICVLATORVM nominum forma casualis quinararia est, constatq; recto, actiuo, genitiuo, datiuo & ablatiuo, necnon duplici numero singulari & plurali. Declinandi autem ratio talis est vt nomen quidem ipsum maneat immutatum, articulus verò in fine positus (quem vnica littera A in singulari, syllaba verò AC in plurali effici su-

prà diximus) declinetur, & singulari quidem numero declinandi lex eiusmodi est, qualem paulò ante inarticulatis præscripsimus: pluralis verò sic à recto singulari formatur, vt nominatiuus adsciscat in fine litteram C, actiuus syllabam EC, genitiuus syllabam EN, datiuus ER vel EI, ablatiuus ES quod insequenti exemplo clarius fiet; ab eadem voce, *guicon*, id est, vir, quaesito.

SINGVLARI numero nominatiuus *guicon-a* ὁ ἀνὴρ Græcè: *l'homme* Gallicè: *el hombre* Hispanicè: actiuus *guicon-ac*, genitiuus *guicon-aren*, de *l'homme* Gallicè: de *l'hombre* Hispanicè: datiuus *guicon-ari*, à *l'homme* Gallicè: al *hombre* Hispanicè: Ablatiuus *guicon-as*, par *l'homme* Gallicè: por *el hombre* Hispanicè.

PLVRALI numero nominatiuus *guicon-ac*, les *hommes* Gallicè: los *hombres* Hispanicè: Actiuus *guicon-aec*, Genitiuus *guicon-aen*, des *hommes*, G. de los *hombres*, H. Datiuus *guicon-aer*, vel *guicon-aej*, aux *hommes*, G. à los *hombres*, H. Ablatiuus *guicon-aes*, par les *hommes*, G. por los *hombres*, Hispanicè.

Hic tamen obseruandū vocalē A, penultimā in omnibus casibus obliquis pluralis numeri apud Vascones Aquitanos, sic in diphthongum coalescere, cum vocali E proximè sequenti, vt ipsius sonus nequaquam exaudiatur, sed tantum percipiatur sonus vocalis E productæ vel geminatæ: itaque pro *guicon-aec* pronunciant *guicon-eeec* vel *guiconéc* in recto plurali, idémque seruatur in reliquis casibus eiusdem numeri. Haftenus de nomine, superest verbum.

DVÆ sunt verborum infinitorum classes: Prior eorum quæ participium præteritum passiuum in *tu*, finiunt, quod in plerisque ob concursum liquidæ L per *du*, efferatur, mutata tenui T in mediam D, Altera eorum quæ ip-

sum alio modo terminant : ab hoc autem participio, cum sit verum thema seu radix verborum, formantur alia infiniti modi tempora hoc modo : In verbis prioris classis, infinitum præsens (quod potius apud nos nomen verbale nuncupandum censerem) mutat syllabam finalem, *tu*, vel *du*, participij præteriti, in *ze*, gerundium eandem mutat in *zeco*, supinum in *zera*, participium præsens in *zen* futurum verò nihil mutat, sed tantum post syllabam *tu* vel *du* addit, *co* vel *en*, præfixa tamen syllabæ, *en*, liquidâ, R, ad vitandum vocalium, V, & E, concursus : Exemplum, à participio præterito *galtu*, vel (vt nunc pronuntiatur) *galdu*, id est perditus, fit præsens infinitum seu nomen verbale *galze*, perdere, gerundium *galzeco*, ad perdendum, supinum *galzera*, perditum ; participium præsens *galzen*, perdens : & futurum *galduco* vel *galduren*, perditurus : In posterioris verò classis verbis, sic. Si participium præteritum in consonantem, N, desinat, infinitum præsens seu potius nomen verbale mutat eam in *te* ; gerundium in *teco* ; supinum in *tera* ; participium præsens in *ten* ; futurum verò nihil mutat, sed addit in fine syllabam *en*, aut *co*. Exemplum : A participio præterito *Ioan*, id est, qui abiit, fiunt seu infinitum præsens, seu verbale nomen *Ioate*, id est, abire, gerundium, *Ioateco*, ad abeundum ; supinum *Ioatera*, abitum ; participium præsens, *Ioaten*, abiens ; & futurum, *Ioanen* vel *Ioanco*, id est, abiturus : quod si thema verbi in vocalem exeat nihil mutatur, sed solum adduntur ei syllabæ formationis prædictæ ; sic à themate seu participio præterito *Ialqui*, id est, egressus, fiunt infinitum præsens seu nomen verbale *Ialquitera*, egredi ; gerundium, *Ialquiteco*, ad egrediendum ; supinum, *Ialquitera*, egressum ; participium præsens, *Ialquiten*, egrediens ; & futu-

rum *Ialquico* vel *Ialquiren* egressurus: Attamen si vocalem I finalem thematis, proximè præcedat consonans, S, illa, in formatione nominis verbalis, gerundij, supini & participij præsentis, evanescit hoc modo, A themate *erosi*, id est, emptus, fit reiectâ, I, verbale, *erostea*; gerundium, *erositeco*; supinum *erositera*; & participium præsens *erositen*: Si autem thema verbi huius classis in aliam vocalem exeat, quam in I, vel V, solent quædam dialecti huiusmodi vocali eandem I, adiicere, & ex ambabus vocalibus diphthongum efficere in formandis iam dictis temporibus, hoc modo; A themate *Ioan*, id est, qui abiit, formant *Ioaita*, abire, *Ioaiteco*, ad abeundum, *Ioaitera*, abitum, & *Ioaiten*, abiens: sic etiam à themate, *Io*, id est cæsus, formant *Ioitea*, cædere, *Ioiteco*, ad cædendum, *Ioitera* cæsum, & *Ioiten* cædens.

MONVI suprâ, tempora in *ze*, vel *te*, desinentia vt, *galze*, *Ioaita*, *Ialquite* & *erosite*, non tam infinitum præsens referre, quam nomen verbale, nunc addo in hac linguâ, præsens infinitum Latinum, interdum per supinum, sæpè per participium præsens, nonnumquam per participium præteritum, aliquando etiam per modum coniunctiuum vel indicatiuum compositum exponi hoc modo, *Vstaçu galzera*, sine me perdere; *hasi-nais galzen*, cœpi perdere, *nahidut galdu*, volo perdere, *vzaçu Galdadin* vel *galdadila*, sine perire vel perdi: Imperfectum quoque, infiniti; perfectû, plusquam perfectum; & vtrumq; futurum, per eorûdem compositorû modorû tempora exprimi, exemplis ostendemus cum de verbis compositis sermo fiet. Haçtenus de modo infinito: At finitorum coniugandi ratio duplex est: Altera, simplex & propria: Altera, impropria, composita & periphrastica: propria siue simplex, est; quæ nullius indigens ex-

terni adminiculi, ipsomet verbo variè inflexo, perficitur, conuenitque tantummodo secundæ classis verbis; Vt, à themate, *Ioan*, id est, qui abiit, fit verbū, *Noa*, id est, abeo, *oa*, abis; *doa*, abit &c. Similiter à themate, *eguin*, id est factus, manat indicatiuus, *dequit* facio, *deguic* facis, *degui* facit &c. Huius secundæ classis verbis propriū est, thema semper à vocali auspiciari, neque aliter constare posset eorum simplex coniugatio, quæ adiectâ initio verbi consonante, N, vel D, constituitur, vt in exemplis præmissis videre licet. Coniugandi ratio impropria, composita seu periphrastica, ea est quæ fit per circumlocutionem vno è participiis verbi coniugandi, annexo verbo substantiuo, *Naiç*, id est sum, vel possessiuo, *Dud*, id est, habeo, quorum prius verbis passiuus ac neutris; posterius verò actiuus coniugandis inseruit: vnde non malè, coniugatiua verba videntur posse appellari, nosq; ea hac voce, quoties vsus occurrit, designabimus. Fuit quidem hæc coniugandi formâ iam vsu recepta in aliis quibusdam linguis maximè in Italicâ, Gallicâ atque Hispanicâ: Hoc tamen inter illas & nostram interest; quod in iis, tempora præterita ac futura duntaxat, coniugandi formam impropriam seu periphrasticam admittunt; verbum quoque coniugatiuum soli participio præterito verbi coniugandi coniungitur: At in Vasconicâ, illa quidem per omnia finitorum modorum tempora latè vagantur: coniugatiuum verò, tria vicissim participia verbi coniugandi, scilicet præsens, præteritum & futurum adsciscit: Exemplum ponamus in verbo *harze*, id est, capere vel capi: Huius indicatiuum actiuum si quis præstare velit, è propriis ipsiusmet verbi participiis præsentis, præterito & futuro, necnon è binis temporibus indicatiui verbi *Dud*; præsentis scilicet & imper-

fecto, confluendus erit, eâ lege, vt vnumquodque tempus coniugatiui, *Dud*, terna producat tempora verbi coniugandi, *harze*: & præsens quidem, *Dud*, tria illa perfectiora & veluti primaria tempora inflectet, præsens scilicet cum participio præsentis verbi coniugandi; præteritum perfectum cum participio præterito; & futurum primum cum participio futuro: Imperfectum verò, *Nuen*, inflectet tria alia tempora eiusdem indicatiui, quæ sunt imperfectorum generis & velut secundaria, scilicet, cum participio præsentis verbi coniugandi, præteritum imperfectum; cum participio præterito, plusquam perfectum; & cum participio futuro, futurum secundum; erit itaque inflexio actiui verbi, *harze*, capere, huiusmodi;

Indicatiuo modo

Tempora Præsens: *Harzen*, capio. }

prima- Præteritum perfectum: *Hartu*, cepi. } *Dud*.

ria. Futurum primum: *Hartuco*, capiam. }

Tempora Præteritum imperfectum: *Harzen*, capiebã. }

secun- Plusquam perfectum: *Hartu*, ceperam. } *Nuen*

daria. Futurum secundum: *Hartuco*, capturus erã. }

IDEM seruat in aliis modis, scilicet in Potentiali cuius tempus præsens indicatiuum est, *Duqued*, Imperfectum verò, *Nuque*. Vtrumque horum simpliciter vel possessiuè, ac citra coniugationem aliorum verborum sumptum, futurum est potius indicatiui modi, quam tempus Potentiale, quod etiam de *Niçate*, & *Ninçate*, (quæ tempora sunt verbi, *Nais*, substantiui iuxta ac coniugatiui) hîc admonitum velim: vtrumque enim istorum consideratum, vt verbum substantiuum, futurum tempus indicatiui est, sumptum verò vt coniugatiuum, aliorum verborum modum Potentialem indicatiuum componit.

ITEM

ITEM in coniunctiuo, cuius præfens à coniugatiuo *Dud*, est *Dudan*; imperfectum *Nuen*, solâ tertiâ personâ cùm singulari, tum plurali, imperfecto indicatiui dissimile, Cætera par; Potentiale præfens, *Duquedan*, imperfectum, *Nuqueen*.

IDEM, etiam in modis optatiuo, & conditionali, seu discretiuo, quorum figura non simplex, vt reliquorum modorum, sed composita est, ex particulis, scilicet, optandi, *Ai*, id est, vtinam, & conditionis *Ba*, id est, si (vtrâque à verbo inseparabili) & verbo possessiuo, *Nu*, quod seorsum quidem nihil significat, connexum verò his particulis coniugatur, hoc modo; *Ainu*, vtinam haberem, *Aiu*, vtinam haberes &c. *Banu*, si haberem, *Baiu*, si haberes &c. Conditionalis tamen, præter hoc tempus imperfectum, possidet etiam tempus præfens, ex eâdem particulâ, *Ba*, & præfenti indicatiui, *Dud*, conflatum; quod sic coniugatur; *Badut*, si habeam, *Baduc*, si habeas &c.

AT in imperatiuo secus. Licet enim verbo *Dud*, vt possessiuo, hic modus non desit (ab eo enim manant, *uc*, id est, habe, *bu*, habeat, *dugun*, habeamus, *uçue*, habete, *bute*, habeant) nihilominus vix vniquam verbis actiuis inflectendis applicatur, sed in illius locum succedit verbum, *eçac*, per se quidem nihil significans, sed imperatiuo & aliquot aliorum verbi actiui modorum temporibus coniugandis accommodatum, quod, quia velut deficienti coniugatiuo, *Dud*, subsidio & in auxilium venire videtur, subsidiarium vel auxiliare à nobis vocabitur, perinde atque verbum, *adi*, quod similem operam præstat verbo coniugatiuo, *Nais*, in verbis passiuis, scilicet, ac neutris inflectendis. Possidet hoc verbum præter, *uc* *eçac* (quod præfens imperatiui est) hæc

tempora; *Neçan*, quod Aoristum vel præteritum perfectum secundum indicatiui est, *Deçaqued*, quod ad præsens Potentialis modi indicatiui, & *Neçaque*, quod ad imperfectum eiusdem modi pertinet. In coniunctiuo quatuor habet tempora præsens secundum, *Deçadan*, imperfectum secundum, *Neçan*, sola tertia persona tam plurali quàm singulari ab Aoristo indicatiui voce discrepans; præsens Potentiale *Deçaquedan*, & imperfectum Potentiale *Neçaqueen*. Iungitur autem non variis participiis verbi coniugandi, quemadmodum coniugatiuum *Dud*, sed vnico duntaxat, hoc est præterito, è quo etiam (si primæ classis verborum infinitorum sit) solet rescare syllabam finalem, *tu*, vel *du*, non secus ac in verbis secundæ classis vocalem I, finalem thematis abscindit, quoties præcedit proximè consonans S. Vnumquodque itidem illius tempus, vnicum verbi coniugandi tempus producit & non plura, vt faciunt tempora verbi coniugatiui. Hoc modo, à participio, *hartu*, id est, captus, & verbo subsidiario seu auxiliari, *eçac*, formantur hæc tempora: Imperatiui præsens, *hareçac*, cape, *harbeça*, capiat &c. Aoristum vel præteritum perfectum secundum indicatiui, *harneçan*, cepi, Gallicè *ie prins*, Hispanicè *yo tomè*. Præsens modi Potentialis, indicatiui *hardeçaqued*, capiam, aut capere potero. Imperfectum eiusdem modi, *harneçaque*, caperem vel capere possem: Coniunctiuo præsens secundum, *hardeçadan*, capiam, imperfectum secundum, *harneçan*, caperem. Eiusdem modi præsens Potentiale, *hardeçaquedan*, capiam vel capere possim, Imperfectum Potentiale, *harneçaqueen*, caperem vel capere possem: Optatiui imperfectum, *haraineça*, vtinam caperem Conditionalis præsens, *harbadecat*, si capiam, Imperfectum, *harbaneça*, si caperem. Hactenus de

coniugatione composita, seu periphrastica verbi actiui. Verbum passiuum autem finitum coniugatur per verbum substantiuum, *Nais*, sum, seu illius duo tempora præsens, scilicet, & imperfectum, participiis verbi coniugandi præsentis, scilicet, præterito aut futuro coniuncta, seruat is vbi que iis regulis, quas supra in coniugatione verbi actiui tradidimus, vt exemplo eiusdem verbi, *harze*, id est capi clarum fiet, quod antequam subiiciamus modi & tempora coniugatiui, *Nais*, exponenda sunt.

INDICATIVI præsens, *Nais*, sum: Imperfectum, *Ninçan*, eram. Potentiale præsens, *Niçate*: Imperfectum, *Ninçate*.

CONIUNCTIVI præsens, *Niçan*, sim: Imperfectum. *Ninçan*, essem, solâ tertiâ personâ singulari & plurali ab imperfecto indicatiui diuersum. Potentiale præsens, *Niçateen*, imperfectum, *Ninçateen*.

OPTATIVI imperfectum, *Ainins*, vtinam essem.

CONDITIONALIS vel discretiui præsens, *banis*, si sim, Imperfectum *banins*, si essem.

IMPERATIVVS verbi *Nais*, est, *is*, esto, *bis*, sit &c. quo vtimur tantum vt substantiuo, non verò vt coniugatiuo, quamobrem eius vicem supplet in inflectendis verbis passiuis & neutris tum in imperatiuo, tum in aliis modis & temporibus supra in explanatione verbi, *eçac*, expressis, *adi*, (verbum extra compositionem prorsus inusitatum) cui ideò supra subsidiarij vel auxiliarij verbi nomen imposuimus. Tempora huius verbi sunt præter præsens Imperatiui *adi*; In indicatiuo, Aoristum vel præteritum perfectum secundum *Nandin*, in Potentiali modo indicatiuum præsens *Naite*, Imperfectum, *Nainte*. In Coniunctiuo præsens secundum, *Nadin*.

Imperfectum secundum, *Nandin*, solâ tertiâ personâ singulari atque ac plurali ab Aoristo indicatiui voce distinctum. Præsens Potentiale *Naiteen*, imperfectum Potentiale, *Nainteen*.

Exemplum coniugationis verbi passivi *harze*,

id est Capi.

Indicatiuo modo

Tempora Præsens: *Harzen*, capior.

prima- Præteritû perfectû: *Hartu*, captus sum. } *Nai-*

ria. Futurum primam: *Hartuco*, capiar. }

Tempora Imperfectum: *Harzen*, capiebar. }

secun- Plusquâ perfectû: *Hartu*, captus erâ. } *Ninçan-*

daria. Futurû 2: *Hartuco*, capiendus eram. }

IDEM omnino seruat in aliis modis qui per istud verbum coniugatiuum inflectuntur. At circa illa tempora quæ à verbo *adi* coniugantur, ea quæ supra, de constructione verbi *eçac* cum participiis docui, hic repetita velim: primas nihilominus personas illorum temporum hic indicare haud superuacaneum fuerit. Indicatiui, Aoristum vel præteritum perfectum secundum, *har nandin*, captus fui, Gallicè *ie fus prins*, Hispanicè *yo sù tomado*. Potentialis modi Indicatiui præsens, *har naite*, capiar vel capi possim. Imperfectum, *har nainte*, caperer vel capi possem. Imperatiui præsens, *har adi*, capere. Coniunctiui præsens secundum, *har nadin*, capiar: Imperfectum secundum, *har nandin*, caperer. Potentiale præsens, *harnaiteen*, capiar vel capi possim; imperfectum, *harnainte*, caperer vel capi possem. Optatiui imperfectum, *har ainandi*, vtinam caperer. Conditionalis præsens, *har-banadi*, si capiar: Imperfectum, *har banandi*, si caperer.

ENVCLEATA vtcumque verborum finitorum, præci-

puè verò coniugatiuorum eorumque auxiliarium naturâ, pauca de eorum compositis dicenda sunt. Componuntur autem cum particulis præpositiuis aut cum subiunctiuis, separabilibus aut inseparabilibus. Præpositiuæ separabiles sunt affirmatiua, *bay*, id est ita & negatiua, *es*, id est, non. Inseparabiles verò optatiua, *ai*, vtinam & conditionalis *ba*, id est, si. Particulæ subiunctiuæ, eademque inseparabiles à compositione verbi sunt, *la*, æquipollens Latinis particulis, vt, vel quod, *laric*, id est, cum, posteaquam; *lacos*, quia; *ian*, quando, *no*, dum, vel donec; *es*, an, vel vtrum.

EXEMPLA compositorum è præpositiuis; A verbo, *nais*, sum, fiunt, *banais*, sum equidem, *enais*, non sum; *ainins*, vtinam sim; *esainins*, vtinam non sim; *banais*, si sim; *espanais*, si non sim; *esisan*, ne sis, & similia.

EXEMPLA compositorum è subiunctiuis particulis, *niçala*, vel *naiçela*, quod sim; *niçalaric*, cum sim; *niçalacos*, quia sum; *niçanian*, quando sum; *niçano*, quamdiu sum vel ero; *niçanes*, vtrum sim?

EXEMPLVM compositi verbi simplicis seu propriæ coniugationis, *ba-nago*, maneo equidem; *e-nago*, non maneo; *ai-nango*, vtinam manerem; *banango*, si manerem; *nagoela*, quod maneo, & sic de reliquis. Porrò quia, vt suprâ attigimus, modus infinitus pluribus carens temporibus & participiis, ea ab indicatiuo vel coniunctiuo compositis, mutuatur, exemplis hoc declarandum est: Illud itaque quod Latinè per infinitum præsens dicimus. *dixit se abire vel proficisci*, sic Vasconicè effertur per præsens compositum indicatiui: *Erraten du ioaten dala*, vel *dela* (sunt enim, vt iam ante monuimus E, & A, apud Vascones cognatæ literæ) præteritum perfectum, *abiisse*, representatur per *ioan dela*,

quod est præteritum perfectum compositum eiusdem indicatiui : Futurum denique *abiturum* esse per *ioanen dela*, quod futurum est compositum illius modi, Imperfectum *abire*, Gallicè, *qu'il alloit*, Hispanicè, *que yua*, per *Ioaiten cela*, plusquam perfectum *abiisse* Gallicè: *qu'il estoit allé*, Hispanicè: *que auia ydo*, per *Ioan cela*, futurum secundum *abiturum* fuisse, Gallicè: *qu'il iroit*, Hispanicè: *que yra*, per *Ioianen cela*.

PARTICIPIA autem à modis Indicatiuo & Coniunctiuo deducuntur addito articulo, A, in fine illius temporis quod in, N, definit, & insuper syllaba *en*, aut *an*, in iis quæ aliter, quam in *en* terminantur : Exemplum à verbo, *duen*, id est, habeat, in coniunctiuo formatur participium, *duena*, habens vel qui habet : ab indicatiuo verò *da*, id est, est, *dena*, id est, *ens*, vel qui est. Deelinantur autem hæc participia per casus non secus ac nomina articulata.

DIXIMVS de verborum generibus, modis & temporibus, restant personæ & numeri : In his nihil occurrit singulare : at in iis hoc maximè, quod vnaquæque persona diuiditur in absolutam & transitiuam : Absoluta nulla re differt à personis verborum Latinorum : Transitiva verò ultra significatum verbi, inuoluit casum obliquum pronominis primæ, secundæ aut tertiæ personæ ad quam fit transitio : sic ab absoluto, *Erraten dus*, id est, dico, oritur transitiuum, *Erraten diat*, dico tibi. Ambabus personis hoc commune accidit, quod genus habent instar nominum Græcorum aut Latinorum, scilicet masculinum, fœmininum, commune & neutrum; tria priora genera, non omnibus modis aut temporibus, sed quibusdam tantum, nec ambobus numeris, sed soli singulari competunt. Habent insuper transitiuæ personæ

propriam quamdam coniugationem (hanc nos distinctionis gratiâ subconiugationem vocabimus) duobus numeris constantem singulari & plurali, & totidem personis obliquis; si enim persona transitiva quæ coniugari debet, sit prima, inflectitur in secundam & tertiam personam. Si sit secunda, in primam & tertiam; si sit tertia in primam & secundam. Diuiditur autem hæc subconiugatio in genericam & ingenericam, Exemplis res fiet clarior. Exemplum generis verborum. A verbo *nais*, id est sum, (quod neutrius est generis) manat, *nuc*, eiusdem quidem significationis, sed generis masculini, ita vt tunc tantum vsurpanda sit hæc vox cum virum alloquimur: voce verò *nun*, quæ fœminini est generis, vtimur in eodem significatu quoties mulierem alloquimur: vox denique, *Nuçû*, quæ pariter, sum, significat componiturque ex absoluto *Nais*, & pronomine *Çu*, id est vos, communis est generis, eaque vti licet promiscuè seu virum, seu mulierem quis alloquatur: Etsi mihi quidem hæc vox & aliæ similes, quæ personæ verbi singularis, nominatiuo plurali pronominis secunde personæ adiecto, componuntur, nouè à nostris effictæ videntur, ad imitationem Italicorum, Gallorum, aut Hispanorum qui plurale, vos, singulariter vsurpant. Huiusmodi enim personis communis generis tunc vtimur in hac linguâ cum personam aliquam non vilem, aut conditione vitæ nobis inferiorem, sed æqualem aut superiorem alloquimur verbi gratiâ, in huius verbi, *Nais*, sum, primâ personâ singulari transitiuâ, masculinum, *Nizaic*, & fœmininum, *Nizain*, exponuntur per pronomen Latinum tu; commune verò *Nizaicu*, per pronomen plurale Vos, singulariter sumptum, in hunc modum; *Nizaic*, & *Nizain*, æquipollent ei quod Gallicè dicimus, *Je te suis*, Hispanicè,

Io te soy; At, *Nizaicu*, Gallicè explicabitur per hæc verba: *le vous suis*, Hispanicè verò per hæc: *yo os soi*, vel *yo soi a v. md.* Exemplum subconiugationis verborum transitiuorum & primò quidem ingenericæ sumemus à verbo *Ais*, id est, es, quod est secunda persona singularis verbi, *Nais*, id est, sum: flectitur itaque hæc persona, isto modo, *izait*, id est, es mihi, *izaiio*, es illi, *izaiou*, es nobis, *izaiie*, es illis. Exemplum verò genericæ, en tibi: In prima persona singulari eiusdem verbi, masculino genere *Nizait*, sum tibi, *Nizaioc*, sum illi, *Nizaié*, sum illis: secunda verò persona pluralis *Nizaique*, caret genere, quia non possumus eâ vti, nisi plures personas alloquamur: at suprâ monuimus genera horum verborum ad singulares personas referri, non verò ad plures. Eadem persona *Nais*, fœminino genere sic inflectitur. *Nizain*, sum tibi, *Nizaiion*, sum illi, *Nizaien*, sum illis, &c.

CÆTERVM in superioribus, declinationum & inflectionum regulis atque exemplis dialectum ferè Vasconiam secuti sumus, eam, inquam, quæ illorum è Vasconibus Aquitanis, qui *Vasct* vulgò dicuntur, propria est. Ab hac nonnihil differt *Nauarrica*, plusculum *Varadulica*, seu *Ipuscuana* & *Alauensis*, omnium maximè *Autrigonica* seu *Biscaina*, quas hic figillatim exponere aut inter se conferre non est nostri instituti: sed iam absolutis iis quæ vniuersè de totâ Vasconum gente dicenda erant, ad ea quæ de singulis illius populis & insignioribus familiis tradenda recepimus, expedienda accedamus.

NOTITIÆ

VTRIVSQUE VASCONIÆ

LIBER SECVNDVS.

Qui tractationem de Vasconibus Iberis continet.

De Nauarris eorumque Regione NAVARRA dictâ.

CAPVT I.

VASCONVM populi, alij citra Pyrenæum in Iberiâ, alij vltra Pyrenæum in Aquitaniâ sedes habent: citra Pyrenæum sunt NAVARRI, IACCENSES, ALAVENSES, IPSVCVATES & BISCAINI: vltra Pyrenæum GASGONES & VASCI. De prioribus hoc libro; de aliis verò in sequenti agetur. Initium fiat à Nauarris: quibus potissimùm Vasconum nomen conuenit, inde enim ad omnes alios populos, quotquot huiusmodi appellatione censentur, manauit: Horum regio ab Ortu Pyrenæos habet montes, ab Occasu Iberum amnem & ex parte Turiasonensem agrum: A Meridie veterem Comitatum Aragoniæ; A Septentrio-

ne denique Alauæ & Ipuscuæ ditiones. Nominis ratio à Vasconum linguâ petenda est, quæ voce *Naua* planitiem aliquam montibus proximè succedentem, solet denotare. Inde & manus vola seu concaua pars apud eandem Gentem, *Escu-naua* nomen habet: A *Naua* fit denominatiuum *Nauarr*, & adiecto articulo *Nauarra*, quo incola planæ regionis designatur. Huius oppositum est *Menditarra* & contractè *Mentarra*, id est montanus seu montium incola. Videtur autem appellatio *Nauarrorum* tempore Gothorum Regum potissimum in Hispaniâ inualuisse: Tunc enim cum strenuissimi quique Vasconum Gothorum viribus & potentiæ impares, dimissâ planâ regione in proximos montes, velut in arces situ & naturâ munitas, propugnandæ libertatis gratiâ recessissent, cæteri, qui in pristinis sedibus accepto Gothorum imperio remanserât, cœpere ab iis *Nauarrorum* nomine distingui, totius gentis communi appellatione, vnâ cum laude. conseruata libertatis, solos montanos comitante. At rursus post aliquot sæcula, deleto in Hispaniâ à Sarracenis Gothorum regno, cum montani Vascones, auspiciis illorum Principum, quos sibi in Reges elegerant, auitas sedes recepissent, vniuersamque planam regionem simul cum *Pompelonê* ciuitate primariâ, pulsus armorum vi Sarracenis, occupassent, placuit toti regni sedem constituere, indéque postea fluxit Nomenclatura *Pompelonensis* aut *Nauarræ* regni, quæ non ita multò post etiam montanæ regioni vicinæ communicata est. Diuiditur *Nauarra* in quinque Præfecturas quas *Maiorinatus* seu *Merindades* vocant *Pompelonensem* scilicet, *Stellensem*, *Tutelensem*, *Sangosensem* & *Olitensem*. Hæ à totidem oppidis primariis *Pompelonê*, *Stellâ*, *Tutelâ*, *Sangosâ* atque *Olito*, quo-

rum quodlibet veluti caput & metropolis est suæ præfecturæ, tale nomen sortitæ sunt. Præest autem vnicuique earum proprius magistratus, Maiorinus seu Merinus vulgò dictus: Primâ præfecturam ambitu suo 80725 familias, proximam 60245, alteram 40852, quartam 60001, postremam 30969 comprehendere colligunt, qui earum rationem accuratè subduxerunt. Forma reipublicæ talis olim fuit, stante scilicet Principum Nauarrorum imperio, vt summa rerum penes Regem esset, qui nihilominus populo eatenus erat obnoxius, vt neque ius dicere, nisi adhibito duodecim procerum consilio; neque rem aliquam arduam aut magni momenti, quæ ad Regni statum spectaret, inconsultis iisdem, expedire liceret: Iura verò & libertates populi incorrupta illæsaque seruare & pro viribus promouere, in publico conuentu trium ordinum (Curiam vocant) qui ex Regni Antistibus, Baronibus aliisque præcipuæ nobilitatis viris & insigniorum vrbium legatis cogebatur, iuratus conceptis verbis, antequam gubernacula Regni capesseret, repromittebat: vniuersa insuper quæ à Mauris bello consequi posset cum proceribus se communicaturum, & pro rata cuiuscunque portione diuisurum profitebatur, in legibus etiam mutandis aut de nouo condendis illud obseruabatur, vt eadem rata & firmæ essent, quæ à Principe authore populo aut Curiam ferrentur. In re Ecclesiasticâ subest vniuersa ferè Nauarra Episcopo Pompelonensi.

De præcipuis Navarrae regionis oppidis atque urbibus.

CAPUT II.

EQUINQUE illis, quæ proximo capite commemoravi oppidis, tria sunt duntaxat civitatis titulo insignita *Pompelon, Stella & Turela*. POMPELON totius regni metropolis, & oppidum vetere fortunâ opulentum, positum est in lætâ & fertilissimâ conualle editissimis montibus vndique tanquam mœnibus circumseptâ, alluiturque Argâ fluvio (qui Aragus dictus est, Eulogio epistolâ ad Vuiliesindum Pompelonensem Episcopum) non adeò magno, nusquam non vadoso & nauigiorum incapaci. A Pompeio Magno conditum affirmant plerique, testémq; in hanc rem citant Strabonem, apud quem tamen haudquaquã conditoris nomen legitur, sed id tantum, dictam Pompelonem, tanquam Pompeij urbem. Eius verba lib. 3. geographiæ hæc sunt: *ἡσφραίνεται ἡ τῆς ἰακκεταρίας πρὸς ἀρκτον τὸ τῶν ἰασκόνων ἔθνος, ἐν ᾧ πόλις Πομπέλων ὡς αὖ Πομπηίοπολις.* Vetus inscriptio, campestri vico Arre dicto, in æneâ tabulâ non ita pridem, reperta, Pompeionem vocat, I, vocali loco liquidæ, L, substitutâ, quæ vox à nomine Pompeij & à Vasconicâ dictione, *One*, vel *Vne*, id est locus, composita est.

Nerone Claudio Cæsare
Aug. Ger. II.

*Cæsio. Martiale Cos. VIII.
Idus Decembris. Civitas Põ-
peionensius hospitium renoua-*

uit, cum L. Pōpeio. I. F. ANI
 In fine Anni primi Iannum
 PRIM. IANO.

Liberis posterisq; eius, li-
 beris posterisq; suis.

Egerunt LEG. SEX.

Pōpeius nepos Sergius Cres-
 cens.

ALIA inscriptio dudum à N. Çubiça Senatore Pom-
 pelonensi descripta, intérque eius schedas reperta, cum
 præcedenti consentit in huius nominis per I, vocalem
 scriptione.

Claudius Quartinus II.
 • viris Pompei. salutem.

*Et ius magistratus vestri
 exequi aduersus contumaces
 potestis, & nihilominus, qui
 cautionibus accipiendis de-
 sunt, sciant futurum, ut non
 per hoc tuti sint, nam, & non
 acceptarum cautionum peri-
 culum ad eos respiciet, & quid-
 quid præsentis quoque egerint,
 id communis oneris erit. Bene
 valete. Dat. Non. Octubris Ca-
 llagori. Imp. Caf. Tralano
 Adriano AUG. III. Cos.*

Vernaculâ certè Vasconum Nauarrorum linguâ, istud
 oppidum non *Pompelon*, sed *IRVNA* audit, id est *urbs
 bona*, occurritque id nominis in veteribus quibusdam

monumentis ab hinc sexcentos circiter annos conscriptis, unde conicere quis posset, hanc fuisse primam & antiquissimam illius denominationem: Nugantur enim qui *Martua* & *Athanagia* nomen ei imponunt. A Pompeio tamen denuo augeri & instaurari potuisse non abnuerim, indeque Pompelonis titulum veteri nomenclaturæ additum. Ad hæc anno salutis 1129 aliud incrementum accepit ab Alfonso Pompelonensi & Aragonensi Rege, adiectâ veteri oppido, nouâ velut appendice, Burgo sancti Saturnini, vt ex ipsius Regis diplomate sequenti constare potest.

In Dei nomine &c. Ego Adefonsus Dei gratiâ Rex facio hanc cartam donationis & confirmationis vobis totos Francos qui populaueritis in illo plano de sancto Saturnino de Truyna: Placuit mihi libenti animo & spontanea voluntate & pro amore quod ibi populetis & sinquetis de bono corde & concedo vobis quod habeatis tales foros in totas vestras faciendas, & in vestro iudicio quomodo fuerunt populos illos populatores de Iacca & concedo & mando quod non peccetis pedagium neque lesta &c. facta charta donationis era 1167. mense Septembri in Alcafaylla &c.

Hanc urbem suaptè illustrem, illustriorem etiam efficit memoria B. Firmini sui ciuis, qui patre Firmino, matre verò Eugeniâ, Pompelonensibus ciuibus genitus, à B. Saturnino Christianis sacris initiatus, ab Honorato verò Tholosano Episcopo Pontificio caractere insignitus, temporibus Decij & Valeriani Imperatorum, prosperâ sanctitatis famâ vixit, & in Galliam studio propagandæ religionis profectus, Agennensibus, Aruernis, Andegauenibus, Bellouacensibus & Ambianensibus Christi fide peruulgatâ, iussu Valerij Sebastiani Præsidis, in Ambianensi ciuitate, pietatis ac religio-

nis odio obtruncatus, diuorum albo adscribi meruit.

PARVIT Pompelon, post Romanorum ex Hispaniâ decessum, Imperio Gothorum iam à tempore Euridici Regis, à quo primò occupatam fuisse discimus ex his Isidori verbis. *Era D. IIII. anno Imperij Leonis octauo Euridicus pari scelere quo frater succedit in Regnum annis XVIII, in quo honore prouectus & crimine statim bello desecuit partesque Lusitania depredatur, qui prius capta PAMPHILONA, Casaraugustam inuadit totamque Hispaniam superiorem obtinuit. Terraconensis etiam nobilitatem quæ ei repugnauerat exercitus irruptione peremit: In Gallias autem regressus Arelatum & Massiliam urbes capit suoque regno utramque subiicit.*

POSTEA Gothis vniuersâ Hispaniâ bello pulsis, à Saracenis inuasa est, & rursus anno Christi 778, eisdem inde eiectis, in Caroli Magni potestatem venit, ut ex Rheginonis Chronico colligitur, itémque è Paulo Æmilio in Caroli vitâ, quam partim è Gallis scriptotibus, partim è veteribus Vasconum Annalibus, qui amplius non extant, luculentè pertexuit. Mansit autem diu satis in ipsius Caroli & posterorum eius fide, videturque tandem regnante Caluo, cum Abderramenis Mauri Regis furor & in Christianos odium, omnem illam oram terrore compleisset, Caluo interea in Galliis ciuili bello implicito, Vasconum Reges aut ipsâ suâ sponte subsidio accersuisse, aut eo sdem è proximis montibus sibi imminentes atque infestos, cum sustinere minus valeret, ultro intra mœnia admisisse.

PROXIMUM à Pompelone locum obtinet *Stella*, cuius oppidi prima fundamenta à Sanctio Ramires Pompelonensi atque Aragonensi Rege iacta fuisse probat hoc Diploma è tabulario Cœnobij sancti Ioannis Pin-

natenſis erutum & à Ioanne Briz Martinez lib. 3. cap. 9.
 Hiſtorix eiufdem Cœnobij inſertum.

IN nomine ſanctæ & indiuiduæ Trinitatis. Hæc eſt char-
 ta quam ego Sanctius gratiâ Dei Rex Aragonenſium &
 Pampilonenſium, facio Deo & altari ſancti Ioannis Bapti-
 ſtæ, de monaſterio quod dicitur Pinna, de decima, de illa
 populatione, quam nouiter volo facere, in villa quæ voca-
 tur Lizarrara. Volebant illi monachi de ſancto Ioanne, fa-
 cere populationem de Francos, in illo ſuo termino de Zara-
 puz, in camino de ſancto Iacobo, & ego volebam mutare,
 ipſum caminum, per Lizarra, & facere ibi caſtrum & po-
 pulationem de Francos. Sed quia iſte meus locus de Lizarra-
 ra, eſt in meliori ſaluetate, quam ille, ubi ipſi volebant
 populare, dixi illis vt conſentirent mihi, cum bonâ volun-
 tate, vt facerem populationem meam & non eſſent mur-
 murantes aduerſum me pro hac cauſâ & darem eis deci-
 mam partem, ex omnibus rebus, quas Deus, pro ſua pietate,
 mihi dare dignatus fuerit, ex ipſâ populatione quam ibidem
 potuero facere. Illi verò annuentes, conſenſerunt mihi. Ita-
 que ab hodiernâ die & deinceps, ego ſic concedo & offero
 Deo & ſancto Ioanni, in opus de illâ camarâ pro veſtimen-
 to & calciamento monachorum, ibi Deo ſeruientium, de-
 cimam partem ex omnibus rebus, quas Deo largiente me ha-
 bere contigerit ex ſupra dictâ nouâ populatione; id eſt, de
 lezta, de cenſu, de homicidiis & de iudiciis, de calomnis &
 de omnibus omnino rebus, vt habeant & poſſideant, iure
 perpetuo. Similiter quoque concedo eis omnes Parrochitanas
 Eccleſias, quas in eadem populatione, fuerint factæ, cum
 omnibus iuribus, ſibi pertinentibus, vt ſint liberæ & inge-
 nuæ de ſancto Ioanne; perpetualiter. Et adhuc vnum do eis
 ſolare, vt ipſi ſe adoptauerint in quo poſſint, facere bonas
 caſas ad habitandum. Hoc totum ſupra ſcriptum, ideo alacri
 animo

animo tribuo eis, ut perpetualiter possideant, nullâ personâ regali vel Episcopali contradicente. Facta carta era M. C. XXVIII. Anno ab incarnationis Domini M. LXXX. regnante Rege Ildefonso, in Tolero & in Castellâ & in Galliciâ; me autem, Rege Sanctio regnante in Pampilonâ & in Aragonè, & filio meo Petro, in Subrarbi, & in Ripacortiâ & in Montson. Episcopus Petrus in Iaccâ, alius Petrus Episcopus in Pampilona, Raymundus Dalmau Episcopus in Rota, Aymericus Abbas in sancto Ioanne de Pinna, Raymundus Abbas in Legerensi cœnobio. Si † gnum Sanctij Regis. Ego Petrus Regis filius signo. Ego Aldefonsus Dei gratia Rex Aragonensium, supra scripta patris mei & fratris, laudo & confirmo & manu propria subscribo, in æra, M. C. LVIII. Si † gnum Aldefonso Regis. Ego Garstias iussu Domini Regis, hanc cartam scripsi & hoc signum feci ✠.

SED quidquid sit de primâ origine istius urbis, cuius conditorem vnicum, hunc Regem Sanctium Ramires faciunt Hispani scriptores, præcipuum certè illius auctorem atque Constitutorem fuisse Garciam Ramiresium Pompelonensem Regem, Amplificatorem verò Sanctium huius Garciæ filium, probant duo firmæ auctoritatis monumenta quæ hîc referentur. Primum eorum est diploma quoddam ab eodem Sanctio Garciæ filio concessum ciuibus Stellanis, quo leges iis à Garcia Remiresio, cum de condendâ urbe cogitaret, concessas confirmata ac sancit his verbis.

IN Dei nomine esta es carta d' autoritat & de confirmacion que yo Sancho Rey de Navarra filtz del Rey Don Garcia fay a totz los omes d' Estela als qui son presents & als qui son per venir per lo bon servici que vos me faitz totz dies als omes d' Estela als qui son & seran aquels bons fors que dona lo Rey Don Garcia als pobladors de l' Estela quant primera-

ment la pobla & los fors son acals. Tot primerament lor dona que no anassen en ost sino con pan de tres dias &c.

FINIS verò diplomatis sic habet.

Aquests fos que son deuant escriues doneyey & oltroyey & confirmey à tots los omnes d' Estela als Mayors & als menors als qui son presents & qui son per venir & à lurs filltz & à lures filles que en l' Estela poblaran que los ayen deliures & francs & salps salva la mia fidelitat & de totz aquels qui seran apres my Reys en Navarra per tots temps may.

El temps que yo Don Sancho Rey de Navarra Regney en Pampalona & en l' Estela, & en el Groynn, & en l' Estela, & en Tudela, & en Alua, Ruy Martineytz en Marayno, Pedro Ruyz en l' Estela, Gil de Leorin Alcalde, Pere Guillem Preuost, Iulian Sayon, Pere Guillem de la Raga, Sanctio Ramirez en Leguin & en Sangossa & en Funes Semen d' Ayuar en Roncal, & en Saraçaytz Santz Esquera en santa Maria d' Vyssue & Cabarros Martin de Leet en Peralta Semen Aznareytz en Tafaylla. Aznar de Rada en Falces & Valtierra, Pedro d' Aracuri en Leraga & en Tudela. Et el Groynn. Signum Sancij Regis Navarra Pascasius de Orto me scripsit & est testis; Superiora, quæ Galconicâ linguâ parum Hispanis, atque adeò Francis familiari, scripta sunt, hoc modo Latinè vertimus.

HÆ sunt tabule auctoritatis & confirmationis quas ego Sanctius Rex Navarra filius Regis domini Garcia facio omnibus ciuibus Stelanis presentibus & futuris ob ea bona seruitia quæ mihi quotidie præstatis, ciuibus Stelanis qui existunt vel existent illas bonas leges quas dedit Rex Garcia nouis incolis Stelæ cum eam primò incolis frequentare cæpit. Sunt autem leges huiusmodi.

PRIMÒ eis concessit ne in exercitum irent nisi cum tridui commeatu &c. Postea enarratis prolixè iis legibus, hæc in imis tabulis subiicit.

TEMPORE quo ego Dominus Sanctius Rex Navarra regnaui Pompelona & Stela, & in Lucronio, & in Estela, & in Tutela, & in Alua, Ruy Martineytz in Maraynon &c.

DIPLOMA istud atque etiam ipsas leges Stellanas è veteri membranâ, quæ in Tabulario Regio Parisiensi recondita latebat, exscribendi mihi facultas fuit beneficio Petri Puteani viri clarissimi & de me ac de meis studiis optimè meriti.

ALTERVM monumentum est aliud diploma eiusdem Sancij Regis in gratiam monasterij Iraxensis huiusmodi tenore concessum,

IN nomine summi & æterni Dei. Notum sit omnibus hominibus presentibus & futuris quod ego Sancius per Dei gratiam Rex Navarra dono & concedo liberè Domino meo Iesa Christo & monasterio beatae Mariae Hyrach & Sanctio Abbati & monachis ibidem Deo seruiantibus illam Ecclesiam sancti Ioannis quam facio fieri à prædictis monachis in populatione de Estella quod ego populaui vltra pontem sancti Martini iuxta villam de Lizarr a & iuxta rupem sancti Michaelis in Parrale meo proprio. Hanc autem donationem facio pro remissione peccatorum meorum & pro anima uxoris meae bonæ memoriae Sanctiæ & pro animabus patris & matris meae & omnium parentum meorum &c. Ego Sanctius prænominatus Rex hanc cartam fieri iussi & hoc signo meo corroboravi facta carta sub æra 1225. regnante Rege Sanctio in Navarra & in Alaba sub meo dominio Petro Episcopo in Pampilonâ Fernando Roderici tenente Stellam, Petro Remirez victoriam & sanctam Crucem, Michael de Leratayz Luciam, Sanctio Remirez Maragnon, Enccone Almoravid Aybarr, Petro Latrone Sangossam, Lupo de Alfaro Tafayllam, Semen de Barrueta Treuiño, Petrus Garceiz Artajona,

*Garcia Petri de Murieta Rodam Enclone de Oriz Arizcoy-
riz Martino de Subiçà Sangossam veterem Petro Guillelmi
Preposito in Stella Gastone in prædicta populatione. Ego Fer-
nandus Veruincensis Archidiaconus & Domini Regis Can-
cellarius de mandato Domini Regis hanc cartam scripsi &
hoc signum † meum apposui.*

TUTELA sequitur ciuitas florens & nobilis, ipsòque situ opportuna: posita est enim ad amnem Iberum, loco ad exercendum cum finitimis commercium accommo- dato. Ponte amnis continenti iungitur lapideo, eleganti opere temporibus Sanctij Regis huius nominis vltimi, iussu & impensis Regis inædificato. De istius vrbis vetustate aut origine nihil suggerunt libri aut vetera monumenta. Hoc solum constat, ab Alfonso Pompelonenfi & Arragonensi Rege Mauris ereptam, deinde Rotroni Perticensi Comiti, in præmium egregiæ in bello contra Mauros nauatæ operæ, concessam fuisse: Antea tamen illam in dominio Regum Pompelonensium extitisse, docuit Garibayus lib. 22. cap. 28. sui Chronici. Leges & priuilegia ab Aldefonso impetrare meruit, sancitumque est, vt iure illo quod Suprarbiense vocant vteretur, scriptis eâ de re codicillis etiâ 1155 quorum nos hîc non integram seriem, ne lectori fastidio sit, sed primum duntaxat caput, quod ad rem præsentem facere videtur, prout ex autographo quod in Pompelonensi Camera Rationum extat, describere licuit, referemus.

IN Dei nomine. Ego Adefonsus Rex Aragonie & Navarra ac filius Regis Sanctij cum consilio & prouidentia viro- rum meorum nobilium & curiæ meæ qui me per Dei gratiam adiuuauerunt capere Tutelam & alia circumadiacencia dono concedo omnibus populatoribus in Tutela vel habitantibus in

ea in Cerbera & Gallipienço illos bonos foros de super arbe, ut habeant eos sicut meliores infançones totius mei Regni & c. Facta carta mense Septembri sub æra 1155. signum Alfonsi Imperatoris. Signum Regina Margaritæ. Signum Comitibus Dalpertia.

TUTELAM excipit SANGOSSA, & ipsa præfecturæ cognominis caput, diuisa olim in veterem urbem & nouam. Illa conditorem agnoscit Sanctium Remirez Aragonensem & Pompelonensem Regem: Hæc verò Aldefonsum Sanctij filium, ut ex ipsius Aldefonsi codicillis hac de re datis, colligi potest quos è veteri membrana Tabularij Regij Parisiensis descriptos hîc ad verbum repræsentamus.

SUB Christi nomine & eius diuina clementia. Ego quidem Adefonsus gratia Dei Imperator. Placuit mihi libenti animo & spontanea voluntate & facio hanc cartam vobis totos populatores de Sangossa de illo Burgo nouo propè illo ponte iuxta illo nostro Palatio qui modo ibi estis & in antea ibi veneritis populare, ut faciatis ibi Burgo in illa via quæ vadit contra Vlle & dono vobis fuero quale dedit pater meus Rex domno Sanctij cui sit requies ad illos alios populatores de illo Burgo Vieyllo & dono vobis termino de illa via quæ vadit contra Cortes vsque Adoc Flumen Aragon troa ille hermo. Et dono vobis quantosque ibi populaueritis ut compretis in illo termino de Sangossa vel vbi melius potueritis & habeatis illum francum & liberum & ingenuum vos & filij vestri & omnis generatio vel posteritas vestra. Salua mea fidelitate & de mea posteritate per secula cuncta, Amen. Similiter dono vobis Tayllare & Lignare in illo monte & in illa sylua de Broçal & in illa sylua de sancti Saluatoris de Leyre & in illo monte de Peyña. Et nullus homo qui habuit hereditatem in illo Burgo Viello non volo ut populet in illo Burgo nouo, neque nullo infançon de nostra terra, sed

dono ibi ad Fortuyno garceys Caxal, uno casale & alio ca-
 sale Atofijo meo merino, & volo ut non habeatis alium sey-
 ñore si non me. Et nullus homo qui vobis pignorauerit in istos
 montes supra scriptos peccabit michi lx. s. Et dono à Garcia
 Lopiz meo merino uno Casale signum A deffonsi.
 signum Regis Ranimiri. Similiter dono vo-
 bis lignare & tayllare & pascuere in illos montes de Ayuar
 & de Lombier & in illos alios montes & terminos de illas
 alias villas in circuitu de Sangossa quantum potueritis in
 uno die andare & tornare. Facta hanc chartam in mense
 Februar. in era M. C. LX. in villa de Aincon in Rigo de
 Borga. Regnante me Dei gratia in Aragon & in Pampilonia
 & in Super Arbi vel Rippagurcia & in Castella & in Bur-
 gos & in Tutela & in Casaraugusta. Episcopus domno Ray-
 mundo Guilielmo in Rota : Episcopus Stephanus in Osea ;
 Episcopus Petrus in Casaraugusta, Episcopus Dompnus . . .
 Episcopus Sancius in Calaorra. S. Enecij Galindiz in San-
 gossa. S. Fortun Garceyz Caxal in Nagera. S. Lope Garceyz
 in Stella Ximino Gayzco in Tarazona, Lope Iohannes in
 Arneto, Ioanne Diaz in Arguedas Ato Fortuyno in Falces.
 Et ego Sancius sub iussione Domini nostri Regis hanc chartam
 scripsi & de manu mea hoc signum feci.

Fuisse tamen etiam temporibus Romanorum incolis
 frequentatum hunc locum, persuadet antiquus lapis qui
 in eius ponte adhuc visitur Romanis litteris inscriptus in
 hæc verba.

CORNELIA SIBI, ET
 CORNEL. CORNE-
 LIO. FIRM. LIBER

Andelufium urbem, cuius Ptolemeus meminit, hunc si-
 tum occupasse coniiicere magis possum ex ipso Ptole-
 meo, quam affirmatè pronunciare, id vnum tamen pro

certo habeo, illos contra Melæ, Ptolemei & Itinerarij authoritatem niti, qui *Iturissam* urbem hoc loco statuunt: Cùm enim *Iturissam Magradâ* allui testetur Melæ, quem fluuium omnes consentiunt ipsummet esse qui nunc *Vidasso* dicitur: quique è montibus Nauarræ Septentrionem spectantibus demissus, per Vastanensem pagum non procul à Fontarrabiâ oppido, Oceano immergitur, Ptolemaici quoque numeri graduum longitudinis & latitudinis *Iturissæ* appositi, ad eundem pagum nos ducant, Auctor denique Itinerarij in itinere ab Asturicâ Burdegalam, *Turissam* (quæ non est diuersa ab *Iturissa*) inter Pompelonem & Aquas Tabellicas ponat, 22. miliarium interuallo duntaxat inter Pompelonem & eam interiecto, luce clarius est ex mente horum Authorum non alibi, quam in illo pago istius urbis sedem inuestigandam esse.

RESTAT OLITVM, quam urbem olim *Ologitim* vocatam fuisse & à Vasconibus coactu *Suintillæ* Regis conditam seu potius instauratam, superiore libro diximus. Vernaculâ tamen Vasconum linguâ *Erriberri* dicitur, id est oppidum nouû, ipsa quoque vocis *Ologiti* notio Vasconica est, significat enim eadem linguâ *Ologuiti*, locum pane ex auena confecto abundantem. Tardiùs hæc cæteris urbibus præfecturæ prærogatiuam obtinuit, à Carolo enim Rege huius nominis 2. primum hoc ius ei concessum esse ostendunt monumenta quædam, quæ in Camera Rationum Pompelonæ asseruantur: sita est ad amnem *Cicadum* vberi agro & frugum, animalium omnisque generis fructuum feraci, itaque illius amœnitate illecti posteriores Reges longam ibi moram traxerunt, Carolus autem huius nominis 3. ædificatis ibi ædibus Regiis magnificis atque superbis, claram eam atque illustrem reddidit.

SVNT præterea aliquot aliæ vrbes non ignobiles & quæ ius suffragij cum præcedentibus, in publicis prouinciæ conuentibus habent, ad quos litteris Principis aut eius Vicarij solent conuocari: ideóque *buenas villas*, id est bonæ vrbes nuncupantur, nimirum *Puente la Reyna, Viana, Monreal, Lumbier, Tafaila, Villa Franca, Vharte Araquil, Vroz, Valtierra, Sant Estewan, Echarr de Arañaz, Aguilar, Aoyz, Torralba, Corella, Caseda, Mendigorria, Ayuar, & Villaba*, quibus, superioribus sæculis accedebat vrbs quondam, nunc vicus ignobilis, *Roncuallis*, vulgò *Burguete*.

PVENTE *la Reyna* ab indigenis & accolis *Cares* nuncupatur, cuius nominis indicio istius vrbs antiquitas patefit, cum Plinius lib. 3. cap. 3. inter eos populos, qui Cæsar-Augustani conuentus erant, *Carenses* recenseat: Diuidebatur hæc pariter in veterem & nouam urbem, & nouæ quidem peculiariter Pótis-Reginæ cognomen inditum: veterem verò à Garcia Ramirez Rege amplificatam fratribusque Hierosolymitani Templi Regio munere concessam fuisse innuit sequens diploma è Tabulario Regio Pompelonensi depromptum.

EGO *Infans Garsia Rex Nauarra* dono & concedo vobis omnibus hominibus, qui populatis atque exinde populaerint in illam meam villam vetulam quam dedi fratribus Militiæ Templi Salomonis talem forum & tales vsaticos quemadmodum habent homines de Stella & de Ponte-Reginæ in omni iudicio & foro. Verumtamen illi persoluendo prædictis Fratribus Militiæ Templi Salomonis unoquoque anno pro domibus quas tenent in censu &c. Verumtamen super hoc mando & confirmo quod alius iudex non iudicet eos pro aliqua calumniâ nisi iudex de Stella vel de Ponte-Reginæ: & hoc in omni iudicio & foro & hoc fiat per infinita secula.

secula. Facta carta & præcepto in Ecclesia sancti Iacobi de Ponte-Reginæ M. C. LXX & sunt testes Robert lo Frances. Bernard Galmar suus Francus Don Arnaud lo Rey Pere Gordon Pere Ramon Orti Ezquerra lo Sayon Lope del Palatio Simeno Boalca Garcia de la Cambra. Ego Rex Garsia istam cartam iussi facere & mea manu hoc signum feci.

Hoc monumento confutantur qui à Iohanna Regina, Philippi Francorum Regis cognomento Pulchri vxore, Pontis-Reginæ nomen huic oppido accersunt. Alluitur Argâ amne, qui è montibus Nauarræ, qui Aquitaniam maritimam attingunt, deuolutus, irrigato Pompelonensi agro, huius muros præterlabitur.

VIANA, in confinio Nauarræ atque Castellæ iacet, non procul ab Ibero amne; Caroli III. Regis beneficio magnoperè nobilitata est; cum eam Principatus titulo ac prærogatiuâ affecit, adiectis ipsius ditioni plurimis oppidis, vicis, atque agris confinibus, eamque hoc incremento auctam, tum primum Carolo nepoti ex filiâ Blancâ nato, & in posterû reliquis Regû liberis natu maximis, Regni hæredibus designandis, vtendam fruendam concessit, datis hac de re literis Tutelæ xx. die Ianuarij 1423, quas recitat *Pasquier in collectaneis legum Nauarræ.*

TAFAILLA olim *Alta-Failla*, vt in veteribus aliquot monumentis legitur, incumbit fluuio *Cicado*, vnâ tantum leucâ distans *Olito*, cui nec soli fœcunditate, nec opportunitate situs, neque vllâ aliâ re cedit: A postremis Regibus ipsa quoque aliquandiu frequentata, & Regiis Ædibus amplissimis & splendidissimis eiusdem Caroli III, Regis iussu, curâ & impensis extractis, insignis. Vtriusque oppidi tanta est elegantia, & amœnitas, vt de iis hoc velut adagium in communi omnium ferè

Hispanorum ore versetur, *Tafaila* y *Olite* flor de *Nauarra*.

SUNT quoque & aliæ vrbes antiquitate celebres, vt *Lumbier*, Vasconicè *Irumberri*, vnde *Ilumberitani* populi apud *Plinium* lib. 3. cap. 3. *Huarce Araquil*, *Araceli* Auctori Itinerarij, vnde apud eundem *Plinium* *Arocelitani* populi. *Cascantum* olim municipium Romanum, vt ex veteribus nummis iamdiu docuere *Paulus Merula* & *Prudentius Sandouallius*, idem fortasse cum eo oppido quod *Ptolemæo* *Bascontum* est, procliuvi errore duarum litterarum, quibus *Bascontum* à *Cascanto* discrepat: item *Andosilla*, si vera est coniectura *Prudentij Sandouallij*, qui eam cum *Andologesis* *Plinij* confundit. Et tandem *Larraga*, siquidem, vt arbitror, eadem est cum *Tarraga* *Plinij* & *Ptolemæi*. Iam totam hanc de *Nauarræ* vr-bibus lucubrationem absoluerò, si modo de situ *Graccu-ris* vr-bis pauca dixerò: illam *Sempronio Graccho* origi-nem iuxta ac nomen debere diximus ante, ex fide *Autho-ris Epitomes Liuianæ*, quam tamen dubiam & incertam facit *authoritas Festi Pompeij* aut illius qui *Festum* in *Epitomen* contraxit, in voce *Graccuris*, cum fuisse ante *Sempronij Gracchi* tempora eo loco vr-bem non obscu-rè subindicat *Illiturgis* nomine ei attributo. Huius vr-bis situm in eam partem *Nauarræ* vbi vicus *Loccurriaga* di-ctus vel *Arcos* oppidum est, trahere videtur *Ptolemæus*: Si quidem *numeros graduum latitudinis & longitudinis* quos illi subiicit, ritè perpendimus: tamen mendosos esse hos *numeros*, euincit *authoritas Itinerarij*, quod *Asturi-câ Tarraconem* petentibus, inter *Virouescam* & *Cæsaraugustam*, *Graccurim* obiicit, sexaginta quatuor milliari-bus *Cæsaraugustâ* distantem: Cum enim *Auctor illius Itinerarij*, in itinere à *Vapinco* *Gallæciam*, inter eadem

oppida *Viouescam*, inquam, & *Casaraugustam*, *Cascan-*
tum & *Calagurrim* vrbes ostendet: illam 50, hanc autem
 79 miliaribus passuum à *Casaraugustâ* remotam, nihil
 exploratius, quam aut *Graccurim* inter easdem positam
 fuisse, aut saltem ab utrâque parùm abfuisse. An autem
 hæc situs ratio *Alfari* aut *Cerueræ* oppidis malè conue-
 niat, iudicent qui illorum locorum perfectam notitiam
 habent.

De primo ordine, hoc est, Ecclesiastico, qui publicis conuen-
tibus interesse solet, deque insignioribus sacerdotiis
Nauarræ.

C A P V T III.

DE C V R S I S ciuitatibus atque vrbibus inter quas,
 èrenatâ, illas attigimus, quarum Legati in publi-
 cis Nauarræ conuentibus tertium ordinem, hoc est, ple-
 beium repræsentant; congruenter aptèque ad id, de quo
 agitur, fiet, si de aliis ordinibus de primo scilicet, qui ex
 Antitistibus insignium Ecclesiarum; & de secundo, qui è
 nobilibus constat, de insignioribus item sacerdotiis, ac
 de nobilium gradibus variis, aliqua dixerimus. Primum
 itaque insigniora sacerdotia lustranda sunt, in quibus
 principem & veluti supremum locum obtinet Pontifi-
 catus Pompelonensis. Huius diœcesis fines latiores mul-
 tò fuere olim, quam ipsius Nauarræ, cum à Meridie etiam
 Gallicum amnem; à Septentrione verò Oceanum Can-
 tabricum attingerent; longitudo verò inter Pyrenæos
 montes & Iberum flumen consisteret, sicut celebri di-
 plomate quod Prudentij Sandoualli operâ non ita pri-
 dem lucem vidit, testatum reliquit, Pompelonensis

oppida *Viouescam*, inquam, & *Cesaraugustam*, *Cascan-*
tum & *Calagurrim* vrbes ostendet: illam 50, hanc autem
 79 miliaribus passuum à *Cesaraugustâ* remotam, nihil
 exploratius, quam aut *Graccurim* inter easdem positam
 fuisse, aut saltem ab utrâque parùm abfuisse. An autem
 hæc situs ratio *Alfari* aut *Cerueræ* oppidis malè conue-
 niat, iudicent qui illorum locorum perfectam notitiam
 habent.

De primo ordine, hoc est, Ecclesiastico, qui publicis conuen-
tibus interesse solet, deque insignioribus sacerdotiis
Nauarræ.

C A P V T III.

DE C V R S I S ciuitatibus atque vrbibus inter quas,
 èrenatâ, illas attigimus, quarum Legati in publi-
 cis Nauarræ conuentibus tertium ordinem, hoc est, ple-
 beium repræsentant; congruenter aptèque ad id, de quo
 agitur, fiet, si de aliis ordinibus de primo scilicet, qui ex
 Antitistibus insignium Ecclesiarum; & de secundo, qui è
 nobilibus constat, de insignioribus item sacerdotiis, ac
 de nobilium gradibus variis, aliqua dixerimus. Primum
 itaque insigniora sacerdotia lustranda sunt, in quibus
 principem & veluti supremum locum obtinet Pontifi-
 catus Pompelonensis. Huius diœcesis fines latiores mul-
 tò fuere olim, quam ipsius Nauarræ, cum à Meridie etiam
 Gallicum amnem; à Septentrione verò Oceanum Can-
 tabricum attingerent; longitudo verò inter Pyrenæos
 montes & Iberum flumen consisteret, sicut celebri di-
 plomate quod Prudentij Sandoualli operâ non ita pri-
 dem lucem vidit, testatum reliquit, Pompelonensis

Ecclesiæ fautor iuxta ac instaurator eximius, Sanctius
 Rex Pompelonensis, qui Maioris cognomentum tulit.
 Termini, inquit, huius Episcopatus sunt sine ulla dubita-
 tione, sicut ego ab antiquis & sapientibus viris in veritate
 probavi, & nunc tenet Dopus Sanctius prædictus Episcopus
 eiusque antecessores tenuerunt, & de Occidentis parte sicuti
 ipsa penna Punicastri & penna de Maranione diuiduntur
 usque ad Hiberum flumen & quemadmodum ipse Hiberus
 diuidit usque ad flumen, quod dicitur Gallicum, & à Gal-
 lico flumine usque ad villam quæ dicitur Calcones, intus
 stantibus villis, videlicet Murello, & Augurio, Castel-
 manco, Eliso, Sarracastello, Tolosana & valle de Ossella
 cum tota Extremadura. Et ex aliâ parte sicut diuidit Vallis
 de Arragone, usque Copello ipsa valle infra terminum hu-
 ius Episcopatus stante cum valle de Pintano & villa quæ
 dicitur Azzo & Lorbes atque Monasterium sancti Saluato-
 ris de Leior, quæ manet in Diœcesi huius sedis. Ex aliâ verò
 parte tota Vallis de Roncal & Sareçaço atque Aezcoa &
 Vallis de Erro usque ad Capellam S. Saluatoris, quæ dicitur
 Caroli Magni, & à Capellâ Caroli usque ad portum de
 Velate, usque ad sanctum Sebastianum, quæ est situm su-
 per Ripam Maris Oceani cum Vallibus subscriptis scilicet
 Lerin, Oiarçum, Lauayë, Verastegui, Araynz, Larraum,
 Araria, Ozcue, Ernani, Seyar, Titiar, Iraugui, Goyaz,
 Erretzil, Leytza, Aresso, Egozqueta, Ezcurra, Olarumbe,
 Ymaoz, Aulia, Iansarras cum omnibus supradictis Valli-
 bus & tota Ypuzcoa. Ex aliâ igitur parte tota Vallis de
 Araquil, quod dicitur sanctæ Mariæ Zamarzes & cum suâ
 Ecclesiâ S. Michaëlis de Excels: cum eorum pertinentiis at-
 que Burunda usque ad Eznate, & usque ad sanctum
 Adrianum, & à sancto Adriano usque ad flumen, quod
 dicitur Vidafo & aliud flumen, quod dicitur Deua, & de

Deua vsque Gorciça. Ex aliâ adhuc Occidentis parte sicuti diuidit vallis de Oluine: similiter tota vallis quæ Amescoa vocatur.

IPSIUS tamen Pontificatus amplitudinem, non è solo subiectarum illi terrarum spatio, metiri oportet, quod in longitudinem triginta leucas Hispanicas, totidemq; in latitudinem patet, sed ex eo etiam quod quatuordecim dignitatum Ecclesiasticarum titulos, ac duo & viginti Canonorum, sex Rationariorum, vt vocant & viginti quatuor Capellanorum gregem, sinu suo amplectitur: Totius verò dicecesis ambitu, vnde viginti ditiones quas Archipresbyteratus dicunt & 173 parœcias campestres comprehendit. Plurimas olim Ecclesia isthæc acerbitates & graua incommoda à Mauris pertulit, donec tandem post longam iactationem Pompelonensium Regum gremio blandè excepta, pristinam incolumitatem & dignitatem, non integram modo, sed etiam meliorem & cumulatiorem recepit. E Regibus verò illos maximè propitios habuit, qui Sanctij nomen vsurparunt, vt ex variis diplomatibus Sanctij Maioris, Sanctij Ramiresij & illius, qui Sapiens dictus est, constare potest, quæ quia à Sandouallio in Catalogo Episcoporum Pompelonensium recitata sunt, non duximus hîc repetenda.

MVLTVM etiam debet pietati Petri Rotæ Tolosani, qui Sanctio Remirez & Petro eius filio regnantibus, eidem præfuit, ob strenuam & largam in ea refarciendâ & exornandâ, nauatam operam. Hic inter alia quæ utiliter & ex vsu Ecclesiæ præstitit, Ecclesias Vallis Osellæ in Aragoniâ, quæ ab Episcopo Iaccensi contra ius occupatæ fuerant, ad suæ sedis dominium & possessionem reuocauit: Ædi quoque primariæ (quæ beatæ Ma-

riæ sacra est) ædificandæ, primus serio & gnauiter incubuit, cuius rei monumento, positi sunt pro foribus ipsius Ædis hi versus.

*Virginis Ecclesiam Præsul sanctissimus olim
Hanc rexit, sede Petrus in istâ fecit & adem
Ex qua sancta piæ domus est incepta Maria
Tempus prætentum fert annos milleque centum
Ex incarnati de Virgine tempore Christi.*

POSTREMÒ Canonicos eiusdem Ecclesiæ à sæculari vitâ ad eam, quæ regulâ B. Augustini astringitur, retraxit, ea quæ victui neccssaria erant vnicuique eorum largè impertitus, vt ipsius literis hac serie confectis, quæ in eiusdem sedis Tabulario extant, continetur.

NOTVM sit, hanc chartam legentibus vel audientibus, quod ego Petrus Pampilonensium Episcopus Canonicis regulariter viuentibus, in eadem sede tam præsentibus quàm futuris, Ecclesiam beatæ Mariæ ipsius sedis liberam dedi cum suis pertinentiis ac decimis, cum sua radice & cum omnibus, quæ ad eam pertinent vel postea pertinuerint. Adieci etiam ad victum Canonicorum Archidiaconatum, qui circuit urbem Pampilonam & molendinum superius & inferius ad claustrum faciendum ac domos. Dedi quoque Ecclesiam de Tafallia sanctumque Romanum, cum valle de Orba & Zabalcetam Ecclesiamque de Ouanos, cum valle de Itçarbe: linum quoque de quartis (quod est iuris Episcopalis) ad vestitum constitui. Decimam verò de cunctis redditibus Ecclesiarum totius Episcopatus & de omnibus quæ Episcopus & Canonici habuerint, ad eleëmofynam tradidi.

RONCAVALLENSIS ædes primò à Sanctio Rosâ Pompelonensi Episcopo, qui Alfonso regnante florebat, in Xenodochij modum citra Pyrenæum ad ipsius montis radicem extructa est, quod indicat istud Innocentij II.

summi Pontificis diploma, nuper ab eodem Sandoualio publici iuris factum.

INNOCENTIUS Episcopus seruus seruorum Dei, Vniuersis Dei fidelibus; ad quos litteræ istæ peruenerint, Salutem & Apostolicam benedictionem. Honor & reuerentia, quæ piis locis impenditur omnipotenti Deo procul dubio exhibetur: elemosyna, si quidem qui Dei nostri opus interpretatur, si sollicita consideratione pensatur, non est donum sed mutuum & quod Christi pauperibus ministratur, in præsentis seculo auctorem suum adiuvat eique in futuro præmium æternæ retributionis apportat. Nos hoc nimirum intuitu venerabilis frater noster Sanctius Episcopus Pampilonensis in loco qui dicitur Roncesualum ad susceptionem pauperum atque peregrinorum, Hospitalem domum & Ecclesiam in honorem beatæ Mariæ pro sua deuotione construxit. Quam nimirum ab eodem Fratre nostro, aliisque deuotis uiris honestè ditatam, sub beati Petri Apostoli & nostra protectione suscepimus & cum omnibus rebus suis Apostolico priuilegio communiuimus. Quamobrem caritati vestræ rogando mandamus atque in peccatorum remissionem uobis iniungimus quatenus à Deo uobis prestitis ad eiusdem loci sustentationem opportuna subsidia tribuatis, hoc scientes quod omnibus benefactoribus eius totius Apostolicæ benedictionis gratiam impertimur & eos qui tam venerabilem locum infestare præsumpserint, dignæ animaduersionis sententiæ subiugamus. Datum in territorio Anagninensi secundo Nonas Maij.

HVIC Xenodochio, vnum è Canonicis suæ Ecclesiæ, præfecit Sanctius, qui rem familiarem procuraret & egenis atque ægris præcipuè peregrinis, quæ opus essent prouideret atque erogaret: fuitque initio ipsum Xenodochium in censu & patrimonio Episcoporum Pompeilonensium, ut ex rescriptis ab Eugenio III. & Adriano IV.

Romanis Pontificibus, ad confirmandas & authoritate suâ sancientes pias largitiones eidem Ecclesiæ à quibuslibet, quocumque tempore factas, latis continetur: sed postea ad tutelam & procurationem Prioris & fratrum Monasterij sanctę Christinę in Aragoniâ deuenit, vt ex simili rescripto ab Innocentio III. in gratiam eiusdem Monasterij lato colligitur, vbi nominatim ipsismet Priori & Fratribus possessio Roncauallensis Xenodochij confirmatur. Plurimis postea latifundiis, decimis & aliis possessionibus, munere Principum & nobilium aliquot locupletatum, tot in suam familiam sacerdotes illexit, vt iam collegio constituendo suffecturi viderentur: Omnium maximè Sanctij Regis huius nominis vltimi, cognomento Fortis, munificentiam expertum est; eiusque operâ & impensis illam, quam modo ostentat, amplitudinem & elegantiam consecutum creditur: ideoque ipsius cineres & ossa sibi supremis tabulis demandata religiosè custodit: Euoluto deinceps tertio decimo sæculo, beneficio summi Pontificis, nouam collegij formam accepit, permissumque Priori & Canonicis, vt fructus Xenodochij inter se diuiderent, tertiâ tantum parte in vsum pauperum sepositâ.

COLLEGIVM Decani & Canonicorum Ecclesię Tutelensis, à Sanctio Rege, huius nominis vltimo, constitutum prædicat Garibaius lib. 24. cap. 1. Author tamen Chronici manuscripti, cui titulus est, *Relation de la descentia de los inclitos Reges de Nauarra &c.* qui regnantibus Ioanne Lebrezio & Catharinâ Fuxiâ eius vxore vixisse videtur, id operis Sanctio Garfię, cui Sapientis cognomen inditum est, tribuit.

DIXIMVS de Sacerdotum Collegiis, nunc celebriora Monasteria peragrandasunt, inter quę, si vetustatem &

Regum

Regum affectus attendamus, iure sibi primum locum vendicet *Legerense*, Sancto Salvatore sacrum, parùm à *Sangossâ* distans, ordinis quondam Benedictini, nunc Cisterciensis. Enecone Aristâ Rege conditum credidere nonnulli: esse tamen longè antiquius probat Antonius Yepes centuriâ 4. Chronici Benedictini ad annum Christi 840. cap. 2. Beatorum Martiani martyris & Episcopi Pompelonensis, Nunilonis & Alodiæ virginum & martyrum, necnon Virilis ipsiusmet cœnobij Abbatis sacre Reliquiæ ibidem studiosè conseruata, loci sanctitatem augent, estque plurimorum principum sepultura nobile.

MONASTERIUM *Hiraxense*, Virgini matri dicatum ordinis adhuc Benedictini, paucis milliaribus abest oppido *Stellâ*: Illius primam originem qui à Garcîâ Rege Sanctij maioris filio repetunt, æquè refelluntur ab eodem Yepê centuria 3. ad annum 815 cap. 1. Prudentius quoque Sandouallius in Catalogo Episcoporum Pompelonensium prolatis tabulis piæ cuiusdam largitionis, eidem à primariâ muliere, nomine Dona Elio, factæ, fuisse iam anno 928 celebre ostendit; *Mondeleti* nomine designatur ab Alexandro III. Pontifice maximo, in quodam diplomate anno 1172. 8. Kal. Iul. eidem cœnobio concessio: B. Veremundi sui alumni atque Abbatis, (cuius pietas regnantibus Sanctio Remiresio eiusque filio Petro in Nauarra enituit) sanctitate magnoperè illustratum est.

MONASTERIUM *Fiterij*, in confinio Nauarræ atque Castellæ positum, diu inter ambos Reges Nauarrum & Castellanum, ambigui iuris fuit: sed tandem Guido Episcopus Portuensis summi Pontificis in Hispaniâ Legatus, & arbiter honorarius ab Henrico Castellæ & Carolo Nauarræ Regibus constitutus, sententiam secun-

dum Nauarrum dixit: Ad Sanctium Nauarræ Regem huius nominis vltimum Garibaius lib. 24. cap. 15. eius originem refert, in quo multùm à verò aberrat, vti ab eodem Yepê centuriâ 7. ad annum 1140. cap. 5. & à Chrysoftomo Henriquez in Menologio Cisterciensi, pluribus est demonstratum. Prima illius fundamenta non apud Fiterium, sed in loco cognomento *Yergua* qui in Castellæ finibus est, iacta fuere auspiciis Castellani Regis, labore verò & diligentia Durandi Cœnobitæ Scalæ Dei in Bigorræ Comitatu, qui in Hispaniam propagandi Ordinis Cisterciensis studio transmiserat. Ab *Yergua* rursus translata est hæc religiosa domus, in locum *Niençabas* dictum, & tandem *Fiterium*, ab Abbate Raymundo Calatrauæ Ordinis institutore, qui ob eximiam pietatem & vitæ sanctitatem, inter diuos censeferi meruit: Fuit autem oriundus non Turiasone, vt suspicatur *Yepes*, sed oppido sancti Gaudentij Neboufanensis in Comitatu Conuenarum, vt ex sequenti narratione constat, quam à Hieronymo Alauâ Fiterij Cœnobitâ pio iuxta ac harum litterarum studioso, accepi.

DE causâ Calatrauæ quæ habetur inter Scalam Dei & Fiterium, nulli dubium est domum Fiterij esse filiam Scalæ Dei. Hæc autem domus Fiterij minùs cautè se contulit in Calatrauam, cum inconsulto & irrequisito patre suo scilicet Abbate Scalæ Dei, de propria authoritate plenariò transtulerit, sub Raymundo supradiçto Abbate primo Fiterij, qui fuit ciuis sancti Gaudentij: quæ quidem translatio irrita haberetur, secundum formam & instituta Ordinis Cisterciensis, nisi pro parte dicti Regis Sanctij Castellæ & Ludouici Regis Franciæ & etiam Ducis Burgundiæ, ab vniuersali Capitulo Cisterciensi confirmata fuisset, & similiter à Calatraua Cirolis propria authoritate fuit translata, & postea à Cirolis ad

Corcolas, de Corcolis ad Buxetum, &c. & paulò post. Cum omnes istas domus sicut filias hodie visitat domus Scala Dei, inter hæc Abbas Scala Dei destitutam Fiterij Abbatiam de nouo instituit, sibi à prædicto Abbate Raymundo quondam derelictam, constituendo de nouo ibi Abbatem: Illi verò monachi & fratres, qui de Fiterio iuerunt Calatrauam, ibi remanserunt, nec ultra reuersi sunt ad Fiterium.

MONASTERIUM *Oliuæ* in orâ *Nauarræ* quæ *Aragoniæ* spectat positum est: Huius quoque conditorem iactat *Garibaius* eundem *Sanctium Regem*, cognomento *fortem* seu *inclusum*, in quo pariter hallucinatur: fuisse enim diu ante conditum, temporibus scilicet *Regis Garcia Ranimiri* huius *Sanctij* aui, probatur proximo diplomate, quod ab alio *Sanctio*, prioris patre, *Garcia* verò filio manauit.

IN Christi nomine. Ego Sanctius Nauarrorum Rex ad honorem Dei qui honorantes se honorat, & ad salutem animæ meæ & remissionem meorum peccaminum & anima patris mei & matris meæ & parentum meorum offero & concedo & dono omnipotenti Deo & beatæ Mariæ Oliuensi & Bertrando eiusdem loci Abbati & fratribus ibidem Deo seruentibus tam presentibus quàm futuris, in hereditatem villam quæ dicitur Carcastellum cum omnibus in se existentibus vel ad se qualicumque modo pertinentibus cum omnibus terminis & pertinentiis suis, cum pratis & pascuis & sotis & aquis aquarumque meatibus, cum eremo & populatu, cum ingressibus & egressibus. Confirmo etiam huic donationi quidquid pater meus eis dedit, locum videlicet de Oliua, Encissam & Castellum nouum cum omnibus terminis & pertinentiis suis integriter & potenter. Omnia verò superius comprehensa bono animo & spontanea voluntate concedo & dono Domino & eius genitrici B. Mariæ Oliuensi in hereditate

propria & franca & de meo iure & dominio trado ea omnia
 & transfero cum omni integritate in ius & dominium beate
 Mariae Oliuensis & venerabilis Bertrandi ipsius loci Ab-
 batis omniumque ibidem Deo seruientium fratrum tam præ-
 sentium quàm futurorum ad habendum perenniter & reti-
 nendum ac iure perpetuo possidendum. Et qui super hoc meum
 donatiuum fecerit vobis aliquam contrariam, perdat meum
 amorem & peccabit mille solidos. Signum Regis Sanctij.
 Ego Sanctius per Dei gratiam Rex Nauarræ laudo & con-
 firmo Regnante me Dei gratia Rex in Pampilona & in Stel-
 la & in Tutela. Episcopus Sanctius in Pampilona Comite
 Vela in Alaua Rodericus Martinus in Maranon Petrus Rois
 in Stella & Calipienço Sancius Remirez in Leguin & in
 Sangossa Semen de Ayuar in Roncal Semen Aznariz in Ta-
 faylla Sanz Ezquerra in sancta Maria de Vns Martin de
 Leet in Petra-alta Aznar de Rada in Falces & in Balterra
 Petro de Aracuri in Logronio & in Tutela. Ego Exsimiuus
 per manum Petri scribæ Regis hanc cartam scripsi & hoc
 signum feci.

NEC est cur quisquam dubitet, quin istud diploma
 Sanctij patris, non autem filij sit: cum inter alia argu-
 menta quæ id astruunt hoc vnum occurrat perquam
 certum & minimè fallax, quod inter ea oppida quæ à
 Principibus viris authore Rege possessa enumerantur in
 calce diplomatis, more illis temporibus recepto, Lu-
 cronium continetur, quod in Sanctij filij ditio-
 ne numquam fuisse, fuisse autem in ditio-
 ne patris, nullus est in
 Historicorum nostratium lectione tam parùm versatus
 qui nesciat.

AFFINGAM & aliud diploma ad confirmandam ve-
 rustatem huius Cœnobij, potio-
 rem eâ quam illi Gari-
 baius concessit: in quo & illud animaduerti oportet, hoc

ipsum Cœnobium Abbates Fiterij velut patres & auctores suos obseruasse, inque ipsorum censu & dominio aliquamdiu fuisse: Præfert autem istud diploma editæ scripturæ diem 15. Kal. Octob. annum verò 1147: estque ab Eugenio Pontifice maximo concessum monasterio Yerguæ, quod postea Fiterium translatum fuisse supra monuimus.

EVGENIVS *Episcopus seruus seruorum Dei dilectis Raymundo Abbati de Yerguâ eiusque fratribus tam presentibus quam futuris regularem vitam professis P.P. . . .* quotiens illud à nobis petitur quod religioni & honestati conuenire dignoscitur, animo nos decet liberè concedere & petentium desiderijs congruum impertiri suffragium. Eapropter dilecti in Domino filij vestris iustis postulationibus clementer annuimus ac præfatum locum Yerguâ, in quo diuino mancipati estis obsequio, sub beati Petri & nostrâ protectione suscipimus & presentis scripti priuilegio communimus statuentes ut quascumque possessiones, quæcumque bona in presentiarum iustè & canonicè possidetis, aut in futurum concessione Pontificum, largitione Regum vel Principum, oblatione fidelium seu alijs iustis modis Deo propitio poteritis adipisci, firma vobis vestrisque successoribus & illibata permaneant in quibus hæc proprijs duximus exprimenda vocabulis: Terram videlicet de Yerguâ cum decimis, pascuis & suis pertinentiis, locum de Fitero cum decimis, pascuis & pertinentiis; locum de Oliua cum terris, grangis, decimis, pascuis & suis pertinentiis. Decernimus ergo ut nulli omnino hominum liceat præfatum locum temerè perturbare aut eiu possessiones auferre vel ablatas retinere, minuere, aut aliquibus vexationibus fatigare, sed omnia integra conseruentur eorumque pro quorum gubernatione & sustentatione concessa sunt vsibus omnimodis profutura saluâ sedis Apostolicæ autoritate, & Di-

cesani Episcopi canonica iustitia. Si qua igitur in futurum Ec-
 clesiastica secularisque persona hanc nostræ constitutionis pa-
 ginam sciens contra eam temerè venire tentauerit, secundò, ter-
 tiòve commonita si non satisfactione congrua emendauerit
 potestatis honorisque sui dignitate careat reamque se diuino
 iudicio existere de perpetrata iniquitate cognoscat & sacratis-
 simo corpore & sanguine Dei & Domini nostri Iesu Christi
 aliena fiat atque in extremo examine districtæ ultioni subia-
 ceat. Cunctis autem eidem loco iusta seruantibus sit pax Domi-
 ni nostri Iesu Christi quatenus & hinc fructum bonæ actionis
 percipiant & apud districtum Iudicem præmia æternæ pacis
 inueniant. Amen, Amen, Amen.

Ego Eugenius Catholica Ecclesia Episcopus.

Ego Albericus Ostiensis Episcopus.

Ego Gregorius Diaconus Cardinalis sancti Angeli.

Ego Ioannes Diaconus Cardinalis sanctæ Mariæ nouæ.

Ego Sanctius Diaconus Card. S. Mariæ in Cosmedin.

Ego Humbald Presbyter Card. tit. S. Ioannis & Pauli.

Ego Aribertus Presbyter Card. tit. sanctæ Anastasiæ.

Ego Guido Presbyter Card. H. Pastoris.

Dat. apud Cistercium per manum Hugonis Presbyteri Cardi-
 nalis agentis vicem Domini Guidonis sanctæ Romanæ Eccle-
 siæ Diaconi Cardinalis & Cancellarij xv. Kal. Octob. indict. x.
 Incarnationis Dominicæ anno 1147. Pontificatus verò Do-
 mini Eugenij Papæ III. Anno III.

MONASTERIUM Irançy dictum, eiusdem ordinis à
 Petro Paris Episcopo Pompelonensi in gratiam Nico-
 lai fratris, qui in Cœnobio Curia Dei in Galliâ, huius
 Religionis voto se obstrinxerat, institutum fuit anno
 1176.

MONASTERIUM Vrdaxiense, ultra Pyrenæum in ex-
 tremâ Hispaniæ orâ & in ipso pœnè Galliæ vestibulo,

collocatum est. De cuius conditæ tempore atque authoribus nihil certi habeo quod affirmem: Augustiniani fratres ibi olim domicilium habuere, iisque anno 1210 successere Patres Præmonstratenses, quibus etiamnum permanet stabilis & illibata huius cœnobij possessio. Non esse diuersum ab Vrdaspalensi Monasterio, cuius Eulogius in epistola ad Vuiliefindum Episcopum Pompelonensem meminit, persuasit affinitas nominum Ambrosio Morali in scholiis ad eandem epistolam & Antonio Yepes cent. 4. ad annum 840. cap. 2: sed cum Hurdaspalis nomen integrum cum vetustæ ædis reliquiis ad nostram vsque ætatem in valle Roncallensi manserit, quemadmodum obseruauit Sandouallius in Catalog. Episcop. Pompelon. potior mihi huius sententia videtur quam aliorum: quin nec monasterium istud vsque adeo prouectâ vetustate esse crediderim, vt cum Eulogij ætate cohærere possit, præsertim cum in notiis Episcopatum & monasteriorum, quæ ab hinc quadringentis circiter annis, in libris Cancellariæ Romanæ scriptæ reperiuntur, monasterij Vrdaxensis sub Bayonensi Episcopo (in cuius Diœcesi sita est) mentio nulla existat.

HORVM cœnobiorum Abbates in publicis prouinciæ conuentibus, qui nunc tertio quoque anno celebrantur, vnâ cum aliis proceribus & præcipuarum urbium legatis de Republica consultant & in iis rebus quæ ad ipsius salutem & commodum spectant deliberandis, primi secundum Episcopos, priorem militum Hierosolymitanorum & Roncauallis & Tutelæ Collegiorum Antistites, suffragium ferunt.

*De nobilibus qui secundum Navarra ordinem constituunt.
Deque eorum muneribus & dignitatibus.*

CAPUT III.

NOBILIVM inter Navarros non eadem omnium dignitas neque par honoris prerogativa, sicuti nec vnica species fuit. Distinguebantur enim in *Infançones* siue *Hidalgos*; in *milites seu Caualleros aut Caueros*, in *mesnadarios* (quos stipendiarios vocare possumus) & in *Ricos homines*, id est, diuites, quos Latinâ linguâ *Barones* nuncupabant. De his omnibus copiosè disseruit *Hieronymus Blanca* in Aragonensium rerum commentariis. Vocabulum *Rico* fuere, qui à duabus vltimis syllabis nominum priorum Gothorum aliquot Regum, quæ in *Ricus* cadebant, deducerent, quæ notationis ratio *Ambrosio Morali* lib. 3. cap. 5. meritò displicuit, quantumvis eidem *Blancæ* arrisisse videatur; Ego cum Latinam *diuitis* vocem apud *Marinum Sanutum*, vulgarem quoque *Rici* apud *Ioinuillæum*, in *Historiâ Ludouici noni Francorum Regis*, item apud *Interpretem veterem legum à Iohanne Rege Angliæ Baionensibus* ciuibus concessarum, qui eas à Latino in *Gasconicum* vertit, vsurpatas reperiam, pro viro præpotenti & ex eorum numero, quos optimates vocamus: non aliunde *Ricorum* hominum nominis originem petendam esse existimauerim, quam à communissimo vocabuli *Ricus* intellectu, quo vir multarum opum & facultatum copiâ instructus designatur. Solebant enim *Navarræ Reges* è numero potentissimorum & locupletissimorum equitum Regni sui quosdam seligere, quibus consultoribus

in

in rebus arduis & magni momenti decernendis & adiutoribus in bellis gerendis vterentur. Horum etiam fidei munitissimas arces, atque oppida concredebāt, illorumque census ac vectigalia sæpè cum iurisdictione iisdem honorarij nomine largiebantur, quæ Latinè *militia*, vulgari autem verbo *Cauallerie* nuncupabantur. Horum Ricorum naturam his verbis declarat Alfonso Castellæ Rex cognomento Sapiens in legibus Partitarum lib. 6. tit. 9. part. 2. *Los nobles son llamados en dos maneras: o por linage o por bondad E como quier que el linage es noble cosa, la bondad passa e vence: mas quien las ha ambas, este puede ser dicho en verdad, Rico ome: pues que es Rico por linage e ome cumplido por bondad è ellos han à consejar al Rey en los grandes fechos e son puestos para fermosear su corte e su Reyno.* Sed planius adhuc Ricorum seu Baronum munia aperit caput 1. lib. 1. veteris iuris Nauarrici hoc modo. *Et que Rey ninguno que no obiesse poder de Fazer Cort sin Conseyllo de los Ricos ombres naturales del Regno ni con otro Rey o Reyna guerra nin paz nin tregua non faga ni otro granado fecho o embargamiento de Regno sin Conseyllo de doze Ricos ombres & doze de los mas antianos sabios de la tierra.* Et paulò pòst. *Et los doze Ricos ombres o sabios deben iurar al Rey sober la Cruz & los Euangelios de curarle el cuerpo & la tierra & el pueblo & los fueros ayudarli à mantener fielment & deuen besar su mano.*

T A L E S autem Barones siue Ricos à Regibus Hispanis creari solitos, huiuscéque creationis insigne & veluti notam aut symbolum fuisse vexilli & aheni seu tympani (vulgò *peñdon y caldera*) traditionem, annotauit Hieronymus Gudiel, in suo de familiâ Gironiâ commentario, quod à Regibus Nauarris obseruatum sit nec ne, non habeo quod affirmem: nisi quod in formulis harum-

creationum quæ adhuc extant, & quarum vnam aut alteram hic apponam, nullum huiusmodi ritus vestigium apparet.

CHARLES par la grace de Dieu Roy de Navarre Comte d'Eureux. Atotz ceux qui ces lettres verront, Salut. Sçauoir faisons que nous considerans le bien, honneur, proüesse & . . . de la personne de nostre amé & feal Pierre de Luxe Escuyer, & aussi les bons & agreables seruices que faits a à nos predecesseurs & à nous au temps passé, & esperons que il face au temps à venir, voulans honorer sa personne & accroistre son estre ycelli auons fait créé & ordonné, faisons, creons & ordenons par ces presentes Ricombre de nostre Royaume aux profitez nobleces & emolumentz acostumez de ancien. Si mandons à totz nos sujets que led. Pierre tignent & obeyssent comme à Ricombre. Et aussi mandons à nostre Thresorier de Navarre qui ores est & qui par temps sera, que audit Ricombre paye & rende chascun an dores en auant ladite Ricombrie, & nous donnons en mandement à nos amés & fiaux gens de nos Comptes, que ce que il leur apperra estre payé pour la cause dessus dite ils alloent en leurs comptes & rabatent de sa Recepte. En tesmoing de laquelle chose nous auons fait mettre le seel à ces presentes. Donné à Pampelone le xxvi. iour de Iuin 1350. Par le Roy en son Conseil Robert. Hæc in gratiam eorum qui Gallicæ linguæ ignari sunt, sic Latinè vertimus.

CAROLVS Dei gratiâ Rex Nauarræ Comes Ebroicensis, Vniuersis has literas inspecturis Salutem. Nos consideratis bonis, honore fortitudine & . . . personæ dilecti nostri & fidelis Petri Luxij nobilis Scutarij & etiam bonis & gratis operis quas maioribus nostris nobisque impendit antehac eumque in posterum impensurum speramus, eius personam honore afficere & statum augere cupientes: illum fecimus, creauimus

& constituimus; facimus, creamus & constituimus his litte-
 ris Ricum hominem nostri Regni Nauarræ commodis, honori-
 bus & emolumentis solitis ei præstandis. Mandamus uni-
 uersis subditis nostris ut eundem Petrum pro Rico homine
 reputent eique pareant. Item Thesaurario nostro Nauarræ
 nunc existenti & deinceps futuro ut eidem Rico homini sol-
 uat & præstat singulis annis deinceps dictam Ricombriam
 aut ab aliis soluendam & præstandam curet modo solito.
 Item dilectis & fidelibus nostris fiscalium Rationum præse-
 ctis ut quod eis in eam rem ab ipso solutum constiterit, id eis
 in expensum referant & de summâ accepti detrahant. In cu-
 ius rei fidem his litteris sigillum nostrum apponi iussimus.
 Datum 26. Iunij 1350. Per Regem eiusque Consilium Ro-
 bertus.

Ex alterâ formulâ, quæ sequitur, illud præterea col-
 ligitur, moris fuisse Regibus cum primùm Coronam
 Regiam & gubernacula Regni assumpturi essent, ali-
 quot Ricos creare, honorarium item Ricorum senis mi-
 litiis constituisse, quæ tamen non rarò à Principe ad nu-
 tum augebantur.

CHARLES &c. Comme nous au temps de nostre Courone-
 ment eussions crée pour Ricombre de nostredict Royame au
 noble & nostre bien aymé Arnault Ramon de Gramont & à
 sa supplication les six Caualleries que luy auons donné &
 octroyé en honneur come à Ricombre auons ordonné qu'il les re-
 çoyue en la maniere qui s'ensuit : c'est à sçauoir que ledict no-
 ble ayt pour maniere de tribut pour tant qu'il nous plaira no-
 stre ville de la Bastide & les confiscations & les meubles &
 rentes, &c. Faict en Septembre 1350. quæ Latinis verbis
 sic expressimus.

CAROLVS &c. Cum nos tempore quo Coronati fuimus
 creassemus in Ricum hominem Regni nostri nobilem & dile-

Etiam nostrum Arnaldum Raymundum Gramontanum & ipsius rogatu sex militias seu Cauallerias quas ei dedimus & concessimus honoris seu honorarij nomine, tanquam Rico homini, placuit nobis ut reciperet modo insequenti. Nimirum ut idem nobilis habeat ad instar tributi, quamdiu nobis libitum fuerit, urbem nostram Bastidæ, item commissorum noxas seu confiscationes, res mobiles & redditus &c. Datum mense Septembri anno 1350.

MESNADARII à *mesnada* (quæ vox à *mesonada* contracta est deriuaturque à Latino vocabulo, *mansio*) nomen habent, videnturque sic dicti tanquam domestici Principis, aut in eius familiam cooptati: Posterioribus enim sæculis *mansionis* vocabulum, pro domo usurpatum fuisse pauci ignorât & euincit hodiernus Gallicæ & Hispanicæ linguæ vsus. Hi autem *Mesnadarij* accepto ab ærario Principis annuo stipendio eoque plerumque ad vitam continuato eidem bellum paranti præsto esse & ad ipsius nutum in castris morari ac militare adigebantur eaque re maximè ab aliis nobilibus differabant, quibus post transactum à lege præfinitum tempus, è bello discedere impunè licebat, ut ex hoc capite fori seu iuris veteris Aragonici patet.

Les Infançons an for ab lo Rey que vayan ab el à bataylla campalo à son Castel, si se li alçan en sa terra Et cant assi gran ab pan de III dies & si plus demoren en ost lo Rey les a donar lurs obs altres III dies & del plus en la voluntat dels Infançons es destar hi, hora aquels qui son Maysnades o soldades. Id est, Hoc iure vtuntur Infanções seu nobiles cum Rege, ut cum eo ad prælium procedant aut ad eius castrum si quis contra eum in Regno insurrexerit & tunc cum committatur idui progredientur: & si diutius in exercitu morantur Rex eis necessaria administrare debet altero triduo, ac deinceps in

arbitrio Infançonis vel nobilis erit ibi immorari, exceptis iis qui Mesnaderij seu stipendiarij sunt.

MESNADARIORVM munus magnâ ex parte video expressum proximâ formulâ, superioribus sæculis in institutione cuiusdam Mesnadarij adhibitâ, quam è codice Forensium Actorum illorum temporum (Regestum vocant) excerpti, vbi cum hac inscriptione, *Lettre de gratie de Mesnade*, id est, *tabula concessæ Mesnade*, legitur.

KARLOS por la gratia de Dios Rey de Navarra Comte d' Eureux à todos quantos las presentes letras veran ni odran Salut fasemos saber que nos considerando los bonos & agreeables seruicios que el nostro amado Guilielmo Arnalt de Belcunçe escudero à fecho à nostros predecessores & à nos en lo tiempo à venir abemos dado & otorgado, damos & otorgamos por tenor de las presentes la meatat del molino de Beotegui & la diezma de la otra meatat del dicho molino con cincoanta & quatro sueldos morlanes del ceimanage à nos deuido en la villa de sant Pelay al dia de Quasimodo à tener toda su vida & no mas en manera que daqui adelante eyll sea tenido de nos servir el mismo con vn ombre de Cauallo bien armado por espacio de quoranta dias ensemble o por... à sus proprias messiõs & expensas à deffension del nostro Regno dentro del dicho Regno o de fuera... en tiempo de guerra o de paz en vistas de.... o en caualgadas & en todo otro caso quovalquiere... por el quoval por nos o nostro logarten por nostro gouernador o por otro de nostro mandamiento li sera mandado & si mas adellant del dicho tiempo queriemos su seruicio nos li dariamos tales.... que à los otros fidalgos del Regno qui semeylabe seruitio no farian.... Guilielmo Ardmeter & tener el dicho molino & sus presas en estado deuido &..... obras que à nos pertenesce fazer en aqueylos

meyllorando & no apeorando de manera que depues sus dias nos viengua en tan bon estado o mejor como agora el dicho molino Pero Santz de Sanpelay por pretio de viente libras cada año Emperoro nra intencion es que por este seruicio que tenido nos es de fazer en especial eyll sea exemplo de nos fazer aqueyllas prouisiones en que eyllz & los otros fidalgos de nuestro Regno en general nos son tenidos de fazer cada que el caso aueniere è si por auentura contecia que el dicho Guillem ouiesse defayllido de fazer las cosas sobre dictas o menospretiando los nostros mandamientos del nostro logartenient del nostro gobernadador o otro de nostro mandamiento tarzasse o no quiesse complecer aqueyllos & seruir como dicho es queremos & nos plaze que nostra presente donacion no le valgua, mas li sea tirada del todo, è torne à nostra mano & desagora por entonz por tenor de las presentes len priuamos Datum en Tudela primero dia de Março anno 1350. Par le Roy Tauenn.

INTER nobiles omnes eminebat, ne Ricis quidem aut Baronibus exceptis, qui Vexillarij Regij munus gerebat, *Alferis* vulgo dictus, à voce Latinâ Aquilifer, quæ Vexillarium denotabat, ob insigne Aquilæ Romanorum Imperatorum vexillis imponi solitæ. Huius partes erant Regis vexillum in bello præferre: fuisse antiquissimam hanc Vexillarij dignitatem & in ipsius Regni primordiis & velut incunabulis enatam, citra dubium est: siquidem Inico Xemenoni Regi (qui, etsi haud primus, vt quibusdam non infimi subsellij scriptoribus est visum, primis certè Regibus proximus ætate ac imperio fuit) veteres tabulæ cœnobij Legerensis anni 839, à Sandovallo in catalogo Episcoporum Pompelonensium recitatæ, Vexillarium tribuunt seu Aquiliferum, vt ibi dicitur, Ignatium de la Lane: Vetustus etiam codex legum Nauarricarum, cap. 1. lib. 1. Regi eligendo necessitatem

imponit Vexillarij instituendi: *Et el Rey que aya sieylo para sus mandatos & moneda iurada en su vida & ALFERIS ET SEYNNA CAVDAL.* Mansit hæc dignitas ad tempora vsque Ioannis Aragonij, qui Blanca vxoris nomine Nauarram rexit: at hoc regnante, Carolo Beaumontio Vexillario vitâ functo, cessauit; inque eius locum institutum est munus Constabularij, illudque Ludouico Beaumontio Caroli filio, (cui Ioanna Blanca soror, non tamen ex legitimo nata coniugio, nupserat) collatum eâ lege, vt filio natu maximo ex hoc matrimonio procreando, velut hæreditario iure cederet: cui legi non sua defuit authoritas, si quidem in Ludouici posteris Ducibus, scilicet, Aluæ, qui affinitatum nexu in Belmontiam familiam se inseruerunt, durat adhuc Constabularij dignitas.

MARESCALLI munus, vixdum antea in Hispaniâ cognitum aut receptum, primus in Nauarrâ administravit Martinus Enriquez Lacarranus, alterius Martini Henriquez (qui Carolo II. in Nauarrâ regnante, Vexillarij officio summâ cum laude functus erat) filius: in cuius gratiam tum primum à Carolo III. institutum fuisse crediderim, qui deinde extincto Lacarrano eandem dignitatem concessit Gotofredo suo naturali filio, Cortesij marchioni: Hic autem post patris obitum, cum à sore re Blancâ & ab eius viro Ioanne Aragonio defecisset ad Castellanum Regem, dignitatem simul cum omnibus bonis quæ in Nauarræ Regno possidebat, amisit. Marecalli itaq; munus postea Philippo Nauarro Leonelli filio datum est, in cuius posteris atque familiâ diu velut hæreditarium mansit, donec tandem deficiente ipsius stirpe ad Lacarranorum Ablitensium familiam, veluti iure postliminij rediit. Rursus Lacarrano sine liberis mortuo,

Philippus quartus Hispaniæ Rex Marchioni Falcesio, qui è Peraltarum genere est, illius muneris gratiam fecit.

De Concilio seu Conuentu publico trium ordinum Nauarræ: & quibus de rebus in eo ageretur. Item de ritu Regum inaugurandorum.

C A P V T V.

CONCILIO locum & diem indicere, Regis erat, aut si is è Regno abesset Regis iussu ipsius Legati seu Vicarij. Alterutrius itaque accitū ad locum destinatum confluebant Regni Antistites, Barones aliique nobiles & præcipuarum vrbiū legati. Indicendi causa aut solemnī & ordinaria aut fortuita & extraordinaria erat. Primi generis Concilium celebrabatur quotannis vel altero aut tertio quoque anno conformandæ Reipublicæ causâ, ipsiusque idoneis legibus ac institutis componendæ, nam si quid à Iudicibus, Magistratibus aut Regiis Præfectis, in iure dicendo aut in aliis, ad officium suum pertinentibus peccatum, aut contra ius & consuetudinem regionis factum esset, si quid etiam à Rege in fraudem innatæ populo libertatis ac immunitatis, aut contra mores vsu receptos admissum, illicò, ex postulante Curia emendabatur, & insuper nouâ lege, si res exigeret, ne quid simile fieret in posterum cauebatur: Ea verò quæ dubia aut controuersa inter Regem ac Ordines relinquebantur, honorariis arbitris ab vtrâque parte selectis delegabantur, causâ cognitâ ipsorum iudicio aut arbitrio finem habitura. His peractis, antequam Curia dimitteretur, vniuersi Ordines Principi vltro summam pecuniæ

Philippus quartus Hispaniæ Rex Marchioni Falcesio, qui è Peraltarum genere est, illius muneris gratiam fecit.

De Concilio seu Conuentu publico trium ordinum Nauarræ: & quibus de rebus in eo ageretur. Item de ritu Regum inaugurandorum.

C A P V T V.

CONCILIO locum & diem indicere, Regis erat, aut si is è Regno abesset Regis iussu ipsius Legati seu Vicarij. Alterutrius itaque accitū ad locum destinatum confluebant Regni Antistites, Barones aliique nobiles & præcipuarum vrbiū legati. Indicendi causa aut solemnī & ordinaria aut fortuita & extraordinaria erat. Primi generis Concilium celebrabatur quotannis vel altero aut tertio quoque anno conformandæ Reipublicæ causâ, ipsiusque idoneis legibus ac institutis componendæ, nam si quid à Iudicibus, Magistratibus aut Regiis Præfectis, in iure dicendo aut in aliis, ad officium suum pertinentibus peccatum, aut contra ius & consuetudinem regionis factum esset, si quid etiam à Rege in fraudem innatæ populo libertatis ac immunitatis, aut contra mores vsu receptos admissum, illicò, ex postulante Curia emendabatur, & insuper nouâ lege, si res exigeret, ne quid simile fieret in posterum cauebatur: Ea verò quæ dubia aut controuersa inter Regem ac Ordines relinquebantur, honorariis arbitris ab vtrâque parte selectis delegabantur, causâ cognitâ ipsorum iudicio aut arbitrio finem habitura. His peractis, antequam Curia dimitteretur, vniuersi Ordines Principi vltro summam pecuniæ

pecuniæ muneris titulo offerebant, eaque subinde viri-
 tim conferebatur: quæ pro honore accepta, etiam necessita-
 tibus subueniebat, vsitato iam multis ante sæculis apud
 alias gentes more, vt de Germanis Tacitus, de Francis
 Fredegarius & Auctores vitæ Ludouici Pij, scriptum re-
 liquere. Parciùs hoc initio factum comperio à Nauarris,
 aut nouo Regi gratulantibus, vel vrgente Principem rei
 familiaris angustia, aut si dos filia dicenda foret, vel effla-
 gitantibus sumptum solito maiorem bellis: sed postea
 seu auaritia, seu continuata latè necessitas Principum, ra-
 rum hoc & voluntarium erogandi officium in anniuer-
 sariam consuetudinem vertit. Quod ne populo frau-
 di esset, Carolus Rex huius nominis tertius, concede-
 rent ne an denegarent huiusmodi munera, id totum
 in Ordinum & populi arbitrio ac nutu stare, neque
 Principi ius esse quicquam ab inuitis exigere, tabellis ob-
 signatis professus est, quas huic loco non alienas du-
 ximus.

*KARLOS por la gracia &c. Fazemos saber que los tres
 estados de nuestro Regno al dia de oy data de las presentes à
 nostra requesta è rogaria nos an otorgado gratiosament para
 sosteniemento de nuestro estado la imposition de nuestro Regno &
 quatro coarteres por aynno para el tiempo de quatro aynnos
 complidos començaderos primero dia d' Abril primero venient
 con las gratias acostumbradas & otras que nos abemos fecho
 por releuamiento de nuestros pueblos & singulares de aquellos
 en tal manera que dos coarteres coxederos en este aynno present
 que nos estan otorgados por los dichos estados. ayan à ser com-
 presos en los primeros quatro coarteres que se deurian cuillir en
 el primer aynno & por quanto empues que nos viniemos al go-
 uernamiento de nuestro Regno cada aynno auemos llevado de
 aquel la dicha imposition entegrament & coarteres quando*

mas quando menos & algunos podrian dezir que por nos auer leuado en nuestro dicho Reyno en tan luengo tiempo la dicha imposition & coarteres nos & nuestros successores Reyes de Navarra que empues nos seran podriamos alegar contra los dichos estados drecho de prescription o otro drecho. Nos queriendo que por eyllos auer nos seruido & dado gratiosament de lo suyo en todo nuestro tiempo no sean preiudicados & donde merecen auer premio no ayen à conseguir daynno por esto por estas nostras presentes letras declaramos & certificamos que los dichos estados de nuestro Regno empues que nos viniemos al gouernamento & regimento de aquel siempre & cada un ayngo nos han otorgado los dichos imposition & coarteres à nostra grant requesta & rogaria & no por otro drecho que nos ayamos de tomar è leuar aquellos ni partida daquellos, queremos que por esto à los dichos estados non sea nin pueda seguir preiudicio alguno en su drecho ni nos ni nuestros successores podamos ni puedan aleguar en leuar los dichos imposition & coarteres prescription ni otro drecho alguno, en tiempo alguno, en alguna manera &c. Dado en Tafaylla à 22. de Marco 1424. Por el Rey y su grand Consejo Estella.

TALIS fuit Reipublicæ facies, stante olim Nauarrorum Regno; nam post exactos Reges, Regnumque ipsum à Castellanis Principibus in Prouinciæ formam redactum, COEPERE RES, EX INSITA FERÈ MAGNÆ POTENTIÆ PRINCIPBUS INDOLE, NON MINVS EX ARBITRIO REGVM, QVAM EX AVTHORITATE LEGVM PENDERE.

EXTRA Ordinem Concilium indicebatur, cum insolitum aliquid & subitum incidebat, quod Ordinum consilio decernendum, aut suffragio decidendum esset. Tunc enim, si multum adhuc temporis ad statum vsque solemnium comitorum tempus superesset, neque na-

tura negotij tantam moram ferret, litteris Principis aut eius Legati euocabantur Ordines, de ipso negotio suffragium initari. Causæ autem euocandi videntur ad tria hæc capita posse reuocari. Primum, si repentinum aliquod bellum ingrueret, aut aliàs periculum graue Reipublicæ immineret, cui summouendo ac propulsando, solus Princeps ægrè sufficeret. Alterum, si negotij de quo agebatur conditio, singulari iure ad Curiam spectaret, vt olim in causâ Reginae Munix Maioræ vxoris Sanctij Maioris contigit, quæ cum à propriis liberis adulterij rea facta esset, congregata ad hanc rem Curia inter matrem ac liberos ius dixit, vt pluribus narrat Rodericus Toletan. lib. 5. cap. 26: Regnâte etiam Philippo Pulchro cum Ioannâ Nauarrâ eius vxore, anno scilicet 1301. Iudicium tesserae singularis certaminis, à Martino Ayuario coram Rege, Fortunio Almorauido oblatae, ad Curiam seu Concilium Nauarræ pertinere pronunciatum est, vt Pronunciati tabulis constat quæ in Tabulario Regio Parisiensi asseruantur. Tertium erat, cum Rege vitâ functo, aut aliàs in administratione Regni deficiente, nullis superstibus liberis legitimis, aut qui supererant, minus Regno gerendo idoneis, nouus Rex eligendus erat: tunc enim necessariò ad Comitiam seu conuentum Ordinum res redibat: Prout Fortunio regnante factum nouimus: Cum enim is, circa annum 894, abiectâ Reipublicæ curâ Legerensi Cœnobio se abdidisset, Nauarræ Proceres Fortunij liberis, quos ex Aurcâ vxore susceperat, insuper habitis, ad Sanctiũ ipsius fratrem animum adiecerunt, eumq; virtutis ergo, vt refert Çurita ex veteribus monumentis, ad regiam dignitatẽ euexerunt. Rursus Sanctio Rege, Garrix Najarensis dicti filio, in *Pennaleni* perfidiosè interempto, Nauarri Sanctium Ra-

mires Aragonensem Regem, in locum demortui sublegerunt, vt narrat vetustus Author Historiæ Aragonensis, apud Ioannem Brizium Historiæ Pinnatensis lib. 3. cap. 8, nullâ filiorum defuncti neque fratrum ratione habitâ. Postremò extincto absque liberis Alfonso Rege Sanctij Remirez filio, iidem Nauarri, Ramirum Monachum Alfonsi fratrem, (cui Aragonenses Imperium detulerant) auersati, Garciam Ramiresium Regem renuntiarunt, vt à Roderico Toletano lib. 5. cap. 24. & aliis Hispanicarum rerum scriptoribus est proditum: Extantibus autem Regis vitâ functi liberis Regno gerendo non ineptis, nihilominus Comitiis opus erat, quibus Rex designatus inauguraretur, & solemnis ritus mutui sacramenti, inter eum & populum præstandi, perageretur: qui ritus quoniam antiquissimus erat apud Nauarros, & in ipsis Regni primordiis institutus, ac formam quamdam Reipublicæ constituendæ continebat, illum hîc pluribus explicandum censui, non tam meis quàm cuiusdam Nauarræ Gubernatoris verbis (Clementem Abeneum fuisse coniiicio) in epistolâ quadam, olim Philippo Audaci Franciæ Regi Nauarrici Regni tutori, missâ sic expressum.

MON tres-cher Seigneur, la coustume & li usages dou Royaume de Nauarre est telle entre le Roys & le Nauarrois, que quand le Roys vient pour estre Roys, Conuiant li Sires ou cil qui tient son lieu, mande à un iour certain tel comme il plaist au Seigneur, les Prelats de la terre & les riches hommes & des Cheualiers ce qui li semble raison, (car assez en y vient sans mander) & fait asçauoir as bonnes villes que elles y enuoyent de leurs gens & qu'ils soient à Pampelune au iour qu'il mande: & celuy iour ou lendemain, lequel qu'il plaist au Seigneur, il & tuit vont à l'Eglise Nostre-Dame Cathe-

drale de Pampelune & enqui deuant l'autel, li Navarrois le requierent que il iure sur Saints qu'il les mainterra à leurs bons fuers & à leurs bonnes coustumes: & encore li requierent que il iure à tenir la monnoye qui est à tel temps sans faire autre dusque à douze ans & den qui en auant n'en face que vne en toute sa vie: & encores li requierent que les forces que ses peres ou ses ayeuls ou ses besayeuls firent à tort, soyent defaites par esgart de preudhes hommes qui y seront mis par le Roys & par aus par accort, c'est à sçauoir pour le Roys & pour le Prelas & pour le Gentils-hommes, Cheualier, Gentils-homme doivent estre mis qu'ils iurront qu'ils feront bien & loyaument: & deuant ceux venront li demandeur & li procureur le Roy pour monstrier son droit: & oyes les raisons & les defences, li Cheualiers qui seront mis & qui orront, iugeront, & ce qu'ils iugeront doit estre tenu, mais que li Roys ne truisse fausseté & en telle moismes maniere, li Roys & cil des bonnes villes metteront hommes des bonnes villes par accort pour ce mesmes faire. Et encore li requierent, que cil qui sont fors de Navarre banni ou autrement, ce ne sont cil qui sont iugie pour trahison, ou s'il ne sont fors pour fame efforchier, ou pour brisier chemins & rober, ou pour tres grands maux-faiets, soyent rappelez & puissent entrer ou Royaume, donnant pleige & seurte d'amende faire à tous ceulx qui daus se plaindront: & ce mesmes requierent il des prisonniers, se aucuns en y a. Et quand li Roys a ce oëtroyé & ce iuré, il le mettent tuit suz un escu & le lieuent haut & dient tuit, Rois, Rois. Et ce faiet, li Rois s'en va à son hostel & chascun au sien & va chascuns l'au il veut: ne autres feantes, ne autres hommages li Roys ne reçoit des Navarrois, ne il plus de luy que dit est.

HANC epistolam ex veteri libro manuscripto Regij Tabularij Parisiensis, eruit pridem Petrus Pithceus, vt in ipsius schedis videre contigit, mihi à Clarissimo viro

P. Puteano communicatis, eandem postea edidit Gabriel Chapuisius in calce Historiæ Nauarricæ Gallicâ linguâ à se anno 1596 conscriptæ, à Pithœo sibi traditam, ut ipse profitetur, sed aliquot mendis vitiatam, nos autem illam ex ipsius Pithœi schedis sincerè descriptam sic ferè ad verbum Latinè reddidimus.

MI carissime Domine, consuetudo & vsus Regni Nauarræ huiusmodi est inter Regem & Nauarros, quod cum Rex accedit Regnum assumpturus, conuenit Domino vel ei, qui illius vicem gerit iubere adesse die certâ ad Domini arbitrium Antistites regionis, diuites seu Ricos homines & ex Equitibus quotquot ei visum erit (multi enim accedunt non vocati) significatque bonis urbibus ut mittant quosdam è suis ciuibus ut sistant se Pompelonæ constitutâ die, eâque die aut postridie, prout Domino libitum fuerit, ipse & omnes Ecclesiam Pompelonensem Virgini Matri sacram adeunt, ibique pro arâ, Nauarri rogant ut iuret per sacrosancta se iis bonos foros seu leges & bonas consuetudines conseruaturum: Ad hæc rogant ut iureiurando promittat se rem nummariam qualis tunc temporis erit, talem seruaturum, neque citra duodecim annos aliam constituturum, nec deinceps nisi unicam quamdiu vixerit. Rogant insuper, ut quæ per vim atque iniuriam à suis parentibus, auis aut proauis acta fuerunt, emendet arbitrio proborum virorum à Rege & ab ipsis concorditer eligendorum, scilicet pro Rege & Antistibus atque Nobilibus ex Equestri aut Nobilium Ordine eligendi sunt, qui iurati promittent se ritè & ex bona fide iudicium acturos, & ad eos accedent Actor & Regius cognitor ut quisque de iure suo doceat & auditis rationibus atque exceptionibus Equites qui selecti fuerint & de re cognouerint, iudicabunt & quod ab iis iudicatum fuerit seruari debet, dummodo Rex fraudem non deprehendat, eademque ratione Rex & oppidani bonarum urbium seligent communi consensu ali-

quos ex oppidanis bonarum urbium, idem præstituros. Præterea rogant, ut, qui extra Nauarram relegati aut extorres agent, nisi si qui prodicionis aut stupri per vim illati aut grassationis ac alicuius alterius grauis sceleris damnati fuerint, reuocentur, eisque fas sit Regnum ingredi, datis fideiussoribus & præstitâ cautione de satisfaciendo quibuslibet secum iniuriam expostulaturis. Id ipsum rogant in gratiam eorum qui carceribus detinentur, si qui extiterint; & cum Rex hæc cōcessit, ac iuratus promisit, uniuersi illum scuto imponunt atque extollunt & Rex, Rex, conclamant. Tum Rex Palatium suum repetit, recedunt & alij quocumque libet, nec alias obsequij aut clientelæ professiones Rex accipit à Nauarris, nec ij ab eo plus quicquam bis quæ dicta sunt.

SOLAM hæc præfert epistola, sacramenti à Rege præstandi formulam, sed nos vicissim mutui iurisiurandi ab Ordinibus reddendi concepta verba aliunde supplebimus, ex actis nimirum, inaugurationis Caroli III. quæ tali sermonis serie in Archetypis Tabulario Regio Palensi Principatus Bearnensis, contentis conscripta sunt.

Nos Barones Nauarræ nomine nostro omniumque militum & Infancionum Regni iuramus super hanc Crucem & sancta Dei Euangelia à nobis manualiter tacta, seruare & fideliter defendere vestram personam & vestram terram & vos iuuare ad seruandos & defendendos foros totis viribus nostris. Idem fiebat ab Antistitibus & à delectis oppidanis urbium primariarum.

HVIC deinde ritui accessit solemnitas vnctionis, auctore summo Pontifice, à Carolo II. primùm celebrata, ut ex ipsius testamenti tabulis colligitur, eodem tabulario reconditis. Idem tamen antea tētatum fuisse à Theobaldo II. didici ex his epistolæ supra ex parte recitatæ verbis. *Et li Roys Thiebault, Sires, li fils pourchassa à Rome*

qu'ils fust enhuins & sacrez & coronez & moult vouvroient cil dou pays, que nostres Sires vostre fils le fust s'il vous plai-
soit, id est, Rex Theobaldus, filius, Domine, prosequutus est
Romæ ut inungeretur, consecraretur & coronaretur, & ma-
gnoperè cuperent indigenæ, ut de filio tuo Domino nostro id fie-
ret, si tibi id libitum esset.

ADIECTA sunt præterea postremis temporibus alia:
nimirum ensis, sceptrum, Corona aurea & Pomum au-
reum, quæ sigillatim Reges ex arâ sacrâ assumentes, Co-
ronam quidem capiti applicabant, Ensem verò lateri,
quem è vaginâ eductum, sublatumque, & manu con-
cussum; rursus eâ recondebant: Sceptrum autem alterâ
manu, alia Pomum aureum tenebant, ut Actis inaugu-
rationis Ioannis II. & eius vxoris Catharinæ, à Pasquero
in Codice legum Nauarricarum, cui, *Recopilation de las
leyes de Nauarra*, titulum fecit, insertis fusiùs continetur.

*De diuersis Nauarræ Iudiciorum Tribunalibus: item de eâ
iurisdictione, quam Hermandatum vocant, & de
Nauarrorum moribus.*

CAPVT VI.

QVONIAM superiori capite causas aliquas, de qui-
bus cognoscere publici Concilij erat, strictim at-
tigimus, nunc locus hic postulat, ut alia Nauarræ iudi-
cia leuiter delibemus. Erant, non singulis tantum oppi-
dis & præfecturis, sed vicis etiam & pagis, sui iudices or-
dinarij. *Alcaldi* dicti. Horum alij perpetui, alij annui, alij
triennes erant: Alij rursus à populo eligebantur, à Rege
deinceps aut eius Vicario confirmandi: Alij verò ab al-
terutro istorum iudicandi facultatem accipiebant. Ad
hæc

qu'ils fust enhuins & sacrez & coronez & moult vouvroient cil dou pays, que nostres Sires vostre fils le fust s'il vous plai-
soit, id est, Rex Theobaldus, filius, Domine, prosequutus est
Romæ ut inungeretur, consecraretur & coronaretur, & ma-
gnoperè cuperent indigenæ, ut de filio tuo Domino nostro id fie-
ret, si tibi id libitum esset.

ADIECTA sunt præterea postremis temporibus alia:
nimirum ensis, sceptrum, Corona aurea & Pomum au-
reum, quæ sigillatim Reges ex arâ sacrâ assumentes, Co-
ronam quidem capiti applicabant, Ensem verò lateri,
quem è vaginâ eductum, sublatumque, & manu con-
cussum; rursus eâ recondebant: Sceptrum autem alterâ
manu, alia Pomum aureum tenebant, ut Actis inaugu-
rationis Ioannis II. & eius vxoris Catharinæ, à Pasquero
in Codice legum Nauarricarum, cui, *Recopilation de las
leyes de Nauarra*, titulum fecit, insertis fusiùs continetur.

*De diuersis Nauarræ Iudiciorum Tribunalibus: item de eâ
iurisdictione, quam Hermandatum vocant, & de
Nauarrorum moribus.*

CAPVT VI.

QVONIAM superiori capite causas aliquas, de qui-
bus cognoscere publici Concilij erat, strictim at-
tigimus, nunc locus hic postulat, ut alia Nauarræ iudi-
cia leuiter delibemus. Erant, non singulis tantum oppi-
dis & præfecturis, sed vicis etiam & pagis, sui iudices or-
dinarij. *Alcaldi* dicti. Horum alij perpetui, alij annui, alij
triennes erant: Alij rursus à populo eligebantur, à Rege
deinceps aut eius Vicario confirmandi: Alij verò ab al-
terutro istorum iudicandi facultatem accipiebant. Ad
hæc

hæc vnaquæque Præfectura *Merinum* habebat proprium, vt ante diximus: cuius munus erat Præfecturam suam à latronibus, grassatoribus, sicariis & aliis facinorosis hominibus tutam & securam præstare, Principum mandata, ac Curia, & aliorum Tribunalium iudicia exequi, contra contumaces & rebelles armatâ manu, si res exigeret, procedere: Ad hos etiam prehensio & missio in carcerem, accusatio quoque reorum spectabat. Erant præterea curatores ciuitatum *Regidores* dicti, qui de politia suarum ciuitatum solliciti erant. Erant denique *Bajuli* quibus vectigalium Regionum ac tributorum colligendorum negotium demandatum erat. A tribunalibus Alcaldorum ad Senatum (cui *Curia maioris* nomen erat) appellabatur. Huic præerat Rex ipse, aut eius Vicarius, assidebant Consiliarij *Alcaldi de Corte* dicti: item Proceres aliquot seu *Rici homines*, quorum ad minimum tres, & ad summum septem ex indigenis vocari à Rege ad iudicia exercenda oportebat ex præscripto fori, seu iuris Nauarrici solemnni iureiurando ab ipso confirmati: quod tamen non à peculiari aliquo Nauarrorum instituto, sed à communi iure vniuersæ Hispaniæ fluxisse, docent proxima Fori Nauarrici verba.

NINGVN Rey d'Espaynna no deue dar Iuizjo Fuera de Cort ni en Cort à menos que ayan Alcalde & tres de sus Ricos omnes o mas entro à siete & que sean de la Tierra en que fueren si en Navarra Nauarros & si en Aragon Aragoneses & si en Cataloyña Catalanes & si oltra puertos segunt la tierra & assi de los otros Regnos & su Alcalde deue auer & portero & maiordomo de la tierra, non fuera & assi deue ordenar sus tierras & sus pleytes.

A iudiciis Senatus seu Maioris Curia nefas erat appellare: Posterioribus tamen sæculis facta est potestas liti-

gantibus aduersus illa Principi aut eius magno Consilio supplicandi, quod factum ut huius Curia^e auctoritatem (quæ summa erat) non mediocriter labefactauit, sic Consilij Regij in priuatis negotiis iurisdictionem admodum dilatauit. Superest Rationum Curia, *Camera Computorum* vulgò dicta, cui Patrimonij Regij, tributorum, vectigalium & vniuersorum ad Principis dominium spectantium, cura incumberebat: Huic Baiuli, ac Quæstores, rationibus reddendis obnoxij erant. His omnibus Tribunalibus ac Iudiciis durat adhuc, sub Castellanis Regibus, eadem dignitas atque auctoritas, quæ ante erat: nihilque aut parum in hac parte veteri iuri derogatum est. Sed iam consentaneum videtur, de alio iurisdictionis genere quæ Hispanis & maximè Nauarris propria fuit, aliquid dicere, *Hermendatum* vocant, quasi fraternitatem diceret: Huius iurisdictionis inuentum extorsit à populo latrociniorum cædiumque ac publicarum grassationum immensitas, quæ bella tam externa quàm ciuilia subsecuta est: Tunc enim cum Magistratuum cura ac sollicitudo, grauiori solito onere, pressa fatisceret, cœpere plebeij, quorû præcipuè res agebatur, societates inter se contrahere, constitutumque est, vt, quoties huiusmodi aliquod scelus à facinorosis admissum esset, vniuersi factò ad sonitum æris campani concursu, de compacto in illos impetum facerent, pœnas debitas ab ipsis sumpturi. Deinde cum malum latiùs glisceret, placuit Principibus, istiusmodi societates ratas habere, easque suâ auctoritate comprobare ac communire. Extat Ferdinandi Aragonij, Castellæ Regis edictum apud Medinam parte 2. libri, *De las Grandezas y cosas notables de España* cap. 72. quo tota istius societatis & iurisdictionis instituendæ ratio fusè continetur. Huius summam Anto-

nus Nebriffensis Decade 1. rerum à Ferdinando & Elizabetha gestarum lib. 6. cap. 3. sic breuiter complexus est. Constitutæ itaque sunt ab initio tumultuariæ quædam leges, quippe quas putabant non longo tempore duraturas, sed qualescumque illæ fuerint, nihilominus confirmatæ sunt, additumque robur, Regiæque authoritas, cum esset curia Matricali anno salutis sexto & septuagesimo supra millesimū quadragesimum. Cumque postea ex triennio in triennium & deinceps societas illa propagaretur, & ex negotiorum varietate quotidie noui casus emergerent, opus quoque fuit nouo Principum remedio. Fuerunt autem casus, in quibus societas illa iuris dicendi exequendique iudicij facultatem haberet, quinque: primus in illos qui furtum aut latrocinium aut mortem, vulnusque aut vim aliquam in loco deserto intulissent: secundus in eos qui illa eadem facinorosa in populo commisisset, perpetratoque scelere solum vertisset, in fugamque se proripuisset: tertius in eos qui aut fores effringerent, aut domorum parietes effoderent aut incendia valuis apponerent, aut scalis admotis diætas noctu conscenderent: quartus in eos qui stuprum in cuiusque ætatis aut sexus aut conditionis hominem inferrent: quintus in eos qui iuris iudicijque executores impedirent, quo minus rem demandatam exequerentur. Constituanturque ut in omnibus ciuitatibus, oppidis, municipiis, castellis, vicisque grandioribus, bini Pedanæi Iudices quotannis crearentur, & executor vnus, qui haberent facultatem iudicandi, determinandi, absoluendi, condemnandi, sententiamque exequendi, in iis duntaxat casibus quinque. Si quid autem præter hos quinque casus legibus expressos, emerisset, de quo merito dubitari posset, ad societatem ne illam, an ad ordinarios recurrendum esset, placuit rem integram ad ipsos Principes deferri, ex quorum arbitrio eâ de re aut nouæ leges conderentur, aut, si videretur, iuri communi definiendum relin-

querent. His itaque ordinatis omnes ciuitates, oppida populi-
que sanctam & salubrem illam fraternitatem inierunt, præ-
terquam illi qui Dominos priuatos habebant, ueriti ne inde
sibi exactiones geminas exigerent, unas quas fraternitati,
alteras quas priuatis dominis dependerent. Quæ res cum ad
Comestabilem Hispaniæ delata esset, non modo non renuit,
sed uelut illos qui dominationi suæ subditi erant, hortatus
est, ne tam uitilem, iustam, honestamque societatem recusã-
rent. Huius exemplum reliqui omnes Hispaniæ Proceres se-
cuti sunt, neque secutos fuisse postea pœnituit.

OMISSA sunt hîc à Nebrissenfi illa, quæ iis legibus de
confectandis sedulò reis præcepta fuere, supplicij quoque
genus quod noxios deprehensos sequebatur, cum inter
alia palo alligati sagittis configerentur: pœnam denique
commissi omnium bonorum, lucro sociorum cessuri,
contra receptatores reorum interpositam à Ferdinando
tacuit: quæ omnia nos ipsismet edicti uerbis hîc subii-
ciemus.

QUE si el robo o hurto fuere de valor de ciento y cin-
quenta marauedis, y dende à baxo, que sea desterrado, y le
den pena de açotes, y pague mas lo que a si robò con el do stan-
to à la parte, y con el quatro tanto para los gastos de la Her-
mandad. Y si fuere la quantia hasta quinientos marauedis,
que le sean cortadas las orejas, y le den cien açotes, y si fueren
hasta cinco mil marauedis, que le Corten el pie, y que sea con-
denado, que nunca caualgue acauallo ni en mula sopena de
muerte de saëta. Y mandamos que para seguir los malhecho-
res y delinquentes, que ÷uieren cometido qualquier caso de
Hernandad sean nombrados, y esten puestos quadrilleros se-
gun la grandeça de la ciudad, villa, o lugar à uista del
iuez o secutor de la prouincia, y de los Alcaldes de la Hernan-
dad del tal lugar. Y estos quadrilleros luego que el tal delito

los fuere denunciado, o lo supieren en qualquier manera, de su oficio sean tenidos de seguir, y mandar que sigan los malhechores hasta cinco leguas dende haziendo toda via dar apellido, y repicando las campanas en todo lugar, donde llegaren, porque assi mismo salgan y vayan de los tales lugares en profecution de los dichos malhechores, y que cada y quando, que los unos llegaren en cabo de las cinco leguas de donde salieron dexen en rastro à los otros, y toda via se multipliquen los quadrilleros, y otras personas que fueren appellidando contra los dichos malhechores repartiendose los unos por unas partes, y los otros por otras, y prosiguiendo los de lugar en lugar, y de tras, hasta los prender, y cercar, o hasta que ayan salido huyendo fuera del reyno. Et paulò pòst. Y la muerte de saëta, à que el malhechor fuere condenado, deue ser dada, y executada en esta manera. Que los Alcaldes, y quadrilleros hagan sacar, y saquen el tal malechor al campo y ponganlo en un palo derecho que no sea à manera de crux, y tenga un estaca en medio, y un madero à los pies, y alli se tiren las saëtias, hasta que muera naturalmente. Et infra. Y mandamos que si qualesquier personas de la Hermandad cercaren qualesquier lugares, y fortalezas por auer dellas robado, o por auer acogido los malhechores, y no los auer querido entregar, o por auer cometido qualquier delito, que sea caso de hermandad, y tomaren los tales lugares y fortalezas, que todos los bienes, y pertrechos, y otras cosas que dentro en ellas se hallaren de los que assi eran rebeldes, sean aplicados y confiscados, y nos aplicamos, y confiscamos para la dicha hermandad, y para los gastos della: y mandamos, que en tal caso luego sea derribada la cerca, torres, y fuerzas del tal lugar, o fortaleza que assi fuere rebelde, o hiziere resistencia, por que nostra iusticia sea temida.

FRATERNITATIS istius aut societatis instituenda ra-

tiones atque momenta prodidit Marineus Siculus, illorum temporum scriptor lib. 19. de rebus Hispaniæ his verbis.

DVM Rex Ferdinandus & Isabella Regina duos magnos Portugallie Franciæque Regis exercitus è suis finibus arcebant & propulsabant, complures Hispanie ciuitates & populi quam plurimis seuisissimis latronibus, homicidiis, raptoribus, sacrilegiis, grassatoribus, adulteris, temerariis, innumeris insultibus, & omni genere delinquentium crudelissimè vexabantur, à quibus neque Reges neque Deum timentibus non modo fortunæ suas & patrimonia defendere non poterant, sed ne filias quidem & uxores. Erat enim sceleratorum hominum maxima multitudo, quorum alij leges humanas diuinasque contemnentes, Magistratus omnes insolenter usurpabant: alij ventrisomnoque dediti vim palam nuptis, virginibus & sacris mulieribus inferentes, libidinem & incestum turpiter exercebant: alij mercatores itinerantes & ad nundinas proficiscentes, omnesque viatores crudeliter occidebant & spoliabant: alij quibus maiores vires erant maiorque dementia, populorum possessiones & regias arces occupabant, ex quibus violenter egredientes omnium finitimorum agros populantes, non solum greges armenta que & omnia bona prædabantur, sed homines etiam secum ducebant captiuos, quos deinde cognati & affines pecuniâ redimere cogebantur. Tot igitur tantisque malis atque periculis Rex & Regina desiderantes occurrere, nouum iustitiæ genus remediumque proficuum, quod HERMANDATVM vel (vt alij volunt) HERMANATVM dicitur, inuenerunt, quo facilius improbi capi, puniri que possent. Conuocatis itaque ciuitatibus & populis, eorumque Procuratoribus statuerunt, vt aduersus delinquentes & homines sceleratos unusquisque pecunias contribueret. Quod omnes contradicente nullo libentissimè fecere, &c.

IDEM Marineus, Nebriffensis & Medina, huiusin-
 stituti Principem & inuentorem faciunt ipsum Ferdi-
 nandum; sed ego illud, ante natum Ferdinandum, in
 Nauarrâ vsurpatum fuisse (regnante scilicet, seu potius
 Regnum materno iure suum, Vicario patris nomine
 administrante Carolo Vianæ Principe) possum probare
 hoc monumento è Codice Forensium Actorum ditio-
 nis Mixiæ in Nauarrâ decerpto. *Notum sit que anno à Na-
 tuitate Domini M.CCCC.LII. digmengen à xxv. iors deu mes
 de lun l'onorable Tristan Señor de Camo Baille de la terre de
 Mixe tient Cort generau de la terre de Mixe en la porte de Lau-
 riberie de la parropie d'Amindux de Caués, Escudes, Ruans,
 Lauradors & dautes bones gens aplegats & manats per asi-
 gnation feyte per ladite Cort generau en lo Medix loc en la quin-
 zene passade sots la pene de sieys sols ab orde sonade segont en
 semblants Corts generaus entro aci es vzat & acostumat de
 far: es assaber que aqui Medix per ladite Cort fo ordenat que si
 escados nulh cas en la terre de Mixe de furt, rauberie o tot au-
 tre eas contenguts en lo prumer article de la HERMANDAT
 de las terres de Mixe & Ostabares, que non obstant que en los
 capitos & articles contenguts en ladite HERMANDAT no
 fossen eslegits los deputats qui se deben eslegir segont en losdits
 capitos & articles es contengut & no fos fermade ladite HER-
 MANDAT que per so no restie de proffeguir lo tau maufeito
 o maufeitos delinquent o delinquentes per lo Baille o son Loc-
 tenen & Sotsbayles ab los de la Terre o Terres & si necessari
 es ab crit & repic de campanes entro lodit maufeito o maufei-
 tos sien atents o pres aixi & per la forme que en los articles &
 capitos de ladite HERMANDAT es contengutz & sots aque-
 res penes qui hom pot faullir enuers la Seynorie & en los arti-
 cles & capitos de ladite HERMANDAT es contengut & iu-
 diat per los ordenatz de ladite HERMANDAT & toiz los*

de ladite terre que sien thincut de perseguir & aiudar lun à l'autre si lo cas escat & de ço tote la Cort requeri à mi Notari cartè. Actum ut supra, testimonis & iudjans son desso lo Prior de Sant Palay &c.

HÆC in Latinum versa sic sonant.

NOTVM sit, anno à Natiuitate Domini M. CCCC. LII. die Dominica xxv. Junij, honorando viro Tristando Domino de Camon Baiulo seu iudice regionis Mixia tenente consilium, seu Curiam generalem regionis Mixia, in limine domus Lauriberie dictæ, parœcia Amenduij, militum, scutariorum, vicariorum, agricolarum, aliarumque bonarum gentium, quæ eò confluxerant citata alia Curia generali, quæ eodem loco ante quindecim dies habita fuerat, denunciata ab futuris sex solidorum pœnâ, & interposito æris campani sonitu, prout hactenus in similibus cœtibus congregandis moris fuit: ibidem scilicet ab ipsa Curia statutum fuit, ut si contingeret in regione Mixia casus aliquis furii, latrocini, aut cuiusvis alterius facti comprehensi in primo articulo Hermandati Mixia & Ostabaresij regionum, tametsi in capitulis & articulis ipso Hermandato comprehensis, nondum electi fuissent deputati qui iuxta eadem capitula & articulos eligendi sunt, necdum Hermandatum firmatum fuerit & ne idcirco ab insectandis huiusmodi malefico aut maleficis, delinquente aut delinquentibus, à Baiulo aut eius Vicario & Subbaiulis seu ministris, cum incolis regionis vel regionum cessetur & si necesse fuerit cum æris campani sonitu, donec maleficus aut malefici deprehensi & capti fuerint, sicuti & eo modo, quo in articulis & capitulis Hermandati continetur, & sub iis pœnis quibus aduersus despotam quis peccare potest, & in articulis & capitulis Hermandati continetur, & iudicatum fuerit ab iis qui ab Hermandato fuerint constituti: & vniuersi regionis incolæ adstringantur ad insequendum & opem inuicem ferendam si occasio ferat, & hoc

vniuersa

ordinariorum, integras deferre, illorum arbitrio dirimendas, neque à solo Rege constituebantur, sed à populo eligebantur, à Rege deinceps confirmandi; eorumque munus erat non tam pacem pangere quàm in latronum, grassatorum, sicariorum & id genus pestium, perniciem atque exitium coniuratas populorum acies ducere; vt, tum è Vitalis Caneli obseruationibus apud ipsummet Blancam, tum ex iis quæ iam commemorauit Tabularij Pompelonensis monumentis perspicuum est. Iam totum hunc de Nauarris institutum sermonem veluti epilogo concludo tribus aut quatuor testimoniis recentiorum Authorum, de hodiernis huiusce gentis moribus atque indole, adscriptis: Primum petetur à Florianò Ocampo lib. 1. cap. 3. vbi hæc habet. *El Reyno de Navarra, aumque agora tenga poca tierra es abundosa y bien poblada de villas y aldeas, en que mora gente valiente de effuerço y bien desembuelta para toda cosa, fue vna de las prouincias Españolas, en que despues de la destruycion della primeramente huuo personas que tomassen appellido de Reyes.* Alterum testimonium sumetur à Petro Medina Hispalensi lib. 2. *De las grandeças y cosas notables d' España,* cap. 140. vbi sic ait. *Son los Nauarros ordinariamente bien hechos, y proporcionados, no de grande estatura, sino medianos, alegres, afables, conuersables, de grandes fuerças, y ligereza, algo iactanciosos de si, fieles, no de muy grandes, y viuos ingenios, hasta que son cultiuados. Trabaian mucho en aquellas cosas, à que se aplican: son muy aplicados à virtud, en general muy amigos de sus costumbres, y casi todos inclinados à vnas mismas cosas, son muy sencillos, y fuera de doblezes, tienen subita y estraña colera, lleuandoles por mal en qualquiera cosa. Son de poco hablar, y no muy proprio ni muy concertado, que muchas vezes, si entien dificultad en poder se dar à entender, y declarar sus conceptos,*

uniuersa Curia petiit à me Notario in acta referri. Actum ut supra. Testes & iudicantes sunt huius rei Prior sancti Pelagij &c.

ÆQUE mihi promptum esset, ipsas leges siue decreta huiusce Hermandati, quæ capitula hoc monumento appellantur, adiungere; sed quia verbosiora sunt quam hic locus postulet, neque multum abeunt ab iis, quæ supra ex Ediçto Ferdinandi & ex Nebriffensi ac Marineo perscripsi, idcirco ea hic missa facio: illud tantum moneo, populares huiusmodi, in nefariorum præcipuè latronum supplicia & pœnas, concordias & conspirationes, iam à plurimis sæculis apud Nauarros in vfu positas fuisse, tamen si alio quam Hermandatus nomine exprimerentur, *Iunctas* enim vocabant, id est, vniones, illarumque *Duces Supraiu nctarios*. Hunc certè morem celebrem fuisse Sanctij cognomento Fortis & Theobaldi I. Regum temporibus, atque sub Sanctio, Garciam Almoravidum Supraiu nctarij seu Ducis officio functum fuisse, elicitur tam ex veteri chartulario ipsius Theobaldi Regis, quàm ex quibusdam aliis priscis monumentis, in Tabulario Re-gio Pompelonensi existentibus: Quod autem Hieronymus Blanca, in comment. Regum Aragoniæ tit. de antiq. nominib. & Magistrat. Supraiu nctarij munus cum eorum officio, qui *assertores pacis* à Gothis dicebantur, componere nititur, non satis illius muneris rationem assecutus videtur, cui nihil cum assertoribus pacis commune vmquam fuit: hi enim, vt constat ex leg. 16 tit. 1. lib. 2. legum Visigothorum, certas causas dirimebant à Rege sibi delegatas, & solo pacis faciendæ obtentu à Rege solo creabantur At Supraiu nctarij neque de causis vllis cognoscebant, quin imò eas, quæ ad ipsorum officium pertinebant, cogebantur ad Tribunalia Iudicum

son muy amigos de la honra, y reputacion. Hazen mucha estimacion, con iactantia de sus hidalguias, y nobleça, y con esta estimacion de hidalguia, y de honra puestos en ocasion, gastan las haziendas, y se dexan matar, assi los ricos como los pobres, los grandes, y pequeños, y toda suerte dellos, y con la misma reputacion han emprendido por mar, y por tierra, notables hazañas, y hechos valerosos, y han salido con elles muy bien. Son y han sido siempre muy buenos Christianos, muy deuotos, y muy zelosos de la fe Catholica, de la qual escriuen no auer discrepado iamas poco, ni mucho, teniendo la Christiandad desde sus primeros principios. Tertium testimonium erit Bernardini Gomefij Miedes Archidiaconi Saguntini, cuius verba lib. 8. de vitâ & gestis Iacob. 1. Regis Aragon. hæc sunt. *Ingenium est Nauarrensiũ, subitum, suspiciosum, suisq; deditum Regibus . . . sunt enim Nauarrensenses & eorum propinqui Vizcayni: . . . non modo in communibus ac frequentibus præliis, sed in singularibus concertationibus valentes, industrij ac perpugnaces ab insitâ genti naturâ vi non à Gothis Hispaniæ, ut quidam suspicantur, enatâ. Et paulò post. Ita quippe Nauarri continuis olim tum Romanorum tum Sarracenorum præliis assueti, breuitatêque ac inopiâ sermonis repressi, fortiores atque in bellum propensiores semper fuerunt: quo fit ut fidelitate cui proprium est silentium, ij valdè præstent, adeoque à loquacibus tanquam fallacibus caueant summoperè, neque, quid ipsi comminiscantur, attendant: ac quoniam eorum incorruptus est animus, tanta ipsis inest ingenuitatis ratio & opinio, ut mortem citius, quam ut à suis degenerent, cum vitâ commutent. Sed quamquam eorum Regnum non admodum latum est, plusque robore, quàm numero vicerunt, adeo tamen res maximas torque præclara domi forisque facinora ediderunt, Dêque deuictis toties hostibus amplissimè triumpharunt ut non in postremis quidem illud collocandum sit, quod proprias ipsi se-*

des montanas saltem; tam strenuè tutati sunt ut ab eis nunquam depulsi fuerint.

NUNC regio ipsa Nauarræ seu vbertate soli, seu temperatione cœli, nulli alij Hispaniarum parti concedit, loca plana agros habent fertilissimos omnis generis frugum, quædam etiam vini; è quibus detractâ eâ parte, quæ ipsi prouinciæ alendæ sufficiat, residuum ad accolas Guipuscoanas, Biscaynos, aliosque Hispaniæ populos, qui iis indigent, exportant. Laudatur præcipuè vinum quod circa *Peralta* & *Falcesij* vicos & in toto illo territorio quod voce Vasconicâ *Erribeera*, id est regio infera seu demissa vocatur, copiosè prouenit: Montana luxuriant pascuis optimis, ideoque qui ea incolunt rei pecuariæ multum student, magnumque inde quæstum faciunt præsertim ex pretio equorum & lanæ quæ hinc, ad longinquas etiam Galliæ & Belgij regiones transfuehitur.

De Iaccensibus populis & Aragonia Comitatu, item de Calaguritanis, deque SS. Hemitorio & Cheledonio, & de Quintiliano Rhetore ac Prudentio poëtâ.

CAPVT VII.

IACCAM superiori libro Ptolemæum secuti inter Vasconum vrbes recensuimus, cuius territorium dominantibus in Hispania Gothis & consecutis temporibus, non Iaccense, sed Aragonense dictum est. Aragoniæ etymon quidam ab *arâ* Herculis *Agonalibusque* ludis; alij ab *Autrigonibus* populis, nonnulli à *Tarraconensi* prouinciâ deriuant. Prima originis ratio inepta est; altera falsa, quantum enim distabant Autrigones ab Aragoniâ? tertia verò mihi parum probabilis fit; cur enim huic modi-

des montanas saltem; tam strenuè tutati sunt ut ab eis nunquam depulsi fuerint.

NUNC regio ipsa Nauarræ seu vbertate soli, seu temperatione cœli, nulli alij Hispaniarum parti concedit, loca plana agros habent fertilissimos omnis generis frugum, quædam etiam vini; è quibus detractâ eâ parte, quæ ipsi prouinciæ alendæ sufficiat, residuum ad accolas Guipuscoanas, Biscaynos, aliosque Hispaniæ populos, qui iis indigent, exportant. Laudatur præcipuè vinum quod circa *Peralta* & *Falcesij* vicos & in toto illo territorio quod voce Vasconicâ *Erribeera*, id est regio infera seu demissa vocatur, copiosè prouenit: Montana luxuriant pascuis optimis, ideoque qui ea incolunt rei pecuariæ multum student, magnumque inde quæstum faciunt præsertim ex pretio equorum & lanæ quæ hinc, ad longinquas etiam Galliæ & Belgij regiones transfuehitur.

De Iaccensibus populis & Aragonia Comitatu, item de Calaguritanis, deque SS. Hemitorio & Cheledonio, & de Quintiliano Rhetore ac Prudentio poëtâ.

CAPVT VII.

IACCAM superiori libro Ptolemæum secuti inter Vasconum vrbes recensuimus, cuius territorium dominantibus in Hispania Gothis & consecutis temporibus, non Iaccense, sed Aragonense dictum est. Aragoniæ etymon quidam ab *arâ* Herculis *Agonalibusque* ludis; alij ab *Autrigonibus* populis, nonnulli à *Tarraconensi* prouinciâ deriuant. Prima originis ratio inepta est; altera falsa, quantum enim distabant Autrigones ab Aragoniâ? tertia verò mihi parum probabilis fit; cur enim huic modi-

co & angusto Pyrenæorum angulo totius prouinciæ nomen hæssisset, potius quam tot aliis populis longè nobilioribus illâ comprehensis? Ipse libenter sententiæ Hieronymi Çuritæ accesserim viri eruditionis famâ conspicui & libris editis clari, qui à gemino fluuio *Aragonis* nomine dicto, (vterque à Pyrenæis montibus non procul à Iaccensi territorio oritur) interiectam regionem id nomen accepisse existimat. Illius autem situm, Annal. parte 1. lib. 1. cap. 14. his verbis declarat : *Aquella prouincia de Aragon en lo antiguo tan solamente se estendia desde los montes de Aspa entre dos Rios, que el mayor se llama Aragon y nace en la montaña de Astun junto al monasterio de santa Christina, sobre la villa de Campfranch, en las mismas cumbres de los montes Pyreneos, que se llaman de Aspa, del nombre de un lugar, que en ellos hay à la parte de Gascaña. El otro Rio se llama del mismo nombre que otros dizen Subordan: y desciende por el val de Echo, y se iunta con el mayor à la puente que llaman de la Reyna, mas arriba de Verdun. Dentro de las riberas destes Rios, y de sus Nacimientos estan los valles de Echo, Aragues y Aysa: y la tierra mas llana por donde discurre el mayor destes Rios, se dize la Canal de Iacca: entre laqual y el Rio Gallego, que nace en las mismas vertientes de los Pyreneos, iunto al lugar que por las fuentes deste Rio se llama Sallent, sobre el val de Broto, estan la peña de Vruel, Atares, y sant Iuan de la Peña, que tambien era de la prouincia de Aragon: y por la parte de Occidente se estendia hasta comprehender el val de Anso por el qual corre el Rio Veral que entra en el Rio d' Aragon entre Asfo y Verdun: y esta este valle de Anso, entre el val de Echo y el val de Roncal. Solo este espacio de montes y valles se estendia à comprehender muy pequeña Region, que de muy antiguo por el nombre destes dos Rios o del mayor dellos y del*

*mas principal se llamo Aragon. Siendo esta Region una pequeña parte de los pueblos que los antiguos dixeron Vascones en la prouincia de España que llaman Citerior. Hanc veteris Aragoniæ ditionis descriptionem hîc inferere placuit, vt pateat quam ex paruis initiis, in tantam molem & amplitudinem, Principum Aragonensium & regionis incolarum virtute, creuerit hoc Regnum. An autem iidem sint Aragones cum Rocconibus vel Rucconibus populis, qui olim altissimis montibus circumsepti, vt testatur Isidorus, Gothorumque Regibus parum obsequentes, illorum contra se arma sæpè laceffiuerunt, haud facile dixerim. Videntur certè non diuersi fuisse, cum bellum à Sueuorum Rege Mirone, circa annû Christi 572, motum Isidorus in Historiâ Sueuorum, contra Roccones, at Biclariensis in suo Chronico, contra Aragones gestum fuisse tradant. Latiores tamen fuisse sedes Rocconum quam veterum Aragonum verisimile est, partemque non minimam Sangossiensis in Nauarrâ Præfecturæ comprehendisse, atque inde in iis partibus *Roncalis & Roncauallis* nomina, tanquam *Rocconum* vocis reliquias mansisse: nec aliter sensit Roderic. Toletanus cum cap. 1. 5. & 10. lib. 4. *Roncalensem* pagum & terras Aragoniæ proximas, Ruchoniæ nomine designauit. Cæterùm frustra nobis illudere conatur Ioannes Brizius Martinez Abbas Cœnobij sancti Ioannis Pinnatenfis lib. 2. historiæ illius cœnobij cap. 6. cum prolatis quibusdam foundationis *Noüe & Ardanes* villarum tabulis, earum authoritate fretus, nouum quemdam Alaricum Regem, æra 608. Aragoniæ imperantem, nusquam lectum, numquam hactenus auditum, inculcat: Nam parùm in veterum Historicorum lectione & in antiquis monumentis euoluendis versatum esse eum oportet, qui*

has tabulas imperiti alicuius nebulonis commentum esse non agnouerit: Sed quisquis is est, non ad eò mehercule benè rationes suas subduxit, cum Pseudo-Alarico illi coruam fecit Galindonem Comitem Ateresiæ, quem pluribus sæculis posterius in Aragoniâ dominatum obtinuisse & Ateresiæ arcem, non nisi post annum octingentesimum, primùm condidisse, conuenit inter omnes Aragonicarum rerum scriptores: quâ de re consulendi sunt Beuter. lib. 2. cap. 5. sui Chronici, Çurita parte 1. Annal. lib. 1. cap. 5. & in indice rerum Aragoniæ ad annum Christi 803, Garibaius lib. 3. cap. 4. & Hieronymus Blanca coment. rer. Aragon. tit. de Galindo Azen. Arag. Comit. 2. Quin etiam seriùs multò, ærâ nimirum 969, regnante Garfiâ Sanctij Rege Pompelonensi, hanc arcem exædificatam fuisse à Garcîâ Fortunone, probat titulus, aræ cuidam in eâdem arce positæ, inscriptus, quem refert Çurita parte 1. Annal. lib. 1. cap. 11. Faceſſat itaque hinc Pseudo-Alaricus ille & cum Lucij Dextri, Marci Maximi, Elecæ, aliorumque eiusdem generis monumentorum fabricatoribus (quos ei veluti Comites adiungit cap. sequenti Ioannes Brizius) inter imperitorum vel credulorum cateruas regnet.

PRIMUM Aragoniæ Comitem statuunt omnes *Azenarium*, qui captâ & expugnatâ vrbe Iaccâ Maurisque ex eius territorio pulsis, eam Comitatus titulo, consentientibus Regibus Pompelonensibus, obtinere cœpit. Quis autem fuerit hic Azenarius & quo tempore in Aragoniam cum copiis penetrauerit, infra suo loco dicitur, cum stemmata Principum Vasconiæ Ibericæ explicare aggrediemur: Deficiente huius liberorum masculâ stirpe, ad Sanctium huius nominis primum, Pompelonensium Regem Comitatus peruenit: à quo partim &

proximè consecutis Regibus, Regni titulo, partim ab eorum liberis fiduciario iure possessus est; donec tandem Sanctius cognomento Maior Ramiro filio, ex nobili fœminâ Ayuarij, vt fertur, dominâ suscepto, eiusque posteris pari Regni titulo optimo iure in perpetuum tenendum reliquit: vnde postea illustris Aragonensium Regum familia fluxit.

INTRA fines veteris Comitatus Aragonici situm est Cœnobium sancti Ioannis Pinnatensis, in monte *Vruelo* ædificatum, quod à paruis initiis, è tenui scilicet Anachoreticâ Cellâ, in celeberrimum totâ Hispaniâ Monasterium Pompelonensium & Aragonensium Regum beneficio & liberalitate peruenit: Primam originem debet Ioanni Anachoretæ, cui *Ataresij* cognomen tribuunt, quo vitâ functo in eius Cellam successere, pietatis colendæ studio, *Otho* & *Felix* fratres, patriâ Cæsaraugustani, eosque secuti *Benedictus* & *Marcellus*, quos cum Pompelonensis Regni initiis concurrisse, ostendit hoc Epitaphium ex ipsorum sepulchro descriptum, & ab Antonio Yepes cent. 3. Chronici Benedictini, ad annum 818. ac à Ioanne Briz. Martinez lib. 1. cap. 16. historiæ illius cœnobij insertum.

BENEDICTVS & MARCELLVS *Heremite Cæsaraugustani, viri honesti & continentis, adhuc magis amplauerunt præsentem Ecclesiam, & duo altaria construxerunt, dedicaueruntque sancto PETRO & STEPHANO, quorum consilio IVDIX MEDIVS, inter Regem ENECVM, ARISTAM & Regnicolas Aragonia, IUSTITIA VOCATVS, efficitur, & etiam sepulti.*

POTISSIMUM verò opus veteris ædificij, acceptum refert Garfiæ Ximenio Regi, vt testatur idem Briz. Martinez lib. 1. cap. 4. à quo etiam vnâ cum Galindone Co-

mite Aragoniæ, duobus monasteriis, altero sancti Martini à *Cilla*, altero *Huertolo* dictis & pluribus latifundiis donatum fuisse ærâ 896. tradit idem Author cap. 26. lib. 1.

CALAGURRITANOS hîc Iaccensibus iungimus, eò quod vterque populus iamdiu à cæteris Vasconibus veluti à corpore suo auulsus, & Ilbergetibus atque Celtiberis mixtus, mutatâ etiam linguâ in peregrinos mores & instituta prorsus abiit. Fuisse autem Calagurrim (illam scilicet cui Fibulariæ cognomen addit Plinius) olim in Vasconum regione, nihil est quod ambigatur, testante id verbis expressis Strabone lib. 3. Geogr. annuente etiam Iuuenali (neque enim quæ de Vasconibus scribit satyra 15. de aliis quam de Calagurritanis interpretari licet) confirmante denique Ptolemæo, cuius *Calagorinam* Vasconum urbem, non aliam esse à nostrâ Calagurri obseruauit eruditè suo more Morales lib. 7. cap. 15: fuisse quoque Romanum municipium, docuere iam alij ex veteribus nummis, tametsi hos nummos non ad istam Calagurrim, sed ad aliam cognomine Nascicam quæ Oscensibus populis contributa erat, pertinere sentiat Çurita notis in Itinerarium Antonini: idem author, vtra harum urbium, Fabij Quintiliani Clarissimi Rhetoris patria sit, dubitat: sed Ludouicus Nonius cap. 81. suæ Hispaniæ, hanc nostrâ esse decernit: id ipsum antea pronunciauerat, summi vir nominis, Angelus Politianus, cum hunc authorem interpretaturus, solemnem suis auditoribus præfationem daret. Liceat itaque gloriari Calagurri Vasconum vrbi, hoc tanto ciue atque alumno, qui primus Romæ publicam scholam tenuit & salario honestatus publico claruit, vt author est D. Hieronymus in Additionibus ad Eusebij Chronicon, quem Romanæ

togæ gloriâ dixit ingeniosissimus poëta Martialis, & cuius ex ludo, vt obseruat Politianus, quasi ex equo Troiano litterarum proceres extiterunt, inter quos & Plinius ille iunior fuit qui etiam in epistolis Quintilianum præceptorem suum libentissimè agnoscit: & Iuvenalem item fuisse (vt quidam arbitrantur) maximè verisimile est, qui de illo his verbis honorificè mentionem facit.

Unde igitur tot

Quintilianus habet saltus? exempla nouorum
Factorum transi: fœlix & pulcher & acer,
Fœlix & sapiens & nobilis & generosus
Appositam nigrae laruam subtexit alutæ,
Fœlix Orator, quoque maximus & iaculator,
Et si perfrixit, cantat bene.

Erat autem in eo præter cætera adeo exprompta, fidelisque memoria, vt quæ ex tempore aliquando dixisset, ad verbum etiam repetita redderet; cuius rei sapissimè periculum fecit, si quando interuentus aliquorum, qui hunc honorem mereretur, iterare declamationis partem coëgisset, hæctenus Politianus. Verum, sit licet clara tanti viri doctrina, ingenio & famâ hæc vrbs, clarior tamen existit virtutis pietate & inuictâ in Religione constantiâ, Sanctorum Hemiterij & Cheledonij quos sinu suo emisit: Horum martyrium & quæ illud consecuta sunt miracula, eleganti carmine celebravit Prudentius, libro *dei septuor*, cum hac epigraphè inserto. *Hymnus in honorem sanctorum martyrum Hemiterij & Cheledonij Calagurritanorum.*

Pollet hoc fœlix per orbem terra Hibera stemmate,
Hic locus dignus tenendis ossibus visus Deo,
Qui beatorum pudicus esset hospes corporum
Hic calentes hausit undas cæde tinctus duplici
Illitas cruore sancto nunc arenas incolæ

*Confrequentant, obsecrantes voce, votis, munere,
 Exteri necnon & orbis hic colonus aduenit
 Fama nam terras in omnes præcurrit proditrix
 Hic patronos esse mundi quos precantes ambient,
 Nemo puras hic rogando frustra congescit preces
 Letus hinc tersis reuertit supplicator precibus
 Omne quod iustum poposcit impetratum sentiens
 Tanta pro nostris periculis cura suffragantium est,
 Non sinant inane ut, ullus voce murmur fuderit
 Audiunt statimque ad aurem Regis æterni ferunt.
 Inde largâ fonte ab ipso dona terris influunt
 Supplicum causas, petitis quæ medelis irrigant.*

Et paulò post.

*Iamne credis bruta quondam Vasconum gentilitas
 Quam sacrum crudelis error immolarit sanguinem?
 Credis in Deum relatos hostiarum spiritus?
 Hoc bonum Salvator ipse quo fruamur præstitit,
 Martyrum cum membra nostro consecrauit oppido
 Sospitant quæ nunc colonos quos Hiberus alluit.*

NON parum etiam huic vrbi splendoris accessit ex ip-
 sius Prudentij natalibus: quamquam enim quidam eum
 Cæsaraugustanū fuisse crediderint persuasi his versibus,
 initio hymni de laudibus decem & octo martyrum Cæ-
 saraugustanorum, positis.

*Bis nouem noster populus sub vno,
 Martyrum seruat cineres, sepulchro
 Cæsaraugustam vocitamus urbem
 Res cui tanta est.*

Hic tamen per nostrum populum, Hispanos intelligi non
 autem solos Cæsaraugustanos certum est, & ut hos spe-
 ciatim intellexerit Prudentius, potuit Cæsaraugustam
 suam appellare, cum ei tanquam metropoli subiaceret

Calagurris, Calagurritanos enim Cæsaraugustani olim conuentus fuisse, testatur Plinius lib. 3. cap. 3. Ipse sanè Calagurritanum se non obscure declarat his versibus priori hymno contentis, vbi de eorumdem martyrum corporibus Calagurrî reconditis verba faciens, illam suum oppidum vocat.

Martyrum cum membra nostro consecrauit oppido.

Item posteriore hymno in laudem 18 martyrum scripto, vbi de iisdem sanctis Hemiterio & Cheledonio hæc verba interferit.

Nostra gestabit Calagurris ambos

Quos veneramur.

MAGNITVDINE autem animi & robore, atque etiam fide in Duces suos, quantum polleret Calagurritanus populus, documento sunt ea quæ in oppido suo propugnando ab hostibus Sertorij sui quondam Ducis, perpeffus est; quæ talia tantaque sunt, vt propè fidem humanam excedant. Hanc inuicti Calagurritanorum animi constantiam & fortitudinem, pertinaciæ titulo asperè nimis & inclementer exagitat Valerius Maximus lib. 7. cap. 6. his verbis. *Horum* (de Numantinis loquitur) *trucem pertinaciam in consimili facinore Calagurritanorum execrabilis impietas supergressa est, qui, quò perseuerantiùs interempti Sertorij cineribus, obsidionem Cnei Pompeij frustrantes fidem præstarent; quia nullum iam aliud in vrbe eorum supererat animal, uxores suas, natosque ad usum nefarie dapis verterunt: quoque diutiùs armata iuuentus viscera sua visceribus suis aleret, infælices cadauerum reliquias salire non dubitauit.* Mitiùs cum iis agit Iuuenalis satyra 13. vbi ea quæ tam acerbè in eâ gente Valerius notauit, miseratione potius quam reprehensione digna iudicat his versibus.

*Vascones, ut fama est, alimentis talibus usi
 Produxere animas, sed res diuersa, sed illic
 Fortunæ inuidia est, bellorumque vltima, casus
 Extremi, longæ diræ obsidionis egestas
 Huius enim, quod nunc agitur miserabile debet
 Exemplum esse tibi, sicut modo dicta mihi gens
 Post omnes herbas post cuncta animalia, quidquid
 Cogebat vacui ventris furor, hostibus ipsis
 Pallorem ac maciem & tenues miserantibus artus,
 Membra aliena fame lacerabant, esse parati
 Et sua; quisnam hominum veniam dare, quisue Deorū,
 Viribus abnuerit dira atque immania passis?
 Et quibus ipsorum poterant ignoscere manes
 Quorum corporibus vescebantur? melius nos
 Zenonis præcepta monent, nec enim omnia quædam
 Pro vitâ facienda putat, sed Cantaber unde
 Stoicus antiqui præsertim ætate Metelli?*

SINGVLARE etiam illud, inuiolatæ in Ducem suum
 fidei atque amoris exemplum est Bebricij Calagurri-
 tani Ciuis, quod exhibet vetus lapis Latinis litteris in-
 scriptus apud A. Moralem hac serie verborum.

DIIS MANIBVS

Q. SERTORII.

ME. BEBRICIVS CALAGVRRITANVS.

DEVOVI.

ARBITRATVS.

RELIGIONEM. ESSE.

EO. SVBLATO.

QVI. OMNIA.

CVM. DIIS. IMMORTALIBVS.

COMMVNIA. HABEBAT.

ME. INCOLV MEM.

RETINERE. ANIMAM.

VALE. VIATOR. QUI. HÆC. LEGIS.

ET. MEO. DISCE. EXEMPLO.

FIDEM. SERVARE.

IPSA. FIDES.

ETIAM. MORTUIS. PLACET.

CORPORE. HUMANO. EXVTIS.

Nihil mirum, igitur, si Augusto Cæsari huius gentis virtus atque fidelitas vsque adeò probata est, vt cohortem Calagurritanorum in corporis custodes sibi delegerit, vt author est Suetonius in eius vitâ: sed illud potius mirandum, cum ipsam urbem Afranius Pompeij Legatus, iugi obsidione confectam vltimâ cæde incendioque deleuisset, vt refert Orosius lib. 5. cap. 13. nihilominus breui velut à suis cineribus ita renatam esse, vt Plinij, Ptolemæi & Aufonij ac Paulini sæculis, inter celebres Tarraconësis Hispaniæ vrbes, nominari meruerit & subinde ad nostram vsque ætatem, integra, Episcopatu etiam satis amplo insignita, potuerit perdurare. Maurorum totâ ferè Hispaniâ dominantium iugum, ipsa quoque subiit: sed illud postea à se excussum gestiit, beneficio & armis Garcie Pompelonensis Regis, cognomento Naiarenfis, quo non ita multò post, à Ferdinando fratre Castellæ Rege, in aciê victo atque cæso, coacta est vnâ cum aliis oppidis atque arcibus, quæ vltra Iberum Garcie Regi suberant, in gentem nomenque victoris concedere.

De reliquis Vasconia Iberica populis, Alauensibus scilicet, Biscainis & Ipuscuatibus.

CAPVT VIII.

ALAVÆ nomen sunt qui à voce Arabica *Arab* deducant, quâ desertum significari aiunt: At Garibayo lib. 15. cap. 9. videtur à montibus *Vraba & Encia* in illâ regione positis, sic dicta: mihi contrà placet, ab *Alua* Vardulorum vrbe olim primariâ, istius nominis originem petere; vbi enim hodie Alauenses, Romanorum tempore Vardulos habitasse, superiore libro docuimus. Albam urbem in Vardulis statuit lib. 2. cap. 6. Ptolemæus: Plinius autem lib. 3. cap. 3, cum quatuordecim Vardulorum populos agnoscat, solos mentione dignatur Albanenses: Nec *Aluam* semper posterioribus sæculis, sed interdum etiam *Aluam*, voce dissyllabâ, dictam fuisse, ostendit diploma Sanctij Regis Pompelonensis, cognomento Sapientis, Stellanis ciuibus concessum, cuius fragmentum supra cap. 2. dedimus. Latior multo olim hæc regio fuit quam nunc sit, quemadmodum affirmat Garibayus lib. 9. cap. 20. Complectebatur enim partem Rioiæ, ipsamq; Biscaiam & Ipuscuam: notat quippe idem author lib. 11. cap. 22. Alfonso Castellæ Regem, in quibusdam tabulis anno 1090 conscriptis, inter elogia & nomina regionum sibi subditarum *Naiaræ & Alauæ* voces promiscuè vsurpasse: Id ipsum ratione *Biscaiæ* obseruare est, in aliis tabulis à Nunio Sanctij, Comite Durangi & Leguntiâ eius vxore, primâ die Februarij 1053. obsignatis, apud eundem Garibayum lib. 22. cap. 30. vbi inter alios Proceres, qui scribendo

adfuerunt, laudatur Garcias Alauæ siue Biscaia Episcopus. Iam de *Ipuscuâ* idem (scilicet fuisse eam Alauæ nomine comprehensam) significare videntur verba fœderis, inter Alfonso Castellæ & Sanctium Navarra Reges, ætâ 1217 initi; quæ ex Chartulario Theobaldi Regis, quod in Tabulario Pompelonensi extat, descripta hîc apponimus. *Insuper ego idem Rex Alfonso Rex Castellæ quittaui vobis Sanctio Regi Navarra & successoribus vestris, Alauam in perpetuum pro vestro Regno, scilicet de Ixiarr & de Durango intus existentibus, excepto Castello de Maluezin quod pertinet ad Regem Castellæ & etiam à Fibarruna & Badaia sicut aquæ cadunt vsque in Nauarram, excepto Moriellas quod pertinet ad Regem Castellæ & etiam exinde vsque ad Focam & à Focâ in Iusum, sicut Zadorra diuidit vsque cadit in Iberum ex designatis terminis versus Nauarram totum sit Regis Navarra.*

SUPERIORIBVS accedit aliud argumentum non contemnendum, petatum à vulgari veterum Regum scribendi formâ, quibus moris erat, regionum à se de nouo quæsitaram nomina suis titulis adiicere: Constat enim Sanctium Maiorem eosque, qui illi proximè successerunt Reges, se Alauæ regnare professos fuisse, nullâ Biscaia aut Ipuscuæ mentione factâ: tametsi ipsos illarum pariter ditionum potitos fuisse extra controuersiam sit. Quo iure vixerint olim Alauenfes haud planè liquet: licet hoc exploratum sit, illos sub Regum Asturicensium imperio aliquamdiu fuisse: inter ea enim oppida, quæ Mauris eripuit Alfonso Catholicus *Alauensem mirandam* commemorat Sebastianus Salmanticensis Episcopus: (ita enim emendandus est ex Codice manuscripto Collegij Navarra Parisiensis, locus ille apud Sebastianum, vbi Sandoualli editio corruptè habet *Alanense mirandam.*)

randam.) Postea cum defecissent, à Frôilâ & Ordonio I. Regibus in ordinem redacti sunt, teste eodem Sebastiano, apud quem Vasconum nomine Alauenses designari, iam ante monuimus: Illos rursus nouas res molientes Alfonso 3. Ordonij filius oppressit, & in sua verba iurare coëgit, ipsorum Duce Eylone captiuo Onetum ducto, vt narrat Sampyrus Astoricensis Episcopus. Transactis deinde aliquot annis à Mahomete Cordubæ Rege calamitoso bello profligati sunt, missusque cum valido exercitu Alauam eius filius Almundir, horribilem ibi stragem edidit & multos secum captiuos Cordubam abduxit, vt narrat Roderic. Tolet. cap. 26. Historiæ Arabum. Itaque breui tempore abiectâ Asturicensium Regum authoritate, præsidio & tutelæ Pompelonensium Regum se subiecerunt: idque inde colligitur, quod in vetustis priuilegij Roncalensium tabulis, Sanctius Rex Pompelonensis huius nominis primus, Alauensis quoque Regis titulum sibi arrogat: Mansere autem in eorum fide constanter, ad tempora vsque Sanctij Regis huius nominis vltimi: quibus tandem, maximo bello & diurnâ primariæ vrbs Victoriæ oppugnatione fatigati ac pressi, annuente ipso Sanctio (qui tum fortè Regno longissimè aberat, neque obsessis subsidio adesse poterat) in potestatem Alfonso æquis conditionibus venere.

QVOD autem etiam Castellæ Comites ius olim sibi in Alauæ dominatu adscripsisse, in veteribus aliquot monumentis legitur (nisi hoc de Alauæ parte, quæ ultra Iberum erat, intelligatur) eius rei rationem è singulari quodam iure Alauensium petendam esse arbitror, quo illis fas erat, quemcumque vellent è primaria nobilitate in Ducem, Comitem seu Dominum adsciscere, supremi

tamen iure dominiij ipsis Regibus reseruato, qui mos permanfit ad ætatem vsque Alfonsi XI, quem vniuersi Alauenses in Ducem, seu Dominum proximum, vel immediatum, vt vocant, communi consensione admiserunt, vt pluribus narrat Ioannes Nuñez de Villafan in Historiã ipsius Alfonsi XI. cap. 100. cuius verba híc inferere placuit quò peculiare ius istud nobilissima gentis clariùs innotescat. *Acaescio que antiguamente desque fue conquistada la tierra de los Nauarros, la tierra de Alaua era señorio apartado: Y este señorio era qual se lo querian tomar los hijos dalgo, y labradores naturales de aquella tierra de Alaua, y a las vezes tomauan por Señor alguno de los hijos de los Reyes de Castilla. y a las vezes el Señor de Viscaya, y a las vezes al Señor de Lara: y a las vezes al Señor de los Cameros. Y en todos los tiempos passados, ningun Rey no vno Señorio en esta tierra, ni puso alli Officiales para hazer iusticia, ni las villas de Bitoria y de Treuiño que eran suyas del Rey, y aquella tierra sin aquellas villas llamase cofradria de Alaua: Y aquel à quien ellos dauan el Señorio dauante seruicio muy granado de mas de los otros pechos foreros que dezian ellos el SEÑORIO Y EL BOY DE MARÇO. Y el Rey seyendo en Burgos, venieron alli à el procuradores desta cofradria de Alaua, hombres hijos dalgo, y labradores con procuracion cierta de los otros, y dixeron al Rey, que le querian dar el Señorio de toda la tierra de Alaua, y que fuesse suyo aiuntado à la corona de los sus Reynos, y que le pedian merced que fuesse rescebir ei Señorio della, y que les diesse fuero escrito por do fuesen iuzgados, y pusiesse alli sus officiales que hiciessen alli la iustitia. Y el Rey por esto partio luego de Burgos, y fue à Victoria. Y estando alli vino a el don Iuan Obispo de Calahorra: y dixo le Señor, qual quier que sea Obispo de Calahorra, es de la Cofradria de Alaua.*

Y yo assi como cofradre desta Cofradria; vos vengo dezir de parte de todos los hijos dalgo, y labradores de tierra de Alaua que estan ayuntados en campo de Ariaga que es lugar do ellos acostumbran à hazer junta desde siempre aca: y rogaron me que vos veniesse à dezir y apedir por merced que ways à la junta do ellos estan, que vos daran el Señorio de Alaua segun vos lo embiaron dezir por sus mandaderos: y el Rey por esto fue à la iunta del campo de Ariaga, y todos los hijos dalgo y labradores de Alaua dieron le Señorio de aquella tierra, con el pecho forero, y que vniessse los otros pechos reales segun que los auia en la otra tierra del su Señorio. Y pidieron le merced que les diessse fuero escrito que hasta alli no se iuzgauan si no por albedrio. Y el Rey rescibio el Señorio de la tierra, y diolles que vniessen el fuero de las leyes, y puso alli alcaldes que iuzgassen, y merino que hiziesse la iusticia. Præter illas, quas hoc capite commemorauit Villafanus familias, fuere etiam alia, è quibus eligebantur, qui Alauensibus præfent. Ex earum numero erat illustris *Velarum* familia, quæ in ipsâmet Alauæ prouinciâ lares & gentem habuit: Nam Rege Sanctio, cui Sapientis cognomen tum tribuunt, Nauarræ Imperante, Comitem Velam Alauæ dominatum obtinuisse fidem faciunt pleraque diplomata eiusdem Sanctij, quorum aliqua iam lucem viderunt, alia in Tabulario Pompelonensi etiamnum latent: Leges etiam seu pactiones, sub quibus iuri eligendi Ducis siue Domini, ab Alauensibus in gratiam Regis renunciatum est, prætermittæ sunt ab eodem Villafano, quæ è diplomate regio, postridie Kal. April. erâ 1370 Victorie concessio, suppleri possent, nisi hoc iam præstitum esset à Garibayo, qui eas cap. 7. libri 14. Compendij Historici complexus est. His præcipuè cautum erat: Ne vmquam Regi dominium Alauæ à se abiudicare, aut alij

cuiusmodi transferre liceret: Vt Ecclesiæ Monasticæ, quæ hæcenus in censu Procerum fuerant, in eadem conditione manerent in posterum: Vt Maiorini & præcipui Magistratus perpetuo, ex indigenis eligerentur, neque ad ea munera peregrinos admittere fas esset: Vt fundi & possessiones nobilium à tributo præstando immunes essent: Idemque agricolis, qui illorum fundis colendis incumbere, ius esset: Nobilis viri occisi multa quingentorum solidorum esset: & pari pecuniæ summâ plecteretur quicumque nobilem vulnerasset aut offendisset, pecuniâ ipsi vulnerato aut offenso præstandâ: Ne Regi deinceps, condendæ in Alauæ regione nouæ vrbs, vici aut oppidi, facultas esset: Nequis ibidem Ferrariis operam daret, ne fortè hinc detrimentum montes & publica pascua caperent: Vt Nobiles & cæteri incolæ illius regionis, quod ad priuilegia attinet, vterentur foro, seu iure *Soportilla*, in litibus verò prosequendis seruarentur leges *Partitarum*: Cætera, scire quorum interest, illa à Garibayo petere ipsis per me licet.

AB hoc autem iure quo Alauenses vsi sunt parùm aut nihil omninò discrepat ius *Behetiarum*, quibus pariter facultas erat quemcumque vellent è Nobilium grege, in Ducem ac Dominum eligendi, ipsumque ad arbitrium mutandi vel abiiciendi. Harum naturam sic explicat *Pero Lopez de Ayala*, aut quisquis est Auctor vitæ *Petri Castellæ Regis*, ad annum 2. cap. 14. *Deuedes saber que villas y lugares ay en Castilla, que son llamadas Behetrias de mar à mar: que quiere dezir, que los moradores y vezinos en los tales lugares, pueden tomar señor à quien siruan, y acojan en ellos quales ellos querran, y de qualquier linaje que sea: y por esto son llamados Behetrias de mar à mar: que quiere dezir como que toman señor si quieren de Seuilla, si quieren de*

Vizcaya, o de otra parte: y los lugares de las Behetrias son unas que toman Señor cierto de cierto linage, y de parientes suyos entresi: y otras Behetrias ay, que no an naturaleza con linajes, que sean naturales dellos; y estas tales toman señor de Linajes qual se pagan: y dizen que todas estas Behetrias pueden tomar, y mudar señor siete vezes al dia. y esto se entiende quantas vezes les plazera, y entendieren que los agravia el que los tiene. Et paulò post. Y si por auentura aquel Cauallero no los defendiesse, y les hiziesse sinrazon, que los del lugar pudiesen tomar otro de aquel linaje, qual les pluguiesse para lo deffender, y por esta razon dizen Behetrias, que quiere dezir, quien bien les hiziere que los tenga. Y sobre esto huuo entre los Caualleros sus posturas, y condiciones: Ca los unos lugares fueron conquistados de hombres estraños de otros Reynos, que se tornauan despues à sus tierras: y aquellos son llamados de mar à mar: y estos toman deffensor qual quieren: y dizen, que estos lugares son quatro: es à saber, Bezerril, y Auia, y Palacios de Meneses, y villa Sillos: y otros fueron ganados de linajes ciertos. Y segun aquellos toman señor: y pusieron mas los Caualleros naturales de las Behetrias: que puesto que el lugar aya Señor Señalado: que este en possession de los guardar, y tener: pero que los que son naturales de aquella Behetria, ayan dineros ciertos en conocimiento de aquella naturaleza, en cada un año, porque no se oluide la naturaleza: y el que los recauda, por ellos prenda à los de los lugares de las Behetrias, quando no se los pagan, &c. Ambrosius Morales in eo tractatu quem De genere sancti Dominici composuit, his verbis harum Behetriarum rationem reddit. H à se pues de saber que en Castilla la vieja, y en el Reyno de LEON, auia muchos lugares llamados Behetrias, nombre Corrompido de Benefatorias: estos lugares, teniendo en ellos el Rey algun dominio y ciertos derechos y

tributos, comauan' el Señor que les plazia, y lo dexauan quãdo querian: Porque la preheminencia de la Behetria era mudar señor por sola su voluntad, diziendo con quien bien me hiziere, con aquel me yre, de donde se tomo el nombre de benefatorias y se corrompio el Behetria. Illarum verò mentionem reperiri in antiquissimis legibus anno 1020. Legionensibus ciuibus ab Alfonso, huius nominis quinto Rege datis, affirmat idem Author in Alfonfi vitâ cap. 35.

ALAVÆ caput & metropolis est *Victoria*, quam *Velliam* olim dictam fuisse sunt qui tradant, sed nullo certo Authore, nec valdè ad mentem Ptolemæi, qui *Velliam* hinc procul in *Caristis* collocat: *Bilantiy* nomen tribuit ei Medina, quod quid sit nescio: *Victoriæ* nomine signatam fuisse à Sanctio Majore Pompelonensi Rege, in monumentum victoriæ cuiuspiam à se partæ, putat idem Medina: at Garibayus à Sanctio Garfiæ, Garfiæ Ramiresij filio, id factum pro certo habet, cum antea, inquit, *Gasteiz* diceretur. Mihi tamen illud nomen, iam à tempore Leuigildi Regis huic oppido adhæsisse, persuadet hic locus Chronici Ioannis Biclariensis Abbatis, qui sub eodem Rege vixit: Anno, inquit, quinto Tiberij qui est Leonigildi 13 an. *Leouegildus Rex partem Vasconie occupat, & ciuitatem que Victoriacum nuncupatur condidit: Vix enim aliam in vniuersâ Vasconiâ urbem reperias, cui hæc Victoriæ aut Victoriaci appellatio conueniat: neque vlla causa fuit Sanctio Regi, quamobrem id nominis huic oppido imponeret, abolitâ veteri appellatione. Parumque ad rem facit quod tabulis Priuilegij à Sanctio Victoriæ ciuibus concessi contineatur, antea illi *Gasteiz* nomen fuisse: non enim est nouum vnam eandemque urbem in Vasconiâ duplici nomine notari,*

altero vulgari aut Romano, altero Vasconico: sic supra in Nauarrę descriptione obseruauimus *Pompelonem* Vasconicè *Iruna* dici, *Olitù*, *Erriberri*, *Pontem-Reginæ*, *Cares*, quibus addere licet *Roncauallim* vulgò *Burguet*, quæ Vasconicè *Aüriz*: & *Anso* oppidum in confinio Nauarræ atque Aragoniæ, quod eadem linguâ *Berari* dicitur: Possem & alia pleraque eiusdem generis exempla congerere, nisi cuilibet in ipsius *Garibay* libris, iis præsertim in quibus *Ipuscuam* patriam suam descripsit, obuia essent: Certum est tamen hunc Sanctium Regem plurimum incrementi & ornamenti *Victoriæ* oppido attulisse. Testes huius rei sunt tabulæ priuilegij, ab eo grâ 1219 mense Septembri concessi, ab oppidanis summâ curâ hætenus asseruata, quibus etiam id est expressum vt eodem iure in posterum, quo *Lucronium Riojæ* oppidum, vteretur. Oppidi celebritas & ciuium in Principes suos spectata fides impulit *Ioannem Castellę* Regem huius nominis secundum, vt ciuitatis titulum ei imperiret, concessis omnibus illis priuilegiis quibus reliquę Hispanię ciuitates vti solent.

EST & alia vrbs *TREVENNIVM* nomine, oppidum olim munitissimum, *Miranda* quoque (quæ nunc *Iberica* siue de *Ebro* dicitur) quondam in *Alauæ* finibus erat, licet iam extra eam censeatur. Est etiam alia vrbs *SALVATERRA* dicta, neque vetustate commendabilis, neque vllâ aliâ re insignis *Armenti* vel *Armentegui*, nunc obscurus vicus aut pagus mediâ tantum leucâ *Victoriâ* distans, olim Episcopali sede nobile fuit, vt ex tabulis quibusdam, à *Fortunio* Episcopo *Alauensi*, in gratiam *Cœnobij* sancti *Ioannis Pinnatensis* in *Aragoniâ* conscriptis, continetur: è quibus hæc verba recitat *Briz. Martinez* in *Historiâ* eiusdem *Cœnobij* lib. 1. cap. 56.

Hanc autem scripturam feci & roboravi (verba sunt Fortunij Episcopi) *& propria manu subscripsi hoc signū Crucis † in sede nostrā , quæ vocatur Armentegi , presentibus Clericis & Archidiaconibus eiusdē sedis & firmatibus.* Episcopos autem qui huic sedi præfuerunt , hos duntaxat in veteribus monumentis obseruare licuit : Munionē , qui erā 1052 & erā 1073 florebat , Ioannem , qui Munioni successit , Garciam , qui erā 1080 , & 88 , Nunū qui era 1095 , & Fortuniū , qui erā 1109 & 1117 Pontificatum gerebant : suberant autem his Pontificibus , præter Alauam Biscaya & pars aliqua Ipuscuæ : à morte Sanctij Garciae Pompelonensis Regis (qui in *Penaleni* infœlici morte occubuit) occupatā à Castellanis Regibus Alauā , illorum seu iussu seu consensu sedes Pontificia Alauenſis Calagurrim traducta est : Mansit nihilominus Collegium Clericorum vel Canoniorum in eodem pago , ad annum vsque 1498 : quo demum , authore Alexandro sexto Pontifice Maximo Victoriam translatum est , & in Ecclesiā illius beatæ Mariæ sacrā , constitutum. *Armentegio* vico oriundus fuit *Prudentius* Episcopus quondam Turiasonensis sanctitate vitæ inter sui æui viros maximè clarus , & post mortem inter diuos relatus , de cuius pietate & moribus qui plura scire desiderat , adeat Garibayum lib. 7. cap. 45. & lib. 22. cap. 27. atque Ambros. Moralem lib. 11. cap. 74.

DEFINITVR Alauā ab ortu Ipuscuā regione & Nauarræ montibus , ab occasu Castellā vetere , à Meridie Nauarræ Regno & à Septétrione Biscayā. Inter nobiles familias duæ maximè in eā illustres sunt , *Mendoçana* & *Gueuaræa* vtraq; antiquitate generis & rebus gestis clara.

BISCAYA Roderico Tolet. *Biscaglia* , Sebastiano Salm. *Vizcaia* à situ terræ montuoso & aspero nomen inuenisse

uenisse videtur: Ea enim vocis Vasconicæ *Viscaya* significatio est: Ab ortu illam terminat Ipuscuz ditio, à Meridie Alaua & montana regio Castellæ veteris, ab occasu regio *Asturias de Santillana* dicta, & à Septentrione Oceanus: vndecim circiter leucas in longitudinem, totidem in latitudinem patet: Ab indigenis in conuentibus suis, in tres partes distingui solet, nimirum in vrbes, in paræcias campestres, quas *Anteyglesias* vocant & in *Incartationes*, quibus agros in nouam emphiteusim concessos significari arbitror: vniuscuiusque partis incolæ æquale ac par, suffragij in conuentibus publicis regionis (*iuntas* vocant) ferendi, ius habent. Vrbes numerat viginti extra *Orduniam* quæ ciuitatis titulo insignita est. *Anteyglesias* seu paræcias campestres primarias lxxij, præter illas quæ *Incartationibus* assignantur. Urbium præcipuæ sunt *Ordunia*, *Vermeo*, *Durango*, & *Bilbao*.

ORDVNIA, vnica Biscayæ ciuitas est, in quâ primarij Iudices tribunal suum constitutum habent, ideoque *Biscayæ Camera* quibusdam dicitur.

VERMEO olim *Flauibriga*, seu *Amanum porcus*, à Flauio Vespasiano conditam, sunt qui putent, ducti ratione nominis *Flauibriga*: ampliorem longè fuisse olim, quam nunc sit & frequentiore incolas, ita vt ad sex millia familiarum ambitu suo complecteretur, author est Garibayus lib. 7. cap. 10. Antiquitate cæteris Biscayæ urbibus eam antecellere, illud etiam arguit, quod in publicis Conuentibus sententia dicenda principatum tenet: hoc oppido, superioribus sæculis, Prætor seu iudex Maior Biscayæ, populo ius dicebat.

DVRANGO omnibus hodie Biscayæ urbibus amplitudine pomerij & multitudine incolarum ante stat: habet enim ad minimum mille & quingentos ciues. Sepa-

rata erat olim à Biscaya & Comitatus specialis titulo insignis, extantque adhuc veteres tabulæ era 1091 Kalend. Febr. conscriptæ in Ecclesiâ sancti Augustini de *Echauari* dicta, quæ nomen Nunij Sanctij Comitris Durangi & Legunciæ eius vxoris præferunt, teste eodem Garibayo lib. 22. cap. 30 Viderur tempore Sanctij Nauarræ Regis, huius nominis quinti, hæc vrbs ad Alauam pertinuisse, idque ex his verbis fœderis inter eundem Sanctium & Alfonsum Castellæ Regem erâ 1217 initi, colligi posse. *Insuper ego idem Rex Alfonsus Rex Castellæ quittavi vobis Sanctio Regi Nauarræ & successoribus vestris Alauam in perpetuum pro vestro Regno scilicet de Ixiarr & de Durango intus existentibus &c. Caristos populos huius Comitatus fines olim occupasse qui dixerit, non multum meo iudicio à vero aberrauerit, eorum etiam vrbs *Vellica*, non alio loco commodiùs statui posse videtur, quam circa *Lagardiam* Nauarræ nuper, nunc Castellæ oppidum, quæ fortasse hoc nomen inde traxit, quod Vellicâ Romanorum militum præsidium positum erat, vt tradit Author notitiæ Imperij Occidentis.*

BILBAO non à bello vado, vt quibusdam visum, sic dicta est, sed à viculo *Bilbao* in aduersâ ripâ fluminis cui illa infidet: posito qui etiamnum nomen seruat; dicitur enim *Bilbao* Vetus. A Didaco Lupi Harësi, Biscayæ Comite condita fuit, circa annum Christi 1300: concessumque colonis eò commigraturis, vt iure *Lucronij*, (quod illis temporibus æquissimum & nouas sedes quærentibus commodissimum censebatur) vterentur, codicillis ab ipso Didaco Vallisoletto obsignatis 15 Iunij erâ 1338: Hoc inuitaméto & opportunitate situs ille ctis plurimis, & eò certatim confluentibus, adeo breui tempore creuit, vt iam non Biscayæ solùm vrbs primaria, sed totius illius

oræ, quæ Oceanum Cantabricum attingit, Emporium celeberrimum habeatur: Alluitur fluuio, qui antiquorum Geographorum *Nerua* & *Nesua* esse creditur: *Nansam* nunc ab indigenis vocari obseruat Fred. Non. Pintian. in Melam, cuius obseruatio nequaquam congruit cum sententiâ Garibaij, qui lib. 13. cap. 27. illius fluuij patrium nomen *Ibaycabal* esse affirmat, quæ vox Valconicè *fluuium latum* sonat. *Galharrage* antehac nomen habuisse, indicant veteres tabulæ, quas *voti sancti Æmiliani* vocant, Ferdinando Gundissalui Castellæ Comiti ascriptæ apud Sandouall. in Commentario rerum Monasterij sancti Æmiliani §. 35: quarum licet fides dubia sit, esse tamen vetustas & ante quadringentos ad minimum annos cõscriptas, facilè crediderim. Distat *Bilbao* à *Portugalete* (quod in littore ipsius Oceani iacet) duabus tantùm leucis: quâ, accedente æstu maris, aduerso amne cuiuscumque magnitudinis naues onustæ, facilè ascendunt & ad Bilbai muros appellunt: eoque varij generis merces è Galliâ, Angliâ, Belgio, aliisque locis important, quæ deinceps inde toti Hispaniæ communicantur: Rursus per illud oppidum exportatur quidquid Hispania aut è suo sinu depromptum, aut ab Americanis & Indis acceptum, nauibus ad longinquas regiones mittere solet: Hic etiam sedes est & domicilium præcipui illius Magistratus, quem Hispani *Correctorem* appellant, ad quem ab omnibus Biscayæ principatus Tribunalibus appellari solet. Vrbs ipsa licet non admodû ampla (mille enim tantum oppidanorum familiæ numerantur) est tamen elegans & culta, situ amœna, populo frequens, ponte etiam præalto ornata, neque vllius rei, quæ humanæ vitæ necessaria sit, indigens: Aëre fruitur temperato, quâ continentem spectat magnos habet obie-

ctos montes, præ cæteris autem lanæ hic commercium viget. Præter Bilbaum, præbet etiam nauigiis stationem idoneam *Lequeytio* vrbs maritima quatuor leucis distans à *Vermeo*, eoque ob commoditatem portus frequentes commeant mercatores.

VNIVERSA Biscaya vinetis ferè caret, vinoque vtitur aliunde importato, sed quod ex vino cessat, supplet pomorum copia, quorum succo malleis ligneis in torcularibus expresso, incolæ potionem faciunt non ingrati saporis, quam rustici communiter ebibunt: panem etiam conficiunt è milio quod in iis oris prouenit, eiusque copia compensat tritici penuriam, quâ magnoperè laborant, præruptâ montibus soli naturâ, hoc eis beneficium denegante: huiusmodi pane miliaceo vtitur maxima pars infimæ plebis: Ferro diues est regio, arboribusque abundat variis, iis maximè quæ nauibus construendis aptæ sunt, quarum vberem materiam nauigantibus præbet: Superiori sæculo latius ad Occidentem porrectam fuisse & castrum de *Vrdiales* dictum, eiusque ditionem quæ spatio quinque leucarum à Portugaleta recedit, intra Biscayæ fines constitisse, testatur Andr. Poça: quod etiam de vltioribus sæculis autoritate Rogerij Houeden confirmari posse videtur, sic enim ille posteriori parte Annal. *Terra Regis Nauarra incipit à portu de Huuarz, & protenditur vsque ad aquam quæ dicitur Castre, quæ diuidit terram Regis Nauarra à terrâ Regis Castella: nam nisi per aquam de Castre, amnem illû, qui castrum de Vrdiales alluit, designare voluerit; vbinam alibi hæc aqua queri possit non video. Tabulæ tamen illæ voti sancti Emiliani supra à me citatæ, Viscayam duobus aliis fluuiis scilicet Galharragâ & Deuâ circumscribunt, his verbis. De Riuo de Galharraga vsque in flumen de Deua,*

id est tota Viscaya. Valles quoque *Orozco & Ildio* dictas, Biscayæ olim partes fuisse, vetus & constans inter Biscainos fama est.

IAM quibus olim Principibus subessent Biscayni, in ualescente contra Mauros Christianorum in Hispaniâ Imperio, (cum res sit antiquitatis tenebris inuoluta) haud facilè dictu est, in tanta præsertim veterum scriptorum penuriâ, & ieiunâ eorum, qui aliquîd litteris mandarunt, scribendi ratione. Si coniecturis locus est, eos ante Sanctij Pompelonensis, huius nominis 1. & Ordonij 2. Asturię Regum tempora, eadem cum Alauensibus sorte vixisse, (scilicet nunc immunes Imperij, nunc Regibus Asturię subiectos) postea verò Pompelonensibus Regibus paruisse crediderim: Cum enim Sanctium Alauensibus imperasse significant veteris Roncalensis priuilegij tabulæ, quę infra in stemmate Regum Pompelonensium producentur: Alauę quoque nomine nonnumquam etiam Viscayam comprehensam fuisse, supra probatum fuerit, non inconcinniter nostra hinc sequi sententia videtur: quod si ea quoque vera sunt quę de Ordonio 3, Alfonsi Magni Asturicensis Regis filio acie victo à Biscaynis, narrant Hispani scriptores, quis dubitat quin his aduersus tanti hostis furorem atque potentiam, ad summi alicuius Principis tutelam confugiendum fuerit? Verùm enim verò in hac angustiâ & necessitate positus, nullum eo sæculo Principem in Hispaniâ aut proximis regionibus occurrere potuisse, qui eorum afflictis rebus efficacius auxiliũ aut præsentio rem opem ferret, quam Sanctium, fatebitur quisquis ipsius virtutem, aut ex memoriâ Annalium, aut ex lectione veterum monumentorum perspectam habuerit. Affinitatis etiam nodus quo Sanctius sese cum Comite Biscayno

Munione deuinxit, traditâ illi in coniugium filiâ Velasquitâ, vt author est Rodericus Toletanus lib. 5. cap. 22. coniecturam nostram si minus certam, at saltem probabilem efficit. Eâdem etiam fuisse in opinione Prudentium Sandouallium, qui strenuam nostro sæculo in Hispanicâ historiâ illustrandâ nauauit operam, hæc ipsius verba patefaciunt, stemmati familiæ Harenfis cap. de Lupo *Ruso*, septimo Viscayæ Domino, adscripta. *En estos tiempos y en otros de muy atras los señores de Viscaya andauan con los Reyes de Navarra.* Vt vt sit à tempore Sanctij Maioris, ad Sanctij cognomento Sapientis vsque ætatem, (si illud duntaxat temporis spatium excipias quo propriis Regibus Navarra caruit) fuisse Biscaynos sub Pompelonensium Regum imperio ambigi non potest, cum à Garibayo lib. 22. cap. 27. 30. & 37. lib. 24. cap. 6. & aliis locis, item à Sandouallio in Stemmate Comitum Viscayæ, in comment. rerum Monast. sancti Æmil. §. 41. & sequentibus, & in Catalogo Episcoporum Pompelonensium plurimis iisque certissimis argumentis fuerit comprobatum. Vnicus adhuc restat scrupulus in eo quod feruente bello inter Alfonsos 7 & 8 Castellæ, & Garciam Remiresij & Sanctium eius filium Nuarræ Reges, Lupus Didaci eiusq; filius Didacus Lupi Harenfes, Biscayæ Reguli, perpetuo in obsequio & in castris vtriusq; Alfonsi fuere: quo nomine eos semper carissimos & inter Procere Regni sui, primo loco habuit posterior Alfonsus: In eâ quoque legatione, quam anno 1177 aduersus Sanctium, ad Henricum Regem Angliæ arbitrum honorarium ab vtroque Rege statutum misit, Lupum Didaci, vnum è legatis Alfonsi fuisse, ex Rogerio Houeden parte posteriori Annal. discimus: sed vt verum sit Lupum atque

Didacum Castellæ Regibus maximè addictos fuisse, illorum etiam partes & officia in iis, quæ cum Nauarræ Regibus gessere bellis & controuersis, suscepisse; non tamen illiçò sequitur, Biscayam quoque in eadem factione fuisse; quinimò eam nihilominùs in obsequio Nauarræ Regum permanuisse, possem probare plurimis tabulis ac monumentis, nisi hoc iam partim à Garibayo lib. 22. cap. 30. & lib. 24. cap. 6, partim à Hieronymo Çurita in Ind. rerum Aragon. ad annum 1137 & à Sandouallio in Catalogo Episcop. Pompelon. fol. 81. præstitum esset: Lupum quoque atque Didacum interim titulo Comitum Viscayæ abstinuisse, obseruare est in iis quæ ex actis aut tabulis refert Sandouallius in eorum stemmate, quæ Comitum Castellæ aut Najaræ illis semper titulum addunt, numquam Biscayæ: In ipso etiam Epitaphio, quod Lupi sepulchro impositum fuit, omissa est mentio Biscayæ. His enim verbis repræsentatur à Sandouallio, *Aqui Yaze el Conde D. Lope de Haro & de Najera de noble generation &c.* Neque id prætermisit Garibayus: Hæc enim refert de Didaco lib. 12. cap. 25. *El qual es tan celebrado en las escripturas d'estos tiempos, que en algunas hallaran, tener el Señorío de Vilhorado, y en otras el de Grañon, en otras el de Castilla la Vieja, en otras el de Valdegouia, en otras el de Bureua, en otras el de Nagera, y en otras el de Pancoruo, en otras el de Rioja, en otras el de Soria, y en otras otros señorios, pero todo ello por mano del Rey, aunque EN LOS TALES INSTRUMENTOS NVNCA ES INTITVLADO SENOR DE BISCAYA:* Vnde conicere quis possit Comites istos, aut saltem Lupum patrem illius Comitatus possessione, à Garcia Nauarræ Rege deturbatum fuisse. aut ipsum suâ sponte eo se abdicasse Hispano more, quò pleniori ob-

sequio Castellanos Reges sibi demerendi facultas esset: idque eo maximè confirmatur quod è quibusdam monumentis Tabularij Regij Pompelonensis elicitur, sub Rege Garcìa erà nimirum 1173, Latronem Gueuaram, ac sub Sanctio eius filio, era 1198 Comitem Velam Biscayæ dominatum obtinuisse. Tandem regnante eodem Sanctio, siue bellorum iniuriâ, siue vi fœderum, inter ipsum & Alfonsum Castellæ Regem, initorum, Biscayam è Regno Nauarræ auulsam, in ius Veterum Dominorum Harensum Comitum rediisse, eamdémque Castellæ Regno annexam fuisse minimè dubium est.

SIMILE ius eligendorum Comitum aut Dominorum fuisse olim Biscaynis, quod Alauensibus fuit, arguunt tum ea quæ de electione Çuriæ primi Biscayæ Domini narrat Lope Garcia Salazarius, cap. de Comitibus Viscayæ, Garibayus lib. 9. cap. 22. Sandouallius in Stemmate Dynastarum Harensum & plerique alij: tum illa quæ de Iñico Ezquerria ab iisdem Biscaynis post mortem Sanctij Lupi Biscayæ Domini electo, reiectis Sanctij liberis, summa consensione tradût iidem scriptores. Idipsum etiam innuit formula iurisiuradi à Biscayæ Dominis præstandi, antequam eorû imperio pareatur, quam ex Medinæ lib. 2. cap. 131. hic exhibeo. *Quando el Señor de Vizcaya viene à ella à recibir el señorío, iura à las puertas de la villa de Bilbao delante del regimiento della, que como Rey y señor guardara à la tierra llana de Vizcaya, villas, ciudades, Duranguès, y encartaciones y à los moradores dellas, y à cada uno de por sí, todos sus preuilegios, franqueças, libertades fueros, usos y costumbres, tierras y mercedes que del han, segun los çuieron en los tiempos passados. Despues va de alli à san Emeterio, y Celidon de Larrabezua, y alli teniendo el santo Sacramento çun Sacerdote en las manos,*

iura en las mismas manos del Sacerdote lo mismo, que bien y verdaderamente guardara y terna, hara tener y guardar à los Vizcaynos, encartaciones, Durangueses, Caualleros, Escuderos, hijos dalgo, todas las franquezas y libertades, fueros, usos, y costumbres que tienen y han teindo en los tiempos passados, y assi mismo las tierras y mercedes que del Rey su padre y de los otros Reyes, assi como de Reyes y Señores de Vizcaya tuuieron en la manera, y forma que los tuuieron y dellos usaron. Despues desto va à Garnica, en lo alto de Arechualaga, Allí lo reciben los Vizcaynos, y le besan las manos como à Rey, Y Señor, y allí debaxo del arbol de Garnica, donde se acostumbran hazer las iuntas de Vizcaya, iura, y confirma rodas las libertades, priuilegios, franquezas, usos, y costumbres que los Vizcaynos tienen, y assi mismo las tierras y mercedes que tuuieron de los Reyes, y Señores passados, y promete de las guardar y tener. De aqui va à la villa de Vermeo, y en santa Eufemia delante del altar, estando vn Sacerdote reuestido, y teniendo en las manos el cuerpo de nuestro Señor Iesu Christo, pone la mano en el altar, y iura lo mismo que en las otras partes. Y si el Soñor de Vizcaya dentro de vn año no viene à hazer este iuramento, no le acudan con las rentas del Señorio.

Hoc iusiurandum altero pede nudo quondam præstari solitum à Biscayæ Dynastis, author est Andr. Poça libro quem de antiquâ linguâ Hispanorum & de rebus Biscaycis scripsit, penes quem fides sit.

Ex his omnibus priuilegiis, quæ Biscaynos totâ Hispaniâ celebres effecere, illud maximè insigne est, quod vniuersi Nobiles nascuntur & Nobilium iura in eo Regno consequuntur: qua de re extat lex tertia titulo *De las entregas y executiones*, in eorum foro, vt vocant, seu Codice legum (cui authoritatem dedit Carolus V. Im-

perator & Hispaniæ Rex anno 1537) hac serie verborum edita. *Otrofi por quanto en Vizcaya todos los Vizcaynos son omes hijos dalgo, y por tales conocidos, tenidos y auidos y communmente reputados, y an estado y estan en esta possession vel quasi: deser hombres hijos dalgo, no solamente de padre y abuelo: pero de todos sus antecessores, y de immemorial tiempo aca, y entre otros priuilegios y libertades, y esenciones dados por su Alteza à los omes hijos dalgoes este. Que por deuda alguna que descienda de delicto, vel quasi no sea preso el tal hidalgo, ni tomada ni executada la casa de su morada, è sus armas, è cauallo, y a este tal priuilegio expressamente por el hidalgo no se puede renunciar. Dixeron que establescian por suero y por ley que por deuda alguna, que no descienda de delicto vel quasi: Vizcayno alguno sea preso, ni detenido en carcel, ni sea executada la casa de su morada, ni sus armas, ni cauallo, aunque en la tal obligacion, o sentencia, contraçto, o escriptura por virtud de que se pide captura del, y execucion de su casa, y caualllos, expressamente aya renunciado su hidalguia, so pena que allende de ser la dicha execucion ninguna, el iuez que diere mandamiento de captura contra Vizcano è su casa, è armas, è cauallo, caya, è incurra en pena de diez mil marauedis por cada vez que mandare lo contrario, repartidos la mitad del para el tal Vizcayno, que fuere mandado prender, y la otra mitad repartida en dos partes, la una mitad para los pobres del ospital de esse lugar, y la otra mitad para los reparos de los caminos de Vizcaya.* Huic legi etiam, quod ad ciues & oppidanos urbium Biscayæ attinet, locum esse & ita aliquoties in supremâ Curiâ Vallisoleranâ iudicatû fuisse, testis est Ioannes Arce ab Otalora, eiusdê quondam curiæ Consiliarius lib. quem de Nobilitate Hispanicâ conscripsit 2. parte tertiæ principales cap. 9. Pauca adhuc de

Biscayâ ac Biscaynis dicenda restabant, sed quia ea illis cum accolis Ipuscoanis (de quibus mox acturus sum) communia sunt, placuit ea proximo sermoni reseruare potius quam utrobique cum lectoris fastidio ingerere.

IPUSCOAM Hispanica lingua *Guipuscoam* vocat præfixâ consonante G, quam etiam aliis quibusdam nominibus à vocali incipientibus adiicere solet: dicit enim *Gueno* pro ouo, *Guerta* pro horto, *Gueffa* pro osse, *Gueffa* pro fossâ, *Guesca* pro Oscâ ciuitate: in quibus omnibus littera G superuacanea est: indigenæ vernaculâ linguâ *Ipuscoam* dicunt, nec aliter in veteribus monumentis hoc nomen, nisi per I vocalem inchoatum reperitur: quam etiam transpositam fuisse suspicor, in quibusdam tabulis Cartulario Ecclesiæ primariæ Baionensis insertis, quæ sancti Sebastiani oppidum, Ipuscoæ Metropolim, sanctum *Sebastianum de Pusico* nominant, cum *de Ipuscuâ* dicere debuissent. Huius vocis ethymon, si quod aliud, in totâ priorum Hispaniæ nominum syluâ, obscurum est: Diuinare in re tam abstrusâ & reconditâ si licet, à Vibiscis Aquitaniæ populis circa Burdigalam (quos Vibiscos Plinius & Ptolomæus manuscriptus Bibliothecæ Regiæ Parisiensis: at Strabo Ioscos nuncupant) manasse censuerim, qui hanc regionem, cum non longè ab eâ distarent, antequam à Vasconibus occuparetur, inuadere potuerunt: Id vt credam eo maximè moueor, quod cum Cantabriam à Francis occupatam fuisse, vigente in Hispania Gothorum Regno, pateat ex Fredegarij Chronico cap. 33. & Aimonij lib. 4. cap. 13. histor. Franc. Hunc quoque pagum (per quem aditus erat à Gallia aut Francia in Cantabriam) sub eorum imperio & potestate esse expediebat: quod similiter ex ipsorum Fredegarij & Aimonij verbis, si ritè perpendantur, percipi potest.

Postquam enim de Cantabriâ militibus Imperatoris Romani, qui in eâ Francis successerant, armis à Sisebodo Hispaniæ Rege erepta verba facere, addunt plures etiam vrbes in littore maris ab eodem Rege expugnatas fuisse, & pulsus inde Gothis aut interfectis euerlas, finésque imperij Gothorum secundum littus maris ad Pyrenæos montes prolatos fuisse: quibus verbis Ipuscuæ regionem satis clarè designasse videntur, quæ sola à parte Pyrenæi ac maris Oceani Cantabriæ adhærebat: sed præstat Fredegarij & Aimonij verba, in quibus positum est coniecturæ nostræ fundamentum, in hunc locum referre: *Eo anno, inquit Fredegarius, mortuo Bette-rico, Sisebodus Spaniæ successit in regnum, vir sapiens & in tota Spania laudabilis valde, pietate plenissimus. Natus & aduersus manum publicam fortiter dimicauit; prouinciam Cantabriam Gothorum Regno subegit, quam aliquando Franci possederant. Dux Francio nomine qui Cantabriam in tempore rexerat, tributa Francorum Regibus multo tempore impleuerat. Sed cum à parte Imperij fuerat Cantabria reuocata à Gothis (ut supra legitur) præoccupatur, & plures ciuitates ab Imperio Romano Sisebodus, in litore maris abstulit, & usque fundamentum destruxit, cumque Romani ab exercitu Sisebodi trucidarentur, Sisebodus dicebat, pietate plenus, heu me miserum, cuius tempore tanta sanguinis effusio fitur! Cuicumque poterat occurrere, de morte liberabat. Confirmatum est regnum Gothorum in Spania per maris littora usque Pyrenæos montes. Aimonij autem verba sunt, Sisebodus Cantabriam Francione Duce mortuo militibus Constantinopolitanis eripit & tandem dilatat regnum Gothorum ad Pyrenæi iuga: Varduliam antiquitus dictam fuisse neminem puto ignorare qui veteres Geographos legerit. Terminos habet ab Oriente Lapudensem*

agrum, regionis Aquitaniæ: à quo fluuio Vidassone separatur: ab Occidente Biscayam & partem Alauæ, à Meridie Nauarræ Regnum & aliam Alauæ partem, à Septentrione denique Oceanum Cantabricum: Tabulæ Voti sancti Æmiliani suprâ à me commemoratæ angustioribus eam aliquantò finibus arctant, quam vulgò solet definiri, *Deuâ* nimirum flumine & sancti Sebastiani oppido his verbis: *De Riua de Galharragâ vsque in flumen Deua, id est tota Viscaya: & de ipsâ Deuâ vsque ad sanctum Sebastianum, id est tota Ipuscoa*: Rogerius Houeden posteriori parte Annalium cum ditionem Comitû Baionæ producat vsque ad portum *Huars* vel *Huuiars* dictum quod incolæ nunc *Oiharzun* vocant, satis indicat, suo sæculo *Vidassonem* amnem, *Fontarrabiam* oppidum, necnon vicum illum qui *Irun Vrançu* nuncupatur, extra Ipuscuam fuisse & ad Comitatum vel Vicecomitatum Baionensem spectasse. Diuiditur *Ipuscoa* in tres præcipuos pagos seu Regiones, quas *Certanes* incolæ vulgari sermone appellant, atque totidem annibus discernunt. Prima Regio ea est, quam *Deua* fluuius irrigat: Altera, quæ *Vrolæ* amnis ripis exposita est. Tertia, quæ flumine *Oriâ* alluitur: Hæc postrema Regio alias duas amplitudine superat, porrigiturque ad confinia vsque Galliæ. *Deua*, Ptolomæi & Melæ scriptis celebratus, oritur in montibus Ipuscoæ qui *Alauam* attingunt in territorio illius vici cui à proximis Salinis *Salinarum* nomen est quique vernaculè *Gaza*, id est Sal dicitur: Hic agros vallium *Leynzij* & *Elguetæ*, necnon *Vergaræ* & *Plasencia* urbium decurrens & aquis trium aliorum amnium tumens, quorum alterum è valle *Aramayona*, alterum ex *Oñate* oppido, tertium è finibus Biscayæ delapsum, alueo suo amplectitur: per *Elgoyuarj* & *Mendarj* terras, non pro-

cul à cognomine sibi vrbe *Deua*, in Oceanum peruenit. *Vrola*, è montibus *Seguræ* vrbis *Alauæ* contiguus editus, per *Legazpiam* vallem ac per *Azcoytia*, *Azpeytia*, & *sanctæ Crucis Cestonæ* urbium, atque *Arronæ* vallis fines deductus, iuxta *Cumayam* vicum mari infunditur. *Orcia* suprâ *Cegamam* vicum, vnus leuæ interuallo non longè à monte *Edito*, qui nomine sancti *Adriani* in illis oris notissimus est, erumpit: indéque deuolutus per *Seguram* vicum & trium fluuiorum incurfu adauctus, quos è montibus *Alçassuæ*, è *Valle Areriâ*, & è monte *Ararâ* emissos, sinu suo excipit, *Alegriam* attingit: indéque *Tolosam* versus procedens ibi *Araxi* fluuio occurrit, qui è montibus *Nauarræ*, *Larraunio* & *Baraybarrio* proximis, demissus, hîc aquas suas cum *Oriâ* miscet: mox vterque per *Vsurbilensium* & *Oriensium* agros inuectus, Oceano iuxta *Orium* vicum immergitur. Complectitur hæc *Oriæ* seu *Araxis* Regio, tria alia flumina *Vrume*, *amnis de Leço*, & *Vidasso* dicta, in quibus nobis *Ptolemæi Menlascus* & *Melæ Magrada* inuestigandi sunt, quæ si *Villanouano Ptolemæi* interpreti credimus, non duo flumina diuersa, sed vnicum tantum constituunt, illud scilicet quod nunc *Vidassi* seu *Vidassonis* nomine, Galliam ab Hispaniâ separat: *Floriano* verò *Ocampo* & *Garibayo* placet, *Menlascum* *Ptolemæi* interpretari *Vrumeam* annem, qui è montibus *Nauarræ* exiliens per agrum *Hernaniensem* proximè muros oppidi *sancti Sebastiani*, in mare exit: At *Abrahamo Ortellio* magis probatur *Menlascum*, fluuio ab *Ipuscoatibus* *Orio* dicto adscribere: cuius sententiæ libenter accederem, si minus obstarent interualla graduû apposita à *Ptolemæo*. *Menlasci* fluuio & *Oiasoni* vrbi (*Idanusa* aut *Oidassuna* est *Straboni*) quam aut ipsammet *Fontarrabiam* esse, aut ab illius sedibus non mul-

tum situ abfuisse, è Melæ verbis, vbi de Magrada agit, non difficilè est intelligere: At certè (nisi mendi arguere numerorum notas à Ptolomæo descriptas velimus: aut Menlasci aquas componere cum alueo fluuij illius, qui ab Ipuscoatibus *Rio de Leço* dictus, è montibus Nauarræ descendens, secatis *Oiarçunenſium* campis non procul à portu *Passagio* in Oceanum se effundit) *Menlascum* nihil à nostro *Vidassone* differre concedamus necesse est, ſicuti neque à Magradâ Melæ: nam vt *Vrumeæ*, Menlasci situs conuenire poſſit, neque id numeri Ptolemaici patiuntur, neque veriſimile eſt, Ptolemaum magni nominis Geographum, neglectis *Vidassone* & *Oriâ*, præcipuis iſtius tractus fluuiis, *Vrameam* exiguum amnem celebrare voluiſſe. Urbium Ipuscoë quas referre conueniat, ſolè ſunt, *ſanctus Sebastianus*, indigenis corruptè *Don oſtia* dictus, *Toloſa* atque *Fontarrabia*. Sancti Sebastiani oppidum in ipſo maris littore poſitum eſt, cui olim *Ycurum* nomen fuiſſe, cum referat in quodam diplomate apud Sandouall. in Catalog. Episc. Pompelon. Sanctius Pompelonenſis Rex, cognomento maior, præclarum ſuę antiquitatis teſtem tantum Regem habet: Ab alio deinde Sanctio Pompelonenſi etiam Rege, cognomento ſapiente auctum fuiſſe atque inſtauratum, argumento eſt diploma illud, quo ipſius incolis ea priuilegia concedit, quę in foro ſeu iure Iaccenſi continentur: Oppidum ipſum hoc noſtro ſæculo, licet non admodum amplum, cultu tamen atque elegantia commendatur, eſtq; ciuibus frequens & portu commodiſſimo munitum, qui mercatores nauigantes ad ſe allicit, nec ſecuram modo nauibus ſtationem hoc munimento, ſed ipſis etiam mercatoribus commercij exercendi facultatem præſtat propria ſitus opportunitate, cum in confinio penè Galliaę atque Hispaniaę iaceat.

TOLOSA ad confluentes *Orij* atque *Araxis* amnium
 sita mediterraneorum huiusce ditionis urbium Principa-
 tum tenet: ibique præcipuum domicilium habet, Præfe-
 ctus ille seu Magistratus, qui *Corregidor* ab Hispanis dici-
 tur. Alfonsi X. & Sanctij IV. eius filij auspiciis condi-
 tam fuisse, ante trecentos & quinquaginta circiter
 annos, Codicillis xx. Aprilis era 1328, à Sanctio obfi-
 gnatis probari potest, qui oppidanorum manibus te-
 runtur: *Fontarrabia* ad fluuij *Vidassonis* ripam (qui
 è *Nauarræ* montibus per *Vastanensem* agrum huc la-
 bitur) posita est, non longè à littore Oceani: fons ra-
 pidus seu rabidus à quibusdam Latinis scriptoribus dici-
 tur: ab indigenis suo tempore *Ondarribiam* appellatam
 fuisse, testatur *Garibayus* lib. 8. cap. 10: nunc tamen non
Ondarribiam sed cum triplici a, *Ondarrabiam* vocant:
 videturque sic dictâ *Vasconicâ* voce ab eo ipso flumine cui
 insidet, quasi *Ondarr-Ibaya*, id est postremum flumen:
 Est enim non *Ipuscoæ* modò, sed totius etiam *Hispaniæ*
 vltimum in *Galliam* ituris, vicissimque è *Gallicâ* in *His-*
paniam pergentibus, inter *Galliæ* amnes postremus oc-
 curro. A *Suintillâ* Rege *Gotho* conditam fuisse, affirmat
Beuterus lib. 1. cap. 27; sed quis credat *Beutero* sine teste
 loquenti in re adeo antiquâ & à nostro æuo remotâ?
 Mihi certè nulla suppetunt argumenta, quæ huic oppido
 tantæ vetustatis decus concilient: nec enim aliqua hîc
 veteris urbis *Oiasij*, *Oidassunæ* aut *Easonis* vestigia super-
 sunt: tametsi eius situm non malè huic vrbi conuenire,
 colligi possit è *Prolemæo* & *Melâ*. Hodie propugnacu-
 lum est *Hispaniæ* validissimum, *Galliæ* ex hac parte op-
 positum. *Alfonsus IX. Castellæ* Rex qui istud oppidum
 cum vniuersâ *Ipuscoâ* & *Alauâ* Sanctio *Nauarræ* Regi,
 huius nominis vltimo eripuit, oppidanis concessit eadem
 priuilegia

priuilegia fori seu iuris Iaccensis, quæ oppido sancti Sebastiani à Sanctij patre, aliquot ante annis, concessa fuerant, territorijque modum ac fines amne *Oiarçuni* & *Vidassone*, *Peñadaya* monte, *Lessacâ*, *Belsâ*, & *Irum-Vrançu* vicis terminari voluit, proprio diplomate hac de re confecto Palentiæ XIV. Kal. Maij erâ 1241. Promontorium huic oppido imminens *Oiaffonem* vocat Ptolemeus, adiunctâ vrbe cognomine: At Plinio *Olarso* est, Martiano verò Capellæ *Iarso*. Horum nominum vestigia seruat adhuc pagus *Oiarço* dictus, duabus leucis *Fontarrabia* distans: voce autem *Oiarço* Vascones rem vel locum syluestrem designant. Præter sancti Sebastiani portum, habet Ipuscoa alium egregium *Passagij* nomine notum, naturâ potius quam arte factum, qui ad IV circiter milliaria à Fano sancti Sebastiani situs est in Orientali plagâ; at Occidentem versus, sunt duo alij portus ignobiles *Gueteria* ac *Motrico* cum cognominibus vicis.

IN mediterraneis vrbibus præter *Tolosam* celebrantur, *Plasencia*, assiduâ varij generis armorum fabricâ, quæ hinc in vniuersas Hispaniæ regiones asportantur: & *Oñate* (quæ Comitibus Gueuaræ subiecta est) instituto illic gymnasio & liberalium, quas vocant, artium scholâ clara. Illa iussu Alfonsi IX. Castellæ Regis ædificari cœpit anno 1343: hæc verò antiquior est, eratque iam tempore Ferdinandi IV Castellæ & Ludouici cognomento Hutini Nauarræ Regum temporibus valida & potens, si tamen eadem est cum eâ, quæ in quibusdam illius ætatis tabulis Tabularij Regij Parisiensis *Oyñaz* nominatur. Vtrum Ipuscoa proprios olim dynastas habuerit necne, quemadmodum Biscaya, mihi non constat: hoc vnum scio, extitisse nonnullos primariæ nobilitatis viros, qui

Ipuscoa cognomen sibi adsciscerent; meminit enim Ioannes Brizius in historiâ Pinnatensi lib. 1. cap. 55. *Garcie Aznarij de Ipuscoa & Galgæ* eius vxoris qui erâ 1063 Regnante Sanctio Maiore Pompelonensi Rege monasterium *Ollaçabal* dictum, eiusdem cœnobij monachis concessere: Eadem tamen, in hoc, fuisse conditione *Ipuscoates* crediderim ac *Alauenses*, vt scilicet Dynastas sibi velut duces aut defensores, ad arbitrium eligerent: cum legam apud Sandouallium in commentario rerum sancti *Æmiliani* §. 71. Lupum Eneconis *Biscayæ* dominum, *Ipuscux* & *Alauæ* quoque dominatum obtinuisse erâ 1120: At posterioribus sæculis impetrarunt ab Henrico Rege huius nominis *IV*, ne deinceps alicuius optimatum Imperium perferre cogerentur, sed vt solis perpetuò Regibus ac eorum præfectis subiacerent, neque Regibus fas esset se *Ipuscoæ* dominio abdicare, aut illud in aliû quemuis conferre. Iam quod attinet ad ius summi Imperij in *Ipuscoâ*, illud penes Reges Pompelonenses ferè semper fuisse haud dubito: nec id magnifacio quod *Garibayus* lib. 10. cap. 8. ex diplomate, *voti S. Æmiliani* quod vocant, asseruit: *Ipuscoam* era 972. in potestate *Ferdinandi Castellæ* Comitis fuisse: nam vacillare illius diplomatis fidem, nec esse cur quisquam ei innitatur, ostendunt ea quæ in hanc rem obseruauit *Ambros. Moral.* lib. 16. cap. 16: tum illud præcipuè, quod prælium ad *Septem mancas* gestum (quæ illius voti veluti seges & materia ad argumentum subiecta est) nondum illa erâ sed quadriennio post cõmissum est, vt ibidem docet *Morales*. Insuper, etsi concederemus *Garibayo* diploma illud vitio carere: non ideò verum esset *Ipuscoam* tunc temporis ad *Ferdinandum* spectasse, quia illam *Ferdinandus* pari voto, ac suæ ditionis terras, erga sanctû *Æmilianum*

adstrinxit: illud enim cum bona Pompelonensis Regis venia, factum intelligi posset, ex his verbis quę ad calcem illius diplomatis addita sunt: *Ego autem Garzia Sanctionis Rex totius Pompelonensis Regni assensum præbui tanta devotionis & partem regni mei, quę vicinior illi est monasterio, sicut supra notatum est in illâ devotione stabiliui, & cum subiectis meis deuoto animo confirmaui.* Tabulas autem huiusce diplomatis, licet non ea, quam præ se ferunt, ęra scriptę sunt, esse tamen vetustas, ideò supra dixi, cum de fluuio illo Biscayo, qui *Bilbaum* alluit, verba feci: quia in antiquo Cartulario seu Codice tabularum manuscripto monasterij sancti Æmiliani (*Bezerro vocant*) scriptę reperiuntur: extatque *Cuellari* vrbe illarum exemplar Hispanicâ linguâ expressum, insertumque nouo diplomati Ferdinandi IV. Castellę Regis Vallisoleti XXI Septembris anno 1287 concessio: quo ea omnia, quę illis tabulis continentur, Ferdinandus rata habet: vtriusque testem habeo Sandouallium in commentar. rerum sancti Æmil. §. 35. Quod autem idem Garib. lib. II. cap. 22. *Ipuscoa* anno quoque 1090 in tutela Alfonsi Castellę Regis fuisse scribit, id idcirco factum ignorare non debuit, quod à morte Sanctij Garzię Pompelonensis Regis, qui *Penaleni* anno 1076 intemptus est, illius regnum, pulso inde vi hærede legitimo, partim ab eodẽ Alfonso, partim à Sanctio Remirez Arag. Rege occupatum est, atque ob eam causam Nauarri, inter Castellę & Nauarrę Regnum, (vt Roderic. Tolet verbis vtar) velut acephali fluctuabant: At post aliquot annos Garcia Ramiresij Nauarro Principe in auitum regnum restituto, Ipuscoa quoque eius imperio cessit, & in eadem causâ sub posteris eius mansit: donec Regnante Sanctio huius nominis vltimo, cum hic in Africam transmisisset & diutiùs ibi cunctaretur,

ardente bellis interim prouinciâ, coacta est simul cum Alauâ in ditionem ac potestaté Alfonsi IX Castellæ Regis venire. Ab eo tempore Castellæ Reges cum Ipuscua- tum, in illâ regni sui orâ & Gallix ac Nauarræ confinio habitantium, operam sibi vtilem futuram, fidem etiam necessariam viderent: de conciliandis eorum animis & ad vsus suos adiungendis satagentes, multis eos ac singularibus immunitatibus & prærogatiuis donarunt, plurimis etiam in eorum solo & patriâ vrbibus atque oppidis aut nouis condendis, aut veteribus reficiendis ac augendis studuere. Ab eodem enim Alfonso *Gueteriam* & *Motricum* in littore Oceani, instauratas & munitas comperio: Ab Alfonso autem eius nepote *Mondragonem* amplificatam & *Vergaram* conditam; At Ferdinandum IV *Azpeytia*, Alfonsum verò XI *Azcoytia* vrbium fundamenta iecisse publicis tabulis apparet: (in vnaquaque ambarum trimestri spatio consistere & litibus dirimendis ac facinorosis plectendis vacare *Correctoris* officio incumbit:) Ab eodem Alfonso XI, *Salina*, *Maia*, *Deua*, *Plasencia*, *Heybar*, *Elgoynar* & *Çumaya*, vrbis seu municipij ius acceperunt, *Vsurbilum* Henricum II, at *Orio*, *Cestona* & *Villa Regalis Vrrrechua* Iohannem I. conditores agnoscunt.

Maxima pars *Ipuscoæ* & id totum, quod *Vrolâ* & *Vidassone* annibus continetur, Pontificis Baionensis, in Vasconiâ Aquitanicâ, iurisdictioni in rebus Ecclesiasticis subiacebat, sed patrum memoriâ Philippus II. Hispaniæ Rex rescriptum à Pontifice Maximo impetrauit, quo indictâ causâ *Ipuscoæ* iurisdictioni à Baionensi abducta & ad *Pompelonensem* Episcopum traducta est. Huius rescripti causam Iacob. August. Thuan. scitè & ornate suo more lib. xxxvii histor. sui temp. ad annum c10 10LXV

expressit his verbis. *Ex occasione grassantis in Gallia sectarum mali postulatum ab Albano Philippi nomine fuerat ut Regis Edicto conueniendi ad conciones libertas in urbibus in limite positis reuocaretur, ne malum contagione in vicinas prouincias serperet & commoditate ob proximitatem allecti plerique ex altera ditioe in alteram migrarent: sed intercedentibus apud nos protestantibus & libello edito iniquitatem postulati exaggerantibus, Albani desiderio minime satisfactum fuit: eo tamen colore postea obtinuit à Pontifice Philippus, ut Vipuscoa & Bizcaya Cantabrie olim nomine comprehensæ prouinciæ, quæ Baionæ Episcopo suberant ab eius potestate ac Diocesi auellerentur magnâ Gallici nominis iacturâ & iniuriâ. Hoc tamen Pompelonensi Episcopo nõ purè aut decretoriè, sed tantum fiduciario iure à Pontifice attributum, tantisper dum grassantis in Gallia tunc hæresis lues cessaret, declarant ipsæ rescripti Pontificij tabulæ, quarum exemplum breuitatis studium hoc loco exclusit. Huius diocesis terminos à parte Ipuscoæ statuunt veteres tabulæ Cartularij Ecclesiæ Baionensis, tempore Benedicti VII. Romani Pontificis circa annû Christi 980 conscriptæ, sancti Adriani montem, quam sanctam Trianam vocant, & sanctam Mariam de Arosth, quæ vox non longè abit à nomine Vrostili, qui pagus parum ab Vrolæ amnis ripâ, atque Azpeytia vrbe distat. Reliqua Ipuscoa, quæ ab Vrola ad Deuam porrigitur, suberat olim Alauenfi Episcopo, nunc illi ius dicit Calagurritanus Pontifex, perinde ac Biscayæ: mons sancti Adriani cuius meminere tabulæ illæ, quæ Galliam spectat humanâ operâ pertusus est ad commeantium vtrò citròque necessitates.*

De Ipuscoa & Biscaya earumque incolis hæc vniuersum refert I. Metellus Sequan. in speculo orbis terræ:

Dominia Biscayæ & Guipuscoæ montibus obsita sunt nec mul-
 tum panis aut vini habēt. Aliquibus in locis panē ē milio quem
 Borona vocant pinsunt eduntque succum ē pomis expressum
 quem sidram nominant vini loco bibunt, maxima tamen Re-
 gionis pars vino panēq; aliūde illato utitur: multā materiam
 nauibus fabricandis aptam montes suppeditant, earumque cu-
 iuscunque generis plus in hac Regione paratur quam in alia
 Hispaniæ parte. Harum provinciarum gentes veloces bellico-
 seq; sunt ceterisq; nationibus nauigādi arte præferēda credū-
 tur, ferri chalybisque venæ in iis regionibus sunt tantumq; eius
 materiæ hic effoditur ut multis regnis sufficiat. Et paulò post.
 In Biscaya & Guipuscua ccc ferri cudēdi officinæ sunt, in qua-
 rum unaquaque quot annis ad minimum mille pondo (quæ
 quintales vulgus nominat) ferri & chalybis elaborantur,
 quibus hæc addunt qui nuper mercatoris tabulas geo-
 graphicas edidere, Guipuscoani nauigationi ut plurimum
 operam dantes ex piscium quos Baccalaos vocant captura &
 balenarum quæstum faciunt, harum adipem in ahenis deco-
 ctam liquefactamque & cadis impositam longè latèque distra-
 hunt liquorem vulgò Traiam vocant, sal quoque hic coqui-
 tur in loco quem Salinas appellant. Et infrà: Incolæ iisdem
 cum Biscaynis sunt moribus eadēque utuntur lingua natu-
 ra sunt ingeniosi, ciuiles, exculi satis, ad alliciendum faciles,
 honoris cupidi, suorum priuilegiorum defensores acerrimi, agi-
 les, animosi, ad tractanda omnis generis arma dexterrimi, &
 ad militiam proclines, mulieres validæ sunt, robustæ, vira-
 gines sunt veræ, corpore bene habito, nec ineleganti forma.
 Superiora ferè omnia ex Medina Hispalensi libro, *De las
 cosas notables de España* cap. 131. & ex Garibayj lib. xv.
 cap. xv. expressa sunt, Nauagierus addit hoc tractu tan-
 tum ferri chalybisque effodi ut singulis annis lxxx millia
 Ducatorum inde quæstus fiat: Ipuscuates nauigationes

animas parant in illam Americæ Septentrionalis Regionem quæ *terra noua* vel *terra de Bacallaos* dicitur, inde sumam illius piscis qui Bacallao dicitur copiam inuehūt, litteris parum dediti sunt Ipuscoates & Biscayni licet ad eas non inepti, vt iactat Garibayus. Cæterum omnes ferè elato sunt animo & ad iracundiam procliui. Hoc etiam vtrique populo proprium est (tamen si commune cum Reliquis Vasconibus) quod candidi atque aperti sunt & ad humanitatem propensi, ostentationem aliquantum affectant, auaritiam auerfantur, diuitiarum non multum appetentes, paupertatis tamen impatientissimi sunt. Postremò (quæ illis maxima laus est) inuiolata in suos Principes, familiares & heros fidei, inter quascumque alias gentes, palmam ferunt. Iam absoluta Vasconiæ Ibericæ descriptione, principum in ea familiarum veterum stemmata expedienda sunt.

De origine Navarra Regni ac de primis illius Regibus, varia diuersorum authorum sententia examinata.

C A P V T IX.

IN assignandis Regni Pompelonensis siue Nauarrici primordiis, bifariam diuisi sunt autores: Nam plerique veterum Annalium Aragonensium, qui in cœnobij sancti Iohannis Piñatenfis scriniis latent, fidem sequuti, illa à tempore Pelagij I. Asturiarum Regis ab anno scilicet DCCXVI vel DCCXVIII aut vt plurimū DCCXXIV repetunt, Garfia Ximenij primo Rege constituto, cui ad annum Christi DCCLVIII vitâ functo, successorem in regno tribuunt filium Garfiam Eneconis, huic Fortunium Garfiæ, Fortunio Sanctium Garfiæ, Sanctio Xi-

animas parant in illam Americæ Septentrionalis Regionem quæ *terra noua* vel *terra de Bacallaos* dicitur, inde sumam illius piscis qui Bacallao dicitur copiam inuehūt, litteris parum dediti sunt Ipuscoates & Biscayni licet ad eas non inepti, vt iactat Garibayus. Cæterum omnes ferè elato sunt animo & ad iracundiam procliui. Hoc etiam vtrique populo proprium est (tamen si commune cum Reliquis Vasconibus) quod candidi atque aperti sunt & ad humanitatem propensi, ostentationem aliquantum affectant, auaritiam auerfantur, diuitiarum non multum appetentes, paupertatis tamen impatientissimi sunt. Postremò (quæ illis maxima laus est) inuiolata in suos Principes, familiares & heros fidei, inter quascumque alias gentes, palmam ferunt. Iam absoluta Vasconiæ Ibericæ descriptione, principum in ea familiarum veterum stemmata expedienda sunt.

De origine Navarra Regni ac de primis illius Regibus, varia diuersorum authorum sententia examinata.

C A P V T IX.

IN assignandis Regni Pompelonensis siue Nauarrici primordiis, bifariam diuisi sunt autores: Nam plerique veterum Annalium Aragonensium, qui in cœnobij sancti Iohannis Piñatenfis scriniis latent, fidem sequuti, illa à tempore Pelagij I. Asturiarum Regis ab anno scilicet DCCXVI vel DCCXVIII aut vt plurimū DCCXXIV repetunt, Garfia Ximenij primo Rege constituto, cui ad annum Christi DCCLVIII vitâ functo, successorem in regno tribuunt filium Garfiam Eneconis, huic Fortunium Garfiæ, Fortunio Sanctium Garfiæ, Sanctio Xi-

minum Garfiæ, Ximino Garfiam filium, quo sine liberis decedente, Regnum noua electione ad Eneconem cognomento Aristam dicunt peruenisse, qui deinde illud Garciae filio transcripserit, Garfias Sanctio cognomento Abarcæ, Abarca Sanctio Garfiæ cognomento tremulo patri Sanctij maioris. Alij contra Roderici Toletani Episcopi, grauis & antiqui scriptoris autoritate freti; Regnum ab Inico vel Enecone cognomento Aristâ auspicantur, huic itidem Garfiâ filio successore dato, Garfiæ verò Sanctio Abarcâ, at Abarcæ Garciae tremulo: Garfiâ Ximenio aliisque Regibus, quos ante Aristam ponunt prioris sententiæ authores, insuper habitis. Sanè si rem attentius consideremus, prior opinio non parum aberrat à veritate, siue rationem temporum inspicias, siue ordinem successionis Regum, sed ne posterior quidem vitio caret, cum plerosque Reges, quos certum est inter primum Regem & Sanctium Abarcam, Sanctij maioris auum regnasse, silentio prætereat. Vtraque cum obstinatos habeat defensores accuratius examinanda est & iustis machinis oppugnanda. Stephanus Garibayus, cui multum historiae nomine debet Hispania, plurimum Nauarra, cum aliàs in plerisque næuis, qui historiam Nauarricam fœdabant, tollendis fœliciter versatus sit, hoc vno loco sui se dissimilem præstitit, dum aliorum autorum errores, quos illi tot subsidiis veterum monumentorum, quæ in manibus habebat, fulto, corrigere facillimum fuerat, nouis subinde erroribus auxit, pro singularibus Regibus, qui Fortunij, Sanctij Garfiæ & Garciae Sanctij nomina, ante Regem Abarcam tulere, geminos nobis obtrudendo: & quia in eo maximè lapsus est in quo primæ sententiæ authores veluti duces certos secutus fuit, ideò illum inter ipsos in hac disputatione complectemur. Primum itaque

contra

contra prioris sententiæ authores illud fidenter decernimus : nullum proprium Regem Pompelonensibus seu Nauarris ad Ludouici Pij Imperatoris Romani & Francorum Regis ætatem imperasse , sed ipsos aliquandiu immunes imperij, aliàs Francorum Regibus, nonnūquam etiam Sarracenis subiectos vixisse. Sebastianus Salmantic. Episcopus, qui nō multis annis Ludouici ætatem excessit, cum res in Hispaniâ ab aduentu Sarracenorum ad sua vsque tempora gestas, literis mandandas suscepisset, Asturiæ seu Oueti Principum vitas sigillatim descripsit, Pompelonensium verò seu Nauarrorum Regum nusquam meminit : quin imò in vita Froilani, qui anno 757, in Asturia regnare cœpit, hunc Regem Vascones suo imperio rebelles domuisse prodit : vbi siue voce Vasconum (ex propria huius nominis vi) Pompelonenses & Nauarros omnes significare voluit : siue Alauenenses tantum, vt ex ipso in vita Mauregati Regis colligere licet, contrariam nostræ sententiam funditus evertit : cuius authoribus Alauam tunc temporis ad Pompeionense seu Nauarræ Regnum spectasse probatur. Sebastiano adiungo Eginhardum, aliósque historicos Carolo Magno & Ludouico Pio Regibus ætate suppare, quos à Petro Pithæo dudum editos nuper bono publico auctiores dedit Andr. Duchenius ; nam hi quoque dum istorum Regum Annales contexunt, multa pro re nata de rebus Hispanicis interserunt, neque Reges Asturiæ indictos prætereunt : at de Regibus Nauarræ aut Pompeionis vel etiam Suprarbis (vt quidam eos iam tum nuncupatos fuisse hariolantur) altū apud eos silentium ; cæterum de rebus Pompelonensium & Nauarrorum ita scripsere, vt nullos ea ætate inibi Reges proprios fuisse, ex eorum verbis intelligi facile possit : quorum summa

est, anno 778 Carolum, ab Ibnabala, aliisque Sarraceno-
 norum proceribus accitum, Hispaniam cum valido ex-
 ercitu appulisse: Vascones & Nauarros veluti de via sibi
 subdidisse: Pompelonem oppidum cum oppugnasset ad
 deditonem compulsisse: Rursus in reditu, eiusdem op-
 pidi mœnia, quasi rebellionem futuram prospiceret, di-
 ruisse: Anno 806 tam Pompelonenses quàm Nauarros,
 qui non ita pridem ad Sarracenos defecerant, in fidem
 recepisse: Anno 809 Ludouicum Regem Pompelonem
 adiisse, ibique iis, quæ è re tum publicâ cum priuatâ erant
 procuratis, Aquitaniam repetiisse: Anno denique 824
 Eblum & Azenarium Comites cum copiis à Ludouico
 Pompelonem missos, postquam datum sibi negotium
 peregissent, in Galliam redeuntés à Vasconibus in an-
 gustiis Pyrenæi malè acceptos & deletis copiis compre-
 hensos fuisse. Sed operæ pretium fuerit, in re adeò con-
 trouersâ & plenâ dissensionis, inter hodiernos authores,
 eisdem scriptores loquentes audire. Eginhardus in Ca-
 roli Magni vitâ, bella ab hoc Principe gesta & incre-
 menta Franciæ Regno adiecta, recensens. *Ipsè, inquit,
 per bella memorata, primo Aquitaniam & Vasconiam
 totumque Pyrenæi montis iugum & usque ad Hiberum am-
 nem, qui apud Nauarros ortus & fertilissimos Hispaniæ
 agros secans, sub Dertuse ciuitatis mœnia Balearico mari
 miscetur. Deinde Italiam totam &c. Deinde omnes barba-
 ras ac feras nationes quæ inter Rhenum &c. Ita perdomuit,
 ut eas tributarias efficeret.* Author Annalium Franco-
 rum vetustus qui anno 808 viuebat, è Codice manuscri-
 pto Ioannis Tiliij auctior superiori anno à Duchenio edi-
 tus, ad annum 779. *Tunc, inquit, dominus Imperator
 agens partibus Hispaniæ, per duas vias, unam per Pam-
 paloniam, per quam ipse perrexit, usque Cæsar-Augustam,*

ibi obsides receptos de Ibinalarabi & de Abutauro, Pampaloniâ destructâ, Hispanos V Vascones subiugatos reuersus est in Franciam. Idem Eginhardus seu alius quisquis est author Annalium Coloniae primum ab Hermãno Comite Nuenario editorum, ad annum 778. Tunc, inquit, Rex persuasione prædicti Saraceni spem capiendarum quarundam in Hispaniâ ciuitatum haud frustra concipiens, congregato exercitu profectus est: superatôque in regione Vasconum Pyrenici iugo, primò Pompelonem Nauarrorum oppidum aggressus, in deditiorem accepit. Inde Iberum amnem vado traiciens Casaraugustam præcipuam illarum partium ciuitatem accessit: acceptisque quos Ibinalarabi & Abithaur, quosque alij quidam Saraceni obtulerunt obsidibus, Pompelonem reuertitur: cuius muros, ne rebellare posset, ad solum usque destruxit: ac regredi statuens, Pyrenici saltum ingressus est. Idem Author ad annum 806. In Hispaniâ verò Nauarri & Pompelonenses qui superioribus annis ad Saracenos defecerant in fidem recepti sunt. Qui locus totidem verbis extat in iis Annalibus quos anno 808 conscriptos fuisse diximus, quamquam in tempore aliquantulum variant. Nam in annum 807 illa referunt. Author vitæ Ludouici Pij, qui se Astronomum & in aulâ ipsius Pij versatum profiteretur, ad annum 809 de eodem Rege verba faciens. Superato autem, inquit, penè difficili Pyrenearum transitu Alpium Pampalonam descendit, & in illis quamdiu visum est, moratus locis, ea quæ utilitati tam publicæ quàm priuæ conducerent ordinauit. Idem Author ad annum 823. Eodem anno Eblus atque Asenarius Comites trans Pyrenici montis altitudinem iussi sunt ire. Qui quum magnis copiis usque ad Pampilonam issent & inde negotio peractô redirent, solitam loci perfidiam, habitatorumque genuinam fraudem experti sunt. Circumuenti enim

ab incolis illius loci, omnibus amissis copiis, in inimicorum manus deuenire. Qui Eblum quidem Cordubam Regi Sarracenorum miserunt: Afenario uero, tanquam qui eos affinitate sanguinis tangeret, pepercere. Hunc tamen Ebli & Afenarij vel Afinarij (vt eum uocant, Annales illi ab Hermanno Nuenario editi) casum, ad annum 824 referunt ij Annales, in reliquis uero cum hoc authore consentiunt. Superiora omnia confirmant etiam alij ueteres historici, tam anonymi à Pithæo & Duchenio editi, quàm Aimonius, Regino, & Sigibertus. Quod si antiquiora tempora recolamus, eisdem populos, ante Caroli in Hispaniam aduentum, primùm sub Regum Asturiæ, deinde sub Sarracenorum imperio fuisse nihilo seciùs apparebit: & de Regibus quidem Asturiæ docent hi Roderici Toletani & Lucæ Tudensis loci. Roderic. lib. 4. cap. 5. de Adefonso Asturiæ Rege huius nominis primo. *A Malauâ*, inquit, (lege ex MS^{to} Collegij Nauarrici Parisiensis in Alauâ) & *Orduniâ*, *Biscaiâ* & *Nauarra* & *Ruconia* & *Sarasacio* usque ad Pyrenæum plurima castra puniuit. (lege ex eodem MS^{to} muniuit) Lucas Tudensis lib. 4. de eodem Adefonso. *Exercitum cum Froyla contra Sarracenos sepius mouens quam plurimas à Barbaris ciuitates oppressas bellando cepit, id est Lucum, Tudam, Portugalam &c. Alauam, Biscayam, Aiconem, Orduniam, Pampiloniam & Beroziam. Omnes quoque Arabes gladio interficiens, Christianos, qui detinebantur captiui, secum ad patriam duxit. Eo quoque tempore populauit Asturias & Leuanam & totam Castellam, Alauam & Biscayam & Pampilonam: alias autem ciuitates vastauit quia illas non potuit populare.* Quæ tamen Lucæ uerba, haud usquequaque congruunt cum iis quæ in hanc rem scribit Sebastianus Salmanticensis Episcopus, in uita ipsius Ade-

fonti, vbi postquam de vrbibus ab eo expugnatis egit, hæc subdit. *Eo tempore populantur Primorias, Leuana, Trasmiera, Supporta, Carranca, Burgis, quæ nunc appellatur Castilla & pars maritimæ Gallicia: Alaua namque Vizcaia, Araone & Ordunia à suis incolis semper esse possessa reperiuntur: sicut Pampilona, Deguis (sic enim legitur in manuscripto libro) atque Berroza.* Roderici & Luca sententiam confirmant hæc verba præfationis veteri foro seu Codici legum Suprarbiensium annexæ. *Entonces se perdio España entroa los puertos sino en Galicia & las Asturias & daca Alaua, Bizcaia, & dootra part Bastan & la Berrueza Deierri & en Anso & sobre Lacca & encara en Roncal & en Sarasaz & en Sobrarbe & en Ansa & en estas montayñas se alçaron muy pocas gentes & dieron se à pief asiendo caualgadas & pusieron se à cauaillo & partian los bienes à los mas efforçados entroa que fueron en estas montayñas d' Aynsa & de Sobrarbe que eran mas de ccc. à cauayllo.* Et paulò post. *Et depues cleyron Rey al Rey D. Pelayo que fue de linage de Godos & guerreo de las Asturias à los Moros & de todas las montañas.* Non autem diu in hac conditione perseuerasse hos populos, sed breui in Maurorum Regum potestatem venisse, & in ea vsque ad Caroli Magni tempora mansisse, è veteribus tam Arabum quàm Francorum historiis colligitur & è prioribus quidem hæc narrat Ludouicus Marmol. lib. 2. descriptionis Africæ parte 1. cap. 14: Circa annum Christi 733 Ben Xequè Regulum Maurum, cui etiam Atinij cognomentum fuit, Pompelonem oppidum vniuersamque Nauarræ regionem armis obtinuisse: rursus cap. 17 post Atinium fato functum Yucefo alteri Regi Mauro è Galliâ cum copiis reuertenti, circa annum 751 Adefonsum Asturiæ Regem, comparato exercitu in Nauarrâ

occurriffe, multas ibi vrbes & castra occupaffe, commiffoque inter vtrumque circa Calagurrim prælio, victorem Adefonfum fe euafiffe. E Gallis verò fcriptoribus hoc præterea liquet anno 778 Pompelonem etiamnum in ipforum Maurorum ditione fuiffe: Regino Prumiensis qui ea quæ de Caroli geftis fcripfit, ab antiquiori fe authore accepiffe monet ad annum 814. *Carolus, inquit, cum exercitu in Hispaniam ingreffus est, venit enim primò ad Pampilonam ciuitatem, deinde ad Cafarauftanam urbem perrexit, ubi innumerabilis multitudo de partibus Burgundie & Auftriae vel Baioariae seu Prouinciae & Septimanie. Pars etiam Longobardorum in auxilium Francorum conueniunt: obfidione itaque ciuitatis territi Saraceni obfides dederunt & immensum pondus auri: eiectis itaque Saracenis de Pampilonâ murisque eiusdem ciuitatis dirutis Vasconibusque subiugatis in Franciam reuertitur.* Pluribus hanc obfidionem Pompelonis profequitur Paulus Æmilius lib. 23 hiftoriæ Francorum, ex præfcriptis Vasconum Annalibus, quos in Caroli vitâ fe præcipuè fecutum fuiffe profitetur. *Ad Pompelonem, inquit, castra posita, miffi qui percontarentur deditonem ne facerent Saraceni, qui eam valido præfidio infederant, an fortunam belli experiri vel- lent. Tempus primùm ad deliberandum petebant: datum est diei spatium: deinde id agebant ut ad Reges socios amicosque sibi mittere liceret: ut nisi intra quindecim dies auxilio illi præfto effent, dederent sese urbemque: è re Francorum esse, urbe integra à clade belli potiri potius, quàm & à victore per iram, & à victo per desperationem euersâ, &c.* Satis ne quæfo hæc demonftrant Pompelonenses ac Nauaros eo interuallo temporis, quod ab ingreffu Sarracenorum in Hispaniam, ad annum vsque 824 effluxit, propriis Regibus caruiffe, eoque quatuor illos, qui huc irrepse-

runt, Garfiam Ximenij, inquam, Garfiam Eneconis, Fortunium Garfiæ & Sanctium Garfiæ, si minus ementitos, at saltem præposterè ac perturbato ordine hic collocatos fuisse? Sed plenius adhuc nostra confirmant vetusta diplomata ac monumenta apud Ioannem Brizium lib. 1. cap. 20 & 26. & lib. 2. cap. 2. Garib. lib. 22. cap. 3. 6. & 10. Blancam cap. de variis Suprarbiensis Regni initiis sententijs, Ambros. Moralem lib. 15. cap. 36. & Sandoual. in Catal. Episc. Pompel. quæ quatuor illos Reges Garfiam Ximenium, Garfiam Eneconis, Fortunium Garfiæ, & Sanctium Garfiæ, non ante, sed post Aristam, ab anno scilicet 856 ad annum 924, vixisse clamant. In agnoscendis tamen his Regibus, qui è diplomatum istorum lectione emergunt, non ita concors omnium sententia est, quin nostra controuersiam aliquam patiatur: Nam vt speculum si frangas, duplicem pro vnicâ faciem reddit, sic nomina istorum Regum, quasi membra luxata, sua sede dimota & à vera epochâ abiuncta, geminos pro singulis Reges effingendi non nemini ansam dedere. Vnde infestis ecce in nos incurrit signis Garibayus, vt quatuor illos Reges in pristinâ sede tueatur, & à totidem cognominibus Regibus qui Aristam subsecuti sunt & iis diplomatibus designantur, separet: triplicique certat argumentorum acie, quarum prima & postrema duces ostentant alios prioris sententiæ authores, inter quos, vt præmonui, principatum tenet author Anonymus Annalium veterum Aragonensium. Hi, inquit Garibayus, non vnicum duntaxat, sed binos statuunt Garfiæ Eneconis nomine Nauarræ Reges, Fortuniumque faciunt Garfiæ Ximenij nepotem, cum alter Fortunius, Ximini non Garfiæ sit nepos. Sanctium etiam, qui Fortunio illi in Regno successit, ip-

filius filium esse affirmant: At alter Sanctius Fortunij posterioris successor, ipsius non filius sed frater extitit. Secunda autem acies à vetustis tabulis Sanctij Garfiæ Regis, huius nominis primi, in gratiam Roncalensis pagi incolarum æra 860, anno nimirum Christi 822, ut ait Garibayus, emissis vires ac robur accipit: quibus, eo anno Pompelonê Sanctium regnasse fuissèque Fortunij Regis filium, apertè declaratur. De authore Annalium primo loco videamus, an tanti sit ut Sebastiano Salmanticensi, Eginhardo & aliis antiquissimis authoribus, quorum testimoniis nostra sententia stat, præferri debeat. Porrò etsi de ipso iudicium ferre difficile sit, cum nec nomine quidem nobis notus sit (licet Petrum Marcillum monachum, à quibusdam credi testetur Hieronymus Blanca) Annales verò illi adhuc in occulto lateant, necdum lucem viderint: præsto tamen nobis est autoritas Hieronymi Çuritæ, omnium, quotquot de Aragonicis rebus scripserunt, longè doctissimi & idonei harum rerum arbitri: Hic enim in Indicib. rerum Aragoniæ à se anno 1578 editis, ad annum 758 testatur, hunc authorem monachum fuisse Pinnatensem, neque scientiâ, neque diligentiam, neque etiam fide commendandum, neque adeò vetustate clarum, utpote qui ex eunte decimo quarto sæculo vixerit. *Vetus, inquit, Rerum Aragonensium author, qui ante cc annos Regum facta composuit, in artificio & operâ quam tenui & exili, quum aliàs nullam adhibuisse diligentiam videatur, in recensendis Regni originibus, longè se & ceteros omnes superat: sed falsò quæsitæ propriæ gentis laus, leuiorem authorem facit: præsertim cum Rudericus Simenius Toletanus Antistes, propior temporibus harum rerum scriptor, & longè vetustior, apud quem clariora, certioraque domi militiæq; gesta exponuntur,*

Reges

Reges quos ille noster commemorat, silentio prætermiserit. Iplemet quoque Garibayus, restituitis in locū suum tribus Regibus, Fortunio scilicet Garfiæ, Sãctio Garfiæ & Garfiã Sanctij, quos ille monachus inter Aristæ Regis successores omiserat, & explosã ac confutatã fabulã illã, quam de Sanctij Garfiæ, Aristæ nepotis natali, Annalibus suis intexuerat, vbi illum, ex vtero matris inter Maurorum acies exsecto, auulsum persuadere conatur, satis supérque hominis inscitiam & indiligentiam in aspectum lucémque protulit. Frustra igitur istius anonymi scriptoris autoritate nos oppugnat Garibayus, ac in fide huiusmodi testis, de rebus tot sæculorum intervallo à suã ætate disiunctis, testimonium dicentis acquiescere iubet, quem ipse in aliis minus antiquis, tum falsi, tum manifesti erroris conuictum tenet: quamuis illum in numero quidem Regum nobiscum potius, quàm cum Garibayo sentire; in cæteris verò, quæ hoc loco ex ipso vsurpat Garibayus, magis *ἀντιροισις*, seu vitiosis anticipatæ æræ calculis, quàm rerum commentis laborare eius scripta, iustis rerū estimationibus, probare posse confidimus.

VENIO nunc ad tabulas Sanctij Garfiæ anno 822, vt putat Garibayus, Roncalensibus concessas, quæ tanti ab eo fiunt, vt iis se maximè antea ambiguum, & veluti fluctuantem, inter vtramque de primis Regibus opinionem, ad priorem pertractum asserere non dubitet: sed illud, quod præcipuè in quæstione tanti momenti optandum fuerat, & quod veluti caput erat, tabulas ipsas non exhibuit: quique aliàs, in huiuscemodi monumentis euulgandis multus fuit, in hac parte se admodum parcum præbuit. Cuius rei hanc causam reperio, quod illas tabulas nec habuit, nec vñquam vidit: solum enim exemplum diplomatis cuiusdam, à Carolo huius nomi-

nis tertio Nauarræ Rege, Roncalensibus concessi, quo illas tabulas firmas & perpetuas esse iubet, penes se esse iactat. Iniquè igitur nobiscum agit Garibayus, dum suæ opinionis fidem, earum tabularum autoritate constare vult, quæ nusquam extant. Sed esto, concedamus diplomate illo Caroli 3. seriem tabularum Sanctij Garfiæ comprehendi, ipsasque æræ 860 siue anno 822 adscribi: num ideò hic numerus æræ, seu anni, qui è sola librarij aut scribæ peritiâ, fide, ac sedulitate pendet, pro cerro & indubitato habendus est? minimè certè, fallaces enim sunt istiusmodi librariorum manus & nimium erroribus (præcipuè in numeris annorum, qui arithmeticis notis exprimuntur describendis) obnoxij: itaque ab iis seriò cauendû monent duo eruditi viri Morales & Sandoual- lius: ille lib. 15. cap. 25. & lib. 16. cap. 22. & 24: hic autem in vitis Regum Ramiri I. & Alfonsi III. cognomento Magni, atq; alibi passim. *En los priuilegios, inquit, in vitâ Alfonsi tan bien ay falta, porque faltan muchos originales, y los traslados de los mas se sacaron por malos escriuientes ignorantes y descuydados. Et in vitâ Ramiri. Todo se puede creer de tan malos escriuanos, como agora 300 años auia.* Adde, nec illud ipsum diploma Caroli Regis vniquam Garibayo visum aut inspectum fuisse, sed tantum exemplum aliquod à priuato quopiam Historiæ ignaro, in vsum suum negligentia manu descriptum: Archetypum enim iam ante natum Garibayum interciderat, absumpto igni Roncalensium Tablino: ideòque Roncalenses anno 1527 Castellæ Principes tunc temporis in Nauarrâ rerum potentes, illorumque Curiam maiorem, quam vocant, supplices adiere & factâ fide incendij, testifica- taque amissi diplomatis serie, impetrarunt, vt illius exem- pla, quæ à priuatis, citra publicam autoritatem, con-

scripta fuerant , in publica acta referre sibi liceret , factumque est in hanc rem à Curiâ decretum huiusmodi.

CARLOS por la diuina clementia Emperador siempre augusto & Dona Juana sumadre y el mismo don Carlos por la misma gratia Reyes de Castilla, de Nauarra &c. Parecieron ante nos, y los Alcaldes de nuestra corte mayor del Reyno de Nauarra, es assaber Iuan de Subiri procurador de la dicha corte, & procurador de los Alcaldes, iurados, Gentiles hombres Fijosdalgo de nuestro valle de Roncal, fecha fe de su procuracion demandant de la una parte y el fiel & bien amado nuestro Confegero el licenciado Gaspar Calderon nuestro procurador fiscal y patrimonial defendiente de la otra, el qual dicho Iuan Quiri en el dicho Iuycio presentò una petition y articulos, à cerca los priuilegios que la dicha valle tiene y el dicho nuestro procurador fiscal pidio trespado de aquellos para responder è por nos è los dichos Alcaldes le fueron mandado dar los dichos trespados & ambas las dichas partes alegaron de su drecho &c. laqual dicha supplicacion y articulos y las copias de los priuilegios en aquellos mencionados y lo por el dicho fiscal negado y lo dende subseguido son del tenor siguiente S. C. R. M. los Alcaldes iurados è uniuersidad de la valle de Roncal dicen que sus priuilegios y escrituras concedidos por les Reyes deste Reyno à ellos y à la dicha valle originalmente las tenian en la Yglesia de Ysana que es en la dicha valle laqual pocos dias ha como es notorio que fu quemado con todo lo que en ella estava y los dichos priuilegios y escrituras que son las que van puestas en un memorial aneio à la presente petition, y el tenor de cada una de ellas en efecto y porque ay personas que vieron è leyeron los dichos priuilegios y escrituras è lo contenido en ellos, de los quales assi bien ay copias colationadas sacadas fiel y deuidamente de los mesmos originales de los dichos priuilegios por

persona publica y Notario Real supplican, manden receuir information de los testigos que vieron y leyeron los dichos priuilegios y escrituras y saben lo contenido en ellos y de cada uno dellos como parece por el dicho memorial y tienen vistas y leydas las copias de los dichos priuilegios y coteiados con los dichos originales y hauida la dicha information les manden dar en publica forma &c. E contestado el dicho pleyto ante nos y los Alcaldes de nuestra Corte mayor en iuyzio ambas las dichas partes alegaron las sobredichas razones e otras en fundamento de sus intenciones acerca lasquales por nos certifiar del fecho de la verdad ouimos cometido y mandado a cierto Comissario nuestro, para que el recibiesse mediante iuramento y en forma deuida interrogasse a los testigos que de parte de los procuradores de las dichas partes les serian presentados y que de todo lo que supiesse nos ficiessse verdadera relation &c. E fixieron todos los autos ata la conclusion e no prouo [el dicho fiscal] cosa ninguna contra lo suso:dicho y los dichos Alcaldes iurados vezinos y conseio de la Val de Roncal o su procurador an prouado bien e cumplidamente lo que les conuenia y era necessario prouar en razon del sobredicho: Portanto nos el Cesar. Reyna y Rey sobredichos a relation de los Alcaldes de nuestra Corte mayor de Nauarra por esta nuestra presente sententia definitiva declaramos y pronunciamos el dicho Val de Roncal tener los dichos priuilegios cuyas copias de suso van encorporadas y auerseles quemado los originales, e no auer estado aquellos rotos cancellados ni en alguna manera vitiados los quales mandamos les sean dados en publica forma a lasquales dichas copias queremos y mandamos a perpetuo se les aya de dar y de tanta fe y credito como a los propios originales se diera ansi en iuyzio como fuera del, y que por uertud del gozen de todas las libertudes &c. Dada en la ciudad de Pamplona so el dicho

grand sello de nuestra Chancelleria segundo dia del mes de Septiembre del año de mil y quinientos y veynte siete años.

IDEÒ autem exempla illarum tabularum, quæ hodie in manibus Roncalensium versantur, ab imperito aliquo negligenter descripta fuisse dixi, quia multa in iis errata, non in numeris tantum annorum (in quibus lapsus facilius est , eo quod semper ferè notis breuibus, non autem perscriptis litteris componuntur) sed in nominibus etiam propriis Regum commissa deprehendi, quæ non historiæ solùm perito, sed mediocriter etiam in legendis veteribus monumentis versato vitare facillimum fuisset: nam vt leuiores omittam, pro *Theobaldo* Rege *Garfiæ*, & pro *Henrico*, *Philippi* nomina præferunt: pro *Sanctio* quoque *Pompelonensi* & *Arragonensi* Rege, *Ramiri* nomen ibi legitur.

QVID quod ipsemet *Garibayus* fidem his tabulis *Sanctij Garfiæ* derogat, dum ea quæ in iis de *Abderamene Cordubæ* Rege, regnante *Fortunio* parente *Sanctij à Roncalensibus* interempto narrantur, cum veritate historiæ pugnare docet? lib. 21. cap. 10. *Dizen auer muerto en la batalla Abderrahamen Rey Moro de Cordoba : pero en esto de la muerte pongo yo dificultad, à causa que en esto tiempo reynaua en Cordoba Ali Hathan primero desto nombre, segun la computacion de los auçtores, que de aquellos Princes Moros hablan.* Sunt insuper alia in illo diplomate *Sanctij Garfiæ* verbis exposita, quæ antiquæ historiæ gnaros non parum offendunt: cuius generis est istud: *Ordonium Legionensem Regem* ab *Abderamene* in acie cæsum fuisse, regnante *Fortunio* (id est, ab anno 802 ad annum 815) eaque cæde elatum *Abderamenem* transceso *Pyrenæo* ad *Tolosæ* vsque confinia prædandum processisse. Certum enim est, nondum id tempo-

ris vllum Regem Ordonij nomine Legionensibus imperasse : si quidem Ordonij primi Regni initia circa annum 850 statuunt Sebastianus Salmanticensis & eorum temporum scriptores & A. Morales, ille in vitâ Ordonij, hic verò in libro XIII. cap. 54. & 55. Reliqua autem, nimirum, illâ ætate, seu Abderameni, seu alteri Sarracenorum Duci Gallia fines invadere & illis infestandis tam longè Tolosam vsque impunè vagari licuisse, quis credat, duobus potentissimis Regibus, Carolo scilicet (cui à rebus gestis Magni cognomentum inhæsit) vniuersæ Gallia & Ludouico Pio eius filio Aquitania imperantibus ? Idque eò certè minùs probabile fit, quod iis temporibus, Ludouicum complures expeditiones in Hispaniam cum validissimis copiis fecisse, oppugnandisque Saracenorum castris atque oppidis, Barcenonæ potissimùm, Osca & Tortosæ strenuam operam nauasse, ex vetustis Francicorum Annalium scriptoribus cognoscimus. Ne quis tamen hæc à me ideò animaduersa putet, vt inde præiudicium aliquod authoritati illarum tabularum Roncalensium fiat, sed vt qui eas legent cautiores reddantur in iis omnibus quæ ibi historicâ fide narrantur, nullo discrimine admittendis : Nam de cætero, quemadmodum ipse de earum veritate dubitare non ausim, sic pleraque in iis librario-rum culpâ corrupta, quædam etiam vitio temporum perperam exposita esse, nemo vel minimùm in Hispania historia notitiâ versatus, inficias iuerit : ita vt vnico earum suffragio novos in Nauarrâ Reges creare, non periculosum modo, sed etiam omnino temerarium videatur, & penè cum illorum flagitio comparandum, qui nouissimè in regio Persarum folio, nescio quæ Regum mendicabula, vt cum Plauto loquar, Assueros Priscos,

Assueros Babylonios, Assueros Pios, & nouos quoque Cyros collocare ausi sunt: aut cum illius errore qui nostrâ memoriâ in classem Hispaniæ Regum, nouum Regem Froilanum nomine, Pelagio æqualem inducere studuit: quorum primi iure vapulant apud Scaligerum libris de emend. temp. alter verò Ambrosij Moralis Hispanicorum Annalium conditoris peritissimi censuram meruit. Quæ autem in illis tabulis Roncalensibus pro firmis & certis, quæ item pro falsis ac mendosis haberi debeant, paulò post videbimus.

IAM quia in hoc certamine Garibayo se socios & adiutores præbuere Hieronymus Blanca, in comment. rerum Arag. & Ioannes Bricius Martinez Abbas Cœnobij sancti Ioannis Pinnatensis, in historiâ illius Cœnobij: ne cum iis quidem manum cõferere dubitabo. Ait Blanca, ex Roderic. Toletani scriptis concludi, ante Aristam Regem, in Nauarræ prouinciâ, alios Reges extitisse: Muniminam enim illam seu Momeranam Froilæ Asturiarum Regi enuptam, ex Regali Nauarrorum stirpe profectam fuisse, testari eundem authorem. Sed hîc Roderico oppono Sebastianum Salmanticensem, illo longè antiquiorem & Froilæ ætati proximum scriptorem, à quo etiam Rodericum ea, quæ de Froilâ narrat, sumpsisse credidit Morales. Hic enim Muniam illam (sic vocat uxorem Froilæ, quam Rodericus Momeranam) non à Regiâ Nauarrorum stirpe, sed è Vasconum gente ortam fuisse prodit. *Vascones, inquit, rebellantes superauit atque edomuit, Muninam* (ita legitur in ms. cum vulgata editio Muniminam præferat) *quamdam adolescentulam ex Vasconum prædâ sibi seruari præcipiens, postea eam in Regale coniugium copulauit, ex quâ filium Adonsum suscepit.* Per Vascones etiam hîc à Sebastiano Ala-

uenfes speciatiim defignari, antea docui, & idipfum iam dudum oftenderat Morales lib. 13. cap. 17 & 25. Eft tamen verifimile hîc Rodericum Regalem progeniem pro primariâ ftirpe Comitum Alauenfium vlturpaffe, fic enim fæpius has voces *Regalis, Regnum & Regium*, iis quæ ad Comites feu Duces fpectant, applicatas fuiſſe, tam ab ipſo Roderico, quàm ab aliis priſcis ſcriptoribus obſeruauit: itaque Viracam Garſiæ Eneconis & Teudam Sanctij Garſiæ i. vxores, Regio ſanguine natas prædicat idem Rodericus lib. 5. cap. 21. & 22: cum tamen vtramque Aragoniæ Comitum genere procreatam fuiſſe certum fit: ſic apud Aimonium lib. 4. cap. 6. hiſt. Franc. *Hunoldus* dicitur affectaſſe Aquitaniæ *Regnum*, hoc eſt, Ducatum. Non ſecus Sigebertus ad annum 820 *Lupum* vnum è proceribus Vaſconum *Regem* Vaſconum appellat. Gregorius Turonenſis lib. 4. cap. 4. hiſtoriæ Francicæ. *Britannos Aremoricos* ſemper in Francorum Regum poteſtate fuiſſe & Comites non Reges dictos teſtatur; & nihilominus eodem capite, nec non cap. 16. lib. 5. eorum ditionem *Regnum* vocat. Idem author lib. 2. cap. 2. Sulpicij Alexandri verba referens *Marcomerem & Simonem* Francorum nunc *Duces*, nunc *Regales*, nunc *Subregulos* vocat. In legibus Alemannorum cap. 35 patrimonium Ducis *Regnum* nuncupatur. *Si quis Dux filium habet contumacem & malum, qui rebellare conetur contra ipſum patrem & filius eius vult eum deſhonorare, aut per raptum Regnum eius poſſidere, non obrineat quod inchoat &c.* Extant apud Antonium Yepes in Appendice tomi 1. Chronici Benedictini cap. 8. tabulæ piæ cuiuſdam largitionis 5 Idus Iulij æra 1010, id eſt anno Chriſti 972 à Garſia Caſtellæ Comite & Aua eius vxore hac ſerie verborum factæ. *Ego Garſia Fernandes, & uxor mea Aua,*

si beneficiis diuinis nostra compensetur oblatio, parui penditur quod concedimus, quòque sumus, quodque Regno præditi & rerum Domini sumus cælesti largitate locupletati. Ideò timentes pœnas inferni &c. videlicet per misericordiam Domini & per huius nostri Regalis gloriæ titulū & pro remedio animabus nostris damus atque concedimus exitum vel terminū &c. Sed & alios Castellæ Comites Garfiâ antiquiores, Rodericum scilicet I. qui anno, 72 claruit, & eius posteros, Regnandi & Regalis voces de se vsurpasse, testantur eorum verba apud Sandouallium in comment. Rer. S. Æmil. §. 24, 25, 26, 30, 31, 32, 33, 37, & alibi. Author veteris Chronici manuscripti Cœnobij Malleacensis in Piçtauis, cuius excerpta apud Th. Godofredum historicum Regium mihi videre contigit. Anno, inquit, 1058 *VV*ilhelmo Comiti Piçtaviensi, qui & Petrus cognomento Acer, successit in Regno *G*ofredus. Hinc patet quam vano nitantur fundamento qui, ex hac vnâ voce *Regali* apud Rodericum parum intellectâ, Nauarrorum Principum Regnum cum æuo Froilæ Asturiarum Regis componere conantur. Quod autem Roderico authorem Chronici Hispaniensis, nomine Regis Alfonsi X. editi, adiungit Blanca, cum is ferè vbique non tam Historicum agat, quàm Roderici interpretem (nisi sicubi fabulas Carpij & Cidi, atque alia id generis commenta scriptis commendat) non puto, explicatô Rodericô, in eo refellendo mihi laborandum esse.

HVIC Blancae argumento, quatuor adiungit veteres tabulas Ioannes Bricius lib. 1. cap. 20. veluti subsidarias legiones, quas breui derelictâ diuersâ acie ad nos transitionem facturas spero. Primæ tabulæ sunt Garfiæ Sanctij Pompelonensis Regis, eiusque vxoris Ximenæ, quibus Cœnobio Pinnatensi, Monasterij Fontis-frigidi

gratiam hi Principes faciunt. Constat, inquit Brizius, his tabulis Monasterium istud à Garfia Eneconis Rege Nauarrorum conditum fuisse, indéque probatur regnasse in Nauarrâ Garfiam Eneconem: quod ei libenter concedimus: sed de tempore, ab eo dissentimus: atque etiam de numero, siquidem in altero Rege eiusdem nominis antiquiori austruendo laborat ille, Authorem veterum Annalium Aragonensium, Garibayum, & alios secutus: eúmque octauo sæculo regnasse & ad annum 802 vitam produxisse existimat: At nos hunc solum, qui Inico Ximenoni, quem vulgò Aristam vocant, in regno successit, quique ab aduersariæ sententiæ authoribus Garfia Eneconis secundus dicitur, agnoscimus: priorem verò commentitium arbitramur: quem pariter frustrâ his tabulis sustentari opinatur Brizius, cum nihil in iis de illius Garfiæ Regis æuo, qui hoc Monasterium condidit, contineatur. Ideoque alias ipse iis adiicit tabulas, à Ximino Episcopo conscriptas, quibus eidem Monasterio quartum Episcopale villarum seu agrorum aliquot largitur: his tabulis deesse numerum anni, subscripsisse autem Fortunium Garfiæ Pompelonensem Regem, atque Azenarium Comitem Aragonensem admonet: Enimverò cum duo, inquit, Comites Azenarij nomine Aragoniæ præfuerint, neutrius ætas cum ætate Fortunij Garfiæ posterioris congruit: (nam alterum huius quoque nominis Regem fingunt, exeunte nono seculo Nauarræ imperantem) itaque priori tribuendas esse has tabulas consequens est, expungendamque in iis vocem Azenarij & pro eâ Galindi vel Ximeni Comitum nomen substituendum. Dupliciter hic peccatur à Brizio: primùm quia id pro certo & concessio sumit, quod in quæstione versatur: ætatem, scilicet, Comitum Azenarij posterioris,

quem vnà cum Sanctio Garfiaz, Rege Nauarræ vel Suprarbis, vt ipse vocat, anno 832 obiisse affirmat, quod tamen nos tam de Comite quàm de Rege falsum esse infra suo loco docebimus: rursus dum, vt eâ se difficultate expediât, quam ipse sibi peperit æram illarum tabularum ad tempus longè antiquius transferendo, quàm ætas Ximeni Episcopi illarum Authoris & Fortunij Garfiaz Pompelonensis Regis, qui iis subscripsit ferre possit, illis vim facere conatur mutato Comitibus nomine & Galindo aut Ximeno in Azenarij locum suffecto: Et sic auctoritati veteris monumenti, quod in iis rebus vtramque paginam facere deberet, proprium sensum & suas leues coniecturas antepone non veretur. Succedunt his tabulis aliæ apud Brizium, quibus narratio Regulæ Monasterij Fontis-Frigidi, à Garfia Eneconis Rege, vnà cum Gulgerindo Episcopo Pompelonensi, institutæ comprehenditur, in quibus æquè numerum æræ desiderari ait: nequaquam tamen eas ad Garciam, Eneconis filium spectare, sed ad alium antiquiorem eiusdem nominis Regem, ideò arbitratur, quia illius æuo nullus Episcopus nomine Gulgerindi vel etiam V Villesindi (ambas enim voces affines inter se esse & pro eâdem sumi posse non abnuat) Ecclesiæ Pompelonensi præfuerit: cuius rei vnicum testem citat Sandouallium in Catalogo Episcoporum Pompelonensium: sed parùm attentè Catalogum illum legisse videtur Brizius, cum hæc scriberet, siquidem eiusdem fol. 11, 14, 16, 18, & 141. V Vilesindi vel Guillesindi Episcopi (vtrouque enim modo id nomen effertur) ad annos 842, & 851. expressam mentionem fieri cuius legenti facile apparebit: Cui cum successorem proximum Ximum faciat Sandouallius, huiusque Pontificatus mentionem anno 914. (gram voluit dicere)

ordiatur: Ecquid satis indicasse videtur Guillelindum administrationem Pontificij muneris ad hanc vsque æram continuasse? Obiicit deinde nobis Brizius tabulas illas, quæ Cœnobium sancti Martini Cercitensis à Galindone Comite Aragoniæ, approbante Garcia Eneconis Rege, conditum clamant, & æram quidem his adscriptam ad Garfiam Eneconis filium, quem secundum vel posteriorem huius nominis nuncupat, pertinere fateatur. *Verdad es que no faltan autores que alargan la foundation desta casa à los tiempos del secundo Garfia Ynigues hijo de Arista porque la data deste privilegio que alego es de aquella edad.* Negat tamen esse veram, ideò nimirum, quia epocha Galindi Comitris, illi æræ, vt asserit, aliena est: sed id ipsum erat quod argumentis certissimis cõfirmare oportebat, quæ tamen eum prorsus deficiunt: solum enim adducit testimonium Garibaij, Blancæ & aliorum recentiorum eiusdem sectæ scriptorum, quod nobis hic pro Panidis suffragio erit, cum non minus ipsorum, quàm Brizij sententiã oppugnemus. Quod autè Çurita in Indic. Galindi huius ætatem & illius Cœnobij Cercitensis constructionem ab ipso factam in annum Christi 803. contulit, id eum non tam ex suâ, quàm ex anonymi scriptoris Annalium Aragonensium mente fecisse, satis ipse lib. ii. cap. 5. suorum Annalium significat. Superfunt iam examinandæ quartæ tabulæ ab eodem authore cap. xxi. eiusdem libri recitatæ, quibus Galindus Azenarij Comes, Garcîa Enecone Rege, Ecclesiæ sancti Petri Siresiensis fundos aliquot & possessiones piè largitur, rogâtque Sanctium Regem generum suum vt Ecclesiam illam authoritate suâ tueatur: In iis autem hoc primùm obseruare decet, non apponi solum æram, quæ temporibus Garcîæ Eneconis illius, quem nos inter Aristæ suc-

cessores admittimus, consentanea sit: verum etiam nomina Principum, qui tunc Galliæ atque Galliciæ imperabant, adscripta esse: *Ærâ enim 905, Carolo Rege in Galliâ, Alfonso filio Ordonij in Galliâ Comatâ (Galliciam hoc nomine intelligit) & Garcîâ Eneconis in Pampilonâ, scriptas esse ibidem proditur. Has nihilominus tabulas, istius Garcîæ Eneconis ævo subtrahere nititur Brizius, ideò scilicet quia Sanctij Regis meminere: quem, etsi Garfiæ cuiusdam filium fuisse, non ambigit qui, ipso superstite, paterni Regni partem obtinuerit: istius tamen nostri Garfiæ filio, cui pariter Sanctij nomen fuit, nulatenus conuenire, ex eo probat, quod hunc (quæ sententia est Roderici Toletani & Authoris anonymi Annalium) posthumum fuisse credit & post patrem à Mauris interemptum, ex utero matris similiter interfectæ exsecto auulsum. Præterea cum *ærâ*, inquit, 905, quæ anno Christi 867 congruit, Garcias hic noster Regnum inierit, annos natus solum quindecim, fieri non posse, ut illo ipso anno filium habuerit Regem maturum coniugio & cui Aznarij Comitissæ filia uxor esset. Postremò *æram* illam 905, siue annum Christi 867; Caroli Galliæ & Alfonsi Galitiæ Regum ætati conuenire negat. Concludit itaque ad annum 805 reuocandas esse illas tabulas, emendatâ *ærâ*, ita ut vnius centenarij nota abiiciatur: *æræ* autem nomen non hic pro *ærâ* Hispanicâ, ut fieri assolet, sed pro anno Christi sumatur, deleanturque illæ voces *Ordonij filio* quæ inibi Alfonso Galitiæ Regi tribuuntur. Mirari licet tot ineredita atque absurda huic Scriptori in vnicò contextu excidere potuisse. Nam (ut illud præteream quod initio capituli Curitam imprudenter refellit, ea quæ hic de aliis quibusdam tabulis disseruit, tanquam de istis dicta accipiens) in eo præcipuè ferendus non est, quod ut verba &*

seriem veteris monumenti incorrupti & nullius vitij suspecti immutare & corrumpere sibi liceat, illa assumit, quæ non solum certa & indubitata non sunt, sed etiam iam pridem fuerunt ab eruditis viris refutata: Huius enim generis sunt ea, quæ de ortu posthumo Sanctij Garciae & de tenerâ ætate Garciae Eneconis regnum ineuntis, effutiit. Ad illa quod attinet, consulendus est Garibayus lib. 22. cap. 6. Compendij Historici, cuius sententiam nos pluribus infra confirmabimus, cum de Sanctij Garciae Regno agemus: de ætate verò Garciae Eneconis, nihilo seciùs falli hunc scriptorem argumento est verustum diploma Eneconis Regis, apud Sandovallium in Catal. Episc. Pompel. fol. 13, quo declaratur iam anno Christi 839 Garciam, Eneconis filium, parenti fundos & saltus quosdam Ignatio Lanço, vni ex proceribus Regni, donationis titulo largienti adfuisse & assensum præbuisse: aliud item diploma ipsius Garciae, filij Eneconis, extat apud Garib. lib. 22. cap. 3. quo constat hunc Principem anno 876. de consilio Fortunij filij sui Legerense Cœnobium adiisse, ibique ea quæ illo diplomate continentur eo præsentem peregrisse. Quod autem ætates Caroli Gallie & Alfonsi Galitiæ Regum, ab anno 867 disiunctas esse arbitratur Brizius, nimium se in eo *αὐτὸς ὁ πρῶτος* exhibet, cum nihil notius sit, quam eo ipso anno Carolum Caluum in Galliâ, Alfonsum verò 3. Ordonij primi filium in Galitiâ rerum potitos fuisse. Certè hæc duo postrema monumenta, nec non tria illa aut quatuor diplomata Garciae Scimenonis & Galindonis Comitum grâ 894 & 896 emissa, quæ cap. 26. & 30. lib. 1. sui operis intexuit Brizius, magni esse momenti poterant huic authori, ad inuestigandam veram epocham Galindonis Comitum Aragonensium, ab omnibus Hi-

storicis hæctenus ignoratam: sed quid facias homini adeò in suâ sententiâ obfirmato & præiudicatis opinionibus irretito, vt veritatem non modo non quærat delitescen- tem, sed vtrò etiam respuat oblatam?

BINÆ iam se nobis offerunt bullæ Pontificiæ Garfiæ Ximeno, vt ferunt, Regi inscriptæ: altera à Gregorio 2. anno 717: altera verò à Zachariâ anno 745. Illam ob- scurus Cœnobita, in Tabulariis Pali aut Nauarrésij, Prin- cipatus Bearnensis, à se, vt iactat, repertam Authori Historiæ Apologeticæ Nauarræ Regni, quæ anno 1628 Pompelonæ prodiit, incauto tradidit edendam: Huius verò solum lemma ac inscriptionem exhibuit Andræas Fauynus Parisiensis Curix patronus, in *Historiâ Nauar- ræâ*, & in alio libro, cui titulus *Theatrum honoris & mi- litix*, à se Gallicâ linguâ editis, dissimulatis tamen foru- lis, vbi bulla ipsa quæri posset. Ambæ certè pro putidis otiosorum hominum commentis haberi debent: & priorem quidem, falsam & merum figmentum esse, ne- fas sit dubitare; vetat hoc ipsa orationis series, aliena prorsus ab illius æui stylo & paralogismis atque anacro- nismis scatens: Cuius generis illa sunt, quod Celtiberos cum Nauarris confundit, Mauros & Sarracenos Lybios vocat, & Ouetanæ vrbi ad annum Christi 717 (quo vix- dum condita erat) Episcopum tribuit, quem tamen Re- ge Froilâ, qui anno 757 regnare cœpit, primum obti- nuisse, translata eò Lucensi sede, author est Sebastianus: vetat insuper affectata illa Cardinalium subscriptio, sæ- culo illo planè insolens: Prohibent denique, ipsa Pali & Nauarrensis cartophylacia: in quibus ipse, qui iis ex- cutiendis antiquitatis noscendæ gratiâ, multum tempo- ris atque laboris impendi, nihil prorsus tale, nihil quod ad ætatem Gregorij 2. Pontificis maximi accedat, exta-

re affirmare possum: imo nec extitisse iam à centum annis euincit authoritas libri, qui Indicis aut Inuentarij nomine, anno 1530, iussu Henrici Lebretij illius regionis Principis, operâ verò Petri Biaxij, eiusdem Consiliarij conscriptus, omnium quæ ibi asseruantur monumentorum titulos & summam, additis anno & die, quibus vnumquodque confectum est, complectitur. Ad posteriorem verò bullam quod attinet, cum nondum lucem viderit, sed adhuc latebris se tueatur, non video quæ eius esse possit authoritas: illam interea non parùm suspectam facit vel ipsa inscriptio à Fauyno edita, quæ vix sibi constat, aliis enim verbis ab eo recitatur in *Historiâ Nauarræâ*, aliis in *Theatro honoris atque militiæ*: quin etiam in eo sibi malè consulit Fauynus, illius bullæ patronus, quod authorem non laudauit, nec locum, vnde eam accepit, indicauit: quasi parùm interesset, in re adeò vetustâ atque reconditâ, antiquitatique illustrandæ opportunâ, testes adhibere, aut illius loci, vbi bullæ copia haberi posset, lectorem commonefacere.

De titulo Suprarbiensis Regis, quem nonnulli Scriptores primis Nauarræ Regibus tribuunt, de quæ fabulosis quibusdam, ab iisdem illorum Regum Historiæ inspersis.

CAPVT X.

NON leuiter illis omnibus incommodis, quæ priorem sententiam sequuntur, sibi defunctus videretur Blanca, cum primos illos Reges, qui in controuersia versantur, non tam Pompelonensibus & Nauarris, quàm Suprarbiensibus præfuisse edixit. Suprarbiense autem Regnum in Aragoniâ collocat, eiusque caput ac Metropolim

re affirmare possum: imo nec extitisse iam à centum annis euincit authoritas libri, qui Indicis aut Inuentarij nomine, anno 1530, iussu Henrici Lebretij illius regionis Principis, operâ verò Petri Biaxij, eiusdem Consiliarij conscriptus, omnium quæ ibi asseruantur monumentorum titulos & summam, additis anno & die, quibus vnumquodque confectum est, complectitur. Ad posteriorem verò bullam quod attinet, cum nondum lucem viderit, sed adhuc latebris se tueatur, non video quæ eius esse possit authoritas: illam interea non parùm suspectam facit vel ipsa inscriptio à Fauyno edita, quæ vix sibi constat, aliis enim verbis ab eo recitatur in *Historiâ Nauarræâ*, aliis in *Theatro honoris atque militiæ*: quin etiam in eo sibi malè consulit Fauynus, illius bullæ patronus, quod authorem non laudauit, nec locum, vnde eam accepit, indicauit: quasi parùm interesset, in re adeò vetustâ atque reconditâ, antiquitatique illustrandæ opportunâ, testes adhibere, aut illius loci, vbi bullæ copia haberi posset, lectorem commonefacere.

De titulo Suprarbiensis Regis, quem nonnulli Scriptores primis Nauarræ Regibus tribuunt, deque fabulosis quibusdam, ab iisdem illorum Regum Historiæ inspersis.

CAPVT X.

NON leuiter illis omnibus incommodis, quæ priorem sententiam sequuntur, sibi defunctus videretur Blanca, cum primos illos Reges, qui in controuersia versantur, non tam Pompelonensibus & Nauarris, quàm Suprarbiensibus præfuisse edixit. Suprarbiense autem Regnum in Aragoniâ collocat, eiusque caput ac Metropolim

tropolim Aynsam facit. Sed cum subinde Garciam Ximanium cum copiis in Nauarram penetrasse, & quaedam arces in Cantabriâ armis occupasse narret; Garciam verò Eneconis, illius filiam, Pompelonem ipsam expugnasse: At Sanctio nepoti vniuersam Nauarræ prouinciâ, in ipso Regni initio, id est sub annum Christi 815, paruisse; omnia illa argumenta, quæ paulò ante adduximus, vt Nauarros ac Pompelonenses Reges, intervallo illo temporis à nobis principio superioris capitis definito arceremus, aduersus commentitios hos Principes Suprarbienses æquè pugnant. Eisdem tamen præfractètuentur Blanca & Brizius Martinez, próque illorum statu veluti pro singulari gentis suæ gloriâ, summis ingenij viribus certant: maximi id esse momenti arbitrati ad Aragonici Regni antiquitatem, pro dignitate ipsius longius producendam, ita vt etiam Nauarrici initiis anteferatur: sed quo authore id faciunt? nullo certè idoneo aut parentum nostrorum memoriâ antiquiori. Stephanus Garib. lib. 1. cap. 6. & lib. 21. cap. 7. Compendij Histor. & Sandouall. in catalog. Episcop. Pompelon. titulo, *De Garcîâ Rege cognomento Tremulo*, fidem faciunt, in nullis Nauarræ Regum monumentis aut tabulis (quæ quidem ante Sanctium Maiorem conscriptæ sint) Suprarbiensis Regis titulum iis adscriptum reperi. Fatetur etiam Hieron. Blanca, apud veterem auctorem historię Aragonum, primos illos Reges Pompelonenses semper dici, nunquam Suprarbienses: id ipsum testatum reliquit Brizius Martinez de veteribus monumentis Ecclesiæ Pinnatensis. Blanca titulo, de variis de Suprarb. Reg. init. sententiis. *Neque, inquit, huic meæ opinioni obsistere videtur, quod priscos hosce Reges in Pinnatensi historiâ pluribusque aliis monumentis Reges in Pompi-*

lonâ vocatos inueniamus, nulla prorsus Suprarbiensis tituli factâ mentione. Brizius Martinez lib. 1. cap. 6. *Bien es verdad que en muchos actos de los primeros Reyes, que lo fueron iuntamente de Sobrarue y Pamplona, se halla, que tan solamente se intitulan Reyes de Pamplona, sin hazer mencion alguna de Sobrarue.* Hieron. Çurita ad annum 758 testimonium Authoris Annalium veterum Aragonensium referens *Hic verò, inquit, prodit Garciam Simenium cum uxore Iunicâ primùm ex quo Mauri Hispaniâ potiti sunt, in Vasconum regione Regnum constituisse, quod Navarra posteri vocarunt.* Postremò quicūque hæctenus de rebus Nauarricis scripsere, primos illos Reges Pompeionenses aut Nauarros nuncupant, non autem Suprarbienses. Horum numero censentur Sampirus Astoricensis, Rodericus Toletanus, Garcias Euguius Baionensis, Rodericus Sanctius Palentinus, Alfonso à Carthagena Burgensis, Episcopi, Carolus Princeps Navarra R. Volaterranus, Franciscus Tarapha Canonicus Barcinonēsis, & alij pleriq;. Videamus igitur quibus freti rationibus hi duo authores sibi cum tota antiquitate certamen in hoc argumento proposuerint. Hieron. Çurita ad annum 814 (infit Blanca) *Suprarbium id temporis Regni nomen sortitum fuisse ait: idēque in Annalibus refert antiquum quoddam priuilegium extare Ecclesie sancti Petri Siresiēsis, in quo Sanctij Garsie Regis & cuiusdam Aragonensis Comitis fiat mentio nomine Comitis præpostero ordine Regio nomini anteposito.* Nescio quid cogitaret Blanca, cum hæc scriberet; nec video quemadmodum ex iis effici voluerit, Garciam Simenium & quatuor qui illi successere Reges Suprarbio sedem Regni habuisse, indēque Suprarbienses non Pompelonenses nuncupatos, quod erat in quæstione positum: At ipse facilè euincam, vel teste Blancâ, di-

ploma illud seu priuilegium, vt ille vocat, à Çuritâ laudatum, nihil ad hanc controuersiam pertinere, illud ipsum est enim quod Blanca in id caput Cõmentariorum suorum, cui Sanctius II. Abarca & Galindus Aragonum Rex 3. titulum fecit, referri curauit in hunc modum. In nomine Domini nostri Iesu Christi & pax omnium sanctorum ubi sunt virtutes recondite in hunc locum qui appellatur Sirefa, gloriosique ac beatissimi Petri Domini Apostoli & fratris eius beati Andreæ Apostoli & Domini Stephani leuitæ & Domini Michaëlis Archangeli atque sancti Saluatoris, vel aliorum plurimorum Sanctorum quorû sunt ibi reliquie condite; vt præbere dignetur auxilium Dominus noster Iesus Christus illis intercedentibus & placeamus Christo. Amen. Ego Endregoto Galindonis & proles eius Sanctio Garseanes Rex & uxor eius Vrraca Ferdinandi. Sub gratiâ Dei grato animo & propria voluntate conuenit nobis pro redemptione animæ nostræ & ideo in loco Sanctorum offerimus villam, quæ dicitur Exauierre Martes post obitum nostrum cum omnibus omnino, domos, hortos, vineis vel omni herencia, molinos, pratos, vel omnia quæ nobis pertinent, in loco illo cum suis terminis de Aragon assuso &c. Facta carta confirmationis sub die tertia Kal. Iulias æra MIX. regnante Sanctio Garseanis & Vrraca regina in Aragon & Pampilonâ & Degio Episcopo in Aragon, Blasto Episcopo in Pampilonâ: & Bernardo Episcopo in Naierâ. Ego Sanctio Garseanis, qui hanc chartam fieri iussi manu mea roboravi & signo. Ego Endregoto Galindonis manu mea roboravi. Ego Vrraca Ferdinandi manu mea roboravi. Pergit Blanca, aitque, In priuilegiis Roncalensis Vallis habitibus concessis, quorum Carolus Princeps meminit, & Garibayus eorum exempla se asseruare dicit, Garsie Regis ac Fortunij eius filij, infantis Suprarbiensis nominati, expres-

sam fieri mentionem. Nusquam hoc dictum est vel à Carolo Principe vel à Garibayo: quod etiam falsum esse propriis ipsius priuilegij literis ostendere paratus sum, quæ in Archetypo Roncalensium his verbis sunt consignatæ.

CARLOS por la gracia de Dios Rey de Navarra Duque de Nemox à todos quantos las presentes letras veran & oyran Salud. Como à los Principes qui tienen de Dios en la tierra cargo de administrar iustitia pertenezca render su merito o demerito à cada uno & assi como por iustitia son tenidos punir & castigar los criminosos y delinquentes, sean tenidos de exalçar & render Señalada gracia, don y remuneracion à los virtuosos que siempre acostumbraron à se emplear en obras meritorias y virtuosas, tocantes al seruicio de Dios è acrecentamiento de la fee Catolica & sea assi que nos ayamos visto, è fecho leer en nostra presentia dos priuilegios otorgados y dados à los pueblos habitantes y moradores en nostros lugares de nostra tierra de Val de Roncal que estonce eran adelant à perpetuo: es assauer el primero de Don Sancho Garcia Rey de Pamplona, Alaua è de las montañas el qual fue dado en la ciudad de Pamplona en el mes de henero de la era de ochientes è xixanta años: el segundo priuilegio fue otorgado y dado à los dichos Roncalenses por Don Sancho Garcia Rey de Pamplona de Aragon y de Sobrarbe de Ribagorça de Nagera, de Castilla y de Alaua el qual fue dado en Sobrarbe, en la era de mil cinquenta y tres annos: otrosi ayamos visto dos confirmaciones de los dichos priuilegios, la una otorgada y fecha por el Rey Remiro Rey de Pamplona, de Aragon, de Sobrarbe è de Ribagorça, laqual fue dada en la era de mil ciento y veynte y siete años, è la otra confirmacion fecha por el Rey Don Garcia de Navarra, laqual fue dada en Pamplona, en el mes de Mayo en la era de mil cient ochienta y

*Un años: Et segunt parece mas largament por los dichos pri-
 uilegios, y aquellos à los dichos pueblos de la dicha Val de
 Roncal ouiesse sido otorgados, por razon que ellos se acertaron
 y fueron en Compania del dicho Rey Don Sancho Garcia e
 obieron la delantera en una batalla que el huuo en un lugar
 clamado Ocharan contra los infieles Moros enemigos de la
 fee Catolica en la qual batalla por la gracia de Dios, el dicho
 Rey Don Sancho Garcia ouiesse seido vencedor: è assi bien
 por razon que los dichos pueblos de la dicha valle de Roncal
 en el tiempo del Rey Don Fortuni Garcia padre del dicho
 Don Sancho Garcia Rey en el lugar clamado, Oloast, obieron
 vencido y muerto à un Rey Moro de Cordoa clamado
 Abderamen e uenieron las gentes de su huest perseguiendo
 e enançan dolos ata el lugar clamado Guissa: el qual dicho
 Rey Abderamen auia fecho muchos males y daños à los Chri-
 stianos, è hauia muerto al Rey Orduño de las Asturias que
 era Christiano e hauia passados los montes de Roncesuayl-
 les, ata la ciudad de Tholosa destruyendo la fee Catolica è por
 causa y ragon de los dichos seruiçios sobredichos è por vigor de
 los dichos priuilegios los ombres y mugeres habitantes è mora-
 dores en los lugares de la dicha valle de Roncal qui estonces
 eran e seran adelante è los successores è decendientes dellos
 à perpetuo obiesse seido por las dichas razones Infançones, in-
 genuos è quitos de toda seruitud Real y Imperial, è toda lezta
 peaje barraje, en todo el Reyno de Nauarra, segun todas las
 cosas sobredichas por los dichos priuilegios mas largamente
 pueden parecer. Facemos saber que nos considerando las co-
 sas sobredichas que son muy antigas y autenticas: otrosi con-
 siderando que en memoria de ombres pueden alçancar tanto
 tiempo de los otros Reyes de Nauarra, donde nos deffendemos
 como en el nuestro los dichos de la valle de Roncal siempre
 con gran effuerço è amorosidad, como gentes que an amado el*

bien è el seruicio de los Reyes è del Reyno exponiendo sus personas en muchos periglos ata la muerte inclusiue, an defendido los limites y derechos de nuestro Regno, que son en la frontera aumentando siempre aquellos sin diminucion en res è se son mostrados continuamente como buenos y leales subditos è naturales seruidores prestos, voluntarios è afecionados à seruicio nuestro è de todo nuestro Regno, entendiendo que sea iusto è rezonable que los dichos seruicios tan antiguos y señalados y notables les deuā tener y ser fructuosos de fauorable remuneracion, mouidos por las cosas y razones sobredichas è otras muchas &c. Losquales dichos priuilegios antiguos quanto à los cassos sobredichos especificados è declarados en ellos nos de nostra autoridad Real è cierta ciencia aprouamos, loamos è ratificamos &c. Otrosi por raçon de los dichos priuilegios antiguos los dichos de val de Roncal son aforados à los fueros de laqua y Sobrearbe, è por la diuersidad è diferencia que es entre los dichos dos fueros, podria ser gran confusion è variedad entre ellos, en quanto algunos de ellos se querrian ayudar del uno y los otros del otro: Por esto nos queriendo tirar dentre ellos toda manera de discordia y debat, de nostra autoridad Real y cierta ciencia hauemos querido y ordenado, queremos & hordenamos por las presentes que los dichos ombres y mugeres, vezinos habitantes y moradores de los dichos lugares de nostra val de Roncal, è los descendientes y successores dellos, qui à presente son y por tiempo seran à perpetuo sean aforados al fuero general de nuestro Reyno &c. Dada en la puente de la Reyna primero dia de Setiembre laño del nacimiento de nuestro Señor 1412. Por el Rey en su Consejo Simon Nabar. Addit Blanca, tempore Froila I. Asturum Regis, qui Nauarros in potestate habuit, complures eorum se totos Suprarbiensibus Regibus addixisse, testemque huius rei producit Beuterum: sed nihil est quod nos cogat

credere Beutero nupero scriptori in hisce antiquis quæ non ex sermone hominum recenti, sed ex Annalium vetustate eruenda sunt. Idem iudicium de Carolo Principe facere liceret, vnico sæculo Beuthero antiquiore, nisi viderem frustra conari Blancam, in suæ opinionis commodum, eum inclinare: quasi vero Enecone Aristâ primo Nauarræ Rege constituto, eo ipso alios Regeseo antiquiores Suprarbiensibus asserere visus sit, & non potius ipsos reiicere. Nouum deinde firmamentum accersit Blanca ab hâc scribendi formula, quam in suis diplomatibus vsurpat: Rex Sanctius Maior *facta charta &c. Regnante me Rege Sanctio in Pampilona, in Superarbi & Ripacurcia.* Vnde colligit Suprarbium ante Sanctium Maiorem Regni titulum adeptam fuisse, ideoque proprios Reges habuisse. Nihil ineptius hac ratiocinatione: Solemne fuit Sanctio Maiori (quemadmodum & aliis Hispaniæ Regibus) ditionum aut insignium oppidorum, quæ à Mauris pepererat, aut à maioribus parta acceperat, nomina titulis suis affingere: ideoque non se Pampilonæ, Aragoniæ, Suprarbiæ & Ripacurciæ tantum imperare profiteretur, sed etiam Alauæ, Naiæræ, Castellæ, Asturiæ, ditioni Palliariensi & Gasconiæ, quemadmodum testantur Garibayus, Morales, Yepes, Sandouallius, & ipse etiam Brizius lib. 2. cap. 28: quis tamen sanæ mentis hinc arguat Castellam, Alauam, Najeram, Palliarem ditionem & Gasconiam olim regna fuisse & vnumquamque earum proprios Reges coluisse? Plus firmamenti aduersariis esse videtur in Iure Nauarrico (forum vocant) quod Suprarbiense inscribitur. Nam vnde hoc, inquit, nisi ab ipsius conditoribus Regibus Suprarbiensibus? sed nec in hoc quoque cum iis consentio: cum exploratè norim ius illud Nauarricum, à

Suprarbiensi iure ita differre, vt totum à parte: fuiffé que
 tá ex Suprarbiensi illo, quàm ex aliis iuribus singularibus
 variorum Regni oppidorum atque pagorum conflatum
 & iuris seu fori generalis nomine donatum: quod opus
 Theobaldo I. Rege tentatum atque inchoatum, tan-
 dem Philippo Ebroicensi & Ioannâ Nauarrâ eius con-
 iuge regnantibus, perfectum atque absolutum fuisse in-
 telligere licet, tum ex Pompelonensi librario tabula-
 rum ipsius Theobaldi (Cartularium vulgò vocant) tum
 ex nouella constitutione Philippi & Ioannæ, anno 1330
 cum hoc titulo *Ameioramiento de fuero*, id est, supple-
 mentum seu emendatio veteris iuris, editâ: è quibus hæc
 capita excerpfi. *Sepan todos aquellos que son & los qui son
 à venir que nos Don Tibalt por la gracia de Dios Rey de Na-
 uarra, de Campaña & de Bria Conde Palacin, faciemos tal
 auiniença con los caueros è los Infançones iurados de Nauar-
 ra que nos de nuestra parte por nos è eyllos de la suya por si em-
 biemos nuestros mandaderos à la Cort de Roma &c. Et nos
 assi como los prometemos & iuramos al dia que fuemos alçado
 por Rey de Nauarra, que lis tornamos sus fueros. Agora &
 todo prometemos lis otrosi que ielos tengamos fermament siem-
 pre & porque sabuda cosa sia entre nos & eillos de los fueros
 suyos quales an & deuen auer con nosco & nos con eillos que
 sean eslitos diez Ricos ombres & veint Caualleros diez om-
 bres de ordens & nos & el Obispo de Pamplona de suso con
 nuestro Consejo POR METTER EN ESCRITO AQVEL-
 LOS FVEROS, que son & deuen ser entre nos & eillos amel-
 lorandolos de la vna parte & de la otra como nos con el Obispo
 & aquestos esleitos vieremos por bien todo esto es feito de la
 vna part & de la otra à buena fe sen mal engaynno. Actum
 Stella mense Januarij in festo Conuersionis sancti Pauli Anno
 Domini 1237. Ex supplemento fori Philippi & Ioannæ.*

Entendido

Entendido que en el Regno de Nauarra ay muchos fueros & diuersos & contrarios los vnos de los otros donde se seguecen muchos males daynmos à los del Regno nos querendo proueer à los del nuestro Regno de remedio conuenible mandamos que segun las tres condiciones de gentes que son en nuestro Regno es assaber Fidalgos Ruanos, & labradores sean tales fueros ordenados el vno sea clamado de los Fidalgos è el otro de los Ruanos e el otro de los labradores & quo todos los otros fueros del Regno de Nauarra sean reduçtos à estos saluando à cada vno de sus franquezas & libertades.

IVRA autem singularia, vnde generale illud manauit, quæ partim Propria, partim Tralatitia erant, hæc ferè apud Nauarros extitisse obseruauit in variis Tabularij Regij Pompelonensis monumentis. Propria erant Sangossienne, Stellanum, Vicariense, Vianense, Sanguinentiense, Gardiense, Amescuanum, Caparrofiense & Artaxonense. Tralatitia verò Iaccense, quod Alfonsus Rex nouæ Pompelonensi Colonie, quam Burgum sancti Saturnini dicunt, anno 1129, Carolus verò II. Lerinensibus anno 1365 tribuit: quo etiam utebatur pars Roncalensis pagi: Calagurritanum, quod Funesi Marcillæ & Penaleñi incolis ærà 1148 mense Iulio, Suprarbiense quod Tutelensibus, Cerueranis & Gallipinensibus ærà 1155; Cornacense quod Aracelitanis ærà 1163, & Darocense quod Pennensibus & Casedanis idem Alfonsus: Methymnacelimense denique, quod Carcastellensibus Rex Sanctius concessere. Falluntur itaque qui Suprarbiense ius, quod Tutelanorū, Gallipinensium & Vicanorum aliquot Roncaliæ vallis singulare erat, cum iure communi seu generali Nauarrico confundunt. Erroris causam præbuit præfatio huic affixa (in quâ solâ Suprarbij nomen, nec alibi vsquam in toto libro occur-

rit) quæ cum proximis aliquot capitibus è Suprarbiensi foro decerpta & huc translata est: Cætera tamen non parum inter se discrepare probabit, quisquis vtrumque ius inter se diligenter contulerit.

NOVVM argumentorum supplementum scribit Ioannes Brizius lib. 1. cap. 6 & 7 Historiæ Pinnatensis, & primò Monachum illum Anonymum Aragoniæ Annalium conditorem in nos concitat: cuius authoritatem inuiolatam esse putat, quam tamen nos cum Çurita leuem & inuvalidam iudicamus: quamquam vereor, ne non bonâ fide in hoc quoque nobiscum agat Brizius: si quidem supra, testimonium dicente Blancâ, probauimus Reges illos de quibus disputatio isthæc instituta est, ab hoc Monacho non Suprarbienses, sed Pompelonenses dictos fuisse: quod etiam ex his Çuritiæ verbis lib. 1. Annalium cap. 5 confirmare possumus. *Entonces segun este Author (loquitur de illo Monacho Annalium scriptore) Reynaua en Navarra el Rey Garcia Ximenes y la Reyna D. Enenga su muger anno 758 y tenian por señor en aquella region (Aragoniam intellige, de qua ante sermonem instituerat) al Conde Aznar, y era Rey en huesca Abderamen, y ninguna otra particularidad escriue cerca de los principios, saluo que à Garci Ximenez succedio en el Reyno de Pamplona Garci Ynigo su hijo y a este Fortunio Garcia. Sed & in hoc factò nobis aurem præbet & licere antestari annuit, contrariæ opinionis doctor & caput Gaubertus Fabricius, cuius verba in vitâ Garcia Ximenij sic sonant. *No miraron aquestos (illos designat qui Garcia Ximenio Navarra Regis titulum adscribunt) ni las Coronicas de san Iuan de la Peña, ni la del Cauallero Tomique, ni de otros mas ciertos y finos Coronistas que ponen que no se llamo aqueste Rey de Navarra mas su fijo don Garcia Ynigo que gano à Pomplona. MOX insignia scuti Aragoniæ Re-**

gni, argumentatur Brizius, in priori parte crucem super arbore depictam præferre, quod esse insigne, ait, Regni Suprarbiensis. At hoc non minus habet dubitationis & obscuritatis, quam illud ipsum cui probando adducitur: Quis enim hîc testimonium dicit pro Brizio? nemo fanè; aut si quisquam, vnus is est Antonius Yepes, istius sæculi scriptor, qui nihilominus Brizio adeò non fauet, vt insigne illud Crucis atque arboris non Suprarbij, sed Nauarræ Regibus tribuat. Marineum deinde Siculum in partes trahit, licet is nunquam huic factioni nomen dederit: Sanctium enim Garciae Regem primum omnium Mauros Suprarbiô & Ripacurciâ depulisse significat: At, inquit Brizius, titulus seu inscriptio capitis quo de Garcia Ximeno agitur, apud Marineum, Suprarborum Regis titulum ipsi affingit. Sit hoc ita; in editione aliquâ operum Marinei, Suprarborum vocem titulo illi additam esse: à pluribus tamen ipsam abesse negari haud potest, maximè ab eâ quæ Compluti anno 1533 ex Typographiâ Michaëlis Eguizæ prodiit: Item ab aliâ quæ Hispanicâ linguâ anno 1539, apud Ioannem Brocarium, excusa est: postremò ab editione Francofurtiensi anni 1603. quam procurauit Andræas Schotus, in quibus omnibus, inscriptio illius capitis sic conflata est, vt Garciae Ximeno Ducis primi Christianorum duntaxat, nullatenus verò Suprarborum Regis titulus assignetur. Sed vt ab ipso Marineo vox ista Suprarborum manauerit (quod minimè credimus) non adeò opinionibus huius recentioris Scriptoris, qui anno 1509 hæc commentabatur, obnoxij sumus, vt eas omnes pro veritate amplecti cogamur; præfertim cum de rebus antiquis quaeritur, nisi consignatis tabulis aut vetustorum Authorum testimoniis nos vrgeat. Sed Oñoniri seu Procuratores Re-

gni Aragonici (vulgò Deputati) inquit Brizius, *Ferdinando Regi huius nominis ultimo fidem faciunt epistolâ Marinei libro præfixâ hunc Authorem genealogiam Regum Aragoniæ eo libro traditam à se accepisse fuisseque erutam e Tabulario eiusdem Regni.* Fateor hoc ita esse, sed quo tempore in Tabularium illud coniecta fuerit genealogia illa, non debuit filere Brizius, quando ex eadem epistolâ liquet tempore Ioannis Regis huius Ferdinandi parentis, qui ad annum 1479 vitam produxit, id factum: sic enim alloquuntur Ferdinandum Octouiri illi. *Cum itaque stirpem & genealogiam regiam longo successionis ordine usque ad Serenissimi Regis Ioannis patris tui tempora descriptam & in modum cuiusdam arboris depictam in huius Regni archiuo publicâ patrum cura custoditam reperissemus: eam elegantiori stilo per Lucium Marineum Siculum virum eloquentissimum publicâ quoque impensâ in Historiam redigi ut in lucem edi posset Illustrissimi Domini Alfonso de Aragonia Casaraugustani & Montis-regalis Archiepiscopi locum tenentis Generalis filij tui consilio & auctoritate piè & officiosè procurauimus.*

RELIQVÆ rationes Brizij, si quæ extant in eius scriptis, cum vanæ & nugatoriæ sint, vanum & nugatorium esset iis diluendis immorari. Vnam tamen exceperim traditionem veterem, quam ille vocat, famam scilicet vulgi & quoddam multitudinis testimonium ex auditione acceptum: Hoc, cum velut caput & columen sit aduersariorum doctrinæ, non in præsentis solum disputatione, sed & in aliis plerisque quæ tam ab ipso Brizio quàm à Blancâ, & nonnullis aliis recentioribus magnificè circa exordia Regni sunt enarrata, accuratiorem efflagitat explicationem. Censet, Brizius, piaculi instar esse communi hominum opinioni, quæ per plurimorum sæculorum consensum radices egit altissimas, ad-

uersari, nos contra in hoc scribendi genere ipsi aut pa-
rum, aut nihil tribuendum esse arbitramur. INFIDA
EST ENIM VERITATIS RERVM GESTARVM CVSTOS
ET CONSERVATRIX VVLGI FAMA, QVÆ PLERVM-
QVE VANA A VANIS ET IGNARIS ACCEPTA AV-
THORIBVS PRO CERTIS ARRIPIT, SYNCERA PRO
LIBIDINE SINGVLORVM AVGENDO ATQVE IM-
MVTANDO CORRVPIT ET IN OMNIBVS FERÈ
PLVS AVRIVM VOLVPTATI STVDET, QVAM
VERITATI. Appositè ad hanc rem Dio Prusæus
oratione 2. Perpauci, inquit, res norunt exactè, sed rumore
duntaxat audiunt, atque hoc qui eo sæculo vixerunt, poste-
riores verò & tertij planè sunt ignari, & si quis quid dicat
amplectuntur facile &c. Cum enim primus aliquis anticipa-
uerit (ut solet fieri) iam videtur absurdum non credere.
Lucianus lib. 1. historiæ veræ. Ctesias fabulosa de Indis
scripsit, item Iambulus de iis quæ in mari magno sunt, multi
præterea hos imitati errores suos ac peregrinationes ac im-
mensa belluarum corpora & feritates hominum & inusita-
tos mores enarrarunt. Huius verò scurrilitatis artifex &
inuentor extitit Homericus ille Vlysses &c. Præcipuè au-
tem in originibus seu rebus antiquis Regnorum ac Re-
rumpublicarum recensendis huic mentiendi affectui in-
dulisse Scriptores notum est ac peruulgatum. Lucianus
in Philopseude. At vrbes iam gentesque totas unâ voce ac
publicitùs mentiri, an non hoc ridiculum? veluti cum Cre-
tenses Sepulchrum Iouis ostendere non pudet: Athenienses
Erichtonium editum è terrâ ferunt, primosque illos homines
in Attica olerum more ex terra emerfisse: Hi autem multò
verecundiores quam Thebani, qui ex serpentis dentibus sa-
tivos quosdam progerminasse narrant: quod si quis hæc, cum
sint ridicula, vera esse non credat, sed ea prudenter exami-

nans &c. impius nimirum hic atque insanus videatur eis, quippe qui tam manifesta veraque non credat: usque adeò obtinet mendacium. Certè in hac parte adeò Græcorum vitium Aragonensibus illis Scriptoribus non displicuit, ut ipsos sibi imitandos proposuisse videantur, Dum incredibilem relatu commendationem parant, ut de illis profert Seneca, *Electorem aliud acturum si per quotidiana duceretur miraculo excitant, quique approbare opus suum & fieri populare non putant, nisi illud mendacio asperserint.* Ad hanc classem reuocari debent illa quæ supra fidem de rebus gestis Garciae Ximenij deque Regno per eum breui tempore à finibus Suprabij & Ripacurciae in medium usque Navarrae atque Cantabriae, cum tenuissimis copiis dilatato, vigentibus licet in eo tractu Sarracenorum armis: quæ insuper de singulis crucibus tam ab eodem Garcia quam ab Enecone Aristâ in aëre inter præliandum visis, primi quod sciam, Gaubertus Fabricius & alij quidam Authores inediti cõsortes Gauberti temporum, sibi per insomnium visa, vel ob otiosis excogitata, veluti oracula de tripode effudere. Illa item quæ Rodericus Toletanus Antistes, grauis alioquin author, de posthumo ortu Sanctij Garciae Regis, Eneconis nepotis, è vulnere matris à Mauris in acie interemptæ erumpentis atque auulsi, solâ famâ & auditione, ut verisimile est, accepta libris suis inferfit: quæ deinde maiore narrationis apparatu ab Authore Anonymo in Annalibus Aragonensibus fuere exposita. His autem effectum est, ut à celeberrimis nostri sæculi Scriptoribus, vniuersa ferè quæ de origine & initiis Regni à nostris commemorantur, tamquam dubia & suspecta contemnantur, quò nobis impensius laborandum est, ut adhibito diligenti examine & vnaquaque re ad veritatis trutinam, expensâ, mēsa-

riorum modò singula explorantes, quemadmodum præscribit Lucianus dialogo de historiâ scribendâ, spuria à legitimis, dubia à certis separemus: nec quidquam pro explorato ponamus, quod non sit autoritate alicuius veteris monumenti aut probati Scriptoris firmum. Circa ea autem quæ coniecturis continentur & sunt opinabilia, iis accedamus quæ ad veritatis similitudinem videntur esse propensiora. Adeò enim illis nugis & fabulis patroni & vindices hoc nostro ævo non defuere, ut haud puduerit Blancam, dum ad eas exponendas accingitur, in *Comment. Rer. Aragon. cap. de Suprarbiensis Regni initiis*, antiquorum monumentorum autoritatem illis prætexere, & huiusmodi vsurum se argumentis polliceri, quæ perspicuâ nitantur illorum veritate, quorum tamen nec vestigium, nec simulachrum vllum, in totâ illâ de Suprarbiensibus Regibus ipsius lucubratione videas. Enimverò dum istius effrenatæ mentiendi libidinis causas quæro, hanc primùm reperio quæ à Iosepho *lib. 1. aduersus Appionem Grammaticum*, de Scriptoribus Græcis iudicium ferente, expressa est. *Eò quod, inquit, ab initio non fuerit studium apud Græcos publicas de iis quæ semper aguntur proferre conscriptiones, hoc etenim præcipuè & errorem & potestatem mentiendi posteris, vetus aliquid volentibus scribere, concessit.* Non secus apud Nauiarros atque Aragonenses publicarum conscriptionum inopia, quibusdam superioris sæculi Scriptoribus, quiduis de primis Regni originibus comminiscendi licentiam fecit. Accessit deinde, velut fermentum quoddam, alia causa posita in inscitiâ & vanitate eorundem scriptorum, qui dum famam & existimationem, quam è verâ eruditione consequi nequeunt, ambitiosè affectant, ex huiusmodi commentis ad miraculi speciem confectis,

aucupari voluerunt. Sed iam ad Brizium redeo. Indignatur ille antiquitatem Regni Suprarbiensis nongentorum, ut iudicat, annorum vetustate robustam, & tot authorum qui variis seculis scripsere, consensu firmatam, à Garibayo in contentione poni; Sed indignari potius liceat nobis Brizium tantum sibi in hac materiâ permittere, ut dissentanea & falsa assumat, quò nouitium istud figmentum sartum rectum conseruet. Nam cuiam vnquam, ne fando quidem, quidquam de ficto & adumbrato isto Regno auditum est ante decimum quintum sæculum? Admittunt illud, inquit, Tomichius & Aclotus Catalani scriptores, Beuterus Valentinus, nec non Gaubertus Fabricius Ferdinandi & Ysabelle Castellæ atque Aragoniæ Principum Historicus, qui etiam auctoribus aut testibus vitur xij Historicis diuersis, vnoque imprimis vetustissimo nondum edito quem in Tabulario Regio Barcinonensi se euoluisse affirmat. Ad Aclotum vel Esclotum Catalanarum rerum scriptorem quod attinet, fallor ni eius ope se planè destitutum sentiat Brizius; cum in toto illius opere, quo res potissimum à Iacobo Rege Aragonum huius nominis I. & à Petro eius filio vsque ad annum 1285 gestas prosequitur, nullum de Suprarbio aut de Suprarbiensibus Regibus verbum faciat. Tomichium scio circiter annum 1400 vixisse, in Historiâ autem suæ gentis scribendâ, non adeo eum syncerè versatum, quin multa fabulosa commenta ipsi intexuerit, didici ex his Çuritiæ verbis ad annum 758. *Quæ huic loco de Augerio Catalone & magnis illis siue Germanicæ siue Francorum gentis proceribus in Cataloniam transcensis, iusto coacto exercitu sacrum bellum gesturis, fabula interseritur, quæ ferme res antiqua alia apud vulgus non est insignior, ne incertæ vanæque rei auctor sim, reuici mihi digna visa est: cuius neque priscis in Annalibus, neque testatis rerum*

gestarum

gestarum monumentis nulla vestigia apparent: Ne pro certo traderem, cum ipsius rei de qua agitur, dignitas, cum ipsi vetusti rerum Barcinonensium auctores efficiunt: qui nihil eorum gestum prodidere: propagatamque fabulam ex vanâ quadam Petri Tomichij ostentatione videmus. Vnde iudicium facere liceat, quæ fides huic authori habenda sit, in iis quæ de aliis nationibus scriptis commendauit, ac de Nauarris præsertim procul ab ipsius patriâ remotis, si tamen vera sunt ea, in quæ illum testem excitat Brizius: de quo est cur dubitem; cum à Tomichio Garciae Eneconis secundo, vt ait Brizius, Suprarbij Regi: non Suprarbiensis, sed Nauarræ Regis nomenclaturam additam, pateat ex Gauberti Fabricij verbis à me supra recitatis. *Gaubertus* Regum Aragoniæ historiam Cæsar-Augustæ anno 1599 edidit iusto volumine; sed quod si laudes immodicas & non necessarias detrahas, inquit *Vasæus*, in exiguum redigetur opusculum. Is primus eorum, quos mihi hætenus videre contigit, historico-rum peruulgauit Garciam Simenium captis Aynsâ & Beneuarrio oppidis Suprarbij & Ripacurciæ se Regem professum fuisse. Huius autem rei seu ipse eam commentus, seu ab ignobili aliquo scriptore mutuatus sit, cuius nomen indicare pigeret, nullum authorem laudat. Nam quod de XII historicis ab eo in hanc rem citatis ingerit Brizius, ea alio spectare ex ipsius Gauberti verbis actutum patebit. *llamaron los dos Caualleros* (loquitur autem de Aragonensibus ad primi Regis electionem confluentibus) *hermanos, tenidos por todos en reputacion de varones muy sanctos como fasta la coronica real del archio de Barcelona lo afirma y todas quasi las coronicas que vi que son mas de xij y pidieron les por merced que les pluguiesse de rogar &c.* P. Antonius Beuterus Valentinus 2.

parte Chronici Hispaniensis quam anno 1550 prælo emisit, eadem ferè scribit de Garcîa Simenio & de Regibus Suprarbiensibus, quæ Gaubertus, illaudato pariter authore: nisi quod è variis & dissidentibus scriptorum sententijs verisimiliorem ait se elegisse. *Esta election hablan muchos muchas cosas y por ser sin autoridat de escrituras antigas y que los unos son contrarios a los otros auemos puesto aqui lo sustantial, y que haze al proposito verdadero.*

Summotis huc vsque aduersariorū argumētis, ne quod deinceps! pertinaciæ in hoc negotio pateat perfugiū, nostra quoque proponēda sunt. Primum pēdet à veteri illo monumento Cœnobij Pinnatensis, apud Blancam, cui *Canonica sancti Petri Tauerna* titulus est, quod tamen nolim omni ex parte verum præstare: cum in plerisque ab aliquo recentiori interpolatum fuisse mihi non sit ambiguum. In eo autem commemoratur *Bentium Cæsaraugustæ* Episcopum ex quo *Mauri* illi ciuitati imminēbant, cum reliquiis sanctorum in montanas se regiones recepisse, ibi se in fidem & præsidium Comitis cuiusdam *Armentarij* nomine contulisse, eiusque nutu in *Ecclesia illa sancti Petri* que in *Ripacurciensi* pago edificata est, consedisse: post aliquot annos *Belascutum* superstite adhuc Episcopo *Bencio* ab Abbate illius *Ecclesiæ Donato* ad *Carolum Regem* missum fuisse, ut eius opem atque auxilium contra *Mauros* flagitaret. Si iam tum *Suprarbium* Regem habuit Christianum, fortem & potentem, vt sentit *Blanca*, *Garciam Ximenij* nimirum, aut *Garciam Eneconis* eius filium: cum ditio illa *Cæsaraugustâ* minus distet, quam *Ripacurcia*: quis credat *Bencium*, tantâ opportunitate neglectâ, ad Comitis obscuri & inualidi præsidium confugisse; qualis dubio procul fuit is *Armentarius* cuius ne nomen quoque absque hoc monumento foret ad

nos vnquam peruenisset? Rursus cum Ripacurciensis pagus, vbi illa Ecclesia sita est, finitimus sit Suprarbio; num potius Suprarbiensis Regis auxilium implorasset Donatus Abbas illius Ecclesiæ, quam Caroli qui tot inde terrarum spatiis disiunctus erat? Præterea, cum nunquam, apud vetustos authores, de Suprarbiensibus Regibus quicquam ante Sanctij Maioris tempora legamus: si contra appareat vniuerso illi tractui, qui inter Oscam & montes Pyrenæos interiectus est, quôque Suprarbiensis etiam pagus includitur, aut Sarracenos aut Francos per ea ipsa tempora, ad quæ Suprarbiensium illorum Regum ætatem confert Blanca, dominatos fuisse: cui porrò dubia esse poterit illorum Regum falsitas, quos nobis veluti in scenam immisere Aragonenses illi scriptores? Atqui hoc è probatis authoribus colligitur, Maurum quemdam nomine Bahalucum illius tractus principatum anno 796 habuisse, consecutis verò temporibus, Aureolum Comitem, qui è genere Felicis Petragoricensis Comitis erat, nonnullas arces in eâ regione positas præsiidiis occupasse, eidemque ad annum 809 vitâ functo Amoroziûm Cæsaraugustæ atque Oscæ præfectum successisse, datâ fide Ludouico Regi Aquitanix, se cum iis arcibus in eius potestate futurum. Vetus author vitæ & actorum Ludouici Pij Regis Francorum suprâ à nobis citatus, ad annum 796. *Sequenti, inquit, porro tempore Tolosam venit Rex (loquitur de Ludouico Pio Rege tunc Aquitanix) conuentum generalem ibidem habuit, Adefonsi Galliciarum Principis missos, quos pro amicitia firmanda miserat, cum donis suscepit & pacificè remisit, necnon & Bahaluc Sarracenorum Ducis, qui locis montuosis Aquitanix proximis principabatur missos pacem petentes & dona ferentes suscepit & remisit.* Quæ ne quis

de Catalonia regionibus Aquitaniae adiacentibus intelligat, quae diu ante in Ludouici ac Caroli eius patris ditione erant, sequitur mox apud eundem authorem. *Ordinavit autem illo tempore in finibus Aquitanorum circumquaque firmissimam tutelam, nam civitatem Ausonam, Castrum Cardonam, Castam Serram & reliqua oppida olim deserta muniuit, habitari fecit & Burrello Comiti cum congruis auxiliis tuenda commisit.* Author vitae Caroli Magni, quem Monachum Engolismensem fuisse quidam putant, ad annum 809. *Ipsa tempore Aureolus Comes de genere Faelicis Aureoli Petragoricensis Comitis exortus qui in COMMERCIO HISPANIAE ATQUE GALLIAE TRANS PYRENÆVM, CONTRA OSCAM ET CÆSARAVGVSTAM residebat, defunctus est, & Amoroꝝ praefectus Caesaraugustae & Oscæ ministerium eius inuasit & in Castellis illius praesidia disposuit, missaque ad Imperatorem legatione sese cum omnibus quae habebat, in ditionem illius venire velle promisit.* Quod si quis tunc Rex aut Princeps magni nominis, Christianus praesertim, in iis finibus cum summo imperio fuisset: ita ne verò oscitantes aut iniquos fuisse hos Scriptores existimandum est, ut illum silentio praeterire voluerint, cum aliorum nullius alioquin gentis ac nominis Ducum tam Christianorum quam Saracenorum prolixè meminerint? Ad hæc cum ex iisdem Scriptoribus, praecipuè verò ex Eginhardi Annalibus, ex Authore vitae Ludouici Pij, ex Rheginone ac Aymonio perspicuum sit: Ludouicum, ab anno 797 ad annum 809, non semel, Oscam vsque (quò per Suprarbium iter est) infesto exercitu pertexisse: si qui tunc in Suprarbio Reges extitissent, nullène in hoc negotio illorum partes fuissent? Et ut nullæ fuerint: num ipsa saltem locorum vicinitas ab uno aut altero horum scriptorum aliquam

de iis mentionem aut verbum expressisset?

HANC insuper de priscais Suprarbiensibus Regibus fabulam egregiè reteggit testimonium Hieronymi Çurite, qui ad annum 814 ex vetustis Annalium monumentis narrat: Mauros è Suprarbio & vicinis locis à Bernardo Comite Ripacurcię eo anno pullos fuisse. *Bernardus*, inquit, *Comes, Dux, atque Marchio*, ea enim cognomina rerum gestarum dignitate iure merito præfert, Ripacurcię regione, quæ iugis montium cincta latis & fertilibus agris culta atque referta est, dignus potestate & dominatu habitus Theudam Galindonis Comitiss filiam ducit. Is, ut ex vetustis Annalium monumentis eruimus, Caroli Magni auro- rum stirpe ortus, eo genus ducebat; cuius virtute, cum maiorem Suprarbij, Ripacurcię & trans Nochariam fluvium Paliariensis regionis partem Mauri potirentur, montosis & præruptis munitionibus exturbantur & longè latèque eius regionis urbes oppidàque sub imperium ditionemque suam subiunxit. Quod autem Suprarbium Regni nomen eo tempore sortitum fuisse subdit, id eò spectat ut Regni titulo, siue à Mauris, siue deinceps à Francis, quorum auspiciis militabat Bernardus, possessum fuisse intelligamus: non ut inde sequatur proprios ibi tunc Reges Christianos viguisse, Fortunium scilicet vel Sanctium, ut argumentatur Blanca capite de variis de Suprarbiensis Regni initiis, sententiis. Nec video ea, quę hoc loco de Suprarbij Dynastiâ id temporis à Bernardo Ducis, Comitiss ac Marchionis titulo occupatâ habentur, quâ ratione convenire possint cum iis quę tradidere Gaubertus Fabricius & Petrus Beutherus (quos erroris duces habuit Blanca) nimirum Garciam Ximenium primum Suprarbiensium Regem brevi post inuasam urbem Aynsam huius ditionis caput in Ripacurciensem agrum impetum fecisse, expugnatoque

Benavarri primario oppido, *Ripacurciensis* quoque Regis sibi nomen adsciuisse. Carolus quoque Vianæ Princeps cap. xi. lib. i. Histor. Nauarr. Sanctium Maiorem primum inter Reges Nauarros Suprarbiensi dynastiâ potitum fuisse significat, illius Comite se suaque vltro ei submitte.

DENIQUE id à consuetudine communis sensus abhorret, nec militaris ratio credi patitur, vt Garcia Ximinius Amescuâ oppido à finibus Nauarræ, quâ Castellam attingit, ortus: à Nauarris & Aragonensibus in confinio vtriusque regionis Rex salutatus, præteritis tot vrbibus propinquis *Sangosâ*, *Ilumberrio*, *Iacca* & aliis, illicò cum paruis copiis in Suprarbiensem agrum irruperit: indèque *Aynse*, non adeò nobili oppido (vbi Regni sedem statuisse ferunt) tantopere confusus fit, vt de illo, etsi vndique Maurorum arcibus & præfidiis circumsepto securus, in Cantabriam quatruidi ad minimum itinere *Aynsâ* distantem, cum non multum maiori exercitu, per infestas hostilibus armis vias expeditionem sumpserit: eius quoque filius Garcias Eneconis *Pompelonem* ciuitatem, non minori regionis spatio seiunctam, obsidione cingere ausus fit: Vterque verò neglectis in propinquo famosis vrbibus *Osca*, *Ilerda*, *Barbastro*, & *Iacca*, quæ in confiniis Suprarbij sitæ, rei bene gerendæ occasionem satis amplam offerebant, tam procul à suis finibus incrementa Regni quærere maluerint. Si quis autem ex me sciscitetur, è quo fonte manarit hæc de Regni titulo Scriptorum contentio, proindèque iam refutatum à nobis illud de propriis Suprarbiensium Regibus commentum. Respondebo ex mente potius quàm ex verbis Çuritæ, ambitionem quorundam Aragonensium scriptorum, qui Regnum suum Nauarrico antiquitatis

laude præponere studuerunt, huius rei causam extitisse : cui etiam hæc alia subiungi posse mihi videtur, primorum, scilicet, Aragoniæ Regum (qui etiam Pompelonenses aut reuera fuerunt, aut dici voluerunt) cum primis Nauarræ Regibus (qui nihilo seciùs Aragonenses vocantur ab illis authoribus) confusio : cum enim proximos illos à Ramiro Aragonenses Reges Sanctium & Petrum primo Suprarbienses Reges (superstitibus nimirum parentibus) dictos fuisse, deinde Aragonenses ac Pompelonenses obseruassent : hanc obseruationem ad antiquissimos illos tum Pompelonensium, tum Aragonensium Reges Garsiam Simenium & eius successores produxerunt. Aliam etiam attingit causam Çurita in Annalibus, eam nimirum quæ à vicinitate Suprarbij & Bigorræ (vnde Inicum Aristam prodiisse ferunt) peti posset : Sed cum Suprarbiensis Regis titulum non tam Inico Aristæ (quem Nauarræ vniuersæ imperitasse fatentur omnes) quàm Garsia Simenio tribuant scriptores illi Inicique originem procul à Bigorrâ, ab Abarçuça scilicet Septentrionalis Nauarræ viculo repetant, ei potissimum, quæ à nobis assignata est, rationi standum esse arbitramur.

Altera de primis Nauarræ Regibus opinio discussa.

C A P V T XI.

INTER posterioris de primis Nauarræ Regibus sententiæ authores familiam ducit Hieronym. Çurita, vir non vulgaris eruditionis & magni in Hispanicâ historiâ nominis. Hic in Roderici Toletani vestigiis insilens, non solum Regnum ab Enecone, cui Aristæ cognomen

laude præponere studuerunt, huius rei causam extitisse : cui etiam hæc alia subiungi posse mihi videtur, primorum, scilicet, Aragoniæ Regum (qui etiam Pompelonenses aut reuera fuerunt, aut dici voluerunt) cum primis Nauarræ Regibus (qui nihilo seciùs Aragonenses vocantur ab illis authoribus) confusio : cum enim proximos illos à Ramiro Aragonenses Reges Sanctium & Petrum primo Suprarbienses Reges (superstitibus nimirum parentibus) dictos fuisse, deinde Aragonenses ac Pompelonenses obseruassent : hanc obseruationem ad antiquissimos illos tum Pompelonensium, tum Aragonensium Reges Garsiam Simenium & eius successores produxerunt. Aliam etiam attingit causam Çurita in Annalibus, eam nimirum quæ à vicinitate Suprarbij & Bigorræ (vnde Inicum Aristam prodiisse ferunt) peti posset : Sed cum Suprarbiensis Regis titulum non tam Inico Aristæ (quem Nauarræ vniuersæ imperitasse fatentur omnes) quàm Garsia Simenio tribuant scriptores illi Inicique originem procul à Bigorrâ, ab Abarçuça scilicet Septentrionalis Nauarræ viculo repetant, ei potissimum, quæ à nobis assignata est, rationi standum esse arbitramur.

Alterca de primis Nauarræ Regibus opinio discussa.

C A P V T XI.

INTER posterioris de primis Nauarræ Regibus sententiæ authores familiam ducit Hieronym. Çurita, vir non vulgaris eruditionis & magni in Hispanicâ historiâ nominis. Hic in Roderici Toletani vestigiis insilens, non solum Regnum ab Enecone, cui Aristæ cognomen

tribuit, orditur: præterito Garcia Simenio & quinque aliis Regibus qui ei subiungi solent, sed etiam tres illos quos post Eneconem posuit Garibayus, Fortunium Garciae, Sanctium Garciae, alium ab Abarcâ, & Garsiam Sanctij, à Tremulo diuersum, è catalogo Regum expungit, exagitato etiam tacitè, non sine contumeliâ verborum, Garibayo, quasi novos hic nobis Reges finxerit: Sex autem illos, qui Eneconem-Aristam apud vulgares authores antecedunt, neque reiicere audet, nec etiam inter Reges admittere; sed Ducum nomine eos functos fuisse censet, priusquam ad Eneconem Regnum peruenerit: Eneconi denique Regi Ximinum Regem patrem affingere (quod primus præstitit Garibayus) rem plenam futilitatis summæque leuitatis esse pronuntiat. Ad prima quod attinet, sicuti non me inuitum ad sententiam suam trahet Çurita, vt Nauarræ Regni initium ab Enecone-Aristâ, non autem à Garcia-Simenio fiat, sic in reliquis ita ab eo dissentio, vt Regum feriem ab ipso post Rodericum traditam mancã & imperfectam esse; Garibaij verò opinionem, quam is magno-perè improbat, probã & synceram putem, neque in aliâ historiæ parte huius diligentiam magis excelluisse prædicare ausim, quam in tribus illis Regibus huic loco asserendis: In aliis verò adeò mihi Çurita parùm verum assecutus videtur, vt Reges fuisse nec tantum Duces sex illos Principes viros: vniuersosque (secundo duntaxat excepto) Eneconis ætati successisse, non autem eam antecessisse affirmare non dubitem. Et primùm quidem, nobis Garibayum defensoris, non parùm fauet temporis longinquitas, quæ ab Enecone-Aristâ (cuius inaugurationem ad annũ Christi 819 refert Çurita lib. 1. Annal. cap. 5.) ad Sanctium vsque Maiorem intercessit, quem ad an-

num circiter millesimum regnare cœpisse, omnes ferè consentiunt hodierni Scriptores. Nam si vastum hoc ducentorum penè annorum spatium, quatuor solum Principum Regnum occupavit, (quæ opinio est Çuritæ) vno etiam ex iis Garfiâ nimirum Eneconis, ætate florenti, hostili furore absumpto, longævitas reliquorû trium, si minus miraculo, at saltem rari & singularis propè in hoc genere euentus exemplo esse possit; præsertim cum in ævum illud incidat ærumnosum, quo nostrorum Principum vita assiduis Maurorum Christiani nominis hostium bellis vexata, plus armis quam annis ingrauescebat. Præterea cum duo sint genera probationis, quæ ad res à nostrâ memoriâ remotas cognoscendas adhiberi solent, vetusti authores & antiquæ tabulæ seu monumenta: si altero quidem nos Çuritâ superiores esse: altero quoque illum defici, nos abundare, ostendere possum; quid deinceps obstabit quò minus ipsum causâ vincamus? Incipio à tabulis. Fortunium (nam de Ximeno postea videbimus fuerit nec ne Rex aut Eneconis Aristæ parens) tempore illo quo Ximinus Pontificatum Pompelonensem gerebat, post annum scilicet 880, Pompelonæ regnasse testatum faciunt antiquæ tabulæ à Ioanne Brizio lib. 1. cap. 20. commemoratæ, quibus Ximinus iste Ecclesiarum quarundam atque agrorum quartum Episcopale, quod vocant, Fontifrigidensibus Cœnobiis condonat: si quidem in extremo illarum tabularum Fortunij-Ximenonis Pompelonensis Regis tanquam præsentis & illi donationi assensum præbentis memoria habetur. Altero etiam veteri monumento Cœnobij sancti Ioannis Piñatensis, cui titulus *Notitia vel explanatio de terminis sancti Ioannis*, necnon antiquo diplomate Garfiæ Sanctionis alterius Regis Pompelonensis (quo-

rum vtrumque recenset idem Brizius lib. 2. cap. 2.) Fortunij Regnum ad annum 893 producitur: quin & ulterius ad annum 901 peruenisse Codicillis ab ipso Fortunio è re Monasterij Legerensis eo anno (qui arà 939 exprimitur) factis à Garibayo lib. 22. cap. 6. ostenditur. Iam Sanctij, Garcia filij, Eneconis nepotis, necnon alterius Garcia, huius Sanctij filij, Garcia superioris nepotis & Eneconis pronepotis Regna agnoscit Çurita: sed quia huic Garcia posteriori proximè in Regno successisse Sanctium existimat, cui Maioris cognomentum fuit, anno nimirum 967: in hoc illum opinione falli, fuisseq; Sanctium istum posterioris Garcia, non filium, sed pronepotem consignatis tabulis nobis demonstrandum est: Primò itaque id in confesso est, (quod ipse etiam Çurita ad annum 1025 scriptum reliquit) Sanctio Maiori, matrem Ximenam, vxorem Maioram Sanctij Castellæ Comitæ filiam extitisse. Illud quoque, quod à Roderico Toletano est proditum, Sanctium primum huius nominis, vxorem Theudam habuisse, atque ex eo Garciam filium, qui ei in Regno successit, suscepisse, probat idem Çurita ad annum 926. At istius Garcia vxori Teresa nomen tribuunt vetera monumenta, tam à Garibayo lib. 22. cap. 11. & 14. quam à Sandouallio in comment. rer. S. Emil. §. 37. & 39 recitata. His ita constitutis inter Garciam illum Eneconis Regis pronepotem & Sanctium Maiorem duos alios Reges interiectos fuisse, nimirum *Garciam* patrem & *Sanctium* auum *Maioris*, qui vulgo *Abarca* dictus est, autoritate aliorum monumentorum confirmare nobis haud difficile erit: & pro patre quidem Garcia faciunt duo diplomata apud Garibayum cap. 18. & 19. lib. 22. & Sandouall. in comment. supra citato §. 41. quorum altero, *Garcias* Rex Pompe-

lonensis cum vxore Eximinâ & matre Vrracâ villeg Her-
 rero dictæ Ferrutio Abbati & Monachis Monasterij
 sancti Æmiliani ærâ 1034, (quæ anno Christi 996 con-
 gruit) gratiam facit: Altero verò, quod in æram atque
 annum proximum incidit, idem Rex astantibus pariter
 matre Vrracâ & vxore Eximinâ, aquam seu riuum Ala-
 sonis iisdem Abbati ac Monachis in vsum vinearum
 Monasterij impertitur: vtrique subscripsit Sanctius Re-
 gis filius, qui post patrem regnavit & Maioris nomen-
 claturam obtinuit. Bina alia diplomata eiusdem Regis
 Garciae, eiusque vxoris Ximenæ refert Brizius Martinez
 lib. 2. cap. 16. quorum primo Cœnobitis Pinnatensibus
 anno 996 campestres vicos Essum, Catameffas, Capru-
 nas & Genepratam vterque largitur: Altero autem Fon-
 tifrigenensibus Cœnobitis anno 1005 tributum salarium
 remittunt. Priuatas deinde adiicit tabulas Brizius Xi-
 meni cuiusdam Eneconis eiusque vxoris Vrracæ, quæ
 nihilominus ad vindicandum à silentio & obliuione
 istius Garciae eiusque vxoris Eximinæ Regnum condu-
 cunt. Sed ne ipsius quidem Çuritæ libri huius Regis mo-
 numentis vacant: quippe in Indicibus Rerum Aragoniæ
 ad annum 966 ex vetustis tabulis refert, Garciam Regem
 cum vxore Simenâ & Vrracâ Reginâ Cœnobio Cirefię
 Verdunum oppidum & saltus qui Beraldo & Aragone
 fluuiis continentur, quæ auorum Regum tempore que-
 sita fuerant, condonasse. Quod sanè ad alterum Garciam
 Eneconis Regis pronepote trahi nequit, cum illū non
 Vrracâ matre genitū, sed Teudâ vel Totâ, virumq; Te-
 resæ, non Ximenæ fuisse id temporis manifestum sit ex
 supradictis. De Sanctio autem cognomine Abarcâ, Ma-
 ioris auo, & alterius Sanctij nepote cum frequentes oc-
 currant tabulę apud Gaubert. Fabric. in historiâ Aragon.

Garibayum cap. 14, 15, 16 & 17. lib. 22. Sandouall. in comment. rer. S. Æmil. §. 40. & in catalogo Episcoporum Pompelonensium fol. 25 & 26, Blancam cōment. Rer. Aragon. titulis de Sanctio 1. & Sanctio 2 Abarcâ; Anton. Yepes in Append. tom. 1. num. 21. & tom. 5. num. 19. Brizium Martinez lib. 2. cap. 9 & 13: quæ illum ab anno 972 ad annum 992 vixisse arguunt, fuisseq; Garcîâ patre progenitum, & ex Vrracâ vxore filium Garciam procreasse, cui Ximena nupserit; æquè superuacaneum esset illis recensendis immorari, ac pertinaciæ proximum iisdem fidem derogare, nullis præsertim ex contrariâ parte erumpentibus validis probationibus. Vnum tamen aut alterum ex his veteribus monumentis hic non grauabor apponere, quæ cum velut ipsius Çuritæ manu tradita habeamus: quemadmodum propriis etiam viribus contraria sententia corruat appositè demonstrant. Docui supra Garciam Sanctij Maioris patrem ad annum 996 & ultra ætate processisse: At multò ante, nimirum ad 3 Kal. Iulias ærâ 1009 anno verò Christi 971. refert Çurita ex vetustis tabulis Endregotum Galindonum unâ cum Rege Sanctio Garciæ & Vrracâ Ferdinandi Reginâ Sanctij vxore Exaberium oppidum pietatis causâ donasse, eamque rem gestam regnante Sanctio Garciâ & Vrracâ Reginâ in Aragonæ & Pompelonensi ciuitate: & scribendo adfuisse Degium Episcopum Aragonensem Blasium Episcopum Pompelonensem, & Benedictum Episcopum Najarenses. Ad æram autem 1025, annum scilicet 987 Kal. Ianuarij. In Donationum Regiarum & assignationum agrorum monumentis S. Petri Tabernæ Sanctij Regis & Vrracæ eius vxoris & trium liberorum Garciæ, Ramiri & Gonsalui fieri mentionem. Anno insuper 989 ab eodem Sanctio Rege Martem Baguesum & Huertolum oppida Cæ-

nobis sancti Ioannis Pinnatensis fuisse condonata, quæ ne de Sanctio Maiore intelligi possint, præter rationem temporis, quæ id nullatenus patitur, obstat mentio Viracæ Regis vxoris: *Maiori* enim non Viracam, sed Muniam fuisse vxorem notius est quam vt doceri debeat.

I A M authoritates vetustorum scriptorum si quærimus, proferet Çurita in medium Rodericum Toletanum, quem ducem in hac controuersia assumpsit. Fateor multum tribuendum esse Roderico in Hispanicâ historiâ: nego tamen ei in his, quæ illius memoriam longo interuallo antecesserunt, eatenus adhærescendum, vt non ab ipso discedere liceat, imò & deceat, quoties aliquid certius aut probabilius è priscis monumentis, vel è vetustioribus scriptoribus affulserit. Enimuerò hic præter tot antiqua monuméta, quæ Roderico non tam refellendo, quàm supplendo sufficere poterant, etiam vetustorū scriptorū authoritate pollemus. Itaque ad Fortunij Regnum confirmadum testem edimus primū authorem vetustū libri manuscripti, quem in Bibliothecâ Ecclesiæ Diui Isidori Legionensis se reperisse testatur Ambros. Morales lib. 15. cap. 36. In eo enim legitur Garciam Eneconis Regem duos reliquisse filios Fortunium Garciam & Sanctium Garciam, quorum vterque post illum regnarit: filiam item nomine Inicam, quæ post mortem prioris viri Cordubensi Regi Abdallæ iterum nupsit, vnde natus Mahomades pater Abderamenis tertij qui Abdallæ auo in Regno Cordubensi successit. De Regibus Sanctio-Garciam primo, Fortunij fratre, de que Garciam, Sanctij filio meminit Sampyrus Astoricensis Episcopus in vitâ Ordonij 2, de prælio ad vallem Iuncariam factō verba faciens: *Ex hinc, inquit, in anno tertio innumerabile agmen Sarracenorum venit ad locum qui dicitur Mohis.*

Quo audito Pompelonensis Garcia Regis Sanctij filius (sic enim legitur in manuscripto libro cuius exemplum ser- uatur apud Andr. Duchesnium Geographum Regium) misit ad Regem domnum Ordonium ut adiuuaret eum contra acies Agarenorum &c. & infra. Interea nuntij venerunt ex parte Regis Garfiani ut illuc pergeret Rex noster suprafatus ad debellandas urbes perfidorum; hæ sunt Nagera & Veguera. Rex verò iter egit cum magno exercitu & expugnauit & oppressit atque cepit supradictam Nageram, que ab antiquo Tricio vocabatur. Tunc sortitus est filiam eius in uxorem nomine Sanctiam conuenientem sibi & cum magnâ victoriâ ad suam sedem venit. Ex superioribus satis constat, utrumque horum Regum Sanctium atque Garfiam Ordonio in Asturia ac Legionem regnante vixisse, scilicet ante æram 963 siue annum 925, ad quem Ordonij mortem contulit Sampyrus: sed & vltius ad tempora vsque Ordonij 3 & Sanctij Crassi, qui æra 988 siue anno 950 Regnum adeptus est, peruenisse Garcia Regis ætatem testatur facit idem Sampyrus in vtriusque Regis vitâ. Porrò secundum hos Sanctium, & Garciam, regnasse alios eiusdem nominis, alterum Sanctij Maioris auum, Abarcæ cognomento, alterum patrem, cognomine Tremulum, non tacuit Lucas Tudensis, qui dum Sanctium Abarcam Almanfori æqualem facit, satis indicat alium fuisse à superiore illo Sanctio Eneconis nepote, cuius etiam filius Garcia Almanfori ætate præstitit. Hanc Regum seriem à Garibayo positam confirmat etiam Author Anonymus monumenti veteris manuscripto libro Cœnobij Legerensis, quo regulæ sancti Benedicti continentur, in textu, quem eiusdem Cœnobij Monachum fuisse probabile est, vixisseque circiter annum 1100 ex ibidem scriptis colligi potest. Hic itaque

Catalogum Regum Nauarræ, qui in illo Cœnobio sepulti credebantur, conscribens, eodem ordine quo Garibayus tres illos Reges à Çurita exploros, disponit.

PRÆTEREA Garfiæ Regis Sanctij Maioris proauitum, initiumque Regni, Sanctij eius filij ad annum 970 præcisè annotat *Vigila* Monachus Albeldensis in Codice Conciliorum Hispaniæ manuscripto, quem superstitibus eodem Sanctio eiusque fratre Ranimiro Rege Vicariæ anno 976 ipse conscribi curauit, teste Ambrosio Morale lib. 16. cap. 35. Postremò locupletem nobis in hanc rem testem suppeditat ipse Çurita, ad Regna vtriusque Sanctij, & alterius Garfiæ comprobanda; Belasconem nimirum, qui grâ 1032 anno verò 994 Codicem Conciliorum sancti Æmiliani Sisebuti Episcopi iussu descripsit: cuius verba, prout à Çurita in Indic. rer. Aragon. ad annos 926 & 966 recitata sunt, hic subiungenda duximus. *Dehinc expulsis Biotenatis* (Sarracenos hoc nomine intelligit, loquiturque de Sanctio Garfiâ Rege) *vicefimo Regni sui anno migravit à seculo, sepultus sancti Stephani portico regnat cum Christo in polo. Obijt Sanctio Garseanes era 964. Item filius eius Garsea Rex regnavit annis 40. Benignus fuit & occisiones multas egit contra Sarracenos & sic decessit. Tumulatus est in castro sancti Stephani supersunt eius filij in patria videlicet Sanctio. Reliqua desiderantur, inquit Çurita, in eo Codice. At in peruetusto itidem Codice Albeldensi, qui in Regiâ etiam sancti Laurentij bibliothecâ asseruatur, ita legimus. *Supersunt eius filij in patria videlicet Sanctio & frater eius Ranimirus, quos saluet Omnipotens per multa curricula annorum. Amen. Discurrenti præfenti era 1014. De obitu verò istius Sanctij ad annum 926, hæc ex vetusto Authore Anonymo profert idem Çurita. In obruta &**

confusa temporum serie & rerum à Sanctio Rege gestarum eius mortis memoriam in vetustis literis extare video, quibus testatum accepimus magno ab hoc anno temporis intervallo nempe ad 7 Kalend. Ianuarij æræ 1028 fato perfunctum sepultumque in D. Joannis Pinnatensis Cænobio, atque in eius sepulchro Vrracam Reginam Ferdinandi F. uxorem fuisse conditam, quæ aliquot annos post mariti mortem vixit. De morte autem huius filij, Garcie Regis hæc ille ad annum 966 Kal. Septembris æræ 1053 Garciam Regem decessisse vetustis aliquot monumentis proditur. His parum animaduersis & repudiatâ face quam in illis tenebris, quæ horum Regum memoriam obsederant, primus nobis alluxit Garibayus, in eas difficultatum salebras incurrit Çurita, vt se inde expedire nequeat: nec aliam emergendi viam inuenit quam ruinam & labem veterum diplomatum incorruptorum, quam, sollicitatâ illorum ærâ tanquam vitiosâ, haud obscurè molitur.

HACTENVS, ni fallor, parti muneris à me initio huius capitis suscepti satisfeci, vt numero Regum à Roderico & Çuritatâ constituto aliquos deesse, in iisque suppleendis Garibayum non inanem operam posuisse ostenderem. Restat modò altera pars, quæ id exposcit, vt sex Principes illos viros, quos ante Eneconem-Aristam regnâtes induxit Author Anonymus Aragonësiûm Annaliû, non Duces tantum, vt coniecit Çurita, sed verè Reges fuisse; Regnasse autem, non ante, sed post Aristam omnes (vno duntaxat excepto Garfiâ Eneconis) demonstrarem: cuius demonstrationis is erit exitus, vt illos Reges eosdem esse magnâ ex parte cognoscamus cum iis quos de nouo suscitasse se gloriatur Garibayus: At enim si hic interim veluti cumulus accedat, vt docere possim, illos ex mente ipsiusmet Annaliam conditoris, siue

siue eorum quos in hac historiæ parte duces habuit, extra propriam epocham aberrare & ad hanc in quâ nunc versamur reuocandos esse; non malè, meâ quidem sententiâ, ea omnia quæ de primis Regibus ab antiquis scriptoribus qui memoriam patrum nostrorum antecesserunt exposita fuere, inter se congruent atque in eam cõspirabunt sententiâ, quam ipse sequi in hoc opere statui: nec deinceps vllus, vt puto, locus relinquetur doctis viris conquerendi, vniuersa quæ de primis Nauarræ Regibus à nostris proferuntur incerta, inuoluta atque contraria esse. Itaque vt rem ipsam aggrediar, ad tres illos Principes quod attinet, qui in illâ controuersorum Regum serie Fortunij, Sanctij, & Garciæ nominibus designantur, abundè mihi onere illo præbandi, quod mihi ipse imposui, defunctus videor, ex quo suprâ, præter illos omnes Reges qui inter Aristæ successores hæctenus numerati fuere, Fortunij vnus, Sanctij alterius & alterius item Garciæ Regna, tam veterum monumentorum fidè quàm antiquorum librorum autoritate vindicaui. Sed vno adhuc à Garibayo hîc vrgeor argumento, quasi Sanctius ille Garciæ ab Anonymo scriptore Annalium productus, filius sit Fortunij Regis non autem frater, quod tamen Sanctio Garciæ, Eneconis nepoti, nequaquam est consentaneum: cum illi pater Garcias fuerit, non autem Fortunius: sed cedo ipsius authoris verba, faxim, vt ab eo se deserri sentiat Garibayus: sic autem ea apud Blancam cap. *varie de Suprarb. Regni init. sententiæ*, leguntur. *Post mortem Regis Fortunij Garciæ regnavit in Pampilonâ Rex Sanctius Garciæ & regnabat in Sturiis Rex Ordanio, qui tunc fuit deuictus per Regem Cordubæ vocatum Abderramen &c. Nec plura*, inquit Blanca, *in eâ Pinnatensi historiâ quam habeo. Garciæ autem pa-*

tronymicum nomen, proprio nomini Sanctij additum, more illis temporibus recepto, hunc dubio procul non Fortunij, sed Garsia filium fuisse demonstrat.

GARSIAE Ximeni Regnum, ad annum 896 & 898 elicitur è trinis ipsius codicillis apud Briz. lib. 1. cap. 26. & cap. 30, quibus Cœnobio Sancti Ioannis Pinnatensis Cillense & Huertolense Monasteria, vnà cum fundis & saltibus aliquot erogat. De Ximino, displicuit Çuritæ illum Eneconis Regis patrem simul & Regem statui: vtrumque tamen validè confirmavit Garibayus lib. 21. cap. 13. & lib. 22. cap. 1. & 4. (quamuis huius se primum comprobatores iactet immeritò Blanca) prolatis duobus diplomatibus: altero æræ 880, in quo Eneco Rex huius se Ximini vel Xemenonis filium prædicat: altero æræ 918 in quo Garsias Eneconis Rex, Eneconis patris & Eximini aui Regum meminit. Ab hoc autem posteriori diplomate nullâ re differt nisi mensis nomine illud quod Blanca in Tabulario, vt ait, Barcinonensi à se repertum *in comment. rer. Aragon.* produxit, vt Regnum Ximini testatum faceret. Id ipsum præterea comprobatur aliis tabulis Cœnobij Legerensis (nisi fortè eadem sint cum superioribus) in librario tributi ab Alfonso Aragonum Rege remissi commemoratis, teste Çuritâ apud Brizium Martinez lib. 1. cap. 39 in his verbis. *He hallado en la historia antigua deste Real Monasterio estas palabras aduertidas de su propria mano de Çurita luego en la primera plana del libro. In Registro gratiarum Regis Alfonsi 1331. fol. 20. dicitur in quodam privilegio sancti Saluatoris Legerensis factò ærâ 918, quod Fortunius Rex Aragonum fuit filius Garsia filij Eneconis filij Eximini Regis Aragonum.* Author quoque Anonymus Annalium Aragonensium, qui in numero ac nominibus Regum inue-

niendis satis sagax fuit, hunc Ximinum inter Reges Pompelonenses numerat: eoque longè antiquior scriptor ille, qui seriem Regum Nauarræ ab Enecone Aristâ ad Sanctium vsque Garcia, Sanctij Maioris nepotem, in manuscripto libro Cœnobij Legerensis, (quo regulæ sancti Benedicti continentur) descripsit, in serie illâ Ximinum Regem complexus est, fuisseque Eneconis patrem disertè testatur. Postremum illud est de Garcia Eneconis, quem (alium scilicet à nostro) tanquam filium Garcia Ximeni in albo Regum collocat auctor ille Anonymus Annalium Aragon. Hic locus sanè difficilem habet quæstionem, ad quam explicandam nihil nobis adiumentum à veteribus monumentis accedit, vetusti quoque Scriptores omnes (dempto hoc Anonymo) vnicum duntaxat nobis Garciam, Eneconis cognomento, Regem exhibent, quid igitur? an subdititium esse hunc alterum dicemus, siue ab anonymo illo, seu ab alio quopiam confictum? Minimè verò; sed quemadmodum authorem illum circa alios Reges, non tam materiâ ipsâ, quàm confusione temporum & perturbatione ordinis lapsum docuimus: Sic in isto præposterâ & inuersâ nomenclaturæ ratione peccasse, si fieri possit, ostendamus: dum *Garciam Eneci*, pro *Eneco-Garsie* nominat, patronymico *Garsie*, præposito nomini proprio *Eneci*, quod sequi debuisset. Principiò id obseruari velim; ea quæ author ille Annalium de sex primis Regibus memoriæ tradidit: (in quo ipsum & se & alios omnes superasse argutè notat Çurita) ea à Nauarris scriptoribus hausisse videri. Abalus Piscina qui patrum memoria Nauarræ historiam scripsit, (quæ nondum typis vulgata est) in vitâ istius Regis, de quo nunc agimus, monet vsu se veteri Chronico Nauarræ Regum, quod in

valle Ilçarbiâ reperit, sermone quidem ineleganti & penè barbaro, sed vetustate eximio: cuius initium à Garfia Ximeno fiat, extremum verò in Garfiæ Ximini filij vitam incidat; ita vt, illorum tantùm Regum qui à Roderico prætermitti sunt, historiam complectatur. Huic simile & ipse accepi ab amico è veteri Codice MS^o legum Nauarricarum cui attextum erat, Cortesiò Nauarræ oppido delatum: in quo tamen post Garfiæ Regis vitam, pauca de Enecone Arista adiecta sunt: quo autem authore ac tempore Chronicum istud scriptum fuerit, haud ita facilè dictu est; nisi quod in Theobaldi Regis ætatem mihi videtur non absurdè posse referri, quâ Codicem quoque illum legum colligi cœpisse, supra indicaui: quin etiam huius fortasse Regis iussu conscriptum fuisse, inde coniecturam facio, quod Chronici cuiusdam Theobaldi Regis nomine editi mentionem fieri video, tum à Garibayo lib. 21. cap. 1, tum ab eo antiquiori scriptore, nobili illo Ipuscuete, cuius superiore libro memini, libelli illius qui *Recopilatiõ de las cosas de Ipuscuete* inscribitur, authore: nec aliud suppetit quod illi Regi adscribere possimus. Cum autem, vt præmonui, solas res gestas illorum sex Regum qui à Roderico præteriti fuerit, describat; non abhorret à vero, in hoc Chronicum illud siue à Theobaldo Rege siue ab alio quouis authore elaboratū fuisse, vt esset supplementi loco Historiæ Regum Nauarræ tum recens à Roderico editæ: Id ipsum enim sub idem ferè tempus ab Alfonso X. Castellæ Rege factum scimus, conditis Hispaniæ Annalibus qui hodie eius nomine circumferuntur: tum id secundo loco moneri à me operæpretium est; proximum à Garfia Simenio Regem, ab authore illius Chronici, non *Garfiam Ynici* sed *Ynicum Garfiæ* nominari, tam in exemplari

Abali Piscinæ (vt ipse testatum reliquit) quàm in meo. Illud demum obseruare conuenit , in vetusto illo commentario Legerensis Cœnobij quo Regum inibi sepul- torum nomina indicantur, inter eos Reges primum om- nium *Eneconem Garfiæ* memorari, cum *Aristæ* cogno- mento , alium nihilominus ab eo qui *Ximini* filius fuit, quique omnibus notus est , indéque non ineptè id quod à nobis suprâ animaduersum est concludi ; nimirum in numero Regum constituendo eorumque nominibus assignandis, nos nihil aut parùm ab anonymo illo Anna- lium Aragonensium conditore differre , sed in ordine tantùm successionis & in ratione temporum. Porro, etsi in illius Eneconis Garfiæ regno comprobando nos ve- teres tabulæ deficiant : nihilominus si illum reiicere ve- limus, iniqui omnino esse videamur tribus illis vetustis scriptoribus qui illos concorditer recipiunt atque re- gnasse perhibent : Scriptori scilicet Annalium Arago- nensium, Authori Chronici : quod Regis Theobaldi tempore scriptum fuisse conuicimus : illi denique qui commentarium illum Regum ab Enecone Aristâ ad Sanctium vsque Garfiæ Sanctij Maioris nepotem con- texuit, qui in Legerensi Cœnobio asseruatur : cui ego scriptori in his antiquis rebus Nauarricis plus tribuo quam aliis omnibus, cum non externa, sed veluti dome- stica & familiaria prodere videatur : neque vllum, quod sciam, illo antiquiorem harum rerum scriptorem habea- mus : seriem autem Regum ab ipso traditam (quoniam ad ea etiam, quæ nobis de his Regibus dicenda adhuc supersunt, vsui erit) hic apponendam duxi : præmonito tamen lectore, ne æris aut numeris annorum in eâ ad- scriptis attendat : vicio enim temporum laborant perinde atque alia Hispanicarum rerum monumenta illius sæ-

culi, quæ ad nos peruenerunt.

HÆC est charta Regum quorum corpora tumulata requiescunt in Monasterio Legerensi erâ DCC. . . . obiit Rex Eneco Garfianes, uxor istius fuit uocata Eximina. Post hæc regnauit pro eo filius eius Eximinus Eneconis, uxor cuius fuit Munia & obiit erâ DCCLXX. & regnauit pro eo filius eius 22 annis Eneco Ximenonis & obiit erâ DCCCI uxor istius fuit Oneca Regina, tempore quorum fuerunt martyres translatae ab Hoscâ in Monasterium Legerense: postea regnauit pro eo filius eius Garfias Eneconis annis 12 & obiit era DCCCXXXV. Post cuius obitum uenit Fortunius Garfeanis de Corduba & inueniens ipsum mortuum Lumberri, transtulit corpus eius ad Monasterium Legerense & regnauit annis 57 postquam senit fuit effectus Monachus in Monasterio Legerensi & regnauit pro eo frater eius Sancius Garfeanes cum uxorē suâ dominâ Tota Regina & uenerunt ambo ad dictum Monasterium ut à prædicto Fortunio acciperent gratiam & benedictionem, quos cum benedixisset, dedit Sanctio fratri suo quatuor albendas & unam cortinam & tria cornua & spatam cum uagina, loriam cum collare de auro Diadema de capite suo, scutum & lanceam, caballum cum campo, freno & sella duas tendas & duas ciclades, & obiit dictus Sanctius Garfeanes era 968. Post hoc regnauit pro eo Garfias Sanctionis cum matre sua Domina Tota Regina & uxorē sua Regina Eximena: ex ista habuit duos filios, scilicet Sanctium & Ramirum & obiit era 1035. Post hæc regnauit Ramirus filius eius & decessit sine prole. Post hæc regnauit pro eo frater eius Sanctius Garfeanis cum uxorē sua Vrraca Regina, & iste fuit uocatus à vulgo Abarca. (Desiderantur hîc aliquot lineæ, quæ ad memoriam Sanctij Abarcæ, Garfiæ Tremuli & Sanctij Maioris Regum spectabant.) Habuit hic filios (de Sanctio Maiore intellige) Garfiam Ra-

nimirum, Gundissaluum & Fernandum & duas filias Maioram & Eximinam & obiit era 1058. Post hæc regnavit pro eo Garsias filius eius cum Estephania Regina uxore sua & obiit era 1082. Post hæc regnavit pro eo filius eius Sanctius Garseanes cum uxore sua Plasentia era 1113. Hæc est charta Regum quorum corpora tumulata sunt in Monasterio Legerensi.

INSPICIAMVS nunc, an modus aliquis conciliationis inter hos contrariorum opinionum veluti duces ac signiferos, Scriptorem, inquam, Legerensem & Authorem Annalium Aragonensium, ratione temporis atque ordinis successionis horum primorum Regum, reperiri possit: In quo mihi quidem id ex posterioris scriptis evidens & perspicuum videtur, ætatem eorundem Regum (quam hic alieno loco, octavo nimirum sæculo & noni initio posuit) ad insequens sæculum trahendam esse, in quo ipse, ducibus veteribus monumentis, epocham Eneconis Aristæ & quinque aliorum Regum qui post illum in Nauarrâ rerum potiti sunt, constitui: ita ut vnus centenarij numeri omissione ab Authore Annalium illorum in annotatione annorum peccatum fuerit: nec enim aliter ea quæ de Ordonio Asturiæ, Abderamene Cordubæ & Sanctio-Garsia Pompelonæ Regibus, deq; victo ab Abderamene Ordonio in iis Annalibus ad annum 820 celebrantur, sibi constare possunt. Nondum quippe id temporis Ordonius vllus in Asturiâ regnabat: Nam Ordonij primi Regnum ætâ 887, anno nimirum 849, inchoat Sebastianus Salmanticensis. Abderramenis verò nomine, cum plures Cordubæ Principes regnarint; nullius eorum ætas in illum annum incidit: Anno enim 821. dominari in eâ vrbe cœpit Abderramen 2, ut ex diuo Eulogio lib. 2. cap. 1. Memorialis Sanctorum

colligitur, ex Authore quoque vetusto vitæ & actuum Ludouici Pij constat, Abulazium istius Abderramenis 2. patrem (Alhacam hunc vocat Rodericus, at Marmol Aliatam) ad eundem vsque annum 821. vitâ atque Cordubensi imperio potitum fuisse. De Sanctio denique Pompelonensi Rege, illius ætatem anno illi nequam conuenire posse, satis superque conuincunt ea que de Gallorum in Nauarrâ & Pompelonæ, ab anno 806 ad annum vsque 824, continuato imperio supra cap. 9. exposuimus. Contrâ verò si superiora ad insequens sæculum & ad annum 920 reuocemus, aptissimè omnia inter se cohærebunt: eo enim anno Ordonium 2 Asturiæ, Abderramenem 3 Cordubæ, & Sanctium Garfiam Pompelonæ imperium habuisse minimè est controuersum: insuper ea tunc rerum vicissitudo fuit, vt Ordonius, qui antea de Sarracenis gloriosam victoriam consecutus fuerat, bis sub id tempus ab Abderramene pælio victus fuerit, primò ad *Mudoniam*, rursus in loco *Mohis* nuncupato, vbi magnam suorum stragem eum tulisse author est Sebastianus: Tempus autem posterioris huiusce cladis, ex astronomicâ supputatione in annum 921 incidere docuit Ambrosius Morales, notis in vitam sancti Pelagij, cui subscribit Sandouallius in vitâ Ferdinandi Gundissalui Castellæ Comitis pag. 314. Spatium quoque 20 annorum, quo tempus Regni Sanctij Garfiæ Pompelonensis Regis definit Author ille *Annal. Aragon.* mirificè congruit Sanctio Garfiæ illi qui anno 920 Pompelonæ imperabat. Hunc enim totidem annos regnasse testatur Belasco illorum temporum Scriptor apud Çuritam ad annum 926. & Author veteris monumenti Cœnobij Pinnatensis apud Brizium Martinez lib. 2. cap. 2: quibus authoritatem addit Sanctius ipse,

dura

dum in titulis quibusdam Monasterij Albeldensis apud Moral. lib. 15. cap. 49. æram 962. (quæ annum Christi 924 efficit) viceſimo Regni ſui anno imputat: Ea autem quæ de Vaſconibus Aquitanis, qui vulgò *Gascones* dicuntur, à Sanctio Garſia 1. ſub ius ditionemque ſuam coactis, ſcribunt Beuterus, Garibayus & alij, huic Sanctio, de quo nunc agimus, Fortunij fratri Eneconisque nepoti adſcribit Author Chronici, cui titulus *Relacion de la deſcendencia de los Reyes de Navarra &c.* quem Catharinâ Lebretiâ in Nauarrâ regnante vixiſſe ſupra monuimus; idque proximum vero eſſe poſtremo huius operis libro, vbi de Gaſconibus agetur, vberius oſtendemus. Conſimili fato tempus Regni Garſia-Ximenij ad annum 758 promouit idem Author Annalium, vbi, cum mox Abderrahemenem Oſcæ Regem conſortem illorum temporum faciat, ſatis indicat hanc, pro quâ pugnamus, ætatē ſe reſpexiſſe: neq; enim ante annū 758, ſed magno poſt interuallo tēporis Sarracenorū Duces, ciuitates & præfecturas à ſe adminiſtratas regio nomine uſurpauēre, vt docet ex vetuſto authore Çurita ad annū 778: Præterea idē author Abdemelici contra Aragonenſes expeditionem, anteriorem facit Garſia-Ximenij electioni, quam anno 24 octauī ſæculi poſuerat, teſte Briſzio lib. 1. cap. 3. At Abdemelici expeditionem in æram 774 aut circiter, in annum videlicet Chriſti 736, inciſiſſe certum eſt ex Iſidoro Pacenſi; ideóque cum ad annum 24 octauī ſæculi accommodari nequeat ea electio, ex mente illius Authoris in annum 24 noni ſæculi proximè ſequentis traducenda eſt. Quæ deinde de Aznario & Galindo Aragoniæ Comitibus, deque ſancti Martini Cercitenſis Cœnobio in loco Acomueri condito in iis Annalibus memorantur, octauo ſæculo nullatenus qua-

drant: in nonum verò commodissimè reijci possunt, perinde atque ætas Garfiæ Simenij; namque si anno 758, ab illo Authore notato, centenarius numerus adiiciatur, nihil oberit quominus annum 858 regno Garfiæ Regis assignemus, cum eóusque illum ætate processisse, incorruptis literarum monumentis à nobis ante citatis liqueat.

EODEM remedio vitio ætæ corruptæ, quo Roncalensium diploma Sanctio Garfiæ inscriptum laborat, succurri potest: si enim gr̄e 860 illi appositæ centenarius numerus accedat; ita ut gr̄am 960, annum verò Christi 922 exhibeat, erit omnino ætati Sanctij Garfiæ Pompeionensis Regis Eneconis nepotis & Fortunij fratris consentanea; nec quicquam ampliùs occurret in eo diplomate, quod antiquitatis peritos offendat. Quod si ab antiquiori aliquo Sanctio illud manasset (ut volunt Blanca & Brizius) quis dubitat, quin ab Enecone Aristâ & à Sanctio Cefone Abarcâ (quos post Sanctij illius superioris mortem à populo Reges electos credunt) ipsius confirmationem petitori fuissent Roncalenses, qualem longo post spatio temporis à Sanctio-Ramiresij & Garfiâ-Ramiresij, suffragiis pariter popularibus in Regnum vocatis petiere? Hunc autem in representandis, è veteribus tabulis ac monumentis, annorum numeris lapsum minus mirabitur, quisquis in illis euoluendis operam aliquam posuerit: figuræ enim litteræ C, centenarij notæ, cum sæpiùs multiplicandæ erant, ita à veteribus librariis inter se complicabantur, ut etiam perspicacissimorum oculos fallerent, ut monuit Sandouallius, cuius verba, in vitâ Ramiri I. Asturum Regis, sunt. *Y es tan facil el errarse en los numeros cientos, y dieztes Goticos, por estar tan encadenados, que son menester buenos ojos, y mu-*

cha atención y inteligencia para bien leerlos. Y vean lo que digo, en libros antiguos y en muchos no sabrán si son tres o quatro. Cæterùm, quæ de Ordonio Rege Asturum ab Abderramene, Cordubæ Rege interfecto, deque ipso Abderramene Regnante in Nauarrâ Fortunio, à Roncalensibus cæso; quæ etiam de titulo parentis Sanctij eidem Fortunio addito, falsò in Roncalensium monumentis exposita suprâ cap. ix. deprehendimus, ea non ad hoc pertinent diploma de quo modò egimus; quoque Roncalensibus, ob rem contra Mauros in prælio quodam, præsentè Sanctio, benè gestam, ius ingenuitatis & remissio tributorum ac vectigalium ab ipso Sanctio concessa est, ærâ, mense & loco, quibus priuilegium irrogatum fuit, nominatim expressis; sed ad aliud, quo idem Rex, effigiem capitis Abderramenis Regis Mauri pro insignibus gestâdi, eidem populo potestatem fecisse dicitur: distinctum enim & separatum fuisse vtriusque priuilegij diploma cognoscimus è supplici libello Albano Duci, post occupatam ab eo armis Ferdinandi Castellani & Aragonij Regis Nauarram, III. Nonas Septembris anno 1512 à Roncalensibus oblato in hæc verba.

Primeramente suplican à su Señoria mande confirmar el priuilegio de Fidalguia, el qual les fue otorgado en la ciudad de Pamplona, en el año de ochocientos y sesenta en el mes de Henero, por el Rey D. Sancho Garcia Rey de Pamplona y Alaba y de las Montañas: por quanto los dichos Roncaleses fueron en una batalla con el dicho Rey de Sancho è yuan en la delantera e hobieron victoria contra los infieles Moros les fue otorgado y dado priuilegio que los Roncaleses que eran à la saçon y los que serian dende en adelante fuessem fidalgos y abidos por tales y libres y francos de toda seruitud pecha Real y Ymperial y de toda saca

peaje barcaje cocharro leça ni codo en ninguna feria ni mercado: E el dicho señor Duque Dixo que otorga todo lo contenido en este capitulo para que les sea goardado segun y por la forma y manera que asta agora se les an guardado.

OTTROSI dizen que en el año mesmo por el dicho Rey fue dado à los dichos Roncaleses otro priuilegio por quanto en el tiempo del Rey D. Fortunio padre del dicho D. Sancho Garcia los dichos Roncaleses mataron, à un Rey Moro llamado Abderramen y destruyeron su guesta y perseguieron su gente en gran termino, el qual Rey Moro abia muerto al Rey D. Orduño de Asturias que era Christiano los quales priuilegios ansido confirmados de continuo por todos los Reyes antepassados y mas les fue otorgado que traxessen por armas la cabeça del dicho Rey Moro figurado y que assi lo tubies- sen en su pendon con el qual pendon tienen costumbre de hir con la persona Real o su Capitan general y no debaxo de ningun Capitan, lo qual suplica los sea otorgado y confirmado. El dicho Señor Duque dixo que otorga à los suso dichos todo lo contenido en este Capitulo para que se faga guarde y cumpla como asta sea usado y guardado. Posteriorius tamen diploma, quod de insignibus Roncalensium agit, perperam & inscitè hic populus, similitudine nominum deceptus, Sanctio Garfiae 1. huius nominis, eo libello adscripsit: cum alteri Sanctio Garfiae, eius nominis 3. cognomento Maiori, tribuendum fuerit, vt tabulis confirmationis vtriusque diplomatis à Carolo 3. Rege impetratæ, quas superiori capite attuli, constare potest. Itaque cum tanto illud à morte Fortunij & Abderramenis Regum interuallo, confectum fuerit: non difficile est ad fidè, aut Roncalenses ipsos, aut testes ab iis productos, qui Regi Sanctio Maiori narrationem diplomate comprehensam suggessere, in nomine seu ætate

Principis aut Ducis ab eâ gente interempti, nec non in gradu agnationis, quâ Fortunius Sanctio Regi coniunctus erat, exprimendis falli potuisse: Nec tamen ideò illius diplomatis fidem minui aut infirmari æquum est; Cum falsâ demonstratione actum minimè vitiari legibus constitutum sit.

Authoris sententia de antiquis Navarra Regibus, deque Eneconis primi Regis gente & patriâ, atque etiam de Arista cognomento ei ascripto.

C A P V T XII.

TRIBVS postremis capitibus, dum diuersorum Authorum sententias excutimus, quænam nostra de illis primis Regibus esset satis indicauimus: Ea autem parùm differt ab illâ, quam scriptor anonymus Cœnobij Legerensis, in commentario Regum Cœnobij eiusdem sepulchris conditorum, tenuit: neque enim vlla alia nobis certior & ad veritatem propensior visa est quam sequi possemus: siquidem primos illos Reges, in quorum successibus digerendis aliorum Scriptorum languescit industria, hic ita descripsit, vt quatuor eos quos à Roderico omissos, à Monacho verò Pinnatensi, in Annalibus Aragonensibus, præpostero loco & tempore positos ostendimus, quosque se primùm suscitasse gloriatur Garibayus; Ximum, inquam, Eneconis patrem, Fortunium & Sanctium nepotes, Garciam denique pronepotem eiusdem Eneconis, suo quemque loco & ordine scitè collocauerit. Adde quod tota illa Regum series ab ipso tradita (si Eneconem Garciae demas) veterum monumentorum & Regionum diplomatum suf-

Principis aut Ducis ab eâ gente interempti, nec non in gradu agnationis, quâ Fortunius Sanctio Regi coniunctus erat, exprimendis falli potuisse: Nec tamen ideò illius diplomatis fidem minui aut infirmari æquum est; Cum falsâ demonstratione actum minimè vitiari legibus constitutum sit.

Authoris sententia de antiquis Navarra Regibus, deque Eneconis primi Regis gente & patriâ, atque etiam de Arista cognomento ei ascripto.

C A P V T XII.

TRIBVS postremis capitibus, dum diuersorum Authorum sententias excutimus, quænam nostra de illis primis Regibus esset satis indicauimus: Ea autem parùm differt ab illâ, quam scriptor anonymus Cœnobij Legerensis, in commentario Regum Cœnobij eiusdem sepulchris conditorum, tenuit: neque enim vlla alia nobis certior & ad veritatem propensior visa est quam sequi possemus: siquidem primos illos Reges, in quorum successibus digerendis aliorum Scriptorum languescit industria, hic ita descripsit, vt quatuor eos quos à Roderico omissos, à Monacho verò Pinnatensi, in Annalibus Aragonensibus, præpostero loco & tempore positos ostendimus, quosque se primùm suscitasse gloriatur Garibayus; Ximum, inquam, Eneconis patrem, Fortunium & Sanctium nepotes, Garciam denique pronepotem eiusdem Eneconis, suo quemque loco & ordine scitè collocauerit. Adde quod tota illa Regum series ab ipso tradita (si Eneconem Garciae demas) veterum monumentorum & Regionum diplomatum suf-

fragio iuuatur atque comprobatur. Nec id tãti est, quod Garfiã-Ximenij, qui inter Eneconẽ Ximenonis & Garfiam-Eneconis Reges inferendus erat, prætermisit: Hoc enim, cũ eos tantum Reges recensendos receperit, qui in Legerẽsi Cœnobio sepulti sunt, consultò fecisse credẽdus est; non nescius, Garfiam Ximenij alio loco, in Cœnobio nimirum Pinnatensi, ab ipso condito seu auẽto, sepulturã affectum fuisse. Quod autem Ramirum Garfię-Sanctiõnis i. filium post patrem regnasse, eique fratrem Sanctium, cui Abarcæ cognomentum fuit, in regno successisse narrat; illud vtique non de Pompelonensi regno, sed de Viguriensi, quo Ramirus à patre donatus fuerat, intelligi debet: cuius regni finibus Legerense Cœnobium (in quo hic scriptor degebat) comprehensum fuisse, probabilitate non caret. Præterea nomina vxorum omnium ferè illorum Regum (quod à nemine hæctenus præstitum fuit) idem sigillatim expressit, eaque nominum ratio, cum iis quæ nuper è vetustis monumentis de iis vxoribus docuere docti viri, planè conuenit; si hoc vnum excipias quod Garfię-Sanctiõnis vxori, quam Terefam vocant monumenta illa, Eximenæ nomen imponit: sed ecquid scimus an Garfias duas habuerit vxores, cuius priori Eximenæ, posteriori Terefæ nomen fuerit? Quod autem, contrã omnium aliorum sententiam, primum Nauarræ Regem facit Eneconem-Garfii Ximenij patrem, diuersum ab alio Enecone, Ximini filio, illique, non huic Aristæ cognomentum tribuit; Ipsi quoque Ximino, cui alij Garfię, iste Eneconis cognomen affingit; non hoc de nihilo est. Nam cum vtriusque etiam vxorum nomina Eximinam scilicet & Muniam ascripserit, id ex veteribus monumentis illius Monasterij hausisse potius existimandus est,

quam ipsemet gratis, & nullo tam inanis mendacij operæpretio finxisse: quin & Carolus Nauarræ Princeps, qui auorum memoriâ historiam illius Regni luculentè, vt illa ferebant tempora, composuit; in hoc opinioni Scriptoris illius Legerensis accedit, quod primum Regem itidem Eneconem Garfiæ, addito Aristæ cognomento vocat: Ximino verò, Eneconis, non Garfiæ patronymicum adiungit. Huic quoque argumento aliquid ponderis inesse videtur; quod cum omnes ferè antiqui scriptores (Authore anonymo Annalium Aragonensium dempto) Nauarræ Regnum ab Enecone Aristâ auspiciantur, nullus à Ximino; Alium fuisse hunc Eneconem necesse est ab Enecone Ximini filio, cui primi Regis elogium deberi nemo dixerit, cum ante eum ipsius parentem regnasse in confesso sit.

NOVA nunc exoritur quæstio de patriâ & gente Eneconis primi Regis, quem Gothicâ stirpe genitum nonnulli dixere, testibus Alfonso à Cartagena & Marinæo Siculo: Patriâ autem Aragonensem fuisse refert Michaël Molinus in Repertorio: At Martinus Aspilcueta Nauarrus insignis Theologus & iuris Canonici consultissimus *Relect. in c. nouit de iudiciis* Nauarrum dicere mauult, vt potè qui è *Viguriâ* oriundus esset, authoribus Garciâ Euguio Bajonensi Episcopo qui superioribus sæculis breuem Nauarræ Regum historiam scripsit & Carolo Nauarræ Principe. Est autem *Viguria* campestris vicus Nauarræ in Præfecturâ Stellensi. Cæteri penè omnes Scriptores Eneconem Aquitanum fuisse summo consensu tradunt, eiusque originem & stirpem à Comitatu *Bigorria* repetunt, pro quâ voce mendosè legitur *Bigarcia* in vulgatis exemplaribus Roderici Toletani; in manuscripto enim libro Collegij Nauarrici Parisien-

sis *Bigorriæ* scriptum est : *Bigorriæ* cum duplici r legisse videtur apud Toletanum Rodericus Sanctius Palent. qui eum ad verbum ferè expressit in iis quæ de Enecone refert *parte 1. Hist. Hispanicæ cap. 12.* Bigerronum ad Asturum amnem Comitatum *Bigorriæ* nomine intellexere Çurita & Blanca, è quibus hic, Bigeronensem etiam Comitatum in Eneci seu Eneconis censu & patrimonio fuisse sensit, Volaterranum, ni fallor, authorem secutus, qui hunc Principem è Comite *Bigorriæ* *Nauarræ* Regem renunciatum fuisse scribit. Sed mihi otiosum videtur in *Bigorriæ* situ quærendo longius errare & vagari, cum in propinquo sit quo Roderico & aliis, qui Eneconis gètem hinc arcessunt, satisfacere possimus. Est in *Vasconia Aquitanicæ* regione montana, quæ *Nauarræ* citerioris fines attingit (quamque inhabitant *Vascones* ij qui vulgò *Vasci* dicuntur) in eo nimirum tractu, qui eò quod *Nauarræ* Regibus paruerit *inferioris* seu *ulterioris Nauarræ* adhuc nomen seruat, pagus *Baigorria* dictus, decem tantum leucis *Vasconicis* *Pompeloné* distans : Hunc priscis temporibus *Biguria* etiam nomine nuncupatum fuisse, è pluribus veteribus monumentis patet, quæ in Cartulario Ecclesiæ primariæ *Bajonensis* & alibi habentur, pro qua voce aliquando etiam *Beygur*, sæpius *Baigoer* scriptum reperitur. In hoc pago antiqua & illustris familia *Vicecomitum Baigorritanorum* etiamnum viget, quæ *Eneconis*, *Garcia* atque *Ximini* nomina tanquam familiaria & gentilitia ad auorum nostrorum memoriam constanter retinuit : Ex hoc igitur pago ortum *Eneconem* *Garfiam*, potius quam è Comitatu *Bigerronum* crediderim ; quippe qui non proximus tantum *Nauarræ* atque illius finibus continens sit : sed etiam in asperis & montosis *Pyrenæorum*

renæorum locis positus : quales Eneconi cultos fuisse nominatim refert Roderic. Toletanus: utrâque autem harum conditionum Bigerronum Comitatus deficitur: si quidem quatruidi ad minimum itinere Pompelonê abest: domicilium verò Comitum suorum non secundùm prærupta Pyrenæorum montium saxa, sed in amœnâ planitie exhibet, quæ lætos & frugiferos campos habet in circumspectu. Deinde coniecturam nostram non modicè iuuat nominum ratio, quam, ad antiquas familias dignoscendas, magni momenti esse pluribus probare possem, nisi iâ hanc messem fecissent Morales, Duchesnius & Ioh. à Ponte: ea autem sic à nobis stat, vt in totâ serie Comitum Bigerronensium, nullum prorsus nomen occurrat, quod cum Nauarrorum Regum nominibus componi possit: cum contra Baigorritanorum Vicecomitum appellationes à nomenclaturis priorum Nauarræ Regum nihil penè discrepent; quod cuiuslibet collatis illorum inter se nominibus planum fiet: In Bigerronensium enim Comitum familiâ *Donati, Lupi, Raimundi, Ludowici, Garfiarnaldi, Bernardi, Rogerij, Centulli, Petri & Eschiuati* nomina recepta fuere, vt ex ipsorum serie patebit quam proximo libro tradituri sumus: in altera verò non alia ferè reperias, quam *Eneconis, Garfiæ* atque *Ximeni* perpetuâ vicissitudine in se reciprocata, vt pluribus monumentis antiquis constare potest, è quibus duo vel tria tantum abstrusiora huc conferam: quorum primum habetur inter tabulas Xenodochij Arambelsij in inferiore Nauarrâ: alia duo Cartulario Cœnobij sancti Iohannis Sorduenfis inserta sunt: cætera cum in propatulo sint indicare sufficiet.

IN nomine Domini. Amen: Ego Lope Eneconis Vice-

consul de Bygur cum uxore meâ Condesâ & cum consensu filij mei Garsie do hospitali sancti Nicolai de Arambels quod est situm propè Ostauayll & pauperibus ibi albergantibus C. sol. Morlañ per singulos annos de redditibus quos capio in terrâ Ostabaresij: hanc autem charitatem feci ut sicut misereor pauperum, ita misereatur Dominus mei & animæ patris mei E. Garsie & ceterorum antecessorum meorum, &c. Factum apud sanctum Stephanum de Harizetâ in festo sanctorum Fabiani & Sebastiani visores & testes, Eneco de Ascarat & Bonetus de Ansa & omnis populus de sancto Stephano R. Episc. Baioñ.

IN nomine Domini &c. Ego Vicecomitissa de Beguer & filius meus Vicecomes pro remedio animæ meæ & parentum meorum ut Deus nobis uiuentibus dare dignetur remissionem omnium peccatorum & defuncto Vicecomiti Garsie Lupo cæterisque suis & nostris parentibus vitam æternam Deo & sancto Iohanni de Sordna atque Abbati VV. Martelli cæterisque fratribus ibi manentibus tam futuris quàm presentibus Ecclesiam sanctæ Mariæ de Burunza cum oblationibus &c. cum puero muto Anerossoiz liberè damus. Facta est &c. in manu Bernardi Ausciensis Archiepiscopi 6. Idus Ianuarij anno ab incarnatione Domini 1119.

SEMERO GARCIZ Viceconsul de Beygur terram de Bolunce violenter abstulerat sancto Iohanni, sed tandem ad proclamationem fratrum Monasterij restituit &c. facta fuit hæc pax sub testimonio Bernardi de Lekarre & fratrum suorum scilicet Arnaudi, Petri similiter, Bernardi Sanctij de Cisa &c. & ad ultimum in euidentiâ populi de Ostebat anno 1168.

EXTANT in scriniis ciuicæ domus oppidi sancti Iohannis ad imum Pyrenæum (Pedemportus vocant) veteres

tabulæ pactionis cuiusdam initæ de pascuis aliquot, in Pyrenæo monte positæ inter nobilem virum Arnaldum Sanctij Ahatsæ dominum & municipes illius oppidi, nec non Cifani pagi incolas anno 1280, quibus subscripsere Ioannes Briays Præfectus regius & *Garfias-Ximenij* Vicecomes Baigorritanus. In actis inaugurationis Regiæ Philippi Ebroicensis & Ioannæ Nauarræ coniugum Pompelonæ anno 1328 factæ quæ in tabulario Palensi Bearnensis principatus recondita sunt, inter proceres Regni qui inaugurationi illi interfuere nuncupatur *Ximen-Garfia* Vicecomes Baigoriensis: in quodam monumento Collegij Roncauallensis anni 1346 *Elbira-Ximenis* Vicecomitissæ eiusdem ditionis memoria habetur. In tabulis illis quibus solemnia inaugurationis Caroli 3 Nauarræ Regis anno 1390 factæ continentur apud Garibayum lib. 27. cap. 40. alius *Ximen-Garfia*, Vicecomes pariter Baigorritanus, inter primariæ nobilitatis viros recensetur cuius vitam ad annum vsque 1410 peruenisse aliis monumentis constat.

Hoc amplius, ad eiusdem Eneconis-Aristæ originem à Baigorritanis Dynastis deriuandam adducimur plurimis aliis coniecturis. Primùm quod Eneconem Garfiæ Regem in bellis Vascitano seu Vasco milite vsum fuisse refert Abalus Piscina ex Chronico veteri Ilçarbiensi: item quod Eneconem Ximini filium, *Inicum* seu *Ignacium Lalaneum Larreanum* Vascum nobilem in Vexillarium, hoc est, præcipuum Regij muneris in bellis administrum sibi adsciuisse docuit è quodam antiquo monumento Legerensi *Sandouall. in Catal. Episc. Pompelon. fol. 17.* durat enim hæctenus *Lalanarum Larrearum* antiquum domicilium in agro *Cisiensi*, Baigorriæ confini. Deinde *Aristæ* cognomen *Eneconi* primo Regi in-

ditum (quod ineptè ab *Aristis* deriuat vulgus historico-
rum ; quasi verò sicut *Arista* in mediis flammis, ita *Rex*
ille in præliis exardesceret) expeditam habebit originis
suæ explicationem , assignatò Eneconi pro patriâ Bai-
gorritano pago ; cum eius primarium vicum, qui hodie
Fani S. Stephani nomine dignoscitur, *Harizetam* olim
appellatum fuisse constet ex priscis tabulis Lupi Eneco-
nis Vicecomitis Baigorritani supra à me recitatis: Solent
enim plerumque Nauarri in dictionibus Vasconicis
proferendis aspirationem reiicere & vocales plurimas in-
ter duas consonantes interiectas in medio elidere veluti
pro eo quòd Vascitani *hareçaqu*, id est accipe, ipsi *arçaqu*
dicunt pro *othoronça*, id est pastus, prandium vel cœna,
otronça: non secùs pro voce *harizeta*, *Aristam* protule-
runt: quia autem *harizeta* vox Vasconicâ linguâ *quer-
cetum* significat, hinc primis Regibus, quercus inter in-
signia Regia gestandæ, occasionem fuisse crediderim:
nec aliam etiam extitisse causam vel fundamentum con-
iicio priuilegij illius, quo Alduydensibus saltibus ac
pascuis (quæ ad Nauarram citeriorem, quam *altam* vo-
cant, pertinent) plenissimè vtendi solis inter Vascitanos
omnes, ad nostra vsque tempora, Baigorritanis facultas
fuit, quàm singularem primorum Nauarræ Regum in
hanc gentem affectum, & primariæ suæ originis memo-
riam ac recordationem. Nouissimè tamen facultatem
illam non modicè Baigorritanis imminutam fuisse no-
uimus: Post occupatam enim à Castellæ Regibus Na-
uarram Citeriorem, cum nihilominus ea Regni pars,
quæ vltra Pyrenæum sita, inferioris seu vltioris Nauar-
ræ nomine censetur & Baigorritanum pagum ambitu
suo amplectitur, suis Regibus illibata remanserit, diuisis
ex hoc in diuersum antiquæ Nauarræ nobulis, cœpere

Erroitani Vastanenses, aliique finitimi populi Citerioris (quorum finibus & territorio Alduyda annumeratur) *Baigorritanis* tanquam peregrinis molesti esse, ipsosque in suo iure interpellare; cum hi de conseruandis priuilegij tabulis minus solliciti fuissent solâque vetere possessione se tuerentur. Nihil autem nostræ sententiæ officit titulus *Comitatus*, Bigorriæ à Roderico Toletano additus, quasi *Vicecomitatus* nomine non *Comitatus* hæcenus insignitus fuerit *Baigorriæ* pagus. Promiscuum enim fuisse, apud plerosque scriptores, *Comitis* & *Vicecomitis*, *Comitatusque* ac *Vicecomitatus* nominum vsum, docuit Catellus in Occitanicis, initio libri 4. Id ipsum nos etiam adductis plurimorum Authorum locis confirmare possemus, è quibus hæc insigniora in præsens seligenda duximus. *Erroitanus* pagus in Citeriori Nauarrâ, hodie *Vicecomitatus* titulo à proprio illius dynastâ possidetur: At tamen *Sanctij Comitis Erroitani* seu *de Erro* (vt tunc loquendi vsus erat) meminit Sanctius Ramirefius Pompelonensis & Aragonensis Rex binis tabulis quarum priores ærâ 1125 obfignatæ describuntur à Sandouall. in Catalogo Episc. Pompelon. fol. 75 & 76: posteriores verò, ærâ 1135 editæ, habentur apud Brizium Martinez lib. 4. cap. 10. Historiæ Pinnat. Rogerius Houedenius in posteriori parte Annalium *Comitis Baione* mentionem facit qui aliis ferè omnibus scriptoribus *Vicecomes* dicitur: Bearnensem *Vicecomitissam Garsendam Comitissam* vocant Math. Paris & Math. Vestmonaster. in vitâ Henrici 3. Anglorum Regis, necnon Carolus Nauarræ Princeps in vitâ Theobaldi 1. Nauarræ Regis; Non secus in vetustâ membranâ Ecclesiæ primariæ Condomiensis *Otho Vicecomes Leomanie Comitellus* nuncupatur, quasi parum Comitem diceret: celebrantur etiam

in Necrologio Cœnobij Artosiensis in Aquensi diœcesi Felicia Comitissa Solæ, & apud Frostartem *Aymericus Comes Narbonensis*, quorum vterque Vicecomes ex hodierno more loquendi dici debuisset: Si verò antiquiora tempora memoriâ repetamus, id obseruabimus, ante Caroli Simplicis ætatem, raram aut penè nullam, in Aquitaniâ & Galliâ Celticâ, Vicecomitum mentionem fuisse & ciuitatum aut pagorum Præfectos qui ab eo tempore Vicecomitum nomen tulere, antea Comitum titulum vsurpasse: & vt exemplis id planum faciam, nihil est magis notum aut peruulgatum, quam eos qui posterioribus sæculis *Parisiensi*, ac *Lemouicina* ciuitatibus & *Aquensi* oppido in Nouempopulaniâ præfuere, Vicecomitum nomen tulisse, & tamen Gregorius Turonensis lib. 6. cap. 22. & lib. 8. cap. 30. *Nunichium & Terentiolum* Lemouici Præfectos, illius urbis *Comites* vocat, idémque lib. 7. cap. 31. *Nicety Aquensis* urbis *Comitis* meminit. Aymonius lib. 5. cap. 34. Roberto Marchioni Francorum, *Parisiiorum Comitis* titulum tribuit, Nangius denique in suo Francorum Chronico Hugonem Capucij & Hugonem magnum *Comites Parisienses* prædicat.

VNA adhuc restat nostræ opinioni corroborandæ ratio quæ omnes coniecturas vincit: illa nimirum, quod Bigerronum Comitibus siue etiam illius prouinciæ proceribus iamdiu pacatis & in obsequio Francorum Regum diurnâ consuetudine confirmatis, nulla causa fuit Nauarræ, cum ipsorum damno atque iniuriâ, inuadendæ; (nam hæc quoque regio iisdem Principibus parebat) At Vascitanis Proceribus huiusmodi causa non defuit. Hi enim cum Ludouico Franciæ & Pipino Aquitanicæ Regibus, non priuatam solum simultatem, sed pu-

blicum pro libertate bellum gerebant. Illius autem belli Duces è genere Eneconis fuisse indicio sunt Ximini & Garfiæ nomina, quibus à vetustis authoribus designantur: quotquot autem ex illâ stirpe seu familiâ superfuere bello (quod Vascitanis utpote viribus & numero militum longè imparibus infœliciter cessit) solum vertere & ad Vascones Iberos, æquè Francis infensos, in Hispaniam se recipere coacti sunt; vbi eos exinde vindictæ occasione intentos, Nauarrorum animis à Francis abalienandis, sibi que specie libertatis instaurandæ conciliandis studuisse simillimum veri est. Sed non ab re fuerit, quæ de eo bello ab antiquis authoribus, illius sæculi æqualibus, literis mandata sunt, subscribere; hoc interim præmonitô, in plerisque eorum nomen *Ximini* vel *Simini* corruptum esse, inque eius locum irrepsisse vocem *Siguini* & *Siguini*. Insuper illud ipsum nomen in vetustis libris ac tabulis variè scriptum reperiri. Nam modo *Ximum*, modo *Ximum*, aliàs *Eximum*, interdum *Simirum* vel *Simarum* vel *Semerum* sæpissimè *Sciminonem* vel *Scimonem* præferunt: hæc autem tanta scripturæ varietas, partim è cognatione vocalium e & i: semiuocalis S cum duplici X, & liquidarum N. & R, quæ in Vascitanâ linguâ persæpè inuicem commutantur nata est: partim è vario nominum priorum eiusdem linguæ inflectendi genere à Latinis Scriptoribus vsurpato; dum in eodem nomine quidam primam aut secundam declinationem, alij tertiam sequuntur: Sic ab eo, quod Vascitanis suâ linguâ *Xemen* vel *Xemeno* dicitur, deduxere *Ximum* & *Ximinonem* ab *Eneco Enecum* & *Eneconem* à *Garfeâ Garfeam* & *Garfeanem* à *Galindo Galindum* & *Galindonem*: sed vt illuc vnde abij redeam; Auctor vitæ & actuum Ludouici Pij ad annum 816 his verbis belli illius memi-

nit: Sed & Vasconum citimi, qui Pyrenæi iugi propinqua loca incolunt, eodem tempore iuxta genuinam consuetudinem leuitatis à nobis omnino desciuerunt. Causa autem rebellionis fuit eo quod Siguinum eorum Comitem propter morum prauorum castigationem, quibus penè erat importabilis, ab eorum remouit prælatione Imperator. Qui tamen adeò sunt duabus expeditionibus edomiti, ut serò penituerit eos incepti sui, deditiõemque magno expeterent voto. Auctor Annalium Caroli Magni & eiusdem Ludouici ab Herm. Comite Nuenario editus ad eundem annum. *Vascones qui trans Garonnam & circa Pyrenæum habitant propter sublatum Ducem nomine Siguinum, quem Imperator ob nimiam eius insolentiam ac morum prauitatem inde sustulerat, solita leuitate commoti, coniuratione factâ omnimodâ defectione desciuerunt. Sed duabus expeditionibus ita sunt edomiti, ut tarda eis deditio & pacis impetratio videretur.* Eadem ad verbum habet Aimonius lib. 4. cap. 104. nisi quod pro Siguino Sigiuinum legit. Abrogato autem Ximino seu Schimino à Ludouico Comitatu; Vascones eâ re commoti Garfiam-Ximini, ipsius, ut verisimile est, filium sibi in Regem aut Principem asciuerunt: Huius rei testem habeo Authorem veteris Chronici manuscripti Cœnobij Moissiacensis, cuius mihi copiam fecit Andr. Duchesnius. *Anno, inquit, 815 Vascones rebellant contra Imperatorem. Anno 816 Vascones rebelles Garfimirum super se in Principem eligunt: sed in secundo anno vitam cum Principatu amisit, quia fraude usurpatum tenebat, idem Author ad annum 818. Similiter & eius exercitus (de Ludouico Pio loquitur) quem miserat super Vascones rebelles cum triumpho victoriæ reuersi sunt, occisis tyrannibus & terra quieuit. Ad hanc autem Garfiæ Simiri vel Ximini electionem fieri potuit ut Vascones non Aquitani*

Aquitani solum illi, Pyrenæorum montium accolæ, quos in hoc opere ut ab aliis Vasconibus Aquitanis, qui *Gascones* vulgò dicuntur, distinguantur *Vascos* seu *Vascitanos* ex hodierno loquendi vsu nuncupabimus, sed Iberi etiam qui in Aragoniæ veteris ditioe & Sangossienfi Præfecturâ sedes habebant, in societatem belli acciti concurrerent; indeque originem habuerint ea quæ de *Garfia-Ximini*, in monte *Vruelis* seu *Panonis*, in Regnum euecto, tam Nauarri, quàm Aragonenses historici scripta reliquere; licet non desint qui electionem *Garfiæ Ximeni* ad oppidum *sancti Ioannis* in imo *Pyrenæo* factam fuisse affirmant (in quorum numero est Ludouicus Marmol. lib. 2. cap. 14. historiæ Africanæ) à quo oppido non longè distare summi Pyrenæi locû, qui etiamnû *Panonis* vel *Peñonis* nomen seruat cum veteris arcis vestigiis, eos fortasse scire interfit, qui Nauarrici Regni origines curiosiùs perscrutantur. Mortuo *Garfiâ-Ximino* non ideo quieuerunt Vascones, sed redintegratis viribus novos motus fecerunt; ad quos sedandos alteram contra eos expeditionem suscepit Pipinus, de quâ sic iidem Authores ad annû 819. Author vitæ & actuum Ludouici Pij. *Interea Vascones nativâ seditiois peste discordantes, à Pipino Imperatoris filio, ipso anno ita sunt edomiti, ut nullus eorum rebellare auderet. Pater enim eum ad hoc destinauerat.* Author Annalium Caroli Magni & Ludouici Pij. *At in partibus Occiduis Pipinus Imperatoris filius iussu patris Vasconiam cum exercitu ingressus, sublatis ex eâ seditiosis, totam eam prouinciam ita pacavit, ut nullus in eâ rebellis aut inobediens remansisse videretur.* Vetus Chronicon manuscriptû Collegij sancti Andreæ Burdegalensis. *Ad Pyrenæos montes Imperator Sihininum Comitem quod sibi gratus non esset, à Comitatu remouit,*

eius familiam rebellantem domuit, & in Hispaniam ire coëgit ubi postea multas turbationes contra gentes Imperatoris fecit. Postrema istius Chronici verba confirmant ea quæ supradicti Historici ad annos 823 & 824 obseruarunt. Author vitæ & actuum Ludouici ad annum 823. Eodem anno Eblus atque Asenarius Comites, trans Pyrenæi montis altitudinem iussi sunt ire. Qui, cum magnis copiis usque ad Pompilonam issent & inde negotio peractò redirent, solitam loci perfidiam, habitatorumque geminam fraudem experti sunt. Circumuenti enim ab incolis illius loci, omnibus amissis copiis, in inimicorum manus deuenere. Qui Eblum quidem Cordubam Regi Sarracenorum miserunt: Asenario uerò tanquam qui eos affinitate sanguinis tangeret, pepercere. Author Annalium Caroli & Ludouici ad annum 824. Eblus & Asinarius Comites cum copiis VVasconum ad Pompelonem missi cum peractò iam sibi iniuncto negotio reuerterentur, in ipso Pyrenæo perfidiâ montanorum in insidias deducti ac circumuenti, capti sunt: & copię quas secum habuere, penè usque ad internecionem deletæ: & Eblus quidem Cordubam missus, Asinarius uerò misericordiâ eorum qui eum ceperant, quasi consanguineus eorum esset, domum redire permissus est.

TRIA hoc loco occurrunt animaduersione digna. Primum, turbatum fuisse eo anno in Nauarrâ seu Pompelonensi prouinciâ, quando eò noua militum subsidia mittere Ludouico opus fuit: Alterum malè per id tempus erga Francos affectos fuisse Vascones; contrà uerò Sarracenis aut amicitia aut fœdere coniunctos, siquidem Eblum alterum è Ducibus copiarum Ludouici, à se in Pyrenæi angustiis comprehensum, ad demerendam Sarraceni Regis gratiam, Cordubam miserunt: Vltimum, montanorum illorum Duces, qui Ludouici co-

piis cladem intulerunt, Aquitanos fuisse; ex quo *Asinari* alter Dux copiarum Ludouici eos confanguinitate seu affinitate contingebat. Vnde mihi planè persuadeo, circa ea tempora, prima Nauarrici Regni fundamenta ab *Enecone Aristâ* iacta fuisse, siue is *Garfia* & *Ximini* cognatus fuit (quod *Garfia* nomen patronymicum illi à Scriptoribus Nauarris inditum significare videtur) siue solùm affinis, quantum ex nomine *Ximena* ipsius vxoris colligere datur. Illo autem in id incumbente, commodùm & è re eius accidit paulò post *Aizonis* à Ludouico Rege defectio, cuius occasione Cataloniâ omni magno tumultu concussâ, Francorum inde in Hispaniâ imperium labefactari cœpit. Prorumpente deinde in ciuilia bella vniuersâ Galliâ & coniuratis primò in paternum exitium, mox etiam in mutuam perniciem conuersis Ludouici filiis, cum aliâ ex parte Nauarri fortè ab Abderramene Sarraceno Rege, qui Christianis grauis & infestus esse in Hispaniâ cœperat, lacesserentur; neque iis Franci domesticis malis impediti præsidio esse possent: prona & plana via fuit Eneconi non instituti modo noui Regni firmandi & stabiliendi, sed ipsâ etiam Pompelonê potiendi: Finito tamen ciuili bello statuisse Carolum Regem cognomento Caluum prouinciam armis repetere, sed nihilominus missâ ad eum à Principibus Nauarris legatione placatum fuisse colligo ex his verbis Chronici Fontanellensis siue sancti *V Vandregifilli*, quod superiori anno à Duchesnio publici iuris factum est. *Anno DCCCL CAROLVS Placitum in Vermeriâ Palatio tenuit in mense Iulio. Ibi ad eum legati venerunt INDVONIS & MITIONIS Ducum Nauerrorum, dona afferentes. Paceque..... & impetrata, reuersi sunt.* Voces autem *Induonis* & *Mitionis*, hîc scripturæ vitio

laborare mihi pro vero constat, nūquam enim huiusmodi nomina in Hispaniâ, ne dicam in Nauarrâ ex audita fuere: Itaque pro his reponendum censebam *Iniconis* & *Ximinonis*, ita vt (quoniam iam *Inicus* vel *Eneco* ipse fato cesserat) de *Garfiâ Eneconis* ipsius filio, ac de *Garfia Ximinonis* fratre intelligantur. Etenim Authorem illum, Hispani morisignarum, vtriusque istorum Principum patronymicum nomen pro cognomine sumpsisse propè fidem est, eoque ambos omisso nomine proprio solô patronymico, pro cognomine accepto, designare voluisse; quomodo Marcum Tullium Ciceronem solâ voce Tullij aut Ciceronis, Publium quoque Virgilium Maronem vnicâ Maronis aut Virgilij appellatione indicare solemus. Hanc autem priorum nominum Vasconicorum, in scriptore Celtâ vel Franco, corruptionem minus mirabitur, quisquis apud vetustum Scriptorem Aquitanum, è Floriacensis Monasterij membranâ P. Pithœo in lucem prolatum, pro *Ramiro* Rege Aragonum *Milonem*: apud Robertum de Monte pro alio *Ramiro*, *Remelium*, pro *Adefonso*, *Anfortium* vel *Ainfrusium*, pro *Sanctio Seuche*, & apud Gaufredum Vossensem priorem pro eodem *Sanctio Sanctolum*, pro *Ferdinando Fredolamnum* legerit.

HIS ita constitutis non multum puto à scopo aberrabimus si exordium Regni Nauarrici intra triennium, quod annum 824 proximè consecutum est, statuamus: Quo autem postea tempore *Pompelon* ciuitas ei adiecta fuerit incertus veri sum; idque tantum pro comperto habeo, anno 850 *Pompelonenses* sub imperio Principis Christiani fuisse: Id enim ab Eulogio, in epistolâ ad V Villefradum illius ciuitatis Episcopum scriptâ, testatum inuenio. Hic autem Princeps quis alius esse po-

tuit quam Garfias Ximenonis qui fratri Eneconi proxime in Regno successit? Garfiam certè non ita multò post, anno scilicet 856 Pompelonensis Regis titulum sibi asciuisse vetustis tabulis apparet à me antè indicatis.

Hic tamen noui aliquid negotij nobis faceffit Blanca, cum duas Eneconis Aristæ electiones comminiscitur: quarum primam Nauarris, alteram Suprarbiensibus imputat: Huic autem opinioni duo substruit fundamenta, quorum alterum ex historia Caroli Nauarræ Principis componit. *Carolus*, inquit, *Princeps ac ferè omnes scriptores perhibent nostros cum sine Rege essent ab Adriano Pontifice Maximo statuenda reipublicæ modum quæsiuisse: id autem cum Adriani primi temporibus conuenire nequeat, ad Adrianum secundum trahendum est, qui cum quinque tantum annis in Pontificatu vixerit, nempe ab anno 867 ad annum 872, necesse est ut Aristæ electio in aliquem horum annorum incidat: atqui id ad electionem Eneci à Nauarris seu Pompelonensibus factam minus quadrat, quandoquidem diù ante, inter hos, regnasse Eneconem, anno nimirum 842, variis à Garibayo adductis monumentis, quibus omnino fides adhibenda est, aperte conuincitur. Hieronymus quoque Çurita in Indicibus Aristæ Regis initium anno 845 vel circa supposuit; consequens igitur est ut hac altera electio Adriano 2 Pontifice facta, solis Suprarbiensibus competat. Certè hic proprio iugulatur gladio Blanca, quippe Carolus Princeps (cuius præcipuè testimonio coniecturam suam fulcire conatur) hanc Aristæ electionem, quæ Adriano 2 Pontifice acta est, non à Suprarbiensibus, sed à Nauarris vnà cum Aragonensibus factam fuisse aperte declarat, ut ex ipsius verbis videre licet, quæ Antonius Beuterus capiti 6 libri 2 sui Chronici inseruit. At certum est, inquit Blanca, ante tempora Adria-*

ni 2 Aristam Navarris imperasse. Fateor hoc; sed non inde sequi, ipsum de integro à Suprarbiensibus Pontifice Adriano fuisse electum, quemadmodum somniauit Blanca: Nam id tantum sequitur Caroli Principis narrationem quatenus de *Adriano 2* agit, veram non esse, cumque in hac parte authoritate Annalium Aragonensium quos se sequutum profitetur, deceptum fuisse. Annalium autem illorum conditorem in errorem induxit præfatio fori Suprarbiensis, quæ, Navarros, Aragonenses ac Suprarbienses, de eligendo Rege, cum Aldebrando Romano Pontifice cumque Longobardis ac Francis, consilium iniisse exponit; deque eorum sententiâ in Pelagium Regem consensisse: Nec enim diffitetur Blanca historicos omnes qui *Adrianum 2* ab Aragonensibus seu Suprarbiensibus, ante electum Regem, consultum fuisse affirmant, eundem ipsum quem præfatio fori Suprarbiensis *Apostolicum Aldebrandum* vocat, nominare voluisse, deque eodem Pontifice ipsos intelligendos esse. Quid autem sibi voluerit Author illius præfationis, iniectâ hic de Aldebrando mentione haud assequor; nisi forsan, ea quæ de Gregorio 7 (cui ante adeptum summum Pontificatum Ildebrando nomen fuit) à Navarris de Regni statu, post mortem Sanctij Garfiæ Regis Pennaleni anno 1076 interempti, deliberantibus consulto inaudierat, ad primi Regis electionem referenda esse credidit. Porro cum Hieron. Çurita in Indic. ad annum 862 Garfiam Eneconis filium, eo anno mortuo parente Regnum obtinuisse, ex fide vetusti Authoris testatum reliquerit; Anno quoque 867 eundem Garfiam, extincto Enecone patre, Pompelonæ regnasse antiquis Ecclesiæ Siresiensis tabulis ab ipsomet Çurita lib. 1. cap. 7. Annal. commemoratis liqueat; idque etiam à

Garibayo lib. 22. cap. 2. confirmetur, satisne sanus Blanca Eneconi, Garfiæ parenti, ad annum 868 tanquam re-
 diuuo Suprarbiense regnum decernit? Grauiiter profec-
 tò in scopulos impegit hic author, nec satis offendicu-
 la vidit, dum ad suas nouas opiniones inferendas, tritas,
 vt ipse iactat, vias relinquere & nouas tentare non dubi-
 tat. Alterum Blancae fundamentum ex dissimilitudine
 iuris Aragonensis ac Nauarrici quæsitum, quod ipse gra-
 uissimum & firmissimum esse iudicat, quasi hoc ipso à
 diuersis Regibus illa orta esse colligatur, futilissimum
 esse fatebitur, quisquis ea quæ supra de singularibus Na-
 uarræ urbium, municipiorum ac pagorum iuribus tra-
 didimus acuratè perpenderit.

IAM de modo electionis & de legibus Regio muneri
 impositis à Vasconibus & Nauarris de constituendo Re-
 gno consilia agitantibus, quas mox Enecus Rex nouus
 ratas habuisse dicitur; ea quæ à Carolo Principe aliisque
 Scriptoribus literarum monumentis sunt tradita, ne pro
 vanis habeam, facit hoc primum; quod quæcumque de
 iure ac moribus populi à Rege tutis præstandis, deque
 iis quæ secùs fierent sedulò, arbitrio bonorum virorum,
 emendandis ibi celebrantur, solemnis sacramenti, à Re-
 gibus inaugurandis veteri instituto præstari soliti, con-
 ceptis verbis comprehensa obseruauit: Alia verò, quæ de
 proceribus in consilium adhibendis, in iure dicendo, vel
 quoties de republicâ deliberandum esset, referuntur,
 propriis legibus hac de re factis & in Codicem legum
 Nauarricarum, qui *fori generalis* titulo inscribitur, re-
 latis auctoritatèq; Regum sancitis, constituta reperiun-
 tur: Illa denique quæ de communicandis à Rege cum
 iisdem Proceribus vniuscuiusque Regni ditionis censi-
 bus & vectigalibus iactari solent, omni memoriâ in vsu

fuisse ex antiquis Regionum Quæstorum commentariis eruitur; confirmaturque maximè vetustâ illâ formulâ homagij seu iurisiurandi quâ Proceres (quos vulgo *Ricos*, hoc est diuites vocant) Regum se clientes & vassallos profitendo, eisque fidem suam obstringendo, cauebant vt si in posterum vectigalia huiusmodi iis concessa (quæ vsitato nomine *beneficia* dicebantur) reuocare Regi; absque illorum fraude, decretum esset, aut ipsis ea suâ sponte remittere placeret, exinde sibi à Regis fide discedere, & eam alteri Principi addicere impunè liceret: Huiusmodi iurisiurandi formulæ complures in Tabulario Pompelonensi extant, quarum vnâ hîc in exemplum adducere sufficiet.

IN Dei nomine lo Don Brax Gassia Seiñor de Luxa Hago à saber à todos quantos esta carta veran ni-odran que yo ey iurado sobre la Cruz & los santos Euangelios à vos Don.Th. por la gracia de Dios Rey de Nauarra, de Campaigna & de Bria, Cuende Palazin que yo vos obediztre como à Rey & Seignor natural & vostro mandamiento fare & vvestra carrera tendre en todas cosas, salvo el dreito de mio Seignor natural el Visconde de tartas & bon conseyl & leyal vos dare ami scient quando vos lo me demandaredes & vvestro conseillo celare & vvestro cuerpo & vvestra gent & vvestros homes qualquiere que en vvestro seruicio sea & todas vvestras cosas por todos logares à mio poder à vvestra proh & à vvestra voluntat agardarey & guerra & paz. vos farey del Castieillo de Luxa & todas las vegadas que vos querades yrado & pagado el Castieillo de Luxa à vos & à vvestro mandamiento rendre & recebre y vvestras gentes conmigo à lur mession pero en tal maneyra que si pora ventura vos o vvestro mandamiento [teniendo] el dicho Castieillo & yo ni mias gentes non seyendo y, mal ny dayno mi fiziesse alguno

en mi tierra ni en mi heredamiento por razon de voftra guerra
 vos que seades tenido de me lo emendar & quando yo vos
 rendiero el dito Castieyllo de Luxa à vos o a voftro manda-
 miento & yssiro del con mi compayña, que vos me dedes al-
 gun logar en que yo aya mi estage con mi compayña rasona-
 blement ata que ayades finada voftra guerra & quando
 ouiertes finada voftra guerra, vos o voftro mandamiento
 que me rendades el diêto Castieyllo mio en leſtado que vos
 o voftro mandamiento lo recebiertes de mi, ſi à vos non pla-
 ze que yo ni mi compayña y ſeamos: & todas eſtas cosas qui
 de ſus ſon diêtas tendre & complirey ben & leyalment tanto
 com à vos plazdra que yo tenga bienfeito de vos, & otro ſi
 quanto à mi ploguiere que yo tenga voftro bienfeito & ſi
 vos quiſieſſedes toller voftro bienfeyto, que del dia que me
 toilliertes voftro bienfeyto, que yo non vos ſea tenido en ren-
 de las ditas conuenienças, o ſi yo vos quiſieſſe dexar voftro
 bienfeyto que del dia que yo lo vos deyſſare que non vos ſea
 tenido en ren de las ditas conuenienças, & que non vos pue-
 da deyſſar voftro bienfeyto, ſinon como fuero es d' Eſpaigna
 & todo eſto vos prometo à buena fee ſenes mal engayno &
 vos fago por el homadge de manos & de boca & ſi pora
 ventura yo no vos tenieſſe todo eſto que de ſuſo es dito & aſſi
 como es dito vos que me lo podades demandar ſobre pena de
 periurio & yo en testimoniança & en confirmamiento de to-
 das eſtas cosas vos do eſta mi carta abierta ſayellada de mio
 ſayello laqual fue feyta en ſan Ioan del Pie del Puerto en la
 cambra de çaga de la caſa de la piedra ſañado primero em-
 pues la feſta de ſant Miguel Archangel en el mes de Oêtobre
 en el ayno de mill. & dozientos & cinquenta & oêto testimo-
 nios que eſto vieron & odiron don Climent de Launay Senef-
 cale de Navarra & don Roldan Peris Daranſus Alcalde
 de Pomplona & don Diego Lopes de Moreyntiayn Caval-

lero, & don Garcia Martinis Duriz Cavallero, & don Lope Miñes su hermano Cavallero, & don Bernart de Luxa, & don Pes de Mearin Cavallero, & VV. Bernart Garati Escudero, & don Ossoa Doneys Baylle del Rey en Cisa, & Garcea Abat de Abaurre poadgero de quel mismo Rey en san Ioan.

MIRVM primâ fronte & insolens videri posset, Regiam potestatem his pactionibus vsque adeò in angustum adduci; contrâ verò Proceribus Vasconum (quos patriâ linguâ *Ricos*, hoc est diuites, vocatos fuisse diximus) tantum facultatis tribui, vt etiam authoritatis Regum, ad nutum & arbitrium suum, abiiciendę libertas esset: vt non immeritò Alfonso huius nominis 3 Aragonum Rex dixisse videatur, apud Çuritam lib. 4. *Annal. cap. 93. Tot olim fuisse in eo Regno Reges quot Ricos homines.* Et sanè res esset admiratione digna, nisi in eâ gente consisteret, cui semper tantus libertatis amor & studium fuit, vt extrema quęque pro eâ perpeti non dubitauerit: tantum verò roboris atque animi, vt tribus potentissimis nationibus sibi de propinquo imminentibus Gothis, scilicet, Sarracenis & Francis repudiato semper, excusso etiam nonnunquam, illorum iugo, eam incolumem atque integram, ad vltima vsque tempora, perduxerit: Regiâ verò dignitate vnum è suis ideo decorari voluerit, vt eiusdem libertatis propugnandę Dux ac fautor, non autem subruendę aut tentandę author esset. Nunc tandem disculsâ vtcumque eâ caligine, quę originem Regni & primorum Regum memoriam non parum obscurabat, ad illorum Principum stemmata explicanda accedamus.

Primum stemma, progeniem Eneconis-Garsie ad Sanctium usque cognomento Maiorem continens, additis in ea, quæ maximè ambigua sunt, observationibus.

CAPVT XIII.

ENECCO-GARSIÆ cognomento Arista: Vxor XIMINA.

XIMINVS-ENECONIS: Vxor Munia.

ENECCO-XIMENONIS Vxor Oneca. GARCIA-XIMENONIS Vxor Toda, obiit sine liberis.

GARCIA-ENECONIS: Vxor Vrraca è stirpe Aznarij Aragoniæ Comitis.

FORTVNIVS Vxor Autea.	SANCTIVS: Vxor 1. N. Galindi Comitis Aragonum filia	XIMENA Vxor Alfonso 3. Regis Asturum.	ENECA Vxor 1. Aznarij Fortunionis deinde Abdallæ Cordubæ Regis.
Enecus, Lupus. Aznarius.	Vxor altera Tuta Aznarij.		

Garcias Nunilo Sanctij Xeme-Curu ^o Comes Gasconia, de cuius progenie alio loco dicitur.	Oneca.	Garcias Terefa Vxor Ximena alias Terefa.	Sanctia Floretina Ramiri 2. Regis Legion.	Maria Vxor Seniofredi Comitis Barconensis.	Velasquita Vxor Munionis Comitis Biscaya.
--	--------	--	---	--	---

Ramirus Rex Vicariae Sanctius. Garcias.	Sanctia nupta Abarca Vxor Vrraca R. Leg.	Sanctius Vxor Vrraca Ferdinandi.	Vrraca: Vxor VVilhelmi Sanctij Gasconia Comit.	Ermenegilda. Ximena alterutra istarum nupsit Ifarno filio Raimudi Comitis Ripacurciae.
---	--	----------------------------------	--	--

Ramirus qui obiit ante patrem.	Garcias Tremulus Vxor Ximena.	Gonsalvus Rex Aragonum.
--------------------------------	-------------------------------	-------------------------

Sanctius Maior.

N. filia.

TEMPORIBVS ENECONIS Regis cognomento Aristæ designandis, in contrariam partem peccatum est à Scriptoribus Rerum Nauarricarum¹, atque antea, in representandâ ætate Garfiæ-Ximeni, Fortunij Garfiæ & Sanctij-Eneconis, erratum fuisse docuimus; Dum ea pluribus annis, imò & integro sæculo longiùs producant, quàm par sit: Carolus enim Nauarræ Princeps & Antonius Beuterus ad annum 870, Marinæus & Tarapha ad annum 912, Ludouicus Marmol ad annum 926, Rodericus Sanctius Pal. Raph. Volaterranus & Mich. Ritijs ad annum 961, Eneconis Regni initia promouent: Hieronymus Çurita lib. 1. Annalium cap. 5. constare quibusdam monumentis testatur Enecum anno 919 Regem renunciatum fuisse: quod si verum est, eò spectat, vt à Vasconibus, mortuo Garfiâ-Simiri, nouum bellum contra Ludouicum Pium & Pipinum meditantibus, Eneconi strenuo & impigro ad labores militiæ viro Regnum delatum fuisse intelligamus: à Nauarris enim ipsum posteriùs electum fuisse, ex iam dictis constare potest. Fuisse autem Eneconem iam tum ætate longiùs prouectum inde elicitur, quod ante annum 839 ipsius nepos Eneco 2 Regno capessendo idoneus habitus fuit, cum inter vtrumque regnasse Ximinum, huius patrem, illius verò filium, pro certo ponatur. Eneconem, Garfiæ-Eneconis patrem anno 839 obiisse prodidit Auctor Annal. Veter. Aragon. vt refert Çurita lib. 1. Annal. cap. v: At contrà illum eo ipso anno Regnũ inchoasse, authores sunt Io. Vafæus & Scriptor breuis Chronici manuscripti quod inter tabulas Forulorum Fani sancti Ioannis ad imum Pyrenæum voluitur. Ego etsi de initio Regni huius Regis nihil certi afferre possum, vixisse tamen ipsum & regnasse ab anno 839 ad annũ 842 com-

pertum habeo, cum vtriusque anni diplomata ab eo Rege obfignata extent in Legerensi Cœnobio, testibus Sandouallio in Catalog. Episc. Pompel. fol. 17. & Garib. lib. 22. cap. 1. Nec puto eum multò longiùs vitam produxisse, quandoquidem nullam ab eo anno ipsius memoriam habemus, & tempore obitus paterni Garsiam eiusdem Regis filium decem & septem tantummodo annos natum fuisse, quibusdam monumentis à Garibayo citatis traditur. Id ipsum etiam alia subiicit ratio non fallax: Nam si id temporis satis robusta, ad Regnum capessendum, ætate fuisset Garsias, quis dubitat ipsum, in Regno, Garsia-Ximeni patruo, qui eum præcessit, anteferendum fuisse?

GARSIA-XIMINI *Totam* vxorem dedimus ducibus vetustis tabulis apud Brizium Martinez lib. 1. cap. 26. *Totæ* autem stirpis memoria incognita, inter cætera vetustate obruta, iacet. Dum tamen ea quæ de Nauarræ Rege tempore *Muzæ Abenkazi*, qui ab Abderramenis imperio desciuerat, in acie interfecto, apud Auctorem Anonymū Annal. Aragon. (citæte Brizio lib. 1. cap. 25.) Beuterum & alios habentur, attentè considero, subit cogitatio animum *Totam Muzæ* fortassis filiam fuisse, fierique potuisse, vt *Muzæ* occasione Garsias-Ximini Rex mortem oppetierit: vtriusque argumentum duco ex verbis Sebastiani Salm. in vita Ordonij Regis, quibus Muzam ab hoc Rege circa montem *Laturce* dictum (quem non longè abesse à Lucronio oppido docet Morales lib. 13. cap. 55.) prælio victum fugatumque fuisse commemorat & tantam in eius exercitu stragem factam, vt plus decem millia magnatū, hoc est nobilium, vnà cum *Garfeano* *Muzæ* genero præliando ceciderint. Erat autem *Muza* natione Hispano-Gothus & religione

principiò Christianus : postea verò cum Mahometicæ
 sectæ se addixisset, summo loco apud Sarracenos habi-
 tus est & tandem à Cordubensi Rege deficiens, captis
Cæsaraugustâ, Oscâ & Tutelâ oppidis, atque etiam *Toleto*,
 tantam in Hispaniâ potentiam consecutus est, vt tertium
 se Regem in eâ iusserit nuncupari. Quo facto non Sar-
 raceni tantum Regis, sed Ordonij etiam Asturiarum
 Principis inuidiam in se concitauit, quæ illius prælij oc-
 casio fuit. Vnde planum fit, quam aliena ab historiæ fide
 narrauerint Auctor ille Annal. & Beuterus, cum San-
 ctium Garfiæ Pompelonensem Regem, conferto cum
 Muzâ prælio, à Mauris interfectum fuisse dixerunt:
 Ætas enim Sanctij Garfiæ multùm discrepat ab Ordo-
 nij ætate, quâ hæc gesta fuisse à Sebastiano admone-
 mur: At contrâ, Garfiæ Ximini Regnum cum Regno
 huiusce Ordonij concurrisse, de vtriusque Regis vitâ &
 tempore curiosius inquirenti facilè apparebit: Nec tam
 contra Muzam, quàm pro eius partibus stetisse Nauarros
 hinc etiam coniecimus; quod cum plurima bella ab hoc
 aduersus varias gentes, Sarracenos nimirum, Gallos at-
 que adeò Ordonium ipsum gesta celebret Sebastianus;
 nullius tamen rei ab ipso contra Nauarros gestæ memi-
 nit: tametsi eorum regio Muzæ Regno (quod à Cæsar-
 augustâ atque Oscâ, Tutelam vsque & Albeldam Riojæ
 vicum protendebatur) finitima & continens esset. Iphis
 quoque Principibus Pompelonensibus per id tempus de
 noui Regni sensim increbrescentis, necdum adulti, statu
 sollicitis & vario etiam hinc à Cordubensibus, hinc ab
 Asturiensibus Regibus bello impetitis, à Francis etiam
 haud satis hæctenus pacatis, quis non videt amicitiam
 & affinitatem Muzæ non minùs opportunam fuisse
 quam certamen belli cum ipso exitiosum futurum erat?

GARSIA-ENECONIS filias tribuit nostrum stemma duas; Alteram *Enecam* primùm *Aznario-Fortunionis*, deinde *Abdalla* Cordubensi Regi nuptam: Alteram *Ximenam* *Alfonsi* III Asturiensis Regis vxorem. De priori author nobis est Scriptor Veteris libri qui in Ecclesiâ sancti Isidori Legionensis asseruatur, cuius verba, quoniam, ad ea quoque, quæ de Fortunij Regis matrimonio & liberis in eodem stemmate subiunximus, illustranda iuuant, hic prout ab Ambr. Morali lib. 15. cap. 36 referuntur adscribo. Yo dire à qui agora una cosa muy nueua y estraña, mas por auerla hallado en un libro muy antiguo de la libreria de santo Isidoro de Leon, cuya copia tambien esta en el real Monasterio de san Lorenzo del Escorial, la pondre como alli esta. Aquella memoria deduze la genealogia deste Rey Abderramen del Rey Iñigo Arista, prossiuiendo como fue quarto nieto suyo. Aquel Rey (dize) tuuo (y es lo que todos sabemos) por hijo al Rey Garci Iniguez. Este tuuo por hijos à los dos que tras el Reynaron, Fortunio Garcia, y Sancho Garcia Abarca, y una hija llamada Eneca (que es Iñiga en Castellano.) Fortunio Garcia muchos annos antes que Reynasse, en vida de su padre caso con doña Aurea, y tuuo en ella estos hijos Iñigo Fortuniones, y Lope Fortuniones, y Aznario Fortuniones. Y esto postrero hijo caso con sua Iñiga hija del Rey Garci Iñiguez, y murio el marido dexando hijos. Mas su muger Iñiga caso secunda vez con el Rey Moro Abdalla de Cordoua, y tuuo en ella à su hijo Mahomad Aben Abdalla que quiere dezir hijo de Abdalla. Este Mahomad tuuo por hijo à Abderramen, que por auer muerto su padre en vida de Abdella su abuelo reyno luego despues del. Así el Rey Abderramen es nieto de la Reyna de Cordoua Iñiga, y vis nieto del Rey Garci Iñiguez, y quarto nieto de Iñigo Arista. Hasta à qui llega aquella memoria.

DE *Ximenâ* Alfonsi vxore testem facio Sampyrum Astoricensem qui in vitâ Alfonsi hæc habet. *Non multo post vniuersam Galliam simul cum Pampilonâ causâ cognitionis secum ad sociavit uxorem ex illorum prosapia accipiens.* (Vox gerens hîc ineptè adiecta in editione Pompelonensi, abest à manuscripto) nomine *Xemenam*: hos quatuor subscriptos filios ex eâ genuit *Garfeanum* &c Gallix autem voce hîc Nauarram ideò designat, quoniâ ea iam multo tempore sub Gallorum imperio ac ditione manserat, iique Principes qui etiam tunc eam, Regio nomine obtinebant, origine Galli hoc est Vascones Aquitani erant. Fuisse autem *Ximinam* *Garfiæ*-*Eneconis* filiam clariùs etiam constat è veteti diplomate *Ramiri* Regis Asturiensis, eorumdem *Alfonsi* & *Ximenę* filij, apud *Prud. Sandouall.* in eo tractatu quem de *Monasterio sancti Facundi* edidit §. 6. his verbis. *Fue Princesa de singular virtud* (de *Ximenâ* loquitur *Alfonsi* vxore) *y digna de tal marido, y por ser, como dixen, de la casa de Navarra, à su hijo mayorazgo puso por nombre Garcia, usado entre los Navarros, y entre los de Leon no hasta estos Reyes y parece esto mas claro por un privilegio del Rey don Ramiro hijo destes Reyes, en que da à la Iglesia de Ouedo muchas Iglesias en Asturias, y entre ellas el Monasterio de S. Eulalia de Tringo, que auia sido de la Reyna D. Ximena, y Rey D. Sancho de Pamplona su tio, que assi lo llama à 23 de Setiembre Era 964.* Cum diplomate isto *Ramirus* *Ximenę* filius, *Sanctium* *Pompelonensem* Regem, auunculum suum dixerit, satis indicasse videtur *Ximenam* *Sanctij* sororem fuisse, quidquid hoc loco contrà senserit *Sandouallius*.

GARCIE *XIMINI* mortem cum in annum 858 contulerint omnes Authores qui eum inter Reges admiserunt,

runt, si vnum Marineum excipias, & ab iis, vnius centenarij annorum numeri, omissione peccatum fuisse, supra monuerim, constetque fide veterum monumentorum Garciam vsque ad annū 858 in vitâ mansisse, neque eam vltrâ propagasse hæctenus apparuerit, nihil obstat quominus ipsius morti annum illum assignemus, Garcixque Eneconis Regnum ab eodem vel ab insequenti, hoc est 859, inchoemus, quo Mahomedes Cordubensis Rex, occasione forsan Garcix Ximenij mortis excitatus, vel eò etiam Nauarris solito infensior, quod rebellanti Muzæ opem atque auxilium tulissent, bellum exitiale Nauarræ intulit, vastatisque Pompelonensium agris, tria castra expugnauit, in quorum vno Fortunium, Garcix-Eneconis filium cepit. Non me latet hoc bellum in annum 868 reuocari à Çurita, à Morale verò in annum 870; quorum vtrumuis admittas, nequaquam conueniet cum verbis Roderici Toletani (solus hic inter vetustos Authores huius belli memoriam nobis in historiâ Arabum scriptam reliquit) quibus Fortunium 20 annis captiuum Cordubæ mansisse testatum facit: Nam annis 876 & 880, ipsum in Comitatu patris Garcix Regis fuisse liquet ex binis Garcix tabulis, apud Garibayum lib. 22. cap. 3. & Blancam cap. *de variis de Suprarb. Regni init. sentent.* quas ex vsu Cœnobij Legerensis Rex ille fecit: Præterea cum idem Rodericus hanc Pompelonensis agri vastationem cap. 27 illius historiæ anno 8º Mahomedi Regis adscribat; Mahomedis autem Regni initium cap. 26 anno obitus Ranimiri i. huius nominis Gallicix Regis coniunxerit, quem in æram DCCCLXXXVII. annum verò Christi 849 incidere Author est Sebastianus Salmantic. Hinc sequitur vastationem illam anno 858 contigisse, à quo anno si tempora numerentur in annum vsque 876

quô Fortunium cum patre Garcîâ fuisse obseruauimus, parum aberit, quin anni Arabum viginti, quô tempus captiuitatis Fortunij circumscripsit Rodericus, absoluantur atque expleantur.

SANCTIO-GARCIAE duas adiungit nostrum stemma vxores, priorem quidem filiam *Galindonis* Comitis Aragonensis, cuius nomen ignoratur; matrimonium verò elicitur ex tabulis Cœnobij sancti Petri Siresiensis ætæ 905 à Brizio Martinez cap. 21. libri 1. hist. Pinnat. in-textis, in quibus disertis verbis Galindo Sanctium Regem generum suum nominat. Alteram *Tutam*, quam *Aznarij* 2. huius nominis Aragonensis Comitis filiam fuisse coniiicio ex patronymico Aznarij Tutæ indito à Rege Sanctio Maiore, in quibusdam tabulis Cœnobij Legerensis, apud Sandouallium in Catal. Episc. Pompel. fol. 29. Ex Tutâ, siue Tota vel Theuda, vt eam vocat Rodericus, Sanctio natos fuisse Garfiam filium, qui ei in Regno successit, & filias Xemenam, Mariam, Tarasiam & Velasquitam testatur lib. 5. cap. 22. idem Rodericus; vbi cum de cæteris liberis fileat, coniecturam capere possumus, eos ex priore coniugio procreatos fuisse. De *Garcia-Sanctij Curuo*, Gasconie Comite, altero Sanctij Regis filio, agemus proximo libro. De *Oneca* ipsam Sanctij filiâ fuisse, certa res est ex veteri diplomate Monasterij Albeldensis ætæ 962, nomine ipsius Sactij edito, apud Moralem lib. 15. cap. 49. & Sandouallium Catal. Episc. Pompel. folio 11: Huic enim diplomati subscripsit *Oneca* Sanctij ipsius filiam se prædicans. *Sanctiam* Ferdinandi-Gundifalvi Castellæ Comitis vxorem, huius Sanctij Regis filiam fuisse, consentiunt vniuersi Castellæ & Nauarricarum rerum scriptores, præcipuè verò Garibayus lib. 9. cap. 33. lib. 10. cap. 8. & lib. 22. cap. 7.

Morales lib. 15. cap. 36. Sandouallius in Comment. rer. sancti Æmil. §. 34. & in vitâ Ferdinandi Gundifalvi Castellæ Comitis; De coniugio *Ximeneæ* cum Froilâ 2. Legionensi Rege, deque *Nunilonis* prænomine consulendus est Morales lib. 16. cap. 1. *Teresam* autem Sanctij Regis filiam *Garcia* sororem *Ranimiro* 2. Legionensi etiam Regi matrimonio coniunctam fuisse non solum affirmat Rodericus Toletanus lib. 5. cap. 9, sed id ipsum haud obscure innuit Sampyrus Astoricensis Episcopus in vitis Ordonij 3 & Sanctij Crassi, quando *Garciam* Pompelonensem Regem, *Crassi*, qui ex *Ranimiri* & *Teresa* coniugio editus erat, *auunculum* nuncupat. Idem author in vitâ *Ranimiri* 2. *Teresa* vel *Tarasæ* *Florentinae* cognomen tribuit. *Velasquitam* *Munionis* *Viscaie* Comitis vxorem facit Rodericus Tolet. lib. 5. cap. 22. *Mariam* verò Comitis *Barcinonensis* *Mironis* filij (quem *Beuterus* lib. 2. cap. 13. *VVifredum* alij *Seniofredum* vocant) coniugem fuisse nonnulli tradidere, testibus eodem *Beutero*, Çuritâ in Indicibus ad annû 967 & *Francisco Didaco* in histor. Comit. *Barcin.* lib. 2. cap. 18: Quæ autem, de *Maria* *Aragonum* Regis filia nuptiis cum *Othone* 3. *Romanorum* Imperatore, scribunt *Goffrid.* *Viterbiensis*, *Albert.* *Krantzius* & alij; ea si vera sunt, *Mariam* illam *Garcia*-*Sanctij* Regis potius quam huius *Sanctij*-*Garcia* filiam fuisse persuadent tum ratio temporum, tum titulus Regis *Aragonum*, quem à *Sanctio* ascitum nusquam reperies, cum contra inter *elogia* *Garcia* frequens sit.

IAM conclamatam & *Garibaij* armis penitus profligatam fabulam de interregno *Garcia-Eneconis* mortem subsequuto, deque ortu posthumo, & occultâ educatione *Sanctij*-*Garcia* Regis, rursus in lucem reuocare

ausus est Blanca, solo testimonio Authoris Anonymi Annal. Aragon. ferox, quasi ei, etiam in re tam antiquâ, contradicere nefas sit, quem tamen eiusque sectatores ipse in eo falsos esse agnoscit, quod à morte Garciae-Eneconis Regis, ad electionem Sanctij, sexdecim ad minimum annorum statuerunt interregnum: Fortunij Regno, quod eo spatio temporis intercessit, supresso, vel prætermissio; ideoque ipse ex illo annorum numero 14 aut amplius refecat, ita ut quatuor tantum annorum interregnum statuatur, initio facto ab anno 901, quo Fortunium Cœnobio Legerensi se abdidisse putat. Blancae autem, quem alioquin, tam inualido testimonio recentiorum istorum nullius authoritatis historicorum malè fultum, causâ casurum constabat, astat tamquam aduocatus Bricius Martinez, eique nouas rationes è promptuario suo Pinnatensi suggerit; vetus scilicet monumentum ad annum 893 pertinens, quo continetur Fortunium Regem cum de finibus Nauasalenfis territorij contentio esset, ad Cœnobium Pinnatense appulisse cum Abbatibus & Presbyteris, ut de eâ lite cognosceret, cui narrationi cum hæc verba subiecta sint in eo monumento. *Hoc explicito, post multum verò temporis, rursus adhuc eo viuente, crexit Deus Regem Sanctio Garfianes, in dominum & gubernatorem de patriâ & defensorem populi, & regnavit viginti annis.* Ex iis plurimum firmamenti opinioni Blancae accedere credit. Equidem aut stolidum aut nimium credulum esse decet eum qui his ratiunculis persuaderi se patiatur, Sanctium-Garfia Regem ex utero matris exfecto auulsum fuisse; deinde occultè educatum, ita ut à suis ignoraretur, & tandem non iure stirpis, sed diuino nutu, cum manifesto miraculo, in Regnum euectum. Sed ut ne hæc quoque, quamquam futilia, intacta relin-

quamus, id admonitos velim eos quibus argumentatio Brizij ex his illius monumenti verbis. *Adhuc eo* (id est Fortunio) *viuente erexit Deus Regem Sanctio Garfianes* ducta, scrupulū aliquem iniicere posset; vetustos Authores, quò Regna plūs à Deo quam ab hominibus procedere significarent, non rarò huiusmodi loquendi genere vsos esse, vt Reges à Deo *vnctos, sublimatos, erectos, vel suscitatos* dicerent: Sic Garcias Rex Pompelonensis Sanctij Maioris filius, qui iure stirpis patri in Regno successerat, in diplomate quodam apud Sandouallium Catal. Episc. Pompelon. fol. 56 ait se vnctum à Domino & in Regno sublimatum proauorum: sic apud Antonium Yepem in Append. Centur. 5. nu. 5. Chronici Benedictini Adefonsus, qui patri Veremundo in Regno Legionensi successerat, dicitur à Deo suscitatus, & *defuncto* (sunt verba diplomatis) *supradicto Rege Domino Veremundo suscitauit Deus sanctum illum Regem dominum Adefonsum, & collecto Concilio Castellæ terræ Forincisæ, Galicindie vel Asturiensæ leuauerunt eum Regem super cathedram auorum & parentum suorum in sede Regiâ Legionensi, omnes vnâ voluntate laudes Deo reddentes &c.* Quod si hinc concludere velimus tam Garfiam quàm Veremundum diuino potius accitu, (non citra miraculum) quam iure sanguinis Regnum accepisse, quid aliud, quam vetustatis peritis nos deridendos propinabimus? Altera Brizij ratio ex eo sumpta quod ex illius monumenti verbis, Fortunium Regem iam tum anno scilicet 893 dimissâ Regni curâ monasticæ vitæ se addixisse, colligi afferit; omni prorsus caret fundamento: nec enim quicquam in totâ illius monumenti serie occurrit, ex quo id elici possit; Cum contrâ alio monumento Legerensis Cœnobij, à Garibayo lib. 22. cap. 6. perscripto, ipsum,

ad annum 901 Regnum administrasse, nondumque id temporis se cœnobiticæ regulæ voto adstrinxisse clarè eluceat: Cætera quoque, quæ de illo interregno & posthumis Sanctij natalibus fabulati sunt Auctor illorum Annalium eiusque sectatores, falsa & commentitia esse alio monumento Ecclesiæ sancti Petri Siresiensis, ab ipso Brizio lib. 1. cap. 21 adducto, validè demonstratur: Ex eo enim constat Sanctium diu ante mortem parentum, anno scilicet 867 non solum natum, sed puberem & Galindonis Comitis filix virum fuisse, quin etiam vanitas illius sententiæ, quæ ortum Sanctij Garfiaz refert in annum obitus parentum (quem Beuterus à natò Christo nongentesimum primum: Çurita verò octingentesimum nonagesimum secundum statuît) eo convincitur, quod Sanctius anno 905, quo Regnum adeptus est, non viginti tantum annos natus, vt volunt illius sententiæ Authores ac defensores, sed ætate prouectâ erat, vt potètrium ad minimum liberorum pater, Garfiaz nimirum, Ximenæ & Sanctiæ, quos omnes sub ea tempora, aut adultos fuisse, aut saltem pubertatis annos attingisse probabile est, quippe filias quidem, iam tum, vel paucis post annis, in matrimonium collocatas fuisse; Alteram Froilæ 2 Legionensi Principi; Alteram Ferdinando-Gundissalvi Castellæ Comiti, ex Ambrosio Morali lib. 15. cap. 37. & lib. 16. cap. 1. & ex Sandouallio in vitâ Ferdinandi Comitis fol. 302 & 311 discimus. Filius autem Garfiaz iam etiam ex vxore propriâ filiam susceperat Sanctiam, quæ cum circa annum 922 Ordonio 2 Legionensi Regi nupsit, teste Sampyro in Ordonij vitâ, eam tempore nuptiarum decimum octauum saltem annum attingisse, eò magis verisimile fit, quòd Ordonium, eo ipso tempore, grandæuum fuisse certum est;

Cui tamen Sanctiam aptam & conuenientem fuisse subiicit Sampyrus.

Hoc autem de interregno, deq; Sãctij ortu posthumò commentum, indidem manasse videtur, vnde alia duo, Alterum de Suprarbiensis Regis titulo à Garfia-Simenij & eius successoribus assumpto; Alterum de Adriano 2 à Nauarris & Aragonensibus tempore Aristæ de nouo Rege eligendo consulto, quæ supra à me discussa sunt; ex communi nimirum hominum famâ & trito vulgi sermone, qui ea quæ de interregno, quod Sanctij-Garfiæ Regis Penaleni anno 1076 intempti mortem subsequutum est, & de electione Garfiæ-Ramiri aliquot post annis celebratâ inaudierat, ad antiquioris istius Sanctij-Garfiæ ætatem & personam traduxit, idque magis ac magis confirmatur ex nomine *Latronis Vela* seu *Gueuara*, à quo Sanctium Garfiam hunc nostrum, populo comitia pro eligendo nouo Rege celebranti indicatum & productum fuisse, testificatâ etiam illius origine, quæ eatenus occulta fuerat, narrant Çurita, Blanca & alij. Hæc enim temporibus posterioris Sanctij-Garfiæ qui Penaleni obiit, & Garfiæ-Ramiri illius in regno successoris non malè conueniunt: siquidem inter vtrumque interregnum intercessisse & multis tunc annis Natiarros propriis Regibus caruisse pauci ignorant: *Latronem* quoque *Velam Gueuareum* eo sæculo vixisse, & in iis comitiis, quibus Garfias-Ramiri Rex renunciatus fuit, ipsi fauisse & ab eodem postea Rege *Comitis & Principis Nauarrorum* titulo decoratum fuisse, à Carolo Principe, Beutero, Çurita, Garibayo & aliis magno consensu est traditum. Garfiæ autem procul *Montisoni*, in confinio Aragoniæ & Cataloniæ, degentis originem Nauarris per id tempus parum cognitam fuisse, nisi à Latrone

Velâ & aliis proceribus indicaretur, nihil mirum; cum ne hodie quidem satis perspecta sit: quidam enim Auctores ipsum *Garfiæ*, Sanctij Maioris filij nepotem, alij pronepotem faciunt, eiusque auo nonnulli *Ramiri* plures *Sanctij* nomen tribuunt. Illa denique quæ de Sanctio à ventre matris auulso exornandi commenti gratiâ fabulæ illi subiici solent, à singulari quodam euentu, qui in Sanctij familiâ contigit, originem sumpserunt. Dixi supra Sanctio præter *Garfiam*, qui ei in Regno successit, fuisse alium filium nomine itidem *Garfiam* cognomento *Curuum* qui Gasconiæ Comes fuit: Huius uxorem *Amunam* grauldâ obiisse; æque eius vtero exfecto puerum eductum fuisse, nomine *Arnaldum*, qui postea *Astaracensis* Comes fuerit, cuique ex hoc casu *Nonnati* cognomen hæserit, veteri monumento proditur, quod Cartulario Ecclesiæ Condomiensis insertum est.

ÆRâ 943, anno nimirum Christi 905, Sanctium *Garciam* Regnum iniisse, Auctor est *Belasco* illorum temporum Scriptor, apud Çuritam in Indicibus, in cuius auctoritate, de isthoc, omnes ferè hodierni scriptores conquiescunt. At de tempore mortis ipsius non parua inter illos quæstio est; cum ex sententiâ eiusdem *Belasconis* in annum 925 aut 926 trahi debeat, exténtque apud *Moralem* lib. 15. cap. 42. & apud *Sandouallium* in *Catal. Episc. Pompel.* fol. 11. ipsius Sanctij *Codicilli* in *Monasterio Albeldensi* anno 924 conscripti, in quibus annum illum vigesimum Regni sui numerat: & tamen à *Garibayo* lib. 22. cap. xi. & à *Sandouallio* in *Comment. rer. sancti Æmil.* §. 33. & in *Catal. Episc. Pompel.* fol. 23, aliquot adducantur diplomata, anno 920, 922 & 924 à *Garfiâ Sanctij* filio, vnâ cum matre *Totâ*, in gratiam illius *Monasterij* emissa, quæ ipsum *Pompelonæ* atque etiam *Najeræ*

jera iis annis regnasse perhibent. Est sanè difficilis & sco-
 pulosus hic locus, vnde quis agrè se expediat, nisi erratū
 fuisse à librario S. Æmiliani dixerimus in describendis
 numeris ærarum istorum diplomatū, quod ipse credere
 malim (maximè cum Najaram nondū anno 920 & 922
 in Pompelonensium Regum imperio fuisse doceamur
 à Sampyro) quam in æra Codicillorum illorum Sanctij
 ipsius quicquam mutare, quò tamen inclinasse videtur
 Morales; iis enim non numerus tantum æræ, quæ anno
 824 conueniat, appositus est; sed id insuper continetur,
 vigesimo anno Regni Sanctij scriptos fuisse, quod alij
 anno, præterquam 824 aut 825, conuenire nequit. Con-
 ciliari tamen hæc inter posse videntur, si asseramus vixisse
 quidem Sanctium ad annum 825, sed cum esset valetu-
 dine aduersâ atque incommodâ, Regni curam & admi-
 nistrationem ab ipso delegatam titulumque Regium
 communicatum Garfię filio fuisse: Hoc enim aliàs etiam
 in Galliâ factum sub Philippo 1. legimus apud vetustum
 Scriptorem Cartularij Cœnobij Regulensis ad Garum-
 nam: *Anno 1103, inquit, Philippo Francorum Rege su-
 perstite, Lodouico tamen filio suo indolis & probitatis me-
 morandæ iuvene Franciæ temonem obtinente &c.* Item apud
 Guillelmum Armoricum MS. de vitâ gestisque Philip-
 pi 3 Augusti. *Anno ab Incarnatione Domini 1179 conse-
 cratus est in Regem Philippus Magnanimus in festo omnium
 Sanctorum, patre suo Ludouico Pio adhuc viuente adhuc
 septuagenario &c.* Ne quis autem ea, quæ de infirmâ
 Sanctij valetudine proposui, me diuinasse putet; profe-
 ro demonstrationem ex ipsius Sanctij verbis à Sandoual-
 lio in Catal. Episcop. Pompelon. fol. 23. cap. de Galin-
 done Episcopo, commemoratis. *Ego Sanctius Rex cum
 non possem salutem vsspiam inuenire nisi in eade Diuo Petro*

sacrâ quæ est iuxta oppidum quod dicitur Ausonij, dono, tradido eam Galindo Episcopo, qui erat in regimine monachorum in Pampilonâ. Deinde subiungit Sandouallius. El Rey don Sancho dize, que estando muy enfermo, no hallo salud en otra parte, sino en el Monasterio de san Pedro de Auson, que es Vsum, donde corre el rio Terasço, haze merced del con la Reyna Doña Toda, à don Galindo Obispo de Oya: Qui erat in regimine monachorum in Pampilonâ. Dize estaban en el Monasterio las reliquias de san Pedro, y san Pablo y dan la villa, que esta cerca del que se dize Auson, y que consagro ista Iglesia el Obispo Don Nuno Oppilani Era 867 firmase Sanctio Garseanes. Et paulò post. No tiene esta escritura data, sino la del año y dia, en que se consagrò, que fue Era 867 à 28 de Oçtobre, llamase en ella Galindo Obispo de Oya, que deuia ser algun Monasterio. De sepulchro huius Regis, quia contendere video Cœnobitas Pinnatenses cum Legerensibus, dum vtrique illud suo Monasterio vindicant, monendum duxi, illud à Belascone ambobus Cœnobiis pariter abiudicari; testatur enim hunc Regem, in porticû sancti Stephani sepulturâ affectum fuisse; Pertinebat autem hæc porticus ad castrum munitissimum, alio nomine Monjardin dictum, cuius situs in Præfecturâ Stellenfi ponitur: Illud autem cum Sanctius Mauris eripuisset, ex concepto voto, Ecclesiæ Hiraxensi, simul cum adiacentibus vicis & ditione integrâ, quæ hodie Vallis sancti Stephani dicitur, piè & liberaliter largitus est, vt fidem facit ipsius pronepos Sanctius Major Rex quibusdam tabulis, quibus munus illud, à Sanctio Abauo Hiraxensibus Cœnobitis concessum, ratum habuit, anno Christi 1033, quarum tabularum exemplum in Appendice Centuriæ 3. Chronici Benedictini Antonij Yepes num. 25. excusum est.

GARCIA-SANCTII Regis vxorem siue *Eximinam* siue *Teresam*, si vnica fuit; si verò duas habuit, priorem *Endregoti Galindonis* viri primariæ nobilitatis, qui è familiâ Comitum Aragonensium genus ducebat, filiam fuisse innuit vetus diploma Ecclesiæ beati Petri Siresiensis æræ 1009 à *Çurita* commemoratum & à *Blancâ* prescriptum, in quo Sanctius Rex, istius Garciae filius, *Endegoti* illius proles nominatur. In numero liberorum Garciae-Sanctij Regis ineundo, nihil differimus à *Gari-bayo* & *Blancâ*, præterquam in *Sanctiâ* & *Totâ* quas ambas vterque prætermisit. *Sanctiam* Garciae Rege natam fuisse & *Ordonio* 2 *Legionensi* nuptam, paulò ante ex *Sampyro* docui. De *Totâ* autem, ipsam Sanctij *Abarcæ* sororem fuisse, eòque Garciae istius filiam, primus indicauit *Sandouallius* in *Catal. Episcop. Pompe-lon. fol. 26. cap. de Sisebuto Episcopo* his verbis. *En la era de 1029 Sancho Garces, y su hermana Doña Toda; dan à Leyre en la valle de Ybargoiti, un Monasterio llamado Bayacoa, Reynando Sanctio Garces in Pampilonâ, Episcopo Don Sisebuto in Pampilona. Vrracam* V *Villelmi Sanctij Gasconia Comitij vxorem fuisse, eruimus ex vetustis tabulis Cœnobij sancti Seueri in Gasconiâ, quæ Vrracam istius Comitij vxorem Regio sanguine natam prædicant, nec enim facilè aliam Regiam familiam reperias, in quâ eius nominis filia nubilis iis temporibus existeret. In Cartulario etiam Cœnobij sancti Iohannis Sor-duensis Sanctij Comitij nepotis Vrracæ Guillelmi Sanctij vxoris, mentionem fieri obseruauit; quod coniecturam nostram magnoperè confirmat. Duo enim tantum Comites Sanctij nomine Gasconia præfuerunt post mortem Guillelmi-Sanctij & Vrracæ eius vxoris, nimirum Sanctius horum coniugum filius, & Sanctius Rex Pompe-*

*lonensis cognomento Major, cuius cum Vrraca, huius Garciae Regis, de quo nunc agimus, filia amita magna esset, potuit is non ineptè Vrracæ nepos dici. Ad Ermenegildam & Ximinam quod attinet, in alterutrâ earum Isarni, Raimundi Comitis Ripacurciensis, filij coniugio addicendâ, Curitam sequuti sumus, qui ad annum 970 refert, ex quibusdam antiquis monumentis, Isarnum superioris Isarni filium apud Sanctium Regem auunculum suum constituisse, neque enim id de alio Sanctio quam de eo cui Abarcæ cognomentum fuit, Ermenigildæ & Ximinæ fratre intelligi potest. Sanctium & Garciam fratres, qui Ramiri Regis filij dicuntur in quibusdam monumentis, attentâ ratione temporum, Ramiro Vicariae Regi, Garciae istius filio ascribere tutius duxi, quam, ut nonnulli alij, alteri Ramiro, eiusdem Garciae nepoti, Abarcæ verò filio. Garciae autem Regnum ad annum vsque 969 peruenisse, luculentè probant Garibayus lib. 22. cap. 15. & Morales lib. 16. cap. 35. Ipsius corpus in porticû castri sancti Stephani sepulchro mandatum fuisse refert Belasco, idemque scriptum reliquit Author Chronici manuscripti, cui titulus *Relacion de la descendencia de los Reyes de Navarra.**

SANCTII Regis, Garciae-Sanctij filij, cognomento Abarcæ uxorem Vrracæ nomen habuisse inter omnes conuenit, nemo tamen gentem ac familiam Vrracæ, quænam esset, exposuit: *Ferdinandi Gundissalvi Castellæ* Comitis filiam fuisse indicare videtur patronymicum *Ferdinandi* illius nomini passim additum: tempora etiam satis congruunt; Nec huic opinioni aduersatur Sampyrus, qui cum in vitâ Ranimiri 2. *Vrracam* Ferdinandi Comitis filiam *Ordonio* Ranimiri filio nupsisse, in vitâ autem ipsius *Ordonij* ab ipso repudiatam fuisse monuit.

set; rursus in Regis *Sanctij Crassi* manum & thalamum conuenisse, & cum mox ab eo diuertisset, tertias nuptias cum alio viro (cuius nomen reticet) celebrasse, in *Crassi* vitâ commemorat. *Claræ* prænomen *Vrracæ* tribuunt quædam monumenta, apud *Sandouall.* in *Catal. Episc. Pompel.* fol. 25. & *Yepem* in *Appendice cent. 5. nu. 19.* De numero liberorum *Sanctij 2. Regis* conuenit nobis cum *Garibayo & Blancâ*, sed de cognomine *Abarcæ*, quod huic & primo omnium & soli, credidit inditum *Sandouallius*, magnam ei litem intendunt *Blanca & Brizius*, illud summo iure ad superiorem *Sanctium-Garcia Eneconis* nepotem pertinere rati; quia tamen *Sandouallij* opinio nobis potior & verior esse videtur, argumenta aliorum breuiter expendenda sunt: Ea autem ad duo capita referri possunt, quorum alterum pendere vult *Blanca* ab authoritate ipsiusmet Regis *Sanctij*, quasi is sibi in quibusdam diplomatibus *Cœnobij Pinatensis Abarcæ* cognomen asciuerit: Alterum verò à testimonio *Sanctij-Ramiri Aragonensis Regis*, qui in aliis diplomatibus, *Sanctium Abarcam, tritaum* suum vocitat, quam vocem de quinto auo interpretari *Blancæ* placet. Ad primum quod attinet, trinis nos vrget diplomatibus *Blanca*, quorum duo posteriora nihil ad *Sanctium illum priorem* spectare facile euincam. Illius enim vitam annum 926 non excessisse, tam authoritate *Belasconis*, æqualis illorum temporum scriptoris, quàm compluribus vetustis monumentis à *Garibayo & Sandouallio* excussis, quæ paulò ante indicaui, exploratissimum est; cum tamen alterum illorum diplomatum æram præferat 971 quæ anno 933 respondet: Alterum verò æram 1025, quæ cum anno 987 concurrat: Verum anno 933, dicet *Blanca*, in quem incidit alterum diplo-

ma, nondum regnabat Sanctius-Garfiæ posterior, ergo priori illud tribuendum est; Sed hoc illi præcisè negamus; Sanctium enim illum priorem cum certò sciamus, ante illum annum obiisse, absurdum omninò esset diploma illud ipsi adscribere: Itaque posteriori, de quo nobis hîc sermo institutus est, tribui debet, siue iam illum id temporis patre superstite in Aragoniâ regnasse dicamus, siue quod credere malim, erratum esse à librario, in repræsentanda illius diplomatis ærâ, omissione aliquot annorum: Non enim adeò certas fuisse huius generis hominum manus, quin sæpè in numeris ærarum seu annorum, qui compendiis litterarum aut arithmeticis notis signati erant, describendis fallerent supra monui, & nouo adhuc confirmare possum testimonio Prudentij Sandouallij insignis hoc nostro sæculo Hispaniæ antiquarij: sic itaque ille in vitis Regum Asturiensium, capite illo quod *Batalla de Clauijo* inscribitur, huius rei non testem modò se præbet, sed rationem etiam reddit. *Pregunta que se ha de hazer en las escrituras, que tienen Era, que no ajusta con la comun? Se lo ressonde. Que ninguna se hallarà, si es original, que no venga muy al iusto con la Era, y año de Christo, y las erradas son, las que estan mal sacadas, traslados. Y que la mayor parte de los tumbos son escritos de 300 años à esta parte y muchos dellos los escriuieron Notarios, que no sabian latin ni leer bien la letra lombarda; ni sabian el valor de los numeros. Et paulò pòst. Y que si Ambrosio de Morales, y Garibay, y otros no se conciertan en datas de escrituras, es por no auer vistos los originales, que por esto Morales llamo à Aldelgaster hijo del Rey de Gijon, por dezir Silonis; Y que es hazer mas que barbaros à los Españoles, diciendo que no tuuieron cuenta fija, y cierta. In hoc autem diplomate, quod modò examinamus describen-*

do, non adeò acuratum fuisse librarium, hinc colligitur, quod non in numero tantum æræ lapsus est, sed etiam in nomine Episcopi qui Regi scribenti astitit. Quid enim hoc monstri est, *Episcopus don Effeuti de Lejon?* Certè cum *Vnicastelli* pagus, de quo diploma agit, in dicecesi Pompelonensi situs esset, in Archetypo, nisi me coniectura fallit, scriptum fuit Episcopus *Don Sisebuto de Iran*, quod imperitus librarius corruptit in ænigmatica & barbara illa verba *Effeuti de Lejon*: Sisebutum autem Rege Sanctio Garfiâ 2. Episcopum Pompelonensem fuisse docet Sadouallius, in *Catal. Episc. Pompelon.* fol. 26. Postremum diploma suaptè planum & dilucidum, perplexum & inuolutum reddit captiosâ explanatione Blanca: Cum enim ærâ 1025 scriptum fuerit, quæ in ætatem Sanctij Garfiæ posterioris incidit, ille, ut ad priorem Sanctium trahat, primò æræ Hispanicæ usum peruertit, dum eam hîc pro anno Christi sumi vult. Deinde T millesimi numeri notam pro nongentesimi anni caractere, hoc loco, iure quodam singulari, vsurpâdam pronunciat; & de primo quidem scio Blancam huius inuenti, Hispanicæ æræ de anno Christi interpretandæ, authorem non esse, sed id eum exemplo *Moralis* fecisse, cui cum sæpè, in explicandis veterum monumentorum æris, hêrere contingeret; huiusmodi tandem ipsarum cum annis Christi confusione velut Alexandri gladio nodos illos Gordios soluit. *Moralis* tamen, in hoc, factû minus doctis viris probari video, imò ipsum à Sando-uallio eo nomine ex professo reprehensum fuisse ex iis quæ hic in vitâ *Alfonsi Casti* scripsit, apparebit. *Dezir que ponian algunas vezes la Era de Cesar por la de Christo, fue consideracion de Morales, y approue chofe della por no entender la cifra de los priuilegios y numeros de los Godos,*

si es cierto que sabian bien la diferencia de los 38 años que ay comunmente de la Era, al año, y que en muchas escrituras de grandissima antigüedad he visto poner ambas datas, dizjendo Era DCCCCLX anno ab Incarnatione Domini &c. DCCCCXXII. Inanem itaque, ex hac parte, nouæ suæ, de duplici Sanctio Rege cognomento Abarcâ, doctrine rationem constitui à Blancâ perspicuum est: dum ea, ad illam probandam assumit, de quibus non solum inter doctos non conuenit, sed quæ etiam ipsorum præiudicio fuere iamdudum damnata. In alterâ verò parte, quâ notæ Arithmeticæ T vim ac potestatem, longo vsu apud veteres, ad significandum millesimum numerum, receptam labefactare nititur, nihilo cautior est, siquidem communem experientiam & doctorum virorum consensum, vnicâ ratiocinatione, eâque non multum validâ se putat posse conuellere: Huic diplomati interfuere, inquit, Basilius Episcopus Pompelonensis, Oriolus Aragon. & Vuibertus Scriptor, tanquam presentes aut tunc viuentes; atqui alteri quoque diplomati, cui æra 921 non notis Arithmeticis aut litterarum compendiis, sed extensis litteris ac perscriptis verbis apposita est (hoc autem diploma primum est ex iis tribus, quibus in hac disputatione Blancam vti supra monuimus) interfuere iidem Basilius Episcopus Pompelonensis, Oriolus Aragonensis & Vuibertus Scriptor Regis, ad idem itaque tempus utrumque pertinere, hoc est ad æram nongentesimam vigesimam quintam, petitâ interpretatione recentioris diplomatis ab antiquiori, concludit: indeque colligit figuræ T notâ (quâ aliàs millesimus numerus significari solet) noningentesimum interdum designari. Sed quis antiquius illud diploma, quod æram 921 præ se fert, pro certo & sano præstare, tantumque authoritatis illi tribuere auit,

ausit, vt ad ipsius normam posterius dirigi, ï quoque millesimi numeri notæ proprius & receptus vsus immutari debeat? Non ego sanè qui pleraque in eo animaduerti, quæ illud aut prorsus fictum esse arguunt, aut saltem corruptum in numero æræ; ita vt, si quid veri in eo insit, ad æram 1021 trahendum sit: quo facto, non amplius ad Sanctium Garciam illum antiquiorem, vt contendit Blanca, sed ad hunc posteriorem, cui soli Abarcæ cognomen competere diximus, spectabit. Primò itaque numerus ille æræ 921, quæ annum Christi 884 representat, Sanctio Garciae priori accommodari nequit, cum eo anno ipsum Pompelonensibus atque Aragonensibus minimè imperasse, sed patrem ipsius Garciam Eneconis, nec ipse quoque Blanca neget: sed quid, insit ille, si æram pro anno Christi sumamus? Iam ostendimus hoc illi minus licere; sed vt liceat, non ideò se aliis difficultatum laqueis expediet Blanca, quibus, hic æræ numerus ab ipso assertus, eum inuolutum atque implicatum tenet. Etenim ne anno quidem 921 Sanctium Pompeleonæ regnasse illi concesserit Garibayus (cui suffragatur Morales) qui iam ab anno 920, ipsò defunctò, Garciam eius filium regnare cœpisse, prolatis vetustis tabulis Cœnobij S. Æmiliani, docuit: sed de moshoc quoque Blanca, æram illarum tabularum mendosam esse, Basilium quoque Episcopum Pompelonensem, cuius vitæ finem anno 919 terminant idem Garibayus & Sandouallius, anno 921 adhuc superstitem fuisse; ita vt Sanctio, diploma hoc, de quo contendimus, scribenti astare potuerit; num ideò hoc etiam verum erit, eidem tunc Sanctio scribenti adfuisse *Lopæum Gonçaluum Nageræ* Præfectum seu Seniore, vt id temporis loquebantur, *Fortuniumque Exemenonis Ataresij* Comitem? Equidem Na-

geram eo anno in Maurorum imperio ac ditione fuisse, neque vsque ad annum 922 aut 923 in Regis Pompelonensis, Garfię, scilicet, Sanctij filij potestatem venisse satis clarè docet Sampyrus in vitâ Ordonij 2. *Ataresiam* quoque arcem non nisi ærâ 969, hoc est anno 931 conditam fuisse à Garfia Fortunionis, docuit Çurita tom. 1. Annal. cap. xi. ex veteri quadam inscriptione lapidi Basilicę eius arcis insculptâ: nomen insuper vxoris Sanctij eo diplomate expressum, rem adeò clarâ & perspectam facit, vt nullus deinceps dubitandi locus relinquatur, diploma illud ad Sanctium posteriorem pertinere: *Vrracam* enim ipsam appellat, quod nomen, Sanctij posterioris vxoris, proprium fuisse; prioris verò vxorem *Tuta* non *Vrracę* nomenclaturam tulisse, tot antiquorum monumentorum testimoniis à Garibayo, Sandovallio & aliis comprobatum est, vt nemo amplius de eo, nisi pertinacię reus esse velit, contendere possit. Adhęc, quando vtrumque horum diplomatum ad eundem temporis articulum conferendum censet Blanca; si alterum ex iis, illud nimirum cui æra TXXV apposita est, ætati Sanctij Garfię posterioris deberi, nec cuiquam alij applicari posse ostendero; nunquid hoc ipso alterum quoque ad eandem ætatem reuocandum esse euicero? Atqui primum commodè elici potest ex nomine Sanctij Comitis Ataresij diplomate illo, inter testes seu nobiles, qui tunc in Regis Sanctij comitatu erant, comprehensi. Namque eius ætatem cum Sanctij Garfię posterioris Regno concurrisse, docuit nos Brizius, cuius verba cap. 13. lib. 2. sunt. *Consta auer tenido nostro D. Sancho* (loquitur de Sanctio Garfiâ posteriori) *estos tres hijos D. Garcia. D. Ramiro, y D. Gonçalo, de una donation suya del lugar de Badahues en el territorio Aterense en fauor de un*

D. Sancho señor de Atheres. Et paulò pòst. Es su data era 1021 anno 983. Et capite sequenti de dono loci Badaguassa dicti verba faciens. Lugar que ya lo auia dado, à esta casa D. Sancho señor de Atheres y faltaua su consentimiento destos Reyes. Et paulò pòst. Su fecha deste priuilegio y donacion tan magnifica en la era 1027. Consequens igitur est, alterum quoque diploma, quod æram 921 exhibet, ad eundem temporum articulum pertinere, eamque æram vitiò non vacare, quod tamen solius librarij culpæ adscribi possit, ex his quæ supra de librarij culpæ adscribenda adhibebantur, inscitiâ, déque veteris scripturæ Gothicæ præsertim in legendo difficultate, verbis Sandouallij disseruimus, quibus quid vetat Blancæ testimonium adiungere, huic loco opportunissimum? sic itaque ille in comment. rer. Aragon. cap. de Sanctio 4. Aragonum Rege 7. In quibus (id est priuilegiis, seu vetustis Regum diplomatibus) miræ passim & penitus difficiles extant numerorum notæ: cum nedum Latinis aut Gothicis, sed quandoque etiam Arabicis characteribus descriptæ legantur. Vnde tota ea, quam nunc cernimus, orta est, prisca nostræ vetustatis confusio. Hæ enim temporum annotationes, quæ alioquin lumen ipsis rebus adhibere debebant; propter varias earum, dissimilisque formas, obscuritatem & tenebras attulerunt. Ipsi enim characteres non clari & aperti, nec eodem semper modo, sed variè & obscure descripti sunt; proptereaque aliud aliis significare videntur. Itaque in eorum declaratione multa obseruanda, quæ non ex alio sensu, quam ex ipsarum rerum serie atque ex variâ tantùm lectione interdum depromenda sunt: si nolumus antiquas res penitus obrui & obscurari. Hæc autem ratio temporum à nobis, duobus illis superioribus diplomatibus Sanctij Abarcæ Regis, præscripta;

ex eo etiam confirmatur, quod illis diplomatibus scribendis interfuisse dicuntur *Basilus* Episcopus Pompeionensis & *Transinyrus* Abbas Pinnatensis, quorum ætas (si tamen pro *Basilio Blasium* legas) à neutrâ illarum ætarum 1021 & 1025 abhorret. Adde constare aliis monumentis synceris & integræ fidei, paulò post indicandis, aliquot ex illis pagis seu villis priori diplomate Sanctij Regis, quod æram 921 habet adscriptam, Pinnatensibus siue Monachis siue Clericis donatis, posterioris Sanctij beneficio & liberalitate ad ipsos peruenisse, reliqua verò nunquam iis à Sanctio Abarcâ concessa fuisse. Aggredior iam alterum Blancae argumentum, cuius summa hæc est, *Sanctius-Ramiri secundus Aragonum Rex Sanctium Abarcam tritauum suum nuncupat*: Tritaui autem vox, inquit, cum iuxta *Plautum* in Persâ quartum ab auo designet, ad *Sanctium Garsie*, huius nominis primum, referri debet. Is enim, factâ enumeratione graduum, quartus ab auo, inter maiores Sanctij Ramiri, reperitur. Fateor aliquid momenti in hoc argumento esse potuisse, si tempore Sanctij-Ramiri Regis, Musæ in Hispaniâ Plautino more locutæ fuissent: sed cum palam sit, illius sæculi scriptores parùm Latino & pene barbaro sermone vsos fuisse, non est cur ab eorum monumentis purioris latinitatis accuratam rationem exigamus: præcipuè autem iis nominibus, quibus cognationum gradus exprimi solent, ipsos abusos fuisse clarius est, quam vt demonstratione indigeat, veluti cum *parentem* pro consanguineo quolibet *nepotem* pro patris vel sororis filio *sobrinum* pro eodem, *auunculum* pro patruo & *cognatum* pro fratris vxore vel sororis viro dixerunt. In designandis etiam rectæ lineæ gradibus, ipsos, voces *auorum*, *proauorum*, *bisauorum*, *tritauorum*, *pronepotum*,

trinepotum & similes, promiscuè & indifferenter vsurpasse, plurimis exemplis ptobare possem, è quibus hæc pauca seligere visum est. Ferdinandus Gundissalvi Castellæ Comes in tabulis quibusdam à nepote ipsius Sanctio-Garsix ex vsu Monasterij Arlança factis, apud Sandouallium in vitâ ipsius Ferdinandi, *Munionem Nunionis* uxoremque eius *Argilonem* (qui Gundissalvi patris ipsius aui erant) *auos* suos vocat: in iisdemque tabulis, ipse Sanctius-Garsix Comes, eisdem Munionem & Argilonem (qui ipsius atavi erant) *visauos* nuncupat: Paulus Vuarnefridus Longobardus libro de Episcopis Metensis Ecclesiæ, Carolum Magnum Imperatorem, B. Arnulphi abnepotem, *trinepotem* ipsius indigetat: Auctor vetustus vitæ eiusdem Caroli à P. Pithœo editus *Pipinum Vetulum abauum* eiusdem Caroli facit, cuius proauus erat: In veteri monumento à Sandouallio in vitâ Silonis Regis commemorato, Ordonius 2. Rex Legionensis, Alfonso Castum Regem *proauum* suum vocat, quem tamen lôgè à proauo abfuisse nemo nescit: In alio vetusto monumento, apud Franciscum Diagum lib. 2. cap. 13. historiæ Comitum Barcinon. Berengarius Comes, qui anno 1024 viuebat, Guifredum abauum suum *atauum* appellat: voce etiam *proatauorum*, pro vltioribus auis vsus est Baldricus Archiepiscopus Dolensis historiæ Hierosolymit. lib. 2. Sanctius quoque Castellæ Rex, Ferdinandi Magni filius, in quodam diplomate ærç 1108, apud Anton. Yepes in Appendice Centuriæ 5. num. 46. *proauum* suum, Sanctium Comitem Castellæ, Cœnobij Onix conditorem, *atauum* vocat: Alfonso Rex Castellæ huius nominis x, in testamento à se Hispali ærâ 1320 conscripto, quod ipsius vitæ seu Chronico attextum est, nepotes suos Ferdinandi filij li-

beros ac Portugallia Regem, *pronepotis* vocabulo designat. Hunc, auctorum graduum impropriis nominibus exponendorum, abusum in Scriptoribus Hispanis notauerat iam diu Antonius Yepes cuius verba Centur. 3. cap. 1. sunt. *Y assi aquella dicion Visauus no significa solamente visabuelo sino otro grado mas antiguo que como en aquel tiempo la latinidad no estava en su punto no sabian dezir abauus, tritauus, sino vsauan de vocablo mas comun para entender algun abuelo de los passados.* Angustiore tamen, apud plerosque Scriptores, nominum *bisauis* & *tritauis* significationem fuisse obseruauit, ut illud interdum pro auo, aliàs pro proauo, hoc verò pro proauo vel pro abauo sumeretur; Primâ notione Alfonsus Castus Asturum Rex, Pelagium Alfonsi Catholici *bisauum*, Theganus verò, in vitâ Ludouici Pij cap. 19. Carolum Martellum proauum eius, *tritauum* nominat: Eodem exemplo Rodolphus Glaber lib. 3. cap. 9. voce *trinepotis* Tebaldi Comitis Carnoteni nepotem vel pronepotem designauit: Butellerius vetus *Forensium* Scriptor Gallus cap. 39. illius libri, cui *Summa Ruralis* titulum fecit, in arbore consanguinitatis explicandâ, *Is ex ascendentibus*, inquit, *qui tertium angulum vel cellulam occupat, dicitur proauus, & à clericis, id est à iurisperitis vocatur tritauus.* In testamento autem Marthæ Insulanæ Comitissæ Conuenarum, pridie Idus Decembris anno 1352 obsignato (quod in Tabulario Regio Tolosano latet) voce *tritauis*, abauum declarari fidem faciunt hæc illius testamenti verba. *Et cum hoc, pro prædictis Vicecomitatum Turenæ tangentibus pro honoribus perpetuis & aliis ipsius Vicecomitatus, in quantum potuit oneravit magnificum & egregium virum dominum Vicecomitem Turenæ, ac quoscumque suos successores singulariter honeravit, ad sol-*

uendum debita & supportandum onera dicti Comitatus & ad satisfaciendum de eis omnibus in quibus dictum dominum Comitem virum suum quondam ut Comitem predictum vel suos auum, proauum, tritauum &c. Ab hac vocum bisau pro proauo & tritau pro abauo acceptione, nihil discrepat hodiernus vsus earum linguarum quæ à Latinâ deriuatæ sunt, Italicæ scilicet, Gallicæ atque Hispanicæ; quarum prima proauum vocat *Bisabuelo*, altera *bisayeul* postrema *bisaguelo*; At pro abauo eadem linguæ vsurpant voces *trisabuelo*, *trisayeul* & *tercero aguelo*, nec vlla præterea nomina propria habent, quemadmodum Latina, quibus vltiores parentes exprimere possint; Ideò nimirum quia iure Canonico (quo in hac parte vtimur) consanguinitatis ratio inter ascendentes eo gradu finem accipit, vt ab eodem Butellerio illo ipso capite fuit obseruatum. Sed quid tandiù in conquirendis externis testimoniis laboramus, cum insitis vti liceat & facultatem habeamus aduersarios propriis autoritatibus conuincendi? Enimuerò illo ipso diplomate Sanctij Ramiri Aragonensis Regis, quo nos oppugnat Blanca, *tritau* nomine ipsius abauum designari luce meridianâ clarius est: Cum enim decretum esset Regi illi, priuilegia à Maioribus suis Cœnobio Pinnatensi irrogata, autoritate suâ firmare, & nouis etiam incrementis augere; illa primò commemorare instituit, & ab auo Sanctio Rege cognomento Maiore incipiens superiorum nihilominus Regum his verbis commemorat, à Sanctio eiusdem Maioris auo facto initio hoc modo. *Sanctius Rex auus meus Redemptoris nostri opitulante clementiâ deuictis &c. Igitur inter cetera bonæ voluntatis suæ opera constituit in Monasterio sancti Ioannis Baptiste de Penna, in quo humata sunt auorum & proauorum suorum, meorumque nec-*

non patris mei & matris meae corpora, congregationem monachorum, qui ut liberè Deo seruire possent, eis libertatis priuilegia dedit. Nam ipsos, successoresque eorum & locum cum omnibus Monasteriis & villis & alodiis suo iuri pertinentibus factò priuilegio, secundum priuilegia Cluniacensis Monasterij ab omni iugo vel censu Regiæ, vel Episcopalis, vel alicuius Ecclesiasticæ vel secularis potestatis auctoritate Regali fauente & annuente Mantio Aragonensi Episcopo, necnon Sanctio Pompelonensi Episcopo liberos fecit & eidem loco venerabilem virum Paternum Abbatem preposuit solique Deo seruire precepit. Donationes uerò præcedentium, Regum SANCTII uidelicet aui sui, necnon & VRRACÆ Reginae scilicet, & GARSIE patris sui & domnæ EXIMINÆ matris suæ & quidquid idem locus dono vel cõparatione, vel cambio habebat, vel habere videbatur, auctoritate Regiã confirmauit XI. Kal. Maij in Legeresi Monasterio era MLXIII. Quod priuilegiũ ipse venerabilis Rex Sanctius manu propria confirmauit & patri meo venerandæ memoriæ Ranimiro Regi ad roborandum tradidit & ceteris filiis suis fratribus patris mei, uidelicet Fredelando, & Garsia, & Guntisaluo in conspectu Sanctij Guilielmi Comitis de Guasconiã, necnon & Berengarij Comitis de Barchinona corroborari fecit &c. Ea deinde quæ hic generatim tantum attigerat, figillatim exponens, hæc subiicit: *Vt autem de libertate prædicti loci omnis amputetur contentio; Monasteria quæ idem locus adquisiuit temporibus præteritis nominatim expressi in hoc meæ auctoritatis priuilegio, timens ne per incuriam Abbatum vel negligentiam monachorum, priuilegia vel cartulæ eidem loco à fidelibus concessa depereant. Ideo hic recapitulando nomina: primò id est Monasterium sanctæ Ceciliae, & Monasterium sancti Torquati, & Monasterium sancti Sebastiani, & Monasterium sancti Petri de Fonas, &*
Monasterium

Monasterium de Zerapuz; necnon Ecclesias & villas, id est
Lechintai; & Gisso; & Alastrue; & Martes; & Ena; &
Segaral; & Ventayolo; & Legisso; & sancto Petro de Ostia
& sancto Petro de Medianeto; & Acenarlo & Bortata Ber-
bues. Has omnes Ecclesias, Monasteria & villas dedit Rex
Sanctius cognomento Abarca tritauus meus, cum omnibus
decimis & primitijs & oblationibus suis, & cum omnibus ter-
minis, syluis, aquis, paludibus & pascuis suis & molendinis
cum exitu & regressu. Actum est hoc æra TXXXVII præsi-
dente in sancto Ioanne Transimiro Abbate & in Aragone
Oriolo Episcopo. Num clariùs exprimere potuit, hunc San-
ctium Abarcam tritauum suum, non alium esse à Sanctij
Maioris, aui sui, auo? At enim si aliquis etiamnum hic
scrupulus restaret (quod minimè credimus) satis, ni fal-
lor, ad illum eximendum virium suppeteret æræ articulo
illi diplomatis, quò de Sanctio Abarca, Sanctij Ramiri
Regis tritauo agitur, adscriptæ quæ numerum TXXXVII,
id est, millesimum vigesimum septimum efficit; ea enim
in ætatem Sanctij, Maioris, aui, non autem, pro aui, in-
cidit. Nec audiendus est Blanca dum notâ T, hoc loco,
nongentesimum annum significari contendit, quando
ea nusquam in vetustis monumentis, nisi pro millesimo
numero posita reperitur, vt norunt qui iis euoluendis
operam dedere, testatumque reliquere Garibayus lib. 9.
cap. 4. Morales lib. 16. cap. 30. & Sandouallius in vitâ
Ferdinandi Gundissalui Castellæ Comitis: quin & in ip-
sius Blancæ libris, multa occurrunt antiqua diplomata,
notâ illa T insignita, adiectis etiam in vertice duobus
apicibus (quale est illud quod in vitâ Ramiri 2. descripsit)
in quibus nota illa, alij numero quàm millesimo nulla
ratione potest conuenire. Hoc ampliùs, apud eundem
Blancam, in illo diplomate Sanctij Ramiri, quod nunc

excutimus, eadem nota tribus varijs locis repetita vifitur: primum eô articulo, in quo loca feu pagi à Sanctio Abarcâ Rege Cœnobio Pinnatensi donati enumerantur. Rurfus in eâ parte, quæ de beneficijs à Rege Sanctio Maiore in idem Cœnobium collatis agit. Postremò in fine diplomatis, vbi æra confectæ fcripturæ declaratur, & in duobus quidem postremis articulis notam illam pro millesimo numero fumendam esse cum non diffiteatur Blanca; quis ferat ipsum, eidem tertio loco diuerfam & insolitam notionem & potestatem, nullo valido fundamento, affingentem? Denique, ne Sanctio 2. *Maioris* auo, tributi ab ipfo Pinnatensi Cœnobio beneficij, gratia pereat, testem in hanc rem edo Blancæ Ioannem Brizium Martinez Abbatem eiusdem Cœnobij, cuius res illi, tanquam domesticæ, maximè notæ fuere: Is enim pagos illos omnes, quos *Sanctius-Ramiri* à *Sanctio-Abarcâ* tritauo suo Cœnobio Pinnatensi concessos illo diplomate testatur, liberalitati *Sanctij* 2. *Maioris* aui, non autem *Sanctij* 1. eiusdem *Maioris* atauis acceptos refert. Brizij verba lib. 2. cap. 13. sunt. *Las donaciones que yo hallo deste Principe (loquitur autem de Sanctio 2. Maioris auo) en fauor de S. Iuan de la Peña; en testimonio de su grande amor que tuuo à esta casa son muy magnificas y grandiosas y constan por instrumentos bien autenticos. En la primera, que la he visto en el libro llamado de San Voto fol. 8. y en el Gotico fol. 2. mostrando el Rey D. Sancho, y su muger doña Vrraca, que esperan su propria salud y la de todos sus fieles, y Reynos, por la intercession del sanctissimo martyr de Christo S. Iuan, dizen; que le concedan las villas siguientes, con todos sus terminos, derechos y iurisdictiones para el sustento de los Monges que viuan en esta casa. Et paulò pòst. Los lugares que ofrecen estos Reyes son S. Cicilia, San*

Torquato, Lecueyta, Gisso, Alastruè, Martes, Ena, Segaral, Bentayuelo, Legrisso, S. Sebastian y S. Pedro de Hostias, S. Pedro de Fuebas, S. Pedro de Mayaneta, Izinarbe, Botarara, y Badaguassa, lugar que ya lo auia dado à esta casa, D. Sancho Señor de Aterès, y faltaua, su consentimiento de estos Reyes. Confirman tambien en el proprio aèto la villa de Zarapuzo en Deyo, que es en el Reyno de Navarra, junto à la ciudad de Estella, laqual confessan que la compro Ozaba Garcia y por su mandamiento la diò à S. Iuan de que luego tratarè. Su fecha deste privilegio y donacion tan magnifica en la era de 1027. De reliquo, cum serie illâ orationis, quam modò è diplomate Sanctij Ramiri Regis attexui, comprehendantur pagi, villæ seu latifundia vniuersa à Sanctio Abarcâ Rege Cœnobio Pinnatensi pietatis titulo concessa, neque inter ea vlla sit mentio *Miramontis, Mianosis, Trasberalis, Salinarum, Villæ-longæ, Fanyanarum, Ferreræ, Lucientis, Sangorrini, Gauasis, Areniellæ, Muliermortuæ, Bayetolæ, Nouemfontium & Montannani*, quæ diplomate illo, quod æra 921 dicitur editum, piis Abarcæ erga illud Cœnobium largitionibus ascribuntur, non modicè inde fides atque authoritas istius diplomatis (in quo cardinem suæ opinionis posuisse videtur Blanca) eleuatur atque labefactatur: neque ex eo sarciri aut integrari potest, quod præter villas & pagos iam memoratos *Martem* quoque, *Bahuesiũ & Huertolum* iis largitionibus annumerat idipsũ diploma, quæ à Rege pariter *Sanctio-Ramiri* inter munera ab Abarcâ Pinnatensibus tributa recēsentur: Hi enim tres pagi alio diplomate & diuerso tempore, ærà nimirum 1027 à Rege Sãctio 2. ipsis condonata fuerunt, vt testatur Curita in Indicibus.

ALIÆ tabulæ, quas confirmandæ Blanca, de duobus Regibus cognomèto Abarcæ insignitis, opinioni cap. 9.

lib. 2. adducit Brizius, cum eorum vis tota in explicatio-
 ne notæ T consistat, quam Brizius Blancam secutus de
 nongentesimo numero interpretatur, nos contra de mil-
 lesimo intelligendam docuimus, ex supradictis satis su-
 pérque refelluntur: nec iam quidquam aliud superest,
 nisi vt nostras rationes exponamus, quibus freti vnicum
 fuisse duntaxat Regem *Abarcæ* nomine præditum, *San-*
ctium nimirum *Garcie* eius nominis 2. pronunciauimus,
 in quo id potissimum animaduerti opera pretium est co-
 gnomina hæc *Aristæ*, *Abarcæ* & similia, ideo Nauarræ
 Regibus imposita fuisse, vt ipsorum indicio à se inuicem
 distinguerentur, cui rei alioquin, nec nomina propria,
 nec etiam adiuncta iis patronymica sufficiebant, cum
 vtraque pluribus Regibus communia contingerent. Ita-
 que singulis proprium cognomen indere necessarium
 fuit; sic inter plures Enecones vnicum *Aristam*, inter
 plures Garcias vnicum *Tremulum* & vnicum *Najarenses*,
 demum è pluribus Sanctiis vnum tantummodo *Maiorem* vnum
sapientem, & vnum *Inseratum* seu *Inclusum* cognomina-
 tos comperimus; vnde concludere liceat vnicum pariter
 Sanctium *Abarcæ* cognomentum habuisse. Deinde om-
 nium prorsus historicorum authoritas, qui ante Gari-
 bayum de rebus Nauarricis scripserunt, à nobis stat: ij
 enim magno consensu vnum solum Regem cum *Abar-*
cæ cognomine, in totâ illâ Nauarrorum Regum serie,
 agnoscunt: & cum nonnulli eorum duos Reges Sanctij
 nomine ante Sanctium Maiorem statuerint, priorem
 quidem solo patronymico nomine *Garcie*, posteriorem
 verò *Abarcæ* cognomento distinxerunt. Tertiò, Scriptor
 ille Anonymus Legerensis, quem, in primis Regibus
 inueniendis & recto ordine collocandis, alios omnes
 superasse antea ostendi, postquam priorem Sanctium
Totæ virum *Garsie* patronymico designauit, mox de

Sanctio-Garsiæ posteriori *Vrraca* marito sermonem instituens, hunc vulgò *Abarcam* dictum fuisse nominatim declarat. Postremò validissimè omnium nostram sententiam firmat Rex Sanctius Maior diplomate quodam in gratiam primarię Pompelonensis Ecclesię grã 1045 confecto, quod exhibuit Sandouallius in Catal. Episc. Pompel. fol. 28. & 29, vbi cum de vtroque Sanctio primo inquam & secundo verba facienda essent alterum *Garcie* seu *Garseanis*, alterum *Abarca* cognomento discriminat his verbis. *Imprimis verò ipsam villam de Pam-pilonã ab omni prorsus seruitio Regali liberam omnibusque modis ab omni suggilatione Regali ingenuam cum omnibus suis terminis ac pertinentiis, quam Dompnus Rex Sanctius auus meus cognomine Abarca, sanctique Stephani castrum cum suis villis vel suis Ecclesiis atque terminis, suisque cunctis pertinentiis Deo & sancte Marie absq; ullã contradictione ac malã voce per redemptionem omniũ peccatorum suorũ donauerat &c.* Et paulò post. *In Lõguida Monasteriũ sancti Petri, quod est super ripam cuiusdam fluminis Sarazo, quod dedit Rex Sanctius Garseanis cum coniuge suã Totã Aznarij cum omnibus suis adiacentiis & cum terris in villã que dicitur Vli iuxta Ossella, que ad Regem pertinebant &c.*

GARSIE-SANCTII Regi huius nominis 2º *Abarca* filio *Matoris* patri, *Tremulosi*, hoc est *Tremuli*, cognomen tribuit Roderic. Toletanus: *Micayum* etiam appellatum fuisse innuere videtur Vetus diploma, à Sandouallio in Catal. Episc. Pompelon. commemoratum, à Sanctio Maiore huius Garcie filio in Legerensi Cœnobio XII. Kal. Nouembris grã 1053 obsignatum, cum in procinctu belli aduersus Mauros *Vallis Funesiæ* gerendi esset, vbi tamen *Antrayo*, pro *Micayo* legit Garibayus, quam vocem qui emundandam censent, proque eã reponendum

Vifarium, quasi de Vaifario Duce Aquitanię cogitauerit Rex Sanctius, isq; inter Regis maiores statuendus sit, ridiculi sunt. Garciam autem præter Sanctium filium, filiam quoque reliquisse, didici ex epistolâ *Oliuæ* Aufonensis Episcopi, apud Brizium lib. 2 cap. 26. quam ad Sanctium Regem puellę fratrem scripsit, cum is, de ipsâ Veremundo Imperatori Legionensi in matrimonium collocandâ, deliberaret. Garcie regnum in annum 1005 perdurasse persuadere nititur Brizius ex fide veteris monumenti Cœnobij Pinnatensis, sed corruptam esse illius æram arguunt pleraque diplomata ipsius filij *Sanctij Maioris* annis 999 & 1001 Pompelonensis & Aragonensis Regis titulo emissa, testibus Sandouallio & Garibayo: Eximenam verò Garciæ vxorem longè plus ætate processisse probat hoc monumentum Sanctij eius filij: quod è tabulario Pompelonensi deprompsi.

IN Christi nomine &c. Sit notum cunctis quod ego Sanctius Rex unâ cum matre mea Eximinâ Reginâ & uxore meâ Dompnâ Maiore filia Sanctij Comitibus bono animo & spontanea voluntate per nos & omnes successores nostros ob remedium animarum nostrarum & parentum nostrorum damus & concedimus Domino meo & eius gloriose Virgini genitrici Mariae & Monasterio S. Ioannis de Pinnâ in Aragonia provincia villam de Liçagorriâ, cum omnibus territoriis, &c. Facta charta donationis & concessionis pagina in Pampilona era MLXII regnante Domino nostro Iesu Christo Ego Sanctius senens potestate in ... Pampilona & in Aragonia in Suprarbij & in Ripacurcia in Nagera, in Castilla & in Alaua & nos filij Regis Fernandus, Garcias, Gundissalvus Ramirus presentes ibi fuimus & manibus propriis hæc signa fecimus.... Sanctius Guillelmus Comes de Gasconia testis & confirmans Belengarius Comes Barchinonensis testis & confirmans Mancius Episcopus Aragon. &c.

Alterum stemma quod posteros Sanctij Maioris exhibet usque ad Sanctium vltimum, cui Inclusi cognomen fuit.

CAPVT XIII.

Sanctius Maior: *Vxor Maiora Munia Dona.*

Garfias Rex Navarrae. <i>Vxor</i> 1. N. Stephania.	Ramirus. Rex 1. Castellæ.	Ferdinandus. Rex 1. Castellæ.	Gundissalvus Rex 1. Suprabij & Riparcia.	Ramirus ex N. Ayuarij domina Sanctij Regis filius naturalis Rex 1. Aragonum.
Sancti ^o . <i>Vxor</i> Fortunij Ochoæ domini Camerorum. Sanctia.	Sanctius Rex Navarrae. <i>Vxor</i> Plancia.	Ramirus dominus Calagurris & S. Stephani.	Ferdinandus. Raimundus. Eximius. <i>Vxor</i> Maiora.	Sanctius-Ramiri Rex Aragoniæ & Navarrae. <i>Vxor</i> Felicia filia Hilduini Comitis Rociensis.
Garfias. <i>Vxor</i> Vrraca.	Raimundus, ex concubina Eximiana, Sanctij Regis fili ^o .	Ramirus Moticonis dominus. <i>Vxor</i> Christina filia Roderici Biuarij.	Petrus Rex Aragon. & Navarrae. <i>Vxor</i> Agnes Guidonis Pictaviæ Comitis fil.	Alfonsus post fratrem post Alfontum fratrem Aragon. & Navarrae. <i>Vxor</i> Vrraca Castellæ Regina.
Alfonfus-Ramiri dominus <i>Vxor</i> 1. Margarita Iulianæ Comitis Perticarum sororis filia.	Garfias-Ramiri post Alfonsum Aragoniū. <i>Vxor</i> 1. Margarita Rotholdi Comitis Perticarum sororis filia.	Rex Alfonsi Hisp. Imp. Sanctia. <i>Vxor</i> 1 ^o Garstonis Vicecomitis Bearū deinde Petri Molinæ Comitis.	N. Concubina Garcia Ramiri. Rodericus alias Henricus Comes Montis Caucasii in Sicilia.	
Sanctius dictus Sapiens Rex Navarrae, <i>Vxor</i> Sanctia Alfonsi Hispaniæ Imperatoris filia.	Sanctia: <i>Vxor</i> Sanctij Desiderati Castellæ Regis.	Margarita, <i>Vxor</i> Guilielmi Regis Siciliae.		
Ferdinand ^o . Obiit ante patrē.	Sanctius Rex Navarrae cognomento Inclusus, <i>Vxor</i> Clementia R. Comitis Tholosani filia.	Berengaria: <i>Vxor</i> Ricardi Regis Angliæ.	Constan- cia.	Blanca, <i>Vxor</i> Theobaldi Comitis Campaniæ. Theobaldus Rex Navarrae post Sanctium avunculum.

SANCTIVM Maiorem Regem, præter Ranimirum Aragonensem Regem, alium filium eiusdem nominis habuisse, probat fusè Sandouall. in Commentar. Mon. sancti Æmiliani, cuius cum in posterioribus Sanctij aut aliorum monumentis nulla occurrat mentio, ipsum patre superstite obiisse verisimile est. Vixit Sanctius ad annum vsque 1304 aut 1305, *Maiora* verò *Munia* ipsius vxor multò longius vitam perduxit.

GARCIAE mortem (qui *Sanctio* patri in Regno Nauarræ, matri verò *Maiori Munia* in parte Comitatus Castellæ successit) anno 1504 contigisse in loco *Ataporcâ* dicto, prælio exitiabili cum fratre Ferdinando Castellæ Rege inito, docent pleraque vetera monumenta. Dies etiam obitus scilicet Kal. Septemb. notatur, quibusdam tabulis Cœnobij Pinnatensis apud Brizium lib. 2. cap. 35. Nomen interfectoris nullus expressit præter Authorem libri quem *Tumbum nigrum sancti Jacobi* dicunt, è quo hæc verba affert Sandouallius in vitâ Alfonsi VI. Castellæ Regis *Era 1093. Occisus est Rex Garstias depugnans cum fratre suo Rege Ferdinando in Ataportâ à quodam milite suo Sancio Fortuniones quia fœdauerat uxorem eius: iste edificauit Ecclesiam sanctæ Mariæ de Nagerâ.* Causam verò fraterni belli paucis attigit Author Chronici Mal-leacensis MS. ad annum 1058. *His diebus, inquit, ita euenientibus apud Hispanias gestum fuerat horribile bellum inter Freelandum & Garstionem supradictos fratres, qui pro Regno Hispania inter se inuidentes magnum certamen habuerunt & Regnum sanguine fuso superante Freelando deformatè diuiserunt. Nam Garstio occubuit & ei omnia nolens reliquit.* Garciam autem matri in parte Comitatus Castellæ successisse dixi contra omnium ferè qui hæctenus de his rebus scripsere sententiã, ductu complurium veterum tabularum

bularum quæ illum in *Castellâ Vetulâ* vsque ad fluuium *Arlançonem* regnasse referunt, nec defunt aliæ quæ eius Regni limites *Zamoram* vsque promouent, legendi Sandouallius in *Comment. rer. S. Æmil.* §. 46, 48 & 50. & *Antonius Yepes* in *append. tom. 1. num. 23. tom. 3. num. 32. & tom. 4. numero 21.* Ipse *Garcias* celebri diplomate, quo *Najarensis* Monasterij institutio continetur, his verbis Regni sui fines declarat. *Est autem data & Deo oblata, se voluentibus temporum recursibus anni ære millesimæ cum supputatione nonagesimæ, die verò secundo Idus Decembris Luna verò quartâ diebus ex actis diatychi regnante Domino nostro Iesu Christo cum Patre & Spiritu sancto in secula seculorum Amen.* Sub eius autem imperio Rege iam predicto *Garcia*, qui hoc testamentum fieri iussit regnante in *Pampilona*, in *Alaua* & in *Castella Vetula* vsque *Burgis* & vsque in *Briciam*, & optinente *Cutellium* cum suis terminis in *Asturijs*. *Fratre verò eius Ferdinando Rege* in *Legione* & in *Burgis*, & *Ranimiro Rege* eorum fratre in *Aragone*.

In *Garcia Regis* & *Stephania* liberis inueniendis non multum nobis laborandum fuit, prostant enim eorum nomina, tam in tabulis testamenti *Stephania*, quas nuper *Sandouallius* in *Catalog. Episc. Pompel.* vulgavit, quam in ipsius *Garcia* diplomatibus, vno præcipue, quo *Cœnobium sancti Martini de Castiello* dictum *Ecclesie beatæ Mariæ Pompelonensi* largitur. Huius postrema verba, prout in *Tabulario Regio Pompelonensi* leguntur, sunt. *Omnes filij mei & principes Regni mei laudantes confirmant.*

Domnus Sancius filius meus
testis confirmat.

Fernandus Rex Galicie fra-
ter

Iohannes Episcopus testis
confirmat.

Fortunio Episcopus confir-
mat.

Munio

ter meus confirmat.
Infans Ramirus filius meus
confirmat.

Remirus Rex Aragoniæ fra-
ter meus confir.

Infans Raimundus filius
meus confirmat.

Infans Ermiffenda filia mea
testis confirmat.

Actum publicè apud Nageram regnante Domino nostro Iesu
Christo in cælo & in terra & sub eius imperio ego Garfias
filius Sanctij Regis in Pampilona & in Nagera in Alaua
& in Castella Vetula in æra M.LXXXVII. X. Kal. Maij
Luna octava.

Munio Episcopus testis con-
firmat.

Gutierr Gutierrez confirmat.

Dompnus Petrus Abbas con-
firmat.

Galindo Galinez confirmat.

Deinde omnes optimates pa-
latij mei laudant & con-
firmant.

CUM præter eos liberos qui in tabulis testamenti Ste-
 phaniæ Reginæ enumerantur, Garfiam alios etiam ha-
 buisse exploratissimum sit, *Menciam* scilicet & *San-*
ctiam, ex aliâ ipsas coniuge natas fuisse consequens
 est. Adiuuat hanc coniecturam coniugium *Ferdinan-*
di, *Garcia* fratris, cum *Sanctiâ* *Veremundi* Legionensis
 Regis sorore, quod multis annis nuptias *Garfia* & *Ste-*
phania præcessit. Cum has paulò ante 1040um annum
 celebratas fuisse, ex tabulis donationis propter nuptias à
Garfiâ factæ, quæ à *Sandouallio* editæ sunt, & ex aliis
 item tabulis, ab eodem *Garcia*, è re *Cœnobij* *Pinnatensis*
 conscriptis, apud *Brizium* lib. 2. cap. 35, colligere haud
 difficile sit. Nam si ad temporis nondum *Garfias* vxo-
 rem vllam duxisset, quis dubitat quin *Ferdinando* fratri
 natu minori, in matrimonio *Sanctiæ* iure anteponendus
 fuerit? *Menciam* autem, & *Sanctiam* *Garcia* Regis filias
 fuisse probant affatim ea quæ ex vetustis monumentis
 referunt *Moral.* lib. 11. cap. 74. *Sandouallius* in *Catalog.*

Episcop. Pompelon. fol. 65. in comment. Monasterij S. Æmil. §. 52. & in vita Sanctij I. huius nominis Castellæ Regis fol. 31. Ad hæc, cum pariter, extra Sanctium, qui Penaleni obiit, alium Garcia Regi fuisse eiusdem nominis filiũ à Roderico Toletano, Carolo Principe & aliis non exigui nominis authoribus sit proditum, extare quoque in Monasterio Najarensi duos tumulos Garcia Regis filiorũ, quorum vtrique Sanctij nomen fuerit, testetur Antonius Yepes tom. 3. cent. 4. cap. de Monasterio Hiraxensi, religio mihi fuit illum omittere; maximè cum nonnullis vetustis monumentis, Sanctio, qui postea occasione obitus sui *Penaleni* dictus est, Navarrae sceptrum tenente, *Sanctium infantem* vixisse, nec vixisse solum, sed antequam Sanctius Rex Plasentiam in matrimonium duceret, illum *Constanciam* vxorem habuisse eliciatur: & cum nihilominus, nulla eius inter ceteros liberos, in testamento Stephaniae Reginae mentio fiat, non malè, meã quidem sententiã, ipsum priori Garcia coniugio adiudicauimus. Sed ne in re incertã atque abditã de meo sensu iudicare videar, placet hic verba Sandouallij è Catal. Episc. Pompelon. fol. 60. adscribere. *El Infante don Sancho, de quien ay memoria en una donacion que en la era 1095 hizo el Rey don Sancho el noble, luego que començo à Reynar, dando un Monasterio llamado san Miguel, à Sancho Fortuniz que este Cauallero dio à san Prudencio, Reynando don Sancho en Pamplona y Najara, Obispo de Iruñca Ioan, se firma, Infans dono Sancio testis, vxor eius Dona Costança. Y pues estaua casada, mayor denia ser, que el Rey su hermano que no lo estaua en este año. Del mesmo Infante ay noticia, en una carta de venta del Monasterio de Hyrache, fecha Era 1097. Vno de los testigos della es Infans donus Sanctius filius Garcia Regis. Y dize*

que Reynava don Sancho en Pamplonâ, Najarâ: y en otros papeles del Monasterio de Hyrache, que ay hasta la Era 1104, ay memoria deste Infante y que tenia el Señorio de Essaue. Entiendo es este Infante à qui en hizieron pedaços los Moros, con otros Caualleros Castellanos, en el fuerte Castillo de Rueda, como digo en otro lugar. *Ermisendam* vel *Ermenegildam* *Garfiæ* Regis filiam, aliâ matre quam *Stephaniâ* fuisse editam credidit *Sandouallius*, quasi in *Stephaniæ* testamento præterita fuerit, in quo dissidet à *Garibayo*, qui lib. 22. cap. 35. *Stephaniam* *Ermesildæ* seu *Ermisendæ* filix *Villam Medianam*, & *Martes* eodem testamento legasse testatur. Huius itaque fidem sequuti *Ermisendam* inter *Garfiæ* & *Stephaniæ* liberos numerauimus.

ARAGONENSIS Regni exordia, à *Ramiro* Sanctij Maioris filio, duxerunt hæctenus vniuersi Hispanicarum rerum scriptores; sed *Hieronimus Blanca*, vt maiorem illi antiquitatis laudem conciliet, ea altius à *Sanctio-Garfiæ* primo huius nominis, *Eneconis* *Ximenonis* nepote repetit, quæsito colore ex eo quod in quibusdam ipsius, vt putat, actis & monumentis non *Pompelonensis* tantum, sed etiâ *Aragonensis* Regis titulo vtatur: verùm ea monumenta non ad illum Regem, imò ad *Sanctium-Garfiæ* 2. *Eneconis* *Ximenonis* abnepotem pertinere iam docui. Nolim tamen negare *Sanctium* 1. *Aragoniam* potitum fuisse, cum id disertè testetur *Belasco*: enim uerò eam *Garfiæ* filio, *Regio* nomine, vtendam fruendam reliquisse crediderim, summo imperio sibi recepto: quâ lege etiam *Garfiæ*, postquam *Pompelonense* Regnum adeptus est, eâ *Sanctio* filio, *Sanctium* verò, patre mortuo, *Gundissaluo* filio natu minori celsisse comperio; ita vt nihilominus *Aragonia* non tam Regnum proprium

atque absolutum, sub iis Regibus, quàm Pompelonensis Regni pars ac portio quædã censenda fuerit, quemadmodum Najera atque Alaua, quæ ditiones pariter Regni titulo erant condecoratæ. Cum itaque *Ramirus* Maioris filius primus omnium Aragoniam, nullâ in re Pompelonensibus Regibus obnoxiam, Regni nomine, optimo iure, à se suisque posteris possidendam, à patre acceperit, vanum & absurdum iudico aliam istius Regni stirpem quærere.

Hoc loco Ioannes Brizius aduersus Garibayum & alios, qui Ramirum nequaquam fuisse legitimo Sanctij Majoris matrimonio progenitum, scriptum reliquere, summâ contentione certat; ipse autem prolixâ oratione persuadere conatur, iustas inter *Sanctium* & *Cayam*, (quam Ramiri matrem esse affirmat) interuenisse nuptias proindeque Ramirum etiam in Pompelonensi Regno tanquam maximum natu Garciae fratri anteponendum fuisse. Vnde tandem colligit *Garciam* eiusque posteros Regnum illud contra ius fasque occupasse. Antequam Brizij in hac disputatione rationes exequar, illud notare consentaneum est, temerè & malignè ab hoc scriptore *Sanctium Maiorem*, insignè iustitiâ & pietate Principem, in iniustitiæ crimen vocari; quasi nouercalibus blanditiis delinitus filium natu maiorem, ex priore matrimonio susceptum, auito Regno deturbarit, ipsum quoque *Garciam* falsò appetiti, vique & armis occupati alieni Regni reum fieri: Nam etsi concederemus Brizio verum & legitimum inter *Sanctium* & *Cayam* intercessisse matrimonium, minimè tamen inde efficeretur Pompelonense Regnum ad Ramirum pleno iure spectasse. Si licuit aliquando illius Regni Proceribus, præteritis Regis defuncti liberis, alium Regno præficere, quod in *Garciâ*

Ximeni, in Sanctio-Garfiæ primo, & in Sanctio-Ramiri factum nouimus, idémque sæpius in Legionensi seu Asturum Regno obseruatum fuisse docuit Morales lib. 13. cap. 10. lib. 16. cap. 1. & alijs locis, Quidni liceret Nauarris, adnitente præsertim ipso *Sanctio Maiore* Rege, aut Regi assentiente populo, quemcumque ex liberis administrando Regno maximè idoneum iudicaret, illud ipsi permittere? Noui ne res hæc exempli fuisset, quæ sæpius apud alias etiam gentes locum habuit? Salomonem à Dauide parente, Adoniæ natu maiori filio in Regno prælatum fuisse, docent sacræ literæ 3. Regum cap. 1. & 2. Idem Abiamq; Roboami filiorum natu minimo patrem indulgisse legitur 2. Paralip. cap. 11. Ptolomæum Ægypti Regem filio ætate inter liberos postremo Regnum tradidisse, eiusque rei populo rationem reddidisse, cuius non minor fauor in accipiendo, quam patris in tradendo Regnum fuerit, testatur Iustinus lib. 16. Perseus Philippi Macedonum Regis filius natu maior cum in dies magis cerneret, inquit Liuius, Decad. 4. lib. 10. fauorem dignitatémque Demetrii fratris apud Macedonum multitudinem crescere & gratiam apud Romanos, sibi spem nullam Regni superesse, nisi in scelere ratus, ad id vnū omnes cogitationes intendit, tantumque profecit calūnijs & malis artibus, vt breui fratris nece & exitio potitus sit. Idq; ius demū vniuersè Regibus omnibus esse, vt quemlibet è liberis, nullâ ætatis habitâ ratione, sibi successorem in Regno designare liceat, dictauit magni nominis Iurisconsultus Baldus in proëm. Decretal. Gregorij: Quin etiam, citra paternum iudicium atque optionem, ipso iure, filium, patre Rege natum, fracti, parente nondum Regni gubernaculis admoto, progenitô in Regno præferendum esse, visum est plerisque

non imi subsellij Doctoribus, quos recenset Antonius Corset. tract. de potest. Regali 3. parte quæst. 26. Vnde apud Sigebertum ad annum 939 *Euerardus & Gislebertus* suadent *Henrico* fratri *Othonis* Regis vt Regnum capeffat, sibi patre Rege nato potius debitum, quam *Othoni* patre priuato, necdum Rege procreato. Huius etiam rei illustre exemplum extat in *Darij* *Perfarum* Regis liberis: Ex his, ait *Iustinus* lib. 2. *Arthemenes* maximus natu, ætatis priuilegio regnum sibi vindicabat, *Xerxes* controuersiam non de ordine, sed de nascendi fœlicitate afferebat: Nam *Arthemenum* primùm quidem *Dario*, sed priuato prouenisse, se Regi primum natum; fratres itaque, qui ante geniti essent priuato, priuatum patrimonium quod eo tempore *Darius* habuisset, non regnum sibi vindicare posse. Hoc certamen, concordi animo, ad patruum suum *Artaphernem* veluti ad domesticum iudicem deferunt, qui domi cognitâ causâ, *Xerxem* præposuit: adeòque fraterna contentio fuit, vt nec victor exultauerit, nec victus indoluerit, ipsòque litis tempore inuicem munera miserint & iucunda quoque inter se, non solum credula conuiuia habuerint: iudicium quoque ipsum sine arbitris, sine conuitio fuerit. Scio quidem hoc *Artaphernis* iudicium non omnibus probatum fuisse, sed quid tum, si illud *Nauarris* de successore in regno *Sanctio* *Maiori* deligendo deliberantibus placuit? Ideone fas erit *Brizio* ea quæ à maioribus certo iure, nec sine graui exemplo, acta sunt calumniari, morosamque litem, in regiâ familiâ, paterno arbitrio compositam & fraterno assensu atque approbatione extinctam tanto interuallo retractare? Hunc autem *Brizij* conatum, eò audaciorem iudicatum iri præsentio, si ipse in eâ, quam in se recepit, legitimorum *Ramiri* natalium

demonstratione defecerit, quò præter Garibayum & Sandouallium, quos nominatim exagitat, alios quoque authores magni nominis in hac lite habet aduersos, scilicet Lucam Tudensem, Rodericum Sanctium, Palentinum, Alfonsum Carthagenensem, Raphaëlem Volaterranum, Michaëlem Ritium & ipsum quoque, ni fallor, Rodericum Toletanum.

ARGUMENTA autem quæ aduersus receptam tot sæculis sententiam & constantem tot diuersorum authorum testificationem affert Brizius, talia sunt, vt eludi à quouis nullo negotio possint. Primò enim, etsi id prorsus verum esset, vt ille iudicat, liberos tantùm legitimos Regum, diplomatibus parentum nomina sua adscribere consueuisse, cum Ramiri nomen, in iis quæ supersunt Sanctij Maioris monumentis, frequens occurrat, id tantùm inde sequeretur Ramirum liberorum Sanctij legitimorum iura adeptum fuisse, quod nullo modo inficiamur, cum etiam à nouercâ Regis vxore, in gratiam defensæ ipsius pudicitæ, solemniter adoptatum & Aragoniæ insuper ditio, quæ Reginæ titulo donationis propter nuptias euenerat, impertitum fuisse, tam Roderici Toletani & Hieronymi Çuritzæ, quàm aliorum historicorum scriptis fuerit celebratum. Alterum Brizij argumentum est, Iacobum I. Aragoniæ Regem in Nauarræ regno, mortuo Sanctio Rege huius nominis ultimo, ius sibi vendicasse, non tam ratione adoptionis, inquit, quæ inter vtrumque regem celebrata fuerat, quam ex eo quod Alfonso Aragonum & Pompelonensium Rege mortuo, regnum illud iniquè & contra ius fasque ipsius fratri & hæredi Ramiro 2. ademptum ac Garciæ Ramiri delatum fuisse assererat: Nam vnde hoc, ait, nisi quoniam prærogatiuâ natalium, ad Ramirum I. eiusque

eiusque successores regnum illud spectasse censebat? Pessimè hic arguit Brizius, si enim ea fuisset mens Iacobi regis, num ipse ius suum potius à Ramiro 1. repetisset, quam vel ab Alfonso, vel à Ramiro 2, prout eum fecisse authores sunt quicumque res gestas ipsius scripserunt? Ideò autem Ramiri 2. ius iactabat Iacobus, quia, electo in regem à Nauarris Sanctio-Ramiri Aragonensi Principe, regnum illud, ab illius liberis, nouâ eiusdem populi electione, auferri non potuisse contendebat. Ingerit deinde Brizius, Epitaphium Cayæ, Ramiri, vt asserit matris, quod inter veteres tumulorum Pinnatensis Cœnobij inscriptiones se reperisse ait hac serie verborum. *Hic requiescit famula Dei domina Cayæ Sanctij Imperatoris prima uxor & Regina.* Mirum sanè nemini hactenus de hoc Epitaphio quicquam suboluisse, illud etiam Çuritæ & Blancæ diligentiam (qui illius Cœnobij monumenta acuratè inuestigarunt) sefellisse: sed id magis mirum, cum antehac *Didacus Xuares* illius Cœnobij Abbas, vniuersa epitaphia Principum, præcipuè verò Sanctij Maioris eiusque liberorum atque vxoris etiam *Maioræ* lustrasset, eaque descripta viro cuidam inter Ecclesiasticos primario, amico suo misisset, à quo deinceps Anton. Yepes, tomo 3. Chronici Benedict. inferenda accepit, nullam tamen istius Cayæ tumuli inibi memoriam extare & hunc solum fuisse qui Abbatis illius oculorum aciem effugerit. Præterea titulus *regis* atque *Imperatoris* Sanctio in illo epitaphio Cayæ additus, quid aliud significat, quam ipsum consecutis sæculis fictum ac compositum fuisse? Cum enim, teste Brizio, anno tantùm 1005 Sanctius regnare cœperit, Imperatoris autem elogium posterius à rebus gestis consecutus fuerit, vtroque titulo illum caruisse tempore obitus Cayæ cui-

dens est, quippe anno illo non *Cayam* sed *Muniam* posteriorem, ut putat Brizius, uxorem, in coniugio habuit; nam anno 1022, liberi ex eâ suscepti paternis actis celebrantur, tanquam praesentes, & iis consensum atque auctoritatem adhibentes; quod eos iam tum adultos aut saltem puberes fuisse perspicuè demonstrat. Sed demus hoc Cayæ epitaphium, non recens compositum, sed multis ante sæculis in eo Cœnobio insculptum fuisse; nunquam tamen inde efficiet Brizius, ut Ramirus pro legitimo Regis Sanctij filio habeatur, cum *Cayam* ipsius matrem esse nullo modo constet. Sed contrà nonnulli *Eluiræ* (ut Marinæus & Tarapha) alij *Vrracæ* (ut Gaubertus & Beuterus) nomen ipsi tribuant. Addit Brizius Ramirum in omnibus ferè vetustis tabulis, quæ ipsius meminere, Sanctij Regis *Prolem* dici: *Prolis* autem vocem, non nisi legitimis liberis applicari posse. Verùm in hoc quoque falli illum certum est, cum vox *Prolis* non minus naturalibus liberis, quam legitimis denotandis adhibeatur, ut patet ex l. diui Constantini 5. & Authen. Præterea Cod. de natur. lib. Sic etiam Seneca in *Medeâ Bacchum* Iouis filium ex adulterio *Semeles* procreatum, qui è matris, fulmine exustæ, utero eductus fuerat *prolem fulminis improbi* vocat, & in vetusto monumento æræ 1053, cuius meminit Sandouallius in vitâ Ramiri 2. *Rausendus* huius Ranimiri, ex *Artigiâ* concubinâ Maurâ, filius, *proles* ipsius nuncupatur. Audet præterea Brizius sibi asserere suffragium omnium historicorum, tam indigenarum, quàm exterorum, quos tamen illi vniuersos ferè aduersari supra dixi, & ex eorum verbis hic inferendis patebit. Lucas Tudensis de *Sanctij Maioris* liberis agens. *Dedit etiam Ramiro, quem ex concubinâ habuerat, Aragonem quamdam semotam Regni sui particu-*

lam, ne fratribus eo quod materno genere impar erat quasi Regni hereditarius videretur. Et paulò post. Rex verò Garsias postquam solutis Deo votis Româ rediit & obitu patris percepto, Pompelonensi prouincia appropinquauit, audiuit Ramirum fratrem suum ex concubinâ ortum, super Regno sibi insidias tendere. Alfonso X. Castellæ rex parte 3. histor. gener. Ramirum vocat fillo de barragana, id est concubinâ genitum. Rodericus Sanctius parte 3. cap. 25. historiæ Hispanicæ, quam Henrico 4. Castellæ Regi dicauit. Hic Sanctius, inquit, ex dictâ Eluirâ genuit Garsiam, & ex concubinâ Ramirum bastardum. Alfonso à Carthagenâ Episcopus Burgensis, in Anacephaleosi Regum Hispaniæ, quam eodem Henrico Rege scripsit cap. 72. Sanctius Rex Nauarra dictus Maior, filius Garsie Tremulenti Regis Nauarra, genuit ex Eluira filia Sanctij Comitis Castellæ uxore sua, duos filios, Garsiam & Fernandum, & ex concubina alium qui dictus est Ramirus. Et eodem capite. Diuisit autem dominia sua & Nauarram dedit Garsie primogenito, Castellam Fernando secundo genito, Aragoniam Ramiro bastardo, qui primus in Aragoniâ Rex vocatus est. Volaterranus lib. 3. Geographiæ de Sanctio Maiore. Tres, inquit, hic liberos suscepit, Ferdinandum cui Castellæ, Garsiam, cui Nauarra, ac Ramirum ex concubina, cui Aragonense Regnum dimisit. Mich. Ritus lib. 3. de reg. Hisp. Post quem (id est Garsiam Tremulum) is qui dictus est Maior, ut proposuimus, qui ex iusto Eluiræ connubio Ferdinandum Garsiamque suscepit ex pellice Raymirim. Mariana lib. 8. de reb. Hisp. cap. 13. Erat Regi (id est Sanctio Maiori) filius ex impari matre quam alij Vrracam, alij Cayam nominant, Principi in Vasconibus loco, Ramirus nomine. Et infra eodem capite. Regina Procerum precibus fatigata & filiorum lachri-

*mis victa, veniam hac lege dedisse traditur, ut Ramiro pretium operæ atque defensæ innocentia merces esset Aragonia Regnum, in quo natalium vitium eximia virtus & fides compensarent. In eadem quoque fuisse sententiã Rodericum Toletanum palam est: Vnicam enim tribuit uxorem Sanctio Maiori, Sanctij Castellæ Comitis filiam, Garfiæ ac Ferdinandi matrem, De Ramiri verò natali agens, ex illustri fœminâ Ayuari dominâ, Sanctio natum fuisse dicit, nec ipsam vspiam, Sanctij uxoris nomine dignatur. Soli itaque Aragonenses scriptores (vt obseruauit Vafæus) Ramirum legitimum Sanctij filium prædicant: nec ij tamen omnes, Çurita enim & Blanca vnicam assignant Sanctio uxorem Castellæ Comitis filiam. Ad extremum veteres producit Brizius tabulas, quibus testatum faciat, Ramirum ius sibi in Pomponensi regno arrogasse, sed iis tabulis nusquam apparet, illum, excluso Garfiâ fratre, totum Pomponense regnum sibi vendicasse, sed partem tantum aliquam, nomine fortasse legitimæ portionis, quæ ei, licet non iusto matrimonio nato, in hæreditate paternâ competeat. Aragoniam enim, vt diximus, beneficio novercæ acceperat. Iure autem veteri Romanorum filij naturales, legitimis non extantibus, totam ex asse hæreditatem paternam petere poterant, iis verò extantibus, simul cum ipsis, pro ratâ portione succedebant, l. Lucius Titius 45. de vulg. & pupil. subst. & l. qui filium libertinum ff. de iur. delib. & tamen postea, Imperatorum constitutionibus, iis legibus derogatum fuerit, in Nauarrâ tamen ius vetus mansisse fidem facit Codex legum illius regni, vulgò *Forus*, cuiuslib. 4. cap. 4. tit. de criar fijos verba sunt. Si alguno obiere fillos ô fillas de ganancia otorgando el padre ques suyo quando tetare, si la madre*

criar felo quiere deue li dar el padre soldada de nodriza segun la villa o tierra o fuere &c. Et in fine subdit. Et esta creatura deue partir con las otras creaturas daqueyl padre & si no obiere otra creatura debe lo todo heredar. Vt autem eorum, quæ iam dixi, fides constet, scilicet Ramirum ius sibi, non in toto regno Pompelonensi, sed in aliquâ tantùm eius parte ascuuisse, eaque acceptâ, controuerfiam omnem dimisisse, Garciaque fratri, residuum regni per se habere licere sponondisse, profero verba earum tabularum, quibus Brizius innititur, ex ipsius lib. 2. cap. 24. Ita iuro, ego Ranimirus, proles Sanctionis Regis, tibi germano meo Domino, Garfia, per Deum patrem omnipotentem, & per beatam Mariam Virginem, & per Angelos & Archangelos, & per duodecim Apostolos, & per Martyres & Confessores, & per omnes Sãctos Dei, ut de istâ horâ in antea, non requiram contra tuam partem, plus terram, nisi istam, quam pater meus mihi donat & supra est scriptum: in qua non ponam tibi Azaquia aut Alhodera, qua tibi tuam terram tollam, nec pro pacem, nec pro Alfetna, nec cum Mauros, nec cum Christianos. Sed si aliquis audaciter comprehensus fuerit in hac elatione quod tibi contradicere aut resistere voluerit, in quantum valuerò contra illum expugnabo atque inimicus ero. Mortuo verò Garfiâ, idem Sanctio ipsius filio Ramirum cauisse, acceptis in supplementum legitimæ aliquot oppidis, ex aliis tabulis apparet à Brizio cap. sequenti descriptis in hæc verba. Et ego Ranimirus Sanctionis Regis filius, sic Iuro cum Varones de mea terra, qui mecum sunt in presenti: ut de hodie in antea, non tibi requiram de tuas villas, neque de alias tuas terras, nisi cum seruitio & tua bona voluntate, quamuis mihi det Deus tale tempus, ut possim inquirere. Et si hoc voluero facere, quod absit, sic dico, ut omnes seniores, qui

mecum sunt cum honores & terras, quas de me habent & tenent, licentiam do, ut attendant ad te & ponant se in tua potestate.

SANCTII-GARCIE Regnum, annum Christi 1076 attigisse, docuere Garibayus lib. 22. cap. 37. & Sandoual. in Catal. Episcop. Pompelon. Eo autem anno ipsum fraude & proditione fratris Regimundi vel Raimundi sororisque Hermiffendæ & Procerum aliquot vitam amisisse, liquet è pluribus vetustis monumentis, è quorum vno, anno 1079 conscripto, quod in Monasterio Legerensi seruatur, hæc verba citat Sandouallius in Catalog. Episcop. Pompelon. fol. 67. *Ego indigna illam suprascriptam villam emi à Rege domno Sanctio prole Garcia Regis, quem interfecerunt frater suus Regimundus & soror Ermiffenda nec non & Principes eius infidelissimi.* Aliud ærâ 1120 hoc est anno 1082 confectum, ex Hira-xensi tabulario promit Anton. Yepes tom. 3. centur. 4. in quo B. Veremundus Abbas illius Cœnobij, Sanctij mortis his verbis meminit. *Post multos annos Sanctius Rex surrexit, qui interfectus est à fratre suo & à sorore vel à maioribus patrie suæ, & misit nuntios ad nos semel, bis & ter ut daremus illi dictam radicem &c.* Huius autem perfidiæ non aliam fuisse causam, quam ipsius Raimundi regnandi libidinem, scribit Marmol. lib. 2. cap. 30: contigisse verò casum hunc calamitosum ac funestum *Peñalen*, præter Rodericum & Authorem historiæ generalis, quæ Alfonsi Regis nomen præfert, tradit Scriptor libri, qui *Tumbi nigri sancti Iacobi* nomine citari solet, apud Sandoualliū in vitâ Alfonsi 6. *Era III 4. interfectus est Rex Sanctius filius Regis Garcia & Regine Stephaniae in Peñalen.* Extant apud Roger. Houed. in poster. parte Annual. orationes habitæ coram Henrico 2. Rege Angliæ à

legatis *Alfonsi Castellæ & Sanctij Navarra* Regum anno 1177, in quibus hæc de Sanctij morte leguntur. *Rex Garfias Navarrae & Nazarae genuit Regem Sanctium, qui postea occisus erat in Peñalen. &c.* Quin etiam, inde *Penalenij* cognomen eius nomini accessisse, liquet ex formulâ actionis ab Oratoribus Regis Sanctij aduersus Alfonso, coram eodem Henrico propositæ, quæ hæc verba complectitur. *Et istius terræ petit vniuersos fructus à tempore quo obiit Rex Sanctius de Peñalen hæc omnia ad Regnum suum spectantia &c.* Id ipsum elicitur ex quodam diplomate Tabularij Regij Pompelonensis, quô idē Rex Sanctius grâ 1196 incolis *Mendigorriae* vici, territorij cuiusdam *Tortal* dicti, gratiam facit. *Dono, inquit, vobis & concedo illum terminum de sancto Torrtal, unde habebatis contentionem cum illis hominibus de Artaxona totum integrum, sicut dedit vobis Rex Sancius de Peynnalē & sicut habuistis in tempore Regis Sanctij de Aragon & Regis Alfonsi & habuistis in tempore Regis Garciae mei patris &c.* Mensem quoque obitus Sanctij assequi nullus labor erit, si consideremus illum 4. Kal. Iulij adhuc superstitem fuisse, vt ex ipsiusmet tabulis indicauit Sandouallius in Catal. sæpè citato fol. 67. Eo enim ipso mense, *Sancium-Ramiri* Navarrae regnum obtinuisse, ex aliis tabulis quàm mox ostendemus.

Ramiri, Sanctij Regis fratris memoria habetur ad annū 1072, in vetustis monumentis Cœnobij S. Æmil. teste Sando. f. 66. Catal. Episc. Pomp. Item ad annū 1077, quo Alfonso 6. Castellæ Regi adfuisse, inter alios proceres, ipsius actis consensum & auctoritatem præstantes, constat alio diplomate, apud Anton. Yepes in Append. tom. 1. num. 24. Anno tandem 1083 cum *Rhode*, perfidiâ Ducis Mauri, vnâ cum aliis principibus viris, eò ab Al-

folfo Castellæ Rege missis, intèruptum fuisse narrat ex veteri monumento Marmol, cuius verba lib. 2. cap. 30. sunt. En el año de 1083 un Moro vassayllo del Rey de Çaragoça llamado Aben Faluque se alço con el Castiello de Rueda y fingiendo quererse fauorescer del Rey D. Alonso, con animo de matarle, le embio à dezir que fuesse en persona y le entregaria aquel Castillo, y como contradixiessen los de su consejo, aquella yda, embio à D. Ramiro infante de Nauarra y al Conde D. Gonçalo salvador su suegro con mas de mil de à cavallo para que se entegrassen del Castillo y el soldene traydor haziendo les abrir luego alegramente las puertas de la villa los recibio dentro y mandandolas luego cerrar dio en ellos con gran numero de Moros que tenia escondidos en las casas y en el Castillo y matando al Infante y al Conde y a otros muchos Caualleros, los que escaparon viuos fueron captiuos. La memoria desta traycion se hallara en el Castillo de Oña donde estan enterrados muchos que alli murieron.

RAIMVNDVM, alium Sanctij Regis fratrem, ipsiusque interfectorem, fraterno sanguine pollutum, ad Mauros confugisse & à Cæsaraugustano Rege exceptum in summâ miserâ atque ærumnâ vixisse neptemque reliquisse Marchesiam Aznarij Lupi vxorem refert Çurita ad annum 1076. De coniugiis sororum Sanctij Regis Mencia cum Fortunio Ochoâ Ximenij, dño Camerorum. Vrraca cum Garcîâ Ordonij, qui Najaræ præerat & Hermesindæ cum Fortunio-Sáctio, Yarnozij Dynastâ: de que Sanctia harum sorore, citantur probatę vetustatis monumenta, à Sandouallio in vitâ Alfonsi 6. in comment. rer. S. Æmil. §. 52. & in Catalogo Episc. Pompel.

DE Sanctij-Garsie Regis progenie hoc certò scimus, ipsum duos eiusdem nominis, Garsie scilicet, filios reliquisse, filiam quoque nomine Vrracam, & filium è concubinâ

cubinâ Eximenâ Raimundum habuisse , probat idem Sandouallius in Catal. Episc. Pompelon. fol. 65 & 67.

POST interfectum *Penaleni* Sanctium Regem, pulso è Nauarræ finibus, fratricidâ Raimundo, *Sanctio-Ramiri* Aragonensi Principi regnum delatum fuisse, vetus & constans Hispaniæ historicorum opinio est; breui id interuallo factum esse, argumento sunt ipsius Sanctij-Ramiri tabulæ mense Iulio anni 1076 scriptæ, quæ in Tabulario Pompelonensi hac serie verborum leguntur. *Hæc est charta quam facio ego Sancius Rex ad vos homines de sancta Maria de Vxue, ut sit firma & durabilis in secula & per bonam voluntatem quam vos in me habuistis & pro magno seruitio qui me fecistis, & quia vos primos me cognouistis per seniozem, & per Regem ad illam intrata de Pampilonâ & reddidistis mihi illo Castello, propter hoc inspirauit mihi Deus & posuit in corde meo que . . . toto corde vos faciam tale causa que vos cognoscatis, & totos homines qui audierint dicant &c. Facta carta erâ 1014 mense Iulio in sanctâ Mariâ. Feliciam Sanctij-Ramiri vxorem, quæ hæctenus Comitum *Vrgellensis* filia credita est, familiæ Comitum *Rociensium* adscripsi, authore Hermano monacho, illorum temporum scriptore, in historiâ restorationis Ecclesiæ Laudunensis, cuius verba, apud Duchesnium in historiâ familiæ Castilloneæ, sunt *Hilduinus Comes Rociensis genuit (ex Adelade coniuge) septem filias: harum vnâ nomine Feliciam in Hispania duxis coniugem Sancius Rex Aragonensis, & ex eâ genuit Hildensum Regem potentissimum qui patri succedens in Regno &c.* Inde Orderic. Vital. lib. 13. hist. Eccles. *Alfonsum Sanctij & Feliciæ filium, Rotoldi Perticensis (qui ex alia Hilduini filia natus erat) consanguineum vocat.* Eâ autem fato functâ Sancium-Ramiri aliam vxor-*

rem duxisse *Philippam* Raimundi Comitis Tolofani filiam & hæredem, videor mihi colligere ex his Chronici Gaufredi Monachi sancti Martialis Lemouicensis verbis. *Pontius Tolofanus Comes genuit Guillelmum & Raimundum: Guillelmus verò Hierosolymis obiit, cuius filiam unicam Philippam post Aragonensem Regem duxit Guillelmus Dux filius Guidonis.* Gaufredi librum, qui nondum lucem vidit, mihi communicavit Ioannes Cordefius Theologus & Canonicus Lemouicensis, cuius tum operâ, cum instructissimâ bibliothecâ, me in hoc opere adiutum, non possum, nec debeo non fateri. Obiit Sanctius in obsidione Oscæ lethali sagittæ vulnere sauciatus, anno 1094. Præter eos liberos, qui post patrem vicissim regnarunt, *Petrum, Alfonsum & Ramirum*, natus est Sanctio *Ferdinandus* filius, qui ipso superstite de vitâ decessit, vt docet Brizius lib. 4. cap. 1. hist. Pinnatensis.

PETRO regi ex *Agnete*, priori, vt referunt, vxore, liberos extitisse *Petrum & Isabellam*, ambos immatura morte absumptos, probant vtriusque Epitaphia, Pinnatensis Cœnobij tumulis, teste D. Xuare illius Abbate apud Ant. Yepem, insculpta his verbis. *Hic requiescit famulus Dei Infans Petrus filius Petri Regis. Obijt anno 1086. Hic requiescit famula Dei Isabella filia Regis Petri quæ etiam teneris annis obiit simul cum fratre Petro Infante anno 1086.* Alteri istorum, filio scilicet, *Sanctij* nomen indit Çurita, vtriusque verò mortem in annum 1104 promouet: Petro quoque regi aliam vxorem tribuit nomine *Bertam*. Huius regis vitam anno 1104 definit potior pars historicorum; at Brizius ad annum 1105 eius obitum trahit.

ALFONSI morti annum assignant libri & tabulæ vetere 1134um: diem etiam notat, 7^m Idus Septembris, fragmentum diplomatis, in extrema parte fori Nauarrici,

adscriptum. De anno consentit Ordericus Vitalis æqualis illorum temporum scriptor lib. 13. historiæ Ecclesiasticæ, sed de genere mortis discrepat: Cum enim ipsum ad Fragam, cum Mauris prælio decertantem, cecidisse vniuersi penè affirmant Scriptores; is contra, cum incolumis prælium euasisset, post aliquot dies domi, ægritudine ex dolore amissæ victoriæ cōtracta, mortem obiisse commemorat. Non possum hîc præterire elogium virtuti Alfonso, à scriptore illius sæculi, redditū; Is est *Hermanus* Monachus, qui in historiâ restorationis Ecclesiæ *Laudunensis* de Alfonso verba faciens. *Fortissimas*, inquit, *urbes & castella paganis fortiter præliando abstulit Christianis reddidit, Cesaraugustam scilicet beati Vincentij martyris Archidiaconatu famosam, Terrassonam quoque & Tudelam, Barbastam & Burgiam, cum aliis multis, totâq; pene Hispaniâ sibi subiugata, adeo nominis sui opinionem dilatauit; ut ab aliis alter Iulius, secundus ab aliis Carolus vocaretur, ob memoriam illius præclari Caroli Francorum Regis, qui quondam Hispaniam victor subegit.*

GARSIAM-RAMIRI Regem, patre *Ramiro*, matre *Eluirâ Roderici Biuarij*, vulgò *Cidi* filiâ prognatum fuisse, concors omnium sententia est, quam tamen in nomine *Eluiræ* turbat vetusta genealogia *Roderici Biuarij*, quæ Codici legum *Nauarricarum* manuscripto Bibliothecæ *Fuxensis Tolosanae*, apposita est (huic similem, ex veteri libro *Tumbi nigri Ecclesiæ beati Iacobi* laudat *Sandouall. in comment. rer. Monast. Cardenæ §. 7.*) dum *Roderici* filiæ, *Garfiæ-Ramiri* vxori, *Christinae* nomen asciscit. Huic autem genealogiæ magnam, ego, fidem habendam censeo, cum eius authorem, tempore *Sanctij Nauarræ Regis*, cognomento *Sapientis*, vixisse, ex ipsâ intelligatur. De auo autem paterno *Garfiæ-Ra-*

miri, res est obscuritate inuoluta & varietate opinionum confusa; nonnulli enim, in quorum numero sunt Çurita & Garibayus, eum *Sanctij Regis*, qui *Penalenius* dictus est: Alij, vt Sandouallius, *Regis Garfiæ*, Penalenij patris nepotem faciunt: Neutri tamen parti assentiri nos finit Roger. Houeden. qui posteriore parte suorum Annalium *Sanctij Regis* cognomento *Sapientis* Oratorum verbis, *Garfiam-Ramiri*, Sapientis patrem, *Garfiæ Regis*, Penalenij patris, non *nepotem* sed *pronepotem* fuisse, eiusque *auum* non ipsum *Penalenium*, sed aliquem è Penalenij fratribus extitisse significat. *Hæc omnia* (verba sunt Oratorum *Sanctij Nauarræ Regis*) *ad Regnum suum spectantia possedit & habuit in pace & quiete abauus huius Regis Sanctij*, (loquitur de *Sanctio Sapiente* dicto, *Garfiæ-Ramiri* filio) *Garfias scilicet Rex Nauarræ & Nageræ & proauus eius per violentiam fuit expulsus ab hoc Regno propter imbecillitatem suam per Aldefonsum Regem Castellæ: procedente autem tempore Rex Garfias nepos eius & pater huius inclytæ memoriæ, diuina voluntate & fide naturalium hominum adhibita, recuperauit Regnum suum licet non integrum & quod restat adhuc petit filius eius Sanctius nunc Rex Nauarræ. Cum Garfiam, Penalenij patrem, Sanctij Sapientis abauum fuisse testificentur hi Oratores, ergo is Garfiæ-Ramiri Sapientis patris, non auus, sed proauus fuit. Auum itaque, aliquem è filiis eiusdem Garfiæ extitisse, necesse est: atqui id de filio natu maiore, Sanctio Rege Penalenio dicto, affirmari non potest: si quidem ipsum ab Alfonso Castellæ Rege vi è Regno propter imbecillitatem expulsus fuisse (quod de proauo Sapientis narrant ij Oratores) nequaquam est verum: imò eum Penaleni occisum fuisse, paulò ante eorundem Oratorum verbis exposuit Houedenius; consequens igitur est,*

vt alterum è fratribus *Penalenij*, *Sanctium* videlicet, vel *Ramirum*, *Garsie-Ramiri auum* fuisse dicamus. Si *Sanctium* eligimus, consentientem habebimus *Rodericum Toletanum*, sed cum idem author mox subdat *Garsie Ramiri auum Rhodæ* obiisse, & aliunde notum sit, Principem illum *Nauarrum* qui *Rhodæ* mortem oppetiit, non *Sanctij* sed *Ramiri* nomen habuisse; nobis expeditius visum est *Garsie-Ramiri* patrem, huius *Ramiri* filium statuere, quam *Sanctij* illius, quem, ne extitisse quidem vnquam, satis benè constat: Adiuuat nostram argumentationem, de auo *Garsie-Ramiri*, alio quam *Sanctio Penalenio*, aut eius patre constituendo, ipsius *Garsie Regis* diploma anni 1137. à *Sandouallio* in *Catal. Episcop. Pompelon. fol. 68. vulgatum*: continet enim *Nauarræ* Regnum parentibus illius *Regis*, vi & armis à *Legionensi* & *Aragonensi* Regibus fuisse ablatum: Nam cum parentes multitudinis número expresserit, euidentis est, illâ voce, tam auum, quam patrem designare voluisse; alium igitur à *Sanctio Penalenio*, & ab eius patre, cum neuter istorum ab iis Regibus Regno pulsus fuerit.

RAMIRVM siue *Ranimirum*, *Garsie-Ramiri* patrem, aliquot, à morte *Roderici Biuarij* soceri, annos *Valentie* mansisse, coniicio è codicillis *Ximene* *Roderici* vxoris, ad vsum *Episcopi Valentini*, 2. Kal. Iunij anno 1101 scriptis, apud *Ant. Yepem* tom. 6. Cent. 6. num. 52, quibus subscripsit *Ranimirus*. Postea cum in *Aragoniam* se recepisset, *Montisonis* ibi dynastiam obtinuit, eâque ab anno 1105 ad annum 1116 potitus fato cessit, relicto in eâ dynastiâ hærede ac successore *Garsie-Ramiri* filio, vt ex compluribus monumentis, à *Ioanne Brizio* lib. 5. cap. 29. citatis liquet.

ALFONSVM-RAMIRI, *Castri Veteris* dynastam, quem inter *Garfiæ-Ramiri* liberos numeravit *Garibayus*, nos ipsi fratrem adiungere satius duximus, patronymico *Ramiri* nomine impulsus, quod ipsum *Ramirô* non *Garfiâ* natum fuisse arguit.

MARGARITAM *Garfiæ Ranimiri* vxorem, *Rotronis* Comitis *Perticensis*, non filiam, vt vulgò creditur, sed neptem, hoc est ipsius sorore genitam fuisse, solus, inter Hispanos scriptores, tradidit Auctor *Chronici MS.* quem sub titulo *Relacion de la descendencia &c.* sæpè citauimus. Id autem quam scitè & verè ab eo obseruatum fuerit, *Houedeni*, *Hermani Monachi* & *Hugonis Falcandi*, vetustorum *Scriptorum*, libros legentibus planum fiet. *Houeden.* ad annum 1177, hæc ex oratione legatorum *Alfonsi Castellæ Regis* ad *Henricum Anglorum Regem*, verba refert. *Petit etiam* (id est *Alfonfus*) *medietatem Tudelæ ex causa maternæ successions quam Comes Dalperch donauit Reginæ Margaritæ sobrina suæ.* Nomen autem *Sobrinæ* pro fratris vel sororis filiâ ab Hispanis sumi, sciunt qui huius gentis linguam callent. *Hermanus Monachus* in historiâ *instaurationis Ecclesiæ Laudunensis.* *Secundam*, inquit, *filiam Hilduini Comitis duxit coniugem Rotholdus Comes Perticensis, de qua suscepit Rotholdum Comitem & Iulianam matrem Margarete Reginæ Nauarrensis.* Apud *Hugonem Falcandum* libro de *Siciliæ calamitatibus* *Margarita*, *Garcie Ramiri* filia, *Guilhelmi Siciliæ Regis* vxor, sic alloquitur optimates illius Regni. *Nec enim aliter quam fratres proprios diligere quidem & honorare debeo filios Comitis Pertieensis, per quem (vt verum fatear) pater meus Regnum obtinuit. Nam idem Comes patri meo terram amplissimâ cum nepte suâ matre meâ dotem dedit, quam in Hispaniâ multis periculis ac diuturnis*

ac diuicurnis laboribus expugnatam Sarracenis abstulerat. Nec ergo mirari debetis, si filium eius matris meæ consobrinum, loco mihi fratris habendum censeam & de remotissimis partibus ad me uenientem gratanter excipiam. Iulianæ autem, Margaritæ matris virum Gislebertum Aquileiensem fuisse discimus ex Orderico Vitali lib. 8. Eccles. hist. Quo tempore obierit Margareta non liquet, sed id tantum; Anno 1148. *Garciam-Ramiri*, alteram vxorem, scilicet *Vrracam*, *Alfonsi* Imperatoris Hispaniæ filiam naturalem, duxisse ex ipsius *Alfonsi* codicillis colligitur apud Anton. Yepem in Append. tom. 7. num. 35, quibus Cœnobitis *Montis Rami* locum, ubi nunc Cœnobium situm est, condonat: sic enim in iis subscriptum est. *Facta charta Legionæ 2. Kal. Iulij era 1182 Rege Navarrae Garciâ*, qui tunc quamdam filiam Imperatoris vxorem duxerat, existente presente. Ex hac vxore *Garciam* Regem suscepisse *Sanctiam*, quæ primò *Gastoni Vicecomiti Bearnensi*, deinde, eò vitâ functo, *Petro Molinensi Comiti* nupsit, testis est *Rodericus Tolet.* proximus illorum temporum scriptor, eoque potiori fide dignus, quam *Garcias Euguyus*, qui *Sanctiam* matre *Gaufredâ*, *Didaci Harenfis sorore*, tertiâ *Garcia Regis vxore*, procreatam fuisse tradidit. Obiit *Garcias Lorca* Nauarræ vico, lapsu equi, vt ferunt, præcipitatus, xi. Kal. Decembris, anno 1150: eius autem corpus *Pompelonam* delatum, in Ecclesiâ primariâ huius Ciuitatis sepulturâ affectum fuit. Habuit præter filium *Sanctium*, qui ei in Regno successit, ac præter filiam *Sanctiam*, *Sanctio Castellæ* & *Margaritam Guilielmo Sicilia Regibus* nuptas, filium ex concubinâ, nomine *Rodericum*, de quo hæc narrat *Falcandus* libro de Sicilia calamitate. *Tunc etiam Panhormi morabatur quidam Regina* (de *Margaretâ*

intellige Siciliae Reginâ, Garfiæ-Ramiri filia) frater, qui morte Regis audita, nuper in Siciliam ex Hispania transfretarat, multosque milites Hispanos spe lucri secum adduxerat, quem (ut plerique eorum, qui cum ipso venerant, asserabant) Rex Navarrorum numquam filium suum, vel esse credidit, vel dici voluit, indignum existimans, eum quem mater multorum patens libidini vulgo concepisset, Regis filium appellari. Hunc ergo Regina, cum antea Rodericus diceretur, idque Siculi nomen abhorrentes velut ignotum & barbarum irriderent, Henricum appellari præcepit & ei Montis Caucofi Comitatum integrè dedit oppidâque Siciliae, quæ cum eodem Comitatu Gaufridus Comes olim tenuerat. Idem autem Henricus statura parvus, barbam habens rarissimam, subpallida nigredine, cutem fœdatus, indiscretus, elinguis, præter alearum ac tesserae ludum nullius peritiam vindicabat, nihilque aliud affectabat, nisi ut haberet qui secum luderet & pecuniam quam prodigus indiscretè ac temerè posset effundere &c.

SANCTII Regis cognomento Sapientis uxorem Beatiâ nuncupat Rodericus Toletanus lib. 5. cap. 24, quam tamen vetera monumenta constanti scriptura Sanctiam vocant: duo ex his apponam celebriora, è Tabulario Pompelonensi excerpta, quorum alterum, singularis etiam huius Reginæ pietatis, exhibet documentum, Marzillensis sacrarum Virginum Cœnobij institutionem: Alterum verò Illustrandæ vocis Infantatici notioni conducit.

Ad honorem summi & æterni Regis Patris & Filij & Spiritus sancti, Ego Sanctius non meis meritis, sed sola Dei omnipotentis miseratione Rex Navarrorum facio hoc privilegi-
gium vobis cunctis sanctimonialibus, in Monasterio de Marzella sub Regula & Ordine beati Benedicti Monachorum Cisterciensium ibidem Deo famulantibus presentibus & futuris in perpetuum digna quidem laudis & memoria Sanctia vxor
mea

mea Regina diuini amoris Zelo accensa, in præfatâ villa de Marzella consilio & assensu meo Monasterium edificauit atque in eodem gregem ancillarum Dei & beatissimi Patris Benedicti normam constituit, ipsam quoque villam nominatam cum omnibus territoriis & pertinentiis suis heremis & populatis & cum omnibus quæ iurisdictionis Regiæ esse dignoscuntur pro peccatorum suorum remissione prædictis sanctimonialibus dedit ac concessit, ut per earum orationes & beneficia & sanctorum omnium suffragia adipisci valeat beatorum consortia. Ego itaque gratia Dei Sancius Rex, cupiens eorum beneficiorum & orationum fieri participem, concedo & confirmo omne donatiuum quod Sanctia vxor mea recolendæ memoriæ Regina vobis nominatis sanctimonialibus dedit & ut liberiùs & quietiùs hoc in pace possideatis in perpetuum & ne prauorum hominum astutia possit vobis obesse in perpetuum singula duxi determinanda. Omnes igitur agricolas in præfatâ villâ commorantes hereditatèsque ibi habentes sub vestrà pono potestate & seruitute, ut nunquam de cætero alij domino vel Principi nisi soli Deo & vobis tributum aut seruitium persoluant: Concedo etiam vobis aquas & cursus aquarum & molendina & syluas & fots obtinere pascua vestrarum ouium ac bestiarum libera in Regno meo habere & omnia quæ ad Marcellam pertinent vel pertinere debent iustè & canonicè possidere: concedo etiam vobis ut omnes hereditates & cetera quæ in Regno meo à clericis vel à militibus, vel à rusticis, vel à quibuscunque personis donatione, comparatione aut cambio acquirere potueritis in pace possideatis. Hæc inquam omnia supradicta &c. Ut autem hoc meum decretum & priuilegium firmum & ratum habeatur & permaneat propriâ manu hoc signum confirmationis impono. Facta carta apud Tutelam mense Martij sub era M. CC. XIX. regnante me Dei gratiâ Rege Sancio in Navar-

ra sub meo dominio Episcopo Petro in Pampilona, Sancio Remigio in Funes, Didaco Lupi in Alaua, Garcia Vermundi in Petralta, Sancio Remigij in Marañon, Gomis Martini in Punicastro, Iordano in Rada, Enecone Almoravid in Sangossa, Enecone de Oriz in Tafaylla, Martino Roderici in Ponte Regina, Muynotz Treueynnu, Spaynnol in Haizluce, Egidio de Ayuar in Gallipienço. Ego Ferrandus Vicecancellarius iussu domini Regis Sancij hanc cartam exaravi & propria manu hoc signum feci.

IN nomine &c. Ego dñs Fernandus Dei gratia Hispaniarum Rex volens illam generis & dilectionis considerationem, quæ inter me & vos est, ò karissima soror mea dña Sanctia illustris Nauarorum Regina, quæ de eodem patre & matre, quibus ego, nata estis beneficij exhibitione solidare & perenniter confirmare Dono vobis unice sorori meæ quantum Infantaticum in toto Regno meo est videlicet in Toletis & in totâ Alenserrâ, in Extremadura, Legionis, in Veriz in Gallicia & in Asturiis, villas, Castella, hereditates, Monasteria & omnia quæ ad Infantadicum pertinent, habeatis ergo illud quomodo melius habuit amita nostra Infantissa dña Sancia patris nostri inclytæ recordationis Alfonsi Imperatoris germana & quomodo melius tenuerunt alie Infantissæ, quæ de nostro genere fuerunt & teneatis illud & habeatis iure hereditario eadem ratione & consuetudine de me, quam alie Infantissæ parentes nostra fratribus suis tenuerunt prædicta ergo ratione ipsum Infantadicum cum omnibus directis suis de me in perpetuum habeatis &c. Facta carta apud Tutelam 6. Kalend. Februarij era 1203. Regnante dño Rege Fernando Toleti, Extremadura, Legionis, Gallicia & Asturiis &c.

ALIVM etiam Sipienti filium, sunt qui adscribant, Remirum scilicet siue Remigium Episcopum Pompelonensem, quem tamen cum Rodericus Toletanus, illi ætati

suppar, prætereat; tutius duxi stemmati nostro subtrahere, quam ex alienâ fide, eum Regiæ familiæ inserere. Vetustæ porro in Cœnobio *Sylualatæ*, *Principatus Bearnensis* voluntur tabulæ anni 1191, Ecclesiæ *Baiensis*, fratribus illius Cœnobij, à Pontifice Pompelonensi eiusque Collegio, donatæ vindices, quæ signa *Ioannis & Garcia* Infantium subscripta ostentant: vtrius Regis in familiam ij admittendi sint, *Sapientis* an *Inclusi*, non est meum diuinare. De obitu *Sapientis* hæc habet *Necrologium Regum Nauarræ* MS. Codici legum *Nauarricarum* Collegij *Fuxensis Tolosani* assutum. M. C. LXXXIII. v. Kal. Iulij obiit Sanctius Rex vir magnæ sapientiæ. De anno cum authore *Necrologij* consentiunt *Guillel. Nebrigenfis* lib. 5. cap. 2. de rebus Anglicis, & *Rogerus Houeden* posteriori parte *Annalium*. Corpus eius *Pompelonæ* in templo *Beatæ Virginis* humatum creditur.

SANCTIO cognomento *Inserato* siue *Incluso* vxor fuit *Clementia* *Raimundi Tolosani* Comitis *Constanciæ* filij, è *Beatrice Biterrensi* priori vxore filia, quæ cum ab eo discessisset, in manum alterius viri, *Petri*, nimirum, *Bermudi Saluij* nobilis *Occitani* conuenit, vt author est *Guillelmus à Podio Laurentio* cap. 5. *Chronici*. Vnde arbitrari licet, quantoperè hallucinati sint ij, qui ipsam in *Roncauallensi basilicâ*, eodem, cum *Sanctio* priore marito, tumulo conditam credidere. Obiit *Sanctius*, nullis relictis liberis, VII. Idus Aprilis anno 1234.

CAPVT XV.

Postremum stemma, quò reliquorum Regum stirpes, à *Theobaldi* 1. huius nominis *Nauarræ* Rege, *Campaniæ* & *Briæ* Comite, vsque ad *Eleonoram* Reginam, *Francisci Phæbi* & *Catharinæ* auiam, describuntur.

suppar, prætereat; tutius duxi stemmati nostro subtrahere, quam ex alienâ fide, eum Regiæ familiæ inserere. Vetustæ porrò in Cœnobio *Syluelatæ*, *Principatus Bearnensis* voluntur tabulæ anni 1191, Ecclesiæ *Baiensis*, fratribus illius Cœnobij, à Pontifice *Pompelonensi* eiusque Collegio, donatæ vindices, quæ signa *Ioannis & Garcia* Infantium subscripta ostentant: vtrius Regis in familiam ij admittendi sint, *Sapientis* an *Inclusi*, non est meum diuinare. De obitu *Sapientis* hæc habet *Necrologium Regum Nauarræ* MS. Codici legum *Nauarricarum* Collegij *Fuxensis Tolosani* assutum. M. C. LXXXIII. v. Kal. Iulij obiit Sanctius Rex vir magnæ sapientiæ. De anno cum authore *Necrologij* consentiunt *Guillel. Nebrigenfis* lib. 5. cap. 2. de rebus *Anglicis*, & *Rogerus Houeden* posteriori parte *Annalium*. Corpus eius *Pompelonæ* in templo *Beatæ Virginis* humatum creditur.

SANCTIO cognomento *Inserato* siue *Incluso* vxor fuit *Clementia* *Raimundi Tolosani* Comitis *Constanciæ* filij, è *Beatrice Biterrensi* priori vxore filia, quæ cum ab eo discessisset, in manum alterius viri, *Petri*, nimirum, *Bermudi Saluij* nobilis *Occitani* conuenit, vt author est *Guillelmus à Podio Laurentio* cap. 5. *Chronici*. Vnde arbitrari licet, quantoperè hallucinati sint ij, qui ipsam in *Roncauallensi basilicâ*, eodem, cum *Sanctio* prior marito, tumulo conditam credidere. Obiit *Sanctius*, nullis relictis liberis, VII. Idus Aprilis anno 1234.

CAPVT XV.

Postremum stemma, quò reliquorum Regum stirpes, à *Theobaldi* 1. huius nominis *Nauarræ* Rege, *Campaniæ* & *Briæ* Comite, vsque ad *Eleonoram* Reginam, *Francisci Phæbi* & *Catharinæ* auiam, describuntur.

Theobaldus Navarrae Rex post Sanctium, avunculum Campaniae & Brix Comes Palatinus.

Vxor 1. Gertrudis, *Vxor* 2. Agnes filia *Vxor* 3. Margarita filia
ex qua nulli liberi. Guischaridi Bellijocij. Arcembaldi Borbonij.

Liberi ex in-
certo coniugio
Theobaldi.

Blanca, nupta Joanni
Britanniae Duci.

Guillelmus.
Elis.
Ignes.

Theobaldus 1. Petrus dñs
Rex Navarrae Muruga-
Vxor Isabella bali, obiit
S. Ludouici fi- ante pa-
lia. Obiit sine trem.
liberis.

Henricus Rex Ali-
Navarrae: *Vxor* en-
Blanca Rober- or.
ti Comitis Ar-
tesij filia.

Margarita: *Vxor*
Fercici Lotharin-
giae Ducis.
Beatrix, *Vxor*
Hugonis 4. Bur-
gundiae Ducis.

Ioannes Henrici Re-
gis filius *naturalis*,
author stirpis *Lucar-*
vorum Abitenfium.

Theobal-
dus obiit
infans.

Ioanna Navarrae Regina: *Vxor* Phi-
lipp: 4. Franciae Regis cognomento
pulchri.

Ludouicus Hutinus Franc.
& Navar. Rex, ex vxore 1.
Clementia habuit Ioanem
qui 8 dies vixit: & 1. Mar-
garita Burgūda nata est ei.

Philippus
Lōgus Rex
Franc. &
Navar.
Vxor Ioāna
Burgunda
ē quā tres
reliquit fi-
lias.

Carolus Pulcher Rex
Franc. & Navar.
Vxor 1^a Blanca Bur-
gunda: 2^a Maria Lu-
xemburgia: 3^a Ioanna
Ebroicensis, ē quā duas
reliquit filias.

Isabeila Robertus.
Vxor Margari-
Eduar- ta.
di 2. Blanca.
Angliae obiere si-
Regis. ne liberis.

Ioanna Navarrae Regina
Vxor Philippi Ebroicensis
Comitis.

Carolus Na-
varrae Rex
Vxor Ioanna
Ioānis Frācie
Regis filia.

Philip-
pus Co-
mes
Lōgue-
uillus.
Rogertij.

Ludoui-
mes Co-
mes Bel-
limōtis
Rogerij.

Ioanna
Ceno-
bitice vi-
tæ voto
Frācie
Regis.

Blanca
Vxor 2.
Ioānis
Frācie
Regis.

Maria
Vxor
Petri
Regis
Arag.

Agnes. *Vxor* Ioanna
Gastonis *Vxor* Io-
Phœbi Co- annis 2.
mit Fuxen. Viceco-
Roanēf.

Liberi naturales Caroli Regis.

Carolus Rex
Navarrae
Vxor Leonor
filia Hērici 2.
Castellae
Regis.

Phi-
lip-
pus
obit Mo-
reto-
fans nij.

Maria,
Alfōñ
Comi-
tis
Deniae
Vxor.

Ioāna
Ioannis
Henrici 4.
Angliae Re-
gis.

Bona.
Blāca.
obiit
ante
pa-
trem.

Leonellus, author stirpis
Marescallorum.
Ioanna, *Vxor* Ioannis Bear-
nij Baronis Bchorleguij.

Liberi naturales Caroli 3. Regis.

Carolus.
Ludouicus.
Maria.
Obiit te-
nera ætate.

Ioanna Blāca *Vxor* 1°
Vxor Martini Re-
gis Siciliae: 1°
Ioannis Ara-
gonij, Navar-
rae Regina.

Beatrix
Vxor
Iacobi
Comi-
tis Mar-
chiae.

Isabella
Vxor
Ioānis 4
Comitis
Arma-
niaci.

Lancelotus Episc. Pompel.
Gotofredus Comes Cortesij.
Ioanna *vxor* 1° Innici Ortisij
Estunigae 1° Ludouici Beau-
montij Navarrae Constabu-
larij.

Carolus Elconor *Vxor* Gastonis Comitis Fu-
Vxor An- xensis, Navarrae Regina, de cuius
na Clivia- progeie agitur in stemmate Fu-
censis. xenium Comitum. Blanca *Vxor* Henrici 4.
Castellae Regis irrito ta-
men matrimonio.

Franciscus Phœbus Elconoris ex Gastone filio nepos, ei in Regno successit: huic vero
soror Catharina, Ioannis Lebretij *vxor*, de cuius posteris proximo libro in stemmate
gentis Lebretiae dicemus.

THEOBALDVS Sanctij Sapiientis, Nauarræ Regis, ex Blancâ filiâ nepos, Sanctio vltimo, auunculo, sine liberis mortuo, successit in eo Regno, anno 1234: Cuius rei fidem faciunt pleraque ipsius diplomata, illud præcipuè, quo ciuibus *Fani Ioannis* ad imum Pyrenæum, quod *Pedis-portus* vocant, iura, libertates & priuilegia quibus uti solebant in perpetuum sanxit, vt dubitari amplius non possit falli Guillelmum Nangium, dum Theobaldum, non nisi anno 1239. possessionem Regni Nauarrici adeptum putat. Posthumum fuisse indicat inscriptio tumulo *Theobaldi* patris insculpta in hæc verba.

Qui puer vt phœnix de funere patris obortus.

Adolescens primas cum filiâ Comitis Metensis Lotharingi celebrauit nuptias, teste Roderic. Tolet. quæ decreto iudicis Ecclesiastici irritæ fuerunt, *Gertrudi* huic nomen fuisse author est Petrus Pithœus, in Genealog. Comit. Campan. Postea *Margaritam* sororem Regis Scotiæ sibi despondit, vt ex ipsis matrimonij tabulis, anno 1219 mense Augusto, scriptis apparet, quæ à Nicolao Camuzatio Trecensi, in miscellaneis historicis vulgatæ sunt. Tertiam deinde duxit vxorem, filiam *Guiscardi Bellijocij* & *Sibyllæ* filiæ Philippi Comitis Flandriæ atque Hanoniæ, vnde nata *Blanca*, vxor Ioannis Ducis Britanniæ, vt refert idem Rodericus; *Agnæ* huic nomen tribui à quibusdam monuit Pithœus: fuisse tamen antea *Blancam* desponsam *Othoni*, filio Odonis Morauicæ Ducis & Burgundiæ Comitis Palatini ac Beatricis eius vxoris, docent tabulæ, in hoc, confectæ anno 1225, apud Camuzatium: quin etiam anno 1234, conuenisse inter *Theobaldum*, atque *Ferdinandum* Castellæ & Legionis Regem, de *Blanca* cum *Alfonso* Ferdinandi filio in matrimonio coniungendâ, conuentorum tabulæ demonstrant,

quas Chartophylacio Regio Pompelonensi euoluimus. Mortuâ Agnete, *Margaretam* rursus anno 1232 mense Mart. *Arcembaldi* non *Fuxensis* Comitis, vt imprudenter asseruit Beuterus, quem incallidè secuti sunt alij viri docti, sed *Borbonij* Dynastę filiam, sibi coniugem asciuit Theobaldus: è quâ ei nati sunt liberi *Theobaldus*, *Petrus*, *Muruçabali dñs*, *Henricus*, *Alienor*, *Margareta*, Ferrici Lotharingię & *Beatrix* Hugonis 4. Burgundię Ducum uxores, de quibus plura Pithœus. Filiam denique è concubinâ susceptam ei adscribunt nonnulli, aiuntque *Petro Ferdinandi Ychario* Iacobi 1. Aragonię Regis filio, nuptui traditam. Porrò etiam alios habuisse Theobaldum liberos affirmare audeo (etsi de matre ipsorum mihi non liquere fateor) *Guillelmum* scilicet, *Ælidem* & *Ignesiam*. De *Guillelmo*, ipsum alterius *Theobaldi*, huius, de quo nunc sermo est, filij fratrem fuisse, testimonium dicent hę Veteres tabulę in Chartulario Campanię, Bibliothecę Regię Parisiensi commendato, perscriptę.

Vniuersis presentes literas inspecturis Officialis Parisiensis salutem in Domino. Notum facimus quod coram Iacobo Clerico nostro . . . hoc à nobis destinato specialiter Giraldus de Valencenis clericus frater magistri Iacobi de Valencenis personaliter constitutus ad nostram non valens, vt dicitur, accedere presentiam infirmitate proprij corporis oppressus omnem iniuriam & offensionem si quę illatę sint eidem Girardo verbo seu factõ vel alio quoquo modo ab aliquibus, vel aliquo de seruiantibus seu familiâ venerabilis dñi Guillelmi fratris illustris Regis Nauarrę eisdem iniuriantibus omninò remisit spontaneâ voluntate quittans eandem familiam & singulos de familiâ dicti dñi Guillelmi de iniuriâ & offensione supradictis. Asscurauit etiam coram eodem Clerico nostro predictus Girardus dictam familiam dñi Guil-

lelmi de se & suis ratione præteritorum promittens fide datâ in manu dicti Clerici nostri quod contra remissionem, quittationem & assecurationem huiusmodi per se vel per alium non veniet in futurum nec per se vel per alium aliquam iniuriam, vel maleficium inferet, vel inferri procurabit alicui de familiâ dicti dñi Guillelmi occasione præteritorum prout hæc omnia idem Clericus noster iuratus, cui quantum ad hoc fidem indubitatam adhibemus, nobis retulit viuâ voce. In cuius rei testimonium præsentibus literis sigillum Cur. Paris. duximus apponendum. Datum anno Domini M. CC. LX. tertio, die Lune ante Pascha. De Ælide verò & Ygnesiâ, affero è Tabulario Pompelonensi authoritatem Char-tularij ipsius Theobaldi Regis quò bina hæc, ea de re, monumenta exhibentur. In Dei nomine. Notum sit omnibus tam præsentibus quàm futuris quod ego Petrus Ferrandus dñs ciuitatis sanctæ Mariæ de Albarrazin habeo conuenientias cum illustri nostro domino Th. Dei gratiâ Nauarræ Campaniæ & Briæ Comite Palatino sicut inferius sunt annotatæ: Ego Petrus Ferrandus promitto quod filium meum Aluar Peritz, cui concedo & dono in propriam hæreditatem sanctam Mariam de Barrezin & Chelance cum pertinentiis, territoriis & directis eorundem dabo in matrimonium. Ælidi filiæ eiusdem domini Regis Nauarræ, & si de ipso Aluar Peritz humaniter contigerit secundum filium meum Petrum Ferrandi nomine qui succedet ei & si de secundo filio similiter humanitus contingeret tertium filium meum nomine Garciam Ortiz & istud ab instanti festo sancti Ioannis Baptiste in quatuor annos promitto me facturum bonâ fide apud Tutelam ubi debeo ducere filium meum modo prædicto ut inter si de voluntate mea & domini Regis Nauarræ inter nos fuerit concordatum pro quibus conuen-tionibus complendis & tenendis ego istud iuravi super san-

Etiam Crucem & Euangelia sacrosancta. Testes sunt viderunt & audierunt Accenarius Lupi de Caparroza Guido de Sotomilites Ferrandus Iohannis frater de Hueles Leo Cambellanus dicti Regis Nauarra Hubertus Prior de Caparroza qui hanc cartam scripsit. Facta carta apud Tutelam era M. CC. LX. V. mense Martio, in hac autem erâ omiffa videtur vnus denarij numeri nota.

In Dei nomine. Manifesta cosa sea à los que son & an por venir que io don Aluar Periz do à mi muger doña Ignes filla del Rey de Nauarra sancta Olalia por arras &c. Et io D. Alvaro do esta sobredita villa sant Olalia à mi muger D. Ignes & nos D. Pedro Ferrandez Daçagra vassayllo de sancta Maria & seynnor de Albarrazin hotorgamos este donatiuo sobredicõ que faz don Alvaro à su muger doña Ignes & damos fianças &c. Anno Domini 1243. Idibus Iulij.

OBIIT Theobaldus Pompelonæ mense Iul. anno 1253, relicto Regni hærede *Theobaldo* filio natu maiore, vix dum pubere, qui mense Nouembri eiusdem anni in eâ ipsâ ciuitate solemni pompâ inauguratus est & iura, libertates ac priuilegia populo tuta & inuiolata fore publico iureiurando, more solito, repromisit: Testes huius rei supersunt tabulæ inaugurationis & prestiti sacramenti, tam in Tabulario Pompelonensi, quàm aliis Nauarræ locis; vt falli eos necesse sit, qui Theobaldi patris vitam in annum insequentem prorogant, matrem verò *Margaretam Borboniam* ad annum 1256 vitam perduxisse, eâque, illo ipso anno, ad 3. Idus Aprilis functam Pruuini, sepultamque in Cœnobio Claræuallis, inter omnes scriptores conuenit: Paternæ sepulturæ monumentum possidet Ecclesia Pompelonensis: filius verò Theobaldus ducta in vxorem anno 1258 *Isabella Ludouici Franciæ*
Regis

Regis filia, nullis ex ea susceptis liberis, *Trapanæ* in Sicilia (quò per occasionem expeditionis Hierosolymitanæ appulerat) 2. Nonas Decembris anno 1270 è vita migravit, vt è Martyrologio Vitriacensi probat Pithæus, nullis ex *Isabella* vxore susceptis liberis, corpus eius Prunum delatum, ibique in æde Franciscanorum fratrum sepultum fuit. Vxor quoque *Isabella* cum anno sequenti v l. Kal. Maij. *Hiersij* in Prouincia mortem oppetiisset, in eadem æde humata est, teste Guillelmo Nangio illius sæculi scriptore quamquam aliter visum sit Garibayo.

PETRUM Theobaldi fratrem *Amicia* Petri *Courtenai*, *Conchesij* & *Mehunij* Dynastæ, filię nuptias puras & citra vllius diei conditionem pactum fuisse narrat Ioannes Tilius in comment. rer. Francic. cap. de stirpe *Artesia*. Hunc quoque *Pruiini* in eadem eade cum fratre *Theobaldo* Rege sepultum, docente Pithæo accepimus.

HENRICVS *Theobaldo* fratri in Regno successit, coronamque Regiam capiti suo imposuit *Pompelonæ* Kal. Mart. die Dominicâ anno 1270. Vxorem superiori anno acceperat *Blancam* Roberti Comitis *Artesiensis* beati Ludouici Franciæ Regis fratris, filiam, impetratâ à summo Pontifice veniâ, eo quod *Blanca* illum consanguinitatis gradu contingeret. Antea tamen, de *Henrico* cum *Constanciâ* *Gastonis* Vicecomitis *Bearnensis* filiâ natu maximâ matrimonio copulando, actum fuerat inter *Theobaldum* Regem & *Gastonem*, extantque tabulæ ea de re consignatæ in Camerâ Rationum tam *Pompelonensi*, quàm *Palensi* anno 1265. 3. Id. Decembris adscriptæ. Rescripto etiam Pontificio, in sequenti anno 5. Calendas Maij *Perusij* impetrato, licebat *Henrico* quamlibet mulierem sibi quarto con-

sanguinitatis gradu coniunctam, (intercedebat autem ipsi cum Constantiâ cognatio) matrimonio iungere: exceptis nihilominus iis, quæ de genere *Simonis Comitis Leycestriæ*, aut illorum qui ipsius partes sequebantur, ortæ essent. Ex *Isabella* suscepit *Henricus Theobaldum*, quem nonnulli perperam *Ludovicum* dixerunt, & *Ioannam*. *Theobaldi* coniugio destinatam fuisse vnam filiarum *Alfonsi* x. Castellæ & Legionis Regis, didici ex hoc Indicis, seu Inuentarij Tabularij Pompelonensis, articulo. *Escritura otorgada por D. Gil. Garcia de Açagra mayor-domo del Rey D. Alonso de Castilla, y por D. Pero Sanchez de Monte-agudo señor de Cascante teniente lugar del Rey D. Enrique de Navarra, en razon del matrimonio de D. Ti baot hijo y heredero del dicho Rey D. Enrique * de Castilla à 25 de Setiembre. De Ioanna, pariter, alteri filiorum Eduardi Regis Angliæ, Henrico scilicet aut Alfonso, in matrimonio collocandâ, cogitatum fuisse, arguunt Codicilli, de eo ad pagum Boniloci in Lapurdensi agro, inter vtrumque Regem, pridie Kal. Decemb. anno 1273 scripti, qui in Tabulario Pompelonensi visuntur. Aliquot ante annis filium procreauerat *Henricus* nomine *Ioannem-Henrici* è nobili puellâ, cuius pudicitiam, cum aliter non posset, factâ spe futuri inter vtrumque coniugij, ipsum expugnasse sunt qui tradât. *Ioannem*, Philippo Longo Rege, inter Nauarræ Barones seu Ricos stipendia meruisse, eique filium *Martinum-Henrici* in dignitate Rici successisse, legitur in quibusdam illius temporis Regiorum Questorum commentariis. Ipsum etiam, in infœlici illa pugna, quæ anno 1321 inter Nauarros & Ipuscuates, ad *Beotibarium* commissa est, occubuisse, authores mihi sunt nobilis ille à me sæpius citatus, qui Collectanea rerum Ipuscuensium scripsit, & Garibayus lib. 26. cap. 15. Ab*

hoc *Ioanne-Henrici* originem trahunt hodierni *Lacarræ-Ablitenses*, qui inter præcipuos *Nauarræ* proceres recensentur. *Lacarræ* autem cognomen ab vxore *Ioannis-Henrici*, *Lacarrani Dynastæ* (cuius celebre nomen inter nobiles *Vascitanos* fuit) filia , genti illi accessit : ex eo enim coniugio nati sunt , *Martinus-Henrici Lacarræ* dominus, qui *Carolo 2. Rege Vexillarij* munus in *Nauarra* summa cum laude gessit, filiumque reliquit sibi cognominem, qui *Ablitensem Dynastiam* obtinuit , primusq; in eo Regno *Marescallus* creatus fuit, & *Ioanna-Henrici*, quæ *Asiayni* domino nuptui collocata est , peperitque *Ioannem-Henrici Asiaynium Lacarræ* dominum. Obiit *Henricus Rex Pompelonæ* 17. *Calend. Aug.* anno 1274. *Ioannâ* filiâ impubere (iam enim *Theobaldus* filius decesserat) hærede Regni relictâ. Post eius mortem diuisis, pro Regni statu , in factiones *Nauarræ* Proceribus, cum alij *Castellæ*, alij *Aragonæ* Regis, Regnum illud ambientium studiis fauerent , & res interea *Ioannæ* in summo discrimine versaretur ; *Blanca* *Henrici* vxor *Ioannam* filiam, clandestino consilio, in *Galliam* abduxit, ipsamque & se *Philippi* Regis, cognomento *Audacis*, fidei & tutelæ permisit. Anno 1275 mense Maio *Philippus* & *Blanca* de *Ioannâ* alteri filiorum Regis maiori natu in matrimonio collocandâ paciscuntur, eaque pacta à plurimis *Nauarræ* optimatibus , paulò post, approbata & confirmata fuere : Anno verò 1284 *Calend. Septemb.* *Philippus* qui postea *Pulchri* cognomen obtinuit, filiorum Regis natu maximus, condictas iam pridem cum *Ioannâ* nuptias celebrat , exindéque vxorio iure in *Nauarrâ* regnare incipit.

INTER pleraque pietatis *Iohanne* & Regiæ munificentia documenta, primum locum sibi vendicat insti-

tutio Collegij Nauarrici, quod Lutetię summis impensis ædificari & copiosis vectigalibus ac redditibus instrui curauit anno 1304. In huius Collegij basilicâ, parieti inscripti sunt versus, quibus, inter alia, Iohannæ virtutes atque animi dotes describuntur, additis etiam anno & die obitus & loco sepulturæ, ideoque non indigni meo quidem iudicio qui hic referantur.

*Gestu morosa fuit & vultu speciosa,
Prudens, robusta, constans, & prouida, iusta,
Casta, fide plena, speque abs pietatis habena,
Compatiens animo, suspirans cordis ab imo,
Pauperibus cunctis dans, doctis atque peritis
Viribus & totis diuinis dedita notis,
Sub pede mundana calcans quasi stercora vana.*

Et infrâ.

*Annis triginta tribus extat corpore cinctâ,
Vixit cum Rege Christi sub nobile lege
Viginti adde dies, tertres, hinc tres quoque menses
Transit ab hoc Regno, deinceps fruitura superno
Anno milleno trecentenoque quaterno
Cara Deo & munda sub Aprilis luce secundâ
Æde Vicenarum lethum gustauit amarum:
Corpus delatum fuit & tandem tumultatum
Parisijs medium capiens chorum in Æde Minorum.*

LVDOVICVS, cognomento *Hutinus*, filiorum Philippi & Ioannæ natus maximus, statim ab obitu materno, se pro Nauarræ Rege gerere cœpit: Anno verò 1307 Regionem illam adiit, præstitisque ibi solemnibus Regiæ inaugurationis, ac perlustratis præcipuis oppidis atque vrbibus, Galliam repetiit, vbi post aliquot annos, assumpto sceptro Francico, Nonis Iunii anni 1316, in nemore Vicenarum, fato concessit, sepul-

tusque est ad D. Dionysij. De hoc autem Rege, huiusmodi monumentum scriptum est in Necrologio Cœnobij Casædei Ordinis Præmonstrat. in Comitatu Pardiaci. *Mense Iun. Domini Ludouici piæ memoriæ Regis Francorum & Nauarræ, qui regnavit post mortem patris sui Philippi per annum & medium sub anno Domini 1316 in Feria VI. in nemore de Vicenis de continua infra quinque dies.*

Extinctis Ludouico eiusque filio posthumo Iohanne (qui octo tantum dies vixit) superstite nihilominus filia *unica Iohanna*, Regni Nauarræ legitimâ hærede *Philippus Longus* qui Ludouico fratri in Regno Franciæ successit, exclusâ Ioannâ, Nauarræ quoque sceptrum tenuit, legemque Salicam primus omnium trans Pyreneum inuexit: eius exemplum sequutus *Carolus Pulcher*, frater natu minimus, Philippo mortuo, utroque Regno potiri sategit. Hic demum cum naturæ concessisset, *Iohanna*, trium Nauarræ ordinum decreto, mense Maio anni 1328 Pompelonæ in æde Dominicanorum fratrum facta, in eam Regionem accita & paterno auitoque Regno restituta est; atque mense Martio proximè consequuto, in eadem ciuitate, magno populi concursu, sibi, necnon *Philippo* coniugi Ebroicensi Comiti diadema Regium imposuit. *Ioanna* prosperæ fœcunditatis fœmina, octo liberis in Philippi connubio editis, Regiam familiam nobilissimâ sobole auxit. Filias primò exequemur, de filiis vltimo loco dicturi. Maximam natu *Iohannam* *Carolus* Princeps & *Garibayus* ignorasse videntur; quæ spreto, *Petri* Aragonum Regis filij, coniugio, Cœnobium sacrarum Virginum *Longicampi* in Parisiensi agro ingressa, Religiosam & Cœnobiticam Regulam ibi professa est, quam sanctè admodum reliquo vitæ tempore obseruauit: extat *Longicampi* Epitaphium

ipfius tumulo hoc intellectu Gallicis verbis infcriptum. *Hic iacet nobiliffima domina Iohanna Nauarra Ordinis dicti Virginum Minorum fofor in hac Ecclefia, filia illius Nauarræ Regis, qui in Granatæ Prouinciâ pro Chrifti fide obiit, quique Domino Ludouico, filio Regis Franciæ & Ebroicenfis Comite patre genitus fuit, ipfa autem Ioanna filia fuit Domine Nauarræ Reginae, filia Ludouici dicti Hutini Franciæ Regis, obiit domina Ioanna anno falutis 1387 tertia die Iulij, veniam erratorum illi à Deo expofcite: mille annuas libras penfionis nomine ipfi à patre Philippo Rege attributas fuiſſe, auctamque denuò eam centenſis annuis libris à Carolo fratre, ex Ærario Mantæ capiendis; in eamque rem ſcriptos fuiſſe Codicillos à fratre VIII. Kal. April. anno 1349, narrat Sebaſtianus Roüillardus cap. XIX. illius libri quò vitam Beatæ Iſabellæ, S. Ludouici Regis ſoforis, ſcripfit, quæ Collegium illud ſacrarum Virginum propriis impenſis condidiſſe fertur.*

DE Blanca alterius filia matrimonio, cum Petro Alfonſi XI. Caſtellæ Regis filio, primò tractatum atque agitatam fuit, tabulæque conuenti matrimonij Kal. Iul. anni 1345 conditæ, cum aliis tabulis menſis Decembris proximè inſequuti, quibus priores ratæ habentur, citantur à Ioanne Tilio in commentar. rer. Gallicar. cap. de Philippo Valeſio Rege: quæ tamen effectum nõ habuerunt; nam poſtmodum Blanca alij viro nupſit, Philippo nimirum Franciæ Regi, licet Ioanni eius filio deſtinata eſſet: qua de re placet Papyrij Maſſoni e. lib. 4. Annal. in vitâ Philippi 6. verba hic apponere; Ambo, inquit, (id eſt Philippus & Ioannes) ſoforem Regis Nauarrorum adamare cœperunt, ſed Philippus filium ſefellit procul à ſe dimiſſum, euocata enim puella illam forma ex

gratiâ nobilem nihil cunctantem duxit, quam ob causam Ioannes patrem minus dilexit donec opulentum matrimonium se obtulit contrahendum cum Ioanna vidua Ducis Burgundiæ. Et paulò post, Ventum est ad annum 1350 quo Rex nimium deditus colendæ formosissimæ uxori corporis vires debilitavit excessitque è vita. Post Regis mortem Blanca claro castitatis & Religiosæ pietatis exemplo, ad annum 1398. (quo demum ad III. Nonas Octobris è vita excessit) viduitatem coluit. Cæteræ Philippi & Ioannæ filiæ fuere, Maria quæ cum Petro Aragonum tunc Principe, deinde Rege, Agnes quæ cum Gastone cognomento Phœbo Comite Fuxensi, & Ioanna altera, quæ cum Ioanne huius nominis 2. Vicecomiti Roanensi in Britannia nuptias celebrarunt.

FILIORVM natu maximus Carolus parentibus tam in Nauarræ Regno, quàm in Comitatu Ebroicensi & aliis ditionibus successit. Alter filius Philippus Comitatu Longueuilleo donatus, nomine legitimæ seu Panagij, vt vocant, Iolandam Roberti Flandri Casseli Dynastæ & Ioannæ Britannæ filiam in coniugio habuit, obiitque sine prole anno 1364.

LVDOVICVS filiorum natu minimus à fratre Carolo Rege Comitatum Bellimontis Rogerij in Normanniâ, atque insuper Anechi ditionem seu Castellaniam, pro rata portione hæreditatis parentum Philippique fratris anno 1365 mense Iunio accepit, vt Codicillis hac de re obfignatis in Tabulario Palensi videre licet, eoque Comitibus Bellimontis assumpto titulo, inde Beaumontiorum nomen in Nauarram manare cœpit: Anno 1370 uxorem duxit Ioannam Dyrrachij Principem, Caroli Siciliæ Regis ex Maria Calabria filiam, quo nomine Comitibus titulo Ducis Elogium adiunxit, quod solo biennij spatio sustinuit,

obiit enim anno 1372, sepultus Neapoli in æde Carthufianorum fratrum. Aliquot ante annis dum Nauarris pro Rege fratre cum summo Imperio præffet, è nobili puellâ *Maria Lissarassua* duos procreauerat liberos, filium scilicet quem *Carolus* appellari voluit, & filiam nomine Iohannam quæ *Petro Lassagano* nobili Vascitano nupsit, *Carolus* Ludouici filius, qui vulgo *Carlotus* dicebatur, ex vxore *Anna Curtonia* Aquitanicæ gêtis, *Guicuni* in Vascitania Domina plures suscepit liberos, nempe *Carolus*, qui patre superstite obiit, *Ludouicum*, qui primus in Nauarra Magister Equitum seu Constabularius dictus est, & *Ioannem*, qui in Collegium equitum Ordinis sancti Ioannis Hierosolymitani cooptatus, illius Ordinis in Nauarra Principatum seu Prioratum diu rexit, ex his duobus Caroli filiis, Ludouico & Ioanne, originem habuerunt, quotquot in Nauarra *Belmontiorum* aut *Beaumontiorum* cognomen tulerunt, quorum mascula series iam pœnè desita est, ex sequiori vero sexu propagatæ sunt, *Comitum Lerinensium* Albanorum Ducum, & *Baronum Beorleguorum* familiæ. Filiam quoque reliquit *Carolus Catalinam*, quæ Iohannis Yxarij viri summo apud Aragonios loco nati coniugium sortita est. Obiit *Philippus* Ebroicensis, Rex Nauarræ *Algezira* in *Granatensi* Regno (quò pietatis & religionis studio ad sacrum contra Mauros bellum profectus fuerat) XVI. Kal. Octobris anno 1343: *Ioanna* verò ipsius vxor ad annum 1349 durauit, quò tandem pridie Nonas Octobris *Confluenti* vico, non procul Lutetiâ, fato functa est, vt probat inscriptio apposita Cœnotaphio, quod in eade Dominicanorum Fratrum Parisiis ambobus construi iussit filia *Blanca Franciæ Regina*, in eo loco vbi vtriusque coniugis corda humo mandata fuerant: mariti cor-

pus in Pompelonensi Ecclesiâ sepultum fertur; at Ioannæ ossa vindicat, sancti Dionysij Cœnobium Regiis sepulchrostâ Galliâ clarissimum.

CAROLVS filius natu maximus Philippi & Ioannæ, Pompelonæ, mense Iunio anni 1350 à Nauarris Rex salutatus est. Vxorem ei, adhuc impuberi, Philippus pater quæsierat *Ioannam Britannam* Pentauri & Goelli Comitissam Guidonis Britanni filiam, quia tamen virgo iam viro idonea, Carolus verò longè à pubertate aberat, placuit Philippo Francorum Regi, vt à pactis huius matrimonij, iam inter parentes vtriusque partis initis, discederetur: quo factò, puella in manum alterius viri *Caroli Blesensis Castellonei* conuenit, vt prolatis tabulis huius matrimonij docuit Duchesnius lib. 5. cap. 1. commentar. genealogicorum Castelloneæ gentis. Adulto Carolo tradita est in coniugium *Iohana* Ioannis Francorum Regis filia natu maxima, è quâ numerosam prolem suscepit, tres scilicet filios, *Carolum*, qui patri in Regno successit. *Philippum* qui infans obiit, *Petrum* Comitem Moretonij & quatuor filias, *Mariam* Alfonso Comiti Deniæ, & *Ioannam* Ioanni Britannia Duci; eo verò mortuo *Henrico 4. Angliæ* Regi nuptui collocata; *Bonam* & *Blancam* quæ patre superstite fato functæ sunt. Caroli natales in annum 1361, Petri in annum 1366 contulit Carolus Princeps: *Blancam* verò 19 annos natam *Oliui* obiisse, idem commemorat lib. cap. 25, vbi tamen numerum 13 pro numero 19 legisse videtur Garibayus. *Petrus* Comitatu Moretonij donatus, tam à Rege fratre, quàm à Carolo 6. Francorum Rege, vxorem habuit *Catharinam Alençoniam* Petri 2. Comitis Alençonij ex *Mariâ Chamallartâ* coniuge filiam, è quâ nullis susceptis liberis, lethali morbo occubuit ad *Sacrum-*

Cæsarem Biturigum oppidum, vulgò *Sancerre*, 4. Calend. Aug. anno 1412, vt tum ex historiâ Iuuenalis Vrsini, tum è quibusdam monumentis *Camerae Rationum Parisiensis* patet. Ipsius corpus *Lutetiam* inhumandum deportatum est, quod eximio sepulchro reconditum Principi arç *Carthusianorum* fratrum adiacet, fuit enim, dum vixit, istius *Cœnobij* studiosissimus, multaque ei de suo impertitus *Cœnobarum* etiam numero, quatuor nouis cellis institutis, aucto; adeò sibi his beneficiis illorum fratrum animos deuinxit, vt continuas preces eadem lege ac vni ipsorum & anniuersaria sacrificiorum solemnia in perpetuum celebranda ei vouerint, quemadmodum lib. 2. *Theatri Antiquitat. Parisiens.* obseruauit *Iacobus Bruellius*. Huius etiam *Petri* munificentia monumentum appositi sunt parieti *Claustrum* maioris illius *Cœnobij*, versus aliquot è quibus proximos huic loco inserendos selegimus.

Intus fundati sunt fratres quatuor isti

Quos sic fundauit & rebus decorauit

Navarra Petrus filius Regis generosus.

Et in fine:

Anno millesimo trecenteno nonageno

Sexto predicta nituit fundatio facta

Petrus fundator sit Christo uerus amator

Agmine sanctorum sibi dentur regna polorum.

Bonam hætenus incognitam, familiae *Caroli* addidi, fretus autoritate diplomatis cuiusdam *Caroli 6. Francorum Regis*, quod in eadem *Camera Rationum* uisitur in *Tabulariorum* scilicet scriniis librario seu memoriali *D litterâ* signato fol. 221. è quo hæc, quæ ad rem facere mihi uisusunt, excerpti & è Gallicis Latinè reddidi.

CAROLVS Dei gratiâ Francorum Rex &c. Cum nuper carissimo consobrino nostro Carolo filio natu maiori Nauarræ Regis permiserimus curam & administrationem omnium illarum ditionum, quas in Regno nostro occupare solebat, tam in linguæ Occitanæ, quàm Ouytanæ regionibus idem Rex Nauarræ, concedentes etiam eidem consobrino nostro ut earum ditionum fructus & vectigalia suis vsibus applicare ei liceret, ut aliis nostris Codicillis liquere aiunt: Consobrinus autem noster nobis significauerit fructus & redditus earum ditionum adeo modicos & attritos esse, ut agrè inde sumptus incibaria & vestes tam sibi quàm alteri nostro Consobrino Petro Nauarro fratri, & Bonæ Nauarræ sorori ipsius (quorum educationem in se recepit) necessarij suppetere possint, submissè orans, ut ad impensas quæ in id ipsi incumbunt sustinendas, aliquid impertiri nobis placeret. Notum facimus nos, &c. Datum Creciaci in Bria 28. die Iulij 1381. Blanca & Bonæ cum nulla in testamento Caroli patris, quod ille 13. Calend. Iunij anno 1385 condidit, memoria habeatur, eas iam tum vsuram lucis amisisse verisimile est: & Blancam quidem Olti sepultam fuisse monuit, ipsius fratris filia, Blanca Nauarræ Regina, in testamento à se aliquot ante obitum annis scripto: Bona redierit ne è Galliâ Nauarram, an verò ibi morte intercepta fuerit, nescitur: De Ioanne utroque coniugio consulendus est Argentreus historiæ Britannicæ lib. 9. cap. 20. & lib. 11. cap. 2. Mariam in Alfonsi Comitis Deniæ matrimonio fuisse, probat testamentum fratris Caroli anno 1400 compositum. Carolo insuper Regi, è contubernio nobilis fœminæ Cathalinæ Liçarassuæ natus fuit filius naturalis, Leonellus, author clarissimæ stirpis Marefcallorum qui Nauarrorum cognomentum habuere, cuius stirpis viriles surculi adhuc restant in domo Philippi Nauarræ

vir Illustris: Muliebris verò progenies, latos in *Ablitensem*, *Lacarranam*, *Mauleonensem*, *Speletanam* & *Arellaniam* familias traduces misit. *Ioannæ* quoque *Caroli* Regis filie naturalis, in ipsius testamento supra à nobis commemorato, mentio extat; nuptam fuisse alicui viro anno 1400 significat *Rex Carolus 3.* in testamenti tabulis, à se eo anno obfignatis, sed nomen viri reticet, quem tamen, è monumentis quibusdam illorum temporum (quæ pœnes me sunt) *Ioannem Bearnium* *Lordæ* Arcis in *Bigerronum* Comitatu præfectum fuisse liquidò constat, èque illius & *Ioannæ* coniugio genitam fuisse filiam *Blancam*, quæ *Vicecomiti Cardonæ* nupserit. *Beorleguij* quoque dynastiæ gratiam, à *Carolo* Rege *Ioanni* anno 1393 mense Maio factam fuisse comperio.

CAROLI Regis mortem in annum 1386 *Calend.* verò *Ianuaris* incidisse, monumentis quibusdam *Tabularij Pompelonensis* confirmatur: At ipsius vxorem *Ioannam 3.* *Nonas Decembris* anno 1382 in *Ebroicensi* ciuitate interiisse, corpusque eius in sancti *Dionysij* *Cœnobium*, cor verò *Pompelonem* sepelienda missa fuisse, prodidit *Carolus Princeps*, à quo tamen dissident *Frosartes* illius sæculi scriptor, qui ad annum 1378, & *Gari bayus* qui ad annum 1374 *Ioannæ* mortem referunt.

CAROLVS huius nominis 3. *Nauarræ* Rex, *Caroli* superioris & *Ioannæ Francæ* filius, vxorem habuit *Leonoram*, filiam *Henrici 2.* *Castellæ* Regis, è quâ filios habuit *Carolum* & *Ludouicum*, qui immaturâ morte prærepti sunt: Filias verò *Ioannam* vxorem *Ioannis* *Comitis Fuxensis*, *Mariam*, & *Margaritam*, quæ ipso superstite è vitâ migrarunt, *Blancam*, *Martini* primùm *Siciliæ* Regis, deinde, eo extincto, *Ioannis*, *Aragonum* Regis *Ferdinandi*, filij natu minoris coniugem, quam Regni hære-

dem reliquit, *Beatricem*, *Iacobo Comiti Marchiæ* nuptam, & *Isabellam* quæ tenerâ ætate *Ioanni Aragonio* (quem *Blancæ* sororis maritum fuisse diximus) deſponſa, poſtea *Ioanni* huius nominis 4. *Comiti Armeniaci* collocata eſt: quod ſi *Garibayo*, *Isabellam*, *Ioannis Aragonij* coniugio deſtinatam, nono ætatis ſuæ anno mortem oppetiſſe aſſerenti credimus, duas fuiſſe huius nominis filias *Carolo Regi* conſequens eſt; cum id quod de *Isabelle* iſtius *Caroli Regis* filiæ cum *Comite Armeniaci* nuptiis diximus, certiffimum ſit & tam tabulis matrimonij, quæ in *Lactoreniſi Tabulario* ſeruantur, quàm teſtamento *Blancæ Nauarræ Reginæ* *Isabellæ* ſororis, & plerique aliis, non ambigux fidei monumentis confirmetur atque comprobetur. Cum cæteras *Caroli & Eleonoræ* filias enumerent *Garibayus* & alij, vnã *Margaritam* magno ſilentio prætereunt, quam tamen *Caroli & Eleonoræ* familiæ vendicant poſterioris teſtamenti, ab hoc Rege 14. *Calend. Octobris*, anno 1403 conſcripti, tabulæ, in *Chartophylacio Regio Palenſi* depoſitæ: neque nobis hoc tanto authore & teſte, in eâ inter filias Regis admittendâ, hæſitare licet, quamuis *Typographi* præpropera feſtinatio illius nomen noſtro ſtemmati ſurriperit. *Mariam* quæ innupta obiit celebri ſanctitatis famâ vixiſſe teſtatur author *Chronici MS. Nauarræ Regum*, sæpè à me citatus. *Blancam* *Martino Sicilia Regis* marito mortuo, antequam *Ioannis Aragonij* matrimonium iniret, ſecundas in *Galliâ* cum *Ludouico Bauariæ Duce* nuptias feciſſe, autor eſt *Monſtreletus* illius æui ſcriptor *Gallus* volum. 1. cap. 57. & 58. ſuæ hiſtoriæ. Inde tamen, non ita multò poſt, in *Nauarram* ipſam adductam fuiſſe, *Ioanni Aragonio* collocandam, atque, in eo factò, præcipuam fuiſſe operam *Leonis*

Garri, Vicecomitis Colinensis, significat Çurita part. 4. Annal. lib. 16. cap. 6. Liberi, extra matrimonium, à Carolo 3. Rege procreati fuere *Lancelotus*, qui Patriarchæ Alexandrini & Pontificis Pompelonensis dignitate decoratus fuit : *Gotofredus* qui *Cortefij Comes* & *Nauarræ Mareſcallus* extitit, & *Ioanna* vxor *Innici Ortifij Eſtuni-gæ*, poſt cuius obitum *Ludouico Beaumontio* *Nauarræ Conſtabulario* iterum nupſit, niſi forſan alia eiufdem nominis Carolo filia non legitimo matrimonio nata extitit : nam *Ludowici* vxorem, Caroli Regis filiam fuiſſe, & *Ioannæ* nomen habuiſſe plurimis monumentis certiffimè conſtat. Caroli mortem 6. Id. Septemb. anni 1425 eueniſſe, non *Oliu*, vt putant *Garibayus* & *Sando-ual*. ſed *Tafalla* poſſem docere, ſi id tanti eſſet, tam priuatis, quàm publicis illorum temporum monumentis: Vxorem autem *Leonoram* 3. Non. Martij anno 1416 mortem oppetiſſe colligitur ex Epitaphio ipſius tumulo, in Pompelonenſi templo primario, inſcripto; In alijs tamen monumentis ipſam *Oliu* 27 die Februarij anni 1415 vitâ exceſſiſſe, vtriuſque verò corpus die Sabbati 6. Id. Martij anni 1509 Pompelonem ad ædem B. Mariæ (prout ipſorum teſtamenti cautum erat) tranſlatum fuiſſe legitur. *Blanca* ipſorum filia & Regni hæres, è *Ioanne Aragonio* marito vnus filij *Caroli Vianæ Principis* & duarum filiarum *Blanca* & *Eleonora* mater fuit : illa, cum in matrimonio *Henrici 4. Caſtelle Regis* aliquot annos fuiſſet, Eccleſiaſtici iudicis præcepto ab eo iuſſa eſt diſcedere : *Eleonor Gaſtonem* huius nominis vltimum *Fuxenſem Comitem* maritum habuit, cumque plurimorum liberorum patrem fecit, quorum nomina & ſeriem ſtemmati illorum Comitum, próximo libro deſcribendo, reſeruauimus. Aliam etiam filiam nomine *Ioannam*

Blancæ & Ioannis filiabus annumerat Auctor Chronici MS. Nauarræ Regum, quam virginem seu innuptam è vita discessisse ait. *Blanca* ipsa apud *sanctam Mariam de Nieuas* (Castellæ oppidi id nomen est) anno 1441 Kal. Aprilis lethali morbo occubuit *Carolo filio* scripto Regni hærede.

CAROLVM *Viane* Principem *Ioannis* Aragoniæ & *Blancæ* Nauarræ Reginæ filium, non defunt qui inter Nauarræ Reges recenseant, eò quod matre mortuâ ius Regni ad eum, vt liberorum natu maximum, deuolutum fuerit; sed *Carolus* pius iuxta ac modestus Princeps, patrem nihilominus regnare, seque illius vicarium dici sustinuit; donec ipso nuptias cum *Ioannâ* filia *Frederici* Castellæ Architalassi iterante, & in administratione Regni Nauarrici nouercâ *Carolo* illius Regni hæredi legitimo præferente, *Carolus* ius suum armis tueri statuit: & initio quidem, factis secundis præliis aliquot, superior euasit, sed postea *Ioanne* patre, comparatis à *Gastone Comite Fuxio*, genero auxiliis, bellum instaurante, siue aduersa tentatus fortunâ, siue fauore diuini numinis, filij contra parentem arma etiam iusta improbantis, destitutus, acie superatur, & ad patris victoris manus deuenit. Qui patris causam defendunt, hoc vno argumento eam propugnant, quasi Tabulis conuenti inter ipsum & *Blancam* matrimonij, cautum fuerit præmoriente *Blancâ*, extantibus licet ex eâ liberis, *Ioannem* nihilominus, toto vitæ tempore, in possessione Regni futurum: in quo eos nulla veritate niti, tabulæ ipsæ demonstrant, quæ in Chartophylaciis Pompelonensi & Palensi hæctenus conspiciuntur; quamobrem miror *Garibayum*, qui Tabulas illas Pompelonæ vidit, vulgarem errorem dissimulando approbare maluisse, quam emendando conuel-

lere: Vxorem habuit Carolus *Annam Cliuensem*, quam anno 1439 duxit, testibus Enguerrando Monstreletio & quodam monumento Tabularij Fani sancti Ioannis, ad imum Pyrenæum: De quo matrimonio cum iamdiu monuisset Abalus Piscina in historiâ Nauarre, nescio quâ ratione Garibayus illud silentio præterierit. Obiit *Anna Oliti* postridie Non. April. anno 1448 nullâ editâ prole, corpusque eius Pompelonem humandum in eadem D. Virginis illatum est, vt in quodam Tabularij Pompelonensis libro est annotatum.

Mortuâ *Annâ Carolum* de nouis, cum filiâ *Harenfis* Comitissæ, nuptiis faciendis sollicitatum à Rege parente obtemperare abnuisse, dispar genus & inæqualem vtriusque partis dignitatem causatum, elicitur è quibusdam schedis Tabularij Palensis; liberos habuit non iusto matrimonio procreatos, ex pellice *Cappâ siculâ*, *Philippum* & *Ioannem*. Ille militari Beatæ Mariæ Montefanæ ordini præfectus in expugnatione Baezæ morte absumptus est: Alter verò Pontificatum Oscensem gessit. Nata est insuper Carolo ex nobili muliere *Maria Armendarizia*, quam is iniectâ spe matrimonij stuprasse dicitur, filia *Anna*, quæ postmodum *Ludouici Medinæzelim* dynastæ coniux fuit. Obiit Barcinonæ ix. Kal. Septemb. anno 1461 post eius mortem *Ioannes* pater controuerso regno placidè potitus est, quod tamen ex formulâ pacti cum Gastone genero conuenti, cum auxiliares contra filium copias ab eo eliceret, ipsi filiæque *Eleonoræ*, Gastonis vxori, administrandum dimisit.

IOANNE Rege ad annum 1479 diem verò xiv. Kal. Febru. è viuis exempto *Eleonora* paucorum dierum Regina fuit, quarto enim & vigesimo, ex quo *Tutela* solemni more inaugurata fuerat, ipsam interiisse ferunt, sepultamque

pultamque *Tafalla* in æde Franciscanorum fratrum,
D. Sebastiano sacra.

Successit in regno *Franciscus Phæbus*, ex Gastone filio iampridem mortuo, Eleonoræ nepos, qui diu illud per legatum, eundemque patrum suum, Petrum Cardinalem rexit, ipso interim in Principatu Bearnensi moram faciente: At postea, cum se assiduis Nauarrorum votis expetitur cognosceret, sub finem anni 1481, ad eos commigrauit, & mense Decembri, solemnibus inaugurationis Pompelone peractis & inuisendis præcipuis vrbibus atque oppidis diebus aliquot impensis, Aquitaniam repetiit, vbi mense Ianuario anni à Christo nato 1483, cum decimum sextum tantummodò ætatis annum attigisset, vitæ finem fecit. Successorem in Regno aliisque conditionibus habuit sororem *Catalinam* quæ *Iohanni Lebrezio*, *Alani Lebrezij Dynastæ* Potentissimi filio, natu maiori, se in vxorem & Regnum in dotem dedit. Cum iam annum vndetrigesimum Regnaret, cum Rege autem Marito vigesimum septimum, ambo improviso & inopinato bello, veluti fulmine quodam, impetiti sunt. Ferdinandus enim Aragoniæ & Castellæ Rex, Ludouici XI. Galliæ Regis se hostem in gratiam Iulij. Romani Pontificis professus, copiosissimo conscripto exercitu, eique Albanoduce præposito, illum de repente per speciem in Aquitaniam traiciendi in Nauarram direxit, vbi dum tutam viam & transitus innoxios se quærere fingit Albanus, securos de Bello Principes, & nihil mali præfertim à Ferdinando propinquo & fœderato Rege, sibi que, vt putabant, amico suspicantes facile oppressit, vrbesque & arces præcipuas, interque eas Pompelonem Regni caput vacuas præfidiis nactus, nullo negotio ad deditorem compulit & hic finis Regni Nauarrici fuit;

Ferdinandus enim, non ita multò post, illud Castellæ annexuit atque in Prouincię formam redegit. Iohannes autem & Catalina patrio solo extorres, transceso Pyreneo, in Aquitaniam se contulerunt, vbi paucis post annis ærumnosam & infœlicem vitam finierunt, ille in Castro *Sgarrabaca* dicto secus *Munenhium* vicum Principatus Bearnensis, ad VIII. Kal. Iul. anni 1516. Catarina verò Montemartiano in Gasconiâ XII. Kal. Mart. eiusdem anni: De eorum liberis, & numerofo Catarinę partem dicam postremo libro in stemmate gentis Lebretię.

Appendix stemmatis Regij Nauarrici, de insignibus Regum gentilitiis, cum catalogo tam Proregum, qui cum summo imperio Nauarræ præfuerunt, quam Vexillariorum, Magistrorum Equitum seu Constabulariorum & Marescal-lorum illius Regni.

CAPVT XVI.

GARCIAE-XIMENI Regi rubram parmam, symbolico icone vacuam, Insigne fuisse, à nonnullis est proditum: Aliis tamen placet quercum seu ilicem, incubante summo fastigio cruce, ab ipso cum Mauris prælianti in aëre, fœlici instantis victoriæ omine, visam, illicò pro symbolo militari arreptam: *Eneconem* verò Regem, obtentu *Aristæ* cognominis sibi à populo impositi, Aristis scuti gentilitij solum conseruisse, posteaque ex pari miraculo alterius Crucis, à se contra Christiani nominis hostes dimicanti, in aëre conspectæ, argenteam Crucem in dextrâ scuti parte additam. *Sanctium* denique *Garcia* huius nominis primum; cognomento *Abarcæ* (quod ipsi à calceamenti genere, à se in milita-

Ferdinandus enim, non ita multò post, illud Castellæ annexuit atque in Prouincię formam redegit. Iohannes autem & Catalina patrio solo extorres, transceso Pyreneo, in Aquitaniam se contulerunt, vbi paucis post annis ærumnosam & infœlicem vitam finierunt, ille in Castro *Sgarrabaca* dicto secus *Munenhium* vicum Principatus Bearnensis, ad VIII. Kal. Iul. anni 1516. Catarina verò Montemartiano in Gasconiâ XII. Kal. Mart. eiusdem anni: De eorum liberis, & numeroſo Catarinę partu dicam postremo libro in stemmate gentis Lebretię.

Appendix stemmatis Regij Nauarrici, de insignibus Regum gentilitiis, cum catalogo tam Proregum, qui cum summo imperio Nauarræ præfuerunt, quam Vexillariorum, Magistrorum Equitum seu Constabulariorum & Marescal-lorum illius Regni.

CAPVT XVI.

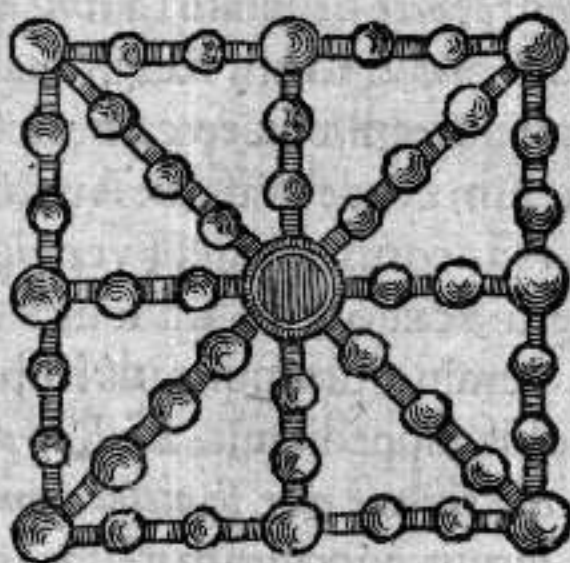
GARCIAE-XIMENI Regi rubram parmam, symbolico icone vacuam, Insigne fuisse, à nonnullis est proditum: Aliis tamen placet quercum seu ilicem, incubante summo fastigio cruce, ab ipso cum Mauris prælianti in aëre, fœlici instantis victoriæ omine, visam, illicò pro symbolo militari arreptam: *Eneconem* verò Regem, obtentu *Aristæ* cognominis sibi à populo impositi, Aristis scuti gentilitij solum conſeuisse, posteaque ex pari miraculo alterius Crucis, à se contra Christiani nominis hostes dimicanti, in aëre conspectæ, argenteam Crucem in dextrâ scuti parte additam. *Sanctium* denique *Garcia* huius nominis primum; cognomento *Abarcæ* (quod ipsi à calceamenti genere, à se in milita-

ribus expeditionibus vsurpato, accesserat) alludentem, binas abarcas Aristis adiecisse. Enimuerò cum hæc magis ex vulgi sermone, variis recentiorum quorundam scriptorum hariolationibus excitato, quam ex veritate aut certâ aliquâ demonstratione pendeant, paruifacienda sunt: tametsi ea, quæ de quercu, ilice aut aliâ haud absimili arbore in scutis seu signis priscorum Regum impressa narrari solent, probare videntur vetusti nummi Aragoniæ Regum, apud Hieronymum Blancam in comment. rer. Aragon. & Franciscum Aynsanum in historiâ ciuitatis Oscensis, huiusmodi arboris imaginem insculptam præferentes. Illud porrò pro certo ponere non verebor, isthæc Insignia symbolica tardè admodum, nec nisi regnante in Nauarrâ Sanctio huius nominis vltimo, diplomatibus Regiis apponi cœpisse: superioribus enim Regibus, solâ crucis figurâ, in calce tabularum delineatâ, obsignare moris erat, initio verò illarum non rarò præfigebatur hæc nota, quæ Crucis signo & tribus Græcis literis X, P, Σ, (quibus Christi nomen compendiariò scribi solet) composita, Christum Cruci impositum designabat. Illi autem notæ interdum adiiciebantur initialis A & finalis Ω alphabeti litteræ, à beato Ioanne in Apocalypsi, Christo, vt ipsum rerum omnium initium & finem esse significaret, attributæ. Primus itaque Sanctius vltimus, symbolum suum militare, aquilam scilicet furuam, expansis alis & argenteo rostro, diplomatibus à se scriptis appinxit, quemadmodum in variis locis Chartularij Regis Theobaldi in Tabulario Regio Pompelonensi existentis obseruauimus: veteris tamen symboli speciem, post annos aliquot, à Sanctio, occasione insignis victoriæ à Mauris in eo loco,

qui vulgò *Nauas de Tolosa* nuncupatur, reportatæ, immutatam esse, inque eius locum successisse effigiem catenarum ferrearum, quas Miramolini Regis Mauri Prætorium circumuallentes, Sanctius fortiter perruperat atque perfregerat, vetus opinio iam vsque ab auro-
rum nostrorum ducta memoriâ Nauarram oppleuit: quam tamen vt pro incertâ habeam, duobus potissimum impellor rationibus; primùm figurâ ipsâ symboli seu insignium, quibus Nauarræ Reges à Sanctio vltimo ad nostra vsque tempora vsi sunt, quæ nullam cum catenis habet similitudinis affinitatem, sicubi enim illa insignia catenarum specie adumbrata sunt, id à quinquaginta circiter annis, solâ authoritate aut consilio recentiorum historicorum factum, cuiuslibet accuratiùs causas huius rei rimanti facilè innotescet: At vera illorum insignium effigies, hæc ipsa est, quam hic incidendam

curauimus ita
sa conspicitur
nitis tantum
mis diuersorū
etiam in spe
silicæ prima
risiensis, Vir
cri, quæ alter
baldisvel Hen
temporibus

enim expres-
non in infi-
sigillis ac nū-
Regum, sed
cularibus Ba-
rij templi Pa-
gini matri sa-
utri⁹ de Theo-
rici Regum
pieta fuisse,

annexa Nauarricis Campaniæ insignia significant: ab hac autem formâ nihil discrepant eorundem insignium imagines, quæ Lutetiæ in Collegio Nauarrico, ac in Cœnobio Carthusianorum, in cippo *Petri Nauarri* Comitis Moretonij; eæ item quæ in *Castro Palensi*, Principatus Bearnensis, in Ecclesiâ Præmonstratensium

fratrum *Scale Dei* in Bigerronibus & in compluribus Nauarræ tam ceterioris quàm vltioris locis, vel lapidibus insculptæ, vel in parietibus ac in vitreis fenestris depictæ prostant. Deinde si auctoritatibus certandum est, solus, inter superioris memoriæ scriptores, pro catenis illis pugnat Carolus Nauarræ Princeps, qui ducentis tantummodo annis ætatem nostram antecessit: pro contrariâ verò sententiâ alij longè plures & antiquiores, qui ex professo de re Heraldicâ siue de Regum, Principum aliorumque nobilium insignibus scripserunt: Hi enim omnes constanti concordia, Scutum Gentilitium Nauarræ Regum, non catenis, sed Carbunculo radiato, aureo, spherulis interstincto instruunt, addito vmbilico prasino. Vetus liber MS. membranceus bibliothecæ illustrissimi Renati Longolij *Desmairsons*, in suprema vectigalium curiâ Parisiensi Præsidis. *Le Roy de Navarre porte de gueulles à une escarboucle florie d'or & le cœur de synople.* Id est, Rex Nauarræ gestat pro insignibus, in æquore phœniceo carbunculum, globulis discretum, aureum, corde prasino. Auctor alterius libri MS. Carolo 5. Francorum Rege, (vt ex ipso colligitur) elaborati, quem Scæuolæ & Ludouici Sammartanorum fratrum, geminorum nostratis historiæ syderum, bibliotheca nobis suppeditauit. *Le Roy de Navarre de gueulles à une escarboucle d'or pometée fremée & perchée,* Nauarræ Rex, inquit, coccineam gestat aream, in eâque carbunculum, aureum, bullatum, lineis orthogoniis clausum: idem totidem verbis legitur in alio libro minoris vetustatis alterius Ludouici Sammartani, in Curiâ Præfectorum Militiæ Gallicæ Proprætoris, ac in alio quoque Hectoris Britanni, primarij Christianissimi Regis Ludouici XIIII fœcialis, seu Regis armorum, vt

voeant : Paulò plenius in hac parte est commentarium Gentilitiorum Insignium, quod nobis communicarunt, totius antiquitatis & bonarum litterarum vindices, Petrus & Iacobus Puteani fratres, anno 1380, vt ibidem annotatùm est, compositum, sic enim fol. 170 illius scriptum extat. *Le Roy de Navarre escartelé, de gueulles à l'escarboucle d'or poimeté & party de synople en la moyenne en guise d'Esmeralde & lieu (lege, l'autre) de France a un baston composé d'argent & de gueules*, hoc est, Nauarræ Regis scutum quadripartitum, altera pars phœnicea, carbunculo aureo, spherulis distincto impressa, in Meditullio prasino smaragdi specie secta: Altera Francica baculo symbolico, argento & coccino interfito, obliquè incubante: Hos scriptores secuti sunt alij superioris & istius nostri sæculi, præcipuè verò Ioannes Feronus & Hieronymus Barra & nouissimè Ioannes Iacobus Chiffletius vir eruditus Philippi 4. Hispaniæ Regis Catholici Archiatrus: sic enim ille, in eo libro, quem de Insignibus Gentilitiis equitum Ordinis Velleris aurei scripsit num. 57. Ioannis Aragoniæ & Nauarræ Regis (qui in illorum equitum numerum anno 1461 cooptatus fuerat) Insignia describit. *Scutum quadripartitum I & IV quadrans Aragonicus II & III coccineus, carbunculo lineari clauso & spherulis discreto, aureo impressus.*

CAROLO autem Principi an errorem præbuerint nescio hæc Garfiæ Euguij, in Sanctij vitâ, verba. *Este Rey D. Sancho gano alli las cadenas y tiendas que son oy en Navarra*: quibus verbis is author catenas à Sanctio non pro symbolo militari assumptas, sed in variis Nauarræ templis positas & in anathematum modum appensas, (sicuti hodie conspiciuntur) indicare voluit: Præterea in hoc Carolum errore ductum fuisse palam est, quod,

præter catenas, Nauarræ insignibus Aristas inesse credit, quæ tamen nusquam apparent. Eius verba lib. 2. cap. 16. sunt. *El Rey de Navarra tomo el dicho cadenado de los gamellos è las tiendas è conquisto las cadenas por armas & assento las sobre las Aristas con un punto en medio de Sinople.*

DE Smaragdo, qui areæ Insignium Nauarricorum umbilicum occupat, ipsum, de manubiis, prælio ad *Nauas Tholose* facto, partis, ad Sanctium peruenisse asseruit author Chronici contracti Nauarræ Regum, qui Carolo v. Cæsare in Nauarrâ imperante scribebat. In eâdem fuere sententiâ Argotus à Molina lib. de Nobilitate Andaluziæ & alij ferè omnes, si Marcum Antonium Muretum excipias: hic enim in oratione ad Pium iv. Pontificem Max. postridie Idus Decembris anno 1560. pro Antonio Rege Nauarræ habitâ, ideo Smaragdum à Sanctio Insignibus suis adiectum fuisse narrat, vt esset monimentum Mauri Regis, *Smaragdi* nomine, ab ipso eo prælio ad *Nauas Tholose* commisso interfecti. Sculpebatur autem hic Smaragdus principio globosâ & rotundâ figurâ: Postea verò eius forma variari cœpit & modò in quadrangulam modò in aliam minus vsitatam (quales subiectis schematibus effinximus) conformari.

MASCULA prole Nauarræ Regum in Sanctio ultimo cõsumptâ, ius Regni fœminea stirpe, ad Principes Gallos, primò scilicet ad Comites Campaniæ: deinde ad Reges Franciæ: mox ad Comites Ebroicenses & tandem ad Comites Fuxenses deuolutum est: quibus in Galliâ ferè semper cõsistentibus & in magnis rebus occupatis, missi sunt in Nauarram Rectores qui eam Regio imperio

Senescallorum aut Gubernatorum titulo administrarent: Horum seriem, quoniam ad historiae lucem non inutilem fore visum est, huic appendici attexere opportunum duxi, vnà cum Catalogo illorum, qui Vexillarij, Magistri equitum, Constabularij & Marecalli munera in eo Regno gesserunt, quorum nomina magna ex parte nunc primum è vetustis monumentis prodeunt.

Senescalli Navarrae.

Pontius Duymeus anno 1237.

Sanctius Fernandez Montacutius anno 1254.

Gaufredus Beaumontius anno 1257.

Clemens Aulnetius vel Abeneus anno 1268.

Gubernatores.

Petrus Sanctius Montacutius Cascanti dominus 1273.
& 74.

Eustachius Bello-Marchesius annis 1275. & 76. & 77.

Reginaldus à Roboreto 1278. & 79.

Clemens Aulnetius 1281. & 85.

Guerinus ab Amploputeo 1289.

Hugo Conflantius Campaniae Marecallus 1292. & 94.

Alphonfus à Roboreto siue Rouureus ab anno 1297. ad
annum 1306.

Hugo Vissacus anno 1306.

Guillelmus Chaudeneus anno 1307.

Enguerranus Villeus annis 1312. & 1313.

Alfonfus Rouureus anno 1316.

Pontius Morentanius Vicecomes Aunefij ab anno 1317.
ad annum 1321. quo in Franciam à Rege euocato Na-
uarram rexerunt eius Vicarij Aymarius Archifacus
anno 1319. & Ioffredus Mortaynius Castilloni Do-
minus anno 1320.

Alfonfus Rouureus annis 1322. 23. & 24.

Petrus Raymundus Rabastenxius annis 1326. & 27.

Henricus Suliacus annis 1329. 1330. 31. 32. & 34.

Martinus Medranus dominus Sartacutæ anno 1330. nomine Vicarij Gubernatoris Nauarræ administrabat.

Saladinus Angluranus Cheuesini dynasta Gubernator Nauarræ annis 1336. 37. & 38.

N. Episcopus Catalaunensis Proregis nomine Nauarræ præerat anno 1338.

Reginaldus Pontius Gubernator anno 1340.

Ioannes Fraxineus Gubernatoris Vicario nomine administrabat eodem anno 1340.

Ioannes Archiepiscopus Senonensis Prorex, seu Vicarius Regis anno 1342.

Guillelmus Braheus Gubernator anno 1344.

Ioannes Conflantius Domipetri dynasta, Campaniæ Marecallus gubernabat anno 1346.

Guichartus Hyarzius Gubernator anno 1355: ex Garibayo lib. 27. cap. XI.

Ludouicus, Caroli Nauarræ Regis frater, Vicarius Regis anno 1355. & aliis proximè consecutis.

Egidius Garcias Dianizius Vicario nomine Ludouici, Infantis, Nauarræ Gubernatoris illi Regno præerat anno 1358.

Petrus Aluius erat Vicarius eiusdem Infantis & Gubernatoris anno 1359. 3. Nonas Iunij.

Frater Montolinus Layanus, Ordinis Equitum sancti Ioannis Hierosolymitani Prior, hoc est, Præfectus, Vicario Gubernatoris nomine administrabat anno 1368.

Ioanna Franciæ Regis filia natu maxima, Nauarræ Regina, Vicaria Regis mariti anno 1370.

Ioannes Fraxineus 1379: ex Garibayo lib. 27. cap. 32.

Leonor Nauarræ Regina, Regis coniugis Vicaria anno
1403. & 1404.

Carolus Princeps Vianæ, Ioannis Aragonij' & Blancæ
Nauarræ Reginae filius, utroque parente in Castellâ
moram faciente, diu Nauarram rexit Vicario nomi-
ne ipsorum.

Cum Nauarra ferè omnis à Ioanne Aragonio desci-
uisset annis 1458 & 59. peregrè profecturus Caro-
lus Princeps Vianæ, illi Ioannem Beaumontium
Equitum Ordinis Hierosolymitani Priorem, præ-
fecit.

Eleonor, Caroli Principis Vianæ soror, post fratris mor-
tem Vicario patris nomine Regnum administrauit.

Magdalena, Franciæ Regum filia & soror, Francisci
Phœbi Nauarræ Regis mater, tutorio filij nomine ad-
ministrabat anno 1479. mensibus Aug. & Septemb.

Petrus Fuxius Cardinalis, Francisci Phœbi Regis patruus,
eiusdem Vicarius extitit in Nauarrâ annis 1480. 81.
& 82.

Idem Petrus Fuxius Francisco Phœbo mortuo Cathari-
næ Francisci sororis nomine Nauarram regebat anno
1486. mense Maio.

Alanus dynasta Lebretius, Catharinæ Reginae socer, Re-
gni Vicarius ab eâ constituitur 8. Kalend. Octob.
1486.

Gabriel Lebretius, Abenei dynasta, Alani filius, primo
Vicario patris, deinde Catharinæ nomine Regnum
administrauit annis 1490. 91. 92.

Floristanus Acrimontanus Gubernator anno 1497.

Catalina, Ioannis Lebretij & Catharinæ Reginae filia,
Vicario parentum nomine præerat Nauarræ anno
1500.

Catalogus Vexillariorum Navarrae.

Ignatius Lalaneus Larrea dominus anno 839.

★

★

Fortunius Sanctij anno 1040. mense Iulio.

Inichus Sanctij anno 1072: ex Sandouallio in commentario rerum S. Æmiliani §. 61. & Garibayo lib. 22. cap. 36.

Fortunius Inici anno 1074: ex eodem Sandouallij libro §. 64.

Garcias-Ximeni anno 1105: ex Ioanne Brizio Martinez lib. 5. cap. 29.

Fortunius Sanctij anno 1124.

Fortunius Almoravidus anno 1174.

Ioannes Petri Vastanus anno 1192. & 98.

Gonçalus Gomefius Agoncillus anno 1212: ex Garibayo lib. 24. cap. 19. & Argoto Molina lib. 1. cap. 39.

Gonçalus Ioannis Vastanius 1226. 1268. & 1274.

Fortunius Almoravidus anno 1301. & 1302.

Augerius Mauleonius anno 1312. & insequentibus, usque ad annum 1318. quo mortem oppetiit.

Martinus Ayuarius successit Augerio Mauleonio.

Ioannes Corbaranus Lectius anno 1328.

Martinus-Henrici Lacarrae dominus 1350. & inde ad annum 1378.

Fortunius Almoravidus Lectius anno 1379: ex Garibayo lib. 27. cap. 32.

Carolus Beaumontius ab anno 1387 usque ad annum 1432. quo mortem oppetiit. Post eius obitum Vexillarij munus abolitum fuit, inque eius locum surrogata dignitas Magistri Equitum seu Constabularij.

Ludouicus Beaumontius, ex lege pacti, inter ipsum &

Ioannam Caroli Nauarræ Regis huius nominis vltimi filiam, matrimonij, Constabularij munus adeptus est post mortem Caroli Beaumontij parentis, vltimi Nauarræ Vexillarij. Diem obiit Madriti anno 1462.

Petrus Peralta à Ioanne Aragonio Nauarræ Regnum occupante creatur Constabularius, reiecto Ludouico Beaumontio superioris Ludouici filio.

Ludouicus Beaumontius 2. Constabularij munus, ex fœdere pacis cum Francisco Phœbo Nauarræ Rege depactæ, recepit.

Alfonsus Peralta, pulso è Nauarrâ armis Ioannis Lebreij & Catharinæ eius vxoris Ludouico Beaumontio, ad annum 1498, fit Magister Equitum seu Constabularius.

Ludouicus Beaumontius 3. eius nominis anno 1512. à Ferdinando post occupatam Nauarram Constabularij munus, quo ipsius maiores perfuncti fuerant, consequutus est.

Marescalli Nauarrae.

1. Martinus-Henrici Lacarranus primus Marescallus à Carolo 3. Rege creatus administrabat id munus anno 1390.
2. Gotofredus, Caroli 3. Regis filius naturalis, Comes Cortesij, ab eodem Rege, Lacarrano in illo munere sufficitur.
3. Philippus Nauarrus eiusdem Caroli nepos, Leonelli filius, Gotofredo è Nauarra exulante, in dignitate Marescalli ei surrogatus fuit: excessit è vitâ anno 1450.
4. Petrus Philippi filius vel, vt quibusdam placet, frater, ipsi in eâ dignitate successit, fuitque interemptus, Pompeloni 3. Nonas Decembris anno 1378.

5. Philippus 2. Petri filius vel, vt aliorum est sententia, frater quintus Nauarræ Marefcallus.
7. Petrus Philippi 2. frater cum Marefcalli officium exequeretur, sub Ioanne Lebrezio & Catharinâ, à Ferdinandi Aragonij Ducibus captus, obiit in carcere ad Septemmanças.

Veterum Aragoniæ atque Bizcayæ Comitum series.

C A P V T XVII.

ARAGONIÆ Comites, ab antiquis historicis vel ignorati, vel neglecti, beneficio authoris Anonymi Annal. Aragonensium, primùm emerferunt. Illo enim tradente *Aznarij* eiusque filij *Galindi* notitiam habuimus. Tertium autem Comitem *Fortunium-Eximini*, Caroli Nauarræ Principis diligentia, è taciturnitatis & obliuionis caligine eduxit. His insuper tres alios *Eximinum Azenarij*, *Eximinum-Garsie* & *Garsiam-Azenarij* adiunxit Beuterus, quem secuti sunt recentiores ferè omnes; sed cum nullis idoneis monumentis caueat, nec vetustus aliquis author hic fidem suam interponat, Vereor vt non satis sit firmitatis in singulari istius nouitij Scriptoris testimonio, ad tres istos Principes viros, in huius possessione Comitatus retinendos: & vt verum sit eos reuera Comites Aragonenses extitisse, in ordine tamen successionis, atque in ætatibus ipsorum designandis falsum fuisse Beuterum ambigi non potest. De tempore postea viderimus: Ad ordinem quod spectat, patronymicum *Aznarij*, *Ximino* & *Garcie* additum, vtrumque *Aznarij* filium fuisse antiquitatis Hispanicæ gnaris facilè persuaserit; Cum tamen alterum *Galindi*,

5. Philippus 2. Petri filius vel, vt aliorum est sententia, frater quintus Nauarræ Marefcallus.
7. Petrus Philippi 2. frater cum Marefcalli officium exequeretur, sub Ioanne Lebrezio & Catharinâ, à Ferdinandi Aragonij Ducibus captus, obiit in carcere ad Septemmanças.

Veterum Aragoniæ atque Bizcayæ Comitum series.

C A P V T XVII.

ARAGONIÆ Comites, ab antiquis historicis vel ignorati, vel neglecti, beneficio authoris Anonymi Annal. Aragonensium, primùm emerferunt. Illo enim tradente *Aznarij* eiusque filij *Galindi* notitiam habuimus. Tertium autem Comitem *Fortunium-Eximini*, Caroli Nauarræ Principis diligentia, è taciturnitatis & obliuionis caligine eduxit. His insuper tres alios *Eximinum Azenarij*, *Eximinum-Garsie* & *Garsiam-Azenarij* adiunxit Beuterus, quem secuti sunt recentiores ferè omnes; sed cum nullis idoneis monumentis caueat, nec vetustus aliquis author hic fidem suam interponat, Vereor vt non satis sit firmitatis in singulari istius nouitij Scriptoris testimonio, ad tres istos Principes viros, in huius possessione Comitatus retinendos: & vt verum sit eos reuera Comites Aragonenses extitisse, in ordine tamen successionis, atque in ætatibus ipsorum designandis falsum fuisse Beuterum ambigi non potest. De tempore postea viderimus: Ad ordinem quod spectat, patronymicum *Aznarij*, *Ximino* & *Garcie* additum, vtrumque *Aznarij* filium fuisse antiquitatis Hispanicæ gnaris facilè persuaserit; Cum tamen alterum *Galindi*,

alterum *Ximini* filium faciat Beuterus. Patronymicum etiam *Ximini* Fortunio additum, hunc *Ximini* filium fuisse arguit potius quam *Garfiæ*, quod credidit idem author. Sed hæc missa facio, piget enim incerta ponere & illorum duntaxat Comitum, de quibus dubitari non potest, stemma hic appono.

Sanctius nobilis Vasco.

Aznarius Comes Vasconia Citerioris, Pompelonensis Regis auspiciis, *Laccam* Mauris eripuit, ibique Aragonensis Comitatus sedem constituit. Obiit anno 836.

Sanctius mortuo fratre, primò Citerioris Vasconia. Deinde totius Gasconia Comes, viuebat anno 850.

Sanctia, *Vxor* Ymnis vel Emenonis Comitis Petragoricensis.

Arnaldus Comes Gasconia anno 864.

Galindus Aznarij Comes Aragonia.

Eximius Aznarij.

Theuda, *Vxor* Bernardi Comitis Riparcienfis.

N. *Vxor* Sanctij-Garfiæ-Pompelonensis Regis.

Endregotus-Galindi.

Fortunius Eximini Comes Aragonensis.

Ximena seu Tarasia, *Vxor* Garfiæ Sanctij Regis Pompel.

Aznarius 2. Comes Aragonensis.

AZNARII primi Aragonia Comitatus genus ab *Eudone* Aquitania Duce repetit lib. 31. cap. 2. Garibayus, in quo se fidem veterum aliquot Cantabria monumentorum sequutum profitetur, quibus, inquit, proditur *Andecam*, nobilem virum, genere Ducum Cantabria ortum, in eâ clade, quam ultimam Rodericus Hispanie Rex à Mauris passus est, cecidisse, relictis filio Hedone vel Heudone & filia Velindâ, Heudonem ductâ in vxorem Aquitania Ducis filia atque herede (vtriusque nomen reticet) illo Principatu positum fuisse liberosque habuisse præter Hunoldum: Vuifarium & Aznarium, patrem alterius Hedonis Vizcayæ dynastæ & alterius Aznarij primi

Aragonie Comitiss, filiam quoque Meninam seu Momeranam Froila Asturiensi Regi in matrimonio collocatam.

HÆC mihi non tam ab antiquo literis consignata videntur, quam recens nata & à sciolo quopiam dum suis coniecturis auctoritatem venatur, partim è vulgaribus Historicis, partim è propriis commentis concinnata: sed, ut ut sunt, cum Garibayus neque ea monumenta ediderit, neque authorem illorum vel ætatem quâ scripta sunt, indicauerit, locum verò, ubi ipsa nactus est, nos etiam præter suam consuetudinem celatos voluerit; quis tam credulus, ut in re tantopere abstrusâ & obscurâ, ab illorum monumentorum fide pendere velit? Addo, illa quæ inibi de *Eudonis* stirpe commemorantur, iis quæ plerique scriptores *Eudonis* æquales, aut ab eius ætate recentes memoriæ mandarunt, planè aduersari. Hi enim cum *Eudonis* liberorum prolixè meminerint. *Aznarium* tamen & *Meninam* seu *Momeranam* nequaquam iis adscribunt, sed alios auctori illius monumenti Cantabricsi, à Garibayo iactati, ignotos *Hattonem*, scilicet, qui à *Carolo Martello* anno 736 in bello captus & in vincula coniectus, deinde iis absolutus, tandem à fratre *Hunaldo* excæcatus fuit, ut veteri Chronico Monasterij sancti Nazarij à *Frehero* edito, & fragmento passionis SS. *Bertharij* & *Athaleni*, quod nuper operâ *Andræ Duchesnij* vulgatum est, continetur. *Remistagnum*, qui anno 769 *Caroli Magni* iussu teste *Fredegario* laqueo vitam finiit: & *Lampagiam* filiam, quam *Aimoni* *CæsarAugustæ* Regi nupsisse legitur in gestis Pontificum Antissiodorensium, quorum excerpta tomo I. veterum *Franciæ* historicorū inseruit idem *Duchesnius*: *Vuifarium* denique *Eudonis* non filium sed nepotem, *Hunaldo* patre prognatum fuisse, docent *Author* passionis

SS. Bertharij & Athaleni, & Ado Viennensis Episcopus. Isidorus Pacensis & Rodericus Toletanus, vterque Hispanus scriptor, cum de obsessâ à *Zamâ* Sarraceno Duce *Tolosâ*, eademque, interfecto *Zamâ*, Eudonis virtute liberatâ verba faciunt, Eudoni solum Gallorum seu Francorum Ducis elogium tribuunt. At enim si is Hispanus gente atque origine extitisset, illud ab indigenis præsertim scriptoribus eo loco prætermitti non decebat: Francum autem vel Gallum fuisse, innuit etiam nominis ratio; Cum *Eudonis* appellatio in Galliâ frequens, in Hispaniâ verò rara & prorsus inusitata fuerit.

IAM ea, quæ de *Aznario* primo *Aragoniæ* Comite eiusque fratre *Hedone Biscayæ* dynasta, in monumentis à *Garibayo* laudatis, celebrantur, falsa esse, ex eo conficitur, quod illorum ætas centum plus minus annis à tempore Eudonis distat (*Garcia* enim *Eneconis Pompelonensis Regis* æquales eos faciunt, monumenta illa, quem post annum 858 Regnum inchoasse supra docuimus:) Vixissèq; *Aznariû* non in Hispaniâ patrio solo extorrem, sed in ipsâ Galliâ & in Ludouici Pij obsequio atque amicitia, ea quæ de ipso Pompelonem anno 824 à Ludouico cum copiis misso, ab auctoribus vitæ Ludouici narrantur, perspicuè ostendunt. Hæc cum ita sint, immane dictu est quot nihilominus & quanti viri *Garibaij* auctoritate ducti, fabulam illam de *Andeca* patre, *Aznario* filio, *Hedone* verò ac *Aznario* 2. nepotibus *Eudonis*, pro veritate amplexi sint. Nos autem *Aznario* patrem dedimus *Sanctium* impulsu patronymico *Sanctij* vel *Sancionis*, quod *Aznarij* fratri, *Sanctio*, tam à D. Eulogio in epistolâ ad *V Villefindum* Episcopum Pompelonensem, quàm ab Authore antiqui Chronici *S. Arnulfi Metensis* manuscr. cuius exemplum apud *Andream Duchesnium* vidi, tribuitur.

buitur. *Sanctium* autem *Aznarij* fratrem fuisse, *Aznariumque* anno 836 decessisse, idem Author testatur his verbis. *Azenarius* citerioris *Hispaniæ* Comes qui ante aliquot annos à *Pipino* desciverat horribili morte interiit, fraterque illius *Sanctius Sanctij* eandem regionem negante *Pipino* occupavit. *Galindum* autem *Aznarij* filium regnantibus *Garfiâ-Simemi* & *Garfiâ-Eneconis*, hoc est ab anno 856 ad annum 867. Comitatu *Aragonix* potitum fuisse, *Fortunium* verò *Ximenonis*, sub eodem Rege *Garfiâ-Eneconis*: *Aznarium* denique 2. sub Rege *Fortunio-Garfiâ*, eundem Principatum possedisse, liquet ex variis illorum Regum diplomatibus, à *Ioanne Brizio Martini* lib. 1. *Histor. Pinnar.* cap. 20. 26. 30. & 42. commemoratis: quorum certè authoritate, sententiam mutare decebat eos, qui *Aragonix* Comitatum *Vrraca*, *Garfiâ-Eneconis*, Regis *Pompelonensis*, uxoris dotem fuisse, eoque matrimonio utrumque Principatum, in vnum coaluisse arbitrati sunt. Vnicum argumentum quo errorem hunc defendere conatus est *Blanca*, ex eo ductum, quod, in diplomate quodam ab ipso vulgato, *Garfiâs Eneconis Rex*, habitâ mentione successorum suorum, *Regum Principum* & *Comitum* nomine eos designat, quasi voce *Comitis* se se *Comitem Aragonensem* hîc profiteri voluerit, arguit *Blancam* parum attendisse ad veterem scribendi modum librariorum, qui non rarò diplomata Regia consimili orationis genere concludere soliti erant: duo aut tria hic apponam exempla, plura occurrent, quibus antiqua monumenta evolvere volupè erit. *Garibayus* lib. 22. cap. 19. tabulas exhibuit *Garfiâ Tremuli Regis*, quæ formulam donati ab eo Rege *Sancti Æmiliani Cænobitis*, ærâ 1035, *Alenfonij* annis perscriptam gerunt. In fine autem earum, hæc

verba sub nomine Regis posita sunt. *Si quis Verò Regum
vel Comitum aut Principum, vel quilibet ex genere nostro
seu quilibet surrogata persona in aliquo donationem nostram
dirumpere tentauerit &c.* Rex Sanctius maior apud Sandouall. Catal. Episc. Pompelon. fol. 33. in tabulis illis
quibus *sancti Sebastiani monasterium in Ipuscuâ situm
Legerensibus fratribus ærâ 1052 largitur, Si quis tamen,
inquit, ex successoribus nostris quod fieri minimè credimus
Episcopus, Rex, Comes, Vicecomes, Princeps, vel alia
&c.* Ferdinandus primus Castellæ Rex proprio diploma-
mate in vsum Monasterij Arlanzæ grâ 1110 exarato,
apud Anton. Yepem in Append. tom. I. num. 31. *De
modo ergo si (quod absit) aliquis homo de quavis progenie
Rex aut Comes vel aliqua potestas, vel aliqua persona ho-
minum voluerit diffacere hoc nostrum testamentum &c.*
Alfonfus Ferdinandi filius alio diplomate grâ 1026. quo
fines Oxomiensis & Aucensis diæceseon declarantur, teste
Garfiâ Loaysâ notis in vetera Hispaniæ Concilia. *Si quis
Archiepiscopus, Episcopus, Rex, Comes, Princeps aut ali-
qua potestas seu qualibet Ecclesiastica secularisue persona
definitionis huius paginam pertinaci audaciâ violare vel in
aliquo infirmare tentauerit &c.*

CÆTERVM Theudam Aragoniam Bernardo Ripacur-
ciensi Comiti nuptam, quam patre Galindo natam credi-
dit Çurita, vt in familiâ potius Aznarij ponerem, effecit
temporum ratio, quæ ipsam nulli alij Comiti Arago-
nensi, præterquam Aznario adscribi patitur: Vrracam
autem Garcia-Eneconis Pompelonensis Regis uxorem,
quam pariter Aragoniæ Comitum genere ortam fuisse
tradidit Beutherus, Sanctij Gasconie Comitum, Aznarij
fratris filiam fuisse suspicor, indèque Sanctij nomen in
familiam Pompelonensium Regum inuectum, Tuttam

denique Sanctij Garcia 1. huius nominis Pompelonensis Regis uxorem Aznarium 2. patrem habuisse, è patronymico *Aznarij* in vetustis tabulis ipsi addito, conici alibi monui.

Biscaya Comites.

BISCAYÆ Comitum origo dubia, series verò, ad Sanctij vsque maioris Pompelonensis Regis tempora, incerta est: Nam quæ de nuptiis patris *Lupi* cognomento *Çurie* cum Regis *Scotie* sorore, & de Ordonij Alfonsi III. Asturiensis Regis filij exercitu à Vizcaynis ad *Paduriam* in *Viscaya* cruentâ cede profligato narrant, vnde *Arrigoriaga* nomen (quod Latina significatione locum cruentû sonat) illi loco hæserit, fabulâ sapiunt, nec vllius veteris scriptoris testimonio confirmatur. Reliquorum verò fides, quæ de *Çurie* posteris Bizcaiæ Comitibus, *Enecone-Lupi* (qui Sanctij Maioris Regnum attigit) antiquioribus commemorari solent, authores partim historiam generalem, quæ Regi Alfonso x. adscribitur, partim Lupum Garciam Salazarij, Petrum Portugalensem Comitem & H. Apontem appellant, cum nec cætero qui sibi satis constant: ipsi enim *Çuriæ* (quæ vox Vasconicâ linguâ *Candidum* significat) quidam *Lupi*; alij Fortunij nomen assignant. Eius verò filium quidam *Mansum Lupi* alij *Nunium*, alij *Fortunium* nuncupant: Huic autem successisse perhibent filium *Eneconem Lupi*, cognomento *Exquerram*, hoc est *Scæuam*, quem nihilominus patronymicum nomen, *Lupo* non autem *Manso*, nec *Nunio* aut *Fortunio* patre genitum fuisse ostendit. *Eneconi* heredem subiiciunt filium *Lupum* cum *Didaci* vel *Ortizij* patronymico, neutro (siquidem verè Inici filius fuit) ipsi consentaneo. Huic rursus filios adiudicant binos, alterum ex legitimo coniugio patris procreatum nomine

Sanctium; alterum naturalem tantum *Eneconem* appellatum, cognomento etiam *Ezquerram*, cui repudiatis, ob teneram & imbecillam ætatem, Sanctij fratris præmortui liberis *Enecone* & *Garsia* (hunc quidam *Fortunium* alij *Lupum* vocitant) Comitatum à Vizcaynis delatum, filiis autem Sanctij, *Eneconi*, *Lodij Vallem*, *Garsie* verò *Horosci pagum* contributos fuisse pro certo creditur. Nec illud prætermittendum, ea quæ ab iisdem authoribus de *Çuria*, cum *Dalda Sanctij Estunigui*, *Durangi Reguli* filiâ, & de utrâque ditione, *Biscayæ* & *Durangi* eo matrimonio in vnam redactâ atque concretâ tradita sunt, falsa esse ex hoc intelligi, quod longo post interuallo, *Durangi* ditionem à *Biscayæ* dynastiâ separatam, & propriis Comitibus subditam mansisse exploratum est: vetustæ enim extant Tabulæ teste *Garibayo* lib 22. cap. 30, quibus ærâ 1091, anno nimirum Christi 1053 Kal. Feb. *Munium-Sanctij*, *Durangi* Comitem, eiusque uxorem *Legunciam* in Cœnobium *S. Augustini Echauarrij* dictum (cuius situs vnâ tantum leucâ, *Durangi* oppido distat) non pœnitenda munera contulisse testatum relinquitur. De reliquo, non desunt, qui longo etiam ante *Çuriam* interuallo, *Biscayam* Comites habuisse affirmant, editis etiam nonnullorum nominibus, *Arduzia* nimirum, siue *Andeza*, *Adarij* seu *Hedonis* vel *Heudonis*, *Zenonis* ac *Belli*, quos tamen, cum nullis tabulis aut argumentis confirmentur, in nostrum stemma admittere religioni habui. Itaque, omissis ambiguis, ad certiora progredior, & *Vizcayæ Principum* stemma à *Lupo*, *Eneconis* patre, qui *Sanctio* Maiori Rege claruit, auspikor.

Lupus Eneci claruit circa annum 1000.

Enecus Lupi: <i>Vxor</i> Toda.	Garsea.	Galindo.	Mencia.
Lupus-Eneconis : <i>Vxor</i> Tido filia Didaci Aluari.	Sanctius mortuus ante patrem.	Garcias.	Galindus.
Didacus-Lupi Farenfis : <i>Vxor</i> Amelia vel Almenzina filia N. Dynastæ oppidi S. Ioannis ad imam Pyreneum in Vasconia.	Sanctius- Lupi.	Tota.	Sancia. Tarafia.
Lupus-Didaci : <i>Vxor</i> Mencia Arix Comitiss filia.	Sanctius Didaci.		
Didacus-Lupi : <i>Vxor</i> Tota filia Petri Roderici Aqagæ.	Gonçalvus- Lupi.	Vrraca-Lupi, <i>Vxor</i> Ferdinandi Legionensis Regis.	
Lupus-Didaci: <i>Vxor</i> Vrraca Alfonfi Legionis Regis, ex Agnete Mendoçana nobi- lissima fœmina, filia.	Petrus- Didaci.	Hurraca Didaci: <i>Vxor</i> i Co- mitiss Aluari Larani, postea Roderici-Didaci, filij Didaci- Ximeni, Camerorũ domini.	Maria : <i>Vxor</i> Gundissalvi Larani.
Didacus-Lupi, <i>Vxor</i> Constan- cia soror Ga- stonis Viceco- mitiss Bearnen- sis.	Sanctius caput stirpis Ayala- rum.	Alfonfus à quo or- ti dyna- stæ Ca- merorũ.	Lupus, <i>Chico</i> , id est exi- gus, author gentis Cam- pensũ Pro- cerum.
			Mencia, <i>Vxor</i> Sã- ctij Ca- pelli Por- tugall. Regis.
			Ex concubina Totã Sanctaga- tana Salzedia. Didacus-Lupi Salzedius.
Lupus-Didaci, <i>Vxor</i> Ioanna filia Infantis Alfonfi, Molinæ do- mini & Teresæ La- ranæ coniugis.	Didacus-Lupi Comes Viz- cayç post mor- tem Didaci, fratris filij.	Vrraca-Di- daci : <i>Vxor</i> Ferdinandi Roderici à Castro.	Teresa, <i>Vxor</i> Ioannis Nu- nij Laræ domini.
Didacus-Lupi obiit sine liberis.	Maria-Didaci, <i>Vxor</i> Infantiss Ioannis Sanctij 4. Castellæ Regis fratris.		

LUPVS, cum *Eneci* patronymico, inter Proceres Gar-
siæ Tremulo & Sanctio maiori Regibus adstantes, no-
minatur in variis diplomatibus Monasterio sancti Æmi-
liani reconditis, quibus anni 996, 1008, 1015, & 1020
adscripti sunt, testibus Sandouallio in comment. rer. illius
Monasterij §. 41. 43. & 44. & Garib. lib. 12. cap. 18.
In vnico eorum Regij Stabuli Præfecti, in binis verò
Buticularij hoc est Regij poculi administratoris titulum

sustinet : liberos reliquit *Enecum-Lupi*, *Garfiam-Lupi*, *Galindum-Lupi* & filiam *Meniam-Lupi*, quorum nomina è tabulis, ab *Eneco filio* natu maiore anno 1076 obfignatis, quæ à Sandouallio eodem commentario §. 66. exhibentur, eruimus.

ENEKI-LUPI memoriam, ab ærâ 1054, quæ ad annum Christi 1016 spectat, orditur idem Sandouallius in stemmate Harenfium Procerum, ex tabulis, vt. ait, Monasterij Oniensis à Sanctio Castellæ Comite scriptis: In aliis tabulis illius Cœnobij ærâ 1055 & grâ 1058, quæ annis Christi 1017 & 1120 competunt, factis, *Comitis Alabensis* nomenclaturam *Eneco* affingi, idem auctor est. Aliæ tamen extant tabulæ eiusdem Cœnobij, ab Antonio Yepê in Appendice tomi 5 Chronici Benedictini editæ, quibus *Enecus, Vizcayensis* Comitis titulo insignitur. Ex vxore *Toda* filios suscepit *Lupum-Eneconis*, *Sanctium-Eneconis* (qui superstitibus parentibus diem obiit) *Garfiam-Eneconis* & *Galindum-Eneconis*, quemadmodum veteri monumento Monasterij sancti *Æmil.* apud Sandoual in commentario supra citato §. 60. edocemur. Vixisse *Enecum* ad annum 1076 ex variis illius Monasterij tabulis constat,

LVPVS-ENEKI 2. ex vxore *Tido* filiâ *Didaci Aluarefij Auca* & *Petrosi* Præfidis (à quo *Didaci* nomen in *Biscayæ* Comitum familiam fluxit) filios reliquit *Didacum-Lupi* & *Sanctium-Lupi*, filias verò *Totam*, *Sanctiam* & *Tarasiam*, testibus aliis tabulis sancti *Æmil.* à Sandoualio §. §. 73. & 76. commentarij rer. illius mon. recitatis. *Lupi* vitam ad annum 1093 durasse aliis monumentis eiusdem Monasterij probatur. Præter *Biscayæ* Comitatum, quem iure hæreditario à patre acceperat, *Alauæ* quoque atque *Ipuscme* Præfecturam illum administrasse

didici ex his ipsius verbis à Sandouall. §. 71. comment. rer. sancti Aemil. perscriptis. *Ego senior Lope Eneconis proles de Comite Eneco Lopez dominante Biscabia & Spuzcua & Alaba, confirmans mis hermanos Garcia Inigues y Galindo Yñigues.* Idem, quod ad Ipuscuam spectat, probatur ex aliis monumentis, quorum meminit is author in vita Alfonsi 6. fol. 67.

DIDACVS-LVPI, Lupi-Didaci filius ac hæres, sub *Alfonso Arragonio & Vrracâ* eius vxore Castellæ Reginâ, *Najare & Granonis* Præfecturam meruit, *Harenfis* quoque cognomen Princeps in hanc familiã intulit, quemadmodum à Sandouallio in stemmate Harenfi est demonstratum. Huius memoria in vetustis monumentis ab anno 1110 ad annum vsque 1114 occurrit, ipsius toro iunctam fuisse filiam dynastæ oppidi *sancti Ioannis ad imum Pyreneum*, in Vascitaniã, refert Lupus Gasias Salazarius & alij ferè omnes, qui de rebus Vizcayæ scripserunt: Puellæ autem nomen solus edidit doctor Salazarius Mendoçanus in lib. origin. dignit. Secular. Castellæ, aitque fuisse dictam *Emiliam* seu *Almencinam*, quæ in eo coniugio liberos genuit *Lupum-Didaci & Sanctium-Didaci*: Tertium præterea filium fuisse *Didaco*, nomine *Egidium* siue *Gillum-Didaci* colligere mihi videor, ex quodam monumento Cænobij sancti Aemil. apud Sandouall. §. 81. quod æram 1175 habet adscriptam, in eo enim factâ *Lupi Comitis Didaci filij* mentione, additur illico nomen *Gillij fratris Comitis Lupi Didaci*.

LVPI-DIDACI, eiusque fratris *Sanctij-Didaci* nomina expressa sunt tabulis donationis cuiusdam ab *Alfonso* Castellæ Rege *Vrracæ filio* Cænobitis sancti Aemiliani, anno 1134 factæ, teste Sandouall. §. 81. *Sanctius-Didaci*

anno 1165 *Tobie* archi, eiusque ditioni præerat. *Lupus* inter nobilissimos Castellæ Proceres diu inclaruit, *Najara* etiam atque *Castellæ veteris* præfectura insignis, atque egregie perfunctus. Ex vxore *Mencia*, *Aric* Comitis filia, suscepit *Didacum-Lupi* & *Gonçaluum-Lupi*; filiam verò *Vrracam-Lupi*, *Ferdinandi* Legionensis Regis, huius nominis 2. coniugio nobilitatam (quam ex eo matrimonio *Sanctium* & *Garfiam* peperisse, auctor est *Lucas Tudensis*) & aliam quæ *Munioni Hinojose* domino nupsit, vnde natus *Martinus-Munionis*, qui sub *Didaco Comite* patruo, in bello Sarraceno, quod ad *Muradalem* & ad *Nauas Tolose* gestum est, meruit, teste *Roderico Toletano* lib. 8. cap. 7. Duos ad hæc alios filios habuit *Lupus*, si *Garibayo* lib. 24. cap. 14 id asserenti, credimus, *Lupum-Didaci Episcopum Segouiensem* & *Martinum-Lupi*: Filiam insuper, *Garfias Euguius*, in *Chronico Nauaræ*, nondum typis vulgato, *Lupo* adscribit *Gaufredam Garfiæ Ramiri Nauarrorum* Regis, vt putat, vxorem: de qua tamen plerique meritò dubitant: *Petrus* autem *Portug. Comes*, *Lupo* vxorem fuisse scribit *Aldonçam*, *Roderici-Ferdinandi à Castro* & *Stephaniæ Trauañæ* filiam, matrem, inquit, *Didaci-Lupi* & *Vrracæ-Lupi*. Obiit *Lupus* pridie Nonas Maij anno 1166.

DIDACVS-LVPI, præter paternas & auitas dignitates *Vexillarij Castellæ* munus obtinuit, quod exinde in eius posteros perpetua penè serie propagatum est. Memorando illo prælio, quod ad *Nauas Tholose*, anno 1212 factum est, strenuam, præ ceteris Castellæ Principibus, pro salute Hispaniæ & re Christiana nauauit operam, & tertium post annum, quam ibi pugnatum est, vitæ finem fecit. In *Totæ*, *Petri Roderici Azagræ* filiæ, coniugio nati sunt ei *Lupus-Didaci*, *Petrus-Didaci*, *Vrraca* (quæ mor-

tuo priore marito *Alvaro Larano*, cum *Roderico Didaci-Ximeni Camerorum* domini filio nuptias iteravit) & *Maria* vxor *Gundiffalvi Larani*. Aliis tamen placet *Didaco* vxorem tribuere *Mariam* Comitis *Manrici* seu *Amalarici Larani* filiam, impudicitix nomine famosam, vt à *Petro Com. Portug.* in genealogiis Hispanicis, à *Ferdinando Petri Guzmanio* in *Valerio Scholaſtico* & ab *Ambros. Morali* lib. 17. cap. 16. *Histor. Hispan.* fuit obſeruatum.

LUPVS-DIDACI, *Biscayæ Comes*, *Caſtellæ Vexillarius* vxorem duxit, (ſi *Lupo Garſiæ Salazario* fidem habemus) *Guillermam Ferdinandi* huius nominis 3 *Legionenſis Regis* fororem, atque in dotem accepit *Orduñiam* & *Valmaſedam*. Præſtat tamen *Lucam Tudenſem* auctorem ſequi, qui *Vrracam Alfonſi Legionenſis Regis* ex *Agnete* nobiliſſimâ fœminâ (quam nonnulli *Mendoçanæ* gentis fuiſſe ſcribunt) filiam, *Lupum* in matrimonio habuiſſe prodidit. Ex huius puerperio proceſſerunt clariffimæ totâ *Hiſpaniâ* familiæ *Ayalanorum*, *Cameriorum* & *Campenſium Carpij Marchionum*: Nam *Ayalani Sanctium*: *Camerorum dynaſtæ Alfonſum*: *Campenſes* denique *Proceres Lupum* cognomento *Chico*, hoc eſt *Exiguum*, *Lupi filios*, generis ſui authores agnoſcunt: Ex venero etiam *Lupi*, cum nobili fœminâ *Totâ Santagatanâ Salsediâ*, complexu, procreatus eſt *Didacus-Lupi Salzedius*. Ex vxore filiam etiam habuit *Menciam Sanctio* 2 huius nominis *Portugalliæ Regi*, cognomento *Capello*, connubio iunctam. Duas præterea adiicit filias *Sandouallius Berengariam-Lupi*, ex *Rade Andradâ*, & *Vrracam-Didaci*: poſtერიorem tamen *Lupi* non filiam ſed neptem, ex filio *Didaco*, fuiſſe author eſt *Ioannes Nunij Villafanus* in *Chronico Regis Alfonſi xi. cap. 75.*

Interfuit *Lupus* expugnationi Baetiæ. Annum ipsius obitus notat Petrus Comes Portug. 1236, diem verò XVII. Kalend. Decembris.

DIDACVS-LVPI, *Lupi-Didaci* Comitis filiorum natu maximus, Ferdinando 3. Legionensi & Castellano Regi in obsidione *Hispalensis* ciuitatis fidē & militarem industriam suam probauit: Eo verò decedente, totum se à Rege Alfonso X. ipsius filio & successore abalienauit, & mutato solo non ita multò post, anno nimirum 1254. IV. Non. Octob. in thermis Bañariensibus extinctus est: liberos suscepit ex vxore *Constanciâ*, *Gastonis Vicecomitis Bearnensis* sorore, *Lupum-Didaci*, *Didacum-Lupi*, *Vrracam Didaci*, *Ferdinando Roderici à Castro* nuptui collocatam & *Tarasiam Ioannis Nunij*, *Laræ* domini coniugem.

LV PVS-DIDACI, *Biscayæ* Comes, post patris *Didaci-Lupi* mortem *Sanctium* 4. Alfonsi Regis filium in sceptro Castellæ, à manibus parentis superstitis, & ab expectatione filiorum *Ferdinandi fratris natu maioris* præmortui, abducendo, laborantem enixè iuuuit, & tandem voti compotem effecit: postmodùm tamen ipsum *Sanctius*, ex clandestinâ suspicione sibi inuisum, *Alfari* interfici mandauit, eiusque generum, *Ioannem Infantem*, fratrem suum in custodiam dedit: Consobrinum verò *Didacum-Lupi*, *Camporum dominum*, propriâ manu peremit. Acta sunt hæc æra 1926. anno nempe Christianæ salutis 1285. quemadmodum *Gaufridus Archidiaconus Toletanus*, qui *Roderici* eiusdem ciuitatis Episcopi historiam est prosequutus, cap. 221. scriptum reliquit. *Lupus* ex vxore *Ioannâ* filiâ *Infantis Alfonsi*, *Molinæ* Reguli, procreauit, *Didacum-Lupi* & *Mariam* quæ *Ioannis Castellæ Infantis*, *Alfonsi X. filij*, toro, anno 1285. iuncta est.

DIDACVS-LVPI, *Lupi-Didaci* filius, paternâ cæde grauitèr commotus, omne erga *Sanctium Regem* obsequium exiit, séque in Aragoniam cum *matre Ioannâ, sorore Mariâ & patruo Didaco-Lupi* recepit: Rex autem protinus *Biscayæ Comitatum* cæterasque ditio- nes, ad Didacum spectantes, sub ius imperiumque suum coëgit.

DIDACVS-LVPI, post fratris filium *Didacum Lupi*, in Aragoniâ anno 1309, sine prole extinctû, cum Regi reconciliatus esset, *Biscayæ Comitatum*, ab eo iure optimo tenendum accepit (exclusa inde *Mariâ, Didaci mortui, sorore* atque hærede legitimâ) eoque titulo se, quoad vixit, pro Comite *Biscayæ* gessit: Vxor illi fuit *Violanta, Sanctij Regis soror*, quam, procurante ipso *Sanctio*, duxit ærâ 1319, teste *Gaufredo* cap. 220. supplementi *historiæ Roder. Tolet.* nondum typis excusi. Ex hoc matrimonio nati sunt *Didaco* filij *Lupus & Ferdinandus*, quia nonnullis *Philippus* dicitur, fuitque pater *Didaci & Petri Harensium*.

DIDACO vitâ functo, *Principatus Biscayæ*, ad *Mariam* ipsius fratris filiam, *Ioannis Castellæ Infantis* vxorem, rediit, quem illa postmodum vnico filio *Ioanni Cocliti* nuncupato transcripsit: hic verò, ex vxore *Isabellâ, Alfonsi Portugalliæ Regis* filia, procreauit *Mariam*, quæ post fata parentum, *Ioannis-Munionis, Laræ Reguli*, coniugium nacta est: vtriusque genus ac progeniem subiecta tabella declarabit.

Ioannes-Munionis Laræ Regulus: *Vxor* Teresa, Didaci-Lupi 3. huius nominis Biscayæ domini & Constantiæ Bearnix filia.

Ioannes-Munionis: *Vxor* Isabella filia Blancæ à Molinâ caruit liberis.

Ioanna nupsit Ferdinando Cerdano, alterius Ferdinandi Cerdani filio, Alfonsi X. Castellæ Regis nepoti.

Margareta Cœnobiti-
cæ vitæ ad-
dicta.

Blanca nupta
Ioanni Manucli.
Ioāna-Manuelis
Vxor Henrici 1.
Castellæ Regis.

Ioannes, qui ex aui
materni nomine pa-
tronymicū *Nunij* vel
Munionis assumpsit.
Vxor Maria Harenfis
Biscayæ domina.

Maria *Vxor* 1. Caroli Ebroi-
censis, Comitis Stampensis:
postea eo vitâ functo Caroli
Valesij Alensoni Comitis,
ex utroque marito liberos
reliquit.

Nunius de-
cessit in te-
nerâ ætate.

Ioanna Biscayæ domina,
Vxor Telli fratris natu-
ralis Henrici 1. Castellæ
Regis caruit liberis.

Isabella: *Vxor* Ioannis Infantis Aragonij.

Florentia domina Biscayæ, nupta Petro
Bearnio.

Petrus.

Adriana.

IOANNES Infans Castellæ, *Biscayæ Comes*, Mauris Granatæ Regnum occupantibus, bellum inferens, moritur circa annum 1320: *vxor* Maria Harenfis Monasterium *Peralis*, post viri mortem, pietatis studio ingresa, ibi multis annis viduitatem seruauit.

IOANNES Comes Biscayæ, *Ioannis Infantis Castellæ & Mariæ Harenfis* filius vnicus, cum crebris rebellionibus & liberiori, quam subditum deceret, contumaciâ, *Alfonsi XI. Regis* odium in se concitasset, anno 1324. *Taurum* (vbi tunc Rex morabatur) ab ipso, proposito sororis coniugio, veluti illicio quodam euocatus, illicò iussu Regio trucidatur. *Biscayæ* Comitatum & alias arces atque oppida, quæ Ioannes iure patrimonij possederat, Rex armis recipit, atque fisco addicit: *Biscaya* tamen post aliquot annos *Ioanni-Munionis Larano, Mariæ*, Ioannis interempti filia, viro restituta fuit.

IOANNES-MVNIONIS siue *Nunij*, *Laræ* Regulus, *Ferdinandi Cerdani & Ioannæ-Nunij*, *Laræ* dominæ, filius, *Mariam Ioannis Biscayæ domini filiam unicam*, *Baionæ* in *Vasconiâ Aquitanicâ* (quo illa, post cædem *Ioannis* parentis, abducta fuerat) anno 1329 in matrimonium duxit, indèque vxorio nomine se *Biscayæ Comitem* dixit: *Vexillarij* munus maiorum exemplo in *Castellâ* gessit. Decessit ex morbo anno 1350, relictis ex *Mariâ* liberis *Nunio* vel *Munione*, bienni: *Ioannâ*, quæ *Telli*, *Petri Castellæ Regis fratris*, non iusto matrimonio nati, coniugium adeptæ est & *Isabellâ* quam *Ioanni Aragonio Infanti*, propinquo suo, vxorem Rex dedit, vnde nata *Florentia*.

NUNIO, in ipsis pœnè vitæ primordiis, mortuo successit *Ioanna*, soror natu maior: at post aliquot annos cum *Tellus*, vir *Ioannæ*, *Henrici* fratris *Transtamaræ* Comitis factioni, contra *Petrum* Regem nomen dedisset, placuit Regi, exauctorato *Tello*, *Isabellam* aliam *Nunij* sororem, eiusque virum *Ioannem Infantem*, ad procurationem *Biscayæ* Comitatus vocare, fraudulenter tamen id factum, docuit insequuta breui, authore Rege, *Infantis* cædes & inclusa in custodias *Isabella*: cuius filia *Florentia*, post patris necem, fugâ sibi consuluit & *Pyrenæum* transgressa *Gastonis Phæbi* *Bearnensis* Reguli se fidei permisit: à quo perhumaniter accepta & diu comiter habita, mox arctissimo affinitatis vinculo sese ei deuinxit, celebratis cum *Petro* eius fratre naturali nuptiis, quarum beneficio cum, non ita multò post, possessionem *Biscayæ* recuperasset, maritum consortem potestatis effecit, duosque ex eo procreauit liberos, *Petrum* & *Adrianam*. Plura de his edisserit *Ioannes Frossartes* tom. 3. cap. 8. historię illius sæculi.

FLORENTIÀ eiusque liberis extinctis, Henricus Rex prætextu *Ioannæ* vxoris, filix *Blancæ Larane*, quæ à Comitibus Biscayæ genus ducebat, illam regionem inuasit atque in posterum Castellæ Regno confusam manere iussit.

NOTITIÆ

VTRIVSQUE VASCONIÆ

LIBER TERTIVS.

In quo speciatim de Vasconibus Aquitanicis agitur.

*Quo tempore ex Hispaniâ in Aquitaniam migrarint
Vascones, de plurimis excursionibus ab ipsis in agrum
Aquitanicum factis, & de variis ex eo illorum
cum Francis dimicationibus.*

CAPVT I.

VASCONES olim citra Pyrenæum in Hispaniâ sedes habuisse primo istius operis libro dixi, neque de eo vlla inter doctos controuersia est. Sed quo tempore inde in Aquitaniam migrauerint, difficilem quæstio hæc habet explicationem: Iosephus Scaliger lib. 1. Aufon. lection. cap. 6. *Cantabros* ait & *Vascones*, qui antea ultra Pyrenem in Hispaniâ erant, à *Messalâ* victos, penetrato Pyrenæo, sedes ibi posuisse, vbi *Tarbelli* sunt; in quo tamen coniecturâ aberrare

summum virum, inde liquet, quod Strabo, Ptolemæus
 & Plinius, *Messalâ* ætate posteriores; utramque gen-
 tem *Vasconum* & *Cantabrorum* in *Hispaniâ*, non autem
 in *Aquitaniâ* collocant: neque vllus præterea auctor ex-
 tat, qui alicuius belli à *Messalâ* aduersus illam gentem
 gesti meminerint. Noui Tibullum elegiâ 8. lib. 1. trium-
 phos à *Messalâ* de *Aquitanis* victis actos, celebrasse: De
Vasconibus tamen & *Cantabris*, nullum inibi verbum
 extare fatebitur, quisquis elegiam illam perlegerit. Ni-
 hilo sanior eorum opinio est, qui *Pompeium* narrant, cum
Vascones in *Hispaniâ* bello superasset, novos motus ab
 inquieto & indomito populo veritum, solum mutare,
 & in eam *Aquitaniæ* partem secedere eos coëgisse, vbi
 nunc *Conuenæ* habitant, indeque vrbi *Conuenicæ* nomen
 datum: Nam hæc quoque sententia cum nullius Scri-
 ptoris, *Isidoro Hispalensi antiquioris*, testimonio fulcia-
 tur, & veteres æquè geographos habeat aduersos (qui
 similiter post *Pompeij* tempora, *Vascones* in *Iberia* sta-
 tuunt, nec vllum istius nominis populum in *Aquitaniâ*
 agnoscunt) pari cum priori facilitate conuellitur. *Aqui-*
taniæ autem gentem, *Conuenas*, non à *Vasconibus*, vt
 credidit *Isidorus*, sed à *Vectonibus Arrebacis* & *Celtiberis*,
Hispaniæ citerioris populis, genus duxisse, docuit nos
D. Hieronymus lib. aduersus *Vigilant.* cap. 2. in quo de
hæresiarchâ illò hæc profert. *Nimirum respondet generi*
suo ut qui de latronum & Conuenarum natus est semine,
quos Cnæus Pompeius edomitâ Hispaniâ & ad triumphum
redire festinans, de Pyrenæi iugis deposuit, & in vnum op-
pidum congregauit, unde & Conuenarum vrbs nomen acce-
pit. Huc usque latrocinetur contra Ecclesiam Dei, & de
Vectonibus, Arrebacis, Celtiberisque descendens, incurset
Galliarum Ecclesias, portetque nequaquam vexillum Christi
 sed

sed insigne diaboli. Equidem ad *Gratiani* vsque Imperatoris tempora *Vascones* propriis finibus se continuisse, eamque *Aquitaniæ* partem, quæ postea ab iis occupata fuit, à *Tarbellis* ipsis, veteribus illius oræ incolis, habitatam fuisse, colligere ex *Ausonio* poetâ licet, qui *Gratiano* imperante vixit: is enim epistolâ 23. ad *Paulinum Calagurri* *Vasconiæ* vrbe, vt putabat, commorantem scribens, *Pyrenæo saltui* quâ *Galliam* spectat *Tarbellorum* regionem statim subiicit his verbis.

Et quando iste meas impellet nuntius aures,
Ecce tuus Paulinus adest, iam ninguida linquit
Oppida Hiberorum, Tarbellica iam tenet arua,
Ebromagi iam tecta subit.

Idem epistolâ 25, ad eundem *Paulinum* scriptâ, *Vascones*, aliâ Regione, ab *Aquitanis*, situ & moribus, longè diuersa, in *Iberiâ* scilicet cõstitisse significat his versibus.

Vertisti Pauline tuos dulcissimo mores,
Vasconis hoc saltus & ninguida Pyrenæi
Hospitia, & nostri facit hoc obliuio cæli
Imprecer ex merito, quid non tibi Hiberica tellus?

At *Paulini* ipsius, *Ausonio* rescribentis, proxima carmina, eundem populum id temporis in *Iberiâ* habitasse, clarius etiam ostendunt.

Quid tu mihi vastos
Vasconiæ saltus & ninguida Pyrenæi
Obiicis hospitia? in primo quasi limine fixus
Hispanæ Regionis agam?

Post *Gratiani* verò mortem inclinato & ad interitum incumbente *Romanorû*, in *Galliâ* atque *Hispaniâ*, imperio, & *Pyrenaicâ* præsertim regione ab *Alanis*, *Vandalis*, *Sueuis*, aliisque barbaris nationibus vastatâ, qui biennio ante captam *Romam* à *Stilicone* excitati, transmissis

Rheno, Galliam irruerant & Pyreneum vsque progressi, eiusque obice aliquandiu repressi in vicinas regiones se effuderant, vt testatur Orosius, non difficile fuit *Vasconibus*, bellicosæ, & proferendorum finium suorum cupidæ genti, montano illo tractu, qui Pyrenæis ad Galliam subiacet, armis potiri. Quatenus autem eo impetu processerint, ægrè quis definierit; quid enim certi dici vel afferri posset in re adeò caliginosâ & vetustate nimiâ pœne deletâ? Coniicere tamen licet, præter eam regionem, quam hodierni *Vasci* incolunt, Montana quoque, *Bearnensis Principatus*, necnon *Biggerronum Comitatus*, loca, in *Vasconum* quæstu & incremento fuisse; cui argumento adsunt crebratoto illo tractu, veterum arcium vestigia, in editis montibus, sibi inuicem aduersis, conspicua, & tali ordine disposita, vt ignibus procul sublatis signum vbi quid molirentur hostes momento temporis accipi posset. Planam verò regionem vna cum oppidis munitis, quorum præcipua in illo montium confinio fuere. *Lapurdum* (quæ nunc Baiona) *Benearum*, à quo nomen Bearnensi Principatui accessit, *Bigorra* & *Conuena* (nunc *sanctus Bertrandus*) in Francorum nihilominus Regum potestate fuisse ex variis Gregorij Turon. locis facilè est intellectu: vnde cum tam angustis asperæ & infœcundæ regionis facultatibus numerosa & valida *Vasconum* gens sustentari minus posset, frequentes in agrum *Nouempopulanicum*, *Francorum* imperio obnoxium, excursions facere cogebatur: testatur illud Venantius Fortunatus lib. 10. cap. 22. vbi *Galactorio Burdigalensi Comiti* dignitatem *Ducis* deprecatus, causam hanc subiicit.

*Cantaber vt timeat, Vasco vagus arma timescat
Atque Pyrenææ deserat Alpibus opem.*

Idipsum confirmat Gregorius Turonensis lib. 9. cap. 7. his verbis. *Vascones verò montibus prorumpentes in plana descendunt, vineas agrosque depopulantes, domos tradentes incendio, nonnullos abducentes captiuos cum pecoribus, contra quos sæpius Astroualdus Dux processit, sed paruum ultionem exercuit ab eis.* Ante Astroualdum, bellum contra Vascones commouerat auspiciis Chilperici I. Regis *Bladastes Dux*, circa annum Christi 581, sed nullâ, in eo, re memorabili gesta, ipse nihilominus, vitam & maximam exercitus sui partem amiserat, testibus eodem Gregorio lib. 6. cap. 12. & Fredegario in Hist. Francorum Epitomata cap. 87. Euentustandem probauit, strenuum & magnanimum populum, non nisi Regiis armis vinci posse: itaque circa annum 607 à *Theoderico & Theodeberto* Regibus qui, victo acie *Clothario* in potiori Galliæ parte, maximè in Aquitaniâ, rerum potiebantur, bello tentatur, & tantæ potentiæ ac maiestati impar, eorum Imperium perferre, tributa pendere, & Ducem nomine *Genialem* accipere cogitur, vt narrat idem Fredegarius cap. 21. Chronici, quod iussu Childebrandi Comitis, Pipini Regis patru, edidit. Non tamen diu in officio mansere *Vascones*, sed circa annum 627, consilio *Senoci Elufani Episcopi*, ipsiusque patris *Palladij*, à *Clothario* Rege deficiunt, vt ex eodem Fredegario cap. 54. illius Chronici colligere licet. Anno verò 632, à *Chariberto*, *Dagoberti* fratre, *Aquitaniæ Rege*, iterum domiti & in ordinem redacti sunt. Sed mortuo, paulò post, *Chariberto*, cum anno 636, spreto *Dagoberti* imperio, rapinis & assiduis direptionibus vicinam regionem infestarent; *Dagobertus*, collecto è *Burgundionibus* exercitu copiosissimo, eoque lectissimis tribunis atque militibus instructo, *Chadoinum*, strenuissimum & rei mili-

raris peritissimum Ducem, illis præficit, qui *Vascones* durissimo bello persequitur, eorumque agris vastatis ædificiisque incensis, ad prælium allicit, quod illi tamen principio alacriter iniissent, postea cum se numero longè impares eoque vincendos cernerent, prælio discedere & in tutissima rupium propugnacula se recipere coacti sunt, indeque pacis studio fidem & obsequium Dagoberto polliceri: nec incruenta tamen hæc victoria fuit, siquidem *Arimbertus* vnus è Ducibus Dagoberti, cum parte exercitus non modicâ, in valle *Subola* (quæ hodie *Sola* est) à Vasconibus oppressus interiit.

Ex his Vasconum frequentibus incurfionibus & assiduis direptionibus, in socios Franci nominis, vsurpatis, occasionem Francis sumptam esse crediderim, eam gentem latrocinij infamandi: quod tamen, si ab iis veteri potius instituto, atque exemplo duarum nobilissimarum nationum, quam aliqua prauitate animi, aut insitâ à naturâ in vitia propensione, actum docere possum, facile, ni fallor, hanc maculam ab inimicâ olim gente, illi populo iniustam eluero. Huiusmodi igitur vastationes & direptiones militares à iunioribus præsertim extra patriæ fines factas, apud Hispanos & Germanos, in quotidiano vsu fuisse & in gloriam potius, quam in crimen versas, docent Diodorus Siculus, Cæsar & Tacitus. Diodor. lib. 5. bibliothecæ, ex interpretatione Laurentij Rhodomani. *Peculiare, inquit, quippiam Iberis & maximè Lusitanis in vsu est: Nam qui florida inter illos ætate rei familiaris inopia maximè premuntur, robore tamen corporis & fiducia præstant fortitudinis & armorum viatico instructi in aspretis montium congregantur validisque collectis agminibus, Iberiam incurfantes, prædando diuitias cor-*

radunt & hoc perpetuo magno periculorum contemptu factitant, cum enim leui armatura utantur agilique sint corpore & veloces, non facile ab aliis expugnari queunt. Difficultas equidem locorum & aspretudo illa, patria ipsis habetur. De Germanis verò sic Cæsar lib. 6. de bello Gallico cap. 23. Latrocinia nullam habent infamiam, quæ extra fines cuiusque ciuitatis fiunt, atque ea iuuentutis exercendæ ac desidie minuendæ causa fieri prædicant, atque ubi quis ex Principibus in concilio se dixit Ducem fore, ut qui sequi velint profiteantur, consurgunt ij qui & causam & hominem probant, suumque auxilium pollicentur atque ab multitudine collaudantur; qui ex iis secuti non sunt in desertorum ac proditorum numero ducuntur, omniumque rerum iis postea fides abrogatur. Tacit. lib. de moribus Germanorum. Materia munificentie per bella & raptus, nec arare terram aut expectare annum tam facile persuaseris, quam vocare hostes & vulnera mereri: pigrum quin imo & iners videtur sudore acquirere, quod possis sanguine parare.

De Regione Nouempulanie à Vasconibus occupata & de tempore huius occupationis.

C A P V T II.

POST Dagoberti mortem, quemadmodum se erga posteriores Francorum Reges Pipinum vsque gesserint Vascones, nullus vetustus scriptor memoriæ tradidit: nisi quod haudquaquam eos in fide illorum mansisse cap. 78. Chronici monuit Fredegarius: imò pristinum prædandi & alienos fines inuadendi morem, maiori etiam quam antea conatu, repetuisse, inde probatur; quod Regnante Pipino vniuersam Nouempulaniam, & quidquid

radunt & hoc perpetuo magno periculorum contemptu factitant, cum enim leui armatura utantur agilique sint corpore & veloces, non facile ab aliis expugnari queunt. Difficultas equidem locorum & aspretudo illa, patria ipsis habetur. De Germanis verò sic Cæsar lib. 6. de bello Gallico cap. 23. Latrocinia nullam habent infamiam, quæ extra fines cuiusque ciuitatis fiunt, atque ea iuuentutis exercendæ ac desidie minuendæ causa fieri prædicant, atque ubi quis ex Principibus in concilio se dixit Ducem fore, ut qui sequi velint profiteantur, consurgunt ij qui & causam & hominem probant, suumque auxilium pollicentur atque ab multitudine collaudantur; qui ex iis secuti non sunt in desertorum ac proditorum numero ducuntur, omniumque rerum iis postea fides abrogatur. Tacit. lib. de moribus Germanorum. Materia munificentie per bella & raptus, nec arare terram aut expectare annum tam facile persuaseris, quàm vocare hostes & vulnera mereri: pigrum quin imo & iners videtur sudore acquirere, quod possis sanguine parare.

De Regione Nouempulanie à Vasconibus occupata & de tempore huius occupationis.

C A P V T II.

POST Dagoberti mortem, quemadmodum se erga posteriores Francorum Reges Pipinum vsque gesserint Vascones, nullus vetustus scriptor memoriæ tradidit: nisi quod haudquaquam eos in fide illorum mansisse cap. 78. Chronici monuit Fredegarius: imò pristinum prædandi & alienos fines inuadendi morem, maiori etiam quam antea conatu, repetuisse, inde probatur; quod Regnante Pipino vniuersam Nouempulaniam, & quidquid

terrarum à Pyrenæis montibus ad fluuium vsque Ga-
 rumnam protenditur, *Vascones* veluti proprias sedes
 placidè & tranquillè possedisse ex Fredegario & aliis il-
 lius sæculi scriptoribus colligitur. Vnde etiam *Gasconia*
 nomen illi prouinciæ inditum literâ V in G mutatâ (vt
 in plerisque aliis nominibus accidit) conceditur ab in-
 digenis scriptoribus, Iosepho Scaligero in Notitia Gallie,
 Belleforesto lib. 3. cap. 43. descript. quatuor orbis par-
 tium, & Scipione Duplexio Historico Regio in com-
 ment. rer. Gallic. lib. 4. cap. 16. & in Annalibus in vita
 Clotarij 4. Idem etiam sensit, Burdegalensis scholæ
 decus eximium, Elias Vinerus Sancto, cuius verba è
 commentario in epistol. 25. Ausonij num. 493. hic ad-
 scribere non pigebit. *Vasconum* autem nomen adhuc reti-
 nuerunt in Pyrenæo circa Bajonam Tarbellorum urbem,
 quos *Bascos* vocitamus, lingua & moribus à Gallis & His-
 panis discrepantes. Cæterum quos vetusti scriptores Strabo,
 Plinius, Ptolomæus descripserunt *Vascones*, eorum fines in
 eodem Pyrenæo latius patuerunt, vt qui nunc Guipusqui &
 Nauarri appellantur, olim *Vascones* fuisse videantur, iidem
Gascones, vt idem sunt Guilielmus & Vuilielmus apud
 nos, Galerius & Valerius, Gardo & Vardo: verum qui
 dicuntur in Aquitaniâ *Gascones*, hi sic sunt dicti à Pyrenai-
 cis illis *Vasconibus*, qui saltus suos aliquando egressi, circi-
 ter annum à Christo nato quingentesimum & nonagesimum,
 vt ex Gregorij Turonensis libro nono rerum Francicarum
 colligere mihi videor in mediâ Aquitaniâ confederunt, quæ
 ab ipsis *Gasconia* est cognominata. De tempore autem quo
 primùm *Novempopulanie* possessionem vsurparunt *Vas-
 cones*, variæ sunt doctorum coniecturæ. Idem Scaliger
 in Notitiâ Gallie, hunc populum ait à Pipino primò
 deinde à Ludouico Pio victum & in plana *Novempopu-*

laniæ deductum illi regioni nomen dedisse, sed quo auctore id confirmat vir doctus? Fredegarius & alij vetusti scriptores *Vascones* sub *Vuiafarj* Aquitaniæ Ducis signis militantes à *Pipino* domitos & in fidem receptos fuisse testantur; Nemo tamen hæcenus dixit, iis deuietis; eam regionem colendam à *Pipino* concessam fuisse, quæ ipsis etiam victoribus aut de Rege optimè meritis, summi præmij loco esse potuisset: *Fredegarij* verba ad annum 767 sunt. *Predictus Rex Pipinus usque ad Garonnam accessit, ibi Vascones, qui ultra Garonnam commorantur, ad eius, presentiam venerunt & sacramenta & obsides predicto Regi donant, ut semper fideles partibus Regis ac filijs suis Carolo & Carlomanno omni tempore esse debeant. Et alia multe quamplures ex parte Vuiafarj ad eum venientes & se ditioni suæ subdiderunt. Rex verò Pipinus benigniter eos in suam ditionem recepit.* His autem verbis *Vascones* qui *ultra Garonnam commorantur*, innuere videtur *Fredegarius*, iam tum hunc populum *Novempopulaniam*, quæ *Garumna* fluuio terminatur, incoluisse, quod omni ratione confirmatur testimonio authoris vetusti vitæ *Ludouici Pij*, qui *Caroli Magni* res gestas recensens, & in *Garumna* mentionem delapsus, hunc fluuium *Aquitanorum & Vasconum conterminum* fuisse enuntiat: Vetus membrana Ecclesiæ primariæ *Auscensis* ab eiusdem sacerdote, circa annum 1100, scripta *Clodouci* primi huius nominis Regis temporibus *Vascones*, relictis montibus, *Aquitaniam inuasisse* & interemptis, quos in ea *Provincia* statuerat *Clodoueus*, *Comitibus* & *Vicecomitibus*, alios in eorum locum suffecisse dicitur. *Elias* verò *Vinetus*, loco supra citato, circa annum Christi 590 hæc contigisse arbitratur: sed in designatione temporis neque sacerdotis illius testimonium verum, neque con-

iectura Vineti certa est: siquidem, paulò post, regnante nempe Dagoberto, Vascones Pyrenaicam regionem adhuc tenuisse, necdum in plana immigrasse ex variis antiquorum scriptorum locis constat; quorum duo aut tria hic afferam insigniora; Alterum è Fredegarij chronico, aliud ex authore vitæ sancti Amandi illorum temporum æquali, tertium ex Isidoro Hispalensi. Fredegarius cap. 78. Anno 14 Regni Dagoberti cum Vascones fortiter rebellarent & multas prædas in Regno Francorum, quod Charibertus tenuerat, facerent, Dagobertus de universo Regno Burgundiæ exercitum promovere iubet statuens eis caput exercitus nomine Chadoinum referendarium &c. Et paulò post. In Vasconiam cum exercitu perrexissent & tota Vasconie patriâ ab exercitu Burgundiæ fuisset repleta, Vascones de intermontium rupe egressi ad bellum properant: cumque præliare cœpissent, ut eorum mos erat, terga vertentes, dum cernerent se esse superandos in faucibus Vallium montis Pyrenæi latebram dantes, se locis tutissimis per rupes eiusdem montis conlocantes latitarunt. Exercitus post tergum eorum cum Ducibus insequens plurimo numero captiuorum Vascones superatos seu & ex his multitudine interfectis, omnes domus eorum incensas pecuniis & rebus expoliant. Tandem Vascones oppressi seu perdomiti veniam & pacem à superscriptis Ducibus petentes promittunt se gloriæ & conspectui Dagoberti Regis presentaturos & sue ditioni traditos cuncta ab eodem iniuncta impleturos, fœliciter hic exercitus absque ullâ lesione ad patriam fuerunt repedati. Sed Arimbertus Dux maximus cum senioribus & nobilioribus exercitus sui per negligentiam à Vasconibus in valle Subola fuit interfectus. Vallis Subola cuius hoc loco meminit Fredegarius, & in quâ partim hoc bellum Vasconicum gestum fuit, ea est, quæ nunc contractè vocatur *Sola* in radicibus

radicibus montis Pyrenæi, regione Vascitaniæ sita: illius enim pagi dynastæ *Vicecomites Subolæ* dicuntur in veteri Chartulario Cœnobij Syluæ-latæ, Principatus Bearnensis. Auctor Vitæ sancti Amandi. *Nec multò post cum à fratribus, quos ob animarum curam per diuersa reliquerat loca, rogaretur ut eos presentia sua visiteret & ut verbi sacri pabulo reficere dignaretur: tandem prece accepta peruenit ad eos audiuitque ab eis gentem quamdam quam *Vacceiam* appellauit antiquitas, quæ nunc vulgò nuncupatur *Vuasconia*, nimio errore deceptam, ita ut auguriis vel omni errori dedita, idola etiam pro Deo coleret, quæ gens erga Pyrenæos saltus per aspera atque inaccessibilia diffusa erat loca, fretaque agilitate pugnandi frequenter fines occupabat Francorum: vir autem Domini Amandus eorum miseratus errorem enixè laborare cœpit, ut eos à diaboli reuocaret seruitio. Isidorus Hispalensis Dagoberto ætate suppar lib. 9. originum: *Hi* (inquit, de *Vacceis* quos cum *Vasconibus* confundit) *Pyrenæi iugis per amplam montis habitant solitudinem, iudem & Vascones quasi Vaccones C in S literam demutata.* Sunt etiam qui *Vascones* ab Eudone Aquitaniæ Duce accitos & in ea regione vbi hodie *Gasconia* est, collocatos hariolentur, non alio argumento, quam veteris monumenti Cantabricsi, à Garibayo laudati, quod Eudonis genus à Cantabris ducit, cuius vanitas superiori libro à nobis est demonstrata. Auctor denique vitæ beati *Iuliani Episcopi Bearnensis*, ad *Ebroini* Maioris domus ætatem hoc *Vasconum* facinus referre videtur: quo tempore à *Vasconibus* ait, & ab aliis vicinis populis electum fuisse Principem nomine *Lupum*, Francorum Regno valdè infestū. Hic forsan est *Lupus Dux*, qui *Paulo* contra *Vuambam Gothum Regem*, circa annum 670 suppetias tulit. Ut D. Iulian. Archiep. Toleran. in Hi-*

storiâ Vambæ testatum reliquit. Nec desunt qui, siue
 hunc, siue alium *Lupum* Eudonis patrem fuisse affir-
 ment; aliis contra *Eudonem* non *Lupi*, sed *Bertrandi*
Aquitaniæ Ducis filium fuisse pronunciantibus, quæ om-
 nia veluti incerta & nullis subnixâ fundamentis reiicere
 tutius duco; cum id tantummodo pro certo statui posse
 iudicem, postremorum primæ stirpis Regum temporibus,
 bellicosâ illâ Clodouçi indole exolescente Regibus-
 que ipsis Regni cura Maioribus Palatij delegatâ, locor-
 diæ semet luxuriæque mancipantibus, interiore adhuc
 Galliâ intestinis bellis factione eorum qui summam
 Regni Maioratus Palatij titulo affectabant, vexata: tum
 demum redundantem Vasconum sobolem, captatâ op-
 portunitate sese in Nouempopulanię vberem agrum
 effudisse, ibique sedes fixisse, Præfectis Regiis, qui Pro-
 uinciæ præerant, ad resistendum & ad tantam gentem il-
 lis finibus arcendam parùm idoneis, vel forsan factum
 ideò dissimulantibus, quod ipsi quoque in eâ rerum
 Francicarum perturbatione Præfecturas suas veluti pro-
 prias in perpetuum retinere studerent. Cuius rei non leue
 argumentum est, quod *Eudo* eiusque posterus *Hunnaldus*
 & *Vaisarius* Aquitaniæ Duces in tot grauissimis bellis
 quę cum Carolo Martello, Pipino, & Carolo Magno
 gessere, non alio ferè milite quam Vascone vsi sunt, eius-
 que gentis Proceribus præcipuas sui Principatus ciuita-
 tes atque arces tuendas ac propugnandas permisere, vt ex
 Fredegarij Appendice & priscis Annalibus Francicis à
 P. Pithoço, Marquardo Frehero & Andream Duchesnio
 editis constat. Maiores autem nati Vasconum in Pyre-
 naicâ regione mansisse eorumque posteros esse illos po-
 pulos, qui hodie *Vasci* dicuntur nemini in antiquorum
 historicorum lectione versato in dubium venire posse
 existimo.

De nominibus Vasconum , Vacceorum , Vasculorum & Basclorum , à variis authoribus ad designandos Vascos usurpatis.

C A P V T III.

INTER nomina *Vasconum* & *Vasorum*, nihil interesse præter declinandi rationem libro superiori dixi, idque eò probatur, quod populi illi ad imum Pyrenæum positi, qui hodie æquè Hispanis ac Gallis *Vasci* dicuntur, *Vascones* olim audiebant: Vetus auctor vitæ Ludouici Pij, binis præcipuè locis, illorum populorum meminit: & bella à Ludouico contra ipsos facta commemorat: in quolibet autem eorum non alio quam *Vasconum* nomine eos appellat. Primus locus ad annum 809 pertinet, & his verbis ab illo authore proponitur. *At succedente æstate, accito populi sui generali conuentu (loquitur de Ludouico Pio) retulit eui sibi delatum rumorem quod quedam Vasconum pars iam pridem in deditiõnem suscepta, nunc defectionem meditata in rebellionem assurgeret, ad quorum reprimendam peruicaciam ire publica utilitas postularet. Hanc Regis voluntatem omnes laudibus prosequuntur, nec talia in subditis contemnenda, sed potius seuerissimè rescandanda testantur. Moto igitur & disposito prout oportuit exercitu AQVAS villam peruenit & ut ad se venirent qui infidelitatis insimulabantur iussit. sed illis venire detrectantibus ad eorum vicinia deuenit, cunctaque eorum depopulari manu militari permisit. Ad ultimum cunctis quæ ad eos pertinere videbantur consumptis, ipsi supplices venerunt & tandem veniam perditis omnibus magno promunere meruerunt. Cum Aquas vsque (Tarbellicas intel-*

lige, seu *Augustas*, quæ vrbs hodie *Aeqs* dicitur) Ludouicum processisse, necdum tamen ad hostes peruenisse significet hic author, consequens est, vt per *Vascones* hic *Vascos* intelligamus, non autem *Gascones*; *Aquas* enim *Tarbellicas*, in extremo *Gasconie* Pyrenen versus sitas esse nemo nescit: hanc autem urbem prætergressis, statim occurrit *Vascitania* seu *Vascorum* regio. Posterior locus alterius belli narrationem complectitur anno 816, à Ludouico contra eosdem *Vascos* seu *Vascones* Pyrenaicos suscepti, hoc modo. *Sed & Vasconum citimi qui Pyrenæi iugi propinqua loca incolunt, eodem tempore, iuxta genuinam consuetudinem leuitatis, à nobis omnino descuerunt. Causa autem rebellionis fuit, eo quod Siguinum eorum Comitem propter morum prauorum castigationem, quibus pene erat importabilis, ab eorum remouit prælatione Imperator, qui tamen adeo sunt duabus expeditionibus edomiti vt serò prænituerit eos incepti sui, deditiõemque magno exoptarent voto.* Vicissim quoque vniuersos *Vascones*, eos scilicet qui tam *Gasconum* quàm *Vascorum* nomine hoc sæculo dignoscuntur, *Vacceos* (quæ vox à nomine *Vascei* vel *Vascei* corrupta videtur) fuisse nuncupatos comperio, tam apud authorem vitæ sancti Amandi, quàm apud Isidorum Hispalem locis superiori capite recitatis. Isidorus quoque Pacensis, antiquus Scriptor, *Vacceorum* nomen pro *Vasconibus* vsurpauit, vbi de Abderramene Mauro Rege, ex Hispaniâ in Galliam transmittente agit. *Tunc Abderraman, inquit, multitudine sui exercitus repletam prospiciens terram montana Vacceorum* (sic cum duplici C legitur in MS. libro Collegij Nauarrici) *dissecans & fretosa & plana præcalcans terras Francorum intus expeditat &c.* At Fredegarius in Appendice sui Chronici, ad annum 766 eadem vocem *Vaccei* ad Gas-

cones designandos assumpsit. *Dum hæc, inquit, agerentur*
Vuaifarius cum exercitu magno & plurimorum Vuascono-
rum, qui ultra Garronam commorantur, qui antiquitus
vocati sunt Vaccei. (Malè in quibusdam editionibus le-
 gitur *Vacoci*, in aliis *Vaceti*) *super prædictum Regem venit*
&c. Posterioribus verò sæculis & ante quingentos cir-
 citer annos, *Vacceorum* nomen pro solis *Vascis* sumptum
 fuisse, obseruavi in vno aut altero loco Cartularij Mo-
 nasterij sancti Ioannis Sorduensis, quod in confinio
Gaseonia & Vascitania situm est. *Vascos* insuper, dimi-
 nutiuâ voce *Vasculos* & contractè *Vasclos* vel *Basclos*,
 dixit posterior ætas; quam vocem, XII sæculo decur-
 rente, primùm natam existimo, nec enim antiquiores
 Authores, qui eâ vsi sint, nactus sum Patribus Concilij
 Lateranensis, anno 1179 celebrati, nisi quis in antiquo-
 rum numerum referendum censeat *Pseudoturpinum*, qui
 de rebus Caroli Magni prodigiosam scripsit historiam,
 seu verius fabulam. Hanc, nescio quo argumento, Pa-
 pyrius Massonus (etsi auctorem imperitiæ & mendacij
 damnet) è vetustate commendat. Dum, non multò post
 Caroli Calui imperium, ab homine otioso in iuuentutis
 gratiam scriptam fuisse videri pronuntiat. Mihi tamen
 præfatio historię illi, à Gaufrido Priore Vosiensis, qui
 paulò ante annum 1200 scribebat, in exemplari manu-
 scripto, cuius copiam fecit Ioannes Cordesius Canoni-
 cus Lemouic. præfixa, planè persuadet hoc opus, recens
 tempore Gaufridi vulgatum, Hispani hominis illo ipso
 sæculo XII viuentis, abortum esse. Sic enim de eo Gau-
 fredus, velut de re sibi eatenus incognitâ, loquitur. *Gau-*
fredus Prior Vosiensis, sacro Martialis conuentui & uni-
uerso Clero Lemouicini climatis gaudiis sempiternis perfrui.
Egregios inuicti Regis Caroli triumphos ac præcelsi Comitis

Rotholandi prædicandos agones in Iſpania geſtos nuper ad
 nos ex Eſperia delatos gratanter excepi & ingenti ſtudio
 corrigens ſcribere feci, maximè quod apud nos iſta latuerant
 hætenus, niſi quæ ioculatores in ſuis præferabant cantilenis.
 Quia verò ſcriptura ipſa Scriptorum vitio deprauata ac
 pene deleta fuerat non ſine magno ſtudio decorando cor-
 rexi, non ſuperflua ſubtrahens, ſed quæ neceſſaria aderant,
 addens, ne quis me putet reprehendere inclite laudis Turpi-
 num qui ſe inſcripta ſcripſiſſe fatetur. Ego tanti Ponti-
 ficis oratibus mihi à iudice pio dari veniam opto. De gemi-
 no denique nominis, *Vaſco*, inflectendi modo per ſecun-
 dam vel tertiam declinationem, nihil ſingulare in hoc
 vocabulo ſubeſt, cum idem in plerisque aliis Vaſconicis
 ſeruetur, nam veluti, *Vaſcum* & *Vaſconem*, ſic promiſ-
 cuè declinatum in plerisque vetuſtis diplomatis, legi-
 mus *Enecum* & *Eneconem*, *Galindum* & *Galindonem*,
Sanctium vel *Sanctionem*, *Garſiam* & *Garſianem*, vel
 etiam *Garſionem* *Fortunium* vel *Fortunionem*, *Schimenum*
 vel *Schimenonem*: non ſecus apud veteres Annalium
 Francicorum ſcriptores, à Pithæo, Frehero & Duchef-
 nio editos, accuſatiuus nominis *Lupi* effertur per *Lupum*
 vel *Luponem*, vtraque declinatione: *Bigerros* quoque ſeu
Begerros dixere Plinius lib. 3. cap. 3. & Paulin. epist. 1. ad
 Auſonium pro iis Aquitaniæ populis, qui Cæſari *Biger-
 riones* ſunt, & vna eadèmq; gens Hiſpaniæ Tarraco-
 nenſis, apud Plinium *Origeuorum*, apud Melam verò
Origeuionum nomen obtinet: quin & ipſum *Vaſconum*
 nomen, alio etiam modo inflexum reperias, tum apud
 Fredegarium in Chronico Regum Franciæ & ipſius
 Appendice, quàm apud Nitardum lib. 3. de diſſenſioni-
 bus filiorum Ludouici Pij: dum pro genitiuo multitu-
 dinis numeri, *Vaſconorum* vocem formant.

CÆTERVM recta analogiæ ratio exigebat, vt Hispanum nomen *Vasco* à Latinis in classem secundæ potius quàm tertiæ declinationis nominum referretur, cum in aliis consimilibus eam legem seruata[m] videamus, vt re-ctus in *O* desinens apud veteres *Hispanos & Vascos*, Latine per *VS* efferatur, itaque ab illorum *Gurdo* Latini suum *Gurdus* deduxerunt: Vicissim autem in Latinis nominibus à Vascis vsurpatis, *Vs* syllaba finalis recti singularis, in *O* semper mutata est: vnde quod Latinis *Christus, Petrus, pinus, fagus, ficus, lacus* (pro torculari sumptum) *largus, laxus & flaccus*: id Vascis dicitur *Christo, Pedro, pino, bago, pico, laco, largo, lacho & flacco*. Plura huiusmodi in hodiernâ linguâ Hispanicâ animadu-ertere licet. Præterea, vox peregrina *Vasco*, si per tertiam Latinorum declinationem inflectenda erat, in geni-tiui penultimâ vocalis *O* producenda fuisset, iuxta ve-ram Etymologiæ regulam à Prisciano lib. 6. traditam (vt in vocibus *Ciceronis, Canponis, Ruscinonis, Castulonis* accidit) quam in hoc nomine tamen speciatim à Latinis correptam fuisse, authoritas veterum Poëtarum Iuue-nalis, Aufonij, Paulini, & aliorum euincit.

Vt in declinatione sic in orthographiâ nominis, *Vasco* variatum est: nam etsi passim apud vetustos Au-thores ab *V* simplici, rarius à gemino incipiat, nonnulli tamen illud à *B* inchoant. Vetus Poëta apud Maximum Victorin lib. de ratione metrorum *Basconas armipoten-tes*. Guibertus Abbas in historiâ Hierosolymitanâ fol. 536 editionis Iacobi Bongars. *Gaston vir illustris atque ditis-simus vtrum de Gasconiâ an Basconiâ foret non integrè me-mini; quia tamen de alterutro esset ad certum tenui*. Eadem primæ literæ varietas occurrit in plerisque Authoribus, qui à quingentis annis scripserunt. Hi enim cum de

Vascitanis verba faciunt, eos nonnunquam *Vasculos* aliàs *Basculos* & contractè *Basclos* nuncupant. Hodie quoque huius gentis nomen Galli per B, Hispani per V. consonantem proferunt, quippe *Bascos* illi, hi *Vascos* appellant: Sed satis hæcenus de *Vasconum* & *Vascorum* appellatione, nunc de situ & statu antiquo *Vasconia* Aquitanicæ aliqua dicenda sunt, pauca tamen, cum hæc ad scribendum materia latius se aperiat, quam ut unico libello expediri possit: ideoque proprium commentarium desideret. Itaque tum in Regione describendâ, tum in Genealogiis explicandis breuior in hac parte ero quam in superioribus fui, aliàs fortasse plura dicturus.

De Vascitania seu Vascorum Regionis situ, & de illius gentis moribus ac de veteribus Principibus, Ducibus & Comitibus Vasconia Citerioris.

C A P V T I V.

DVos *Vasconia* Aquitanica complectitur populos, *Gascones* & *Vascos*, *Vascorum* Regio quam *Vascitaniam* vocare possumus, licet iamdiu *Gasconie* annexa fuerit; quia tamen olim ab ea distincta erat, & nunc quoque ipsius incolæ moribus, linguâ & vitæ institutis à *Gasconibus* & reliquis *Aquitanis* differunt, haud incommodum erit aliqua de ea præmittere. Sita est in extremo, & veluti in angulo quodam *Galliæ*, quâ *Hispaniam* ad Occidentem & Septentrionem attingit, ab occasu terminatur Oceano, à meridie *Bidasso* amne & monte *Pyrenæo*, ab ortu Principatu *Bearnensi* à Septentrione verò partim eundem Principatum, partim fines *Dynastiæ* *Acrimontanæ* & *Aturrim* amnem, ac suburbanum

Vascitanis verba faciunt, eos nonnunquam *Vasculos* aliàs *Basculos* & contractè *Basclos* nuncupant. Hodie quoque huius gentis nomen Galli per B, Hispani per V. consonantem proferunt, quippe *Bascos* illi, hi *Vascos* appellant: Sed satis hæctenus de *Vasconum* & *Vascorum* appellatione, nunc de situ & statu antiquo *Vasconia* Aquitanicæ aliqua dicenda sunt, pauca tamen, cum hæc ad scribendum materia latius se aperiat, quam ut unico libello expediri possit: ideoque proprium commentarium desideret. Itaque tum in Regione describendâ, tum in Genealogiis explicandis breuior in hac parte ero quam in superioribus fui, aliàs fortasse plura dicturus.

De Vascitania seu Vascorum Regionis situ, & de illius gentis moribus ac de veteribus Principibus, Ducibus & Comitibus Vasconia Citerioris.

C A P V T I V.

DVos *Vasconia* Aquitanica complectitur populos, *Gascones* & *Vascos*, *Vascorum* Regio quam *Vascitaniam* vocare possumus, licet iamdiu *Gasconie* annexa fuerit; quia tamen olim ab ea distincta erat, & nunc quoque ipsius incolæ moribus, linguâ & vitæ institutis à *Gasconibus* & reliquis *Aquitanis* differunt, haud incommodum erit aliqua de ea præmittere. Sita est in extremo, & veluti in angulo quodam *Galliæ*, quæ *Hispaniam* ad Occidentem & Septentrionem attingit, ab occasu terminatur Oceano, à meridie *Bidasso* amne & monte *Pyrenæo*, ab ortu Principatu *Bearnensi* à Septentrione verò partim eundem Principatum, partim fines *Dynastiæ* *Acrimontanæ* & *Aturrim* amnem, ac suburbanum

suburbanum Baionæ agrum habet obiectos. Longitudo eius L. circiter milliaria passuum, latitudo XXIII continet. Diuiditur in tres pagos seu ditiones, quarum prima *Lapurdi*: Altera *Inferioris Nauarra*: Postrema *Sola* nomen habet. Lapurdum & Sola à Præfecto Regio totius Aquitaniæ reguntur: Inferior verò Nauarra à Bearnensi Regis Vicario; vtraque illarum à Senatu Burdegalensi, hæc verò à Parlamento Palensi ius petunt.

LAPURDI appellationem pagus ille à *Lapurdo* oppido (*Bajona* est hodie) cuius olim Vicecomitibus paruit, nunc eiusdem Præfectis Regiis subest, sumpsisse videtur. Est autem *Lapurdum* nomen Vasconicum seu Biscainum, ideóque illi oppido fortasse impositum fuit, quia ipsius incolæ olim piraticam faciebant, vt testatur Author vitæ sancti Leonis Pontificis Lapurdensis: Nullas hæc Ditio habet vrbes aut oppida munita, sed in vicos numero duodetriginta distribuitur: quorum amplissimus & longè opulentissimus is est qui veteribus *Luyzius* indigenis sua lingua *Loizune*, vulgò *S. Ioannes Luszij* nuncupatur. *Luyzij* vel *Loitzunij* vox, ea linguâ, locum cœnosum notat: constatque huic vico sui nominis ratio; cœno enim abundat, quod æstus maris eò trahit, qui singulis diebus alueum modici amnis, vicum hunc influentis, pererrat. Incolæ ferè omnes rei nauticæ operam dant, cuius sunt peritissimi, & institutis, in eam Septentrionalis Americæ partem, quæ à nostris *Terra noua* dicitur, annuis nauigationibus, summam inde illius piscis copiam asportant, quæ ipsis *Bacallao*, Gallis *Morua* dicitur, ingentemque ex eius pretio pecuniam redigunt. Ad alium vicum nomine *Vstarizium* Lapurdensis pagi iuridicus forensibus disceptationibus vacare solet.

INFERIOR Nauarra è pluribus pagis ac ditionibus

conflata est; sub ea enim continentur *Vicecomitatus Bigorritanus & Arberoanus*: ditiones *Cisana*, indigenis *Garraci, Amixiensis & Ostabarensis*: Dynastiæ item *Acrimontana & Lucetana*: Vrbes illius præcipuæ sunt *Fanum sancti Ioannis Pedeportuensis, Sanctus Pelagius Garrucium & Bastita-Clarencia* Ludouici Hutini Nauarræ Regis iussu & autoritate condita. Nomen autem *Nauarræ*, à *Nauarris* Regibus accepit, sub quorum ditione ac imperio diu stetit.

SOLÆ nomen ab antiquâ voce *Subola* contractum fuit, quæ *Vasconicâ* linguâ syluestrem regionem significat. Vnica istius pagi vrbs *Maulco* est, veteri arce in loco edito & prærupto constructâ, munita. Alluitur *Safone* fluuio, Truttarum saporis optimi fœcundissimo. Hinc etiam atque ex Inferiori *Nauarrâ* suillæ pernæ omnium exquisitissimæ in vniuersam Galliam euehuntur.

VASCITANIAM autem *citerioris Vasconie* nomine designarunt, vetustus Author vitæ Ludouici Pij, ad annum 816: & Scriptor Chronici sancti Arnulphi Metensis ad annum 836: latius tamen patuisse illius fines, quam hodiernæ *Vascitaniæ* & sub ea *Vastanensem* quoque pagum, qui nunc ad *Nauarram Ibericam* pertinet, ac *Ipuscæ* partem illam, quæ à *Fano sancti Sebastiani* Lapurdum vsque præcurrit, comprehensa fuisse verisimile est. Pagum enim illum, olim à Vicecomitibus administratum fuisse, possum probare plurimis vetustis monumentis: vnde colligitur, Comitem aliquem in eo ius supremi imperij exercuisse. At ecquis alius præter *Vascitaniæ* seu *Gasconie* Comitem? Deinde hoc quoque ex compluribus antiquis tabulis constat; ante quadringentos annos, tum in illo ipso pago, cum in eo tractu *Ipuscæ*, quem

modo designauimus, Forenses formulas & publicas tabulas, non Hispanicâ, sed Gasconicâ linguâ scribi consueuisse. Præterea, quandoquidem in antiquis prouinciis definiendis, sæpenumero sacra profanis conueniunt, & Ecclesiastica diœceseon distinctio, politicam plerumque regionum diuisionem imitatur: Cum Lapurdensis Episcopi diœcesis, tractum illum Nauarræ & Ipuscux, de quo nunc agimus, ambitu suo amplecteretur; fide non caret, Lapurdensis quoque Dynastiæ spatium iisdem terminis circumscriptum fuisse. Adde D. Eulogium, in epist. ad Vvillefundum Episcopum Pompel. *Aragum* fluuium (qui Pompelonem alluit) à radicibus montium Pyrenæorum, in Gallia *Portariis* (fauces & angustias montium intelligit, quas hodie indigenæ *Portus* vocant) nasci testatum reliquisse; Quod coniecturæ nostræ mirum in modum fauet: si quidem eius fluuij fontes è montibus illis, qui *Vastanensi* pago, Hispaniam versus, proximè succedunt, oriri, exploratum est iis, qui illam regionem peragrarunt. Illud denique animaduersione dignum censeo; cum *Arsius Lapurdensis Pontifex*, circa annum Christi 980, notitiam diœceseos Lapurdensis publico monumento scribendam curasset, in fine illius monumenti editum esse nomen *VV. Sancij Gasconia Comitiss*, vt Principis prouinciæ illi imperantis, nulla tamen Pompelonensis vel alterius Hispaniæ Regis habitâ mentione: quod certè prætermissum nequaquam fuisset, si id temporis, perinde atque nunc, potissima pars illius diœceseos intra Hispaniæ limites constitisset. Monumentum autem illud, quod ad cognoscendam illius Regionis antiquitatem nonnihil iuuat, huiusmodi exemplo in Chartulario Ecclesiæ Baionensis descriptum est.

IN nomine Domini nostri Iesu Christi. Amen. Ego Arsius
 indignus & humilis Laburdensis Episcopus volo tradere no-
 titia successoribus & posteris ea quæ nostro Episcopatu scili-
 cet sanctæ Mariæ Laburdensi subiacent, loca: Idcirco hæc
 subtili & canonicali auctoritate subnotamus, ne forte (quod
 absit) successores nostri Episcopi vel Archidiaconi in dubio
 sint laboraturi, quæ in nostro iure subiacent, seu quæ priscis
 temporibus ipsa Laburdensis Ecclesia publico auxilio vel
 consilio fidelium canonicè acquisiuit: Non enim dignum vi-
 detur ut aliqua fraus in sanctâ Catholicâ & Apostolicâ
 Ecclesiâ laboret, sed potius veritas quæ ab authore mundi
 semper exigitur, & ideo post mortem testificari non possumus
 & authenticâ auctoritate & exemplo scriptum verissimum in
 membranis reliquimus, ut omni dubietate postpositâ Præ-
 latorum sanctæ Laburdensis Ecclesiæ, cum pace quod inuene-
 rint testificatum nostro testimonio vel sancitum absque ad-
 miniculo ullius anxietatis teneant, ipsamque sanctam ma-
 trem Ecclesiam, ex acquirendis vel acquisitis pristino in ho-
 nore restaurent, & ad posse ex stipendiis subiacentium fideli
 modo ædificent. Omnis vallis quæ Cirsia dicitur usque
 Caroli crucem, vallis quæ dicitur Bigur, vallis quæ Erber-
 ua dicitur, vallis quæ Vrsazia dicitur, Bazten item vallem
 usque in medio portu Belat, vallem quæ dicitur Larin, terra
 quæ dicitur Ernania & sanctum Sebastianum de Pusico,
 usque ad sanctam Mariam de Arosth & usque ad san-
 ctam Trianam: has tenemus & possidemus in dominio san-
 ctæ Mariæ Laburdensis Ecclesiæ eo tenore ne umquam ab
 Episcopo vel Archiepiscopo fiat ulla contradictio vel pro-
 clamatio successoribus nostris, sed potius sit affirmatio. Hæc au-
 tem stipulatio vel affirmatio facta est in præsentia dompni
 Archiepiscopi Auxiensis Odonis, necnon & aliis viris reli-
 giosis, Clericis & Monachis vigente dompno Apostolico

Romano Pontifice Benedicto, regnante Hugone Magno Rege Francorum, imperante Duce Gasconie VVilhelmo Sanctio S. Arsiui Episcopi qui hanc fieri vel confirmari iussit Y. S. Archiepiscopi Auxiensis Odonis † S. Gastonis Centulli Vicecomitis S. Lupi Anerij Vicecomitis. S. Ernaldi Lupi Vicecomitis Aquensis C. S. Saluatoris Abbatis sancti Seueri. Si quis contradicere voluerit repetitio eius ad nihilum redigatur, & nisi resipuerit victus canonicali iudicio anathema sit. Hugonis autem Magni nomen hinc à recentiori aliquo, dum id monumentum Cartulario illi inferendum curaret, additum existimo.

VASCITANIA proprios olim Principes Duces seu Comites habuit, quorum nomina, quæ ex vetustis Authoribus eruere licuit, hæc sunt. *Lupus*, qui Carolo Magno Rege viuebat, anno scilicet 769. (falluntur qui hunc *Gasconie Ducem* fuisse arbitrantur) *Schiminus* pro quo *Siguini* vel *Siguiini* nomen mendosè in illorum authorum libris editum esse iam monui. *Garsias Simirus*, qui anno 815 à Vascitanis Princeps electus, in eo bello quod Ludouicus Pius aduersus hanc gentem, anno 818 habuit, interfectus est. *Azenarius*, qui anno 836 obiit: *Sanctius* denique *Azenarij* frater, qui cum post aliquot annos à *Gasconibus* quoque in Principem ac Ducem electus fuisset, vterque Principatus exinde in vnum coaluisse videtur. Non eadem tamen ratio fuit *Inferioris Nauarræ* atque reliquæ *Vascitaniæ*: quippe hæc à multis sæculis ad patrum nostrorum memoriam *Nauarræ* Regno annexa mansit & Barones, aliique nobiles & primariae vrbes (quam *sancti Ioannis Pedis Portus* vocant) legati, ad conuentus publicos illius Regni perinde ac alij *Nauarræ* proceres citari solebant: constituebatque hæc ditio sextam *Nauarræ* Prefecturam sub hoc titulo *Merindad de la*

tierra de Vascos, o de ultra puertos. Id est Præfectura Vascitanæ siue transmontanæ regionis: Cur autem ea potissimum à reliquâ Vascitanâ resecta & detruncata Nauarræ Regno accesserit, incòmpertum habeo: tamen si eandem ante quingentos plus minus annos, Aquitanæ Ducibus fuisse subditam docere possum ex singularibus Authoris Chronici MS. Viseliacensis & Rogerij Houeden locis, hîc apponendis. Hugo Monachus in Chronico Viseliacensis Monasterij, quod circa annum 1160 scribebat. *Hic est, inquit, Rex Ludovicus, cuius pater Ludovicus usquequaque dilatauit Regnum suum & coniunxit ei in matrimonium filiam Guilielmi Ducis Aquitanorum & Comitis Pietauorum propter quam acquisiuit omnem Aquitaniam, Gasconiam, Bascloniam & Nauarriam usque ad montes Pyrenæos & usque ad Crucem Caroli.* Caroli Crux sita erat, vbi nunc sacellum sancti Saluatoris ad Yuainetam, in summo Pyrenæo. Rogerius Houeden parte posteriori Annal. ad annum 1177. *Ricardus, ait, Comes Pietauiæ fuit in Aquitaniam, apud ciuitatem Burdegalensem, qui statim post Natale Domini obsedit Akensem ciuitatem, quam Petrus Vicecomes Aquensis & Comes Bigornia contra eum munierant & infra decem dies cepit. Deinde obsedit Baioniam ciuitatem, quam Ernaldus Bertrandus Vicecomes Baonia contra eum munierat, & infra decem dies cepit, & inde promouens exercitum suum usque ad Portus Sizaræ quæ nunc Porta Hispania dicitur, obsedit Castellum sancti Petri, & cepit & demolitus est illud, & compulit per vim Baselos & Nauarrenses iurare quod pacem ab illâ horâ peregrinis & inter se seruarent in perpetuum, & destruxit omnes malas consuetudines quæ inductæ erant apud Sorges & apud Espurim.* Nihilominus superioribus etiam sæculis Nauarros Reges Inferiore Nauarrâ

potitos esse, Nauarræ nomen huic prouinciæ tum à Monacho Vezeliacensi, cum à Rogerio Houedenio tributum, dictare videretur: eamque tandem à Guillelmo Aquitanæ Duce, Guidonis Godofredi filio, vendicatam fuisse colligi potest ex quodam capite Cartularij Sorduenfis; quo, *Datarnaldum Amixæ* in Inferiori Nauarrâ Dynastam, ab illo Duce, cum banno suo, id est cum vassallis & clientibus, in potestatem redactum fuisse traditur. Insequenti verò sæculo, Sanctio huius nominis vltimo regnante, Inferior Nauarra in ius veterum dominorum Nauarræ Regum rediit.

SOLENSEM quoque pagum, in eadem olim conditione fuisse, arguit formula fœderis, inter *Raimundum Vilielmum Solensem & Centullum Bearnensem Vicecomes*, pacti, in veteri Cartulario Bigorræ Comitum perscripta, quâ Solensis Bearnensi opem & auxilium militare contra quoscunque hostes & aduersarios pollicetur, duobus duntaxat exceptis, *Comite Gasconie & Rege Pompelonensi*. Hoc amplius vniuersæ etiam *Vascitanie* antehac Reges Hispaniæ dominium sibi asseruisse, à Thomâ V Valsingano in hypodigmate Neustriæ ad annum 1239, testatum lego his verbis. *Simon de Monteforti filius Simonis de Monteforti, qui anno Domini 1209 cruce signatus est contra Albigenfes, Reginam Blancham Regis Francorum matrem sibi timens offensam aufugit in Angliam, ubi gratiosè acceptus à Rege, Leicestrie obtinuit Comitatum cum Seneschalliâ Angliæ, & Regis sororem quæ prius castitatem publicè vouerat in manu Episcopi uxorem accepit, qui etiam postea Senescallus Vasconie factus Regem Angliæ ut terram Basclorum, cui caput est ciuitas Bajonæ & olim Regnum fuerat, recognosceret de feodo Franciæ Regis, ut sic Regis Castellæ actionem excluderet, qui terram*

illam ad feodum Regni Hispania afferuit pertinere. Quo loco tamen Castellanus Rex pro Navarra perperam videtur fuisse expressus: illum enim in Gasconiâ duntaxat, hunc verò in Vasconiam speciatim, eo sæculo, ius sibi arrogasse certò scimus.

IN Ecclesiasticis, subest *Lapurdensis* pagus Pontifici Baionensi, *Solensis* Olorensi, olim (si quibusdam monumentis Ecclesiæ Aquensis fidem habemus) *Aquensi*. Inferior verò Navarra partim ab Aquensi, partim à Baionensi Antistite regitur.

MORIBVS *Vasci* parùm differunt à *Vasconibus Ibericis*, & vtrisque eadem ferè virtutes, eademque vitia insunt. Literas, inter eos, pauci iique ferè leuiter attingunt. *Lapurdenses* nauigationi, *Inferiores Navarra* agriculturæ ac mercaturæ, *Solenses* verò rei pecuariæ maximè student. A malibentius quam artes tractant. Robore corporis atque agilitate præstant. Habitu cultos ac elegantes, in conuictu hilares & lautos se præbent. Manu prompti, atque iracundiæ obnoxij sunt. Morùm & institutorum suorum tenacissimi. Fide inclyti, quam viri erga suos Principes, parentes ac heros, vxores erga maritos, puellæ erga amatores suos sincerissimè colunt. Singularis vulgò in muliebri sexu decor & venustas. Innuptis effusa coma. Eadem collecta virginitatis amissæ indicium est. Mortuos planctibus prosequuntur, eorum tamen funera conuiujs celebrant, in quibus carne assâ vesci, plerisque locis, nefas putant. Leuitatis vitium huic populo à quibusdam Scriptoribus imputatum video, non aliâ de causâ, quam quod libertatis pristinæ tenedæ studio, crebrò olim à Francorum Regibus deficerent; sub quorum tamen ditione consequitis temporibus constantissimè perseuerarunt; eoque immunitates vectigaliû & alia priuilegia quibus eximiis,

pre ceteris Francie populis, beneficio eorundem Principum vtuntur, consequi meruere.

De situ Gasconia ac Gasconum moribus, & de Ducibus seu Comitibus qui iis usque ad Caroli Calui tempora presuerunt.

C A P V T V.

VASCONIAM Aquitanicam Garumnâ fluuio, Pyrenæis montibus, Oceano & Burdegalensi Seneschallia siue Prefecturâ definiuit non malè, meâ quidem sententiâ, Paulus Merula parte 2. Cosmog. lib. 3. cap. 38. licet multò latiores fines ei tribuat Notitia Episcopatum, veteri membranâ, quæ penes me est, ex libris Cancellariæ Romanæ, vt videtur descripta: Aquitanicæ enim secundæ, *Vasconie* nomenclaturam tribuit: tertiam verò, quam hoc loco describimus, *Vasconiam Curtam* nuncupat. Quinetiam Caroli Martelli & Pipini Regis ætate, vniuersam Aquitaniam, *Vasconie* quoque nomine comprehensam fuisse, colligi videtur ex antiquis Annalium Francicorum scriptoribus, dum *Eudonis, Hunaldi & Vnaifarj* Ducum Principatum promiscuè, modò *Aquitaniam*, modò *Vasconiam* vocitant, Fredegarius cap. 96. Chronici de Ebroino eiusque tyrannicis facinoribus verba faciens. *Sanctum*, inquit, *Leudegarium Episcopum crudelissimis tormentis, casum gladio perimi iussit. Girenum germanum eius diuerso tormento trucidauit. Reliqui viri Franci, eorum socij per fugam lapsi, Ligerim transgressi usque Vascones confugerant.* Idem cap. 107. *Chilpericus itaque & Raganfredus legationem ad Eudonem Ducem dirigunt, eius auxilium postulantes rogant, Regnum & munera*

pre ceteris Francie populis, beneficio eorundem Principum vtuntur, consequi meruere.

De situ Gasconia ac Gasconum moribus, & de Ducibus seu Comitibus qui iis usque ad Caroli Calui tempora presuerunt.

C A P V T V.

VASCONIAM Aquitanicam Garumnâ fluuio, Pyrenæis montibus, Oceano & Burdegalensi Seneschallia siue Prefecturâ definiuit non malè, meâ quidem sententiâ, Paulus Merula parte 2. Cosmog. lib. 3. cap. 38. licet multò latiores fines ei tribuat Notitia Episcopatum, veteri membranâ, quæ penes me est, ex libris Cancellariæ Romanæ, vt videtur descripta: Aquitanicæ enim secundæ, *Vasconie* nomenclaturam tribuit: tertiam verò, quam hoc loco describimus, *Vasconiam Curtam* nuncupat. Quinetiam Caroli Martelli & Pipini Regis ætate, vniuersam Aquitaniam, *Vasconie* quoque nomine comprehensam fuisse, colligi videtur ex antiquis Annalium Francicorum scriptoribus, dum *Eudonis*, *Hunaldi* & *Vnaifarj* Ducum Principatum promiscuè, modò *Aquitaniam*, modò *Vasconiam* vocitant, Fredegarius cap. 96. Chronici de Ebroino eiusque tyrannicis facinoribus verba faciens. *Sanctum*, inquit, *Leudegarium Episcopum crudelissimis tormentis, casum gladio perimi iussit. Girenum germanum eius diuerso tormento trucidauit. Reliqui viri Franci, eorum socij per fugam lapsi, Ligerim transgressi usque Vascones confugerant.* Idem cap. 107. *Chilpericus itaque & Raganfredus legationem ad Eudonem Ducem dirigunt, eius auxilium postulantes rogant, Regnum & munera*

tradunt: illi quoque hoste Vualconorum commoto ad eos
 venientes pariter aduersus Carolum perrexerunt. Idem
 cap. 110. Interea rebellantibus Vasconibus in regione Aqvi-
 tania cum Chunoaldo Duce filio Eudone quondam Carlo-
 mannus atque Pipinus Principes germani congregato exer-
 citu, Ligeris alueum Aurelianis urbe transeunt Romanos
 poterunt, suburbana ipsius igne comburunt, Chunoaldum Du-
 cem persequentes fugant. Et infra. Inde reuersi predicti Ger-
 mani sequente anno prouocato cothurno Vualconorum,
 iterum usque ad Ligerim fluumium pariter adunati vene-
 runt, quod videntes Vualcones praecipuaerunt pacem
 petentes & voluntatem Pipini in omnibus exequentes mu-
 neratum eum à finibus suis ut rediret precibus obtinuerunt.
 Idem Fredegarius in supplemento illius Chronici. Dum
 haec ageret, nuntius veniens ad praefatum Regem ex parti-
 bus Burgundiae, quod germanus ipsius Regis nomine Gripho
 qui dudum in Vualconiam ad Vualsarium Principem
 confugium fecerat &c. Auctor Annalium Breuium ve-
 tustorum, ab anno 707 vsque ad annum 790, à Fiehero
 editus. Anno DCCXXXV Karlus inuasit Vualconiam. Per
 Vualconiam autem hic Aquitaniam primam & secundam
 designari, non autem Gasconiam, seu Nouempopulaniam,
 ex Fredegario patet, qui cap. 109. Chronici hanc Caroli
 Martelli expeditionem his verbis exponit. Illis quippe
 diebus Eudo Dux mortuus est. Haec audiens praefatus Prin-
 ceptus Carolus, inuito consilio Procerum suorum denuò Ligerim
 fluumium transit usque Garumniam vel urbem Burdega-
 lensem, vel castrum Blauium, veniens occupauit, illamque
 regionem cepit ac subiugauit cum urbibus ac suburbano ca-
 strorum victor cum pace remeavit. Idem auctor ad annum
 761. Pipinus Rex fuit in Vualconia cum exercitu usque ad
 Limodiam ciuitatem: Per Limodiam autem hic Lemouices

intellige, vulgò *Limodius*. Idem auctor ad annum 766. Rex Pipinus erat cum Francis in *Vuasconia* & conquisiuit *Limodiam* ciuitatem & alias ciuitates. Vetus Scriptor aliorum Annalium, ab anno 708 ad annum 800, Duchesnij operâ nuper excusus. Anno DCCXXXI quando Karolus fuit in *Vuasconia* contra Eudonem & Ragenfridus mortuus est. Idem Scriptor ad annum DCCXLII. Karlomannus perrexit in *Vuasconiam*. Idem ad annum DCCLX. Quando dominus Pipinus Rex fuit in *Vuasconia* contra *Vuairarium* DCCLXII. iterum dominus Pipinus cum dilectis filiis suis Karlo & Karlomanno perrexit in *Vuasconiam* & adquisiuit ciuitatem *Bituricas*. Ad annum DCCLXVII. Iterum dominus Pipinus fuit in *Vuasconia* in mense Martio, & conquisiuit *Lemouicas* ciuitatem.

IPSE nihilominus *Vasconie* nomen ei regioni, quæ citra *Garumnâ* ad *Ligerim* tendit, parum competere existimo: cum ex iis authoribus liqueat, proprias *Vasconum* sedes, *Caroli Martelli* & *Pipini* æuo, ultra *Garumnâ* extitisse. *Fredegarius* ad annum 766. *Vuairarius* cum exercitu magno & plurimorum *Vasconorum* qui ultra *Garonam* commorantur, qui antiquitus vocati sunt *Vaccei* super prædictum Regem venit. Idem ad annum 767. Prædictus Rex Pipinus usque ad *Garonam* accessit ubi *VVASCONES QUI ULTRA GARONAM commorantur ad eius præsentiam venerunt* &c. Auctor veterum Annalium qui ab anno 708 ad annum 800 conscripti sunt. DCCLXIX eodem anno dominus Karolus Rex primâ vice, postquam cæpit regnare, fuit in *VVASCONIA ULTRA FLUMEN GARONNAM*. Ideo autem reliquæ *Aquitaniæ*, *Vasconie* nomenclaturam ab iis auctoribus additam credo, quia Duces illius, Francico bello impliciti, quod *Vasconum* virtuti maximè confiderent ex eâ

gente praesidia in praecipuis totius Aquitaniae oppidis constituerunt: Comites etiam ex eiusdem Proceribus electos iis praefecerunt, quemadmodum ex subiectis Fredegarij locis planum fit. Fredegarius ad annum 761 de Claromonte Aruernorum oppido à Ducibus Pipini capto & incenso agens. *Blandinum, inquit, Comitem ipsius urbis Aruernicae captum atque ligatum ad praesentiam Regis adduxerunt & multi Vvascones in eo praelio capti atque interfeciti sunt.* Idem Author ad annum 762 in narratione expugnatae à Pipino Biturigum ciuitatis, *Vnibertum Comitem & reliquos Vvascones quos ibidem inuenit sacramentis datis secum adduxit, uxores eorum ac liberos in Franciam ambulare praecipit, muros ipsius Bituricae ciuitatis restaurare iubet.* Et paulò post de incendio Toarcij à Pipino facto loquutus, haec subdit, *Vvascones, quos ibidem inuenit, una cum ipso Comite secum duxit in Franciam.* Eodem capite: *Hic Mancio, una cum multitudine gentis Vvasconorum super eos irruit fortiter inter se dimicantes. Praedictus Galemanus & Australdus ibidem Mancionem & uniuersos pares suos Deo adiuuante interficiunt. Haec cernentes Vvascones terga uertunt omnes equites quos ibidem adduxerunt, amiserunt &c.* Addit mox, *Dum his & alijs modis Franci & Vvascones inter se altercarent Chilpingus Comes Aruernorum collecto undique exercitu in pago Lugdunensi in Regno Burgundiae ad praeliandum ambulare nitebatur &c.* Statim Chilpingus Comes in eo praelio à superscriptis Comitibus occisus est, & multi qui cum eo uenerant ibidem interfeciti sunt. *Haec uidentes Vvascones terga uertunt &c.*

CVM Gascones, qui Garumnam accolunt, pessundatis per Pipinum Vaifarij rebus, in verba Pipini anno 766 & 767 iurasse narret Fredegarius: Post mortem etiam

Vuaifarij, Hunaldum Aquitaniæ Principatum affectantem, defectionem Vualconum iuxta atque Aquitanorum contra Carolum Magnum sollicitasse affirmant, qui res gestas Caroli scripserunt, mihi verisimillimum fit, ipsos Vuaifarij & superiorum Aquitaniæ Ducum dominatum pertulisse, neque alicuius præterea Ducis aut Comitum imperio obnoxios fuisse: Authores autem illos qui circa eadem tempora *Lupum, Vualconum Ducem* statuunt, de aliis Vasconibus, qui procul à Garumna Pyrenaicam regionem habitabant, intelligendos esse. Illos denique in errore versari certum est, qui *Lupum Centulli*, cuius Authores vitæ & Annalium Ludouici Pij, ad annum 819 meminere, Vualconum Ducem fuisse existimant: cum iidem authores, de hoc *Lupo* expresso verba facientes, Comitum aut Ducum appellatione prorsus abstineant: atque ipsum non publicam personam, Ducis munus sustinentem, sed priuatum quempiamobilem fuisse significare videatur vox, *quidam*, gentili nomini *Vasco*, in iis Annalibus adiecta. Solum Sigibertus, qui pluribus sæculis à Ludouici Pij ætate scripsit, *Lupum* hunc *Vasconum* non *Ducem*, sed *Regem* nuncupat: cuius in eâ re testimonium apud neminem, quod sciam, hæctenus auctoritatem habuit. Nostra autem sententia ex eo etiam confirmatur, quod consecutis temporibus Vualcones, non Regibus solum Aquitaniæ, sed Comitibus etiam Burdegalensibus, quibus prouincia Nouempopulania à Regibus delegata fuerat, dicto audientes fuisse constat. *Siguinum* enim Burdegalensem & Sanctonensem Comitem, qui anno 846 à Normanis interfectus est, teste Ademaro Chabariensi Annalium Francicorum scriptore vetusto manuscripto, *Vasconibus* etiam titulo Comitum præfuisse, ex Lupi Fer-

riensis Abbatis epistol. 31. colligitur. Erant tamen in variis illius prouinciæ ditionibus & pagis constituti alij *minores Comites*, qui Burdegalensem v̄t superiorem obseruabant: in illorum numero fuerunt Comites *Fidentiacenses, Comuenenses, Bigorrenses*, & alij de quibus sigillatim deinceps agendum erit.

IAM de moribus Gasconum hoc habeo dicere, nobiles quidem reliquorum Vasconum indolem atque ingenium magnâ ex parte referre: Vulgi verò viuendi rationem à cultu, humanitate & hilaritate, quæ in plebe Vascitanâ maximè emicant, multum recedere. Sed placet, de moribus Gasconum, testimonium & iudicium indigenæ viri, Antonij Montgaillardi Societatis Iesu Sacerdotis, huic loco attexere: sic itaque ille in commentario, nondum vulgato, quod de rebus Gasconicis scripsit: *Sunt Vascones plerique omnes ingenio acuto, acri, vario, mobili, elato, arroganti, uano, audace, prompto, benigno, liberali, cupidi honoris & opum, ut munificentiam ostentare queant, & hæc quidem ferè à naturâ, quam si tantisper excolueris facile à prauo ad rectum deflectes.* Cæterum ea quæ Belleforestus in Cosmographiâ & Paul. Merula parte 2. lib. 3. cap. 38. narrant, de eo genere hominum qui Vasconibus *Cagoti*, nonnullis *Capoti*, Burdegalensibus *Gaheti*, Vascis & Nauarris *Agoti* dicuntur, *ipso pro leprâ infectis haberi aliosque inficere: in facie & actionibus eorum apparere aliquid, quod eos contemptui, detestationique reddat obnoxios, omnibusque halitum & os graue olere.* Ipse vera præstare nolim: vereor enim ne præiudicatis vulgi opinionibus, potius quam certis experimentis, horum fides constet. Non abnuerrim tamen, illos publico contemptu laborare, & adeò, etiam in propriâ natali humo, peregrinorû loco haberi,

vt neque ad reipublicæ munera vel honores ipsis aditus pateat, neque rebus inter eiusdem vici aut pagi incolas promiscuis vsquequaque vti concedatur. Connubio autem & communi victu cum nostris non tantum iis interdicitur, sed insuper decreto Curiaë Burdigalensis, in publicum prodire, præterquam calceati & prætexto vestiti, perspicuè, panni rubri segmento, interpositâ verberum pœnâ, prohibentur. In plerisque municipiis semota à vulgo domicilia, in templis quoque segregatas stationes, & peculiare aquæ lustralis hydrias assignatas habent. Itaque sordidis & illiberalibus artibus dediti, vilem & abiectam vitam ducunt: *Christianorum* olim nomine nuncupatos fuisse, è compluribus vetustis monumentis liquet: neque hæcenus apud nos ea nomenclatura obsoleuit: ipsi vicissim nostros *pellutos*, hoc est, pilosos vel comatos vocant: vnde à nonnullis non ineptè coniicitur, eos Gothorum, qui olim Aquitaniam habuere, reliquias esse: & tam graue in Vasconibus, horum vilium capitum, fastidium, à veteri istius gentis in Gothos, perpetuos sui nominis hostes, odio natum. *Christianorum* etiam appellationem, ab eadem gente, nondum Christianâ religione imbutâ, Gothis impostum, in hac Gothorum veluti face, ad nostram memoriam integram remansisse: *pelluci*, demum, siue comati nominis rationem, ad priscum Aquitanorum comam alendi morem referendam esse. Superest vt de veteribus Gasconum Ducibus aliquid dicamus.

GENIALIS Dux à Theudeberto & Theudorico Vuasconibus à se deuictis præpositus, circa annum Christi 607, fœliciter illam gentem rexit, teste Fredegario cap. 21. Chronici.

AIGHINANEM circa annum 627 eiusdem gentis Du-

cem fuisse, videtur colligi ex eodem Fredegarij opere cap. 34.

AINANDVS anno 15. Regni Dagoberti, huius nominis primi, Christi verò 637 Vasconum Dux, teste eodem Fredegario cap. 78.

EVDO, Hunaldus atque Vuaifarius vicissim tam Vasconum, quàm Aquitanorum Duces extiterunt, ad annum vsque 768. quo tandem Vuaifarius, cum Pipino Rege bellum gerens, in pago Petragorico à suis interfectus est, eiusque morte vterque Principatus, Aquitanorum & Vasconum, in Pipini ditionem venit.

SIGVINVS anno 778 à Carolo Magno Comes datus Burdigalensibus, quem etiam Vasconibus præfuisse opinione auguramur.

SIGVINVS 2. Dux Vasconum & Comes Burdegalensis ac Sanctonensis, cum Normannis pedestri prælio inter Burdegalam & Sanctones congressus, ab hostibus victus & captus interficitur, anno Christi 846 ut docent Lupus Abbas Ferrariensis epist. 31. ad Guenilonem, & Ademarus Chabanensis in Annal. Francie.

ALTERIVS Vasconum Ducis nomine *Totili* memoriam excitauit, nescio an è monumentis Ecclesiæ Bigorrensis, an aliunde, Nicolaus Bertrandus lib. de gestis Tolosanorum, cuius Scriptoris testimonio atque auctoritati si quid in hac parte tribuendum est, ad annum 841 vel 842, ea quæ ibi de vastatione Vasconiæ à Danis factâ, Totilo Duce narrantur, referri posse videntur, ex argumento Eclipsis, quæ illam vastationem præcessit, nec non indictionis ab eo authore ascriptæ, cuius verba sunt. *Dux interea potentissimus extitit Vasconiæ nomine Totilus, qui super vniuersam Vaceorum gentem, non exiguo tempore strenuissimè tenuit Principatum, anno autem sui Ducatus*

Ducatus 28. Indictione 4. 5. Nonas Maias Sol Eclipsim passus, mox futuras esse pronunciauit commotiones Regnorum & dispersiones gentium. Eo tempore Vasconia rura conculcata & exterminata fuerunt. Et paulò post, Huius siquidem terræ habitatores (sicut sæpius experimento didicimus) eo in tempore semper incircuncisis cordibus & auribus permanentes diuinamque legem & Dei timorem à se abicientes more agrestiferarum bestiali mente vitam suam transire omni tempore studuerunt: quorum merita Altissimus digna examinatione discutiens & inde præmium reddere curans; iam dictos Barbaros ad subiiciendam illorum uersaniam & refrenandam impietatis audaciam apud eos direxit. Pluribus exinde rem gestam profequitur, quorum summa est: Danos tentatâ frustra Burdigalâ, Vasconiam irrupisse, illiusque præcipua oppida, Vasates, Sotiam, Lactoram, Aquas, Tarbam, Bigorram, Laburdin, Oloronem & Lascurrim, ea irruptione à Barbarâ gente euerfa & incensa fuisse: Totilum Ducem Vasconum copias duplici prælio à Danis fusas cum collegisset, Barbaros ab illâ regione decedentes confectatum, cæde ingenti confecisse. Ad extremum his verbis narrationem concludit. Fuit autem ista desolatio Vasconia temporibus præfati Totili & Taurini Auxiensis & Seraldi (legendum forsan Giraldi) egregij Præsulis Bigorritana urbis. Porrò anno 840 mense Maio insignem Eclipsim contigisse obseruat Author Annalium Fuldensium, Indictionem verò 4. in mensem Septembrem præximè consecutum incidisse certum est. Itaque Eclipsis & Indictionis ratio, ab Authore illius monumenti, quod secutus est Bertrandus, annotata, etsi non prorsus Eclipsi atque Indictioni anni 840 consentanea, parum tamen ab vtraque aberat. Præterea hanc Vasconia vastationem, circa ea tem-

pora accidisse, confirmat vetus membrana Ecclesiæ Condomiensis his verbis. *Post mortem enim Ludouici Pij eius inter se dissidentibus filiis & intestinâ clade certantibus gentes perfidæ & cultibus adhuc dæmonum irretitæ Danorum videlicet Normannorum atque Vnorum, occasione accepta, suæ claustra habitationis irruperunt, & per intervalla temporum sibi met succedentes nonnullas Galliæ provincias inuaserunt cædibus & rapinis ferro & flammis uniuersa vastantes. Porro Normannorum perfidiam tanto amplius experti sunt Aquitani & Gascones, quanto semper Deum ad iracundiam prouocarunt peccantes. Nam vrbes eorum potentissimæ tunc desolatæ sunt, oppida subuersa sunt, loca populosa ad heremum redacta sunt & habitacula Deo sacrata iuxta illud Psalmistæ: In pomorum custodiam posita sunt. Eodem tempore quo hæc mala sunt perpetrata Deo permittente Cænobium istud igne succensum magnâque ex parte est dirutum &c.*

Huc etiam pertinere videntur verba illa quæ de Aquitaniâ Inferiori habentur in Chronico de Gestis Norman. ab anno 833. ad annum 896 nuper à Duchesnio edito. *Anno Domini DCCCXLIII Nortmāni urbem Namnetum aggressi interfecit Episcopo & multos Clericorum atque laicorum sexus promiscui, deprædata ciuitate, Inferioris Aquitaniæ partes adoriuntur.*

GVILLELMVS Dux Burdigalensium & Vasconum Siguino successit, quem anno 848. à Normannis, occupatâ noctu ex improviso Burdigalensi ciuitate, captum fuisse, author est scriptor Anonymus Chronici Fontanellensis, siue sancti VVandresigilli. Post Guillelmum captum, Gascones, seu Francorum Ducum, dominatus pertæsi, seu eorum auxilium parum efficax experti aduersus Normannos, per id tempus Regionem

infestantes, proprium Ducem, vel Principem ipsi, suo arbitrato sibi asciuerunt.

De Sanctio citerioris Vasconie Comite à Gasconibus in Principem seu Ducem electo, de que Mitarra cognomento illi in quibusdam monumentis tributo, & de ipsius posteris, ac in eo Principatu successoribus.

C A P V T VI.

SANCTIVM Comitem anno 851 Gasconie imperasse innuit D. Eulogius epist. ad V Villefindum Pompelonensem Episcopum, eo ipso anno scriptâ, his verbis. *Ipsa iterum, quæ Pampilonem & Seburicos limitat, Gallia Comata, in excidium prædicti Caroli (de Carolo Caluo Rege loquitur) contumaciores ceruices, factionibus Comitum Sanctij-Sanctionis, erigens, contra ius præfati Principis veniens, totum illud obsidens iter, immane periculum commitantibus ingerebat.* Quod insuper testimonio Authoris libri, de translatione reliquiarum sanctæ Faustæ à territorio Fidentiaco ad Solemniacense Monasterium (cuius excerpta nuper ex MS. Codice Ecclesiæ Lemouicensis edidit And. Duchesnius) confirmatur: Hæc enim narrat ad annum 864. *Eo tempore apud Gascones, quibus montes Pyrenæi vicini sunt, Ducatus apicem Arnaldus vir illuster obtinebat: Hic etenim filius cuiusdam Comitum Petragoricensis vocabulo Ymonis fuerat, & auunculo suo Sanctioni, qui eiusdem gentis Dux fuerat, in Principatum successerat.* Cum autem Sanctium, iam ante, Vasconie Citerioris Comitatum, inuito Pipino Aquitanie Rege, occupasse superiori libro in stemmate Comitum Aragonie docuerimus, & Carolo quoque Caluo rebellem fuisse, ex Eulogij verbis mox recitatis appareat: consequens est, ut eum Gasconie prouinciam, non tam nutu

infestantes, proprium Ducem, vel Principem ipsi, suo arbitrato sibi ascuerunt.

De Sanctio citerioris Vasconie Comite à Gasconibus in Principem seu Ducem electo, deque Mitarra cognomento illi in quibusdam monumentis tributo, & de ipsius posteris, ac in eo Principatu successoribus.

C A P V T VI.

SANCTIVM Comitem anno 851 Gasconie imperasse innuit D. Eulogius epist. ad V Villefindum Pompelonensem Episcopum, eo ipso anno scriptâ, his verbis. *Ipsa iterum, quæ Pampilonem & Seburicos limitat, Gallia Comata, in excidium prædicti Caroli (de Carolo Caluo Rege loquitur) contumaciores ceruices, factionibus Comitum Sanctij-Sanctionis, erigens, contra ius præfati Principis veniens, totum illud obsidens iter, immane periculum commitantibus ingerebat.* Quod insuper testimonio Authoris libri, de translatione reliquiarum sanctæ Faustæ à territorio Fidentiaco ad Solemniacense Monasterium (cuius excerpta nuper ex MS. Codice Ecclesiæ Lemouicensis edidit And. Duchesnius) confirmatur: Hæc enim narrat ad annum 864. *Eo tempore apud Gascones, quibus montes Pyrenæi vicini sunt, Ducatus apicem Arnaldus vir illuster obtinebat: Hic etenim filius cuiusdam Comitum Petragoricensis vocabulo Ymonis fuerat, & auunculo suo Sanctioni, qui eiusdem gentis Dux fuerat, in Principatum successerat.* Cum autem Sanctium, iam ante, Vasconie Citerioris Comitatum, inuito Pipino Aquitanie Rege, occupasse superiori libro in stemmate Comitum Aragonie docuerimus, & Carolo quoque Caluo rebellem fuisse, ex Eulogij verbis mox recitatis appareat: consequens est, ut eum Gasconie prouinciam, non tam nutu

Caroli, quàm suffragio populi consecutum fuisse dicamus: idque etiam proximis verbis vetusti monumenti, è Carthulariis tam Aufcensis, quàm Lascurrensis Ecclesiæ deprompti, enunciatum reperitur. Priscis temporibus cum Gasconia esset orbata Consulibus & Francigenæ timentes perfidiam Vasconia militum, Consules de Franciâ adductos interficere solitorum, Consulatum respuerent, maxima pars nobilium virorum Gasconie, Hispaniam ad Consulem Castellæ agres si sunt, postulantes ut unum de filiis quos habebat eis in Dominum daret. Hic autem quamvis auditâ perfidiâ eorum sibi & filiis timeret, si quis ex illis venire vellet, concessit: Tandem Sancius Mitarra, minimus filiorum, cum illis viris Gasconiam venit, ibique Consul effectus, filium qui similiter Mitarra Sanctius vocatus est, habuit: Hic autem genuit Parsiam Sanctium Curui qui tres habuit filios &c. Longo interuallo, in eunte nimirum XII seculo, iam penè obliteratedâ rei gestæ memoriâ, hoc monumentum contextum fuit. Itaque minimè mirum si maculis aliquot aspersum compareat, quarum duæ maximè sunt conspicuæ: Prima, quòd nobiles Gascones, crebro vsurpati, interficiendorum Comitum Regionum, flagitij insinulat: Nam id falsum esse vel inde conuincitur, quod duo postremi Comites seu Duces Franci, qui in administratione Gasconie, Sancium proximè antecesserunt, non à Gasconibus, sed à Normannis euer si ac profligati fuere: Altera verò in eo consistit, quod Sanctium Comitem à Gasconibus electum, Castellæ Comitum filium fuisse, tacito Comitum nomine, narrat Author illius monumenti: neque enim id quoque aliquam veri similitudinem præ se fert. Castellæ Comitum, ante Ferdinandū, Gundissalvi filium, obscurum nomen, ac tenues facultates fuere: Nam nec vllis

magnis rebus gestis celebrabantur, neque amplâ ditio-
 ne pollebant. Legionensium quippe Regum clientes, &
 angustæ regionis fiduciarij possessores erant. Primus *Fer-*
dinandus Gundissalvi, labefactatâ in illo tractu Regum
 potentiâ, propagatis etiam, Maurico bello, patriæ fini-
 bus, summam apud suos authoritatem adeptus, magni
 Principis famam & existimationem collegit. Annus
 Christi 904 eius dominatus initium fuit. Eâ tempestate
Garfias cognomento *Curuus*, *Sanctij* 2. filius, Gasconiz
 Principatum tenebat, qui si (prout sensit Author illius
 monumenti) *Sanctij prioris* nepos fuit, electionem hu-
 ius *Sanctij* à *Gasconibus* factam, ad tempora auorum
Ferdinandi Gundissalvi, incidere necesse est. At quis cre-
 dat, *Gascones*, magni & elati animi gentem, denegato
 Francorum Regibus debito obsequio, ad longinquum,
 alienigenam & viribus infirmum Sarrapam, *Castellæ*
Comitem præsidij gratiâ confugisse, & in eius filij natu
 minoris fidem & clientelam se contulisse? Adhæc no-
 minis ratio (quam in vetustis familiis dignoscendis per-
 magni momenti esse, nemo nisi antiquitatis expers ne-
 gauerit) *Sanctium* in familiam *Castellæ Comitum* infe-
 ri minimè patitur: quando in eâ, *Sanctij* appellatio, pror-
 sus insolens atque inaudita fuit, ad *Ferdinandi* vsque
Gundissalvi posteros: Cuius vxor *Sanctia*, *Pompelo-*
nensium Regum genere nata, paternum *Sanctij*, & fra-
 ternum *Garfias* nomen, in mariti domum intulit: atque
 hoc filio natu maiori, illud verò nepoti imponi curauit.
 Denique cum ex Authore vetusto Chronici sancti Ar-
 nulphi Metensis liqueat, *Sanctium* istum, de quo nobis
 hic sermo institutus est, *Aznarij* *Vasconiz Citerioris* in
Aquitaniâ Comitis fratrem & successorem fuisse, frustra
 laborant, qui *Sanctij* natale solum alibi quam in *Vas-*

coniâ Aquitanicâ quærunt. De morte Sanctij nihil habeo explorati, nisi quod ipsum paulò post annum 851, à *Muza Abenkazi* Cæsaraugustæ, Oiscæ atque Tutelæ Tyranno, bello, in gratiam Caroli Calui Regis, vt conuicio, laceffitum, & cum alio Francorum magno Duce nomine *Eprenione* à *Muza* fraude interceptum, in vincula coniectum fuisse author est Sebastianus Salmanticensis Episcopus, in Vitâ Ordonij I. Legionensis Regis. Hunc Sanctij casum in annum 852. confert Lud. Marmol. lib. 2. cap. 24. Hist. Afric. Quis autem fuerit magnus ille Dux Francorum *Eprenio*, clam me est: nisi fortè corruptè vocem *Eprenionis*, eo loco, legi pro *Emenone* credere placet. *Emeno* quippe siue *Imino* (vtrouque enim modo scribitur hoc nomen apud vetustos Scriptores) Princeps Aquitanicus fuit, qui post *Pipini Aquitania Regis* mortem, ipsius filium *Pipinum*, Regnum illud affectantem, contra Ludouicum Pium & Carolum Caluum auxilio iuuit. Erat is frater *Turpini* Engolismensis Comitis, idemque *Comes Petragoricensis*, quemadmodum ex *Ademaro Chabanensi* & authore Chronici manuscripti Comitum Engolismensium colligitur: vnde coniectura est, hunc ipsum esse, quem *Imonem Petragoricensem Comitem*, Author ille narrationis Translationis reliquiarum beatæ Faustæ supra à nobis citatus, vocat, cuiusque filium *Arnaldum* Sanctio auunculo in Principatu Gasconiæ successisse testatur, vt inde Sanctij sororem in matrimonio habuisse *Imonem* seu *Iminonem*, ideoque vtrumque illorum *Sanctium* & *Iminonem* seu *Emenonem*, affinitatis vinculo iunctos, commune bellum contra *Muzam* gessisse intelligamus.

MITARRÆ cognomen siue *Metarra*, vt in quibusdam monumentis legitur, ideò forsan Sanctio attribu-

tum fuit, quia antequam ad Gasconiæ Principatum euocatus esset, montanam regionem incolebat. (Ea enim vox, Vasconicâ linguâ, montanum seu montium incolam significat :) Quomodo *Pelagium* Asturum Regem & *Theobaldum* Grimoaldi filium, eâdem de causâ, *Montesinos*, Hispanicè, hoc est, montanos vel montium incolas dictos fuisse, docuit nos *Ambosius Morales* lib. 13. cap. 4. & 16. *Chronici Hispaniæ*. Falsus est etiam *Author* illius monumenti *Auscensis* & *Lascurrensis* *Ecclésiæ*, in eo quod *Sanctio* 1. proximè in Gasconiæ dynastiâ successisse *Sanctium* 2. ipsius filium affirmat : Nam inter vtrumque, *Arnaldum*, *Sanctij* prioris sororis filium, illius regionis dominatum occupasse, ab eodem authore narrationis *Translationis* reliquiarum beatæ *Faustæ* discimus. *Arnaldi* etiam *Vasconum* Principis meminit *Gaufredus* *Prior* *Vosiensis*, in historiâ sui temporis, nondum typis editâ, & ab hoc fortassis nummi illi veteres, *solidi Arnaldenses*, in nonnullis antiquis *Gasconiæ* monumentis dicti, nomen & originem habuere. Vixisse *Arnaldum* ad annum 864, *Author* narrationis illius monet. Cui, non ita multò post, mortuo successit *Sanctius* 2. *Garfiæ-Eneconis* *Pompelonensis* *Regis*, nisi me animus fallit, filius natus minor, *Sanctij* prioris, non quidem filius, vt voluit *author* illius monumenti, sed fortè ex filiâ nepos, aut saltem propinquus: siquidem *Vrracam* *Garfiæ* *Regis* vxorem, & *Sanctij* istius posterioris matrem, *Aznarij* primi *Aragonum* *Comitis*, *Sanctij* prioris fratris, genere ortam fuisse, conuenit inter omnes ferè *Nauarricæ* atque *Aragonicæ* *historiæ* *scriptores*: *Galindi* quoque *Aragonicæ* *Comitis* *filiam*, *Aznarij* *neptem*, in eiusdem *Sanctij* *coniugio* fuisse, aliàs ostendimus. Enimuerò *Sanctium* hunc 2.

eius nominis, Gasconia Ducem, haud alium fuisse à *Sanctio*, *Garfia Eneconis* Pompelonensis Regis filio natu minore, non solum probant *Garfia* & *Sanctij* nomina, in illius Ducis posteris & gente, perpetuâ serie continuata: sed etiam confirmant Nauarri scriptores, dum *Sanctium-Garfia*, primum huius nominis, Pompelonensem Regem, transmissis Pyrenæo Aquitaniam petiisse, ibiq; *Vascones* in suam ditionem coëgisse cōmemorant. Author Chronici manuscripti, cui titulus, *Relación de la descendencia de los Reyes de Navarra*, in *Sanctij* Regis vitâ. *Y despues passo los puertos por reducir à su obediencia ciertos Señorios de Guiana*: *Garibayus* quoque lib. 21. Compendij Historici cap. x1. *Sanctium-Garfiam* Regem, scribit, *Gascones* clientelam profiteri & in sua verba iurare coëgisse. Superioribus accedit argumentum symbolicorum insignium, quæ formâ hîc depicta, à Pompelonensibus quondâ Regibus diplomatibus suis adscribi solita, Gasconia similiter Comitibus seu Ducibus usurpata fuisse, in vetustis tam lapidibus, quàm tabulis obseruauimus.

MITARRÆ pariter cognomen huic *Sanctio*, ab auctore illius monumenti, additum, æquè *Sanctio* i. Pompelonensi Regi competit, quippe illum montanorum quoque, siue mōtanæ regionis Regem se inscripsisse superiori libro fuit demonstratum. Huiusmodi autem nomenclaturæ assumptæ ea causa fuit, quod ipse primùm, expugnato castro sancti Stephani munitissimo, montanam regionem illi subiectam Mauris eripuit & Pompelonensi Regno coniunxit. Post aliquot annos, cum *Fortunius*, *Sanctij* frater natu maior, se Pompelonensi Regno abdicasset, *Sanctius* à Nauarræ proceribus

Rex

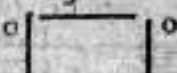
Rex designatus illam regionem repetiit, & Pompelonnense oppidum, cui Mauri imminebant, aduentu suo obsidione liberavit: qua de re sic Lucas Tudensis in Chronico Hispaniæ. Rex Sanctius cuius cognomen Auarca, cum Sarraceni tempore hyemali urbem Pampilonam debellarent & ipse esset in Pyrenæis montibus ultra Alpes Roscidæ Vallis & ingens nix clauderet portum, fecit sibi & suis militibus de coriis crudis & ligneis viminibus rusticorum more calciamenta, quæ vulgariter auarcas & barationes vocant, & nocte Alpes Roscidæ Vallis per niues transit & illucescente die Agarenos iaculis & gladiis in tantum fortiter inuasit, ut perpauci Sarracenorum euaderent, qui suis facta prælij nunciarent. Dum autem ad Regnum capessendum Gasconiâ proficiscitur Sanctius, Principatum istum Garsie filio natu minori, cognomento Curuo, reliquit, qui ex vxore Amunâ tres filios procreauit, atque inter eos Principatum tripertito diuisit, quâ de re sic Author illius monumenti Auscensis Ecclesiæ. Hic autem genuit (loquitur de Sanctio 2.) Garsiam Sanctium Curui, qui tres habuit filios, per quos Vasconiam diuisit. Sanctio Garsie dedit maiorem Vasconiam. VVilielmo Garsie Fidentiacum, Arnaldo Garsie Astaracum. Sanctius Garsias genuit duos filios manseres Sanctium-Sanctium & VVilielmum-Sanctium. VVilielmus-Sanctius genuit nobilem Duces Gasconie Sanctium & fratres & sorores eius. In hac narratione illud primum notandum occurrit, quod Sanctio-Garsie, Garsie-Sanctij filio natu maiori, Maiorem Vasconiam à patre in diuisione futuræ hæreditatis à se, inter liberos, factâ, tributam fuisse enunciatur. Comparatiuum enim Maioris, huic nomini Vasconie adiectû significare videtur, fuisse id temporis aliam quoque Vasconiam spatio & cognomento, Minorem. Vtriusque fines

designare mihi certè arduum & difficile videtur, in tam obstinato veterum Scriptorum hac de re silentio. Si tamen ea quæ de *Vascis* à Ludouico Pio annis 816. & 819 domitis, de quæ *Aznarij* Comitatu, supra dixi memoriâ repetantur, obseruare liceat, tunc quoque Aquitanicam Vasconiam bipartitò, in citeriorem videlicet, & vltiorem distributam fuisse. Citerior (quæ forsan eadem fuit cum minori) *Vascitaniam* continebat, paulò ante à nobis descriptam, & nescio annon etiam montanam regionem Principatus Bearnensis, & Bigorrensis Comitatus, ac partem aliquam Conuenensis ditionis. Vltiori ascribatur residuum Nouempulaniæ, Garumnâ vsque, & hanc duntaxat, *Sanctium-Garsie*, Pompelonensi sceptro assumpto, *Garsie Curuo* filio tradidisse existimo: Citeriorem autem tanquam Regno suo, (cuius fines cõtingebat) opportunam recepisse; quando neque de illâ, neque de ditionibus eâ comprehensis, in partitione *Gasconie* à *Garsia Curuo*, inter liberos factâ vllum verbum extat. Contra verò habitæ quondam à Regibus Pompelonensibus, in eâ regione, potestatis, nonnulla indicia, in prisca monumentis, emicant: quale est illud, quod *Raymundus Bigorrensis* Comes, in tabulis quibusdam anno 945 exaratis, quæ concessi ab ipso sancti Sauiini Monasterij in Leuitaniâ fratribus, beneficij narrationem complectuntur, eas *Ludouico in Franciâ*, *Garsia* verò in *Aragoniâ* regnantibus, scriptas fuisse prædicat, nullâ *Gasconie* Comitatus vel Ducis habitâ mentione. Huc etiam pertinent clientelaris fidei atque officij nexus, quibus se Bigorrenses Comites & Bearnenses Vicecomites Pompelonensibus seu Aragonensibus Regibus obstringebant. Neque alia, vt arbitror, causa fuit cur Petrus Rex Aragonensis, apud Innocentium 3.

Pontificem maximum, in causam Bigorrensis & Conuenensis Comitum, nec non Vicecomitis Bearnensis (qui in hæresis crimen vocabantur) incumbens, ipsos vassallos suos esse prætexeret. In his tamen clientelariibus professionibus, erga Pompelonenses seu Aragonenses Reges edendis, excipiebatur à Toparchis illis ius vel Regis Franciæ, vel Ducis Aquitaniæ, tanquam superioris domini, ut ex proximo diplomate constat, quod Cartularium Comitum Bigorrensiū, Camera: Rationum Parisiensi commendatum, seruat.

IN nomine Domini. Hoc est sacramentum quod ego Sanctius Aragonensium Rex facio tibi Centullo Bigorritano Comiti meo homini, videlicet ut sim tibi fidelis, ita ut nec ego nec aliquis me consentiente corpori tuo vel vitæ tuæ aliquid faciam detrimentum, & hoc absque ullâ conditione in perpetuum. De honore verò quem hodie tenes, vel quem post hunc meo consilio adquisiturus es, vel quem sine meo consilio adquires, per quod ego honorem non perdam fidelitatem tibi tenebo: Si verò contigerit ut tu aliquid iniustum contra me facias, te per bis xl dies expectabo, ammonens per me & internuncios per hanc fidelitatem ut inde mihi vel ius & equum facias, vel meum amorem adquires: quod si potens & volens inde mihi vel ius & equum non feceris, vel amorem meum non adquisieris fidelitas honoris frangatur, corporis & vitæ fidelitas, ut superius dictum est, teneatur his bis xl diebus peractis, quacumque horâ inde mihi vel ius & equum feceris, vel amorem meum adquisieris eandem fidelitatem quam superius tibi promisi tenebo, saluâ fidelitate Domini mei Ildefonsi & Guidonis Comitis Pietaensis, & filij Guilhermi quibus ego iuravi unde tu honorem non perdas volens rectum facere. Similiter iuro tibi Gastoni filio Centulli Comitis Bigorritani meo homini saluâ fidelitate

* Sancho, I
roi d'Aragon,
mourut le 4
juin 1094. il
est mort.
sur le trône
en 1095.

Regis Ildelfonsi & filij mei & patris tui & Guidonis Comitis Pictaueusis & filij eius Guilhermi quibus ego iuravi unde tu honorem non perdas volens rectum facere, sic Deus me adiuet & hæc sancta Euangelia & sacra reliquia. Signum Sanctij. Signum Centulli Comitis.

Certum est tamen VVilielmum Sanctium eiusque liberos, qui in eo Principatu ipsi successere, vtraque Vasconiâ potitos fuisse: itaque non se Gasconie modò, veluti eorum maiores, sed totius vel cunctæ Gasconie Comites seu Duces profitebantur: cuius facti ratio inde manare potuit, quod Citerior Vasconia, Vrraca, VVilielmi-Sanctij uxori, à patre Garsia Pompelonensi Rege doti forsitan dicta fuerat: ideoque in omnibus ferè diplomatibus ipsius VVilielmi, Vrraca vxoris nomen ascribebatur. Sed quoniam in mentionem titulorum horum Principum incidimus, non ab re fuerit notare, ipsos promiscuè Principum, Ducum, Comitum ac Marchionum nomina assumpsisse: De tribus primis, tritum est ac celebratum in infinitis penè vetustis monumentis: at de postremo fidem facit antiquus lapis, in æde Cœnobij beatæ Quiteriæ, secus Atyrensem ciuitatem, his literis inscriptus.

T.

III. IDVS NOVEMBRIS OBI
GVILELMVS COMES C. . .) AR
CHIO DVX GVASCONORVM
ET OBITVS GARSIE FRATR
IS EIVS COMITIS
AGENNEVSIVM.

Iam stemma illorum Principum nobis explicandum restat, quod sequenti schemate exequemur.

Garfias-Sanctij Curuus Comes Gasconiz:
Vxor Amuna.

Sanctius-Garfiaz Comes Maioris Valconiz. VVilielmus Garfiaz Comes Fidentiencis. Arnaldus-Garfiaz Comes Altaracensis.

De horum progenie separatim agetur.

Sanctius-Sanctij Dux & Comes Gasconiz. VVilielmus-Sanctij Dux totius Gasconiz & Comes Burdigalensis: Vxor Vrraca. Huius Ducis memoria extat ab anno 961 ad annum vsque 980. Gumbaudus Dux Gasconiz cum fratre VVilielmo: Vxor N quã mortuã sit Episcopus Agennensis & Vafaterfis. Hugo Episcopus Agennensis.

Guilielmus Dux Galconiz. Garfias Comes Agenensis. Bernardus Dux Gasconiz & Comes Burdig. Vxor Berta. Sanctius Dux Galconiz & Comes Burdig. Brisca: Vxor Guilielmi A-quitania Ducis. Garfenda Tuta. nupta nobili Burgundo.

Guilielmus seu Arnaldus. Gaufbertus seu Bernardus.

Otho Dux Gasconiz & Comes Burdigal.

Sanctia: Vxor Berengarij Raimundi Comitis Barcinonensis.

Alaufia: Vxor Alduini 2. Comitis Engolismensis.

Belengerius Dux Gasconiz & Comes Burdigal.

SANCTIO Gasconiz Duce ac Burdegalensi Comite, VVilielmi Sanctij filio, absque masculã prole, circa annum 1030, extincto, successit in Principatu Gasconiz Sanctius Maior Pompelonensis Rex. Post cuius mortem Belengerius Sanctij Ducis, si rectè coniicio, ex filiã Sanctiã nepos, tam Gasconiz ditionem, quàm Burdegalensem Comitatum tenuit. Huic successit Otho, Brisca, Sanctij sororis, filius: quo etiam ad annum 1039, in oppidi Mauzæi obsidione, interfecto, Bernardus cognomento Tumas Palerius, Armeniaci Comes, Gasconiz Comitatum aliquot annis gessit. Postea tamen illius possessione cedere, Gaufredi, fratris Guilielmi Ducis

Aquitaniæ, armis coactus, breui se monasticæ vitæ ad-
dixit, & Cœnobio *sancti Montis* ad Aturrim amnem,
à se constructo abdidit. Gaufredus cum paulò post, anno
nèpe 1058 fratri sine liberis mortuo, in administratione
Aquitaniæ successisset, *Gasconiam* illi prouinciæ adiecit.

Absolutâ serie Principum, qui yniuersæ Vasconiæ
Aquitanicæ dominati sunt, ad singulares Comitum &
Vicecomitum, qui sub iis vel eorum successoribus
Aquitaniæ Ducibus, certis ciuitatibus aut pagis præ-
fuerunt, familias describendas (præmissis paucis de Co-
mitibus Burdigal.) descendo: quibus Catalogum Pon-
tificum, qui Ecclesias illius prouinciæ rexerunt, addere,
ex vsu forsan historiæ, præsertim Ecclesiasticæ, studio-
forum fuerit.

*Series Comitum Burdigalensium, cum Catalogo Archiepisco-
porum illius ciuitatis, & Episcoporum Condomiensium.*

C A P V T VII.

BVRDEGALA, licet olim à Gasconiâ distincta esset,
& vnâ cum circumiacente regione proprium Co-
mitatum constitueret; quia tamen iam diu illi coniun-
cta fuit, ipsius pars esse creditur & eo nomine censetur
ab iis qui Vasconiâ Aquitanicam Oceano, Garumnâ
fluuiò & Pyrenæis montibus circumscribunt, in quo-
rum numero est Iosephus Scaliger. Eadem fortè ratione,
ab Authore Chronici Fontanellensis, sub *Nouempopu-
laniâ* comprehenditur, eiusque Caput statuitur: quia,
eo sæculo, iidem Duces ac Præfecti vtramque Ditio-
nem regebant, atque in eo oppido Ducum ac Comi-
tum, domicilium erat. Populum illum, qui hunc tra-

Aquitaniæ, armis coactus, breui se monasticæ vitæ ad-
dixit, & Cœnobio *sancti Montis* ad Aturrim amnem,
à se constructo abdidit. Gaufredus cum paulò post, anno
nèpe 1058 fratri sine liberis mortuo, in administratione
Aquitaniæ successisset, *Gasconiam* illi prouinciæ adiecit.

Absolutâ serie Principum, qui yniuersæ Vasconiæ
Aquitanicæ dominati sunt, ad singulares Comitum &
Vicecomitum, qui sub iis vel eorum successoribus
Aquitaniæ Ducibus, certis ciuitatibus aut pagis præ-
fuerunt, familias describendas (præmissis paucis de Co-
mitibus Burdigal.) descendo: quibus Catalogum Pon-
tificum, qui Ecclesias illius prouinciæ rexerunt, addere,
ex vsu forsan historiæ, præsertim Ecclesiasticæ, studio-
forum fuerit.

*Series Comitum Burdigalensium, cum Catalogo Archiepisco-
porum illius ciuitatis, & Episcoporum Condomiensium.*

C A P V T VII.

BVRDEGALA, licet olim à Gasconiâ distincta esset,
& vnâ cum circumiacente regione proprium Co-
mitatum constitueret; quia tamen iam diu illi coniun-
cta fuit, ipsius pars esse creditur & eo nomine censetur
ab iis qui Vasconiâ Aquitanicam Oceano, Garumnâ
fluuiò & Pyrenæis montibus circumscribunt, in quo-
rum numero est Iosephus Scaliger. Eadem fortè ratione,
ab Authore Chronici Fontanellensis, sub *Nouempopu-
laniâ* comprehenditur, eiusque Caput statuitur: quia,
eo sæculo, iidem Duces ac Præfecti vtramque Ditionem
regebant, atque in eo oppido Ducum ac Comi-
tum, domicilium erat. Populum illum, qui hunc tra-

Etum incolit *Bituriges Viuiscos* dixere veteres, *Vbiscos* legitur apud Plin. lib. 4. cap. 19, item apud Ptolemæum in editione Græcâ manuscripta Bibliothecæ Regiæ *Βίσκος*, *Viuiscos*: apud Strabonem verò *Βίσκος*, *Ioscos*: Solum hanc gentem in Aquitania, aduenam & peregrinam esse monuit idem Strabo. Sarracenorum, in Hispaniâ atque in Galliâ Narbonensi dominantium, ne hæc quidem prouincia expers fuit: A Zamâ quippe illorum Duce ac Præfecto *Vasconias & Burdigaliam* subactas armis & in Ditionem redactas fuisse à Roderic. Toletan. cap. 12. Histor. Arabum est proditum. Regnante Clothario 2. *Garacharium* Comitem illi ciuitati præfuisse author est Gregorius Turon. lib. 8. cap. 6: qui procul dubio cum eo, quem Fortunatus lib. 7. cap. 31. & lib. 10. cap. 22. *Galactorium* nuncupat, idem est. Posteriorum autem Comitum seu Ducum nomina, qui à Caroli Magni tempore Burdigalensem prouinciam administrarunt, quæ è vetustis libris aut monumentis eruere licuit, hæc sunt.

SIGVINVS à Carolo Magno Burdegalensis Comes institutus anno 778: *Author vitæ Ludouici Pij.*

SIGVINVS 2. conferto cum Normannis, inter Burdigalensem & Sanctonensem ciuitates, prælio interfectus, anno 846. *Ademar. Chabanensis.*

GVILLELMVS, qui anno 848, Burdigalensi vrbe dolo capta atque oppressa, à Nortmannis comprehensus fuit, teste Authore Chronici Fontanellensis. Iudæorum fraude ac proditione, hanc calamitatem illi ciuitati illatam fuisse, narratur Chronico de gestis Normannorum in Francia, nuper inter Historiæ Francorum Scriptores edito, his verbis. *Anno Domini DCCCXLVIII. Northmanni Burdegalam Aquitanie Iudæis prodentibus captam,*

depopulatamque incendunt. Deinde Metullium vicum populantes incendio tradunt.

RAIMVNDVS Comes Burdegalensis, vxor Endregotha.

GVILLELMVS 2. cognomento *Bonus*, Comes Burdigalensis Raimundi filius. Hic *Monasterium sanctæ Crucis* Burdegalense instituit, vt è tabulis Institutionis patet, quæ in Tabulario Regio illius ciuitatis extant, in quibus *Raimundi* patris & *Endregothæ* eius vxoris, *Aremburgis* quoque Guillelmi ipsius coniugis mentio fit. Huic ab hostibus capto & in carcerem misso, Guillelmus Sanctius Vasconiæ Dux auxilio fuit, eumque è custodia eripuit, vt monumentis quibusdam Ecclesiæ Condomensis testatum reperitur: Cuius beneficij præmium Duci, liberati Comitis hæreditas fuit. *Guillelmo* enim *Bono* vitâ functo, *Guillelmum-Sanctij*, Vasconiæ Ducem, Burdegalensi Comitatu potitum fuisse ex *Aymoino* libro de vita sancti *Abbonis* Abbatis *Floriacensis* cap. 16. discimus. Post cuius mortem ipsius filij *Bernardus* & *Sanctius*: *Belengerius* pronepos & *Otho* nepos, eiusdem Dynastiæ, suo quisque ordine, possessionem adepti sunt, vt quamplurimis vetustis monumentis constat.

Archiepiscopi Burdegalenses.

DIU agitatum, de Primatu Aquitaniæ, inter Archiepiscopos Bituricensem & Burdigalensem, controuersiam, factum eâ de re à Gregorio IX. Pontifice Maximo, 15. Calend. April. Pontificatus anno v, decretum aliquantum sedauit; sed tandem Clemens v, ex Burdegalensi Antistite Pontifex Maximus factus, eam prorsus diremit; Cum Codicillis Lugduni 10. Calend. Decembris Pontificatus anno 1. scriptis, Burdegalensem, nulla

in re deinceps iurisdictioni vel authoritati Bituricensis obnoxium fore sanxit.

Sanctus Gilbertus quem primum Archiepiscopum Burdigalensem fuisse sensit Gabriel Lurbeus, in Chronico Burdigalensi, ad annum Christi 70.

Orientalis interfuit Concilio Arelatensi anno 314.

Aufonius adfuit Concilio Treuerensi teste Demochari.

S. Delphinus.

S. Amandus, cum beato Martino ætate coniunctus, pietate insignis, cum corruptos populi mores emendare frustra tentasset, enixis precibus à Deo Pontificij muneris abdicationem, alio idoneo substituto, deprecatus est: neque irritæ preces fuere, diuino quippe nutu eò appulit Beatus Seuerinus Archiepiscopus Colonienfis, vir sanctitatis eximiæ qui, non annuente solum, sed urgente etiam Amando, ipsi sufficitur. Fuisse Amandum Burdegalensis ciuitatis Comitem in quibusdam monumentis Ecclesiæ B. Seuerini legitur.

Beatus Seuerinus, sancto Amando superstite, Pontificium munus fœliciter gessit. Burdigalenses enim vitiis deditos, ad meliorem frugem reuocauit: tum demum Beatus Amandus voti compos factus, cum ipso coniunctissimè vixit: *Ex vetustis monumentis Ecclesiæ Burdigalensis.* Hic author fuisse creditur antiquissimi Monasterij sancti Seuerini, quod extra pomerium vrbis conditum fuit, constatque fuisse celebre tempore Ludouici Pij Regis, ex Chartulario Ecclesiæ ipsius: Occupatur iam à Canonorum Collegio, cui præest Decanus.

Gallicinus, cuius meminit Sidonius Apollinaris lib. 8. epist. 11.

Amelius.

Cyprianus, qui Concilio Agathensi subscripsit.

Leontius 1. cuius epitaphium scripsit Fortunatus lib. 4. carmine 9.

Leontius 2. subscripsit Concilio Aurelianensi 4. anno 541. Hunc nobili & claro genere ortum, adolescentem in Hispaniâ sub Regiis signis meruisse, & antequam sacris initiaretur, uxorem ei *Placidinam* fuisse, scribit idem Fortunatus lib. 1. carmine 15. vbi etiam ipsum decimumtertium Burdigalensem Antistitem numerat, eiusque pietatem, & insigne in reparandis templis studium, elegantiarum carmine celebrat. Meminit etiam carmine 18 *Placidie* matris Leontij.

Heraclius, anno 563: *ex Baronio.*

Bertechrannus interfuit Concilio Matisconensi 2. anno 588. frequens illius occurrit mentio *apud Gregorium Turon. & apud Fortunatum.*

Gondegillus, *apud eundem Gregorium.*

Sicarius, cui Ludouicus Pius misit exemplum statutorum Concilij Aquisgranensis anno 816.

Frotarius circa annum 866, desertâ sede Burdegalensi, ob crebras excursions Normannorum, transit in Pictaviensem: *Conciliis Gallie apud Sirmondum.*

Adelbertus temporibus *Guillelmi* cognomento *Boni* Burdigalensis Comititis.

Gumbaldus.

Siguinus Monachus anno 1015 & sequentibus.

Acius anno 1028: *ex Ademaro Chabanen.*

Gotefridus ab anno 1029 vsque ad annum 1042.

Andro.

Gosselinus aliàs Ioscelinus. Hic tres, Pontificatu suo, Synodos celebrauit. Primam anno 1073: ad Diui Ma-

xentij in Pictonibus contra Berengarianæ hæresis Fauctores, vt refert Ioannes Chenutus: Alteram, Burdegalæ anno 1079. Tertiam, in ciuitate Sanctonensi anno 1080 mense Ianuario, Præfidibus Amato Olorensi & Hugone Dienfi Episcopis, summi Pontificis Legatis, cui præter ipsum Ioffelinum interfuerunt Garmundus Viannensis, Richardus Bituricensis, & Rodolphus Turonensis Archiepiscopi; Ademarus Engolismensis, Hugo Lingonensis, & Raimundus Vafatensis Episcopi.

Amatus ex Episcopo Olorensi Archiepiscopus Burdigalensis. Huius Pontificatu dedicata fuit Ecclesia Burdigalensis ab Urbano II. Pontifice Max. errat enim Chenutus, qui hanc dedicationem in annum 1026 refert. Synodum habuit Burdegalæ, cui interfuerunt V Vilielmus Bernardus Aufcensis Archiepiscopus: Simon Agenensis, Rainaldus Petragoricensis, Ademarus Engolismensis, Petrus Adurensis, & Stephanus Vafatensis Episcopi.

Arnaldus Guiraldus anno 1110 & 1126.

Gofridus vel Gaufredus anno 1137. 1150. & aliis ad annum vsque 1158, quo è vita migravit.

Raimundus ex Episcopo Petragoricensi Archiepiscopus eligitur anno 1159 *Ioan. Puteanus lib. de Episcopis Petragor.*

Ardouinus ex Decano Cœnomanensi Archiepiscopus Burdigalensis anno 1160.

Bertrandus ex Episcopo Lactorési anno 1163 & 1170.

V Vilielmus ex Abbate Radingensi anno 1173. Anno 1176 dedicauit Ecclesiam sanctæ Eulaliæ Burdigalensis: Anno 1179 interfuit Concilio Lateranensi, *Picardus notis in Guilielmum Neubrigensem.* Vixit vsque ad annum 1181: *ex monumentis Ecclesie S. Andreæ Burdigalensis.*

Elias anno 1182. Anno 1190. coram Pontifice Max. reus fit criminis à Collegio Canoniorum: *Rogerus Houeden.* Anno 1202, scriptis hac de re Codicillis, decernit ius esse Collegio Canoniorum Decanum arbitrato suo eligendi: *ex monumentis Ecclesie S. Andreae Burdigal.*

Guillelmus anno 1207, 1210, & aliis vsque ad annum 1227.

Geraldus Malamortensis ex Decano Burdegalensi eligitur Archiepiscopus anno 1227. consecratur anno 1228, viuebat anno 1256: *ex monumentis Eccl. S. Andreae.*

Petrus electus circa annum 1262: (anno enim præcedenti sedes vacabat) obiit anno 1269, nec videtur fuisse successus aliquis in eius locum vsque ad annum 1275. Vacasse enim sedem annis 1273, 74, & 75. pluribus monumentis Ecclesie sancti Andreae constat.

Simon à Rupe. Cauardi anno 1275 octauâ die Augusti & 10. Ianuarij, item anno 1276.

Anno 1284 sedes vacat.

GG. Archiepiscopus anno 1285 cum Collegio Canoniorum paciscitur, vt Decano Burdigalensi, in ea ciuitate ac in suburbiis iurisdictionem suam exercere liceat.

Anno 1287. 14. Februarij vacabat sedes. Malè itaque hic interferunt Chenutus & Robertus, ROBERTVM Regis Angliæ Cancellarium, Lurbeum sequuti: quem in errorem induxere Tabulæ, de construendo fratrum Augustinianorum Burdegalæ Cœnobio, præsentæ & in eam rem se interponente eodem ROBERTO conscriptæ, è quibus tamen mox recitatis apertè elicitur Robertum nihil prorsus nomine Archiepiscopi Burdegalensis, in hoc negotio egisse: extant autem illæ tabulæ in vno è Chartulariis Ecclesie Primariæ Burdigalensis, hac serie verborum.

Frater Henricus de Lobanheio Prior domus Fratrum Heremitarum Ordinis sancti Augustini de Burdegal. & Conuentus eiusdem loci, Salutem in Domino. Cum venerabile Capitulum Burdegalense SEDE VACANTE nobis dederit & concesserit licentiam habendi & construendi Ecclesiã seu Oratorium & cimiterium in parochiis Ecclesiarum suarum sanctæ Eulalie & sancti Eligij Burdegalensium in loco appellatõ apud Mirall. &c. (Cauent de soluendo triginta librarum annuo reditu. Deinde sic tabulas concludunt) supplicantes reuerendo in Christo patri Roberto Dei gratiã Bathon. & VVelloñ. Episcopo illustris Regis Angliæ Cancellario, ad cuius preces & instantiam dicta licentia nobis & successoribus nostris data extitit & concessa, & eidem Capitulo, ut ipsi sigilla sua unã cum sigillo nostro presentibus apponant. Datum 12. Kal. Ianuarij 1287.

Henricus Archiepiscopus anno 1294: ex Lurbeo.

Rosinus Salignacus ex Archidiacono Medullensi Archiepiscopus eligitur anno 1296.

Bertrandus à Guto ex Episcopo Conuenensi fit Archiepiscopus Burdigalensis anno 1300, ac munus illud cum laude administrauit vsque ad annum 1305, quo à Collegio Cardinalium in Romanum Pontificem asciscitur, literis Perusij 6. Iunij datis, quæ à Lurbeo in Chronico Burdigalensi recitantur. In quo Pontificatu Clementis V. nomen assumpsit.

Arnaldus Faltuerius Cantalupius Clementis V. Pontificis Maximi propinquus ex electo Archiepiscopo fit Presbyter Cardinalis tituli S. Marcelli & Romanæ Ecclesiæ Camerarius, ut refert Ciacconius ex Clementis V. Regesto: obiisse ipsum anno 1310. apud Almaricum Augerium in actibus Pontificum Romanorum scribitur, vbi etiam *Frigerij de S. Lupo* cognomen ei tribuitur: in

quibusdam tamen monumentis Ecclesiæ Burdegalensis annotatum obseruavi, Arnaldum Cantalupium Archiepiscopum anno 1332 obiisse, cum Ecclesiam illam 27 annis administrasset. Fuit hic forsan diuersus ab illo Falterio siue Frigerio à S. Lupo.

Petrus successit Arnaldo & munus Pontificis gessit vsque ad annum 1345, quo obiit.

Amaneus de Casis Petri successor. Hic quatuor Ecclesiarum redditus Decani & Canonorum censui adiecit, Ecclesias videlicet sancti Iuliani de Borno, de Molinis, S. Helenæ & de Listraco, vt è tabulis hac de re anno 1347 scriptis patet, quæ in tabulario Ecclesiæ sancti Andreae seruantur. In loco *Bellouidere* dicto mortem oppetiit, & in eodem, sepulchro corpus eius conditum fuit.

Bernardus anno 1350.

Amaneus Motanus à Clemente VI. Pont. Max. Archiepiscopus Burdegalensis creatur, factis eâ de re Codicillis apud *Villam nouam* Auenionis, quibus dies 4. Kalend. Octob. annus verò 6. Pontificatus eiusdem Clementis ascribitur. Obiit v. Calend. Iul. anno 1360. fuitq; sepultus in æde S. Andreae ad aram maximam, in eâ parte quæ meridiem spectat.

Helias anno 1362 & aliis proximè consecutis vsque ad annum 1378.

Raimundus Pontificatum Burdegalensem gessit ab anno 1380 vsque ad annum 1384, quo è vitâ migravit: testantur id pleraque Ecclesiæ S. Andreae monumenta: ita vt Urbano, quem ad annum 1382 in numero horum Pontificum posuit Lurbeus, hic locus non sit.

Franciscus Archiepiscopus Beneuentanus ad Burdegalensem Pontificatum translatus est ab Urbano VI.

7. Kal. Septemb. Pontificatus anno 7.

Franciscus Hugocionius Urbinas 1389. 1397. & 1041:
Ab Innocentio VII. Cardinalis tituli SS. 4. Coronato-
rum creatur anno 1405. de quo hæc refert Ciacconius,
Franciscus Hugocionius Urbinas, Picens Presb. Cardinalis
SS. Quatuor Coronatorum, eximius Ciuilis, Pontificiique
iuris interpret. Quem Bonifacius IX. Archiepiscopum Bur-
degalensem in Aquitaniâ creatum, Nuntium Apostolicæ
sedis ad Castella, Legionis, Arragonia & Navarra His-
paniarum Regna, item in Vasconiâ direxit, ut sua dex-
teritate, quæ summa erat, eas regiones ad Bonifacij IX.
obedientiam eiurato Clementis VII. schismate reuocaret &
prudentissime cuncta ex Pontificis voto transegit: quamquam
contra Reges Castella & Legionis patrem & filium schisma-
ticos diris deuotos, Urbanus VI. & postea Bonifacius IX.
sacrum bellum (quod Cruciatam vocant) indixissent. Eum
Innocentius VII. absentem in Aquitaniâ & pascendo gregi
suo intentum Presbyterum Cardinalem legit; diu à Romana
Curia absuit, Burdegala permanens, ad quam non nisi val-
dè senex accessit: hætenus Ciacconius. Postea Grego-
rium deseruit, ut ait idem author, quamobrem cum ab
eo citatus & honore priuatus esset, Collectores prouen-
tuum Camera Apostolicæ in Aquitaniâ, eiusdem Gre-
gorij iussu, vniuersos Cardinalis redditus in Burdegalensi
prouinciâ interuerterunt, Pontificatu etiam ipsi abro-
gato: itaque suffectus est in eius locum.

Ioannes Montferrandus anno 1408.

Guillelmus tempore Alexandri V. Papæ.

David Montferrandus anno 1416. & 1425.

Petrus Fuxius Cardinalis Ecclesiam Burdigalensem
administabat anno 1428.

Petrus Berlandus à Martino V. Pont. Max. confirma-

tur in Pontificatu Burdigalensi 17. Kal. Nouemb. Pontificatus anno 13. Vixit summâ sanctitatis famâ, quam edita post mortem, ad illius sepulchrum, miracula magnoperè auxere. De eo hæc refert Lurbeus lib. de Illustribus Aquitaniz viris. Petrus Berlandus, agricola Berlandi in Medullis filius, cum iam abecedarius esset, totum se literis sacris deuouit, quas cum humanitatis studiis, ut ei per facultates licebat, ita coniunxit, ut propter eius pietatem & bonam indolem ex paupere Clerico Canonicus Ecclesie Burdigalensis electus fuerit; in quo munere ita piè, per multos annos versatus est, ut vacante sede Metropolitana, post multas contentiones & inter plurimos tanti sacerdotij competitores, ab Ecclesia collegio Archiepiscopus Burdigalensis designatus sit, quam provinciam cum inuitus suscepisset, nihil tum sui officij & tanti muneris prætermisit, mores Ecclesie in tantis bellorum motibus collapsos restituit, literas & literatos fouit, authorque fuit Iuratis & Decurionibus Burdigalæ instituendæ Academiæ & Vniuersitatis Burdigalensis, cuius institutionis diploma Iurati postea ab Eugenio summo Pontifice impetrarunt: inde Berlandus Collegium sancti Raphaëlis, Burdigalæ erexit, pluribusque redditibus pro institutione prioris & duodecim pauperum ditauit. Et ut nominis sui ac memoriæ aliquot monumentum relinqueret, maiorem turrin campanarum D. Andrea à fundamentis erexit. Postremò cum nomine ordinû Aquitanie in Britanniam profectus Regem Anglum de componendis Aquitanie rebus interpellasset, nec postulatis Anglus satisfacisset, factum est ut Burdigalensibus sub imperium Francorum redactis, Berlandus cum toto Clero in verba Caroli septimi iurauerit, quod sanctè præstitit. Tandem cum per 25 annos Ecclesiam rexisset, pius, beneficus & eleemosynarius decessit. Obijt anno 1453.

Blasius Grefleus possessionem Pontificatus Burdigalensis adeptus est anno 1456.

Artus Montalbanius, obiit anno 1468, inquit Claud. Robertus.

Andreas Espinæus, anno 1480 : hunc Chenutus & Robertus confundunt cum Ludouico Spinæo Archiepiscopo Arelatensi primùm, deinde Lugdunensi, Presbytero Cardinali SS. Syluestri & Martini in montibus: de quo videndus Ciacconius in Innocent. 8. Obiit Andreas 10 Nouembris anno 1500, vt indicat epitaphium illius sepulchro inscriptum Parisiis in æde Celestino- rum.

Ioannes Fuxius ex illustri Candalarum familia, anno 1501 iussu Alexandri VI. Pontific. Maximi Pontificatus Burdigalensis possessionem apprehendit.

Gabriel Acrimontanus illustri & antiqua Acrimontanorum Dynastiarum stirpe genitus anno 1528 Pontificatum Burdegalensem assequitur, fit postea Cardinalis.

Carolus Acrimontanus Gabriellis frater anno 1530. Rexit Ecclesiam Burdigalensem & Aquitaniæ insuper Prouinciam, Vicario nomine ProRegis, vsque ad annum 1544.

Ioannes Belayus anno 1544.

Franciscus Mannius anno 1554, quo breui vitâ functo, ad eundem Pontificatum rediit.

Ioannes Bellayus anno 1556. *Lurbeus in Chronico Burd.*

Antonius Preuostus Sanfacus anno 1560.

Franciscus Descoubleau Sourdisius Cardinalis anno 1599. obiit anno 16. . .

Henricus Sourdisius Francisci frater nunc illi Ecclesiæ præest.

E pluribus Episcopatibus qui sub Archiepiscopo Bur-

degalensi constituti sunt, solus nobis attingendus est *Condomiensis*, ultra Garumnam, in *Vasconia* positus. Alij enim, cum citra Garumnam in secundâ Aquitaniâ consistant, nihil ad *Vasconia* notitiam conducunt.

Condomiensis pagus, cum trans Garumnam in *No-uempopulania* situs sit, eum ad *Vasconiam* pertinere minimè dubium est: tametsi, à multis sæculis, territorio *Aginnensi* annexum. De hoc enim pago intelligenda existimo hæc verba *Aymonij* lib. 4. hist. Franc. cap. 116. *Ferunt in Regione Vasconia, trans Garumnam fluvium, in pago Aginnensi, annonam de cælo pluuisse.* At illud mihi non parum suspectum est, quod primùm à *Iosepho Scaligero* traditum, à plerisque postea magno consensu receptum video: Pagum illum peculiari nomine *Vasconiam* appellari, nullus enim vetustus Author id dixit, nec *Accolæ* aut reliqui *Aquitani* illum tractum aliter quam *Condomesum* nuncupant: quod autem *Senescallus Aginnensis* vocat se *Senescallum*, *Aginnensium* atque *Vasconia* id ita accipiendum est, ut nomine *Vasconia*, eam tantummodò illius Regionis partem designare velit, quæ territorio *Aginnensi* coniuncta fuit, quæque hodie solâ *Condomesij* ditione continetur, licet latius aliquando patuerit. In Ecclesiasticis, *Condomienses* à Pontifice *Aginnensi* ius petebant, donec à *Ioanne XXII.* proprius iis Pontifex datus est, Cœnobio antiquo Ordinis sancti *Benedicti* Episcopatus titulo decorato: Episcopos autem, qui ab instituto Episcopatu huc vsque illi sedi præfuerunt, hos nouimus, qui proximè sequuntur.

Raimundus Goulartus anno 1329.

Petrus Golardus vel *Galardus* ex *Priore Neyracensi* fit *Episcopus Condomiensis* 12. Calend. Aprilis anno 1340. *Vixit* adhuc anno 1366.

Bernardus Alemainus anno 1371.

Petrus 2. anno 1373.

Hugo Raimbaldus anno 1397 & 1041.

Aimericus anno 1416.

Ioannes anno 1418.

Amaneus Leomaniensis, ex gente Fimmarconiâ,
anno 1428.

Ioannes II. 1450.

Guido Montibrunius 1471.

Antonius, qui anno 1496. v. Idus Octob. obiit.

Ioannes Marreus, eodem anno 1496 electus, viuebat
anno 1509.

Antonius Pompadorius anno 1521.

Herardus Gorfolius anno 1527, 30, & 31.

Carolus Pisseleus anno 1552.

Robertus Guntaldus anno 1568.

Ioannes Molucius anno 1580.

Ioannes Ducheminius anno 1611.

Antonius à Coufio.

*Vasconia Aquitanica vetus in varios Comitatus & Vice-
comitatus distributio, & de Regione Gasconiâ propriè
dictâ, cum catalogo Archiepiscoporum Ausciensium,
& Episcoporum Vasatensium & Adurensium.*

C A P V T V I I I .

VA S C O N I A Aquitanica in varios olim Comita-
tus & Vicecomitatus distributa fuit. Comitatus
erant, *Gasconia* propriè dicta, aliàs *Vasconia maior* seu
ulterior nunc *superior* : *Vasconia citerior* ; nunc *inferior*.
Fidenciacus è quo *Armeniencensis* & *Astaracum*, vnde

Bernardus Alemainus anno 1371.

Petrus 2. anno 1373.

Hugo Raimbaldus anno 1397 & 1041.

Aimericus anno 1416.

Ioannes anno 1418.

Amaneus Leomaniensis, ex gente Fimmarconiâ,
anno 1428.

Ioannes II. 1450.

Guido Montibrunius 1471.

Antonius, qui anno 1496. v. Idus Octob. obiit.

Ioannes Marreus, eodem anno 1496 electus, viuebat
anno 1509.

Antonius Pompadorius anno 1521.

Herardus Gorfolius anno 1527, 30, & 31.

Carolus Pisseleus anno 1552.

Robertus Guntaldus anno 1568.

Ioannes Molucius anno 1580.

Ioannes Ducheminius anno 1611.

Antonius à Coufio.

*Vasconia Aquitanica vetus in varios Comitatus & Vice-
comitatus distributio, & de Regione Gasconiâ propriè
dictâ, cum catalogo Archiepiscoporum Ausciensium,
& Episcoporum Vasatensium & Adurensium.*

C A P V T V I I I .

VA S C O N I A Aquitanica in varios olim Comita-
tus & Vicecomitatus distributa fuit. Comitatus
erant, *Gasconia* propriè dicta, aliàs *Vasconia maior* seu
ulterior nunc *superior* : *Vasconia citerior* ; nunc *inferior*.
Fidenciacus è quo *Armeniencensis* & *Astaracum*, vnde

Pardiniacensis Comitatus decerpti fuere, *Bigorra*, *Conuenarum Regio*, *Gaura* & *Manhoacum*. His postea accessit Dynastia Insulana, à Philippo Valesio Rege Comitatus titulo decorata. *Gasconia* propriè dicta terminabatur Garumna fluuio, Oceano, Vasconiâ citeriori, Armeniacensi ac Fidentiacési Comitatus & Dynastiâ Insulanâ. Cõplectebatur hæc Regio Episcopatus *Vasatensem*, *Aquensem*, *Adurensem* & *Lactorensem*: Vicecomitatus autem *Leomaniensem*, *Gauarretium*, *Martianensem*, *Aquensem*, *Tartasiensem*, *Taurisanensem*, *Lupaneriensem* & *Iuliacensem*. *Brulesium* quoque intra Gasconiæ fines erat, utpotè trans Garumnâ positus: huius tamen dittonis Dynastæ, non Gasconiæ Comitum, sed Pontificum Agennensium beneficiarij clientes erant. Vicissim Gasconiæ Comitibus parebat *Regulensis* pagus, citra Garumnâ in Agennensi Comitatu constitutus. Dynastia *Lebretensis*, etsi tardè Ducatus dignitatem accepit, inter Vicecomitatus tamen Gasconiæ veteres censeretur, cum plerosque ex iis quos enumerauimus finium amplitudine & numero urbium ac vicorum antecelleret. Quandoquidem de Comitibus Gasconiæ supra actum est, hic locus postulat ut illius Regionis Episcopos recenseamus: De Lactorensibus, quorum diocesis in Leomaniâ sita est, & de Aquensibus dicam cum de illorum pagorum Vicecomitibus sermo fiet: de aliis verò mox, appositis tamen priùs Archiepiscopis Ausciensibus, quibus ut Metropolitanis, non Gasconiæ tantum, sed vniuersæ Vasconiæ Aquitanicæ Episcopi subsunt, Condomiensi excepto.

De Ausciis populis.

Quos posterioris sæculi Scriptores *Auxitanos* dixerunt, ij *Auscij* sunt Straboni Ptolemæo & vetusto Au-

thori Notitiæ Ciuitat. Gallia. Cæsari & Melæ *Ausci*; at Sidonio *Auscenses*. Horum ciuitas seu oppidum primarium *Augusta* est Ptolemæo *Elusaberris* Melæ, *Auxis* Roderico Toletano in Historia Arabum, vbi eam Vasconiarum Metropolim esse dicit. *Clara* etiam nomen ipsi tribuunt quædam monumenta Ecclesiæ Auscensis non contemnendę vetustatis. Magnum certè, omni memoria, fuit in Aquitania Auscorum nomen, *Aquitanorum*, ait, *Mela*, *clarissimi sunt Ausci*; Ammianus verò, *Nouempopulos*, inquit, *Ausci commendant & Vasates*: Ius quoque Latij ipsis à Romanis tributum fuisse author est Strabo. Illorum fines latè ad Pyrenęos montes & ad proxima Oceano Cantabrico loca patuisse fidem facit hæc inscriptio, in Vicecomitatu Solensi in Vascitania, reperta, in monte editissimo, cui sacellum B. Magdalena sacrum inibi constructum *Magdalena montis* nomen fecit.

F A N O

H E R A V S

C O R R † S E

H - E S A C R V M

G. V A L. V A L E

R I A N V S

Necdum isthæc appellatio Solensibus vsquequaque deperit *Aux-ac* enim adhuc vocantur suâ linguâ à Roncalensibus & aliis vicinis Nauarræ populis, quod ad verbum est *Ausci*, vel *Auxi*: syllabam enim ac nominibus Vascitanis in fine adiectam, articulum esse in primo huius operis libro iudicaui. Sub Auscis hodie comprehenduntur *Elusates*, quorum oppidum *Elusa* olim Archiepiscoporum Nouempulaniæ domicilium fuit. *Sotia* quoque vrbs (vulgò *Sos*) intra diœcesis Auscensis fines con-

stituta est: quam non malè, vt mihi quidem videtur, nonnulli coniiciunt eam ipsam esse quæ à P. Crasso Romanorum temporibus expugnata fuit, & cuius populum *Sontiatum* nomine designant vulgatæ Commentariorum Cæsaris editiones: licet veteres Codices manuscripti *Sotiates* habeant, absque littera n, vt annotauit Fulv. Ursinus notis ad lib. 3. Cæsaris de bello Gallico: at in quibusdam etiam Sottiates cum duplici T, legi testatur Casaubon. animaduers. ad Athen. lib. 6. cap. 13. eandemq; vocem litterâ n, destitutam in MS. libris Pauli Orosij se reperisse monet idem Ursin; Cum quibus consentit MS. codex Collegij Nauarrici Parisiensis, necnon vetus editio Orosij, quæ Lutetiæ anno 1510 prædiit. Plin. lib. 4. cap. 19, Aquitaniæ populos enumerans post Auscos & Elufates subiicit staiim Sottiates. Quò magis miror fuisse hoc nostro sæculo, qui coniecturam eorum, qui *Sociam*, etiamnum non ignobilem in Nouempoulania urbem, eandem cum *Sotia*, ad quam bellum gessit P. Crassus, existimant, tanquam ineptam reiicerent: eorum nos fortè aliàs argumenta discutiemus: id interim monere sufficiat, hoc oppidum vulgò *Sos* nuncupatum in veteribus Tabulis *Sotiam* passim, aliquando etiam *Sotium* vel *Sossium* nominari: esseque proximum *Elufatibus* & *Auscis* (quibus Plinius *Sociates* subiunxit) æquè ac *Tarusatibus* (quos pro hodiernis *Tursanensibus* accipiunt viri docti) ad quos illico post victos Sotiates exercitum mouisse Crassum Cæsar author est: quos autem Cæsar & alij Sotiates vocarunt, iidem proculdubio sunt cum *Sotianis* Aquitaniæ populis, quorum Nicolaus Damascenus apud Athen. lib. 6. meminit.

Quo tēpore Metropolitana sedes *Elusá*, *Augustam* Aufciorū translata fuerit, res est obscura & tenebris tecta ve-

tustatis. Falli enim opione eos, qui primo quoq; tempore post vastationem Nouempopulaniæ ab Euarige Rege Gotho factam, id contigisse affirmant, illud arguit, quod Euarigis seu Euridici mortem in annum 484. confert Isidorus; cum tamen diu post, Elusam Episcopos habuisse, inscripta posteriorum Conciliorum actis eorum nomina aperiant: Agathensi enim Concilio anno 506 *Clarus* Elusanæ Metropolis Episcopus: Aurelianensi 1. anno 511. *Leontius*: Aurelian. 2. 4. & 5. & Aruernensi 2. annis 533. 541. & 549 *Aspasius*: Paris. 4 anno 573 *Labanis* missus subscribere. Senocum pariter Elosanensem Episcopum Rhemensi Synodo à Sonnatio Antistite habitæ interfuisse scribit Flodoardus lib. 1. cap. 5. hist. Eccles. Rhem. Optimū itaque factu erit, si Archiepiscoporum Vasconia Aquitanicæ seriem ab Elusanis Pontificibus ordiamur.

Elusani Archiepiscopi.

B. Ceratius Elusanæ Ecclesiæ conditor præfuit ipsi annis 43: *ex monumentis Ecclesiæ Auscensis.*

Paternus, tēpore Beati Saturnini Tholosani Antistitis Rexit eandem Ecclesiam 48 annis: *ex iisdem monumentis.*

Mamertinus Episcopus & Leontius Diaconus ciuitatis Elosatium interfuere Concilio Arelatensi anno 314.

Seruandus annis 23. *Ex iisdem Ecclesiæ Auscensis mo-*

Luperculus annis 16. *numentis.* Alia tamen monumen-

Taurinus annis 19. *ta hic expuncto Luperculo inter-*

ferunt Optatum & Pompidianū.

Clarus viuebat anno 506.

Ex Sirmondo tom. 1.

Leontius, anno 511.

Concil. Gallie.

Aspasius annis 533, 541. & seq.

Laban 573. obiit anno 586.

Ex Greg. Tur.

Desiderius ex laico Elusensis Episcopus.

lib. 8. cap. 22.

Senocus circa annum 634. Ex Flodoard. lib. 1. cap. 5.
hist. Eccles. Rhemenf.

Auctor Catalogi Archiepiscoporum Aufcienfium, qui in Cartularia Aufcienfis Ecclefie relatus est, Epifcopos Elufanos in Taurino defiffie perfuafus, ex eo vniuerfos Pontifices Aufcienfes pro Archiepifcopis feu Metropolitanis celebrat. Tutius tamen foret, ipfos ad Audericum vsque, qui VII ſæculo viuebat, non tam pro Metropolitanis, quàm pro Aufcienfis duntaxat Ecclefie Antiftibus habere: De posterioribus autem, qui ante Airardum (cuius Pontificatus in annum 879 incidit) illi Ecclefie præfuerunt, incertum est vtrò titulò cenferi debeant Epifcoporum an Archiepifcoporum. Porrò ad Airardum quod ſpectat, cum eũ Ioannes Romanus Pontifex epiftolâ, illo anno, ad ipfum & alios Epifcopos ſcriptâ (quam vir eruditiffimus Iacobus Sirmondus tomò 3. Concil. Gallie exhibuit) Archiepifcopum Aufcienfem nominet, certo iure iam Aufcienfium Archiepifcopum caufa niti videtur, vt exinde pro Metropolitanis reputentur: ſed nunc ad inceptam Archiepifcoporum ſeriem profequendam pergo, hoc tamen præmonitò nomina ipſorum, quæ hinc vsque ad *Auriolum* edam, ſolam habere authoritatem Catalogi illius, Cartulario Aufcienfis Ecclefie intexti, neque mihi quicquam ferè, de iis, aliunde conſtare.

Aufcienfes Epifcopi & Archiepifcopi.

Citerius.

Anfronius.

Apronculus.

Viſinianus.

Orientius.

Armentarius.

Armentarius: *ex Actis Concilij Agathensis apud Sirm. tom. 1. Concil.*

Mineruius.

Iustinus.

Nicetius, viuebat hic anno 506: *ex Actis Concilij Agathensis apud Sirm. tom. 1. Concil.*

Tetradius, omissus ab Authore Catalogi interfuit Concilio Aurelian. 1. anno 511: *Sirmond. Notis ad epist. 6. lib. 7. Sidonij.* In Actis tamen illius Concilij Nicetius vocatur.

Mineruius.

Alecus.

Amelius.

Saluius.

Porcarius.

Proculeianus.

Pricius.

Proculeianus, interfuit Conciliis Aurelianensi 2. & Aurel. 4. annis 533. & 541.

Marcellus.

Vigilius.

Polemius.

Alecus.

Comus vel Conius

Paulinus.

Faustus subscripsit Concilio Matisconensi anno 585: obiit anno 586 teste Gregor. Turoñ. lib. 8. cap. 22.

Fabius, omissus ab Authore Catalogi, successit Fausto eodem anno: *ex Gregor. Turoñ.*

Citharius.

Tithonius.

Drocoaldus.

Audicius: probo coniecturam Cl. Roberti qui legendum putat Audericus, cuius mentio apud Flodoard.

lib. 1. cap. 5. histor. Ecclesiæ Rhemenfis.

Drocoaldus 2.

Leotadius.

Patricius.

Tontonium.

Anerius.

Ernaldus.

Lupus.

Aster.

Asnarius.

Remelius.

Galinus.

Elifeus.

Ioannes.

Auloinus.

Airardus, anno 879. *Ex Sirmondo tom. 3. Concil. Gall.*

Ardinanus.

Auriolus Utziandi, regnante Lotario, videtur idem esse cum *Odilo*, qui in Catalogo Cartularij Bernardum proximè antecedit.

Bernardus, tempore Agapeti Pontificis Maximi circa annum 950.

Seguinus.

Odo tempore Benedicti 7. Romani Pontificis circa annum 980.

Garfias.

Otto.

Raimundus Copa prætermisus ab Authore Catalogi. Hic vnâ cum Guilielmo Comite Fidenciacensi Canoniorum Collegium instituit in Ecclesiâ primariâ Aufcensi B. Mariæ sacrâ vt proximo monumento ostenditur, è Cartulario illius Ecclesiæ deprompto, *Pridie Ka-*

lendas Martij, apud Ciuitatem Auxiorum VVilhelmus Comes & Raimundus Archiepiscopus construxerunt Canonice in sede Archiepiscopali per manum Rainardi Presbyteri & Grammatici per Aquitaniam & Gothiam ad predicandum à Deo asciti hæc pro victu suo & Canonorum donantes Archidiaconatus S. Iuliiages, Sauanes, Ancles, Armajac, Mannoac, Ecclesias Despans, de sean, medietatem de Odezan &c Is etiam sepulchrum primus in templo B. Mariæ instituit, quod consequutis temporibus summi inter Cœnobitas S. Orientij, & Canonicos illos dissidij & longæ litis causa fuit. Raimundo postea Simonix criminis conuicto, Pontificatus abrogatus fuit.

Austindus vel Ostendus Clericus Burdigalensis, in Raimundi, è Pontificia sede deiecti, locum surrogatus, vivebat anno 1060 & 1063. crediturque in Diuorum numerum fuisse relatus.

VVilhelmus Bernardi, ex genere Baronum Montaltensium Monachus Cluniacensis, Prior sancti Orientij, & Archiepiscopus anno 1068. præfuit huic Ecclesiæ 30. annis.

Raimundus frater Astanouæ Comitis, ex Monacho Cluniacensi fit Archiepiscopus tempore Urbani 2. Pontificis Maximi, vixit vsque ad annum 1118.

Bernardus Monachus, ex Bajonensi Episcopo fit Archiepiscopus anno 1119. Obiit anno 1122. cum vtilem pro Christi fide in Hispania contra Mauros operam nauasset.

Guilielmus, B. Bertrandi Conuenarum Episcopi fratris filius, non auunculus vel patruus, vt nonnulli tradidere: materno autem genere, è familia Montaltensium Baronum, sorore VVilhelmi Bernardi Archiepiscopi Auscensis genitus: huius virtutem & singularem pietatem prædicant

passim Auscensis Ecclesiæ monumenta, quæ prorsus præterire religio est: *Vetus Membrana temporibus huius Archiepiscopi scripta: Successit, inquit, Bernardo Archiepiscopo, Guilielmus qui de prosapia Montaltensium descendit, homo alti sanguinis summa tam morum quam parentum nobilitate præpollens, tam in diuinis quam in forensibus negotiis strenuissimus, in proposito constans, Religionis amator, qui intra fines Gasconiæ tam Cisterciensis, quam Præmonstratensis Ordinis decem Monasteria & Sanctimonialium nonnulla de Ordine Fontis-Ebraldi in honore omnipotentis Dei fundauit & plantauit, quem prospera vincere nec aduersa frangere potuerunt, vir profundi sensus & consilij & singularis discretionis. Nec suæ tantum Ecclesiæ curam gessit, sed vniuersè de Republica Christiana adeò sollicitus fuit, vt sacram in Hispaniam expeditionem contra Mauros susceperit: in qua quid egerit dicet Alfonso seu Ildefonsi Aragoniæ & Nauarræ Regis proximum diploma.*

In Dei nomine & eius diuina clementia Patris & Filij & Spiritus sancti. Amen. Ego Ildefonsus Dei gratia Rex facio hanc cartam donationis & confirmationis Ecclesiæ sanctæ Mariæ Auscensi, & vobis Domino Archiepiscopo Wilielmo propter multa & innumerabilia seruitia, pericula & labores multos quos Dominus B. Antecessor vester sustinuit, cum me in illa acquisitione de Hispania, & propter multa quæ vos mihi Domine Wilielme Archiepiscope, & vestra Ecclesia mihi fecit in Hispaniâ super Mauros, & in multis aliis locis vbi mihi opus fuit, dono & concedo Ecclesiæ vestræ Auscensi, & vobis Ecclesiam de Alagon cum omni hereditate sua, cum terris & vineis, & cum omnibus possessionibus suis, cum decimis & redditibus omnibus quæ hodie habet & habere debet, & quæ in tempore Sarracenorum

habuit, ut vos in vita vestra & post vos vestri successores
 Archiepiscopi de Aus & Ecclesia Auxiensis habeat & pos-
 sideat hoc donum sicut superius scriptum est saluum & inge-
 nuum liberum & francum ab omni Regali & laicali seruitu-
 te, perpetua & durabili possessione per secula cuncta. Amen.

o o Signum Regis Adefonsi facta carta era M.C.LXVIII
 in mense Augusto, in Roca thallada super Baiona
 &c. . . Comes Rotr. in Tutela, Peyre de Marcan in Ti-
 rasona.

V Vilielmi autem Archiepiscopi patrem, illius loci,
 qui nunc *Andohiele* dicitur, Dynastam fuisse, videtur
 colligi ex cognomine *Andozilai* ipsi addito in Necro-
 logio Monasterij Casæ Dei Comitatus Pardiniacensis:
 sic enim ibi scriptum extat: *Guillelmus Dandozile Ar-
 chiepiscopus Auxitanus & sedis Apostolicæ Legatus, nepos
 sancti Bertrandi, qui eum fecit canonizari, multa bona fecit
 nobis & multos aduersarios pacificauit. Occurrit eius me-
 moria ad annum vsque 1167.*

Geraldus Bartanus, è nobili genere Labartarum or-
 tus, fit ex Episcopo Tolosano Archiepiscopus. Ad sa-
 crum Bellum in Orientem proficiscitur, copiis eò à
 Ricardo Rege Angliæ & Duce Aquitaniæ, missis Pre-
 fectus, anno 1190: ex *Rogero Houedeno*. Obiit in iis par-
 tibus: ex *monumentis Ecclesiæ Marsiliacensis*.

Bernardus anno 1204, 1208 & 1212. Hunc Innocen-
 tius 3. summus Pontifex lib. 2. Regist. 14. epistol. 32.
 admonet, vt cum suscepto muneri impar, eique gerendo
 minus idoneus sit, Pontificatu se abdicet; ni pareat,
 alium se in eius locum suffecturum denuntiat.

Anno verò 1214 idem Innocentius alia epistola, quæ
 lib. 4. Registro 16. n. 5. habetur, exostulante de Ar-
 chiepiscopi vita & peruersis moribus *Canonicorum*

Collegio, Burdigalensem atque Agennensem Pontificem & Claracensem Cœnobiarcham delegat, qui eâ de re quæstionem exerçant, Archiepiscopo interea Pontificiis muniis abstinere iusso.

Garfias Lortius vel ab Horto fuit Archiepiscopus annis 1216. 1217. & 1222.

Amaneuus, anno 1227. & inde vsque ad annum 1244. Hic vnâ cum G. Episcopo Conuenarum & aliis Antistitibus ac Proceribus Vasconiæ, ordinem Militum Pacis instituit contra bonorum Ecclesiæ direptores.

Hugo Episcopus Bigorrensis, Amaneuo mortuo, à Collegio Canonorum Ausciensis Ecclesiæ, primò in Vicarium ipsius Collegij, deinde in Archiepiscopum eligitur, eodem anno 1244. fuerit consecratus necne haud constat.

Hispanus Maslacus ab anno 1245 ad annum 1261.

Amaneuus Armeniacus filius Rogerij, & frater Geraldii Comitis Armeniacensis, ex Canonico Tholosano fit Archiepiscopus Ausciensis anno 1262. Anno 1268 Pacis Ordo collapsus ipso procurante restituitur, & à Clemente IV. Pontifice Maximo confirmatur. Administrauit Ecclesiam Ausciensem 57 annis. Ad extremum tamen, ob decrepitam ætatem, socium & adiutorem, in eo munere sibi allegat Guilielmum Cunabiensem Episcopum. fato concessit anno 1318.

Prolatâ, post Amaneui mortem, per aliquot annos, noui Archiepiscopi electione. Tandem anno 1324 Guilielmus Flauacurtius Rhotomagensi diœcesi oriundus & iam tum Carcassonensis Antistes Canonorum votis expetitus & suffragiis euocatus, Pontificatus possessionem præsens adipiscitur, eodemque anno Kal. Maij frequenti Collegio Canonorum, de Ecclesiæ illius rebus

ex fide procurandis & pro virili promouendis, solemne sacramentum præstat.

Anno 1337 Vicarij Regij munere in Aquitania ac in Gallia Narbonensi functus est.

Anno 1342 Capellanorum Ecclesiæ suæ numerum octo aliis institutis auxit assignato vnicuique eorum de suo idoneo victu. Curam huius Ecclesiæ gessit ad annum vsque 1356: quo demum mense Decembri ad Rhotomagensem Pontificatum traductus est.

Arnaldus Alberti Lemouix; oriundus vici *Montium* iuxta *Pompadorium*, Innocentij V. Romani Pontificis nepos ac Camerarius, administratis primò Agathensi, deinde Carcassonensi Pontificatibus, fit Archiepiscopus Aufciensis ad xvii Kal. Febr. anno 1356: Præbendariorum statò numero, nouem alios adiunxit. Castrum *Basfoa* in Ecclesiæ Aufciensis fundo condidit. Templi primarij instaurationem aggressus est: obiit 3. Idus Iunij anno 1371, *Borbonio* vico, Auenionensis diocesis.

Ioannes-Rogerij Lemouicensis, cum quatuor annis Pontificium munus in hac Ecclesiâ gessisset, à Gregorio XI. Pont. Max. ad Narbonensem traducitur.

Philippus Alençonius Patriarcha Ierosolymitanus, profecto Narbonam Ioanne Archiepiscopo, Aufciensis Ecclesiæ administrationem à Gregor. XI. Pont. Max. accepit: sed mortuò Gregoriò, Clemens VII. à plerisq; Cardinalibus in eius locum suffectus, breui Philippum, quasi Urbani VI aduersarij sui partibus addictum, ab illa procuratione dimouit.

Ioannes Flandrensis Viuariensis diocesis, Decanus Laudunensis anno 1379 mense Maio Archiepiscopi Aufciensis dignitatem (ad quam iam ante Canoniorum suffragiis accersitus fuerat) Clemente VII.

concedente assequitur. Anno 1383 nouas constitutiones promulgauit, rei Ecclesiasticæ promouendæ, si serua-
rentur, opportunas.

Ioannes Armeniacus, Ioannis huius nominis 2. Ar-
meniacensis Comititis filius naturalis, extincto Ioanne
Flandrini, à Clemente VII. procurationem Ecclesiæ
Auscienfis accepit anno 1391. Obiisse 8. die Octobris an-
no 1408 ex argumento quorundam Ecclesiæ illius mo-
numentorum creditur: in quibus tamen nescio num per
errorem annus 408, pro anno 409 annotatus fuerit.
Ciacconius enim *Ioannem Armeniacum*, inter Cardinales,
à Benedicto XII. Clementis VII. in Pontificio mune-
re successore, anno 1409 creatos numerat: aitque fuisse
Archiepiscopum Rhotomagensem. Porro quamuis ipsius
nomen in Catalogis Archiepiscoporum Rhotomagen-
sium, à Dadreo & Roberto editis, desideretur, Ciac-
conij tamen sententiam confirmat Author Chronici
MS. Ecclesiæ B. Andreæ Burdigalensis, qui eo sæculo
viuebat. Hic enim scribit, Gregorio XII. Pontifice Ma-
ximo, Rotomagensi Ecclesiæ fratrem naturalem Co-
mitis Armeniacensis præfuisse. Cum Ioannes in assiduo
Comitatu Benedicti XII esset, Vicario ipsius nomine
Ausciensem Ecclesiam regebat Berengarius Guilhoti
Castrensis dicecesis alumnus.

Berengarius Guilhoti, mortuo *Ioanne Armeniaco*, ex
Vicario Pontifex Auscienfis designatur à Canonicis
mense Nouembri eiusdem anni, confirmaturque pro-
ximo mense Decembri à Benedicto XII, tunc Perpi-
niani in Hispania degente. Delati tamen muneris posses-
sionem neque vacuam nactus est, neque integram ha-
buit: quippe Petrus quidam, Authore Gregorio II, ad-
uersæ Benedicto factionis Pontifice, idem munus vsur-
pans,

pans, quicquid in ditione Regis Galliaë, ac Fuxi Comitis ad ius Archiepiscopi Ausciensis pertinebat, compendij sui fecit.

Philippus *Leuius* ex Agathensi Episcopo ad Pontificatum Ausciensem à Martino V. Pont. Max. 16. Kal. Martij anno 1425 traducitur: indè que rursus, ni fallor, ad Arelatensem, anno 1453 transfertur, eiurato prius Ausciensi in gratiam alterius *Philippi Leuij*, fratris filij, quam eiurationem, eodem anno Pontifex Maximus ratam habuit: Philippo tamen relictam à patruo Pontificatus illius possessionem vsurpanti intercessit Collegium Canonorum, & collatis de integro in *Ioannem* cognomento *Lescunium* Armeniacensis Comitis fratrem naturalem suffragiis, ipsum in desertam à Philippo patruo possessionem inducit: de qua tamen is breui, auctoritate Caroli VII. Francorum Regis, qui Philippo fauebat, deiectus fuit. Alter è Philippis fuit Cardin. tit. SS. Petri & Marcellini.

Ioannes Armeniacus aliàs *Lescunius*, Philippo Leuio, vel mortuo, vel aliam dignitatem adepto, à Canonicis iamdiu, vt dixi, electus à Pont. Max. confirmatur mense Martio anno 1462. Obiit v. Kal. Septembris anno 1483.

Franciscus Sabaudius in Ioannis Armeniaci locum eodem anno successus, obiit v. Non. Octobris anno 1490.

Ioannes Tremollius eodem anno Archiepiscopi dignitatem assequitur: Anno verò 1506 à Iulio II. Pont. Max. in ordinem Cardinalium cooptatur.

Franciscus Claromontius.

Franciscus Turonius, ex nobilissimâ Comitum Turoniorum familiâ ortus: anno 1530 Cardinalitio munere tit. SS. Petri & Marcellini, postea Episcopi Cardinalis Sabini cononestatus fuit à Clemente VII. Pont. Max.

Hoc adnitente & Henrico etiam Francorum Rege Christianissimo, se interponente, Canonici Ausciensis Ecclesiæ, Regularis vitæ voto, cui obstricti erant, exempti & seculari vulgarium sacerdotum lege viuere permitti sunt, datâ etiam eis facultate, de rebus & bonis propriis arbitrato suo statuendi ac decernendi, testamentique condendi, decreto eâ de re à summo Pontifice facto XI. Kal. Aprilis anno 1548. Fuit autem Franciscus in viros probos doctosque propensâ semper voluntate & iis ingenij, nobilitatis, pietatis, prudentiæ, aliarumque multarum virtutum ornamentis auctus, vt cuiuslibet honoris fastigium illius dignitati conuenire, Sadoleti testimonio, posset, & ipse Romanæ purpuræ plus lucis attulisse, quam ab illâ accepisse sit visus. Obiit anno 1562.

*vir
du
re*
Hyppolitus Estensis Alfonsi Ferrariensis Ducis filius, anno 1538 Cardinalis creatus, Ausciensem Ecclesiam administrans: obiit Romæ 4. Non. Decemb. anno 1572, teste Victorello.

Aloysius Atestinus, Herculis 2. Ferrariæ Ducis filius, sub Paulo 3. Episcopus Ferrariensis, postea Archiepiscopus Ausciensis, Diaconus Cardinalis SS. Nerei & Achillei, deinde sanctæ Lucie in Silice, nec multò post, sancti Angeli foro piscium, sanctæ Mariæ in viâ latâ & Diaconorum primus, Gallie protector, Princeps inauditæ liberalitatis, inquit Ciacconius. Pius IV. illum absentem, non quærentem, sed pœnè inuitum in Cardinalium cœtum allegit. Obiisse eum Romæ anno 1583. III. Kal. Ianuarij refert Petramellarius, vixisse tamen vsque ad annum 1593 quibusdam monumentis Ecclesiæ Ausciensis proditum est: cor eius in Ausciense templum sepeliendum delatum fuisse author est idem Ciac-

conius, post eius mortem mansit Ecclesia illa aliquot annis Pontifice destituta.

Leonardus Trapius anno 1597.

Dominicus Vicus, Merici Vici Franciæ Procancellarij filius, paternæ virtutis ac integritatis hæres, sub quo tanto Antistite Ausciensi Ecclesiæ omnia prospera, & tranquillum statum sperare licet.

Pontifices Vasatenses.

Vasatum oppido *Cossio* olim nomen erat. Vasates verò dicebantur vniuersæ illæ gentes, quæ totum illum tractum, oppido huic circumiacentem, incolebant; postea, obsoleto *Cossionis* vocabulo, primario huic oppido totius populi nomen hæsit: De cuius antiquitate nequam dubitauerit, qui apud vetustos Authores *Cossionis* & *Vasatum* nomen legerit: apud Ptolemæum tamen mendosè, pro nomine *Vasatum*, positam esse vocem *Vassariorum*, iamdiu obseruarunt viri docti. Sita est in arenosâ illâ Aquitanię maritimę Regione, quam *Landas* vocant: fertili tamen solo. Eundem olim situm habuisse, hæc verba Sidonij Apollin. epist. ad Trigretium declarant, *Tantumne te Vasatium ciuitas non cespiti imposita, sed pulueri: tantum syrticus ager, ac vagum solum & volatiles ventis altercantibus arenæ sibi possident: ut te magnis flagitatum precibus, paruis separatam spatius, multis expectatum diebus attrahere Burdigalam, non potestates, non amicitia, non opimata viuariis ostrea queant?* Ammiani tempore secundum hæc ciuitas in Nouempopulona Regione locum obtinebat, *Nouempopulos*, inquit lib. 15. *Ausci commendant & Vasatos*, vnius tantum diei itinere à Burdigala distat, huius ciuitatis Episcopos, Vasconensium etiam Episcoporum nomine dictos fuisse, signifi-

care videntur antiquæ Tabulæ Monasterij Regulensis ad Garumnam: in iis enim Gumbaldus, Vilielmi Sanctij Vasconia Ducis frater, modò *Vasatensis*, modò *Vasconensis* Episcopus nuncupatur, pro ius tamen mihi ad fidem videtur, *Vasconensium* nomine *Aturenses* siue *Atyrenses* Episcopos designatos fuisse, in aliis enim tabulis eiusdem Vilielmi Sanctij Ducis, quibus instituti ab eo sancti Severi Monasterij narratio habetur, *Vasconensis* & *Vasatensis* Episcopi seorsim, tamquam diuersi nominantur. Episcopi autem *Vasatenses*, quorum memoriam veteres libri aut monumenta seruant, hi sunt.

Sextilius tempore Concilij Agathensis anno 506 habiti. Celebratur etiam in actis Concilij Aurelianensis 1.

Rufus interfuit Concilio Aurelianensi 4. anno 545 & 5° anno 52.

Orestes Concilio Matisconensi 2. anno 588, meminit etiam istius Gregor. Turon.

Gombaldus Vasconia Dux & Episcopus *Vasatensis* anno 977.

Hugo Gombaldi filius Episcopatum *Vasatensem* aliquamdiu tenuit.

Raymundus hic præter *Vasatensem* alios etiam ferè omnes Episcopatus Vasconie tenuit, excepta Metropoli, viuebat anno 1050.

Raymundus 2. superioris nepos vel fratris filius anno 1070, & 1080.

Stephanus 1096 & 1103.

Fortis.

Garfias 1174 & 1179 in Concilio Lateranensi.

Gualardus anno 1204.

Raymundus anno 1249.

Guilielmus annis 1270 & 1276.

Hugo Rupifortius annis 1277, 79, 83 & 90.

Theobaldus Castillonius anno 1317.

Pictauinus Montelquiuus 1334. postea Episcopus Albiensis fit Cardinalis anno 1350. obiit anno 1356. teste Ciaç.

Giraldus de Podio 1359 fit Cardinalis à Gregorio XI. anno 1375.

Guilielmus.

Ioannes.

Arnaldus Puchius.

Petrus Salpinus.

Henricus Cauerus.

Bertrandus Iuestus.

Raymundus.

Bernardus Rossergius.

Petrus Bonaldus anno 1459.

Raymundus Truillius anno 1481.

Ioannes Goualus.

Amaneus Lebreus.

Symphorianus.

Focaldus Bonauallius.

Ioannes Planisus.

Aymerus Planisus.

Baptista Alemanus.

Amaneus Fuxius.

Franciscus Balagnerius.

Arnaldus Pontacus.

Ioannes Iaubertus Barrautius traductus ad Archiepiscopatum Arelatensem.

Nicolaus Grilletus traductus ad Episcopatum Vze-riensem.

Henricus Lostolfius Maronius.

In Vasatensi Dicecesi est Monasterium *Regulae*, antiquissimum, citra Garumniam in secundâ Aquitaniâ situm. Pagus autem, in quo constructum est, *Alliardense* vocatur in Tabulis instaurationis ipsius, à *Gumbaldo* Episcopo Vasatensi, eiusque fratre, *VVilielmo Sanctio* Vasconiae Duce factæ indicibus; quæ insuper Cœnobium illud antea *Squirs* vocatum, & à *Carolo Magno* *Floriacensibus* Monachis donatum fuisse testantur.

Adurense Episcopi.

ATVRRRES Sidonio dicti sunt lib. 2. epist. 1. ij populi qui nunc *Ayrenses* vocantur, ut observavit I. Sauaro notis in illam epist. *Aturres* autem nomen populi olim, non autem oppidi fuisse sensit Iacob. Sirmond. suis ad Sidonium observationibus; cuius sententiâ veteri Notitiâ Prouinciarum Galliae, Bibliothecæ Viri Illustris Francisci Thuani, confirmatur: in eâ enim inter Ciuitates Prouinciæ Nouempopulaniæ, ponitur. *Ciuitas Adtorensium Vicoiuli*, ipsius autem antiquitatis argumentum non leue accipimus ex vetustis nummis & ruderibus, in confini Ayræ vrbi agro, non ita pridem effossis. Ab *Aturro* amne, quo pagus ille alluitur, *Aturrensis* populus nomen accepit. *Aturrensis* Episcopus, vulgò *Airensis*, *Martianensis* etiam dicitur in nonnullis Tabulis, à *Martiano* pago vicino, quo olim comprehensus fuisse videtur. *Vasconensem* etiam dictum fuisse inde conicio, quia in priscis Tabulis, quæ institutum à *VVilielmo Sanctio* Vasconiae Duce, victis acie in planitie *Taleyras* dictâ, Normannis, sancti *Seueri* Cœnobium celebrant, inter alios Vasconiae Pontifices, nominatur *Vasconensis* Episcopus, nullâ *Adurense* mentione factâ; cuius tamen, præ cæteris omnibus, huic negotio vaca-

re intererat ; quando locus instituti Cœnobij ad ipsius diœcesim spectabat: *Vasconensis* autem appellatio à Vico nomine *Vascons*, in Adurenfi diœcesi, pago verò Martiano condito manare potuit : vbi forsàn Episcopi illi, post euerfam à Normannis Vicoiulij Ciuitatem, domicilium elegerant : idem enim ab aliis etiam Vasconiæ Pontificibus factum, vt, destructis suæ habitationis vr-
 bibus, ad suburbana vel agros recederent, testatur Ve-
 tus Membrana Ausciensis Ecclesiæ de instauratione hu-
 ius Ciuitatis, verba faciens in hunc modum. *Et Ciuitas*
 (*Auscorum*) *quæ tunc à longis temporibus, sicut cætera*
Ciuitates Vasconiæ destructa erat & Pontificales Ecclesie
destitutæ (Episcopi enim non in sedibus suis, sed in suburbiis,
in Monasteriis vel in Ecclesiis aliis habitabant) interim
verò misit Apostolica sedes à latere suo Legatum V. qui di-
ctus est Albus, & ille apud Tholosam Concilia celebravit,
vbi audito, quod in Vasconiæ sedes Episcopales essent deso-
lata: præcepit authoritate Apostolicâ, quatenus Episcopi re-
dirent ad Ciuitates & repararent Ecclesias suas : ex illo ita-
que præcepto tam aliæ quàm Metropolis Auxitana & Cini-
tas ceperunt habitari & restitui. Huius diœcesis præci-
 puum oppidum, est nunc *Sanctus Seuerus, Caput Gasconiæ*
 ideò dictum, quia huius Regionis Metropolis olim erat.
 His præmissis, ad Catalogum Episcoporum aggre-
 dior.

Marcellus Episcopus Ciuitatis Vicoiulij, temporibus
 Agathensis Concilij anno 596.

Rusticus Episcopus Vicoiuliensis Concilio Matisco-
 nensi 2. interfuit anno 585. Meminit etiam illius Gre-
 gor. Turonensis lib. 7. cap. 31.

Philibaudus, sancti Philiberti pater, ex laico fit Episco-
 pus Vicoiuliensis, cum bonâ Regis yeniâ, ciuium illius

loci votis expetitus, vixit sub Rege Dagoberto: *Author
vite sancti Philiberti Abbatis.*

Gumbaldus, filius Ducis Vuasconiaë Sanctij, Episcopus Vasconensis seu Adurensis anno 977.

Arsius Racha Præsul Gasconiaë.

Raimundus Episcopus Vasconensis tempore Sanctij
Vasconiaë Comitiss, circa annum 1025.

Petrus Episcopus Adurensis 1063 & 1095.

Bonus homo Episcopus Adurensis anno 1140: obiit
anno 1147.

Odo Arbeyssanensis anno 1170: obiit anno 1179.

V Vilhelmus Bernardi anno 1188.

Martinus Episcopus Adurensis & Abbas sancti Ioan-
nis Castellæ 1194.

Vitalis, anno 1211.

Iordanus 1216.

Raymundus à sancto Martino anno 1205: sancti Ioan-
nis Castellæ Cœnobium ex voto ingressus est anno
1266.

Petrus electus fuit anno 1267 eius memoria occurrit
vsque ad annum 1295.

Martinus anno 1300 & 1306.

B. hoc est Bernardus anno 1314.

G. anno 1321.

Anessancius anno 1324.

Garfias Faber 1330 & 1331.

Dalsinus ex familiâ, vè puto, Marquafaberia anno
1354.

Bernardus anno 1355 & 1359.

Ioannes 1378.

Robertus Valdebryus Anglus 1388.

Guichardus 1390.

Bernardus

Bernardus Bruni 1399. 1409. 1410. & 1416.

Arnaldus Guilielmus Lescunij electus anno 1417.

Rogerus electus anno 1418. præerat huic Ecclesiæ anno 1426.

Ludouicus Lebretius Protonotarius Apostolicus Prior Pontonenſis, & administrator perpetuus Ecclesiæ Adurenſis xviii. die Ianuarij 1453; hic postea in Collegium Cardinalium cooptatus fuit à Pio II. Pontifice Maximo xv. Ianuarij die, anno 1461. Obiit Romæ die quarta mensis Septembris anno 1465. eius sepulchro in Ecclesia Aracælitana inſcriptum est hoc Epitaphium.

Ludouicus Tituli Sanctorum Petri & Marcellini Presbyter Cardinalis natione Gallus, gente de Alebreto, Regio Francorum sanguine natus, moribus & vitâ clarus hic in pace quiescit Vixit annos XLII. menses VIII. dies duodecim. Obijt Romæ anno M. C. DLXV. die quartâ mensis Septembris.

De eodem sic Ciacconius ad annum 1461. *Ludouicus de Aleberto, Gallus, Regio sanguine oriundus Episcopus.... Presbyter Cardinalis tit. SS. Marcellini & Petri; insignes litteras sortitus, verum dotatus animo nobili & sincero, moribus erat honestissimis, & grauibus, quæ illum reddebant unicuique gratissimum: à Collegio Cardinalium & à tota Curia adeo unice diligebatur, ut amor & delicia urbis vocaretur, nobilitas namque sanguinis certabat cum candore animi, plenus religione & modestiâ: nunquam prodijt verbum ab ore eius arrogans vel inhonestum, conuersatione se ostendit urbanum & ciuilem, & moriens reliquit desiderium sui cunctis & mæsticiam suæ mortis.*

Tristandus Auranus, Pontificis Maximi Referendarius, dimisso, in sui gratiam, à Ludouico Lebretio Adurenſis Antistitis munere, fungitur anno 1461. & aliis

consequitis vsque ad annum 1472.

Antonius 1495.

Bernardus Ambasius aliàs Aubiiousius anno 1500. & 1508.

Antonius 2. anno 1515.

Arnaldus Guilielmus Aydius 1516.

Carolus Acrimontanus anno 1524.

Petrus Biaxius Henrici Nauarræ Regis Cancellarius, electus Episcopus Adurensis anno. . . .

Gabriel Salussius electus anno 1535, nec tamen consecratus.

Iacobus San-Julianus annis 1550 & 57.

Christophorus Fuxius Candalius.

Franciscus Fuxius Candalius æquè generis nobilitate, ac ingenij scelicitate & singulari doctrinâ, præsertim in rebus Mathematicis, clarus: obiit anno 1594. corpus eius, insigne sepulchrum, in Choro ædis Augustinianorum fratrum conspicuum, seruat.

Philippus Cospeanus anno 1618: Anno 1621 translatus fuit ad Episcopatum Nannetensem.

Sebastianus Boutillerius anno 1623: obiit anno 1624.

Ægidius seu Gillius Boutaudus.

De Aquis Tarbellicis, ac de Aquitania nomine, cum serie Vicecomitum Aquensium & Tartassiensium & Catalogo Episcoporum Aquensium.

C A P V T IX.

AQUAS Tarbellicas Authori Itinerarij Antonino inscripti, eam ciuitatem esse, quæ hodie Gallis *Acs*, Gasconibus *Dacs* dicitur, rectè obseruauit Scaliger

consequutis vsque ad annum 1472.

Antonius 1495.

Bernardus Ambafius aliàs Aubiiousius anno 1500. & 1508.

Antonius 2. anno 1515.

Arnaldus Guilielmus Aydius 1516.

Carolus Acrimontanus anno 1524.

Petrus Biaxius Henrici Nauarræ Regis Cancellarius, electus Episcopus Adurensis anno. . .

Gabriel Saluffius electus anno 1535, nec tamen consecratus.

Iacobus San-Julianus annis 1550 & 57.

Christophorus Fuxius Candalius.

Franciscus Fuxius Candalius æquè generis nobilitate, ac ingenij fœlicitate & singulari doctrinâ, præsertim in rebus Mathematicis, clarus: obiit anno 1594. corpus eius, insigne sepulchrum, in Choro ædis Augustinianorum fratrum conspicuum, seruat.

Philippus Cospeanus anno 1618: Anno 1621 translatus fuit ad Episcopatum Nannetensem.

Sebastianus Boutillerius anno 1623: obiit anno 1624.

Ægidius seu Gillius Boutaudus.

De Aquis Tarbellicis, ac de Aquitania nomine, cum serie Vicecomitum Aquensium & Tartassiensium & Catalogo Episcoporum Aquensium.

C A P V T IX.

AQUAS Tarbellicas Authori Itinerarij Antonino inscripti, eam ciuitatem esse, quæ hodie Gallis *Acs*, Gasconibus *Dacs* dicitur, rectè obseruauit Scaliger

lib. r. Aufon. lect. cap. 6. *Aqua Augustæ* sunt Ptolemæo, *Tarbella Vibio Sequestro*, *Aquis* Authori Itinerariæ Tabulæ Peutingeri, Vascitanâ etiam linguâ hæctenus *Aquise* nuncupatur. Ab aquis calidis eo loco scaturientibus id nomen inuenit, quas temporibus Romanorum celebres fuisse, argumento sunt antiqua folia marmorea in margine fontis conspicua, vt iamdiu monuit Vinetus in Aufon. Epigr. 106. A nomine istius oppidi Aquitanix nomenclaturam deriuatam esse sensit idem Vinetus in 24. Carmen Parental. eiusdem Authoris. *Ab hac*, inquit, *ciuitate Aquis, à quocunque Augusto ante Ptolemæum cognomen inuenerit, qui Gregorio Turonensi aliisque Aquenses sunt appellati, Episcopus diœcesis & ciues, eos Aquitanos fuisse dictos arbitror, quâ forma Græca Auscitani, Emporitani, Calaguritani, Neapolitani, alique à suis urbibus dicti fuerint: atque sic stirpis Aquitanæ Aufonio dictam esse Paulini matrem, quæ Aquensis fuisset, id est, ex Aquis Augustis. Alioqui pater illius etiam Aquitanus, qui Vasa-tensis erat. Et quia Iulij Cæsaris æuo, nondum Galliâ ditionis Romanorum factâ, eam appellationem receptam fuisse constat ex ipsius Cõment. illius rei hanc rationem reddit Vinetus. In eo medio (loquitur de ciuitate *Aquarum*) fons calidus, perpetuò feruens, aquam multam in propinquum *Aturum* emittens. Ex quibus aquis calidis, Latini homines qui eas frequentabant, non dubito, quin locum illum iam tum *Aquas* appellare cœperint. Verumtamen frequens hæc Romanorum in eas *Aquas* peregrinatio, mihi nequaquam idonea causa fuisse videtur antiquæ illius oppidi appellationis commutandæ ac peruertendæ, & nouæ inde in vniuersam Regionem inducendæ: quinimò illud ex eo profectum existimo, quod Romani, occupatâ armis eâ Regione, oppidum illud condiderint*

& illius tractus Metropolim esse statuerint : fuisse enim Romanorum opus, præter rationem Latini nominis ei impositi, persuadet argumentum structuræ, vetustatem, ut ait Vinctus, in mœnibus non parvam ostentans, aliaq; antiquitatis vestigia hætenus extantia: supersunt enim in suburbano trans Aturrum amnem (quâ ad D. Pauli Basilicam itur) reliquiæ veteris aquæductus, nec procul inde, in quodam sicello, antiquus lapis, Romanis litteris inscriptus. In ipsa etiam vrbe, in margine fontis aquarum callidarû folia marmorea. Athæc ante aduentum Cæsar in Galliam, bellum Aquitanis illatum fuisse à Romanis Ducibus, testis est Cæsar ipse lib. 3. de Bello Gallico cap. 20. his verbis. *P. Crassus cum in Aquitaniam peruenisset, quæ pars, ut ante dictum est, & regionum latitudine & multitudine hominum ex tertiâ parte Gallia est æstimanda, cum intelligeret in iis locis sibi bellum gerendum, ubi paucis ante annis L. Valerius Præconinus Legatus exercitu pulso interfectus esset, atque unde Manilius Proconsul impedimentis amissis profugisset, non mediocrem sibi diligentiam adhibendam intelligebat, itaque re frumentariâ provisâ &c.* Sed & hanc Gallia oram multis annis, antequam reliquam Galliam armis subigeret Cæsar, in Romanorum potestate fuisse indicare videtur hic epitomes Liuianæ locus lib. 93. *Resque à Pompeio & Metello aduersum Sertorium, qui omnibus belli militiæque artibus par fuit, & ab obsidione Calagurri oppidi depulsos coëgit diuersas regiones petere Metellum vltiorem Hispaniam, Pompeium Galliam.* Nisi hæc de Aquitaniâ, Hispaniâ, & præcipuè Vasconum finibus, vbi Calagurris sita erat, viciniâ & confini intelligantur, nescio quam Gallia regionem, Calagurri depulsus, cum exercitu petere potuerit Pompeius: neque enim hoc de Narbonensi interpretari

licet, quippe quæ id temporis haudquaquam Galliarum nomine comprehendebatur, quemadmodum à Scaligero in eleg. 8. lib. 1. Tibulli & in Notitia Galliarum fuit obseruatum. De Aquitanis pariter accipienda puto ea quæ de Gallis commemorat Cic. in orat. pro lege Manil. vbi Pompeij præclare gesta recensens, *Testis est, inquit, Gallia, per quam legionibus nostris in Hispaniam iter, Gallorum internecone patefactum est.* Neque adeò difficile fuit Romanis, iam Narbonensis Galliarum & citerioris Hispaniarum dominis, hoc tractu, vtrique prouinciæ vicino, potiri: *Aquitani*, inquit Ammianus lib. 15. *ad quorum litora ut proxima placidaque merces aduentitiae conuehantur, moribus ad mollitiem lapsis facile in ditionem venere Romanam.* Constat itaque, priusquam Gallias Iulius Cæsar sub Romanorum ius imperiumque cogeret, hanc Regionem, quæ Garumna fluuio, Oceano & Pyrenæis montibus terminatur, aut saltem eius partem, quæ maximè ad Oceanum & Pyrenem vergit, ab iis domitam fuisse, Aquitaniarumque nomen tum primùm accepisse. Principio enim Aquitaniarum nomen illi tantum tractui datum fuit, qui Aquas Tarbellicas attingit, vbi hodie est Præfectura Aquensis *Senescallia Landarum* dicta, indeque postea in vniuersam Transgarumnanam Prouinciam manauit, vt docet Plinius lib. 4. cap. 19. vbi Aquitaniarum populos enumerans, post *Santones & Vbiscos*, hoc est Burdigalenses, *Aquitanos* statim collocat, unde nomen, inquit, *Prouinciæ.* Hæc autem antequam Aquitaniarum appellationem à Romanis acciperet *Arecomica* dicebatur, teste eodem Plin. cap. 17. lib. 4. *Gallia*, inquit, *omnis Comata vno nomine appellata, in tria populorum genera diuiditur, omnibus maximè distincta, à Scaldi ad Sequanam Belgica, ab ea ad Garumnam Cæltica*

eademque Lugdunensis: indeque ad Pyrenæi montis excursus Aquitania, Arecomica ante dicta. Neque tamen Arecomicam olim, Galliæ partem propriam & à Celticâ distinctam constituisse, perinde ac Cæsaris ævo crediderim, cum illius populos sub Celtis comprehensos reperiam apud graues Authores Diodor. Sicul. lib. 5. Bibliothecæ. *Qui interiora, inquit, supra Massyliam tenent, & qui circum Alpes ac ad Pyrenæos montes habitant hos Celtas nominant.* ἐν δὲ τοῖς ἐπι τοῦδε ἔτι πλεοναίων ὄρεσιν καλτοὶ ὀνομαζοῦσι. Appian. Alexand. de bello Hispan. *Pyrenæi montes è mari Thyrræno ad Borealem Oceanum procurrunt. Horum partem quæ Orientem spectat incolunt Celtæ, qui nunc Galli appellantur. Ad occasum verò sunt Iberi & Celtiberi.* Ptolem. quoque lib. 2. cap. 7. Geographiæ Aquitaniam, in Celtogalatiâ ponit.

Hodie *Aquarum Tarbellicarum* ciuitas, caput est totius Præfecturæ seu Senescalliæ *Landarum*, ibique Senescallus ille sedem primariam habet; Curia quoque Præsidialis Tribunal in eâ constitutum est, ad quam ex vniuersis *Landarum* regionis iuridicis appellari solet. Paulus Merula parte 2. lib. 3. cap. 34. Cosmographiæ *Aquas Tarbellicas*, eiusque dicecesim sub Senescalliâ *Lapurdensi* ponit, in quo à vero aberrat quamplurimum, cum contra *Lapurdensis* ditio Præfecturæ *Aquensis*, siue *Landarum Senescalliæ* pars sit.

Francorum primæ familiæ Regum tempore *Aquensi* ciuitati præerat proprius Comes, meminit quippe Gregor. Turon. lib. 7. cap. 31. *Nicetij* Comitibus ciuitatis *Aquensis*, quem fratrem fuisse, ait, germanum *Rustici Vicoiuliensis* Episcopi: Sub tertiâ autem familiâ ipsam obtinuerunt Vicecomites, *Aquenses* dicti, ad tempora vsque *Ricardi Pictonum* Comitibus & *Aquitaniæ* Ducis.

Hic enim anno 1177. Petrum Vicecomitem sibi rebellem bello aggressus, ciuitatem obsessam expugnauit, illiusque dominio Vicecomitem multauit. Ager verò Aquensis, cum reliquâ ditione in potestate Vicecomitis mansit. Huius Vicecomitis memoriam seruabant patrum memoria hi duo versus Ecclesiæ primariæ huius ciuitatis lapidi inscripti.

Vrbis magnificæ Petrus Proconsul Aquensis

Moribus & sensu maturus obiit tener annis.

Hanc inscriptionem suspectam fecit Francisco Belleforesto *Proconsulis* mentio, quam de Vicario *Consulis*, ex antiquo Latinæ linguæ vsu, interpretandam censuit, sed parum attendit ad vsitatam posterioribus sæculis scribendi formam, quâ vox *Proconsulis* pro Vicecomite, perinde ac *Consulis* nomen pro Comite, vsurpata fuit.

Series Vicecomitum Aquensium.

Ernaldus Lupi, temporibus V Vilielmi-Sanctij Vasconix Ducis, circa annum 980.

Arnaldus, Sanctij-Guilielmi Ducis ætuo, circa annum 1025.

Garsias Arnaldi, sub Bernardo Tumâ Palerio Vasconix Comite, circa annum 1050. habuit filium nomine Leofrancum, de quo non constat an patri successerit.

Arnaldus Vicecomes Aquensis, tempore Centulli Comitum Bigorrensis & Vicecomitis Bearnensis, circa annum 1070, duos reliquit filios, Raimundum Arnaldi & Garsiam Arnaldi.

Raimundus Arnaldi Vicecomes annis 1077 & 1080. liberi, Nauarrus & Nauarra.

Nauarrus Vicecomes Aquensis, è Vicecomitatu armis

deiectus. *Liberi* Petrus, Grifetus, eques militiæ templi Hierosolymitani, & Guiralda.

Gasto Vicecomes Bearnensis, occupabat Vicecomitatum Aquensem, anno 1102. pulso inde Nauarro.

Petrus Vicecomes Aquensis, Nauarri filius, gladio confossus, obiit sine liberis.

Guiralda Petri soror, Vicecomitissa Aquensis post mortem fratris, filium reliquit Raimundum Arnaldi.

Raimundus Arnaldi Guiraldæ filius, Vicecomitatum regebat annis 1147 & 1156: *Vxor* 1. N. è qua habuit filium Petrum qui ei in Vicecomitatu successit. *Vxor posterior*, Stephania Comitissa Bigorre *Centulli* filia, è qua suscepit Nauarrum qui è Canonico Aquensi factus est Abbas Combelonge & Episcopus Coseranensis.

Petrus Vicecomes dominabatur annis 1167 & 1177. vnicam reliquit filiam *Nauarram*, qua Raimundo Arnaldi Vicecomiti Tartassensi nupsit, & Vicecomitatum Aquensem in Tartassensem familiam attulit.

Vicecomites Tartassenses.

Tartassium vrbs est 20 circiter milliar. Aquis Tarbellicis distans; spatio quidem angusta, sed culta & situ amœna; *Midorio* amni imminet, qui ad 1. inde milliare *Aturro* fluuio miscetur; à Vasconibus, nouas sedes in Aquitaniâ capientibus, conditam fuisse odorari possumus ex notione nominis accuratiùs indagatâ: Vasconicâ enim linguâ *Tarta*, genus quoddam roboris seu quercus significat, humile ac durum, quali suburbanum Tartassij abundare sciunt quicumque regionem illam peragrarunt, à *Tarta* verò deducitur, eadem linguâ vox *Tartassu*, quâ locus huiusmodi arboribus confitus designatur. Huius vrbs Vicecomitum familia inter antiquissimas

finas totus Vasconie Aquitanice merito censetur, ut ex subiectâ ipsorum serie patebit.

Rex Tortus Vicecomes Tartassiensis, circa annum Christi 960.

Raimundus Regis Torti nepos successit auo in Vicecomitatu Tartassiensis.

Robertus frater Raimundi, Vicecomes Tartassiensis filios habuit Raimundum Roberti successorem in Vicecomitatu, Eliam & Moysen Sacerdotio initiatos.

Raimundus-Roberti Vicecomes Tartassiensis, circa annum 1080: liberi Arnaldus Raimundi & Garfendis.

Arnaldus-Raimundi Vicecomes tempore Philippi I. Regis & Guilielmi Aquitanie Ducis, circa annum 1100.

Raimundus Vicecomes, habebat fratrem nomine Rollandum.

Robertus-Raimundi Vicecomes anno 1168.

Raimundus-Roberti annis 1170 & 1180.

Arnaldus-Raimundi annis 1194, 96 & 1204. huius filiam fuisse reor, *Affalidam* Amaneui Lebretensis Dynastæ uxorem.

Raimundus-Arnaldi Vicecomes Tartassiensis: *Vxor* *Nauarra* Aquensis Vicecomitissa: liberi Petrus, Raimundus-Roberti, Raimundus-Arnaldi, & *Clarmonda* nupta Gaillardo Solerio nobili Aquitano Rustani domini filio. Ipsius filiorumq; Petri & Raimundi-Roberti mentio extat ad annum 1249.

Petrus Vicecomes Tartass. & Aquensis anno 1263.

Ioannes Vicecomes Tartass. & Aquensis anno 1275.

Raimundus-Roberti Vicecomes, Petri patruus, successit Ioanni, dominabatur anno 1292: *Vxor* N. *Gensaci* domina, è qua natus est ei Arnaldus-Raimundi: obiit circa annum 1294.

Arnaldus-Raimundi, patri Raimundo-Roberti successit impubes, tutore Raimundo-Arnaldi patruo: quo authore etiam sibi vxorem anno 1295 despondit Condoriam Insulanam, Iordani Insulani Dynastæ, eiusque vxoris Guilielmæ filiam: quâ præmortuâ alteram rursus duxit vxorem anno 1308 Matham Lebretiam, Amaneui Lebreti Dynastæ filiam: obiit anno 1312 duobus relictis filiis Roberto & Guiraldo, legitimis, an tantum naturalibus incertura. Neuter in Vicecomitatu Tartassiensis vel Aquensis ipsi successit, ambos enim viuis parens Lebretensi Dynastæ certo pretio mancipauerat. Cuius subinde filius Guitardus, & longo intervallo Ioannes Lebretius Alani pater Vicecomites Tartassiensis dici voluerunt.

Pontifices Aquenses.

Episcopatus Aquensis, licet à Gregorio Turonensi lib. 7. cap. 31. & lib. 8. cap. 2. Metropoli Burdigalensi subiici videatur: nihilominus ab omni memoria, sub Ausciensi Archiepiscopatu constitutus reperitur. Oppidum etiam *Aquarum* Tarbellicarum, in vetustis Notitiis Prouinciarum Galliæ inter Nouempopulaniæ ciuitates recensetur. Huius Antistites, qui ab obliuione vindicari potuerunt, hi sunt.

B. Vincentius martyr, creditur fuisse primus huius ciuitatis Episcopus, eius Basilica extat adhuc in suburbano, maximâ superioribus sæculis religione culta.

Carterius Episcopus Aquensis subscripsit Concilio Aurelianensi 4. anno 541.

Liberius subscripsit Aurelian. 5. anno 549.

Nicetius Comes Aquensis mortuo N. Episcopo Aquensi successor designatur à Chilperico Rege, circa annum 584, confirmaturque in eo, anno 585, deiecto *Faustiano*

qui authoritate Gundoardi institutus fuerat : *Greg. Tur. lib. 7. cap. 31. & lib. 8. cap. 2.*

Raimundus Vasatensis & Aquensis Episcopus, circa annum Christi 1050.

Raimundus Vasatensis 2. superioris Raimundi fratris filius, anno 1070 & 1080. Hic vnà cum Guidone Aquitanix Duce Pontificiam sedem è Basilicâ sancti Vincentij, in suburbano sitâ, in urbem transtulit : ibique Collegium Sacerdotum instituit (quod postea in celebre corpus Canoniorum creuit) præposito illis, Decani nomine, Arnaldo Bolio.

Macarius, duobus tantum annis hanc Ecclesiam administravit.

Bernardus Mucronius : annis 24. Ecclesiam rexit.

Raimundus Senteus anno 1102. 18 annis Pontificium munus gessit.

Guilielmus Felgariensis anno 1135 : obiit 9. Kal. Aug. anno cum Româ rediret, in vico seu oppido *Aque pendentis*.

Arnaldus Sortensis, idem, nisi fallor, cum eo, qui *Arnaldus VVilielmi* in quibusdam monumentis nuncupatur, Pontificatum adeptus est anno 1143. Viuebat anno 1167. obiitque non ita multò post.

VVilielmus Bertrandi, filius Bertrandi Baionensis Vicecomitis, cœpit administrare Ecclesiam Aquensem anno 1168. interfuit Concilio Lateranensi anno 1179 : viuebat anno 1193.

Fortanerius Mauleonius anno 1200, 1209 & 1212.

Gualardus anno 1220.

Guillielmus Salinius 1221 & 1234.

Arnaldus Raimundi electus eodem anno 1234.

Nauarrus Millefantius anno 1243. & insequentibus

vsque ad annum 1272, quo testamentum condidit die Dominica ante festum Omnium Sanctorum, post huius mortem mansit aliquot annis Ecclesia Aquensis Pontifice destituta, nemine in eius locum successore.

Arnaldus Villanus anno 1278. Anno 1283 Constitutiones Synodales promulgat.

Arnaldus Caupenus anno 1295.

Garsias Arnaldi Caupenus 1301. & inde vsque ad annum 1320. nouas Constitutiones Ecclesiasticas promulgauit anno 1301.

Bernardus anno 1328. & inde ad annum 1355.

Hic quoque nouas Constitutiones Ecclesiasticas edidit anno 1351.

Petrus Iterij, anno 1360. Constitutionibus, à superioribus Pontificibus factis, nouas addidit. Anno 1361 ab Innocentio VI. Cardinalis creatur. De eo hæc Ciaccon. in Innoc. VI. *Petrus Iterij Aquensis, Aquitanus, Gallus, ex Episcopo Aquensi in Vasconia Presbyter Cardinalis tit. S.S. quatuor Coronatorum, postea Episcopus Albanus ab Urbano V. creatus, egregius legum peritus, obiit anno 1367. Sepultus ad Predicatores in sacello ab se constructo.*

Ioannes, annis 1366, 68, 69.

Ioannes Bauffesius, fortassis idem cum præcedenti, fuit postea Episcopus Oscensis.

Ioannes, traductus ad Episcopatum Vlyssipponensem.

Petrus Boscus, anno 1397, & inde ad annū vsque 1409. Anno 1398 nomine Legati Pontificis Maximi Angliæ Regem adiit: *Ex Vualsingano in Ricard. 2.* huius elogium edidit Lurbeus libello de illustribus Aquit. viris hoc stylo. *Petrus de Bosco Aquitanus Burdigalensis Ecclesiæ Canonicus fuit, ut tempora ferebant, humanitatis studiis deditus & litterarum sacrarum non ignarus, & ob eam rem*

in Episcopum Aquensem electus est : quo in munere ita se gessit, ut pauperum alumnus vocitatus sit. Ecclesiam Burdigalensem maxime coluit, quam & dominatu Vertullij in medullis & pluribus aliis muneribus donavit. Illiusque nomen extat hodie insculptum insignibus vitriariis, quibus eiusdem Ecclesiæ delubrum ornauit. Moriens insigne pietatis & sanctimonie exemplum successoribus reliquit. Hic forsitan est quem Petrum de la Colta Episcopum Aquensem vocatum legi in quibusdam Ecclesiæ Burdigalensis monumentis.

Frater Nicolaus annis 1415. 20. & 21.

Bernardus Laplanhius Monachus Ordinis sancti Benedicti. Anno 1427 electus & confirmatus. Anno 1440 IV. Id. Octobris fit Cardinalis Presbyter tituli SS. Nerei & Achillei à Felice IV. Pseudo-Pontifice.

Guilielmus-Arnaldus, vel Garsias-Arnaldus, annis 1445 & 1447.

Petrus Fuxius Cardinalis Albanensis Episcopus, administrator perpetuus Ecclesiæ Aquensis anno 1455.

Ioannes Fuxius annis 1460. & 1464.

Bertrandus Boirianus, è nobili Podiensium, in eadem dicecesi, familiâ : anno 1486. & inde ad annum 1497.

Arnaldus, anno 1506. & inde ad annum 1514.

Ioannes Martonianus, anno 1516, & 1517.

Gasto Martonianus, ab anno 1519 ad annum 1555, quo è vita migravit ineunte mense Octobri.

Franciscus Noallius, anno 1568.

Ægidius Noallius, anno 1590.

Ioannes Iacobus Saltanus, anno 1599. obiit anno 1623.

Philibertus Saltanus, Ioannis Iacobi fratris filius.

Series Vicecomitum Leomaniensium, cum Catalogo Episcoporum Laetorensium & Epilogo reliquorum Gasconie Vicecomitum, ac Dynastarum Lebretensum.

CAPVT X.

VICECOMITES Leomanie *Laetoreses* etiam nuncupantur in nonnullis antiquis monumentis, à *Laetora* vrbe, totius Vasconie Aquitanice munitissima, quæ semper *Leomanensis* pagi caput fuit, nec vlli regionis illius oppido antiquitate concedit: quippe eius nomen non apud vetustos tantum Authores Itinerarij Antonini, Tabulæ Peutingeri & Notitiæ Prouinciarum Gallie, sed in plerisque etiam lapidibus Romanorum temporibus inscriptis, expressum reperitur: in nonnullis per *E Laetora*, & *Laetorium*, in aliis verò per *A Laetora* & *Laetorium*, vnicam hic ex iis inscriptionibus apponam, cæteras qui videre satagit Goltzium, Græterum, Scalig. in *Auson. lect.* & Merulam in *Cosmog. consulat.*

Vetus lapis in aulâ domus Ciuicæ Laetorensis positus.

PRO SALVTE
ET INCOLVMI-
TATE DOMVS
DIVINÆ R. P.
LACTORAT. TAV-
ROPOL. FECIT.

De *Tauropolio* (quod non istius Urbis antiquum nomen, vt sensit Belleforestus, sed sacrificij genus erat) extant in eâ quamplurimæ aliæ inscriptiones quarum duas aut tres hic tantum exhibere sufficiet.

S. M. D.

GIVL. SECVN-
 DVS TAVROPO-
 LIVM ACCEPIT
 HOSTIS SVIS
 SACERDOT. TRA-
 IANIO NVN-
 DINIO D. N.
 GORDIANO II.
 ET POMPEIANO-
 COS VI. ID. DECEMB.

Huic lapidi disci libatorij figura insculpta est, reliquo-
 rum autem nonnullis fecespitæ, aliis capitis arietini ef-
 figies.

CAL. LISTEL. PISSIMÆ
 VIATOR
 SABINI FIL.
 VIRES TAVRI
 QVO PROPRIE
 PER TAVROPO-
 LIVM PVB. FACT.
 FECERAT
 CONSACRAVIT.

SEVERVS
 IVLLII F. II.
 VIR. ES TAVR.
 QVO PROPR.
 PER TAVROPO
 LIVM PVB. FAC-
 TVM FECERAT
 CONSACRAVIT.

Iam ad propositam Vicecomitum Leomanensium enumerationem redeo.

Vicecomites Leomanenses.

Odoatus, tempore Vilielmi Sanctij Vasconia Comitis, circa annum 960.

Raimundus-Arnaldus, tempore Guilielmi Comitis Vasconia, circa annum 990.

Arnaldus, tempore Garcia Archiepiscopi Ausciensis. item anno 1011.

Arnaldus 2. Arnaldi primi filius, habuit filiam nomine Adalesam.

Odo, temporibus Bernardi Tumapalerij Comitis Armeniacensis & Guilielmi Ausciensis Archiepiscopi, circa annum 1063. Hic habuit filiam Azelinam qua fuit vxor Bernardi Forcesij domini.

Vibianus, anno 1103.

★★

Vibianus 2. Hic cum Ricardo Comite Pictauiensi bellum habuit: sed tandem, Lactoræ obsidionem diebus aliquot passus, se imperata facturum pollicetur, atque eius fidei permittit; à quo mense Aug. proximè consequuto in oppido sancti Seueri militare cingulum honoris causa accipit. Viuebat anno 1221.

Hispanus Vibiani filius.

Arnaldus-Othonis, hic duas habuit vxores: Prior erat Bernardi Comitis Armeniacensis filia, è qua nata est ei vnica filia *Mascarosa*: Altera vxor fuit Maria, filia Petri Bernardi Saluesij domini & Constantia, Raimundi Tolofani Comitis sororis, vnde nati Viuianus & Philippa: Viuebat Atho Arnaldus annis 1238 & 1256.

Mascarosa Vicecomitissa Leomania post mortem patris.

Vibianus

Vibianus, successit sorori sine liberis mortuæ.

Philippa, vxor Eliæ Talayrandi filij Archambaldi Comitis Petragoricensis, successit Vibiano fratri, potiebatur Vicecomitatu anno 1280. Duas peperit filias Marchesiam, quæ regulam, virginibus sub sanctæ Claræ patrocínio Deo dicatis præscriptam amplexa est, & Hayremburgiam quæ paucos dies vixit.

Philippâ mortuâ, *Elias Talayrandi*, ipsius vir nihilominus Vicecomitatû Leomanix, sibi donationis titulo tam ab vxore, quàm à filiâ Marchesiâ relictum, retinuit, quem postea *Philippo* cognomento *pulchro* Francorum Regi, acceptis in solutum vicis ac ditionibus aliis, mancipauit. Philippus verò, non ita multò post, Arnaldo Garfiæ Gutto, Clementis V. Pontif. Maximi fratri, ipsius gratiam fecit.

Arnaldus-Garfiæ Guttus, Vicecomes Leomanix, anno 1310: *Vxor* Miramonda Mauleonia, è genere Vicecomitum Mauleosolensium: *liberi*, *Bertrandus* qui ipsi successit in Vicecomitatu, *Elipdis* vxor Amaneui Motani: *Regina*, nupta Bertrando Durofortio Clarimontis Dynastæ.

Bertrandus Vicecomes Leomanix: *Vxor* Beatrix. *Filia* Regina, Ioanni Comiti Armeniacensi in matrimonium collocata, patris ex asse hæres & Brayda vxor Renaudi Vicecomitis Bruniquelli.

Regina Gutta, obiit nullis relictis liberis, Ioannæ Armeniacensi Comite marito hærede instituto, qui tandem hunc Vicecomitatûm Comitatu Armeniacensi annexuit. 1325.

Pontifices Lactorenses.

Heuterius, temporibus sancti Genij seu Higini.

- Vigilius*, Concilio Agathensi anno 506.
Aletius, Concilio Aurelian. 5. anno 549.
Bernardus, sub Guilielmo Duce Vasconix, circa annum 990.
Ioannes, anno 1060.
Raimundus, anno 1068.
Vilielmus Dandozile, è genere B. Bertrandi & Baronum Montakensium, anno 1120: postea euectus ad Archiepiscopatum Ausciensem.
Vidianus, seu *Vinianus*, circa annum 1130, item anno 1148.
Arnaldus, anno 1217 & 1221.
Guilielmus, anno 1244.
Geraldus Moulezunius: anno 1273. & anno 1308.
Guilielmus, annis 1315 & 1320.
Rogerijs Armaniæus, anno 1325.
Guilielmus Bordanus, 1326 & 1330.
Arnaldus Guilielmus Labartanus, 1347 & 1349.
Petrus-Anzelerij, ab anno 1350 vsque ad annum 1364.
Hugo, obiit anno 1370.
Vignerius, anno 1371.
Berengarius Manhautius, obiit anno 1383.
Renerius à Malento.
Odo, anno 1384.
Ramundus, anno 1406.
Arnaldus Peyratus, obiit anno 1416.
Geraldus Podianus, obiit tertio Kal. Aug. anno 1425.
Raimundus, viuebat anno 1432. mense Martio.
Martinus Quiteria Pampilonensis, obiit 24. Maij anno 1449.
Bernardus Andreas, obiit 7. Martij 1452.
Amalaricus, obiit anno 1479.

Hugo Orsauus, obiit anno 1494.

Petrus Absacus, Monachus Augustinianus, ex Episcopo Riuenfi fit Pontifex Lactorensis, deinde Archiepiscopus Narbonensis. Regebat Lactorensis Ecclesiam anno 1494.

Ludovicus Potius, obiit anno 1509.

Petrus Faber, obiit anno 1508.

Bernardus Lustracus, obiit anno 1510.

Renatus Briens Presbyter Cardinalis tit. S. Lucie in septifolio, ac postea tituli sancti Vitalis: à Julio II. Pont. Max. dignitate Cardinalis priuatur, in odium Concilij Pisani, cui Renatus intererat, postea tamen in eam restitutus fuit à Leone X. Iulij successore.

Ioannes Bartholomæus Mombasius, anno 1514.

Guilielmus Bartholomæus Mombasius, interfuit Concilio Tridentino.

Carolus Borbonius, filius naturalis Antonij Regis Nauarræ, obiit anno 1589: exinde Ecclesia Lactorensis mansit Rectore & Antistite orbata vsque ad annum 1600.

Vlgerius Plasius, ad Pontificiam dignitatem euectus anno 1600: nuper socium & adiutorem, in eo munere, sibi allegit Ioannem Deldresseum fratris filium, Episcopum Laodicenum.

Lactorensis Episcopi iudicia.

Ioannes Peystatus.

Raimundus Cambarelha.

Arnaldus Ramafortius.

Vicecomites Martianenses.

Lobanerus Vicecomes Martianensis & *Guilielmus*

Lupus eius filius, temporibus Bernardi *Guilielmi Ducis*

Vasconia, circa annum 1000.

Guilhermus-Lupi, tēpore Sanctij Ducis, circa annū 1125.

Lupus Anerius, anno 1103.

Petrus, filius Lupi Anerij, anno 1118. Hic condidit Oppidum montis Martiani ad *Midorium* amnem, toto illo *Landarum* tractu, quas Burdegalenses vocant, celebre. Vxorem duxit *Beatricem*, Bigorræ Comitissam, Centulli filiam, eoque matrimonio Martiani Vicecomitatus Comitatus illi coniunctus fuit. De eius liberis dicam in stemmate Comitum Bigorræ.

Vicecomites Gauarreti.

Rogerus Gauarreti Vicecomes, temporibus Guilielmi Astanoux Comitis Fidentiacensis, circa annum 1050, duos habuit filios Petrum, & Arnaldum Rogerij.

Petrus Vicecomes Gauarreti: *Vxor* Agnes, è quâ filium reliquit Petrum. Obiit anno 1097.

Petrus 2. Vxorem duxit Guiscardam Gastonis Vicecomitis Bearnensis filiam, quæ Centullo fratri, absque liberis mortuô, in eo Vicecomitatu successit: itaque in liberis atque hæredibus Petri & Guiscardæ Ambo Vicecomitatus Gauarretius & Bearnensis coaluere: quinimò *Brulesij* quoque ditionem hinc accessisse crediderim Bearnensibus Regulis, vtpotè iam tum Gauarretio Vicecomitatus annexam. Liberorum Petri & Guiscardæ nomina edet Bearnensium Principum stemma, infra subiiciendum.

Iuliacensium ac *Taurfanensium* Vicecomitum, vt ditiones augustæ, sic nomina obscura sunt, & adeò perpauca ad nostram notitiam peruenerunt, vt ascribere pigeat. At de *Lupaneriensibus* contra est: Hi enim nobilissimas *Lescuniorum* Baronum *Lautrecorum*

Principum, *Andoinsiorum* Dynastarum & *Acrimontanorum* Comitum familias affinitatibus amplexi, vsque adeò celebre nomen istius Vicecomitatus fecere, vt à Carolo IX. Rege Comitatus titulo decorari meruerit: illorum itaque stemma hîc prætermitti non debuit. Omissis tamen vetustioribus Vicecomitibus, quorum series æquè incerta est, à Lescuniensibus Baronibus (à quibus hæc ditio, à quadringentis circiter annis possessa fuit) initium faciam.

Lupanerienses Vicecomites, Lescuni Dynasta.

Fortanerius Lescunius, Arnaldi filius, Fortanerij nepos, Bernardi pronepos Fortanerij & Condoræ Gabaltoniæ abnepos, Lupaneriensis Vicecomes & Martiani dominus anno 1276. Vxorem duxit *Sibyllam* Naualliensis Baronis filiam. Obiit anno 1297, vnicâ relictâ filiâ, quæ Arnaldo Guilielmo Bearnio nupsit.

Arnaldus Guilielmus Bearnus, Lescunij & Fagetimali Baro, Vicecomes Lupanerij, ex N. Lescuniâ vxore filium reliquit *Fortanerium* & filiam *Clarmondam*, quæ Raimundi Arnaldi Caudarrasij toro iuncta est.

Fortanerius 2. anno 1323. *Mathidim*, Caudarrasij Baronis filiam, sibi matrimonio iunxit, vnde nata filia vnicâ *Margareta*, quæ virum habuit Ioannem Pomerium.

Ioannes Pomerius & *Margareta Lescunia*, huic Vicecomitatui dominabantur anno 1350. Liberos reliquere *Fortanerium* heredem, & *Ioanetam*, nuptam Guilielmo Arnaldo Morlannæ domino.

Fortanerius 3. Ex vxore N. suscepit *Fortanerium*, in Vicecomitatu Lupanerenfi successorem, *Catharinam* vxorem Guilielmi Arnautoni Meritenhij domini, & *Margaretam*, quæ anno 1407 nuptias cum Ioanne An-

dominio Barone celebravit, ad cuius posteros, longâ stirpis seriê, Vicecomitatus Lupanerensis, desitâ Fortanerii fratris progenie, peruenit, vt ex dicendis constabit.

Fortanerius q. *Ioannam Castillioniam*, Pontij Castillionij Dynastæ sororem atque hæredem, in matrimonio habuit, ex quâ liberos reliquit *Mathæum* & *Arcambaldum*. Obiit anno 1439.

Mathæus qui patri Fortanerio successit, vxorem habuit *Dianam Bearniam*, è qua natæ sunt ei filiæ *Maria* & *Bertranda*: Hæc anno 1467 *Rogery Fuxij Rabati* domini coniugium adeptæ est. Obiit Mathæus anno 1572.

Maria, Mathæi filia natu maior & hæres, confectis anno 1457 cum *Odeto Aydio* nuptiis, ipsum Lescunij Dynastiæ & Lupanerensis Vicecomitatus consortem fecit. Fuit Odetus vir strenuus, & magnis rebus gestis clarus: Itaque sub Ludouico XI. Rege summis in Gallia honoribus ac dignitatibus functus est & Comitatu Conuenarum donatus, quem moriens liberis transferi-
psit: Ex Mariâ vxore binas procreauit filias *Ioannam* Ioanni Fuxij Lautrecij vxorem, & *Magdalenam*, quæ Ludouici Acrimontani nuptias adeptæ, Vicecomitatum Castillionium ei dotem dixit.

Ioanna Odeti & Mariæ hæres, *Ioanni Fuxio Lautreco* marito liberos peperit *Odetum*, vtriusque parentis hæredem, *Thomam* qui Franciæ Marecalli dignitatem gessit, & *Andream* Sparrosij Dynastam.

Odetus Fuxius Lautrecus nominis celebritate vbique terrarum notus, cum *Germanam Fuxiam* propinquam suam sibi vxorem despondisset, nuptias tamen mutauit, ductâ in matrimonium *Carolâ Lebretiâ*, quæ ei tres peperit filios *Franciscum*, qui patre superstite obiit, *Gastonem* ac *Henricum*, & filiam *Claudiam* N. Luallo Ca-

tribriandi domino nuptam. His omnibus sine prole extinctis, Lescuni Dynastia & Lupaneriensis Vicecomitatus, iure Gentilitio, ad posteros *Margareta*, Fortanerii 3. filia, *Ioannis Andoinsij uxori* (de qua supra) rediit, ad *Paulum* scilicet *Andoinsium*, qui vtramque ditionem *Diane Andoinsia* filia vnica, quam ex *Margarita Canana* priori coniuge procreauerat, transcripsit. Hæc pariter *Antoninum Acrimontanum* Comitem, filium, ex *Philiberto Acrimontano* marito susceptum, in iisditio- nibus hæredem reliquit.

Dynastia Lebretenses.

LEBRETI vicus, vnde Lebreteriorum cognomen his Principibus inditum, in desertâ illâ & arenosâ Ladarum Burdigalensium Regione, quæ à Martianensi Vicecomitatu Oceanum versus porrigitur, conditus fuit: Hæc licet de reliquo sterilis & frugum inops, leporum tamen ferax est & ex eo forsan nomen *Leporeti* vel *Lepreti*, (sic enim in quibusdam vetustis monumentis illud scriptum reperio) vico illi accessit, quod postea, longâ seculorum serie, corruptum in *Labritum* vel *Albretum* (vt hodie effertur) deflexit. Horum Principum originem ab Aquitaniæ Regis cuiuspiam, *Carolo Magno* antiquioris, secundo filio repetit *Renatus Chopin* lib. 2. de Doman. tit. 4. num. 13: Alij autem à Sanctione Ducis Gasconiæ filio: *Pessumè omnium Andr. Fauynus* lib. xi. hist. Nauarricæ, à Vicecomitibus Tartassiensibus, seu à Bigorræ Comitibus. *Amaneu* nominis, quod in eorum familiâ, ad auorum nostrorum memoriam, veluti gentilitium mansit, vestigium agnoscere mihi videor in vno è Principibus illis Vasconibus, qui *Vaisario* Aquitaniæ Duci, contra *Pipinum Regem* bellum gerenti,

fidem atque operam suam probarunt, inter eos enim Fredegarius *Amanugum* nominat Pictaviensem Comitem, in appendice Chronici ad annum 762. Ut ut est, antiquissimam esse Lebretensium Dynastarum familiam non ambigitur. Horum soboles ab *Amanuo Lebretio*, qui circa annum 1050 vivebat, ad *Arnaldum* usque *Amanui*, qui *Margaritam Borboniam*, Caroli V. Francorum Regis propinquam, uxorem duxit, masculinâ seriê perpetuâ propagata est. Fuit *Arnaldus Amanui* Alani Lebretij Dynastæ abauus, qui ex *Francisca* filiâ & herede Guilielmi Britanni Comitis Petrocorij & Vicecomitis Lemouicensis plurimos liberos suscepit: Horum natu maximus Ioannes Catharinam Fuxiam Nauarræ Reginam in matrimonio habuit vtriusque progeniem subiecta tabula exhibet.

Ioannes Lebretius — Catharina Fuxia
Nauarræ Rex. — Nauarræ Regina.

Ioannes. Andreas- Phœbus. Martinus- Phœbus. Bonauē- tura. Obiere infantes.	Henricus Rex Nauarræ Prin- ceps Bearnij, Lebretij Dux primus: Uxor Margareta, so- ror Francisci I. Francorum Regis.	Carolus obiit in obsidio- ne Nea- politana anno 1528.	Anna des- ponsa Co- miti Can- dalæ, obiit anno 1532.	Isabella nupta Renato Viceco- miti Roani,	Cathari- na des- ponsa Brunf- uicensi Duci.	Quiteria Magda- lena Mo- niales.
--	---	---	--	--	--	---

Ioanna, Nauarræ Regina
Bearnij & Lebreti domina
nupsit Antonio Borbonio.

Ioannes obiit
infans.

Henricus Rex Franciæ
& Nauarræ.

Catharina nupta Henrico
Lotharingo Barri Duci.

Integrum stemma gentis Lebretiæ lector expectare debet ab Andrea Duchesnio, viro in omni historiæ parte consummatissimo, ut eius scripta testantur, & norunt qui eius consuetudine familiariter vtuntur.

Series Comitum Fidentiænsium, Armaniacensium, Astaracensium, Pardiniacensium, & Vicecomitum Fesensaguelli.
Item de Comitibus Gaura & Magnoaci.

C A P V T X L

FIDENTIACENSIS Comitatus (qui Armaniacensem etiam pagum olim ambitu suo complectebatur) terminabatur ab ortu Dynastiâ Insulanâ & Vicecomitatu Gimoësi, à Meridie Comitatu Conuenarum & Astaracensi, ab occasu verò & à Septentrionibus Bigorrensi Comitatu & Regione Gasconia proprie dictâ. Vrbes in ea primariæ *Ausci & Fidentiacy* vicus, hodie *Viefensac*: quamuis autem vniuersus pagus Ausciensis in ditioe Fidentiænsium Comitum esset, ideòque etiam Ausciensium Comitum nomen eis in vetustis monumentis sæpè tribuatur, quia tamen oppidum ipsum *Auscorum* olim ad dominium Archiepiscopi pleno iure spectabat, Comites domicilium Fidentiaco vico elegerunt, primariâ arce illius Dynastiæ ibi constitutâ, quæ iamdiu bellis ciuilibus (vt pleraque aliæ totius Vasconiæ) corruit. Cæterum pagus hic etiam tempore Caroli Magni Comitatus titulo insignitus erat: Nam *Burgundionis* ac *Liuardi* Comitum Fidentiacy meminit vetustus Author vitæ Ludouici Pij ad annû 802. Posteriorum verò Comitum, qui è genere *Garsie-Sanctij* Vasconiæ Comitis fluxere, series hæc est.

Guilielmus Garsie Comes Fidentiænsis (qui, Carolo Simplici Rege, viuebat) tres reliquit filios *Othanem* siue *Odonem*, *Bernardum* (cui cognomentum *Lusci* tribuunt) & *Fredelonem* : quos omnes Comitum titulo insignitos

Series Comitum Fidentiænsium, Armaniacensium, Astaracensium, Pardiniacensium, & Vicecomitum Fesensaguelli.
Item de Comitibus Gaura & Magnoaci.

C A P V T X L

FIDENTIACENSIS Comitatus (qui Armaniacensem etiam pagum olim ambitu suo complectebatur) terminabatur ab ortu Dynastiâ Insulanâ & Vicecomitatu Gimoësi, à Meridie Comitatu Conuenarum & Astaracensi, ab occasu verò & à Septentrionibus Bigorrensi Comitatu & Regione Gasconia proprie dictâ. Vrbes in ea primariæ *Ausci & Fidentiacy* vicus, hodie *Viefensac*: quamuis autem vniuersus pagus Ausciensis in ditioe Fidentiænsium Comitum esset, ideòque etiam Ausciensium Comitum nomen eis in vetustis monumentis sæpè tribuatur, quia tamen oppidum ipsum *Auscorum* olim ad dominium Archiepiscopi pleno iure spectabat, Comites domicilium Fidentiaco vico elegerunt, primariâ arce illius Dynastiæ ibi constitutâ, quæ iamdiu bellis ciuilibus (vt pleraque aliæ totius Vasconiæ) corruit. Cæterum pagus hic etiam tempore Caroli Magni Comitatus titulo insignitus erat: Nam *Burgundionis* ac *Liuardi* Comitum Fidentiacy meminit vetustus Author vitæ Ludouici Pij ad annû 802. Posteriorum verò Comitum, qui è genere *Garsie-Sanctij* Vasconiæ Comitum fluxere, series hæc est.

Guilielmus Garsie Comes Fidentiænsis (qui, Carolo Simplici Rege, viuebat) tres reliquit filios *Othanem* siue *Odonem*, *Bernardum* (cui cognomentum *Lusci* tribuunt) & *Fredelonem* : quos omnes Comitum titulo insignitos

comperio in vetustis tabulis, Lothario Rege, exaratis. Si Authori veteris monumenti Cartularij Ausciensis, supra à nobis recitati, credimus, *Otho* Comitatum Fidentiacensem, *Bernardus* verò *Luscus* Armaniacensem à patre accepere: sed, vt de *Odone* verum sit ipsum Comitem Fidentiacensem fuisse, in eo certè quod *Bernardum* cognomèto *Luscum* Armaniacensem Comitem facit author ille, hèreo; Cum *Luscum* Fidentiacensem Comitem fuisse, aliis monumentis antiquioribus mihi constet: itaque parùm abest, quin cognomentum *Lusci*, *Odonis* fratri detractum, ipsius filio nomine pariter *Bernardo* adiudicem.

Otho Comes Fidentiacensis filium reliquit *Bernardum-Othonis*, qui à nonnullis cognomine *Mancus-tinea* dicitur, licet veriùs fortasse *Luscus* diceretur: eòque author & conditor Monasterij sancti Orentij in Ausciensi ciuitate.

Bernardus-Othonis Comes Fidentiacensis filium habuit *Aimericum* in Comitatu successorem, & filiam præterea, quæ primùm *Arnaldo Pradueronensi*: deinde eo mortuo, *Arnaldo-Guilielmo Trembledio* nupsit.

Aimericus Comes Fidentiacensis duos procreauit filios, *Guilielmum* cognomèto *Astanouam* & *Raimundum-Aimerici*, qui ex *Auriana Motana* vxore filium suscepit *Arsum*, *Montesquius* Dynastam, caput stirpis *Baronum Montesquiensium*.

Guilielmus cognomento *Astanoua* duas duxit vxores; quippe priori repudiata, *Constantiam* in matrimonium accepit. Filios reliquit *Aimericum* cognomento *Fortonem*, & *Bernardum*. In quibusdam Ausciensis Ecclesiæ Tabulis, *Raimundus* Archiepiscopus Ausciensis auunculus *Guilielmi* Comitis dicitur: sed vtrius, patris scilicet,

an verò matris frater esset, non liquet: nam etiam pro patruo, eo sæculo, *auunculi* vocem vsurpatam fuisse, pauci in his litteris versati ignorant.

Aimericus, aliàs *Forto*, Comes Fidentiacensis, ex *Biuernâ* vxore (quæ iam ex alio marito filium susceperat *Raimundum*, qui Archiepiscopus Ausciensis fuit) liberos habuit *Astanouam* & *Arnaldum-Aimerici*, Prepositum Ausciensis Ecclesiæ. Viuebat *Aimericus* annis 1088 & 1094.

Astanoua, *Aimerici-Fortonis* filius, Comes Fidentiacensis, tempore belli sacri Hierosolymam petiit, filiam reliquit heredem nomine *Azalmus*.

Azalmus Comitissa Fidentiacensis, cui viro nupsit incompertum est. Obiit superstitè filiâ *Benetrice* seu *Beatrice*, quæ ipsi successit.

Benetrix seu *Beatrix* Fidentiacensis Comitissa, nupsit, vt arbitror, *Gastoni Vicecomiti Bearnensi*, Petri Gauarreti & Guiscardæ filio. Obiit sine liberis, successitque ei in Comitatu Fidentiacensi *Geraldus* Comes Armaniacensis, nomine (quantum coniectura colligere possum) liberorum, ex vxore, sorore, vel matertera Benetricis procreatorum.

Comites Armaniacenses.

ARMANIACI Comitatus partem illam veteris Fidentiacensis Prefecturæ occupat, quæ Septentriones spectat. Vrbes notissimæ in eo *Nogaroliû* & *Bastita*, ab hinc CCCL. circiter annos condita. Aliæ inter ignobiles *Anianum*, *Riscla*, *Barcelona*. *Elufanus* quoque pagus ad Armaniacensem ditionem pertinet, cuius oppidum *Elusa* & vicus *Mantietum*, sola sunt quæ referre conueniat: A Guilielmo-Garfiæ Fidentiacensi Comite hanc ditionem

à reliquo corpore abscissam, Bernardo filio natu minori traditam fuisse, ante indicatum est: id modò restat, vt Bernardi progeniem & posteros explicemus.

Bernardus 1. Comes Armaniaci dominabatur huic regioni sub Rege Lothario & Bernardo Ausciensi Archiepiscopo, circa annum 960. Filium reliquit Geraldum, cognomento Trencaleonem.

Geraldus 1. cognomento *Trencaleon* Comes Armaniensis. Liberos reliquit Bernardum, cognomento Tumam Palerium, & Bracheutam nuptam N. Forcefij domino.

Bernardus 2. Geraldi filius, vulgò *Tumas Palerius*, fuit Arman. Comes sub Sanctio Duce Vasconiæ, circa annù 1025. Fuit etiam Dux Gasconiæ: Cuius tamen Prouinciæ possessione cedere, à Guidone Pietauiensis Comitibus filio, armis coactus est. Dum in Gasconiâ rerum potiretur, religionis studio Comitatum Armaniaci Ecclesiæ Ausciensis beneficiarium & vectigalem fecit. Ingrauescente ætate Monasterium *Sancti montis*, ad Aturram amnem à se constructum ingressus, Cœnobiticæ vitæ se, in eo, addixit. *Vxorem* habuit *Ermengardim* atque ex ea filios Geraldum & Arnaldum Bernardum. Ad annum 1063 & vltra vita eius peruenit.

Geraldus 2. Tumæ Palerij filius, Comes Armaniaci, anno 1070. De huius vxore nihil habeo explorati, nisi quod Hispanam fuisse ex eo coniicio, quod in quibusdam tabulis à *Maiorâ Muniâ* Sanctij Maioris Nauarræ Regis vxore, erâ 1103 confectis, dominæ *Geluiræ* Comitissæ de *Nogare* testis nomen adscriptum lego. *Nogarium* autem oppidum (vulgò *Nogaro*) Armaniaci Caput esse iam dixi. Filios reliquit Geraldus Bernardum & *Guiraldum*.

Bernardus 3. Comes Armaniaci anno 1103. *Vxor* *Alpasia* filia *Bosonis Turenæ* Vicecomitis, ex *Gerbergâ* vxore. *Liberi* *Giraldus* & *Otho* & filia *N. N.*

Geraldus 3. *Bernardi* filius Comes Arman. anno 1140: *Vxor*, è genere, nisi fallor, Comitum Fidentiacensium. *Liberi* *Bernardus*, & *Otho*. Hic etiam Comitatum Fidentiacensem, mortuâ *Benetrice* seu *Beatrice* Comitissa, consequutus est.

Bernaldus 4. *Geraldi* filius, Comes Arman. & Fident. annis 1167, 1175 & 1188. Huius vxorem fuisse arbitror *Stephaniam*, matrem *Mariæ* Monasterij Carrizienfis authoris, quæ in diuarum numerum relata creditur. De ea hæc narrat *Philippus Seguinus Chalifius* Monachus Prior Monasterij *Caroli* loci in Burgundia tit. de sancta *Maria* in Carrizo *Abbatissâ* apud *Chrysoptomû* *Henriques* in Menologio Cisterciensi. *Maria virgo ex Regia sanguine sata*, filia fuit *dominæ Stephanie Armigniaci Comitissæ*, quæ solitariam desiderans vitam Monasterio *Beatæ Mariæ de Carrizo* se inclusit: cuius etiam imitatione multe Principissæ sese puriori vitæ addixerunt. Multæ denique sæminæ ipsius exemplum sequuntæ sanctimonie laudes apud posteros meruerunt: quanta verò cum perfectione ad summum virtutum culmen euectæ fuerit; & in suas pro viribus præclaram morum reformationem transfuderit, ieiunia assidua, vigiliæ, orationes & alia rectæ vitæ instituta, quæ omnibus dum *Abbatissæ* munus obiret reliquit, satis fidem faciunt. Sepulta est cum *Stephana* matre sua in medio Chori eiusdem Ecclesiæ. Hoc Monasterium ipsa propriis sumptibus extruxerat. Filios reliquit *Bernardus* *Giraldum*, *Arnaldum* *Bernardum*, & *Rogarium*. Huius insuper filium fuisse verisimile est *Petrum Giraldum* qui, *Giraldo* & *Arnaldo* *Bernardo* vitâ functis, pro Arma-

niacensi Comite se gessit.

Geraldus 4. Bernardi filius Comes Arm. & Fident. anno 1203 & inde vsque ad annum 1219, quo mortem oppetiit. Huius, vt puto, vxor fuit *Mascarosa*, cuius mentio extat in Necrologio Monasterij sancti Montis, filium reliquit Bernardum tenerâ ætate, & filiam, quæ Arnaldo Othonis Vicecomiti Leomanix nupsit.

Arnaldus Bernardus, successit fratri Geraldò, excluso Bernardo, fratris filio, potiebatur vtroque Comitatu Arm. & Fident. anno 1222.

Petrus Geraldus, successit Arnaldo Bernardo, possidebatque Comitatum Arman. anno 1226.

Bernardus 5. Geraldus 4. filius tandem, extinctis patris, paternas ditiones consequitur: *Vxor*, vt puto, *Agnestia* Aragonix regno oriunda. Moritur sine liberis anno 1245.

Bernardo mortuo, inter Arnaldum Othonis Vicecomitè Leomanix, nomine filix *Mascarosa* (quam ex vxore, Bernardi sorore susceperat) ius sibi in hæreditate ipsius vendicantem, & *Geraldum* Bernardi patrualem, vtrumque Comitatum iure cognationis occupantem, non lis solum, verum graue & diuturnum bellum exarsit: sed tandem pace inter eos, per Gastonem Vicecomitem Bearnensem, conciliatâ, certa exinde & stabilis illorum Comitatum possessio Geraldò permansit. Fuit Geraldus filius Rogerij Vicecomitis Fesensaguelli, fratris *Geraldus* huius nominis 4. Armaniacensis Comitis, qui præter hunc Geraldum natu maximum filios habuit ex vxore, filia (nisi coniecturâ fallor) Amaneui Lebrentensis Dynastæ, *Amaneuum* Archiepiscopum Ausciensem & *Arnaldum Bernardum*.

Geraldus 5. huius nominis Armaniacensis & Fiden-

tiacensis Comes (vterque Comitatus deinceps pro vnico reputabitur) vxorem habuit *Matham* filiam Gastonis Vicecomitis Bearnensis, ex qua liberos suscepit *Bernardum* in Comitatu successorem, *Gastonem* Fesensaguelli Vicecomitem, *Rogerium* Baronem Mauleonensem, *Mascarosam*, quæ Arnaldo Guilielmo Bartano, N. quæ Bernardo Conuenarum Comitis filio, & *Matham* quæ Bernardo Trenqualeonis, filio Odonis Fimmarconij Dynastæ, nupsere. Obiit Geraldus anno 1285.

Bernardus 6. Comes Arman. Geraldus 5. filius: Duas habuit coniuges *Isabellam* Lebreti dominam, Bernardi Eziij huius nominis 1. Lebreti Dynastæ, ex vxore Ioannâ Marchiâ, filiam atque hæredem: quâ sine liberis mortuâ, *Ceciliam* Ruthenam in matrimonium accepit, quæ *Ioannem* peperit, & *Matham* Bernardo Eyzij, Amaneui Lebretij Dynastæ filio, nuptui collocatam. Habuit præterea *Bernardus*, filium naturalem *Ioannem*, qui è militiâ in Sacerdotium veniens, Patriarchæ Alexandrini dignitatem & Ruthenensis Ecclesiæ procurationem à Romano Pontifice impetrauit. Obiit *Bernardus* anno 1319. die Veneris quæ diem festum Pentecostes proximè consequuta est.

Ioannes 1. Comes Arm. Reginam Guttam Leomanix Vicecomitissam coniugem habuit, sterilem: quâ vitâ functâ, nuptias cum Beatrice Claromontia iterauit, è quâ filium suscepit cognominem, & filiam *Ioannam* quam Ioanni Biturigum & Aruernorum Duci collocavit, & *Matham*, quæ in Ioannis Girondæ Ducis, Aragonum Regis filij natu maximi, matrimonio fuit. Obiit anno 1373.

Ioannes 2. Ioannis 1. filius, ex vxore *Ioanna*, Rogerij Bernardi Petragoricensis Comitis filiâ, liberos reliquit,

Ioannem, Bernardum, & Beatricem. Hæc primùm *Gastoni*, Gastonis Phœbi Fuxensis Comititis filio, deinde eo mortuo, Carolo Vicecomiti, Barnabæ Mediolanensis Principis filio nupsit. Filium insuper reliquit naturalem *Ioannem* qui Archiepiscopus primò Aufciensis, deinde Rothomagensis fuit. Obiit anno 1381.

Ioannes 3. *Ioannis 2.* filius *Margaritam* Conuenarum Comitissam matrimonio tenuit, quæ in eius toro duas filias enixa est. Altera illarum *Ioanna*, Guilielmi Amanei Lesparæ & Roasani Toparchæ. Altera *Margarita* Guilielmi 3. Narbonensis Vicecomitis connubium sortita est. Obiit in Italia (quò Galeatio Mediolanensi Principi bellum illaturus cum copiis traiecerat) 8. Kal. Aug. anno 1391.

Bernardus *Ioannis 4.* frater, fratre mortuo Armaniaccensem Comitatus accepit, Franciæ etiam constabularij dignitate auctus. Ex vxore *Bona* *Ioannis* Bituricensis Ducis filiâ procreauit *Ioannem* in Comitatu hæredem, *Bernardum* Pardiniacensem Comitem, *Bonam* *Caroli* Aurelianensis Ducis, & *Annam* *Caroli 2.* Lebretenis Dynastæ vxores. Obiit *Bernardus* Lutetiæ Parisiorum anno 1418. nefaria seditiosorum factione sublatus.

Joannes 4. *Bernardi 7.* filius, ex vxore *Isabella*, *Caroli* Nauaaræ Regis huius nominis vltimi filiâ, liberos habuit *Ioannem*, *Carolum* (quorum vterque vicissim, patre mortuo, Comitatu Armaniaccensi potitus est) *Mariam* *Ioanni* Alençonio Duci, & *Alienoram* *Ludouico* Cabilonio Principi Auriaco nuptas, *Isabellam* denique, quæ incesto *Ioannis* fratris matrimonio, Pij II. Pontificis Maximi decreto abire iussa, cœlibem exinde vitam duxit. Duos ad hæc reliquit *Ioannes 4.* filios naturales, *Ioannem* cognomento *Lescunium*, qui Archiepiscopatuna

patum Aufciensem gessit, & *Ioannem* Comitem Conuenarum, Franciæ Mareſcallum & Aquitaniæ Proregem. Obiit circa annum 1451.

Ioannes 5. ex vxore *Ioanna*, Gaſtonis Fuxēſis Comitis, & Eleonoræ Nauarræ Principis filiâ, nullis ſuſceptis, liberis anno 1472 Lactoræ à militib⁹ exercit⁹ Regij interficitur.

Carolus Ioannis 5. frater eiſque hæres in Comitatu Armaniacenſi, Catharinam Fuxiam vxorem, ſterilem nactus eſt. Filium reliquit naturalem *Petrum*, quem *Cauſſade* Baronem inſtituit, fuitque pater Georgij Carnalis tit. ſancti Nicolai in carcere.

Gaura Comitatus.

GAVRA Fidentiacenſis Comitatus, (cui ab ortu adheret) pars olim fuiſſe videtur, eſtque interipſum, Vicecomitatus Leomanienſem & Gimoēſium, atque agrum Condomienſem interpoſita. Fortè hoc titulo poſſidenda conceſſa fuerat *Fredoloni*, Othonis I. Fidentiacenſis & Bernardi I. Armaniacenſis Comitum fratri: Cui equè Comitatus appellationem aſcribit Vetus monumentum, Lothario Rege, exaratum. Poſterioribus etiam ſæculis, ipſam *Comitatus* nomine & prerogatiuâ tenuerūt, *Geraldus Caſalibonus*, *Ioannes Armaniacus* & *Carolus Lebretius*: Oppida in eâ *Florentia*, ab Euſtachio Bellomarcheſio, Præfecto Tholoſano, condita, *Simpodium* & *Saluitas*.

Vicecomites Feſenſaguelli.

Vicecomitatus Feſenſaguelli Caput *Malueſinum* oppidum eſt. Quicquid huius ditionis, ad diceceſim Epilcopi Tholoſani ſpectat, id totū Comites Tholoſani ſuo imperio vendicabant, cogebantque Vicecomites Feſenſaguelli, eo nomine ſe clientes ipſorum profiteri. De

residuo autem, hi fidem suam Fidentiacensibus ac Armaniensibus Comitibus obstringebant. Illorum Vicecomitum stemma à *Rogero*, Bernardi 4. Comitis Fidentiacensis & Armaniensis filio, duntaxat ordiri possumus.

Rogerus, Bernardi 4. Comitis Armaniensis filius natu minor Vicecomes Fesensaguelli, anno 1220. *Vxor*, ut coniiicio, filia Amaneui Lebretenfis Dynastæ. *Liberi* Geraldus, Amaneus Archiepiscopus Ausciensis & Arnaldus Bernardus, qui vxoris *Veronicae Bartanæ* nomine Auræ & Magnoaci ditiones in potestate habuit, fuitque interfectus ad Sūmum Podium anno 1272.

Geraldus Vicecomes Fesensaguelli anno 1244, postea Comes Armaniensis & Fidentiacensis. *Vxor* Matha Bearnia, è quâ plures suscepit liberos. Horum *Gastoni* secundo genito Vicecomitatum Fesensaguelli tradidit.

Gasto Vicecomes Fesensaguelli: dimissâ *Marquesâ*, Vicecomitissæ Leomanix filiâ, quam sibi desponderat, duxit *Valpurguim* Rutenam, quæ ei Geraldum peperit & Mascariolam, Guitardo Lebreteo Vicecomiti Tartasfensi postea nuptam. Valpurgui mortuâ, aliam quoque vxorem habuisse videtur Gasto, Indiam Caumontiam, nullâ tamen ex ea susceptâ prole, obiit anno 1320.

Geraldus 2. Vicecomes Fesensaguelli: *Vxor* Ioanna filia P. Raymundi 1. huius nominis Comitis Conuenarum. *Liberi* Ioannes, & filia N. nupta Centullo Comiti Astaracensi. Obiit circa annum 1339.

Ioannes, Geraldus filius & hæres: *Vxor* Margarita Carmania. *Liberi* Geraldus hæres, Ioanna nupta Ioanni Leuio Mirapiscio Lagardano, & Matha vxor Vicecomitis Valerniæ. Obiit paulò post annum 1390.

Geraldus 3. Vicecomes Fesensaguelli: *Vxor* Anna Monlezunia Comitissa Pardiaci. *Liberi* Ioannes, & Arnaldus-Guilielmus. Ioannes cum Margaritâ Conuenarum Comitissâ infaustas celebrauit nuptias: orto enim inter coniuges dissidio, sequutum est mox exitiabile bellum, quod Ioanni eiusque parenti Geraldo & fratri Arnaldo Guilielmo extremam perniciem attulit. Obiere tam Geraldus pater, quàm ambo filij, circa annum 1403, in carcere Bernardi 6. Armaniensis Comitis, qui subinde Fesensaguellum suæ ditioni applicuit.

Astaracenses & Pardiniacenses Comites.

ASTARACI ditio Armaniensi, Fidentiensi, Bigorrensi & Còuenensi Comitibus cingitur. Vrbs illius primaria *Miranda*, Philippo Pulchro Rege, Eustachij Bellomarchesij Senescalli Tholosani, Centulli Comitis Astaracensis, & Abbatis ac fratrum Cœnobij Verdonarum auspiciis, circa annum 1289 condita; Aliæ item non ignobiles *Castrum nouum Barbarensij, Massylua, Simorra*. Comitum huius Dynastiæ originem à Garfia Sanctij curuo, Vasconiæ Comite, pendere in eius stemmate indicatum est. Is enim filio posthumo Arnaldo (cui eò quod ex utero matris mortuæ exsecto auulsus esset *Nonnati* cognomen attributum fuit) ipsam hæreditatio iure possidendam dedit, Arnaldi autem progenies hac seriè procedit.

Arnaldus-Garfia, cognomento *Nonnatus*, primus Comes Astaracensis. *Liberi* Guilielmus, Garfias-Arnaldi. Arnaldus & Faquileo vxor Ramundi Dati.

Garfias-Arnaldi Comes Astaracensis, filium reliquit Arnaldum.

Arnaldus 2. Comes Astaracensis. *Liberi*, Guilielmus

Bernardus cognomento Pelagos, cui *Pardiniacus* seu *Pardiacus* pagus, Comitatus titulo, à patre concessis fuit. *Garsias-Arnaldi* (qui forsan Ricardæ Comitissæ Bigorrensis maritus, eoque nomine Comes Bigorrensis extitit) & Raimundus.

Guilielmus Comes Astaracensis, *Vxorem* duxit consanguineam, mulierem nobilem, quam tamen, *Garsia* Archiepiscopi Ausciensis execrationibus deinctus, postea dimisit. Filium reliquit Sanctium.

Sanctius Comes Astaracensis. *Filius* Bernardus.

Bernardus Comes Astar. pater Sanctij 2.

Sanctius 2. Comes Astarac. Viuebat anno 1155.

Boamundus Comes Astarac. *Vxor* Rubea. *Filia*, *Maria* & *Marchesia*, anno 1174.

Guibertus Comes Astar. circa annum 1200.

Centullus Comes Astarac. Hic anno 1212. interfuit prælio illi memorando, quod à Regibus Hispaniæ contra Mauros ad *Nauas Tholosæ* factum est. *Vxor* Siguis. *Liberi* Centullus & Bernardus. Viuebat etiam anno 1233.

Centullus 2. Comes Astar. anno 1244. *Vxor* Petrona, filia Bernardi Comitis Conuenarum, ex *Maria* Montipessulani domina. Caruit prole.

Bernardus 2, *Centulli* 2. frater, Comes Astar. anno 1258. *Vxor* N. è qua natus est ei filius Centullus 3.

Centullus 3. Comes Astaracensis anno 1280: *Vxor* *Afalida*, *Amaneu* Lebretensis Dynastæ, ex vxore *Matha* *Burdigalæ* à filia. *Filius* Bernardus 3.

Bernardus 3. Comes Astaracensis, anno 1300: *Vxor* *Matha* filia Rogerij Bernardi Comitis Fuxensis & Vicecomitis Bearnensis, ac *Margaritæ* Bearnæ eius vxoris. *Filius* Bernardus.

Bernardus 4. anno 1324 duxit vxorem *Agnetem*, fi-

Nam Galterij Barossæ domini & Tyburgis Insulanæ eius vxoris: deinde eâ mortuâ, matrimonio secum iunxit *Ceciliam* Bernardi Conuenarum Comitis filiam, è qua natus est Centullus.

Centullus 4. Comes Astarac. anno 1331, *Ceciliâ* matre ipsius tutelâ fungente: *Vxor* N. filia Geraldi Comitis Fesensaguelli. *Liberi* Ioannes, Cecilia (vxor i. Raimundi Bernardi Durofortij, deinde Iordani, Insulæ Comitis) & alia nupta Bertrando Motano Bruchij Domino.

Ioannes Centulli 4. filius Comes Astar. anno 1374. *Vxor* i. Mascarosia Bartana. *Alterâ* Philippa, è qua nascitur Ioannes 2.

Ioannes 2. Comes Astarac. anno 1430: *Vxor* prior Ioanna Barbazana, Arnaldi Guilielmi Barbazani & Sibillæ Montaltix filia, quæ filiam peperit Catharinam, Petro Fuxio, Lautreci Domino nuptui collocatam. *Vxor* posterior Ioanna Caudarrasia, Raimundi Arnaldi Caudarrasij Baronis, ex vxore Isabellâ Castronouâ Bretenousia filia natu minor. *Liberi* ex eâ Ioannes 3. & Maria vxor Caroli Lebretij Sanbasiliensis Toparchæ.

Ioannes 3. Comes Astar. 1470: *Vxor* Maria Chambe-
sia; *Filia* ex eâ, Matha vxor Gastonis Fuxij Candalæ
Comitis, quæ patri successit in comitatu Astaracensi,
Iaquelina vxor Antonij Mallini nobilis Picardi, &
Magdalena nupta Francisco comiti Vertusio Auangu-
rij Dynastæ.

Martha Astariacensis Comitissa, in matrimonio Gastonis Fuxij Candali, plures habuit liberos, quorum designatio, ad stemma Gentis Candalæ pertinet.

Comites Pardienses.

PARDINIACENSES pagus, vulgò *Pardiacum*, in occidentuâ parte Comitatus Astaracensis (cuius portio olim

fuit) intra ipsum Fidentiacensem & Bigorrensem Comitatus iacet. Huius vrbes *Bellomarchesium* & *Marciacum*, ab E. Bellomarchefio & H. Marciaco, Præfectis quondam Tholosanis, ipsarum conditoribus, nomen accepere. Pardiacum, princeps cum Comitatus titulo obtinuit *Bernardus* cognomento *Pelagos*, Arnaldi Garfiæ 2. huius nominis Astaracensis Comitis filius, natu minor, eumque suis posteris transcripsit hoc ordine.

Bernardus cognomento *Pelagos* 1. Comes Pardiacensis viuebat sub *Sanctio* Vasconia Duce, circa annum 1025. Filium reliquit *Otgerium*.

Otgerius, Comes Pardiacensis, viuebat anno 1088. *Liberi* Vrsetus, Arnaldus, Vilielmus & Aimericus.

Guilielmus, *Otgerij* filius, Comes Pardiacensis, filium reliquit *Boamundum*.

Boamundus Comes Pardiacensis. Hic si idem est cum *Boamundo* Astaracensi Comite, *Vxorem* habuit *Rubeam* filias *Mariam* ac *Marchesiam*: at si diuersus ab eo, nihilominus vix longiùs processisse ipsius virilem stirpem indicio est *Monlezunij* seu *Montelugdunij* cognomen, à posterioribus Comitibus adscitum, quod ipsos à *Monlezunia* in Pardiacensem familiam transiisse arguit.

Augerius à *Montelugduno* Comes Pardiacensis, circa annum 1200.

Arnaldus Vilielmi à *Montelugduno*, Comes Pardiaci. Obiit anno 1225.

Arnaldus Vilielmi 2. *Monlezunius* Comes Pardiaci, anno 1280. Ad annum 1290 fit mentio eius filij *Arnaldi* Vilielmi iam puberis, cuius matre vitâ functâ, aliam vxorem duxisse videtur pater, *Agnetem* filiam & here-

dem Odonis Virani & Ordani domini, quæ anno 1314 obiit.

Arnaldus VVilielmi 3. Monlezunius: *Vxor* Guiralda filia & hæres Odonis Virani & Ordani domini & Agnetis soror, quæ anno 1329, coniux verò Arnaldus VVilielmus anno 1340 obiit: *Liberi* è Guiralda, Arnaldus VVilielmus & Mabilia, quam pater Arnaldo Guilielmo, Barbazani Dynastæ connubio iunxit, anno 1326.

Arnaldus VVilielmus 4. Monlezunius Comes Pardiaci. *Vxor 1.* N. Durofortia, Indiæ Durofortiæ Clarimontis dominæ soror, sterili coniugio, marito præmorta. *Vxor 2.* Alienor Peraltana sūmo in Aragoniâ loco nata. *Liberi* ex eâ *Ioannes*, immatura morte præreptus, *Anna* patris hæres, & *Gaillarda* Fimmarconio Dynastæ coniugio iuncta. *Vxor 3.* Mabilia Lebreitia, Amaneui Lebreitij, Vertulli Dynastæ, ex vxore Mabilia Langoiranâ filia, ex quâ nulli liberi. Obiit Arnaldus VVilielmus xvii. Kal. Septemb. anno 1377.

Anna Monlezunia Comitissa Pardiaci, virum sortita est Geraldum Fesensaguelli Vicecomitem, in cuius thalamo duos enixa est filios *Ioannem* & *Arnaldum Guilielmum*: ambos vnâ cum parte *Geraldo*, post *Annæ* mortem. *Bernardus 7.* Armaniaci Comes, bello foziali captus, tametsi necessitudine sibi coniunctos, carceri inclusit, ibique morte consumi passus, ipsorum bona iure vel iniuria inuasit. *Pardiaci* Comitatus, post *Bernardi* mortem, ipsius filio, natu minori, patri cognomini, pro ratâ portione hæreditatis paternæ obuinit: vnde noua rursus Pardiacensium Comitum propago emerfit.

Alterâ series Comitum Pardiâcensium è genere Bernardi 7. Armaniâcensis Comitâs.

Bernardus, Bernardi 7. Comitâs Armaniâcensis, Franciâ Constabularij, ex vxore *Bonâ Bituricâ* filius natu minor, Comes Pardiâcensis anno 1420. *Vxor* Eleonor Borbonia, Marchiæ Comitissa. *Liberi* Iacobus, heres vtriusque parentis & Ioannes Episcopus Castrensis.

Iacobus Armagnacus Nemorosi Dux, Comes Pardiâcensis & Marchiæ. *Vxor* Aloysia filia Caroli Andegavi Cenomanensis Comitâs. *Liberi*, Iacobus, mortuus impubes, Ioannes Dux Nemorosius, qui ex *Iolandâ Hayanâ* vxore nullos edidit liberos, Ludouicus Comes Guisus, qui cœlebs vixit atque in regno Neapolitano dum Galliâ Regis Vicarij munere fungitur, occubuit. *Filiæ*, *Margarita* Petro Rohanio Gæo Franciâ Marefcallo, *Catharina* Ioanni Borbonio Duci, & *Carlota* Carolo Rohanio Gæo, Petri Gæi Marefcalli filio, nupta.

De Magnoaci Pago.

MAGNOACENSIS pagus, qui in nonnullis prisca monumentis *Maiennacensis* dicitur, Astaracensis regionis, cuius lateri à Meridie adiacet, pars quondam fuisse videtur: ad Septentriones Comitatus Conuenarum oppositus est, ab ortu eodem Conuenarum Comitatu, ab occasu verò Bigerronum Regione terminatur. Comitatus nomen alias ideò forsan tulit, quod eo titulo alicui liberorum minori natu Arnaldi 1. seu Arnaldi 2. vel alterius Astaracensis Comitâs, in diuisione communis patrimonij, obtigerit. Vrbes in eâ seu veriùs vici *Castrum nouum* & *Monleonum*. Illud in ditioe Bartanorum Auræ Dynastarum, à multis sæculis, fuit: At Monleonum cum

cum circumiacenti agro, Armaniacenses Comitibus, iam inde à Geraldo 4, Toparchas habuit. In Ecclesiasticis subest *Magnoacum* Archiepiscopo Aufciensi.

De Comitibus Bigorræ & Conuenarum & de Gasconiâ Tholosanâ, cum Catalogis Comitum, Vicecomitum, atque Pontificum illarum Ditionum.

C A P V T XII.

BI G O R R Æ regio (cuius populos *Bigerriones* vocat Cæsar, Plinius *Begerros*, Aufonius *Bigerros*) à Pyrenæis montibus, qui Aragoniæ fines attingunt, incipit: indeq; per latam & frugiferam conuallem, versus Septentriones ad propinqua Confluentis Aturri & Arroſij amnium, loca descendit. Ab altero latere, ad Occidentem, Bearnensem Vicecomitatum habet obiectum: ab altero verò, ad ortum (quà collibus exsurgit neque asperis, neque infœcundis) Conuenarum Comitatus & Magnoacensi Pâgo continens est. Hâc autem Bigorræ descriptione continentur etiam Pagus *Riparia inferior*, vulgò *Riuere basse* dictus, & Vicariatus *Maliuicini*, qui ab omni memoriâ illi coherentes, ante trecentos circiter annos distracti sunt. Illum *Guilielma* Bearnia, Philippo Pulchro regnante, pro ratâ portione hereditatis matris *Mathæ* Bigorrensis, abstulit & forori *Mathæ* Armaniacensi Comitissæ eiusque heredibus moriens reliquit; *Malumuicinum* verò, & quicquid hodie ipsius Vicariæ nomine censetur, Rogerius-Bernardus Fuxensis, Vicecomes Castriboniâ Philippo Valesio Rege, in præmium rei contra Anglos bene gestæ, extorsit. Continet Bigor-

cum circumiacenti agro, Armaniacenses Comitibus, iam inde à Geraldo 4, Toparchas habuit. In Ecclesiasticis subest *Magnoacum* Archiepiscopo Aufciensi.

De Comitibus Bigorræ & Conuenarum & de Gasconiâ Tholosanâ, cum Catalogis Comitum, Vicecomitum, atque Pontificum illarum Ditionum.

C A P V T XII.

BI G O R R Æ regio (cuius populos *Bigerriones* vocat Cæsar, Plinius *Begerros*, Aufonius *Bigerros*) à Pyrenæis montibus, qui Aragoniæ fines attingunt, incipit: indeq; per latam & frugiferam conuallem, versus Septentriones ad propinqua Confluentis Aturri & Arroſij amnium, loca descendit. Ab altero latere, ad Occidentem, Bearnensem Vicecomitatum habet obiectum: ab altero verò, ad ortum (quà collibus exsurgit neque asperis, neque infœcundis) Conuenarum Comitatus & Magnoacensi Pâgo continens est. Hâc autem Bigorræ descriptione continentur etiam Pagus *Riparia inferior*, vulgò *Riuere basse* dictus, & Vicariatus *Maliuicini*, qui ab omni memoriâ illi coherentes, ante trecentos circiter annos distracti sunt. Illum *Guilielma* Bearnia, Philippo Pulchro regnante, pro ratâ portione hereditatis matris *Mathæ* Bigorrensis, abstulit & forori *Mathæ* Armaniacensi Comitissæ eiusque heredibus moriens reliquit; *Malumuicinum* verò, & quicquid hodie ipsius Vicariæ nomine censetur, Rogerius-Bernardus Fuxensis, Vicecomes Castriboniâ Philippo Valesio Rege, in præmium rei contra Anglos bene gestæ, extorsit. Continet Bigor-

ra duos Vicecomitatus veteres, *Leuitanensem & Asteriensem*, vtrumque in radicibus Pyrenæi situm. Montanerensis autem Vicecomitatus, qui pariter ad hunc olim Comitatum pertinebat, nunc Principatus Bearnensis portio est. Oppida insignia Bigerronum *Tarba*, Caput gentis, vbi vetus castrum, *Bigorra* (nunc *la sede*, à sede Episcopi ibi constitutâ, nuncupatur:) *Vicus Bigerronum*, vulgò *Vic Bigorre*, & *Vicus Aquensis*, hodie *Bagneres*, à Thermis seu Aquis salubribus, quas sinu suo emittit, id nomen adepta. Harum vsus non recens, sed antiquus & Romanis etiam, illa Regione potentibus, cognitus atque vsurpatus fuit, vt ex Aquensium cognomine eiusdem vrbs ciuibus in veteri inscriptione attributo, & ex votis Nymphis, pro salute accepta redditaque, solutis elicitur.

Vetus lapis domus cuiusdam Bagneriarum vrbs parieti, iuxta portam salariam, affixus.

I. N Y M P H I S
P R O S A L V -
T E S V A S E
V E R . S E R A -
N V S V . S . L . M .

Alia etiam venerandæ vetustatis vestigia, vicinus isti vrbi ager ostentat: *Posaco* monte .inter veteris Columnæ rudera, iacet lapis his litteris notatus.

II. M A R T I
I N V I C T O
C A I V S
M I N I C I V S
P O T I T V S
V . S . L . M .

At bina marmora, quæ Campestri vico, *Ascâ*, in Vicecomitatu Asteriensi, non procul Bagneriis, prostant, Numinis cuiusdam, Bigerronibus culti, nomen hæcenus ignoratum aperiunt: alterique eorum disci atque vrcei figura insculpta est.

D E O

III. A G H O N I III. . . G H O N I

D E O . . . A V L I N I

L A B V S I V S . . . A V R I N I

V. S. L. M. V. S. L. M.

In confini præterea Bagneriis monte, nummi aurei nuper reperti sunt, Alterâ parte *Tiberij* capitis effigiem gestantes, In ambitu vero hæc verba TI. CÆSAR. DIVI AUG. F. AVGVSTVS: in auersâ verò, Pontificis figuram selle insidentis, Pontificium pedum manu dextrâ, sinistrâ verò virgam tenentis, ascriptis his verbis PONTIFEX MAXIMVS.

Comites Bigorrenses.

DONATVS LVPI, Comes Bigorræ, sub Ludouico Pio Rege.

Faquileno, Comitissa Bigorræ.

Dato Donati, Comes Bigorræ, Carolo Caluo Rege.

Lupus Donati.

Raymundus, anno 945 & 955.

Ludovicus, Raymundi filius: *Vxor* Amerna ipsius cognata, viuebat anno 1109.

Garfiarnaldus, Comes, sub Sanctio Vasconia Duce, circa annum 1025. Proprio an *Ricarda* Comitissæ vxoris iure, incertam.

Bernardus-Rogerij, anno 1036: *Vxor* Garfendis. *Filia* Gerberga, quæ Ramiri I. Aragonensis Regis coniugium adepta est.

Bernardus 2. Hic vnà cum vxore *Clementiâ*, anno 1062 se suosque posteros Bigorræ Comites, erga Ecclesiam Aniciensem, clientelaris officij nexu deuinxit.

Beatrix, Comitissa Bigorræ, Centulli Bearnensis Vicecomitis coniugium inuit, duosque in eius toro, liberos edidit, *Bernardum Centulli & Centullum*. Centullo marito circa annum 1077 mortuo, *Beatrix* aliquot annis superstes fuit: viuebatque temporibus *Vrbani* 2. P. M. qui anno 1088 Ecclesiam Catholicam administrare cœpit.

Bernardus-Centulli, *Beatri*ci matri successit, viuebat circiter annum 1100.

Centullus, post fratrem *Bernardum Centulli*, Bigorræ Comes, anno 1120.

Beatrix, Centulli filia, Comitissa Bigorræsis anno 1140, nupsit *Petro Martianensi* Vicecomiti & filiū peperit *Centullum* 2. Petri & *Beatricis* ætate institutum fuit Cœnobium *Scala Dei* in loco Bigorræ, *Cabatur* dicto, vnde postea, anno scilicet 1147, in eum situm, quem modo occupat translatum fuit. Ex huius Cœnobij radice pulularunt pleraque alia tam in Gasconia, quàm in Hispania, longè celeberrima, *Sacra menia*, nimirum, *sancti Prudentij*, *Fiterij*, *Oliuæ*, *Berolæ*, *Ferrariæ*, *Buxeti*, *Floratz* *Portæ gloriæ & montis salutis*. Eiusdem verò fratres, magnis beneficiis ornarunt *Petrus & Beatrix*: ibique deinceps fuit constitutum Bigorræ Comitum sepulchretum. In Martianensi insuper pago *Petrus*, Præmonstratensis Ordinis Fratibus, Monasterij *Gratiæ Dei* (quod nunc *Sancti Ioannis Castellæ* dicitur) fundamenta iacentibus, singularem adiutorem atque authorem se præbuit, concesso per beneficium fundo, in quo Monasterium constructum fuit, aliisque non paucis. Vita vtriusque con-

iugis ad annum 1261. & longiùs perducta est.

Centullus, Petri & Beatricis filius, Comes Bigorræ anno 1175: *Vxor* Matella, Alfonsi 2. Aragoniæ Regis confanguinea.

Stephania, Centulli & Matellæ filia ac hæres, duobus viris nupsit: 1° *Raimundo Arnaldi* Vicecomiti Aquisani; unde natus est *Nauarrus* Episcopus Coferanensis: deinde *Bernardo* Comiti Conuenarum, quicum dominabatur Bigorræ anno 1189: vnicam habuere filiam *Petronillam*.

Petronilla, filia Bernardi Conuenarum Comitis & Stephaniæ Bigorræ Comitissæ, multarum nuptiarum mulier fuit. Primas, cum *Gastone Vicecomite Bearnensi* celebrauit, circiter annum 1190. Alteras, cum *Nunione Sanctij* Comite Cerretaniæ: Eôque superstite tertias, anno 1216, cum *Guidone Montfortio* Simonis Narbonæ Ducis, Comitis Tholos. & Montisfortis Domini filio. *Liberi* ex hoc matrimonio *Alix* quæ *Radulphi Tessonij* coniux fuit, & *Perona*, siue *Peronella*, quæ *Iordano Chabanesij* Dynastæ, *Vilielmi* filio, *Esquibati* nepoti, & *Vilielmi Mastasij*, ac N. Chabanesij Domini pronepoti nupsit. *Aimericus Ranconius* quartus Petronillæ vir fuit. Postremus verò, *Bosius Mastasius*, quæ Petronillam *Mathæ* filia matrem fecit. Hæc nubilis facta, alterius *Gastonis* Vicecomitis Bearnensis, toro sociata fuit. Obiit Petronilla anno 1250, filiâ *Mathâ* & duobus ex alterâ filiâ natu maximâ *Elide*, *Iordani Chabanesij* vxore, nepotibus & totidem neptibus superstitionibus, *Esquibato*, *Jordano*, *Lorâ* Vicecomitis Turenæ & *Matildi* Philippi Flandri *Thierre* Comitis vxoribus.

Esquibatus, Petronillæ auia successit in Comitatu Bigorræ: Cum tamen *Gasto* Vicecomes Bearnensis, *Mathæ* vir, assiduis bellis & ambitiosis seditiosorum coitionibus

nibus incertam possessionem faceret, ad opem Simonis Monfortij Leycestriæ Comitis necessarij sui confugere coactus fuit, cui postea, gratiam lati auxiliij redditurus, Comitatum mortis causa donavit. Hic autem post aliquot annos ius suum Theobaldo Navarræ Regi transferipit. Obiit Esquiatus circa annum 1276. nullis ex vxore *Agnete*, Rogerij Fuxensis Comitis & Brunissendis Cardoniæ eius coniugis filiâ, relictis liberis.

Constantia Gastonis Bearnensis & Mathæ Bigorrensis filia natu maxima, Esquibatô mortuô, ipsius hereditatem adiit, quam tamen non diu retinuit, *Ioannâ* Navarræ Reginâ, quæ Philippo Pulchro Regi nupsit, possessionem Bigorræ sibi vendicante, titulo donationis à Simone Leycestriæ Comite quondam Theobaldo Navarræ Regi, Ioannæ patruo, factæ. Post obitum Ioannæ, illius Dynastiæ possessionem tenuerunt ipsius liberi Ludouicus Hutinus & Carolus Marchiæ Comes, deinde Ducatui Aquitaniæ cõiuncta mâsit, ad annũ vsque 1369, quo Eduardus Aquitaniæ Princeps eam Ioanni Graillo beneficij gratiæque causâ concessit: sed breui inde, Caroli V. Franciæ Regis armis deiectus fuit, cuius nepos Carolus VII. anno 1425 Ioanni Comiti Fuxensi, qui ex *Petronilla* Comitissa Bigorræ genus ducebat, ipsam restituit.

Vicecomites Leuitanenses.

LEVITANIÆ Vicecomitatus Caput est *Lorda*, veteri arce munitissima insignis. Huius ditionis Vicecomitum familiam antiquissimam esse declarat subiecta series.

Anermanus, & *Anerilius* Vicecomites Leuitanenses, ætate Raimundi Bigorræ Comitis, circa annum 950.

Fortanerius Vicecomes Leuitanensis, temporibus Lu-

douici Comitis Bigorrensis, circa annum 1000. & anno 1020: *Vxor* Vuifola (nisi corruptum sit nomen) *Filij* Garfias Fortonis & Guilielmus Fortonis.

Garfias Fortonis & Guilielmus Fortonis, tempore Bernardi Rogerij Comitis Bigorrensis, anno 1040. Obiit Garfias ante fratrem Guilielmum, pluribus relictis liberis, Raimundo Garfiæ, Garfiâ, Theobaldo & Stephano.

Guilielmus Vicecomes Leuitanensis cum fratris filijs *Raimundo-Garfiâ* & *Garfia* tempore Bernardi Comitis & Heraclei Episcopi Bigorrensis, circa annum 1056.

Arnaldus Vicecomes Leuitanensis. Anno 1114 Hispaniam ad bellum sacrum contendit. Interfuit obsidioni Cæsaraugustæ sub Alfonso 1. Rege Aragoniæ. *Vxorem* duxit *Oriam* Palliariensem Comitissam è qua suscepit Raimundum Rogerium. Alium etiam habuit filium (forsan ex aliâ vxore) Raimundum-Garfiam.

Raimundus-Garfias Leuitanus Vicecomes. *Vxor* Cornelia, Arnaldi Barbasani filia.

Peregrinus Vicecomes Leuitanus. *Vxor* Tigborst. Odo ipsorum filius Cœnobiticam vitam amplexus est.

Raimundus-Guil. Leuitanus, anno 1233 & 1257. & *Raimundus-Garfias* Leuitanus, Castriloboni Dominus. Ex hoc fortasse processere Castriloboni Dynastæ, quorum stirps etiam nū durat. Hi quoq; Vicecomites Leuitanenses appellari solent, extinctâ iamdiu & desitâ veterum Vicecomitum Leuitaniæ rectâ lineâ, aut saltem cessante ipsorum in Leuitania dominio, eoque Vicecomitatu cum Comitatu Bigorræ confuso. Itaque, qui proximè sequuntur Leuitanenses Dynastæ, Castriloboni Domini censendi sunt potius quam Leuitaniæ Vicecomites, licet ex horum genere orti.

Arnaldus Leuitanus, anno 1300.

Raimundus-Garsie Leuitaniæ Dominus, anno 1329.

Arnaldus Leuitanus, Dominus Castriloboni anno 1366 & 1392. *Vxor* N. liberi Arnautonus, & Bertranda vxor Ioannis Vicecomitis Asteriensis.

Arnautonus Leuitanus, Castriloboni Dominus. In hoc, nisi fallor, mascula series Leuitanensium Procerum defecit, transiitque Castriloboni Dynastia in gentem Lyoniam & Borboniam, cuius stemma luculentè à Scæuolâ & Ludouico Sammarthanis fratribus libro 16. cap. 32 & 33. Genealogiæ Regiæ Frâcicæ descriptum est.

Asteriensis Vicecomites.

ASTERIENSIVM Vicecomitum familia, nulli alij totius Aquitaniæ, antiquitate generis, concesserit: constat quippe fuisse claram, iam tempore Caroli Calui Regis, ex vetustis tabulis, è re Monasterij sancti Orientij, in pago Leuitano constructi, factis, in quibus *Sanctij Asteriensis*, Bigorrensis Comitis *missi*, hoc est, Vicarij seu Legati, memoria extat. Aliis tabulis à Bernardo Comite Bigorrensi & eius vxore Clementiâ, in vsum Ecclesiæ Aniciensis anno 1062 scriptis, *Guilielmi Asteriensis* nomen adscriptum legitur. Huic ordine successere Arnaldus-Guilielmi, eius filius Augerius & Ispanus nepos, in cuius posteris, masculis liberis non extantibus, Vicecomitatus Asteriensis Agneti puellæ obuinit, quæ cum Sanctio-Garsie Aurano, qui è Guidone Bernardi Conuenarum Comitis filio natu minore genus ducebat, matrimonium cõtraxit. Ab hac stirpe recto ordine & masculâ serie manant hodierni Asteriensis Vicecomites: iidemq; ex alio capite Acrimontani Dynastæ, Lupaneri & Guissuni Comites. Nunc ad inceptam seriem redeo.

Arnaldus Vicecomes Asteriensis, viuebat anno 1238.

Garsiarnaldus

Garfiarnaldus Vicecomes Asteriensis, anno 1264.

Bernardus Vicecomes Asteriensis anno 1283. *Vxor* N. *Liberi* Bernardus, & Agnesia *Hinsij* Domina.

Bernardus 2. Vicecomes Asteriensis anno 1312. *Vxor* Sabarina luxana. *Liberi* Arnaldus, Bernardus, Arnaldus-Guilielmi.

Arnaldus, Vicecomes Asteriensis, ex *uxore* N. reliquit *filium* Ioannem.

Ioannes Vicecomes Asteriensis: *Vxor* Mascarosa Orbesania. *Liberi* Garfiarnaldus, Braida.

Garfiarnaldus 2. Vicecom. Aster. *Vxor* Agnesia, Guilielmi Garfiæ Asteriensis, Baronis *Hinsij* filia. *Liberi* Ioannes 2. Brunissendis, Agneta.

Ioannes 2. Vicecomes Asteriensis: *Vxor* Bertranda, filia Raimundi Garfiæ Vicecomitis Leuitanensis seu Castri loboni. *Liberi* Ioannes 3. & Agnesia, *uxor* Bertrandi Hispani, Romifortij Domini. Obiit circa annum 1297.

Ioannes 3. Vicecomes Aster. *Vxor* Maria Caupenia. *Filius* Sanctius-Garfias.

Sanctius-Garfias Vicecomes Aster. *Vxor* Agneta Larbustia. *Liberi* Ioannes 4. & Menaldus Episcopus Tarbiensis. Periit in obsidione Garruzij Castri, in inferiori Nauarrâ, quo *Gastonem* Fuxium Bearnii Regulum sequutus fuerat, circa annum 1358.

Ioannes 4. Vicecomes Aster. *Vxor* Ioanna, Gastonis Fuxij Comitiss filia. *Liberi* Ioannes 5, Menaldus, Catharina, Francisca, Agneta.

Ioannes 5. Vicecomes Aster. Obiit cœlebs.

Menaldus Vicecomes Aster. Ioannis 5. frater. *Vxor* Clara Acrimontana, Ioannis Acrimontani Dynastæ soror: quæ fratri sine liberis mortuo successit. *Liberi* Antonius, & Catharina, nupta Francisco Baroni Mau-

leonio. Obiit Menaldus anno 1534, sepultus Bañeriis in Cœnobio Dominicanorum Fratrum, à Maioribus suis instituto.

Antonius Vicecomes Asteriensis, Dynasta Acrimontanus & Giffunij Comes: *Vxor* Helena Claromontiâ Trauana. *Liberi* Philibertus, Ioannes-Antonius, qui adolescens obiit, Theophilus Comes Tolonionius, Margarita *uxor* N. Durofortij Baronis Duracij & Susanna nupta Marchioni Mompesatio. Obiit anno 1576.

Philibertus, Comes Asteriësis, Dynasta Acrimontanus: *Vxor* Diana Andoinfia Lescuni & Hagetimali Domina, Lupaneriensis Comitissa. *Liberi* Antonius & Catharina N. Caumontio Lausunio Comiti nupta. Obiit anno 1580.

Antonius Vicecomes Asteriensis, Dynasta Acrimontanus, Comes Lupanerij & Guiffuni. *Duas habuit uxores.* 1. Aloyfia Rocalauræa. *Liberi* ex eâ, Antonius Comes Guiffuni, Rogerius Comes Lupaneriensis, qui ante patrem obiit. *Vxor altera* Claudia Momorantiaca Bouteuillæa. *Liberi* ex eâ Henricus Comes Tolonionius, Philibertus Abbas Sorduenfis & Leunfius, & filia Carlota N. & N.

Pontifices Bigorrenses seu Tarbienses.

ANTOMARIUS.

Faustus.

B. Licerius Fausti Discipulus.

Aprus vel *Aper*, tempore Concilij Agathensis anno 506.

Iulianus, subscripsit Concilio Aurelianensi 4, anno 541.

Amelius Matisconensi 2. anno 585.

Sarstonus, anno 879.

Amelius, tempore Ludouici Comitis Bigorrensis, circa annum 1000.

Bernardus, sub eodem Ludouico Comite, circa annum 1009.

Ricardus, anno 1036.

Heraclius, annis 1056 & 1060.

Poncius, annis 1076 & 1088.

Bernardus Iserascus, circa annum 1090.

Odo aliàs *Dodo*, circa annum 1096.

VVilielmus, tempore Bernardi Centulli Comitis, circa annum 1110. item anno 1142.

Bernardus Lobatus Montesquiuius 1152 & 1164. tempore Alexandri 3. Pontif. Max.

Arnaldus Guilielmus Osonus, tempore Centulli Comitis, circa annum 1176, & in Concilio Lateranensi anno 1179.

Arnaldus Guilielmus Biranus, *Gastonis* Comitis Bigorrensis & Vicecomitis Bearnensis ætate, circa annum 1200, item annis 1216 & 1222.

Hugo Pardailanus anno 1227. & inde ad annū 1244, quo Archiepiscopus Ausciensis designatus fuit.

Arnaldus Raimundi Caudarrasus anno 1250, 1256 & 1257.

Arnaldus Millefanctius, anno 1264.

Raimundus Arnaldi Caudarrasus, annis 1280, 83 & 1302

Geraldus Dulcetus, annis 1309 & 1313.

Anno 1314. vacat sedes Pontificia.

Guilielmus Vnaldi Lantarius, anno 1316. & inde ad annum 1339.

Petrus Raimundus Montbrunus, anno 1340, 42 & 50.

Guilielmus, anno 1359.

Anno 1362. Ecclesia Pontifice destituta.

Bernardus, annis 1366 & 1372.

Gaillardus, annis 1366 & sequentibus, vsque ad annum 1392.

Petrus Archiepiscopus Ausciensis à Gregorio XII. institutus, administrator perpetuus Ecclesiæ Bigorrensis annis 1406 & 1407.

Bernardus, annis 1408, 1410 & 1416.

Bonus Homo, anno 1422.

Raimundus-Bernardi, anno 1428.

Ioannes, annis 1432 & 1434.

Rogerus, è genere *Gastonis* Comitis Fuxensis & Bigorrensis, anno 1144, & inde ad annum 1453.

Petrus Fuxius Cardinalis, administrator Ecclesiæ Tarbiensis.

Arnaldus-Raimundus Palatzius, anno 1472.

Menaldus Auranus, Asteriensis Vicecomitis filius, ab anno 1481 ad annum 1496.

Thomas Fuxius, cuius tamen possessionem anno 1505 interpellauit *Rogerus Montaltus*, ius sibi in Tarbiensi Pontificatu asserens, nihilominus hanc Ecclesiam rexit Thomas ad annum vsque 1512.

Menaldus Martorius, ab anno 1514 ad annum 1518. Fuit postea traductus ad Ecclesiam Coferanensem.

Gabriel Acrimontanus. Anno 1530 XIV. Kal. Ian. fit à Clemente VII. Pont. Max. Cardinalis Presbyter tit. S. Cecilie. A Pontificatu Tarbiensi ad Pictauiensem, & inde ad Tholosanum traducitur. Moritur VII. Kal. Iunij anno 1534, errant enim qui annum 1554 eius morti assignant.

Antonius Castronouanus.

Ludouicus Castronouanus.

Gentianus Belinus cognomento *Ambasius*.

Saluatus Ibarsius.

Saluatus Ibarsius, superioris Saluati fratris filius, hoc anno 1637.

Conuenarum Ciuitas & Comitatus.

CONVENAS dixerunt Latini eos, qui è diuersis locis, in vna mcenia habitaturi conueniebant. Inde nomen Conuenarum in Gasconiâ Ciuitati datum, è quâ Comitatus eiusdem nominis appellationem traxit. *Cneus* enim *Pompeius* (inquit B. Hieronymus cap. 2. libri aduers. Vigilant.) *edomitâ Hispaniâ ad triumphum ire festinans, Latrones & Conuenas de Pyrenæi iugis deposuit & in vnum oppidum congregauit, unde & Conuenarum Vrbs nomen accepit.* Plin. lib. 4. cap. 19. Aquitaniæ populos enumerans. *Aquitani*, ait, (unde nomen Prouinciæ) *Sedibonates*, mox in oppidum contributi *Conuena*. Conuenarum urbem *Lugdunum* vocant Strabo & Ptolem. Hanc ipsam *Lugduni* nomine designare voluit Auctor Itinerarij, cum iter ab Aquis Tarbellicis Tholosam, per Lugdunum, & ab Aginno Lugdunum descripsit, quemadmodum obseruauit Iacob. Sirmond. Notis ad Sidon. Nec opinione fallitur vir doctus, dum Lugduni situm in eo colle fuisse sibi persuadet, in quo nunc constituta est Ciuitas S. Bertrandi; Illud enim verum esse arguunt pleraque rudera, & murorum antiquæ structuræ fundamenta, quæ in subiectis colli campis hodie visuntur, & multò maioris, quam quæ nunc angustum summi collis spatium occupat, Ciuitatis vestigia ostendunt: Veteres item lapidum inscriptiones ibi passim obuiæ, à quibus hîc pauculas exhibere libet.

Vetus Lapis muro Templi B.

Marie urbis S. Bertrandi

Comuenarum affixus.

D. M.

PAVLAE

MATRI

PRIMVLAE

ET PAVLVS

ET PAVLINVS.

Alius Lapis ibidem.

D. M.

ANDOS SIC

SALI. S. IVS

FIL. PIEN-

TISSIMO.

Alius Lapis nunc in aedem

Franciscanorum vallis

Caprariae illatus.

I. O. M.

L. POMPEIVS

MASCLINVS

V. S. L. M.

Alius in templo B. Iustae co-

lunnæ lapidea appositus.

P. LICINIO MOAV

IANI L. RVFIONI

HAVIENSONI.

HAL. SCOTARIS

FILIAE.

Alius pro foribus sepulchreti eiusdem Templi B. IVSTÆ.

V C. IVLIVS EROTIS

L. ATTICVS

⊙ IVLIA EROTIS LIBERTE

SALVIOLA

⊙ C. IVLIVS ATTIC. F VICTOR

AN.

XVIII.

In iisdem Campis Ciuitatis sancti Bertrandi, seu vici vallis Caprariae, qui illi continens est, effossus fuit, non ita pridem, alius lapis, magnâ ex parte rudis & impolitus, in cuius summô insculpta est effigies vultus muliebris, torquem collo gestantis, subtus autem figura seu lupi seu canis, cum hac Epigraphê Barbarâ.

A L F I A

L O H I S I : Æ

B V L L V C A.

Cæterum non est audiendus Papyr. Massonus, dum in Notitia Episcopatum Gallia, aliam inscriptionem, quæ in Ponte lapideo *Salato* amni imposito, conspicitur, Conuenarum oppido asserit: neque enim *Salato*, sed *Garumna* fluuio alluitur Conuenarum ager, & *Salati* flumen, VII. Vasconicis leucis ab hoc oppido remotum, Coseranensem urbem præterfluit, in cuius suburbio est pons ille, qui inscriptionem seruat. Hanc quia perperam à Massono descripta est, hîc ex fide, oculatus testis, præsentabo.

M I N E R V Æ

B E L I S A N Æ

S A C R V M

O V A L E R I V ..

M O N T A N ..

Solis Conuenis cum Ausciis ius latij à Romanis in Aquitaniâ datû fuisse, discimus ex Strabone Geograph. lib. 4. Idem Author in Conuenarum Regione Thermas Onesias præstantissimas celebrat, quæ nisi eadem sint cum iis quæ in Pyrenæis montibus *Bagneres de Luffon* nuncupantur, probabile est ipsas vetustate exaruisse: Extant nihilominus ad septē circiter milliaria à B. Bertrandi Fano Aquæ *Encausbie*, potu saluberrimæ & totâ Galliâ celebres. Quam munita esset olim Conuenarum ciuitas, quamque difficilis ipsius expugnatio, docent illa quæ de rebus ad eam gestis inter Guntramni Regis exercitum & Gundobaldum (qui se filium Clotarij Regis dicebat) necnon oppidanos, pro illo stantes, à Gregor. Turon. lib. 7. cap. 35. 36. 37 & 38. commemorantur: Eiusdem

à Guntramni militibus euersæ excidium miserabile exponit cap. 38 Gregor. his verbis. *Nocte verò sequenti, ij qui primi erant omnes Thesauros, quos in Vrbe reperire potuerunt, cum ministeriis Ecclesie clam abstulerunt. Mane verò referatis portarum valuis, immisso exercitu, omne vulgus inclusum in ore gladij tradiderunt Sacerdotes quoque Domini cum ministris ad ipsa Ecclesiarum altaria trucidantes. Postquam autem cunctos interfecerunt, ut non remaneret mingens ad parietem, omnem Urbem cum Ecclesiis reliquisque edificiis succenderunt, nihil ibi præter humum vacuum relinquentes. Ipsius verò instauratæ beneficium debent Conuenæ B. Bertrando, suo Antistiti, teste Vitali, Alexandri III. Romani Pontificis Protonotario, in Bertrandi vitâ, *Clastrum, inquit, fecit... Canonicos instituit sub regula S. Augustini, in monte quippe domus non erat, & ecce temporibus huius sancti, meritis exigentibus suis, homines accesserunt & in monte Ciuitatem habitationis reedificauerunt. Et locus qui multis temporibus desertus fuerat habitatores recepit. Inde est, quod relicto Lugduni & Conuenarum nomine, San-Bertrani appellationem Ciuitas ista accepit.**

Comitatus Conuenarum, ab ortu Pagis Coseraniensi & Voluestrio, ab occasu Bigorrâ & Magnoaco, à Meridie Pyrenæis montibus & valle Aranâ, à Septentrionibus Astaracensi Comitatu & Tholosano territorio definitur. Urbium clarissimæ *San-Bertranus, Insula Dodonis, San-Gaudentius & Mons Regalis*: dux tamen posteriores, iamdudum à dominio & Ditione Comitum Conuenarum abscesserunt, & *Mons Regalis* cum vicino agro Leomanensibus Vicecomitibus, *San-Gaudentius* verò & continentes aliquot vici Bearnensibus Regulis paruerunt: sed nos hîc veterem Comitatus Conuenarum

uenarum situm representamus, idcirco etiam, non *Coseranensem* modo Pagum, verum *Mureti* quoque & *Sammachani* Ditones, illius Comitatus finibus exclu-
dimus.

Stemma Comitum Conuenensium.

VETERVM huius Regionis Comitum memoria, iniuriâ temporum & nostrorum ineuriâ Scriptorum ex-
cidit. Solum nobis licuit ex antiquo monumento, vnius
nomen eruere *Raimundi*, qui simul cum germanis suis
Ludouico, *Ademaro*, *Garfia* & *Amelio* Conuenis domi-
nabatur, ætate *Odonis* Archiepiscopi Ausciensis, hoc
est, circa annum 980. Erant hi fratres, filij *Enardi*, nepo-
tes verò *Anerij*, quos pariter Comites Conuenarum
fuisse arbitramur. De posteris *Raimundi*, eiusque fratrum
nihil habeo perspectum vel cognitum, vsque ad *Bernar-*
dum, qui, anno 1138, & aliquot ante, Comitatum ge-
rebat; id porrò vetustis Tabulis constat, Comites istos,
Conuenarum Regionis dominium liberum & absolu-
tum, neminique Clientelari iure obnoxium tenuisse,
ante annum 1244, quo *Bernardus* 4. eam inter benefi-
cia *Raimundi* Comitum *Tholosani*, huius nominis vltimi,
censeri voluit, & sic ex Alodio in feudum mutauit; vt falli
Petrum *Belouium*, in comment. ad Edictum Regium
anni 1307, consequens sit, dum Comites Conuenarum,
perinde ac *Fuxenses* & *Insulanos* à *Torcino* primo *Tho-*
losano Comite institutos fuisse, exindéque vniuersos
Comitibus *Tholosanis* obnoxios mansisse pronun-
tiat.

Bernardus Comes Conuenarum, circa annum 1130,
Intelectus ad *Sangeruntium* *Coseranorum* oppidum,
temporibus *Petri* *Coseranensis* Episcopi. Filium habuit

Bernardum. Huius etiam forsan filius fuit *Guido*, qui, nomine *Bertrande* vxoris, *Auræ* Dynasta fuit, à quo postea *Bartanorum Auræ Dynastarum, Vicecomitum Asteriensium & Larbustiorum Baronum* familiæ propagatæ sunt.

Bernardus 2. an patri superstes fuerit ambigo. Vxor *N.* soror *Raimundi Tholosæ* Comitis, filij *Constantiæ*. Liberi, *Bernardus*, qui in Comitatu patri vel auo successit: & (nisi me fallo) *Rogerius* Comes *Palliarenfis*, Caput stirpis *Coseranensium Vicecomitum*, ac *Arnaldus* huius frater, *Dalmasani* Dominus.

Bernardus 3. Comes *Conuenarum Bernardi 2.* & sororis *Comitis Tholosæ* filius, tres habuit vxores. Prima fuit *Stephania* Comitissa *Bigorræ*, è quâ vnicam suscepit filiam, *Petronillam*. Altera vxor, *Maria* *Montispessulani* Domina, è qua natæ sunt ei duæ filiæ, *Mathildis* & *Petrona*. Harum altera *Cencullo* *Astaracensi* Comiti, altera *Sanctio* *Bartano* nupsit. Postea tamen ob consanguinitatem, quæ inter *Bernardum* & *Mariam* intercedebat, huius matrimonij Vinculum solutum fuit. Tertia vxor *Bernardi* erat *Beatrix*, quæ filios ei peperit *Bernardum*: & *Arnaldum Rogerij*, qui *Episcopus Conuenarum* extitit. *Bernardi 3.* præterea filium fuisse arbitror *Bernardum Conuenensem Sauesij* Dominum. Duxerat etiam *Bernardus* aliam vxorem *G. A. Bartani* filiam, sed has nuptias Iudex Ecclesiasticus irritas pronuntiauit. Obiit anno 1223.

Bernardus 4. Comes *Conuenarum*. Duas habuit vxores. Prior fuit *Th.* è quâ suscepit filiam (forsan *Margaritam*, *Henrico* Comiti *Rutenensi* nuptam.) Altera vxor, *Cecilia* *Raimundi-Rogerij Fuxensis* Comitis filia. Liberi ex hâc: *Bernardus 5.* & *Arnaldus-Rogerij* ex Præposito *Ecclesiæ Tholosanæ*, *Episcopus* eiusdem designa-

tus, & à summo Pontifice consecratus, Româ rediens, obiit in itinere anno 1297. Duravit Bernardus ad annum 1309 & ultra.

Bernardus 5. Comes Conu. Vxor, *Lora Monfortia*, Philippi Monfortij, Castrensis Comitis filia. Liberi, *Bernardus 6.* *Petrus Raimundi*, Vicecomes *Serrerae*: *Guido*: *Arnaldus Rogerij*, primò Episcopus Lombariensis, deinde Claromòtanus: *Ioannes Raimundi*, qui Archiepiscopus Tholosanus & Cardinalis Portuensis, ac sanctæ Rufinæ extitit: & *Simon* qui designatus Episcopus Magalonensis obiit ante consecrationem. Filia *Cecilia*, vxor Bernardi 4. Astaracensis Comitis, & *Eleonor* vxor *Gastonis Phœbi* Fuxensis Comitis. Bernardus anno 1335 naturæ concessit.

Bernardus 6. Comes Conu. tres habuit vxores. Prima *N.* filia Bernardi 6. Comitis Armaniensis. Altera, *Margareta* Turenæ Vicecomitissa (ex neutra liberos habuit.) Tertia, *Matha*, Bernardi Iordani Insulani Dynastæ filia, Bertrandi Insulæ Comitis soror. Liberi ex eâ, *Ioannes* posthumus, qui parum vixit: *Cecilia* vxor *Iacobi Vrgelli* Comitis & Vicecomitis Ageresij, filij *Alfonsi IV.* Regis Aragonum: *Margareta*, quæ coniugio *N. Reginaldi Pontij* filij à parentibus destinata fuerat, sed interim obiit: *Ioanna*, quæ *Petro Raimundi 2.* huius nominis Comiti Conuenarum, patrueli suo, impetratâ à summo Pontifice veniâ, nupsit. *Helionardis* siue *Alienor*, vxor *Guilielmi Bellifortij* Turenæ Vicecomitis, *Matha* & *Beatrix* Cœnobio sacrarum Deo Virginum à patre testamenti tabulis dedicatæ.

Petrus Raimundi, *Ioanni*, Bernardi 6. fratris filio, in tenerâ ætate extincto, successit in Comitatu Conuenarum, submotis *Ioannis* sororibus, Bernardi fratris &

Mathæ filiabus, quod grauis & exitiosus in hâc familia belli seminarium fuit: *Mathâ*, filiarumius, ope & auxilio Bernardi-Iordani patris & Bertrandi fratris, vindicante. Anno tandem 1350, celebratæ inter Petrum-Raimundum, superioris Petri-Raimundi filium, & *Ioannam*, Mathæ filiam, nuptiæ (procurante id Ioanne Cardinali, vtriusque coniugis patruo) omnem hanc controuersiam composuerunt, & Conuenarum populo exoptatam pacem attulerunt. Vxorem habuit Petrus-Raimundus 1. *Constantiam*, liberosque ex eâ, *Petrum-Raimundi* 2. *Helionardim* (quæ Comiti Palliarenfi primùm connubio iuncta, eô vitâ functô, alteras, cum Guiraldo Motano, Bertrandi Motani Bouchagij & Claromontis Domini filio, nuptias confecit) & *Ioannam*, Geraldî Vicecomitis Fesensaguelli & Brulesij vxorem. Anno 1341 testamentum condidit, eôque ipso è viuis excessisse videtur.

Petrus-Raimundus 2. Comes Conuen. Vxor *Ioanna*, Bernardi patris filia. Liberi ex eâ *Helionardus*, primùm Bertrando Insulæ Comiti, huius nominis 2, postea eo defuncto, *Ioanni* 2. Aruerniæ & Boloniæ Comiti nupta: *Margareta*, quæ parentibus in Comitatu successit, & *Agnes* quæ innupta obiit. Testamentum condidit Petrus anno 1375, nec diu deinceps vixit.

Margarita Comitissa Conuenarum, tres ordine habuit maritos. Primum, *Ioannem* 3. Armaniacensem Comitem, in cuius thalamo duas peperit filias, *Ioannam* & *Margaritam* (de vtriusque coniugiis dixi in stemmate Armaniacensi) Alter *Margarita* Comitissæ Conuen. vir fuit *Ioannes Armaniacus*, Geraldî Vicecomitis Fesensaguelli filius natu maior, è cuius matrimonio breui discessit. Tertius denique *Mathæus Fuxius*, Ioannis Comitis

Fuxij frater, à quo malè accepta & diutino carcere vexata, Carolum VII. Regem imploravit, atque ex auctoritate illius libertate receptâ, huius beneficij gratiam, Carolum Comitatus hæredem scribens, rependit. Anno 1461 post Caroli patris interitum, Ludouicus XI Rex, hunc Comitatum, *Ioanni*, Armaniacensis Comitatis Ioannis 4. filio notho, vtendum fruendum, filiisque iusto connubio procreandis, arbitrato suo, transferendum concessit. Eô deinde, absque masculâ sobolê, anno 1472, extincto, eundem Comitatum Rex denuò, *Odeto Aydio* Lescuni Dynastæ pari lege tenendum tradidit: Cuius itidem virili prole, Henrici pronepotis morte (quæ circa annum 1548 accidit) deletâ, longo interuallo interruptam Conuenarum regionis possessionem fiscus iure suo repetiit.

Bartani Dynastæ.

QVONIAM *Bartana* Dynastia, vulgò *la Barte*, quæ olim Vicecomitatus nomenclaturam tulit, *Auræ* quoque Ditio, quæ à quingentis circiter annis, in Bartanorum Dynastarum auctoritate fuit, intra limites veteris Comitatus Conuenarû consistunt, non decuit nobilem hanc & antiquam familiam silentio hoc loco præterire.

Sancius Vicecomes Bartanus, annis 1076 & 1083.
Frater *Aimericus*.

Augerius Bartanus, filius *Sancij*.

Arnaldus Bartanus, circa annum 1180. Filiam habuit *G.* quæ matrimonium *Bernardi* 3. Comitatis Conuenarum iniit, quod tamen irritum fuit.

Geraldus Bartanus, primùm Episcopus Tholosanus, deinde Archiepiscopus Ausciensis, fuit ex gente & familiâ *Bartanorum Dynastarum*, florebat annis 1160,

1190. & aliis proximè consequitis.

Sanctius Bartanus, Auræ Dominus, circa annū 1200, vixit ad annum 1227. Vxor *Matildis*, filia Bernardi Comitis Conuenarum, ex Mariâ Montepessulanâ. Filius Arnaldus-Guilielmus.

Arnaldus-Guilielmus Bartanus, Auræ & Magnoaci Dominus, vixit ad annum 1259. Filias reliquit *Veronicam* Arnaldo-Bernardo, Geraldus. Comitis Armaniensis fratri, anno 1263 nuptam, & *Brunissendam* Bertrandi Fumelli vxorem, quæ, sorore præmorta, paternam hæreditatem adiit.

Brunissenda Bartana, cum Bertrando Fumello coniuge dominabatur Bartæ, Auræ & Magnoaco anno 1283. Vixit Bertrandus ad annum 1326. Liberi, *Arnaldus-Guilielmus*: *Bertrandus-Fumellus*: *Sibylla* Vxor Bertrandi Durofortij, Claromontis superioris Domini: & *Gausfanta*.

Arnaldus-Guilielmus Bartanus. Vxor *Mascarosa*, filia Geraldus. Comitis Armaniensis. Liberi, *Geraldus*: *Arnaldus-Guilielmus* Episcopus primò Lactorensis, deinde Albiensis: *Rogerus Montesquui* in Caturcino pago Dominus. Filia N. Poiolsij Domino nuptæ. Duos insuper reliquit filios nothos, vtrumque nomine *Guilielmus*.

Geraldus Bartanus, quatuor habuit vxores. 1. *Trenca Linhana*. 2. *Helienor Salustia*, ex qua nulli liberi. 3. *Miramonda Boneuillana*. 4. *Brunissena Lautrecia*. Liberos reliquit. *Joannem* hæredem, *Sauram* nuptam Guigoni Rupis Domino, Vicecomiti Lautrecensi; & *Mascarosam*, quæ Ioannis Comitis Astaracensis vxor fuit. Obiit *Geraldus* anno 1352.

Ioannes Bartanus, Barossæ, Nestesij, Ciutadesij, Auræ

& Magnoaci Dynasta. Vxorem duxit primò *Margari-
tam Madalhaniam Canconis* Baronix, in Agennensi Pa-
go, Dominatricem. Eâ mortuâ denuò aliam duxit, *Ioan-
nam Lebretiam*, patre *Amaneuo* Lebretio Vertullij Dy-
nastâ, *Berardi Riuntij* Domini filio, *Amaneuo* Lebre-
tensis Dynastæ & *Rosæ* Burgensis nepote, matre verò
Mabiliâ Scoffanâ Langoiranâ genitam. Ex neutrâ sus-
cepit liberos; Itaque moriens hæredem reliquit Arma-
niacensem Comitem.

Pontifices Conuenarum.

SVAVIS, subscripsit Concilio Agathensi anno 506.

Præsidius, Concilio Aurelianensi 2, anno 533.

Amelius, Aurelianensi 5, anno 549.

Rufinus, Matisconensi 2, anno 585.

Abrahamus, anno 788.

Inuolatus, anno 879.

Atonus siue *Atho*, circa annum 950.

Guilielmus, anno 1035.

Bernardus, anno 1056. Interfuit Concilio Tholosano.

Guilielmus 2. anno 1068.

Bertrandus, Attonis Raimundi, Castri Ictij Domini,
ex vxore N. sorore *VVilielmi* Comitis Tholosani, co-
gnomento *Taillaferij* filius, anno 1086 & inde ad an-
num 1120. Fuit in Diuorum numerum relatus.

Rogerus, Nirus, annis 1130, & 1143.

Arnaldus.

Arsius, Concilio Lateran. anno 1179.

A. hoc est, idem *Arsius*, vel *Arnardus*, vir miræ san-
ctitatis, strenuam contra hæreticos Albigenes anno
1212 operam nauabat. Videndus P. Vallis Sernensis
Monachus cap. 65. & 72 historiæ Albig.

G. hoc est *Geraldus*, *Guilielmus* vel *Garfias*, anno 1216,
& inde ad annum 1227.

Arnaldus-Rogerij, filius Bernardi 3. Comitis Conue-
narum, annis 1244 & 1246.

Frater Arnaldus, anno 1257 & anno 1260.

Geraldus, anno 1260.

Bertrandus, annis 1263 & 1265.

Bernardus, ab anno 1276 ad annum 1289.

Ab anno 1289, ad annum 1294 sedes Pontificia vacat.

Bertrandus Guttus, anno 1097. Anno 1300 fuit tra-
ductus ad Episcopatum Burdigalensem, & inde ad Pon-
tificatum Maximum, assumpsitque nomen *Clement. V.*

Boso Salignacus, ex Archidiacono Medulensi fit Epif-
copus Conuenarum, gerebat id munus anno 1310.

Stotus, anno 1321.

Guilielmus, anno 1324. & inde ad annum 1336, quo
Lutetiæ in confessu Regis sedebat, inter consiliarios,
teste Ioan. Tilleto.

Hugo, ab anno 1337 ad annum 1350.

Bertrandus Cagnacus aliàs *Caniliacus*, ab anno 1354 ad
annum 1371, quo ab Urbano V. factus est Cardinalis.
Obiit xiv. Kal. Iulij anno 1374.

Guilielmus, ab anno 1372 ad annum 1381.

Amalinus vel *Amalaricus Lautrecus*. Anno 1385
fit Cardinalis titul. S. Eusebij à Clemente VII. Obiit
Auenioni v. Id. Iunij anno 1390: ex *Ciacconio*. Anno
1375 Pontificatum Coseranensem gerebat.

Manaldus, ab anno 1393 ad annum 1408.

Geraldus Auranus, post Manaldi mortem, Episcopus
designatur Canonorum suffragiis anno 1422, Marti-
nustamen Pontifex Maximus Geraldus electionem, mi-
nimè gratam habuit, ideò scilicet, quia Canonicis

antea

antea significauerat placere sibi eâ vice Episcopum arbitrato suo instituere: Itaque, reiecto Geraldo, Petro Fuxensi Cardinali, quem nuper à Pontificatu Lascurrensi reuocauerat, Conuenarum Ecclesiæ procurationem perpetuam permisit.

Petrus Fuxensis Cardinalis, annis 1426, 30, 33 & 37 Ecclesiam Conuenarum administrabat.

Grimoaldus, Episcopus Conuen. anno 1442.

Arnaldus-Raimundi anno 1451, & anno 1462.

Annis 1464 & 1465 Ecclesia Pontifice orbata.

Ioannes, Episcopus Conuen. ab anno 1471 ad annum 1281, III. Kal. Maij.

Anno 1484, desideratur Pontifex in Ecclesia Conuenarum.

Ioannes Fuxius, annis 1495 & 1497 Episcopus Conuenarum & Prior Neruiensis. Obiit VI. Kal. Nouembris anno 1501.

Gaillardus Hospitalis Olorensis, Canonicus Ecclesiæ Conuenarum, à Canonicis in locum Ioannis Fuxij demortui sufficitur XI V. Ian. eodem anno 1501, cui tamen negotium faceffit Amaneus Cardinalis, qui Pontificatum illum à summo Pontifice impetrauerat, nihilominus Gaillardus vt causâ superior, sic iudicio victor fuit.

Anno 1515 Kal. Martij Ecclesia Pontifice destituta, item anno 1518 pridie Nonas Septemb.

Ioannes Mauleonius, ex antiquâ & clarâ Mauleonenfium Baronum familia ortus, anno 1521 Canonicorum suffragiis in Pontificium munus euehitur, quo egregiè functus est ad annum vsque 1551.

Ioannes Bertrandus, ex primo Præsede Tholosano Episcopus Conuenarum. Huic anno 1555 versionem

Gallicam quorundam Platonis tractatum dicauit Ludouicus Regius. Fuit postea euectus ad Archiepiscopatum Senonensem, & ad Cardinalis, ac Franciæ Procancellarij dignitates. Eius Elogium scripsere Petramellarius & Ciaccon. Obiit anno 1560 pride Nonas Decembris.

Petrus Lebretius, Ioannis Lebretij Nauarræ Regis filius naturalis. Anno 1561, Orator Antonij Borbonij & eius vxoris *Ioannæ* Nauarræ Reginae ad Pium IV. Pontif. Max. missus. Interfuit etiam Concilio Tridentino. Hunc antea Religiosæ vitæ votum in Monasterio Hixensi in Nauarra emisisse, & Vereiundi nomen habuisse testatur Anton. Yepes tom. 4. Cent. 4. Chronici Benedictini, vbi etiam singulare ingenium ipsius laudat.

Carolus Borbonius, Antonij Borbonij Nauarræ Regis filius naturalis, Episcopus Conuenarum: deinde traductus ad Pontificatum Lactorensem, & inde ad Archiepiscopatum Rothomagensis.

Urbanus Sangelasius, Lansacus.

Ægidius siue *Gillius Souureus*, consecratus anno 1617 mense Martio, postmodum traductus ad Ecclesiam Antissiodorensis.

Bartholomæus Donadeus Griescus.

De Ditione Riparia.

ANTEQVAM è Regione Conuenarum discedamus, inspicienda est *Riparia* Ditio, quæ in illis finibus est sita. *Riparia* dicitur tractus ille, qui, inter *San-Bertrani* & *San-Gaudentij* oppida, vtramque Garumnæ fluminis ripam attingit, vnde etiam *Riparia* nomen inuenit. Vrbes complectitur duas, *Montem-Regalem* & *Valen-*

tinam. Leomanienses olim Vicecomites Ditionem hanc (incertum quo iure) Conuenarum Comitum imperij immunem sibi ascuerunt. Postmodum Elias Talayrandus Petracoricensis Comitis filius, Vicecomitatu Leomania, illique annexis Dynastiis, ab vxore Philippâ donatus, *Ripariam* Philippo Pulchro Regi, titulô venditionis seu permutationis tradidit: à quo, illa, & à posterioribus Regibus noua sensim incrementa accepit, pluribus vicis atque oppidis, *Pardiacensis*, *Astaracensis*, *Bigorrensis*, *Magnoacensis*, & *Conuenensis* Comitatum, Iuridico Ripariensi attributis. Iuridici etenim illorum locorum, tum Ecclesiastici, cum militares, Potentiorum vim atque iniuriam non ferentes, Reges in consortium iurisdictionis (*Paragium* appellant) patrociniij & tutelæ causâ aduocarant, & inde ius Regibus in illis locis quaesitum fuerat. Constat autem *Ripariensis* Ditio (præter ipsum *Riparia* Pagum) his vicis seu oppidis. In *Pardiacensi* Comitatu, Bellomarchefio & Marciaco, in *Astaracensi*, Simorrâ, in *Bigorra*, San-Seuero Ruscitania, & Tornayo, in *Magnoacensi* Galano, in *Conuenensi* Boloña, & San-beato, & insuper *Tria* & *Sancta-fide*. Hæc indicare operæpretium fuit, ne quis putet, quicquid hodie *Riparia iurisdictionis*, hoc est Ditionis, nomine continetur, vnicum Pagum aut territorium continens esse. Malè faciunt etiam qui hanc Ditionem cum *Verdunensi* (quæ ad Gasconiam Tholosanam spectat) confundunt, atque ex utrâque vnicam faciunt: sunt enim diuersæ & (si cogendorum vectigalium rationem excipias) nihil commune inter se habent.

De Gasconiâ Tholosanâ.

QVAMQVAM cateruas Vasconum, quæ à Pyrenaica
X X x ij

Regione, in Nouempopulaniam, habitandi gratiâ, commigrarunt, ad Garumnam penetrasse in confesso est, eos tamen qui in Tholosanorum aruis, quæ trans Garumnam erant, confederunt, illius ciuitatis Ducum imperium perferre coactos fuisse fide non caret. Siquidem ab omni memoriâ Vascones, qui, ad Garumnam, confinem Tholosæ agrum accolunt, in illorum Ducum ditioe ac potestate fuisse, vetustæ agrariarum illius tractus professionum Tabulæ perspicuè demonstrant. Sic *Condornesium* quoque & *Brulesium*, Vasconiæ Pagos, ad *Agennensem*, seu Dynastiam, seu Præfecturam (quæ Tholosanæ olim pars fuit) antehac pertinuisse supra monui. Porro quidni suspicemur, bellum illud quod, Carolo Magno Rege, inter *Chorsonem* & *VVilielmum* Tholosanos Duces, & *Adelericum* Vasconem, atque alios eiusdem gentis, gestum narrat Author vetustus vitæ Ludouici Pij ad annū 787, ex hac occasione coortum fuisse, è contumaciâ nimirum Vasconum Tholosanis Ducibus subesse recusantium? Quod autem eo bello Vascones à *VVilielmo* subactos fuisse refert idem Author, id non vtrique de vniuersis Vasconibus accipiendum est, sed de iis tantum qui propinqua Tholosæ loca incolebant, quique consecutis temporibus in Tholosanorum Ducum Ditioe ac potestate extiterunt. Cæteros enim cum à *Burdigalensibus* Ducibus ac *Fidentiæ* Comitibus regerentur, Tholosanorum quoque Ducum imperio aut administrationi obnoxios fuisse, nulla ratio persuadet. Omnem autem illum Vasconiæ tractum, qui inter *Vicecomitatum* *Leomania*, *Fidentiæ* & *Conuenensem* Comitatus, & *Garumnam* fluuium interiectus (& in plures Dynastias ac Ditioes, plerasque angustas, diuisus) Tholosanis Ducibus

subiectus erat, cum nullo hæctenus proprio vel certo nomine designaretur, Gasconiæ Tholosanæ vocabulo expressimus. Ditiones illius primariæ, & quas referre alicuius operæ sit, hæ sunt *Dynastia Insulana* (nunc *Comitatus Insulae Iordani*) *Vicecomitatus Gimoësis*, pars *Vicecomitatus Fesensaguelli* quæ, citra *Ratziurn* amnem, in diœcesi Pontificis Tholosani iacet: *Ditio Verduni*, & *Mureti* ac *Sammathani* Castellaniæ seu Ditiones. Ambæ hæ nunc ad Comitatum Conuenarum pertinent, cui iamdiu fuerunt annexæ. In *Sammathani* Castellania est Episcopatus *Lomberiensis*, de quo mox agam. De *Vicecomitatu Fesensaguelli* antea dixi. *Vicecomitatus Gimoësis*, qui à *Gimona* fluuio nomen adeptus est, non vnicus, sed plures viri nobiles atque primarij olim dominati sunt, sed tandem partem illius sibi vindicarunt *Armaniacenses* Comites, aliam verò *Terridenses* Dynastæ. *Verdunensis* Iudex, non *Verdunensibus* tantum, & *Granatensibus*, qui ad *Garumnam* siti sunt, sed *Gimontensibus* quoque & *Belmontensibus*, qui *Gimona* amni incumbunt, ius dicit. *Gimontium*, *Alfonsum* Tholosanum & *Pictauiensem* Comitem: *Belmontium* verò, *Eustachium Bellomarchesum* Senescallium Tholosanum & *Abbatem Grandis Syluæ* conditores agnoscunt.

Dynastia Insulana ab oppido *Insula* ad *Sauam* fluuium ædificatâ, sic dicta est. *Insula Iordani* vulgò dicitur, à *Iordani* appellatione in illius oppidi Dynastarum gente familiari. *Castellum Ictium*, locum hunc principio (antequam ciuibus frequentaretur & vrbis formam indueret) vocatum fuisse testatur *Vitalis* protonotarius in *B. Bertrandi Conuenarum* Pontificis vitâ. Magnum certè à multis sæculis fuisse, *Insulanorum* Dynastarum in *Aquitaniâ* nomen, negari haudquaquam potest:

Ideòque Philippus Valefius Rex Bertrandum, id temporis Infulę Dominum, Comitem dixit, & Vicarium suum in prouinciâ Occitaniâ constituit. Horum Dynastarum stemmâ, Episcoporum Lomberiensium seriem, quamprimùm apponendam, proximè sequetur.

Pontifices Lomberienses.

LOMBERIVM oppidum ad *Sauam* fluuium, in Sammathani Castellaniâ seu Ditione, conditum est. Antiquum ibi Monasterium Fratrum Ordinis sancti Augustini à multis annis florebat. Illud summus Pontifex Ioannes 22. anno 1317 in Episcopatum conuertit. Fuitque creatus primus Antistes *Arnaldus-Rogerij, Bernardi* 6. huius nominis Conuenarum Comitis, ex vxore *Lorâ Monfortiâ* filius.

Arnaldus-Rogerij anno 1320, traductus postea ad Claramontanam Ecclesiam.

Iacobus Columna, anno 1335 & 1338.

Antonius, annis 1342 & 1348.

Rogerius, annis 1355 & 1360.

Guilielmus Durofortius ab anno 1363. XVI. Kal. Maij ad XVIII. Kal. Maij anni 1375.

Ioannes, anno 1390.

Petrus Parisius, X. Kal. Martij anno 1396.

Raimundus Bretenneus, anno 1416.

Arnaldus Mirapicius, anno 1417.

Petrus Fuxius Cardinalis, administrator perpetuus.

Geraldus Garfias, 1460.

Sanctius-Garfias, ab anno 1466 ad annum 1472.

Ioannes Grolayus aliàs *Villerius*, anno 1477, & inde ad annum 1493, quò ab Alexandro VI. Pontif. Max. in Cardinalium Collegium cooptatur, fuit Orator Regis

Christianissimi, & Abbas sancti Dionysij: eruditione quantus vir fuerit, libri ab eo editi testatur. Scripsit enim in libros sententiarum, Sermones ad populum, collationes habitas cum Clero & Orationem ad summum Pontificem & Cardinalium cœtum. Obiit Romæ anno 1499. *Ciacconius.*

Dionysius Villerius, anno 1499. & 1510.

Sauaricus Oruesanus, annis 1512 & 1528.

Bernardus Oruesanus, ab anno 1528, ad annum 1537.

Antonius Oliuerius, anno 1556.

Petrus Ancrauanus, anno 1590. Obiit xv. Kal. Nouembris anno 1598.

Ioannes Daffisus, ab anno 1598, ad annum 1614. Obiit hoc anno ineunte mense Februario.

Bernardus Daffisus.

Joannes Daffisus, anno 1628.

Stemma Dynastarum ac Comitum Insulæ.

ATTO RAIMVNDVS vir nobilis & generosus Dominus Insulæ, vulgò *la Ille*: Vxor N. filia V Vilielmi Comitis Tholosani, cognomento *Taillaferri*. Liberi Raimundus patris hæres: *Bernardus*, qui primò Canonicus & Archidiaconus Tholosanus, deinde Episcopus Conuenarum extitit & tanta integritate & pietate vixit, vt post mortem Sanctorum albo ascribi meruerit. Et N. *Andofilei* Dominus, pater V Vilielmi Aufciensis Archiepiscopi.

Raimundus Insulæ Dominus, Raimundum, vt puto, Comitem Tholosanum, necessarium suum, Hierosolymam ad bellum sacrum sequutus, ibi sub Christianorum Principum signis meruit, meminit illius Raimundus

Agiles in historia illius Belli fol. 162 edit. Bongarl.

Iordanus, Insulæ Dominus, anno 1132. *Vxor Alues*, filia Godofredi Murelli. *Filius* Bernardus Iordani.

Bernardus-Iordani Insulæ Dynasta: Hic ciuibus Insulanis primus leges dedit, quæ adhuc extant. *Vxor* N. *Filius* Iordanus 2.

Iordanus 2. Insulæ Dominus: *Vxor Guilielma* aliàs *Escarona*, filia Galterij Tarridij. *Filius* Iordanus 3. Hic Vicecomitatum Gimoësiij emit anno 1195 ab Arnaldo Montacutio cognato suo.

Iordanus 3. Insulæ D. *Vxor Sclarmonda*. *Liberi* Bernardus-Iordanus, patris hæres. *Iordanus*, *Launaci* Dominus: *Otho Tarridius*, cui pater legauit mediam partem Vicecomitatus Gimoësiij. (Hic ex vxore Elide plures reliquit liberos, vnde originem duxere *Tarridani* Gimoësi Vicecomites.) *Bertrandus* Episcopus Tholosanus: *Roçterius*: & filia *Escarona*. Testamenti tabulæ à Iordano 2. obsignatæ annum habent 1200 ascriptum, quibus (assentiente Raimundo Tholosano Comite, Domino suo) disertis verbis canit, vt in posterum, in hæreditate Dynastarum Insulæ adeundâ, liberi virilis sexus, etsi gradu remotiores, filiabus potiores essent.

Bernardus-Iordani 2. Insulæ D. *Vxor India* Tholosani Comitis filia, quam duxit anno 1206. (Hæc antea fuerat nupta Guillaberto, filio Petri Ermengauj Lautrici.) *Liberi* Bernardus-Iordani 3. patris hæres: *Iordanus*, qui fratri Bernardo, sine liberis masculis mortuo, successit in Dynastiâ Insulanâ, & *Mascarona*, quæ anno 1222 cum Guilielmo Bernardi Lauaurio nuptias confecit. Testamentum condidit anno 1227.

Bernardus-Iordani 3. Insulæ D. *Vxor Englesia*, filia Bernardi Marestanhij. *Filia vnica Alpasia*, 1º Geraldo Forcefio,

Forceſio, deinde Arnaldo Montacutio in matrimonio collocata. Obiit anno 1236.

Jordanus 4. Bernardi Iordani frater, ſummotâ Alpaſiâ fratris filiâ, Dynaſtiam Inſulanam occupauit: ex lege à Iordano 3. auo, tabulis teſtamenti, familiæ indiçtâ. Binas confecit nuptias. *Vxor 1.* *Faydida*, filia Odonis Caſaliboni Domini. *Liberi ex eâ Jordanus 5: Bertrandus-Iordani* Dominus Maliuicini, Montanhaci, Corbariux ſancti Pauli, Pibracij, Auſunæ, & Senefcallus Vaſconia nomine Regis Franciæ. *India* vxor Bertrandi Caluomontij: *Ioanna* vxor Amalarici Vicecomitis Narbonenſis. *Altera vxor* Iordani 4. fuit Vaqueria Montillia, vidua Petri Vicecomitis Lautrecenſis, è quâ filiam ſuſcepit *Galcerandam* quæ Stephano Columnæ, nepoti Iacobi S. Mariæ in viâ lata Cardinalis, anno 1286 nupſit. *Filius naturalis* Iordani, Arnaldus. Obitus anno 1288.

Jordanus 5. Inſulæ D. *Vxor* Guilielma Durofortia. *Liberi, Bernardus-Iordani 4: Jordanus* Dominus Caſaliboni, Corneillani & Montgaillardi, ob pleraque flagitia ab ipſo perpetrata anno 1323 Lutetiæ capite plexus. *Faydida*, vxor Ermengaudi Comitis Vrgellenſis: *Condoria* vxor Arnaldi Raimundi Vicecomitis Tartaffenſis: *Margarita* vxor Arnaldi Deueſij Vicecomitis Caramanni: & *Alpaſia*. Obiit Iordanus, circa annum 1305.

Bernardus-Iordani 4. Inſulæ D. vxores habuit duas. *Vxor 1.* Margareta Fuxia, Rogerij Bernardi Fuxi Comitis, ex vxore Margareta Bearnéſi Vicecomitiſſa, filia. *Liberi ex eâ, Bertrandus 1: Gaſto: Jordanus* (vir Indiæ Durofortiæ Clarimontis Domina:) & *Matha* vxor Bernardi 6. Conuenarû Comitis. *Vxor altera* Berenguela è nobili N. Catalonia gente. *Filia* ex eâ *Audia* vxor Ioannis Montauzerij Domini. Obiit Bernardus anno 1341.

Bertrandus Insulæ D. primus in ea gente Comitibus titulum, Philippi Valesij Regis beneficio, obtinuit, cuius etiã Vicarij munere in Occitanâ Prouinciâ functus est. Anno 1345 in obsidione *Brageraci* Petracorici oppidi, dum strenui & impigri Ducis munia obit, graui vulnere faucibus, in hostium manus venit. Vxorem habuit *Isabellam Leuiam*, & ex eâ filium *Ioannem*.

Ioannes Comes Insulæ. Anno 1330, authore *Marquesio Spinæo* curatore suo, *Ioannam Lebretiam Bernardi Ezij*, *Lebretij* Dynastæ, ex vxore *Mashâ Armeniacâ* filiam, secum in matrimonio coniunxit. Liberi, *Bernardus Ezij*, qui immaturâ morte præreptus est, & *Bertrandus* 2.

Bertrandus 2. Insulæ Comes: Vxor *Helionor Petri Raimundi* 2. Conuenarum Comitibus filia, ex quâ nullos suscepit liberos. Obiit anno 1369, relicto tantum filio naturali *Iordano*: & *Iordano Insulano Clarimontis* Domino, propinquo suo, hærede instituto.

Iordanus Insulanus *Iordani*, ex *Indiâ Durofortia* vxore, *Clarimontis* Dominâ, filius: *Bernardi-Iordani*, Insulæ Domini, nepos, in Comitatum Insulanum *Bertrandi* 2. testamento vocatus, illum occupat anno 1370. Duas habuit vxores. Prior fuit *Cecilia*, filia *Centulli* 4. Comitibus *Astaraeensis*, è quâ filium suscepit, qui à *Gastone* Comite *Fuxensi* bello captus, in ipsius custodiâ morte absumptus est. Altera vxor *Margarita Terridana*, è quâ nullis susceptis liberis, circa annum 1410, à vitâ discessit. Aliquot ante obitum annis Comitatum illum & totum id, quod ex Vicecomitatu *Gimoësi* possidebat, *Ioanni Borbonio* Duci grandi pecunia vendiderat, qui rursus ea *Bernardo Armañiacensi* Comiti alienauit.

*De Comitatu Vasconia Citerioris, cum stemmate Fuxensium
Comitum, Bearn Regulorum & serie Vicecomitum &
Episcoporum illius Regionis.*

C A P V T XIII.

DE C U R S I S breuiter aliis Comitatus ac Vice-
comitatibus, quos supra in diuisione Vasconia
Aquitanicæ enumerauimus, vna nobis adhuc restat per-
agrandæ *Vasconia Citerior*, cum Vicecomitatibus eâ
comprehensis. Constabit autem ea tribus Pagis vel Re-
gionibus, *Vascitania* seu *Vascorum Regione*, *Baionensi
Præfecturâ* & *Bearnensi Prouinciâ*. Vascitaniæ descri-
ptionem iam cap. 5. huius libri tradidimus, stemmata
tantum supersunt Insignium in eâ familiarum explican-
da. *Baionensem* Præfecturam (sub quâ Vicecomitatus
Aortensis & *Maritimensis* comprehenduntur) & *Bear-
nensem* Prouinciam (quæ Vicecomitatum *Olorensem*
ambitu suo amplectitur) diu dubitavi vtri Vasconie,
vltiori, an citeriori tribuerem ; sed tandem, dum iis
exclusis, nimium citerioris fines coarctari, & in angu-
stum adduci considero, placuit (donec certiora afferan-
tur) ambas citeriori ascribere. Accedit (ad Baionam
quod spectat) authoritas Thomæ V Valsinghani, qui
in hypodigmate Neustriæ, ad annum 1239, hoc oppi-
dum Vascitaniæ Caput fuisse disertè testatur. Ab hac
itaque ordiamur.

Quæ hodie *Baiona*, fuit olim *Lapurdam*. Huius
nominis origo, è Vascâ linguâ petenda est, non ta-
men à *bai ona*, id est bonum pignus, vt visum est Ste-

*De Comitatu Vasconia Citerioris, cum stemmate Fuxensium
Comitum, Bearn Regulorum & serie Vicecomitum &
Episcoporum illius Regionis.*

C A P U T XIII.

DE C U R S I S breuiter aliis Comitatus ac Vice-
comitatibus, quos supra in diuisione Vasconia
Aquitanicæ enumerauimus, vna nobis adhuc restat per-
agrandæ *Vasconia Citerior*, cum Vicecomitatibus eâ
comprehensis. Constabit autem ea tribus Pagis vel Re-
gionibus, *Vascitania* seu *Vascorum Regione*, *Baionensi
Præfecturâ* & *Bearnensi Prouinciâ*. *Vascitania* descri-
ptionem iam cap. 5. huius libri tradidimus, stemmata
tantum supersunt Insignium in eâ familiarum explican-
da. *Baionensem* Præfecturam (sub quâ Vicecomitatus
Aortensis & *Maritimensis* comprehenduntur) & *Bear-
nensem* Prouinciam (quæ Vicecomitatum *Olorensem*
ambitu suo amplectitur) diu dubitavi vtri Vasconie,
vltiori, an citeriori tribuerem ; sed tandem, dum iis
exclusis, nimium citerioris fines coarctari, & in angu-
stum adduci considero, placuit (donec certiora afferan-
tur) ambas citeriori ascribere. Accedit (ad Baionam
quod spectat) authoritas Thomæ V Valsinghani, qui
in hypodigmate Neustriæ, ad annum 1239, hoc oppi-
dum *Vascitania* Caput fuisse disertè testatur. Ab hac
itaque ordiamur.

Quæ hodie *Baiona*, fuit olim *Lapurdam*. Huius
nominis origo è *Vascâ* linguâ petenda est, non ta-
men à *baï ona*, id est bonum pignus, vt visum est Ste-

phano Garibayo, sed à *Baia-une*, quæ vox locum vel regionem portus significat. Est enim sita hæc vrbs ad confluentem duorum amnis *Aturri* & *Nivi*, III. tantum milliarium spatio ab Oceano disiuncta: Eoque, æstu & accessu maris singulis diebus stasis vicibus intumescens adiuuante, cuiusvis magnitudinis nauigia in illam facile appellunt. Itaque hac occasione, atque opportunitate loci (qui Gallia atque Hispania pæne confinium occupat) inuitati, crebri illuc commeant mercatores, ex Gallia, Angliâ, Flandriâ atque Hispaniâ. Antiquissimum esse hoc oppidum constat ex Notitiâ vtriusque imperij, quæ sedem Tribuni cohortis Nouempulanae *Lapurdum* statuit. Hallucinantur qui hic *Aquas*, *Augustas*, Ptolemæi vel *Tarbellicas* Auctoris Itinerarij ponunt, quarum neque nomen, neque situm alij in hoc tractu vrbi præterquam illi, quæ *Acs* dicitur, competere posse, iam diu obseruarunt viri docti. Vetustatem insuper Baionæ arguit veterum mœnium forma, aliarum urbium, non vulgaris antiquitatis, structuræ accommodata: vt monuit Elias Vinet. in Ausonij carmen de Burdegala. Huius tamen vrbis etymon Ioseph. Scal. lib. 2. Auson. lection. cap. 7. à *Boijs* deducit, populis Burdigalæ finitimis, qui vulgò *Buchij* dicuntur, vultque dictam Baionam, quasi *Boionam* Lapurdum autem, ait, esse *Lordane*, exiguum Leuitaniæ vicum, in Comitatu Bigorre. Sed fefellit ratio virum doctum, Lapurdum enim, cuius Auctor notitiæ Imperij, Gregor. Turon. & alij meminere, non aliud est quam Baiona: quæ, etiam ab hinc quingentos circiter annos, illud nomen seruabat, & Episcopi atque Vicecomites istius vrbis, *Lapurdenses* audiebant, non *Baionenses*. Agnouit hoc tandem Scaliger ipse; nam in posteriori editione lectionum Auson. (quæ ex officina Si-

monis Millangij Typographi Burdig. anno 1590 prodiit) deletis quę de Lorda commentatus fuerat, hæc in eorum locum substituit. *Boiatum* (supple ciuitas) hoc est *Baiona*, quasi *Boiona*, quę olim dicebatur *Lapurda*, ubi erat præsidium Romanorum. Hodie territorium eius ciuitatis nomen retinet, vocatur enim *Lapord* & pagus *Lapurdensis*. Iam, vt *Baiona* à *Boijs* dicta fuerit, neque id vllam verisimilitudinem habet. Distat enim *Boiorum* vicus seu *Buchium* à *Baionæ* oppido, duorum ad minimum itinere dierum, & inter vtrumque interiectę sunt hæc quatuor Prępositurę seu Ditiones, *Bornium*, *Marenfinum*, *Maremnum*, & *Senhansium*. Atqui in Notitia veteri ciuitatum Gallię, in *Nouempopulanię* regione designatur *Boatium* ciuitas. Sit ita sanè; sed quid hoc ad *Lapurdum* seu *Baionam*? an non alio loco illa consistere potuit? Enimuerò eadem Notitia satis indicat, hanc ciuitatem *Boatium* aliam esse à *Baiona* siue *Lapurdo*, dum eam in *Burdigalensi* pago statuit, sic enim legitur in *Vetusto* illius exemplari manuscripto *Bibliothecę Illustrissimi Thuani*, *Ciuitas Boatium, quod est Boius in Burdigalensi*. Pręterea, *Itinerarium Antonini*, *Burdegalam* ab *Asturica Hispanię* ciuitate petentes, per *Aquas Tarbellicas* *Boios* ducit, statuitque interualla ab *Aquis Tarbellicis*, id est ab oppido *Acs*, (quod primus nos docuit *Scaliger*) *Boios* vsque millia passuum *XLVII*, at è *Boijs* *Burdegalam* vsque *XVI* tantum, quod *Baionę* conuenire nequaquam potest, cum ea longius distet *Burdegala*, quam *Aquę Tarbellicę*. *Scaligeri* sententiam sequuti sunt *Elias Vinet*. comment. in epist. 1. *Aufonii*, *Paul. Merul. Cosmogr.* partę 2. lib. 3. cap. 34. & *Andr. Fauynus* lib. 2. hist. *Nauarricę*, vbi, quod *Boionam* adhuc ab incolis dici pro *Baiona* asserit, negant id incolę verum esse.

Nunc ad Lapurdum redeo. Celebrat Sidonius lib. 8. epist. 12. Lapurdenses locustas, quo genere piscis (*Languosta* est indigenis, at *Carabis* Plinio lib. 9. cap. 31.) nunc etiam abundare Baionensem oram, norunt qui in eâ aliquamdiu commorati sunt. Nostrorum quoque, primæ stirpis, Regum tempore, Lapurdum non ignobile oppidum fuisse hinc arbitrari licet, quod illud, inter alias celebres Aquitaniæ ciuitates, Childebertus Rex sibi cum Guntramno Rege depactus est. Apud Gregor. Turon. lib. 9. cap. 20. in exemplo pactionis vtriusque Regis. *Pari conditione* (sunt verba pactionis) *ciuitates Meldis & duas portiones de Syluanectis, Turonis, Pietauis, Abrincatis, Vicoiuli, Coseranis, Lapurdo & Albige domnus* (Childebertus Rex cum terminis à presenti die suæ vindicet potestati. Sub Anglis Regibus, Aquitaniæ olim imperium obtinentibus, secundum dignitatis locum *Baionæ*, inter Gasconia ciuitates, tribuit Math. Vuestmonast, primâ sede (vt decuit) *Burdigalæ* reseruatâ. Ciuium inuiolata semper erga Principes suos fides hanc urbem magnoperè commendat. Belleforestus non paucis, huic verò nugator quispiam egregiè imposuit, cum nemini armato illam ingredi, præterquam Regi & Regij sanguinis Proceribus, licere asseruit. Consimilis genij est cognomen *Ciuitatis nobilium*, oppido *Aquarum Tarbellicarum*, ab eodem Authore additum, ex eo quod Anglis in Aquitaniâ rerum potentibus à XII nobilibus, vt ait, regeretur, quorum vnusquisque turrim, in eâ, haberet suæ genti cognominem. Nam hoc quoque cum vetustioribus Scriptoribus indictum, & in fide dignis monumentis hæctenus illectum fuerit, perinde pro ludicro haberi debet. Nihilo certiora sunt eâ quæ de tribus tumultibus aquariis, in agro Aquensi, Lunæ crescentis ac decre-

scantis vicissitudines imitantibus idem Scriptor prodidit.

NON præteribo singulare, in hac orâ, Neptuni factum: Ab hinc ducentos circiter annos, *Aturri* fluuij ostia, (per quæ is se in Oceanum, ad tria à Baionâ milliaria, exonerabat) congestis ventorû vi, & marinæ tempestatis impetu immensis arenarum cumulis, velut molibus quibusdam, obstructa fuerant. Hic casus Baionensibus, non maris solùm vsu abstulit, sed multo etiam grauiora incommoda inuexit: agris eorum, & non exiguâ partem vrbs, redundantis amnis effusionibus submersis. Post aliquod tempus, nouo exitu flumini, ad vicum *Messanges* (nunc *Boucau vieux*, qui sex circiter leucis Vasconicis Baionâ distat) comparato; Baionenses aliquantulum subleuati sunt: lóginquus tamen fluuij cum mari coitus difficilem nauigationem faciebat. Itaque munificentia Regiâ, & Prouincialium collationibus sustentati, priorem alueum humanâ operâ peruium facere aggrediuntur; sed multorum annorum labore frustra in hoc opere consumpto; tandem, nostra memoria, vel fors, vel Diuini numinis fauor ipsos voti cópotes fecit. Exorta enim grauis tempestas, omnes illas arenas, quæ fluminis ostia infederât, illicò dissipauit. Huius cœlestis beneficij memoriam is populus solèni supplicatione, quot annis, celebrat.

TERMINI Baionensis Præfecturæ sunt ab ortu Bearnensis Prouincia & inferior Nauarra: ab occasu Oceanus: à Septentrionibus Aquensis Præfectura: à Meridie verò montes Pyrenæi & Vidasso amnis. Pecant non leuiter Belleforestus, eumque sequutus Merula parte 2. lib. 3. cap. 34. Cosmogr. dum Lapurdi seu Baionæ iurisdictionem aiunt, *protendi ultra flumen Iron, vsque ad fanum D. Ioannis, cui cognomen de Luz, quod Franciæ regnum ab Hispaniâ seiungit.* Vicum enim, *Iron*

dictum in eo tractu esse scimus, in ipsius Hispaniæ limite siue vestibulo: fluuium tamen huius nominis non nouimus. Fanum verò D. *Ioannis Luzi*, vtriusque Regni terminum esse negamus: procurrunt enim Galliaë fines vltra hoc oppidum, ad VI. aut VII. milliaria Hispaniam versus, ad fluuium scilicet vsque Vidassonem. Baiona olim non secus ac pleræque aliæ Vasconiæ Aquitanicæ ciuitates, Vicecomitum priorum dominatum passa est, illorum nomina quotquot ex vetustis schedis aut tabulis nosse hactenus licuit, hic subiicio.

Vicecomites Lapurdenses, seu Baionenses.

FORTVNIVS-SANCIVS Vicecomes Lapurdensis & frater eius *Lupus Anerius*, viuebant tempore Austindi Archiepiscopi Ausciensis, hoc est circa annum 1060. Filium habuit Fortunius-Sanctius, Ramirum-Sanctij, qui se Ecclesiæ Baionensi deuouit: & filiam *Reginam Tortam*, quæ patris hæres fuit.

Regina Torta virum habuit *Sanctium Garfiam*, illumque, hoc matrimonio, Vicecomitatus Lapurdensis consortem fecit.

Garfias-Sanctius, Sanctij Garfiæ & Reginaë Tortæ filius, successit matri in Vicecomitatu Baionensi. *Vxor* Vrraca. *Filius* Bertrandus.

Bertrandus Vicecomes Baionensis. Duas habuit vxores. *Vxor* I. Tota Orqueyena. *Vxor* altera Ataresa. *Liberi*, (vtro coniugio nati incertum) Petrus Bertrandi: Arnaldus Bertrandi: (vterque ordine parenti in Vicecomitatu successit) V Vilielmus Bertrandi (qui Episcopus Aquensis extitit) & filia N. nupta N. *Saltano Dynastæ*. Vixit Bertrandus ab anno 1140. ad annũ 1170. & vltra.

Petrus-

Petrus-Bertrandi, Vicecomes Baionensis, paucis annis patri superstes fuit, obiitque sine liberis.

Arnaldus-Bertrandi, Vicecomes Baionensis, post fratrem. Hic cum officio suo & muneri erga *Ricardum*, Henrici Angliæ Regis filium, Aquitaniæ Ducem, defecisset, Ricardus anno 1177 comparatis Burdegalæ copiis, Baionam contendit, quam urbem cum obsidione cinxisset, breui expugnauit. Habuerit necne uxorem ac liberos Arnaldus non constat: successor enim ipsius in Vicecomitatu fuit *VVilielmus-Raimundi* sororis filius.

VVilielmus-Raimundi Saltanus, Bertrandi Vicecomitis ex filia nepos, Vicecomitatum Lapurdensem obtinebat anno 1193. In hoc puto defecisse Vicecomitum illorum nomen ac potestatem, (quamquam ad annum 1205 Bertrandi Vicecomitis Baionensis, in quibusdam monumentis mentionem fieri video) quippe, non ita multo post, hanc Dynastiam cum Aquitaniæ Ducatu confusam fuisse constat. Ioannes autem Rex Angliæ & Dux Aquitaniæ, primus Baionæ *Maioris* & *Decurionum*, (quos *scabinos* & *iuratos* vocant) Collegium instituit & eam Reipublicæ formam ciuibus dedit, quæ aliquot ante annis Rupellanis præscripta fuerat.

Pontifices Lapurdenses, seu Baionenses.

B. L E O primus Baionæ Episcopus, cum Rothomagensis Pontificatus gereret, à Romano Pontifice in Hispaniam, ad erigendos & confirmandos Christianos, à Sarracenis vexatos, legatus, Baionam appulit: ibique dum vitæ exemplo & sacris Concionibus rem Christianam summoperè promoueret, à Piratis & facinorosis hominibus, quorum vitia insectabatur, cæsus in Di-

uorum numerum referri meruit. Floruit Carolo Sim-
plici Rege. Joannes Dadreus Theolog. & Canonicus
Rothomagensis, in Catalogo Episcoporum Rothoma-
gensium, *Vittonem* hunc vocat. In veteribus tamen
Baionensis Ecclesiæ monumentis, & in antiquis Bre-
uiariis non aliter quam Leo nuncupatur.

Arsius, temporibus Benedicti VII. Pontificis Romani,
circa annum 980.

Raimundus Vasatensis Episcopus, præfuit etiam huic
Ecclesiæ. Viuebat anno 1040.

Raimundus 2. superioris nepos, fratris vel sororis fi-
lius, ætate Austindi Archiepiscopi Ausciensis, circa an-
num 1063.

Bernardus, Monachus Ordinis N. è Pago Astaracensi
oriundus, ab anno 1080 ad annum 1119, quò ad Archi-
episcopatum Ausciensem euectus fuit.

Garsias, anno 1120.

Raimundus Martirius, circa annum 1130.

Arnaldus Lupus Bessabatus.

Arnaldus Formatellus, anno 1149.

Fortanerius, circa annum 1160.

Petrus Bertrandus.

Ademarus, interfuit Concilio Lateranensi anno 1179.

Bernardus Lacarranus, anno 1186, & inde ad annũ 1206.
Anno 1190 à Ricardo Angliæ Rege & Duce Aquitaniæ
parti copiarum, quas ad sacrum bellum parabat, præ-
fectus, in Palestinam profectus est. *Rog. Houeden.*

Raimundus. VVilielmi Donsacus, ab anno 1213, ad an-
num 1250.

Sanctius Haxius vel *Hachius*, electus anno 1256.
Hanc Ecclesiam rexit ad annum vsque 1275.

Dominicus vel *Domenionus Manxius*, annis 1279 &
1296.

Arnaldus-Raimundi Montanus, electus anno 1303.

Petrus Maritimensis siue *Maremnius*, annis 1309 & 1310.

Bernardus Villanus, anno 1315 electus & confirmatus.

Petrus San-Ioannius, Monachus ab anno 1318 ad annum 1341.

Guilielmus Vitalis San-Ioannius, anno 1369.

Bartholomæus Riberanus, Monachus, anno 1373.

Garcias Euguius Monachus Augustinianus annis 1385 & 1390.

Anno 1392 vacat sedes Pontificia.

Menendus Garcias Monachus, anno 1397.

Petrus Vernetus, anno 1411.

Guilielmus-Arnaldus Bordanus, anno 1413 & 1419, & inde ad annum 1439.

Iacobus, Monachus Ordinis Dominicanorū Fratrum.

Ioannes Barrerius, ab anno 1479 ad annum 1500.

Bertrandus Labetus, anno 1507.

Ioannes Bellayus 1529. postea Cardinalis.

Stephanus Poncherus, ab anno 1542 ad annum 1550.

Ioannes Fraxineus, eodem anno 1550 & anno 1552. fuit Legatus ac Orator Henrici II. Regis in Germania.

Iacob. Aug. Thuan.

Ioannes Monstherius, anno 1561.

Ioannes Sossiondus, ab anno 1567 ad annum 1580.

Iacobus Maurinus, anno 1590.

Bertrandus Etchauseus, traductus ad Archiepiscopatum Turonensem anno 1617.

Claudius Ruellius traductus ad Episcopatum Andegavensem.

Raimundus Montanus, obiit anno 1637.

Franciscus Foqueus Episcopus designatus eodem anno.

Vicecomites Aortenses, vulgò Vrteses.

VICECOMITATVS Aortensis Præfecturam Baionensem à Meridie claudit, quâ parte ipse Præfecturam Aquensem habet oppositam, ex aliis verò *Aturro* & *Gauero* amnibus vndique clausus peninsulæ formam exhibet. Primarius in eo vicus *Petraforata*, vulgò *Peyreparade*, ibique in prærupto colle, extantes adhuc veteris arcis Vicecomitum reliquiæ, *Aspremontis* Castellum nomen ferunt. Horum Vicecomitum familia, ab antiquo Vasconia Ducum sæculo, longa serie deducta, ad nostram vsque ætatem peruenit.

Lupus Garsias Vicecomes Aortensis, & *Vilielmus Garsias Pulionius* frater eius, circa annum 1060. vivebat etiam temporibus Gregorij VII. Romani Pontificis. Filium reliquit *Lupus Sanctium Lupi*.

Sanctius-Lupi Vicecomes Aortensis.

Arnaldus Raimundi Vicecomes Aortensis.

Vilielmus Raimundi, anno 1156 ad annum 1170.

Lupus Garsias, ab anno 1177 ad annum 1212.

Ricardus Vicecomes Aortensis.

Raimundus Vicecomes Aortensis. Habebat fratrem nomine *Arnaldum Lupi Aspremontium*. Vivebat anno 1263.

Arnaldus-Raimundi 2. Vicecomes, circa annum 1320 & anno 1341. Huius forsitan soror erat *Miramonda Aspremontia*, *Arnaldi Vilielmi Acrimontani* Dynastæ vxor.

Arnaldus Raimundi 3. superioris nepos. Vxor 1. *Amanea Bertullia*, quam duxit anno 1356. Altera *Assalida Pontia*, è quâ suscepit filium *Ioannem*.

Ioannes, Vicecomes Aortensis anno 1374. sub tutelâ *Affalide* matris. Anno 1395 vxor *Ioanna Abella*, filia *Berengarij Apilie*, Consiliarij & Maioris domus *Petri Regis Aragonum*, è quâ natus est *Ludouicus*.

Ludouicus Vicecomes Aortensis. Vxor N. filius *Petrus*.

Petrus Vicecomes Aortensis, anno 1500. Vxor *Quiteria*, *Rogerij Acrimontani Dynastæ*, ex *Helenâ Bearnîâ* vxore, filia. Filius *Adrianus*.

Adrianus, Vicecomes Aortensis: Vxor N. filius *Ioannes*.

Ioannes 2. Vicecomes Aortensis: Vxor *Ester Bearnia Sangenesia*. Liberi, *Antoninus*: *Armanus*, & filia N: N.

Antoninus Vicecomes Aortensis. Vxor *Amata Lonsia*.

PRÆFECTVRÆ Baionensi ad ortû proximè succedunt *Inferior Nauarra*, & *Bearnensis Principatus*. In illâ duæ vetustissimæ & nobilissimæ familiæ etiam nunc clarent, *Acrimontana* & *Luxetana*; de quibus alias ex professo agendum erit. Hic verò nobis in præsentî leuiter attingendus est.

De Principatu Bearnensi.

BEARNENSIS Principatus ex duobus antiquissimis Vicecomitatibus conflatus est *Bearnensi* & *Olorensi*, quibus postea accessere *Montanerensis* & *Orsalensis*. Duobus item Episcopatibus, *Lascurrensi* & *Olorensi Bearnarum*, antiqua Ciuitas (cuius Auctor *Itinerarij Antonini* & *Notitiæ Ciuitatû Gallia*, necnon *Gregorius Turonensis* meminere) huic Principatui nomen fecit: sed quænam esset hæc ciuitas non leuis inter doctos contentio est. *Joseph Scaliger* quem sequuntur multi *Ortesium* esse existimauit, quod oppidum ad extremam istius Principatus oram, & extra vtrumque illius Episcopatum, in *Aquensi dicecesi* situm est. Mihi tamen

longè probabilior videretur sententia eorum, qui *Lascurrim* esse pronuntiant, nisi obstaret authoritas Itinerarij Antonini, quod ab Aquis Tarbellicis Benearnum vsque XVIII. tantum milliarium spatium interponit: id enim *Lascurri* conuenire neutiquà potest. Distat quippè hæc ciuitas ab Aquis Tarbellicis XI. ad minimum leucis Vasconicis, in quibus XXXIII. plus minus passuum milia continentur. TERMINI illius Principatus sunt ab ortu Bigorræ Comitatus, ab occasu Baionensis & Aquis Præfecturæ, à Septentrionibus Scialocensis & Tauranensis Pagi, à Meridie verò montes Pyrenæi & Vicecomitatus Solensis: Vibes præcipuæ *Palus* sedes Parlamenti & Cameræ Rationum, *Lascurris*, Episcoporum domicilium, *Ortesium*, *Iluro* seu *Oloro*, Caput olim Vicecomitatus, nunc Episcopatus eiusdem nominis, *Nayum*, *Morlasium*, *Nauarrensum* (totius regionis propugnaculum) & *Saluaterra*.

Vicecomites Bearnenses.

VETERES Vicecomites Bearnenses primus è tenebris in lucem eruit illustrissimus & eruditissimus Petrus Marca, in supremo Nauarræ Aquitanicæ Senatu Præses, è cuius litterario penu accuratam ipsorum historiam auidè expectamus. Nos interea vt instituti nostri ratio postulat illorum seriem hic attexemus.

Gasto Centulli Vicecomes Bearnensis, temporibus Benedicti VII. Pontificis Romani, & V Vilielmi Sanctij Vasconia Ducis, circa annum 980.

Centullus Gasto Vicecomes Bearnensis, & *Gasto Centullus* Bearnis ipsius vel filius vel frater, sub Rege Hugone & V Vilielmo Sanctio Vasconia Comite, circa annum 990.

Centullus Vicecomes sub Sanctio Vasconia Duce, circa annum 1020, forsan idem cum præcedenti.

Centullus-Gasto 2. superioris Centulli-Gastonis filius, Vicecomes Bearnensis & Olorensis sub *Bernardo Tumapalerio* Vasconia Duce, circa annum 1050. *Vxor* N. *Liberi*, Gasto, Centullus, Amita. Interfectus à *Solensibus* ante annum 1058.

Gasto Vicecomes Bearnensis, circa annum 1060.

Centullus filius Centulli Gastonis Vicecomes Bearnensis & Olorensis. Duas habuit vxores. Prima fuit *Gisla*, è qua suscepit *Gastonem* & *Raimundum*. Postea eâ dimissâ *Beatricem* Bigorra Comitissam duxit, eoque iure Bigorram in potestate habuit. Nati sunt ei ex *Beatrice* *Bernardus* & *Centullus*, de quibus egi in stemmate Comitum Bigorra. Fuit hic quoque occisus in valle *Tena* in Aragoniâ, post annum 1077.

Gasto, Centulli filius Vicecomes Bearnensis & Aquensis, egregiam in Hierosolymitano bello nauavit operam. *Vxor* *Atalesa*, Sanctij Comitis Ayuarij, filij naturalis Ramiri Regis Aragonum, filia. *Liberi*, Centullus, & *Guiscarda*. Obiit pugnans contra Mauros in Hispania anno 1131.

Centullus Vicecomes Bearnensis Gastonis filius, à Mauris ad Fragam interfectus anno 1134.

Guiscarda Vicecomitissa Bearn. nupsit Petro Gauarreti Vicecomiti: peperitque filium Petrum.

Petrus Gauarretus Bearnensis Vicecomes, anno 1147. *Vxor* N. *liberi* *Gasto* & *Maria*.

Gasto Vicecomes Bearnensis, fuit etiam Comes Fidentiacci. *Vxor* Sanctia, Garfia-Ramiri Nauarra Regis filia. Obiit sine liberis.

Maria Vicecomitissa Bearn. post fratrem. Paulò post

annum 1170 virum sibi ascivit è primaria gente Principatus Cataloniæ *Guililemum Moncadum*. Liberi, *Gasto, VVilhelmus-Raimundi & Constantia* nupta Didaco Lupi Viscayæ Domino.

Gasto filius *Guilielmi Moncadi & Mariæ*, cognomento *Bonus*, successit matri in Vicecomitatu Bearnensi, circa annum 1177, sub tutelâ Peregrini Castellazueli Nobilis Aragonij. *Vxor* *Petronilla Bigorræ Comitissa*. Obiit sine liberis, circa annum 1216.

VVilhelmus-Raimundus post *Gastonem* fratrem Vicecomes Bearn. *Vxor* *Guilielma Castri veteris Domina*. *Filius* *Guilhelmus Moncadus*. Obiit in bello Balearico anno 1229.

Guilhelmus Moncadus Vicecomes Bearñ. *Vxor* *Garsendis*. *Filius* *Gasto*.

Gasto Vicecomes Bearnensis. *Vxor* 1. *Matha*, *Petronillæ Bigorræ Comitissæ*, ex *Bosio Mastasio* marito, filia. *Liberi* ex ea *Constantia*, nupta primò *Henrico* filio *Ricardi Regis Alemanniæ*, deinde eo in Italia interfecto *Alfonso*, *Iacobi I. Aragoniæ Regis* filio natu maximo. Ex neutro liberos suscepit: *Margareta*, *vxor Rogerij Bernardi Comitis Fuxensis*: *Matha*, *vxor Geraldii Comitis Armaniensis*: & *Guilielma* nupta *Petro*, *Petri 3. Aragonum Regis* filio. *Alterâ vxor Gastonis Beatrix* filia *Ducis Sabaudia*. Ex qua nulli liberi. *Liberi naturales* *Bernardus Aspesius*, *Raimūdu* *Canonicus Apamiensis*, *Arnaldus VVilhelmus & filia N.* nupta *Arnaldo VVilhelmo Andoinfij Domino*. Obitus anno 1290.

Quandoquidem matrimoniô, inter *Rogerium Bernardum Fuxensem Comitem & Margaritam Vicecomitissam Bearnensem* inito, ambæ familiæ Comitum *Fuxensium & Vicecomitum Bearnensium* in vnâ coaluere,

coaluere, expedit illorum Comitum stemma ab origine repetere: in quo contexendo, sicubi à sententiâ vulgariū Fuxensis historiæ Scriptorum discessero, me id non nisi Auctoribus domesticis monumentis facturum recipio.

Bernardus filius secundogenitus *Rogery* Comitis Carcassonenſis, ex *Adalasia* vxore primus Comes Fuxensis anno 1062. *Vxor* *Beatrix* Biterrenſis. *Filij* duo, dictus vterque *Rogery*.

Rogery, *Bernardi* filius natu maior Comes Fux. *Vxor* *Arcendis*. *Filius* *Rogery* 2. *Obitus* circa annum 1095.

Rogery 2. Comes Fuxensis anno 1196. item anno 1111. sub tutelâ *Rogery* patruī. *Vxor* *Stephania*. *Filius* *Rogery* 3.

Rogery 3. Comes Fuxensis. *Vxor* *Eximena*. *Filius* *Rogery*-*Bernardus*. *Obiit* ante annum 1249.

Rogery *Bernardus* Comes Fuxensis. *Vxor* 1. *Cecilia Ferrana*, filia *Raimundi Berengarij* Comitis *Barcinonensis*. *Filius* ex ea *Raimundus-Rogery*, hæres. *Vxor altera*, *Cecilia*, filia *Raimundi Trincauelli* Vicecomitis *Biterrenſis*, & Comit̃s *Carcassonenſis*. *Liberi* ex eâ *Rogery*, & filia N. N.

Raimundus-Rogery Comes Fux. anno 1188. *Vxor* *Philippa*. *Liberi*, *Rogery*-*Bernardus*, hæres: *Aymericus*: *Lupus*: *Sclarmonda* vxor *Bernardi Alioni*, *Donesani* Dynastæ: & *Cecilia* vxor *Bernardi* 4. Comit̃s *Conuenarum*. *Obitus* anno 1222. in obsidione oppidi *Mirapiscensis*.

Rogery-*Bernardus* 2. Comes Fux. *Vxor* 1. *Ermessen*-*da* filia & hæres *Arnaldi* Dynastæ *Castriboni*. *Liberi* ex ea, *Rogery* 4. qui vtrique parenti successit, & *Sclarmonda* nupta, vt ferunt, *Cardonæ* Vicecomiti. *Alterâ* vxor *Er-*

mengardis, filia Aimerici Vicecomitis Narbonensis, è quâ nata est, vt puto, *Cecilia*, altera Rogerij-Bernardi filia, Vicecomiti Vrgellenfi in matrimonium collocata.

Rogerus 4. Comes Fuxensis: *Vxor* Bruniffena Cardonia. *Filij*, Rogerius-Bernardus, hæres. Et Petrus qui, nisi fallor, ante patrem obiit. *Filia*, Sibylla *vxor* Aimerici 6. Vicecomitis Narbonensis: *Agnes*, *vxor*, Esquibati Comitis Bigorræ: *Philippa*, *vxor* Arnaldi Hispani, Vicecomitis Coseranensis, & Sclarmonda *vxor* Regis Insularum Balearium. *Filia naturalis* Marquesia, nupta Petro Andree. Obitus anno 1264.

Rogerus-Bernardus Comes Fuxensis: *Vxor* Margarita Vicecomitissa Bearnensis. *Liberi*, *Gasto*, hæres: *Constancia* *vxor* Ioannis Leuij, Mirapiscis Domini: *Margarita* *vxor* Bernardi Iordani, Insulæ Domini: *Matha* *vxor* Bernardi Comitis Astaracensis: *Bruniffena* *vxor* Eliç Talayrani Comitis Petragoricësis. Obitus circa annû 1306.

Gasto 1. Comes Fuxensis & Bearñ. Vicecomes. *Vxor* Ioanna Artesia. *Filij* *Gasto*, hæres: *Rogerus* Bernardi Vicecomes Castriboni: *Robertus* Donefani Dominus, Episcopus Vaurenfis. *Filia*, *Margarita*: *Blanca* *vxor* Ioannis Grallij, & *Ioanna* nupta anno 1330. Petro Comiti Empuriarum, filio Iacobi 2. Regis Aragonum. *Liberi naturales*. *Raimundus* Arnaldus: *Lubatus*: *Bearnesa* *vxor* Anerij, filij Raimundi Arnaldi Gerseresti Domini. Obitus anno 1315.

Gasto 2. Comes Fuxensis & Vicecomes Bearñ. *Vxor* Alienora Bernardi 5. Conuenarum Comitis, ex Lora Monfortia vxore, filia. *Filius* *Gasto* Phœbus. *Liberi naturales*, *Arnaldus-Guilielmus*: *Petrus* vir Florentiæ Biscayæ Domine: *Bearnesa* *vxor* primò Arnaldi Raimundi Vicecomitis Aortensis, deinde Raimundi Arnaldi Ca-

stronouani: & *Margarita*. Obitus Hispali in Hispania anno 1343. mense Septembri.

Gasto 3. cognomento Phœbus. *Vxor* Agnes Philippi Ebroicensis & Ioannæ Nauarræ Reginae filia. *Filius Gasto*, qui nullis è Beatrice Armaniacâ susceptis liberis ante patrem extinctus est. *Filij naturales* Bernardus Dux Medinæceli: Ioannes: Gratianus. Obiit *Gasto* 3. anno 1390. Kal. Aug.

Matheus Fuxius, Vicecomes Castriboni (*Filius* Rogerij Bernardi 2, ex vxore Giralda Naualliâ, *Nepos* Rogerij Bernardi 1. Vicecomitis Castriboni, *Pronepos* Gastonis Comitis Fuxensis & Vicecomitis Bearñ.) successit in vtraque Dynastia Gastoni Phœbo cognato suo sine liberis mortuo. *Vxor* Ioanna, filia Ioannis Regis Aragonum, ex Matha Armaniaca. Obiit sine prole anno 1399.

Isabella Mathæi soror successit fratri Mathæo. *Maritus* Arcembaldus Graillius Capitalis siue Dynasta Buxij, Petri filius, Petri nepos & Ioannis pronepos. *Liberi*, *Ioannes*, hæres: *Gasto*, Dynasta Buxij, Vicecomes Benaugij & Castilionis: *Arcembaldus* Baro Nauallius: *Petrus* Cardinalis: *Mathæus* vxorio iure Comes Conuenarum. Obitus circa annum 1403.

Ioannes Comes Fuxensis & Vicecomes Bearñ. *Vxor* 1. Ioanna filia Caroli 3. Nauarræ Regis, ex vxore Eleonorâ, quæ obiit absque prole. *Vxor altera*, Ioanna Caroli 1. Lebreti Dynastæ, ex Mariâ Sulliacâ vxore filia *Liberi*, *Gasto*, hæres, & *Petrus* Lautreci Vicecomes. *Vxor* 3. Ioanna Aragonia; ex quâ nulli liberi. *Filius naturalis* Bernardus Gerderesti Dominus. Obiit circa annũ 1436.

Gasto 4. Comes Fuxi & Bearnî Dominus. *Vxor* Eleonora, Ioanis Aragonij & Blancae Nauarræ Reginae filia. *Filij Gasto* (qui relictis ex vxore Magdalena Caroli VII.

Regis filiâ duobus liberis *Francisco Phæbo & Catharinâ*, obiit viuis parentibus) *Petrus* Cardinalis, *Ioannes* Vicecomes Narbonæ & Comes Stampensis, & *Iacobus*. *Filiae*, *Maria* vxor *Guilielmi* Marchionis Montferratij. *Ioanna*, vxor *Ioannis* 5. Armaniacensis Comitis, deinde eo mortuo *Ioannis* Asteriensis Vicecomitis. *Margarita* vxor *Francisci* Britannix Ducis: *Catharina* vxor *Gastonis* Fuxij Candalæ Comitis : & *Leonor* quæ innupta obiit. Obitus anno 1472, mense Iul. ad Roncauallim.

Franciscus Phæbus, *Gastonis* & *Magdalenæ* filius, successit *Gastoni* auo in Comitatu Fuxensi & Dynastiâ Bearnensi, *Eleonoræ* autem auix in Regno Nauarræ. Obit sine liberis anno 1482.

Catharina soror *Francisci* Phæbi successit fratri in Nauarræ Regno & in Comitatu Fuxensi, ac Dynastiâ Bearnensi. Nupsit *Ioanni* Lebreto de vtriusque proge-
nie dixi supra cap. 10.

Pontifices Bearnenses seu Lascurrenses.

B. GALACTORIVS martyr Episcopus Bearnensis, adfuit Concilio Agathensi anno 1056.

Sauinus Episcopus Bearnensis, in Concil. Matisc. 2. anno 588.

B. Iulianus, temporibus *Theodorici* Francorum Regis & *Ebroini* Maioris Palatij, circa annum 680.

Raimundus 1. Episcopus Valatensis & Lascurrensis, anno 1040.

Raimundus 2. circa annum 1060.

Gregorius Abbas sancti Seueri 1068.

Bernardus, circa annum 1072.

Sancius, affuit dedicationi Ecclesiæ Ofsensis, circa an-

num 1096. Viuebat etiam anno 1101.

Guido, annis 1115 & 1127.

Arsius.

Gasto.

Raimundus, 1150.

Guilielmus 1170.

Sancius Anerius 1200. & 1205.

Raimundus Bonacus, annis 1214 & 1220.

Bertrandus Motanus, ab anno 1247, ad annum 1256.

Arnaldus Morlanus, anno 1286.

Sanctius, anno 1288.

Raimundus Ogenius, annis 1293 & 96.

Arnaldus, anno 1297, & anno 1317 cum cognomento *Arbusij*.

Guilielmus-Arnaldus Saltanus, anno 1321.

Raimundus Andoinsius, anno 1330 & 1345.

Arnaldus-Guilielmus Andoinsius, annis 1352, & 1356.

Bernardus, anno 1362.

Odo, anno 1368 & sequentibus vsque annum 1400.

Ioannes, anno 1402.

Petrus Fuxius, postea Cardinalis ab anno 1405 ad annum vsque 1422 (quo à Martino Pontifice Max. reuocatur) hanc Ecclesiam rexit.

Arnaldus Salinius, anno 1427.

Arnaldus Abadianus, annis 1428 & 1432.

Petrus Fuxius Episcopus Albanensis administrator perpetuus Ecclesiæ Lascurrensis, annis 1433 & 1436.

Ioannes Leuius, anno 1473.

Robertus Spinæus, annis 1480 & 1491.

Bonifacius Petrucius, anno 1496.

Amaneuus Lebretius Cardinalis administrator huius Ecclesiæ anno 1513.

Ioannis Salanus, 1519.

Paulus Bearnus, annis 1527 & 1530.

Iacobus Fuxius, anno 1551.

Ioannes Capdeuillanus, anno 1554.

Georgius Armagnacus Cardinalis, administrator perpetuus, anno 1555. traductus hinc ad Archiepiscopatum Tholosanum primò, deinde ad Auenionensem.

Ludonicus Lebretius, ab anno 1556, ad annum 1569.

Ioannes Iagotus.

Ioannes Petrus Abadianus, ab anno 1600 ad annū 1609.

Ioannes Saletanus, ab anno 1609 ad annum 1632.

Ioannes-Henricus Saletanus.

Pantifices Olorenses.

B. GRATVS Episcopus Olorensis in Concilio Agathensi, anno 1506.

Lucerius Concil. Paris. 4. anno 573 Matisconensi 2. anno 585, vbi legitur Lucerius.

Raimundus, circa annum 1040.

Stephanus, circa annum 1050 & 1063.

Amatus, anno 1070 erat Legatus summi Pontificis in Aquitania: fuit traductus postea ad Archiepiscopatum Burdegalensem.

Odo Abbas Generensis & Episc. Olor. 1096 & 1101.

Rogerus.

Arnaldus, anno 1114 Episc. Olor. & Prior Morlañ.

Arnaldus Isestus, anno 1140.

Bernardus, anno 1170 & deinceps ad annū vsque 1205. Anno 1179 interfuit Concilio Lateran.

Bernardus Morlanus, annis 1220 & 1238.

Petrus, annis 1250 & 1254.

G. id est, *Guilielmus* vel *Geraldus*, anno 1255.

Rogerus, eodem anno 1255.

Compainhus, annis 1260, 64 & 83.

Bernardus, anno 1288.

Gaillardus, 1290 & 1303.

Guilielmus Arnaldus, 1316.

Arnaldus Valensinus, ab anno 1324 vsque ad annū 1341.

Bernardus, 1343.

Petrus Esquironus, anno 1363 & deinceps ad annū 1369.

Guilielmus Assacus, 1375.

Sancius, Monachus.

Arnaldus Vilielmi, anno 1399.

Petrus Ausciensis Archiepiscopus, administrator perpetuus Ecclesiæ Olorensis, anno 1407,

Arnaldus Raimundi, anno 1436.

Garcias, 1455 & 1465.

Sancius Casanouanus ætate Francisci Phœbi.

Ioannes Pardalhanus.

Cosmus Pacius electus sub Alexandro VI. Pontifice Romano.

Amaneus Lebretius Cardinalis, administrator perpetuus Ecclesiæ Olorensis anno 1500, cuius tamen possessione breui deturbatus fuit à Raimúdo Arnaldo Beonio, qui à Canonicis ex Archidiacon. in Episcopum electus fuit.

Raimundus Arnaldi Beonius, annis 1501. & 1518.

Ioannes Fuxius, aliàs *Iacobus*, 1534.

Geraldus Rossellus, 1550.

Claudius Reginus, ab anno 1562 ad annum 1580.

Arnaldus Maytius ab anno 1599 ad annum 1620. Huius curâ, & vigiliis, Ecclesia Bearnensis, iam pridem aduersariæ Religionis factiosorum artibus non modice labefactata, anno 1620 in antiquum statum restituitur.

Arnaldus Maytius, superioris Arnaldi fratris filius.

Vicecomites Solenses.

BBARNENSI Principatui ad Occidentem & Meridiem obiacet *Sola* aliàs *Seula*, *Fredegario Subola* Romanis forsan *Sibylla*, vnde *Sibyllates* populi *Plinio* lib. 4. cap. 19. Inter illius *Vicecomites* numerantur.

Raimundus-Guilielmus, cognomento *Salamaca* *Vicecomes Solensis*, circa annum 1040, & deinceps ad annum 1060. *Liberi*, *Guilielmus Fortis* & *Arnaldus Fortis*.

Guilielmus Fortis, ab anno 1080 ad annum 1118.

Centullus.

Nauarra cum marito *Augerio Miramontio*, anno 1130.

Bernardus-Sanctius, anno 1178.

Raimundus-Guilielmus 2. anno 1187 & deinceps ad annum 1200. *Vxor*, vt puto, *Felicia*. *Liberi*, *Raimundus-Guilielmus 2.* & *Guilielmus Fortis*.

Raimundus Guilielmus 2. ab anno 1240 ad annum 1254. *Vxor* *Marquesa*. *Liberi* *Augerius*: *Arnaldus-Raimundus*.

Augerius *Vicecomes Solensis* anno 1260. *Vxor* *Miramonda Butzia*. *Liberi* *Corbaranus* (extinctus patre superstitite, relictâ filiâ *Miramondâ*:) *Augerius*: *Ioannes*, & *Miramonda*, quæ nupsit *Guilielmo Caumontis* in *Gasconiâ* *Dynastæ*. *Augerius* *Dux* belli præstantissimus, cum iustas cum *Edoardo Aquitanix Duce* inimicitias suscepisset, relictâ *Aquitaniâ* in *Nauarram* se recepit, vbi illustrem *Mauleoniorum, Rade Dominorum*, familiam produxit, obiitque *Vexillarij regni* munere functus anno

1318.

F I N I S.

I N D E X
R E R V M E T V E R B O R V M
I N N O T I T I A V T R I V S Q V E
V A S C O N I Æ M E M O R A B I L I V M.

A

- & Ac in fine nominum Vasconicorum posita articuli sunt, non autem terminationes nominum. 36. 37
- Abarcæ cognomentum Sanctio-Garsix Regi, huius nominis 2. soli conuenit. 285. & seqq.
- Abbates ius suffragij in Comitibus Nauarræ habentes. 103
- Acrimontana familia. 549
- Acrimontani Dynastæ. 514. 487
- Acs. V. Aquæ Augustæ.
- Adelericus Vasco & eius bellum contra Chorsonem & VVilielmum Tholosanos Duces. 532
- Adrianus Papa an consultus fuerit à Nauarris Eneconem Aristam Regem electuris. 262
- Adurense Pontifices aliàs Vicouilienses, Martianenses, & forsan etiam Vasconenses dicti. 462. 463
- Adurensum Pontificum Catalogus. 463. & seqq.
- Aram nusquam pro anno Christi poni, 287. 288. eius legendæ in vetustis Tabulis difficultas. 291
- Aghon Deus cultus à Bigorrensi-bus. 507
- Aialanorum stirpis origo. 377
- Alagonis Ecclesia Archiepiscopo Ausciensi donata. 452
- Alaricus Rex commentitius Aragonum. 134
- Alaua* non est pars Cantabriæ veteris, 5. 6. 7. sed Vardulorum regionis, 6. vnde sic dicta, 143. 144.
- Alua etiam contractè dicta apud nonnullos scriptores, *ibid.* Asturiensibus Regibus olim subiecta, 144. 145. quando in ditionem Nauarræ Regum venerit, 145. quando Castellæ annexa, *ibid.* quatenus Castellæ Comitibus subiecta fuerit. *ibid.*
- Alauæ situs & descriptio, 143. & seqq. fines, 152. vrbes. 150. 151. 152
- Alauenses sibi dominos arbitrio suo eligebant. 145. & seqq.
- Albanus Dux Nauarræ Regem incantum fraude opprimit. 353
- Alcaldi* Nauarræ iudices. 120. 121.
- Aldebrandi nomen pro Ildebrando, id est Gregorio 7. in foro Suprar-Bibb

- biensi scriptum. 262
 Alduyda & Alduydensis saltus. 252.
 253
 Alferex. V. Vexillarius.
 Alfonsi primi Regis Aragonensis
 mortis genus, 323. elogium. *ibid.*
 Alfonsus Rantiri, Castri veteris Do-
 minus, cuius filius esset. 326
 Altafailla. V. Tafaila.
 Alua Vardulorum vrbs. 143
 Amaia vrbs Cantabria. 19
 S. Amandus. 393. 433
 Amanugus Vasco tempore Pipini
 Regis. 488
 Amanum portus. 153
 Amorozius. V. Aureolus.
 Amuna vxor Gasia-Sanctij curui
 Gasconia Comitum. 425
 Andosilla vrbs Navarra. 90
 Aortensis Vicecomitatus. 339
 Aortensium Vicecomitum stemma.
 548
 Aquæ Augustæ aliàs Tarbellicæ,
 nomen vrbs hodie *Aes* dictæ,
 & cur sic dicta, 466. 467. à Ro-
 manis condita, 468. antiquitatis
 vestigia in eâ, *ibid.* est hodie Caput
 Senescallia Landarum, 470. à
 Ricardo Comite Pictaviensi ex-
 pugnata, 406. 471. titulus ciuita-
 tis nobilium ei attributus com-
 mentitius. 542
 Aquarum Tarbellicarum situs. 396
 Aquensis vicus, *Bagneres*. 506
 Aquensium Pontificum Catalogus.
 474. & seqq.
 Aquensium Vicecomitum Catalo-
 gus. 471. & seqq.
 Aquila furua, expansis alis, insigne
 Sanctij huius nominis ultimi
 Navarra Regis. 355
 Aquilifer. V. Vexillarius.
 Aquitania propriè dicta, 469. Are-
 comica ante appellata. *ibid.* & 470
 Aquitania quando à Romanis sub-
 acta. 468. 469
 Aquitania nomen vnde manauerit.
 467
 Aquitania Primatus. V. Primatus.
 Aragonensium Annalium Autho-
 ris anonymi quæ sit auctoritas. 184
 Aragoes an idem cum Rucconi-
 bus vel Rocconibus. 134
 Aragonia Comitatus situs in Vas-
 conum regione. 23
 Aragonia Comitum genealogia.
 365. & seqq.
 Aragonia etymon, 132. 133. situs &
 fines, *ibid.* primus Comes quis. 135
 Aragonia Regni titulus quando
 cœperit. 136. 308. 309
 Aragus fluuius Eulogio. V. Arga.
 Arcium in Pyrenæis à Vasconibus
 conditarum vestigia. 386
 Arecomica, pro Aquitania, 470.
 non erat olim tertia pars Gallia,
 sed continebatur sub Celtica, 470
 Arga fluu. 76. Aragus dictus Eulo-
 gio. *ibid.*
 Arimbertus Dux Dagoberti Regis
 à Vasconibus fufus. 388
 Arista Rex. V. Enecus.
 Arista nominis etymon. 252
 Armaniaci Comitatus olim sub Fi-
 dentiensi comprehensus, 489.
 eius situs & descriptio, 491. Co-
 mitum stemma. 492. & seqq.
 Armentegui Alauæ vicus & sedes
 Episcopalis. 151
 Arnaldenses solidi vnde dicti. 423
 Arnaldus Dux Gasconum, 419. eius
 genus, *ibid.* Vasconum Princeps.
 423.
 Arocelitani populi Plinio. 90
 Asnarius vel Asenarius Comes ad
 Pyrenæum captus. 258
 Aznarij Aragonia Comitum genus,
 falsò ab Eudone Aquitania Duce
 peti, 366. & seqq. Verum genus,
 368. 369. fuit ceterioris Vasconia
 Comes sub Pipino Aquitania
 Rege, à quo postea defecit. *ibid.*

- Astaraci** descriptio, 499. Comitatus origo, *ibid.* & 425. Comitum genealogia, 499. & seqq.
Asteriensis Vicecomitatus. 506
Asteriensium Vicecomitū stemma. 512. & seqq.
Ateresia arx. quando & à quo condita. 535. 290
Ateresius Ioannes Eremita. 136
Athanagie nomen malè tributum à nonnullis Pompeloni. 78
Aturrenses populi, vulgò *Ayre*, vnde sic dicti. 462
Aturrensium oppidum Vicus Iulius dictum. *ibid.*
Aureolus Comes quasdam arces tenuit circa Suprabium, 219. eo mortuo Amorozius illas arces occupauit. *ibid.*
Auscij populi vel Ausci, aut Auxitani, 444. 445. eorū fines olim latissimi vsque ad Pyrenæum & Oceanum. 445
Auscienſiū Pontificum Catalogus. 448. & seqq.
Austroualdi Ducis Franci inanes contra Vascones expeditiones. 387. 392
Autrigones populi, Allotrigæ dicti Straboni, 7. eorum Regionis situs. 5. 7
B
B & V consonantis sonus promiscuus in plerisque vocibus Hispanicis & Vasconicis, 56. 399. 400
Bacallao piscis. 175. 401
Bagneres olim Aquensis vicus, 506. ab Aquis salubribus sic dictus. *ibid.*
Bahalucus Dux Sarracenorum, Suprabii, eiusq; conſinia tenuit. 219
Baigorriæ pagus & Vicecomitatus, 248. Baigoer, Beigur, & Bigur aliquando dictus. *ibid.*
Baigotritani Vicecomites. 248. 249. 250
Baia Vasconicè est portus. 49. 546
Baiona vrbs Caput Vasconitaniæ seu Vascorum Regionis. 407. à Ricardo Comite Pictauiensi expugnata, 406. dicta olim Lapurdum, 539. nominis etymon, 540. situs. *ibid.*
Baionenses Vicecomites, 544. & 545. Pontifices. 545. & seqq.
Baionensis præfectura, 539. eius termini. 543
Baionensis territorij limes olim Oiarço. 165
Baionensis diocesis termini, 173. Ipuscoæ magna pars olim eâ comprehendebatur, 172. quando distracta. *ibid.* & 173
Baionensi Pontifici subiecti pagi. 404
Bartani Dynastæ & Vicecomites. 525. & seqq.
Basci & Biscaini, qui dicti à Gallis. 3
Basci. V. Vasci.
Basclonia pro Vascorum regione. 406
Balcones pro Vasconibus. 399
Basconia pro Vascorum regione. 399
Bearnensis Principatus descriptio, 549. 550. pagi eo comprehensi, *ibid.* termini eiusdem. 550
Bearnensium Vicecomitum stemma, 550. & seqq. Pontificum Catalogus. V. Lascurrenses.
Beaumontiorum nomen in Nauarram vnde manarit, 343. Beaumontiæ familiæ origo & propagines. 344
Begerri populi iidem cum Bigerris Bigerrionibus & Bigorrenlibus. 505
Behetiarum iuris explicatio. 148. 149. 150. vocis etymon. 48. 49
Belengerius Dux Vasconia & Burgalæ. 429. 432
Belisana, Minernæ cognomentū, 519
B B b b ij

Bellomarchesium vrbs Pardiaci à quo conditum. 502
 Belmontij vrbs conditor quis. 533
 Benearnum ciuitas. 549. 550
 Bernardus Dux, Comes & Marchio Ripacurciae è Suprarbio Mauros eicit. 221
 Bernardus Luscus. V. Luscus Bernardus.
 Bernardus Tumas Palerius. V. Tumas Palerius.
 S. Bertrandus Conuenatum Pontifex, 527. ciuitatem illam instaurauit, & Canonicos in eâ instituit. 520
 Bigerri & Bigerriones. 505
 Bigorria litus. *ibid.* & 249
 Bigorrensiu Comitum stemma, 507. & seqq. Pontificum series. 514. & seqq.
 Bilbao vrbs. 154
 Bisauus de proauo, vel vltiori auo. 293. 294
 Biscaya non est pars Cantabriae, sed Autrigonum regionis, s. sub Alaua alias comprehensa. 143. 144
 Biscayae descriptio, etymon, vrbes, priuilegia, facultates à pag. 152 ad pag. 157
 Biscayae Comitû origo incerta, 371. eorundem stemma. 373. & seqq.
 Biscayae dominium ad quos pertinuerit, 157. & seqq. quando Harenribus abrogatum, & quando restitutum. 159
 Biscainorum priuilegium quò vniuersi nobiles nascuntur, 161. 162. mores atque indoles. 174. 175
 Bituriges Viuisi. V. Viuisi.
 Bladastes Dux à Vasconibus fusus & occisus. 387
 Boij quantum distent à Baionâ. 541
 Brulesium, Gasconiae ditio pertinet ad Agennensem diœcesim. 444
 Bulla Gregorij 2. Pontificis Romani de institutione Asturiensis &

Nauarrici Regni verba faciens ab authore historiae Apologeticae Nauarrae regni edita, falsa. 199. & 200
 Bullae Zachariae Papae, Garciae Simentio inscriptae apud Andr. Faynum, falsitas. *ibid.*
 Burdigala à Mauris occupata, 431. à Normannis capta, 418. 431. olim à Gasconiâ distincta, sed postea ei annexa, 430. à quo & cur sub Nouempopulaniâ comprehensa, *ibid.* à Mauris occupata. 431
 Burdigalensis Comitatus quando Gasconiae Principatui accesserit. 432
 Burdigalensiu Comitum Catalogus. 431. 432
 Burdigalensiu Pontificum Catalogus. 433. & seqq.
 Burgundio Comes Fidentiacensis. 489

C

CAgoti. 414. 415
 Caia mater Ramiri Regis primi Aragoniae. 309
 Calagurris vrbs olim Vasconiae, 22. 23
 Calagurritani Fibularienses, 25. Sertorio adherent & vltima quaeque pro eo patiuntur. 27. 28. 140. 141
 Calagurritani, à Iuuenale sub Vasconibus, & sub Cantabris promiscuè comprehensi, 17. iam pridem auulsi à cæteris Vasconibus, 137. eorum fortitudo & fides erga Sertorium. 140. 141
 Calagurris Fibularia erat Vasconum vrbs, 137. eadem cum Calagorina, *ibid.* eius celebritas. 142
 Callaica olim dicebatur totus trans Durium tractus & comprehendebat Cantabros & Astures. 16
 Camarica vrbs Cantabriae. 10

RERVM ET VERBORVM.

- Camera computorum Nauarræ. 22
 Camerorum familiæ origo. 377
 Campensium familiæ origo. 377
 Cantabri victi à Legatis Augusti, 19.
 item à L. Lucullo. 20
 Cantabri Conisci. 7. 9
 Cantabri ab Augusto ad plana de-
 ducti & quò. 16. 17
 Cantabria sita erat olim vbi nunc
 pars Legionensis regni & Castel-
 læ veteris. 16
 Cantabria vrbs an fuerit. 8. 18
 Cantabria à Francis possessa, 13. à
 Sisebuto bello acquisita & Go-
 thorum regno annexa, 21. à variis
 populis direpta. *ibid.*
 Cantabriæ descriptiones variæ, 4. 5.
 reiectæ. 5. & seqq.
 Cantabriæ fines, 8. 9. vrbes. 10
 Cantabriæ nomine Rioja quo sæ-
 culo designata. 17
 Cantabricæ linguæ appellatione
 hodie linguam Vascam designa-
 ri etiam à doctis. 2. 3. 36. 37
 Cantabricum bellum ab Augusti
 Legatis quo loco gestum, 13. 14.
 15. falli eos qui in Ipuscuâ gestum
 putant, item qui in Nauarrâ, 12.
 de hoc bello quorundam recen-
 tiorum Scriptorum commenta.
 19
 Cantabrorum mores iidem qui Lu-
 sitanorum. 34
 Cantabrorum nomina propria ru-
 dia olim. 43
 Cantabrorum nomine hodie Vasci
 designantur, 2. 37. à quibusdam
 autem Biscaini, Ipuscuates &
 Alauenfes, 3. à nonnullis Nauar-
 ri, *ibid.* ab aliis Biscaini soli, *ibid.*
 Cantabrorum robur sub Augusto
 interit. 19
 Capoti. 414. 415
 Cares vrbs Nauarræ aliàs Puente la
 Reyna. 88
 Carenses populi Plinio. *ibidem*
 Caristi sub Vardulis comprehensi. 9
 Caristorum situs. 5
 Caroli crux vbi sita. 406
 Caroli Magni exercitus à Vasconi-
 bus cæditur ad Roncauallim. 31
 Carolus Magnus Vascones subigit
 & Nauarros, 30. 31. Pompelonis
 mœnia diruit. 31
 Carolus Vianæ Princeps eiusque
 bellum contra patrem Ioannem,
 351. Vxor & liberi naturales, 352.
 Historia Regum Nauarræ ab eo
 quo tempore scripta. 357
 Calcantenses. 25
 Cascantum municipium Romano-
 rum. 90
 Castellæ Comites ante Ferdinan-
 dum Gundissalui filium obscuri
 & viribus infirmi erant. 420. 421
 Castellum Ictium. 533
 Castriloboni Domini. 311. 312
 Catenæ in prælio contra Mirama-
 molinum gesto, perruptæ à San-
 ctio Nauarræ Rege, 356. illarum
 fragmenta ab eodem Rege Na-
 uarram delata, & in templis ap-
 pensa, 358. an fuerint insignia Na-
 uarræ Regum. 356. & seqq.
 Celia potionis genus. 41
 Celtiberi ab Annibale ad Romanos
 transiunt. 27
 Cetra quibus Hispanorum in vsu
 fuerit. 41
 Chronicum Nauarræ Regû Theo-
 baldo Regi ascriptum. 235. 236
 Citerior Vasconia. V. Vasconia Ci-
 terior.
 Clementia vxor Sactij Næ cogno-
 mento inclusi, marito superstes
 fuit, & cui iterum nupsit. 331
 Cocolobis genus vitis. 42
 Collegium Canonicorum Ronca-
 uallensiu, 96. Tutelensium *ibid.*
 Comitatus & Vicecomitatus, &
 Comitum ac Vicecomitum no-
 BBbb iij

mina promiscuè sæpè usurpata. 253. 254

Comitia Nauarræ nunc tertio quoque anno celebrantur. 103

Comitia quis indiceret in Nauarrâ. de causis, loco, & tempore quibus indiciebantur & de personis ex quibus constabant, 112. munera quæ, in iis, Regibus offerebantur. quo titulo id fieret. 113. parciùs olim fiebant, postea anniuersaria reddita sunt. *ibid.*

Comitia de quibus causis cognoscerent, 115. mortuo sine liberis Rege nouus Rex in iis eligebatur. *ibid.*

Comitiorum extraordinariorum causæ in Nauarrâ. 114. & seqq.

Concilia Nauarræ. V. Comitia.

Condomiensis Pagus, 442. pertinet ad Agennensem Præfecturâ, *ibid.*

Pontificatus à quo institutus. *ibid.*

Condomiensium Pontificum series, 441. & seqq.

Coniugationes verborum Vasconicorum. 60. & seqq.

Constabularij munus, quando cœpit in Nauarra, 111. factum est hæreditarium in familiâ Beaumontiâ. *ibid.*

Constabulariorum Nauarræ Catalogus. 364

Consulis vox pro Comite. 471

Conuentus Nauarræ. V. Comitia.

Conuenarum Comitatus olim liber, & alodialis. 521

Conuenarum Comites quo tempore Tholosanorum Comitum clientes & vassalli facti sint, *ibid.*

eorum stemma. *ibid.*

Conuenarum ciuitatis origo, 384. 517. excidium, 510. instauratio, *ibid.* antiquitatis vestigia in suburbano conspicua. 518. 519

Conuenarum Comitatus descriptio. 520

Conueneasium Pontificum Cata-

logus. 527

Coronationis Nauarræ Regum solemnia. 116. 117. 119. 120

Cossio Vasatum vrbs. 459

Curia pro populi conuentu. 75

Curia maior Nauarræ olim Senatum repræsentabat, sed postea ab ea appellatum est ad consistorium Regis. 121. 122

D

Deua fluius. 5

Declinatio nominum Vasconicorum. 57. & seqq.

Dialecti variæ Vasca linguæ. 72

Donationes à Nauarris Regibus suis fieri solitæ. V. in Comitia.

Durango, vrbs Biscayæ, videtur olim ad Alauam pertinuisse & de eius amplitudine. 153. 154

Durangi ditio olim à Biscaya separata proptios Comites habuit. 372

Dureta pro lignei folij genere. 42

E

Eblus Comes ad Pyrenæum captus & Cordubam missus. 258

Eclipsis Solis insignis tempore Ludouici Pij. 417

Elasa, & Elufates. 445

Elusanorum Pontificum series, 447. 448

Elusanus Pagus ad Armaniensem Comitatum pertinuit. 491

Elusaberris Auscorum vrbs. 445

Emeno Princeps Aquitanicus iuuit Pipinum contra Carolum Caluum, 422. erat frater Turpionis Comitis Engolismensis, *ibid.* forsân idem cum Iminone seu Imone Comite Petracoricensi. *ibid.*

Eneca, Garciæ Eneconis Regis filia, quibus nupsit. 229

Eneco Arista primus Navarrae Rex, 224. diuersus ab Enecone Xime- nonis, 246. 247. de eius gente & patria, 247. & seqq. tempus re- gni. 268. 269	Flauiobriga. 153
Eneconis Aristae duas diuersas ele- ctiones finxit Blanca. 261	Florentia vrbs Gaurae à quo con- dita. 497
Episcopi Alauenfes. 152	Fontarrabia vrbs. 168
Eprenio Francorum magnus Dux. 422	Fori seu iura singularia quorundam Navarrae populorum. 209
Equi Nauarrici optimi. 132	Fortunius Garfiae Rex Pompelo- nensis quando vixerit, 225. 226. unicus fuit, non duplex, & post Aristam regnauit non ante, 183. & seqq. à Mahomede Rege Cor- dubensi captus fuit, 273. fit Mo- nachus. 276
Era. V. Aera.	Formacei parietis genus. 40
Ergauicenses populi. 25	Fuxensium Comitum stemma. 553
Errores in numeris ærarum fre- quentes in veteribus monumen- tis. 186. 237. 242. 286	
Eudonis Aquitaniae Ducis genus & progenies. 366. 367. 368	
Eylo Alauae Comes. 145	

F

F abulosa multa de Rerum publi- carum & Regnorum origini- bus tradita à Græcis. 213. 214	G , post S, mutatur in C, in Vascã linguã. 55
Fabulosa quaedam, circa Navarrae regni initia, à nonnullis Scripto- ribus tradita. 214. 215	Gaheti & Goti. 414. 415
Fama vulgi infida & fallax in rebus antiquis recensendis. 213	Galleciae portio erant Cantabri & Astures. 16
Felicia vxor Sanctij-Ramiri Regis Aragon. erat filia Hilduini Comi- tis Rociensis. 321	Galliae nomine Navarra cur desi- gnata à Sampyro. 272
Fefensaguelli Vicecomitatus descri- ptio, 497. Vicecomitum genea- logia. 498. 499	Galactorius Comes Burdigalensis. 386. 431
Fidentienses Comites dicti etiam Auscenses, 489. eorum series & Genealogia. 489. & seqq.	Garacharius Comes Burdigalensis. 431
Fidentiensis Comitatus descri- ptio. 489	Garfias Eneconis Rex unicus fuit non duplex, post Aristam regnauit non ante. 183. & seqq. & 235
B. Firminus Pompelonensis cuius fidem Christi variis populis præ- dicat, 78, Martyrio afficitur, <i>ibid.</i> & 79	Garfias-Ramiri Rex N. 279. 323. eius auus incertus, licet certum sit Sanctij Penalenij Regis fra- trem fuisse, 324. 325. Vxor Chri- stina non Eluira, 323. fuit Monti- sonis Dominus. 325
Fiterij monasterium. 97. 98. 99	Garfias-Sanctij curuus Gasconiae Comes, 425. eius vxor & liberi. <i>ibid.</i>
	Garfiae-Sanctij i. Navarrae Regis ætas, 229. 230. annus obitus, 231. liberi. <i>ibid.</i>
	Garfias-Simeni Rex post Aristam non ante regnauit, 183. & seqq.

G

I N D E X

- eius ætas, 234. annus obitus. 242.
273
- Garfias-Simiri à Vasconibus seu
Vascis Princeps electus. 256
- Garfias-Sanctij tremulus Rex, 230.
annus obitus. 232
- Garfias Rex Navarrae Sanctij ma-
ioris filius successit matri in par-
te Castellæ Comitatus, 304. 305.
306. à quo interfectus. 304
- Garumna fluvius Aquitanicæ & Vas-
conicæ communis terminus. 391
- Gascones à Vasconibus appellatio-
nem & originem trahunt. 3. &
390
- Gasconum mores. 414
- Gascones à Francis deficiunt & Du-
cem ipsi eligunt. 419
- Gasconia propriè dicta, est pars
Aquitanicæ Vasconicæ, 443. eius
fines. 444
- Gasconia vastata à Normannis, 416.
417. 418. quando iuncta Aquita-
niæ. 430
- Gasconia Tholosana, 532. Pagi cæ
comprehensi. 533
- Gasconicæ Duces dicebantur etiam
Marchiones. 428
- Gasconicæ Ducum Catalogus à tem-
pore Caroli Magni vsque ad San-
ctium I. Ducem. 415. & seqq.
- Gasconicæ Ducum stemma à Garfias-
Sanctij curvo incipiens. 429
- Gavarreti Vicecomitatus. 444
- Gavarreti Vicecomites. 484
- Gaubertus Fabricius quo tempore
scripserit. 217
- Gaufredus frater Ducis Aquitanicæ
Gasconiam Bernardo Tumapale-
rio eripuit. 429. 430
- Gauræ Comitatus. 497
- Generibus carent Vasconica nomi-
na, 57. verba verò eius linguæ ge-
nera habent. 71
- Genialis Dux Vasconibus à Francis
impositus. 387
- Gesum pro genere iaculi, est vox
Hispanica. 42
- Gimoësi Vicecomitatus. 533
- Gimontij vrbis conditor quis. 533
- Go syllaba, veteribus Hispanis pro
præpositione cum. 55
- Gramontij. V. Acrimontani.
- Graccuris vrbis olim in Vasconia, 22.
23. eius etymon, 55. 56. vetus no-
men Illiturgis, 90. situs. 25. 90.
& 91
- Gubernatorum Navarrae Catalo-
gus. 360. & seqq.
- Guevara latro Biscayæ dominatur,
160. Garcie Ramiri Regis ele-
ctionem procuravit, 279. ab ipso
Comitis & Principis Navarro-
rum titulum accepit. *ibid.*
- Guilielmus Dux Burdigalensium à
Normannis captus. 418
- Guilielmus Comes Burdigalensis
captus ab hostibus liberatur à Gas-
conicæ Duce. 432
- Guipuscoa. V. Ipuscoa.
- Gurdus* est vox Hispanica. 42

H

- H** Arensis cognomen quando à
Biscayæ Comitibus, primò
assumptum. 375
- Haritzeta. V. Arista.
- Hatto Eudonis Aquitanicæ Ducis
filius. 367
- Hemandatus iurisdictio, origo ip-
sius, leges & statuta, 122. & seqq.
Iuncta olim dicta, vnde Supra-
iunctarij illius Duces, 129. diuersi
ab assertoribus pacis. *ibid.*
- SS. Hemiterij & Chelidonij patria
& martyrium. 138. 139
- Hijo* Dalgo nobilem Hispani imi-
tatione Vasconum dixerunt. 54
- Hiraxense Monasterium. 97
- Hispani 300. in Italiam missi ad
reuocandos populares qui pro
Annibale

R E R V M E T V E R B O R V M .

- Annibale militabant. 27
 Hispaniæ populorum linguæ olim
 inter se diuersæ. 44
 Hurdaspal in Roncalensi pago. 103
- I
- Iacca Vasconum vrbs, 23. eius ter-
 ritoriū Aragonense dictum. 132
 Iacetani populi diuersi à Iaccæ vr-
 bis incolis, 23. iidem fuisse viden-
 tur cum Lacetanis. 24
 Iberus fluuius Vasconis cognomen
 tulit, item Cantabri annis, 17.
 apud Nauarros oritur & sub Der-
 tusa mari miscetur. 31
 Idanusa vrbs. 23
Ili vel *Iri* Vasconicè est vrbs. 55
 Illiturgis vrbs aliàs Graecuris. 90
 Iumberritani populi. 25. 90
 Imo Petragoricensis Comes, 419.
 idem forsan cum Iminone Prin-
 cipe Aquitanico. 422
 Inclusus cognomen Sanctij Nauar-
 ræ Regis huius nominis vltimi. 331
 India soror Comitis Tholosani qui-
 bus nupta. 356
 Induo Dux Nauerrorum. 359
 Infantaticum. 330
 Inferior Nauarra. V. Nauarra in-
 ferior.
 Inica & Inicus. V. Eneca & Ene-
 cus.
 Insignia Nauarræ Regum. 354. &
 seqq.
 Insula Iordani Dynastarum stem-
 ma. 535
 Insula Iordani Dynastia quo tem-
 pore Comitatus titulo insignita,
 444. & 533. vnde sic dicta. 533
 Ioanna Nauarræ & Franciæ Regi-
 na, eiusque virtutes. 339. 340
 Ioanna Philippi Ebroicensis Na-
 uarræ Regis & Ioannæ Reginæ
 eius vxoris filia Cœnobium Lon-
 gi-Campi ingressa. 348
- Ioannes-Henrici Lacarrarum stir-
 pis Caput. 338. 339
 Ioannis Munionis Laræ Domini
 stemma. 380
 Iofci. V. Viuisci.
 Ipuscoa olim dicta Vardulia. 5. 6
 Ipuscoæ etymon, 163. situs & descri-
 ptio, 164. & seqq. vsque ad pag.
 175. dominium ad quos pertinuerit,
 170. 171. 172. pars maxima in
 diœcesi Baiomeni sita olim, &
 quando ab eâ distracta, 172. 173.
 eadem pars Comitibus Vasconiæ
 subiecta. 402. 403
 Ipuscoanorum mores, artes & inge-
 nia. 174. 175
 Irançu Monasterium. 102
 Iruna Vascones vocant Pompelo-
 nem. 77
 Isabella Caroli Regis Nauarræ filiâ,
 vxor Ioannis Comitis Armaniaci.
 349
 Isarnus, Isarni Comitis Ripacur-
 ciensis filius. 284
 Iturissa vrbs erat in Vastanésii pago.
 24. 25. 87. falluntur qui Sangos-
 sam fuisse putant. *ibid.*
 Iuliobriga an sit *Aguilar de Campo*,
 an *Santander*, an Luconium. 10. 11
 Iuliacensis Vicecomitatus. 444
 Iura singularia Pagorum aliquot
 atque oppidorum Nauarræ.
 V. Fori.
 Iurisiurandi à Regibus Nauarræ
 præstandi forma. 75. 117. item
 aliâ à populo Regibus ipsis præ-
 standi. 119
 Iurisiurandi à Biscaix Dominis po-
 pulo suo præstari soliti forma. 161
- L** in Vasconicâ linguâ mutatur
 sæpè in R. 55
 Lacarræ Ablitenfes Marefcalli mu-
 nus primi gesserunt in Nauarrâ. 111

INDEX

- Lacarranus Martinus Henriquez** vexillatij munere functus in Nauarrá. 111
Lacarrarum Ablitensium origo. 338.
 339
Lacetani iidem videntur esse cum Iacetanis, 24. erant proximi Ilergetibus & Ausetanis. *ibid.*
Lactoræ vrbs antiquitas. 478 **Lectora,** *ibid.* fuit Caput Leomanienſis Vicecomitatus. *ibid.*
Lactotenses Pontifices. 481. & seqq.
Lagardia vrbs olim in Vardulis erat, vel in Canſtis. 7
Lalanzæ Larreani nobiles. 251
Lampagia Eudonis Aquitaniæ Ducis filia cui nupta. 367
Lana Nauarræ optima, exportatur in longinquas regiones. 132
Lancea est vox Hispanica. 41
Lanzæ Domini Biſcayæ Comites & eorum genealogia. 380. & seqq.
Larraga vrbs Nauarræ. 90
Lascurrenſes Pontifices. 554. & seqq.
Lapurdenſes locuta. 542
Lapurdenſes Pontifices. 545. & seqq.
Lapurdenſes Vicecomites. 544. 545
Lapurdenſis Pagi deſcriptio. 401
Lapurdum oppidum, 401. idem cum Baiona, *ibid.* 539. & seqq. eius etymon, 401. antiquitas. 541. 542
Latro Gueuara. V. Gueuara.
Latrociniã à militari iuuentute extra patriam facta olim laudi dabantur non crimini apud Hispanos & Germanos. 388
Lebretenſis Dynaſtia, 444. & 487.
Lebreti vicus, *ibid.* familiæ antiquitas, & ſtemma Ioannis Lebretij & Catharinæ Nauarræ Reginæ. 488
Legerenſe Monafterium, 97. quando conditum. *ibid.*
Legum Nauarricarum fetendarum ratio. 75
Leomanienſes Vicecomites. 480. & seqq.
Leomanienſis pagus. 478
Leonellus Caput ſtirpis Nauarræ Mareſcallorum. 347
Leuitanenſis Vicecomitatus. 506
Leuitanenſium Vicecomitum ſtemma. 510. & seqq.
Leuigildus Rex Vaſconiz partem occupat & Victoriacum condit. 22.
Liberi naturales quid iuris in hæreditate paterna olim haberent. 316. 317
Lingua Vaſconica. V. Vaſconum lingua.
Linguz Latinæ aſſuefaciebant Romanos populos victos. 55
Linguz longinquitate temporis mutationi obnoxia. 38. 39
Litteræ quædam Vaſcis peculiare. 56
Liutardus Comes Fidentiacenſis. 489
Lomberienſis Episcopatus quando inſtitutus. 534
Lomberienſium Episcoporum Catalogus. 534. 535
Lugdunum Conuenarum. 317
Lupanerienſis Vicecomitatus. 444
Lupanerienſium Vicecomitum ſtemma. 485. & seqq.
Lumbier vrbs Nauarræ. 90
Lupus Dux Vaſconum, non Gaſconibus, ſed Vaſcis tantum imperabat. 415
Lupus Centulli fuit nobilis Vaſco, non tamen Dux Vaſconum. 413
Lufcus Bernardus fuit Comes Fidentiacenſis, non autem Armaniacenſis. 490
Lufitanorum mores, 32. 33. 34. communes cum omnibus montanis Septentrionalibus Hispaniæ populis. 34
Luzæ Domini Hominum Regi

- Nauarræ præstitum. 264. 265
 Luxetana familia nobilis & anti-
 qua. 549
- M
- M**agnoaci pagi descriptio. 304
 Magrada fluu. hodie Vidaflo. 87
 Maiorinus seu Merinus Nauarris
 est Præfectus. 75
 Maliuicini Vicariatus erat olim pars
 Bigoræ, & quando ab ea distra-
 ctus. 565
 Manlascus fluu. 23
 Marciacum vrbs Pardiaci à quo
 conditum. 502
 Marchionis titulus à Ducibus Gas-
 conia vsurpatus. 428
 Marefcalli munus quando cœperit
 in Nauarra, & à quibus gestum.
 444
 Marefcallorum Nauarræ Catalo-
 gus. 364. 365
 Margareta Garcia-Ramiri Regis
 Nauarræ vxor, Rotronis Perti-
 censis non filia, sed neptis ipsius
 forore nata. 326
 Maritimensis Vicecomitatus. 539
 Martianenses Vicecomites. 483
 Martianensis Vicecomitatus situs
 in Gasconiâ propriè dictâ.
 444
 Martinus Henriquez. V. Laccarra-
 nus.
 Martuæ nomen falsò impositum à
 nonnullis Pompeloni. 378
 Marzellæ Monasterium puellarum
 Sanctia Nauarræ Regina condi-
 dit. 329
 Maulco vrbs. 402
 Medullius mons Minio immaret. 9.
 eius situs. 13
 Melsus fluuius. 9
 Menditar Vasconicè est Montanus
 vel Montium incola. 74
 Menlascus fluuius, 166. idem cum
 Magrada Melç & cum Vidaflo.
 167
 Mentarra Vasconicè est montanus
 seu montium incola. 74
 Merini. 121
 Merinus. V. Maiorinus.
 Mesnada & Mesnadarij. 108. 109
 Metarra seu Mitarra Sanctij Gasco-
 nia Ducis cognomentum, quid
 significet. 423
 Metropolitana sedes Nouempopu-
 lanæ quâdo Elusâ Aufcos transf-
 lata. 447. 448
 Minij fontes in Cantabria. 9
 Minius fluu. comprehendit etiam
 Silum. 14. 15
 Miranda Alauæ vrbs. 144. 151
 Miranda Astaraci vrbs à quibus
 condita. 499
 Mitio Dux Nauetrorum. 159
 Momerana. V. Munina.
 Monasteria celebriora Nauarræ. 97.
 & seqq.
 Monasterium S. Crucis Burdigalæ
 à quo institutum. 432
 Monasterium sancti Ioannis Pinnat-
 tensis. V. Pinnatense. 319
 Monasterium S. Seueri in Gasconia
 à quo conditum. 460
 Mons Regalis Riparia vrbs à Co-
 mitatus Conuenarum iurisdic-
 tione iamdiu separata. 510
 Montaneris Vicecomitatus olim
 ad Bigorram pertinens, nûc Bear-
 nensis Principatus pars. 306.
 349
 Munera à Nauarris Regibus dari
 solita. V. in verbo *Comitia*.
 Munimina Froilæ Regis Legion.
 Vxor Alauensis erat. 22
 Munina Froilæ Regis Asturiensis
 vxor quo genere orta. 191
 Munio Biscajæ Comes. 158. 273
 Muræti Ditio extra veteris Comi-
 tatus Conuenarum fines sita. 321.

INDEX

iamdiu tamen illi Comitatus an-
nexa. 533
Muza Abenkaci, contra Cordubæ
Regem rebellat, vrbes aliquas ca-
pit & se tertium in Hispania Re-
gem iubet appellari, ab Ordonio
2. Rege vincitur. 269

N

Nagera quando in Nauarræ
Regū potestatem venerit. 290
Naturales liberi. V. Liberi.
Nava Vasconicè est planities mon-
tibus proxima, ^{74.} inde *Nauar*,
pro planæ regionis incolâ. *ibid.*
Nauarræ Collegium Lutetiæ. 340
Nauarræ etymon, 74. fines, 73. di-
uifio in 5. Præfecturas & earum
nomina, 75. natura regionis, fer-
tilitas & salubritas, 132. vrbes à
pag. 76. ad pag. 91.
Nauarræ nobilium gradus diuerfi.
104
Nauarræ regni finis & cum Castellâ
coniunctio. 353. 358
Nauarra inferior quas ditiones cõ-
plectatur, 401. 402. fuit pars Na-
uarræ Regni, 248. 405. quando
Aquitaniæ Ducibus subiecta fue-
rit, 406. quando à Nauarræ Re-
gibus recuperata. 407
Nauarræ Inferioris situs & descri-
ptio, 401. 402. 549. nominis ra-
tio. 248
Nauarræ Gubernatorum & Senef-
callorum Catalogus. 360. & seqq.
Nauarræ Reges. V. Reges.
Nauarræ regni origo, 259. 260. va-
riæ de eâ opiniones. 175. & seqq.
Nauarri ante Ludouici Pij Regis
ætatem nullos proprios Reges
habuerunt. 177. & seqq.
Nauarri Asturiæ Regibus subiecti
fuerunt primum, 180. deinde
Mauris. 181. 182.

Nauarris potissimum Vasconum
nomen conuenit, & ab iis ad alios
Vascones manauit. 73
Nauarrorum nomen quando cõpe-
rit & quâ de causâ, 74. reipublicæ
forma vetus, 75. mores, & inge-
nia. 130. 131
Nauarrorum Regio Vasconiæ ve-
teri respondet. 13
Nerua fluius. 6
Nesua fluius. *ibid.*
Nicius Comes Aquensis. 470
Noëga vrbs. 9
Noëgaucesia vrbs. 10
Nomina propria Hispanica cor-
rumpere solent Celtæ scriptores.
260
Nonnati cognomen cur Arnaldo
primo Astaracensi Comiti datum.
280. 499
Nouempopulania à Vasconibus oc-
cupata, 389. 390. ab iisdem Gas-
conia dicta. 390

O

In O desinentia nomina Latina ter-
tiæ declinationis O in genitiuo
producunt. 399
in O desinentia nomina Vasconica
Latinè per Vs masculinum effe-
ri solent. *ibid.*
Oiarço & Oiarçune, 165. 169. olim
diuidebat Baionæ territorium ab
Hispaniâ. 165
Oiallo, V. Oidassuna.
Oidassuna vrbs, 25. eius situs Fon-
tarrabiæ conuenit. *ibid.* & 167.
168
Olitum, Nauarræ vrbs, olim *Ologi-*
sis, Vasconicè *Erriberri*, 87. ety-
mon, *ibid.* quando Præfecturæ
prærogatiuam obtinuerit, *ibid.*
situs, fertilitas & amœnitas. *ibid.*
Oliuz Monasterium. 99. 100. 101
Olorensis Vicecomitatus. 549

Olorenses Pontifices. 556. & seqq.
 Oñate vel Oñaz vrbs. 169
 Onesie Thermae. 519
 Ordo militum Pacis in Aufeienti
 Prouincia à quo institutus. 454
 Ordunia vrbs. 153
 Orsalemis Vicecomitatus. 549
 Otho Dux Vasconiae & Aquitaniae.
 429

P

Panon vel Peñon. 157
 Pardiacenſis ſeu Pardiacenſis
 Pagus ex Aſtaraceniſi decerptus.
 501. 502
 Pardiacenſium Comitum genealo-
 gia. 501. & ſeqq.
 Petrus Bearnus Biſcayæ Comes.
 381
 Petrus Rota Epifcopus Pompelo-
 nenſis, inſtaurauit ſuam Eccle-
 ſiam, & Canonicos ad Regulam
 B. Auguſtini retraxit. 94
 Philippa Tholoſæ Comitiffa, VVil-
 helmi Aquitanie Ducis vxor, vi-
 detur fuiſſe antea nupta Arago-
 niæ Regi. 322
 Philippus Franciæ Rex Regnum
 viuens filio Ludouico tradidit.
 281
 Pinnatenſe Monafterium alias S. Ioan-
 nis de Pinna, 136. à Garſia Simini
 Rege ædificatum & locupleta-
 tum. 137
 Plafencia vrbs. 169
 Pompelon Nauarræ Metropolis, 3.
 76. vnde ſic dicta. *ibid.* Pompeiane
 etiam vocata, *ibid.* & 77. eius
 ſitus, 76. vernaculum nomen
 Iruna, 77. à Pompeio aucta, 78.
 item ab Alphonſo Rege Nauarræ
 & Aragon. *ibid.* quando Gothiſ
 ſubefſe cœperit, 79. à Sarraceniſ
 inuaſa, *ibid.* iuſtem à Carolo Ma-
 gno crepta, *ibid.* quando à Vaſ-

conum Regibus primò occupata.
ibid.
 Pompelonenſis Põrificatus & dioce-
 ceſis. V. Pontificatus.
 Pompelonis mœnia diruit Carolus
 Magnus. 30. 31
 Pompelonis obſidio ſub Carolo
 Magnoc. 182
 Pontificatus Pompelonenſis: eius fi-
 nes, amplitudo & dignitas, 91. &
 ſeqq. à Mauris valde vexatus, 93.
 à quibus Regibus potiffimum ſu-
 ſtentatus & inſtauratus. *ibid.*
 Procerum Nauarræ iura & priuile-
 gia. V. Ricos.
 Portaria & portus pro faucibus Py-
 renæorum montium. 405
 Portus Sizatæ nunc porta Hiſpaniæ.
 406
 Portus victorie Iuſſobrigenſium.
 Primatus Aquitaniæ quæſtio intel
 Bivaricenſem & Burdigalenſem
 Archiepiſcopos, à Clemente V.
 Papa dirempta. 432
 Proconſulis vocabulum pro Vice-
 comite. 471
 Prolis nomen etiam pro liberis non
 legitimis uſurpatum. 314
 Prudentius poëta erat Calagurita-
 nus, non autem Caſarauguſtanus.
 139. 140
 Puente la Reyna vrbs Nauarræ, alias
 Cares dicta, 88. à quo aucta, *ibid.*
 error eorum qui à Ioanna Regi-
 na Henrici Regis filia ſic dictam
 putant. 89
 Pyrenæica regio à Vandaliſ, Sueuiſ
 & Alanis vaſtata. 385

Q
 Vinſilianus Rhetor ex vrbe
 Calagurri eſſet oriundus, 157.
 eius elogium. *ibid.* & 138

Quercus inſigne veterum Nauarræ

- & Aragoniæ Regum, 355. unde id processerit. 352
- R** Ad e Dominorum stirpis Caput quis. 358
- R** Raimundus Calatrauz Ordinis Institutor e quo loco oriundus. 98
- Raimundus Garciae Navarrae Regis filius, fraticida ad Mauros fugit. 320
- Ramirus Aragonensis Rex primus, 309. an fuerit legitimus filius Sanctij maioris, 309. & seqq. eius matris nomen. 314. 316
- Ramirus Garciae Navarrae Regis filius Rhodæ interfectus, 319. 320. auus Garciae Ramiri Regis. 325
- Ramirus Montisonis Dominus, Garciae Ramiri Regis pater. 325
- Regalis, Regij & Regni voces Ducibus & Comitibus attributæ. 192. 193
- Reges Navarrae geminos pro singulis quidam sinterunt. 176. 183
- Reges Navarrae quibus rebus obnoxij essent erga populum & Proceres, seu Ricos. 75
- Regis inaugurandi ritus apud Navarras. 116. 117
- Regum filij nati minores in successione regni maioribus nati aliquando prælati. 310. 311
- Regum Navarrae genealogia à pag. 167. usque ad pag. 354.
- Regum Navarrae series, à Roderico Tolet. & curia tradita, manca. 224. & seqq.
- Regidores. 121
- Regulense Monasteriû Squirs olim dictum, à Normannis destructum & à quo instauratum. 462
- Regulensis pagus etli Gargarium nanus pertinebat ad Duces Gasconia. 444
- Remistagnus Eudonis Aquitaniae Ducis filius. 367
- Rici homines dicebantur in Hispania Barones seu Optimates, id est quare sic dicti, *ibid.* creabantur à Regibus, 105. 106. præcipue tempore inaugurationis Regum, 107. formula creationis. 105. 106. 107
- Ricorum hoc est Procerum Navarrae ius cum Rege de rebus magnis consultandi & à Mauris parta cum Rege partiendi, 75. item inter priuatos ius dicendi, 75. 121. alia iura & prærogatiua eximia, 105. 163. 264. 265. 266. honorarium. 107
- Riparia inferior erat olim pars Bigorrae, & quando ab eâ distracta. 505
- Riparia Ditio intra Conuenatum Comitatus fines sita, 530. eius descriptio, 530. 531. Pagi eâ comprehensi, *ibid.* separata est à Verdunensi Ditione. *ibid.*
- Rioja à quibus pro Cantabria sumpta & an sit proprie Cantabria, 7. olim Beronum regio dicta. 5
- Roccones & Ruccones videntur iidem fuisse cum Aragonensibus. 334
- Rodericus Garciae Ramiri Regis Navarrae filius nothus, 327. eius vitia. 328
- Roncalensium antiquæ priuilegij tabula. 185. & seqq. 204. & seqq.
- Roncalensium priuilegium nõ vnicum, sed duplex, & diuersis tabulis perscriptum. 243
- Roncauallensis ædes quando & à quibus condita & aucta. 94. 95. 96
- Roncauallis vrbs olim, nunc vicus. 88
- S** minutâ figura scriptum in Vasconicâ seu Vascâ lingua.

R E R V M E T V E R B O R V M.

- pronuntiandum vt, &. 45
 Sada fluvius. 9
 Salati flumen. 519
 Saleni populi. 9
 Salia fluvius. 9
 Sanamatum Ditio olim extralines
 Comenarum Comitatus, 521.
 iamdiu tamen illi annexa. 533
 San-Bertrani oppidum. V. Con-
 uena. 1
 Sanctia, Sanctij cognomento Sa-
 pientis Navarra Regis vxor, 328.
 eius pietas. *ibid.*
 Sanctij nomen in Navarra Regum
 familiam vnde manarit, 370. quā-
 do in Castellæ Comitum familiā
 vsurpari cœperit. 424
 Sanctius-Garcia: huius nominis
 Rex Navarra, 219. post Aristan
 regnavit, non ante. 183. & seqq.
 Sanctius Garcia: huius nominis
 Navarra Rex frater fuit, non fil-
 lius Fortunij Regis, 233. Gascones
 sibi subiecit, 424. Pompelonem
 obsidione liberavit, 425. Gasco-
 niam Garcia: curuo filio dedit,
ibid. falsa sunt quæ de eius ortu
 posthumo narrantur. 278. 279
 Sanctius-Garcia: cognomento *Abar-*
ca diuersus à Sanctio-Garcia: Re-
 ge Eneconis Regis nepote. 226.
 & seqq.
 Sanctius-Garcia: Rex Navarra: Pe-
 nalenis dicitur, 318. 319. Penale-
 nius inde à nonnullis Scriptori-
 bus cognominatus. *ibid.*
 Sanctius-Ramiri Rex Aragonensis
 quo anno & mense Pompelonen-
 se regnum adeptus sit. 321
 Sanctius Vasconia: Citerioris Co-
 mes fuit frater Azenarij, 369. à
 Gasconibus Dux eligatur, 419.
 420. fuit Carolo Caluo rebellis,
ibid. à Mura captus & in vincula
 coniectus, 422. an Castellæ Co-
 mitum genere ortus. 420. 424
 Sanctius: Gasconia: Dux quo ge-
 nere ortus, 423. quare Mitarra di-
 ctus. 424
 Sanctius Maior Navarra: Rex fuit
 Dux Gasconia: 429
 Sanctius Dominus Ararelij quo
 tempore vixerit. 290. 291
 Sancti Stephani vallis. 282
 Sangaudenium à Comitatu Con-
 uenarum dittractum. 520
 Sangaudentij civitas fuit B. Raimun-
 di, Calatrana: Ordinis in Hispa-
 nia institutor. 98
 Sangossa Navarra: vrbs, à quibus
 condita, 85. olim forsan *Andelu-*
sum, 86. male creditur fuisse Icu-
 rilla. 87
 San-Sebastiani oppidum. 167
 Sanuinentium vrbs olim Vardu-
 lorum, vel Caristorum. 7
 Schiminus & Siminus. V. Ximinus.
 Scipio in Hispania, 26. plures po-
 pulos à societate Annibalis in Ro-
 manorum societatem auertit. 262
 27
 Segesama vrbs Vaccorum. 15
 Senescallorum Navarra: Catalogus,
 360
 Senocus Elusanus Episcopus eiusq;
 pater Palladius Vasconibus au-
 thores sunt vt à Clotario Rege
 deficiant. 387
 S. Severinus. 433
 Signinus corruptè scriptum pro
 Siminus. 235
 Signinus, vel Siminus à Ludouico
 Pio à Comitatu Vasconia: remo-
 tus. 256. 257. 258
 Sigulhus Dux seu Comes Vasco-
 num & Burdigalensium à Nor-
 mammis captus & interfectus. 413
 Silus fluu. 9. Minij nomine com-
 prehensus, 14. 15. Minio abundat,
 15
 Smaragdus, insignium Navarra: Re-
 gum ymbilicum occupat, & quæ

- de causâ, 359. eius figura, *ibid.*
 Sola Pagus olim Navarra Regibus
 subiectus, 407. sub Aufcis com-
 prehensus, 445. eius descriptio,
 402
 Sola Vicecomites, 393. 358
 Sociates, Sontiates & Sotiani, idem
 populus, 446
 Stella vrbs Navarra, à quibus con-
 dita & aucta, 79. 80. 81. 83. leges
 eius ciuibus datae, 81. 83
 Subola vallis apud Fredegatium est
 Sola Pagus, 392. 393. Plinio for-
 san Sibylla, 358
 Suprabienſe forum, id est ius, 207.
 209. differt à iure generali Navar-
 rico, 210
 Suprarbienſiu Regum titulus Gar-
 rix Ximèni & aliis Regibus qui
 illum proximè conſequuti ſunt
 falſo à nonnullis aſcriptus, 201. &
 ſeqq. à Sanctio Maiore Rege pri-
 mum aſſumptus, 212
 Synodus Burdigalenſis, 435
 Synodus Sanctonenſis, 435
 Synodus Tholoſana ſub Hug. Albo
 Legato Apoſtolico, 463
 T erat olim milleſimi numeri
 nota, non autem nongente-
 ſimi, 288. 297. 298.
 Tafalla vrbs Navarra, 89. eius ſitus
 & amœnitas, *ibid.* olim Altafaiſla
 dicta, *ibid.*
 Tarbelli Aquitaniæ populi, 385.
 illorum Regio, *ibid.*
 Tarbellicæ Aquæ. V. Aquæ Tar-
 bellicæ,
 Tarbenſes Pontifices. V. Bigorren-
 ſes Pontifices,
 Tartaliſſi vrbs ſitus, 472. etymon
 nominis, *ibid.*
 Tartaliſſienſium Vicecomitum ge-
 nalogia, 475. & ſeqq.
- Tauteta, genus ſolij lignici Vaſcis,
 42
 Taurinus Præful Auſciens. 417
 Tauropolium ſacrificij genus, 478.
 479
 Taurſanenſis Vicecomitatus, 444
 Termestini cuiuſdam in tormentis
 constantia, 42. 43
 Tibia Vaſca, 34. 35
 Tholoſa Ipuſcor vrbs, 168
 Totilus Vaſconum Dux, 416. 417
 Tomichius quo tempore vixit, &
 de eius hiftoriæ vanitate, 216
 Tremulſe, cognomen fuit Garrix-
 Sanctij, Regis Navarra huius no-
 minis, 301
 Trinepos, 293. 294
 Tritanus, pro abauo vel vltiori
 nauo, 293. 294. 295
 Tritium metallum Beronum op-
 pidum, 7. an ſit Najara, *ibid.*
 Tritium Tobollicum, 6. diuerſum
 ab alio Tritio Vardulorum oppi-
 do, 7
 Tumas Palerius, fuit Dux Gaſco-
 niæ, 429. deiectus ab illo Comi-
 tatu, *ibid.* fit Monachus, 430
 Turilla, V. Iturilla,
 Turpino falſo attribuitur fabuloſa
 hiftoria Caroli Magni, & quan-
 do ea ſcripta videatur, 397. 398
 Tutela vrbs Navarra, 84. quando
 Mauris erepta, *ibid.* Rotroni Per-
 ticienſi Comiti data, *ibid.* Suprar-
 bienſi iure Regebatur, *ibid.* Colle-
 gium Canonicorum quando ibi
 inſtitutum, 96
 V
 Vaccæi proximi erant Canta-
 bris, 25
 Vaccæi, pro Vaſcis aut Gaſconibus,
 396. 397. pro ſolis Vaſcis, *ibid.*
 Vaſcuence eſt lingua Vaſca, 3
 Vaiſarius Aquitaniæ Dux fuit Hu-
 naldi,

R E R V M E T V E R B O R V M.

- naldi, non Eudonis filius. 367
 Varduli, Straboni Bardietæ & Bardyalii. pag. 6
 Vardulorum sedes à Vasconibus occupatas videri. 21
 Vardulorum regionis situs. 5
 Varca Beronum vrbs an sit Lucronium. 7
 Vasatenses Pontifices. 460. & seqq.
 Vasates populi. 459
 Vasatum oppidum, *ibid.* situs illius. *ibid.*
 Vasæ tibie. 34. 35
 Vasci & Vasцитани qui, 253. sunt reliquie veterum Vasconum, 394. eorum mores. 408
 Vasцитania seu Vasconum regio olim regni titulum habuit. 407. quando annexa Gasconie. 405
 Vasцитanie situs, 400. 401. Comites seu Principes. 405
 Vasцитaniam Castellæ vel Nauarræ Reges sibi asseruerunt. 407. 408
 Vasconenses Episcopi. 462. 463
 Vascones Annibalem sequuntur in Italiam, 26. Canaensi prælio interfuerunt, *ibid.* ab Annibale discedentes Romanis se iungunt, *ibid.* in eorum fide semper manserunt, 27. à Romanis amicè habitati sunt, nec vnquam bello petiti. 28
 Vascones, in Germania Romanis victoriam ferè amissam asserunt. 28
 Vascones olim, qui hodie Nauarri. 73
 Vascones planam regionem Gothis dimittunt & in montes se recipiunt, 74. libertatem strenuè defendunt, 266. Regem cur elegerint, *ibid.* quando ex Hispania in Aquitaniam migrarint. 384. 385. 386. auguriis dediti erant. 393
 Vascones proximi Illegitibus & Lacetanis. 27
 Vascones sub Gothis, Vardulorum Autrigonum & Aquitanorum Regiones occupant. 25
 Vascones à Carolo Magno subacti. 30
 Vascones armis leuibus utebantur, 31. galeæ usum contemnebant, 26. linguam suam hæctenus retinuerunt. 36
 Vascones à Vuamba Rege domiti. 30
 Vascones Aquitanici à Theodorico & Theodoberto Regibus victi, 387. item ab Ariberto Aquitanie Rege, *ibid.* à Dagoberto deficiunt, *ibid.* ab huius exercitu vastantur, *ibid.* pacem petunt, & Dagoberto se submitunt. 392
 Vascones Nouempopulaniam occupant, 389. de tempore huius occupationis, 390. & seqq. quare latrocinij infamati, 388. Pipino Regi se subiiciunt. 391
 Vascones Tholosæ proximos agros incolentes, Tholosanis Ducibus suberant. 532
 Vasconia Citerior olim Regibus Nauarræ seu Aragonie subiecta fuit, sed non supremo iure, 426. 427. quando rursus annexa Vasconie maiori seu vltiori. 428
 Vasconia Citerior seu inferior, 443. pagi eâ comprehensi, 539. eius situs & fines. 402
 Vasconia Curta. 409
 Vasconia Maior. 425
 Vasconia maior, superior, vltior. 443
 Vasconie veteris fines. 22. 23
 Vasconie Aquitanice populi, 400. 539. situs & fines, 409. eius nomine Aquitania secunda, à quibus comprehensa & quare, 409. 410. 411
 Vasconie Aquitanice in varios Comitatus & Vicecomitatus distributio. 443. & seqq.
 DDdd

I N D E X

- Vasconia à Mauris occupata. 431
 Vasconia pars à Leuigildo Rege occupata. 22
 Vasconum lingua, Gallis *Basca* seu *Biscaina*, Hispanis *Vasconce*, 2. 3. ubi hodie in vsu, 36. an eadem cum veteri Hispanicà, variæ opinionones à pag. 3. vsque ad pag. 44
 Vasconicorum vocabulorum cum Hispanicis conformium syllabus à pag. 45. vsque ad pag. 56.
 Vasconicæ linguæ declinandi & coniugandi ratio, 57. & seqq. Dialecti variæ. 72
 Vasconum varia in Hispania bella contra Gothos, & eorum successus, 29. 30. alia contra Sarracenos *ibid.* prælium contra Francos ad Roncauallim. *ibid.* 31. & 32
 Vasconum veterum mores, 32. 33. 34. iidem ac Lusitanorum, 34. Aruspicinæ peritia, *ibid.* habitus ac vestiendi ratio pacis tempore. 35
 Vasconum hodiernorum mores. 175
Vasconum nomen solâ declinandi ratione à Vascorum nomine differt. 395. 398. 399
 Vasconum seu Vascorum bellum contra Ludouicum Pium Regem & Pipinum eius filium. 254. & seqq.
 Vasconum primæ sedes in Aquitaniâ, 386. excursions in agrum Nouempopulaniæ, & ex eo bella cum Francis. 386. 387. 388
 Vasconum veterum vrbes. 23. 24
 Vasculi & Vascli seu Bascli pro Vasclis. 397. 400
 Vasclus in recto rectè formatur à *Vasco* indigenarum. 34
 Vastanensis pagus olim Vascitanæ Comitibus suberat. 402. 403
 Vela. V. Gueuara.
 Velarum nobilis familia in Alaua, 147. habuit Alauæ Dominatum, *ibid.* item Biscayæ. 160
 Verdunensis Ditió. 11011 533
 Vermeo vrbs. 153
 Vexillarij munus in Nauarrâ quale, quando cœpit & quamdiu durauit, 110. 111. in eius locum successit Constabularij officium. 111
 Vexillariorum Nauarræ Catalogus. 363. 364
 Viana Nauarræ vrbs, 89. quando Principatus titulo decorata. *ibid.*
 Vicecomitatus & Comitatus, & Vicecomitum ac Comitum nomina promiscuè vsurpata. 253. 254
 Vicecomitum appellatio rara ante Caroli Simplicis tempora. 254
 Vinum Nauarræ laudatissimum, præcipuè planæ Regionis. 132
 Viriles, genustorquis virilis. 40
 Viuisci, & Vbisci seu Iosci pro Burdigalensibus. 431
 Victoriacum vrbs Vasconia à Leuigildo condita, 22. videtur eadem esse cum Victoriâ Alauæ vrbe. *ibid.* & pag. 150
Vierco Tierra. 8. 9
 Vinnij montis situs. 13. 14
 Virouesca Autrigonum oppidum. 7
 Viscaia. V. Biscaia.
 Vnctionis ritus quando à Nauarræ Regibus vsurpari cœptus. 119. 120
Une Vasconicè, est locus. 76. 540
 Vrbs vnâ & eadem duplex nomen sæpè sortitur apud Vascones. 150. 151
 Vrbes Nauarræ, *buenas villas* dictæ, 88. ius suffragij in Comitibus habent earum Legati. *ibid.* & 91
 Vrdaxiense Monasterium, 102. 103 an sit idem cum Vrdaspalensi, *ibid.* situm est in diœcesi Baionensi. 103
 Vrdiales castrum olim ad Biscaiam pertinebat. 156
 Vrraca VVilhelmi-Sanctij Ducis Gasconia vxor cuius filia esset. 283. 428

RERVM ET VERBORVM.

Vrraca, Sanctij Abarca Regis vxor
cuius filia esset, 284. 285. Clara
cognomentum habuit. *ibid.*

Vrraca, vxor Garzia-Eneconis Re-
gis è quâ familiâ oriunda. 370

Vulgi Fama. V. Fama.

Ximini vox corrupta in Sihiminum
& Siguinum deflexit. 255

Y

Y Mo. V. Imo & Imino.

X

Ximinius Rex Navarra, Eneco-
nis Regis pater. 234. 235

Z

Z in Vasconicâ seu Vascâ lin-
guâ pronuntiandum vt ts,
vel ds. 45

FINIS.

Omissa vel alieno loco posita & errata insigniora lectori maxime aduertenda.

P Ag. 90. lin. 7 post vocem populi adde, nisi potius fici essent loco Araciel dicto ad Iherum. pag. 145
lin. 22 post vocem oppugnatione, adde ab Alfonso Castellæ Rege. p. 175. li. 5. delesanctio. p. 221. li. 19
pro inique l. Garciaque. p. 225. lin. 27. pro Ximenonis l. Garcia. pag. 356. li. 29. post Navarrico adde
in adè Dominicanorum fratrum in Cippo Philippi Ebroicensis, Navarra Regis & Ioannæ Reginæ
eius vxoris. p. 197. li. 14. post sum adde Hugone Monacho Vizeliacensis, & p. 401. lin. 14. pro pyriticam
faciebant scribe piratas receperant. p. 466. post lineam 1. adde Petrus Fuxius Episcopus Adurensis qui
anno 1476 fuit creatus Diaconus Cardinalis SS. Cosmæ & Damiani. Obiit Romæ 1290. p. 480. li. 25. pro
Bernardi l. Gerald, lin. 28. l. Bermundi Saluij. p. 488. in genealogia post Marc. Phœbus adde Francis-
cus. p. 498. lin. 3. pro Rogerio l. Geraldo & post lineam 5. adde Giraldus Comes Armaniensis, Vi-
cecomes Fesensaguelli anno 1215. pag. 307. lin. 29. post incertum adde Huius temporibus institutum
fuit à Sanctio Vasconiz Duce 5. Petri Generensis Cœnobium. pag. 509. lin. 17. pro Alix l. Peronella.
lin. 18. pro Perona siue Peronella l. Alix siue Elis natu maior. pag. 523. lin. 2. & 3. dele Durauit & que se-
quatur & scribe. Obiit Bernardus 4. anno 1241. prid. Kal. Decemb. lin. 13. & 14. dele Bernardus &
que sequuntur & scribe. Durauit Bernardus 5. ad annum 1312. lin. 29. post dedicatæ adde Bernardus
anno 1331. naturæ concessit.

Errata leuiora Librarij aut operarum.

P Ag. 8. lin. 26. l. notis. pag. 17. lin. 28. & 29. pro nunc scribe modo. pag. 13. lin. 14. l. Idanufam. lin. 22.
l. Vasconiâ. p. 42. lin. 23. dele nullatenus l. nulla ratione. p. 49. l. 7. pro quibus l. quo. pag. 52. lin. 8.
l. accommodatus. p. 55. lin. 3. l. passerulorum. p. 54. in fine lineæ 4. adde V. idem. p. 83. lin. 8. ac de dele
de. p. 90. lin. 24. l. Lacurriaga. p. 96. lin. 17. dele inclinos. p. 98. lin. 7. pro cognomento l. nomine. p. 104.
lin. 2. pro à l. è. p. 108. lin. 15. pro ab l. ex. p. 119. lin. 14. l. præfert. p. 151. lin. 28. l. nobilis. p. 161. lin. vit.
l. principalis. pag. 163. lin. 16. l. Ipuscoa. pag. 168. lin. 19. l. Gallia. lin. 22. l. curtis. lin. 22. pro siue l. sine.
pag. 178. lin. 5. l. compulisse. pag. 181. lin. 15. l. pie faciundo. pag. 182. lin. 3. dele se. pag. 186. lin. 9. l. certo.
pag. 190. lin. 3. dele &. lin. 4. l. scriptor. lin. 5. dele in. pag. 195. lin. 8. l. 771. pag. 194. lin. 26. l. incunte.
pag. 196. lin. 14. l. lib. 1. pag. 197. lin. 12. pro tenus l. ratione. pag. 198. lin. 15. l. fundos. pag. 211. lin. 15. pro
tenus l. ratione. pag. 217. lin. 15. l. 1499. pag. 218. lin. 32. l. nec. pag. 222. lin. 9. pro à, l. in. pag. 224. lin. 2.
l. præteritis. lin. 15. l. primum. pag. 228. lin. 6. post 13. adde 14. pag. 229. lin. 3. pro nullatenus l. nullomo-
do. pag. 232. lin. 31. pro interim l. insuper. pag. 237. lin. 20. pro Comentarium l. Catalogum. pag. 239.
l. contrariarum. lin. 23. l. Pompelonis. pag. 241. lin. 27. dele se. lin. 32. pro nullatenus, l. neutiquam.
pag. 248. lin. 5. pro Asturum, l. Aturtum. pag. 251. lin. 27. pro latium, l. latium. pag. 253. lin. 32. l. paruum.
pag. 281. lin. 13. post inter adde se. pag. 327. lin. 25. l. Pompelonem. pag. 348. lin. 12. l. nupsit. pag. 357. lin. 29.
l. curiâ. pag. 360. lin. 5. post equitum adde seu. pag. 379. lin. 9. post re adde con. p. 384. lin. 6. l. meminerit.
pag. 416. lin. 26. l. 842. vel 843. pag. 448. lin. 19. l. Archiepiscoporum. pag. 454. lin. 1. & 2. l. Pontifices.
lin. 24. l. allegit. pag. 458. lin. 28. l. 1486. pag. 466. lin. 18. post fratrum adde Bardigalæ. pag. 481. lin. 14.
l. Monlezuanus. pag. 483. lin. 1. l. Orfanus. lin. 14. l. Bartonus. pag. 484. lin. 28. l. angustæ. pag. 495. lin. 24.
l. Mathildim. pag. 486. lin. 20. l. Ioannis. pag. 487. lin. 4. l. vxoris. pag. 505. lin. 1. l. Comitæ.

RERVM ET VERBORVM.

Vrraca, Sanctij Abarca Regis vxor
cuius filia esset, 284. 285. Clara
cognomentum habuit. *ibid.*

Vrraca, vxor Garfia-Eneconis Re-
gis è quâ familiâ oriunda. 370

Vulgi Fama. V. Fama.

Ximini vox corrupta in Sihiminum
& Siguinum deflexit. 255

Y

Y Mo. V. Imo & Imino.

X

Ximinius Rex Nauarra, Eneco-
nis Regis pater. 234. 235

Z

Z in Vasconicâ seu Vascâ lin-
guâ pronuntiandum vt ts,
vel ds. 45

FINIS.

Omissa vel alieno loco posita & errata insigniora lectori maxime aduertenda.

P Ag. 90. lin. 7 post vocem populi adde, nisi potius fici essent loco Araciel dicto ad Iherum. pag. 145
lin. 22 post vocem oppugnatione, adde ab Alfonso Castellæ Rege. p. 175. li. 5. delesanctio. p. 221. li. 19
pro inique l. Garciaque. p. 225. lin. 27. pro Ximenonis l. Garcia. pag. 356. li. 29. post Nauarrico adde
in adè Dominicanorum fratrum in Cippo Philippi Ebroicensis, Nauarra Regis & Ioannæ Reginæ
eius vxoris. p. 197. li. 14. post sum adde Hugone Monacho Vizeliacensis, & p. 401. lin. 14. pro pyriticam
faciebant scribe piratas receperant. p. 466. post lineam 1. adde Petrus Fuxius Episcopus Adurensis qui
anno 1476 fuit creatus Diaconus Cardinalis SS. Cosmæ & Damiani. Obiit Romæ 1290. p. 480. li. 25. pro
Bernardi l. Geraldus, lin. 28. l. Bermundi Saluij. p. 488. in genealogia post Marc. Phœbus adde Francis-
cus. p. 498. lin. 3. pro Rogerio l. Geraldo & post lineam 5. adde Giraldus Comes Armaniensis, Vi-
cecomes Fesensaguelli anno 1215. pag. 307. lin. 29. post incertum adde Huius temporibus institutum
fuit à Sanctio Vasconix Duce 5. Petri Generensis Cœnobium, pag. 509. lin. 17. pro Alix l. Peronella.
lin. 18. pro Perona siue Peronella l. Alix siue Elis natu maior. pag. 523. lin. 2. & 3. dele Durauit & que se-
quatur & scribe. Obiit Bernardus 4. anno 1241. prid. Kal. Decemb. lin. 13. & 14. dele Bernardus &
que sequuntur & scribe. Durauit Bernardus 5. ad annum 1312. lin. 29. post dedicatæ adde Bernardus
anno 1331. naturæ concessit.

Errata leuiora Librarij aut operarum.

P Ag. 8. lin. 26. l. notis. pag. 17. lin. 28. & 29. pro nunc scribe modo. pag. 13. lin. 14. l. Idanufam. lin. 22.
l. Vasconiâ. p. 42. lin. 23. dele nullatenus l. nulla ratione. p. 49. l. 7. pro quibus l. quo. pag. 52. lin. 8.
l. accommodatus. p. 55. lin. 3. l. passerulorum. p. 54. in fine lineæ 4. adde V. idem. p. 83. lin. 8. ac de dele
de. p. 90. lin. 24. l. Lacurriaga. p. 96. lin. 17. dele inclinos. p. 98. lin. 7. pro cognomento l. nomine. p. 104.
lin. 2. pro à l. è. p. 108. lin. 15. pro ab l. ex. p. 119. lin. 14. l. præfert. p. 151. lin. 28. l. nobilis. p. 161. lin. vit.
l. principalis. pag. 163. lin. 16. l. Ipuscoa. pag. 168. lin. 19. l. Gallia. lin. 22. l. curtis. lin. 22. pro siue l. sine.
pag. 178. lin. 5. l. compulisse. pag. 181. lin. 15. l. pie faciundo. pag. 182. lin. 3. dele se. pag. 186. lin. 9. l. certo.
pag. 190. lin. 3. dele &. lin. 4. l. scriptor. lin. 5. dele in. pag. 195. lin. 8. l. 771. pag. 194. lin. 26. l. incunte.
pag. 196. lin. 14. l. lib. 1. pag. 197. lin. 12. pro tenus l. ratione. pag. 198. lin. 15. l. fundos. pag. 211. lin. 15. pro
tenus l. ratione. pag. 217. lin. 15. l. 1499. pag. 218. lin. 32. l. nec. pag. 222. lin. 9. pro à, l. in. pag. 224. lin. 2.
l. præteritis. lin. 15. l. primum. pag. 228. lin. 6. post 13. adde 14. pag. 229. lin. 3. pro nullatenus l. nullomo-
do. pag. 232. lin. 31. pro interim l. insuper. pag. 237. lin. 20. pro Comentarium l. Catalogum. pag. 239.
l. contrariarum. lin. 23. l. Pompelonis. pag. 241. lin. 27. dele se. lin. 32. pro nullatenus, l. neutiquam.
pag. 248. lin. 5. pro Asturum, l. Aturtum. pag. 251. lin. 27. pro latium, l. latium. pag. 253. lin. 32. l. paruum.
pag. 281. lin. 13. post inter adde se. pag. 327. lin. 25. l. Pompelonem. pag. 348. lin. 12. l. nupsit. pag. 357. lin. 29.
l. curiâ. pag. 360. lin. 5. post equitum adde seu. pag. 379. lin. 9. post re adde con. p. 384. lin. 6. l. meminerit.
pag. 416. lin. 26. l. 842. vel 843. pag. 448. lin. 19. l. Archiepiscoporum. pag. 454. lin. 1. & 2. l. Pontifices.
lin. 24. l. allegit. pag. 458. lin. 28. l. 1486. pag. 466. lin. 18. post fratrum adde Bardigalæ. pag. 481. lin. 14.
l. Monlezuanus. pag. 483. lin. 1. l. Orfanus. lin. 14. l. Bartonus. pag. 484. lin. 28. l. angustæ. pag. 495. lin. 24.
l. Mathildim. pag. 486. lin. 20. l. Ioannis. pag. 487. lin. 4. l. vxoris. pag. 505. lin. 1. l. Comitæ.

Diary 511
Journal 526
Lufley 473
Weston
Gordon
527

regine degout 481
Durofort 337 - 501

